

3,1

למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך׃

ספר

אוהב משפט

וספר

משפט צדק

באורים על איוב נחמדים
מזהב ומפז והפסוק באמצע
אשר עקבותיהם לא נודעו
עד היום׃

הא׳ ראשון להגאון רש״ב בר צמח ז״ל
אשר בו כולל דעתו ודעת הגאונים
נקרא **אוהב משפט** נמצא בבית
האלוף מוהר״ר מנחם עזריה יצו
מפאנו ובבית האלוף כמהר״ר נתן
אוטולינגו יצו אשר מעולם זכו את
הרבים׃ והשני **משפט צדק** לאביר
הרופאים הכה״ר עובדיה ספורנו זצ״ל
ונמצא ביד האלוף כמהר״ר שמואל
ארקיוולטי יצ״ו׃

הביאו אל הדפוס החכם הכה״ר יוסף מולכו
יצו ונדפס ע״י זואן דגארה׃

בויניציאה

הקדמת ההר יוסף מולכו יזיי״א

כל לבבות דורש ה׳ הוא היודע ועד את תשוקת חשקת נפשי לאהיב את שמו לשמור ולעשות ללמוד בתורת ה׳ ביה שמו ולעלוז לפניו במצותיו בארצות החיים צפת תובב ממעייני הישועה כי כן כל ימי גדלתי בין החכמים ובעפר רגליהם נתאבקתי רבקתי בערותיך ה׳ · רק שהזמן בוגד טלטלני טלטלה גבר וממעל וטוב ה׳ שהיה למר אבא יצ״ו הורידני הביאני לשערים כרום זולת לבני אדם · ותבחר מחנק נפשי מות מחיים ובעת החילותי כתת רגלי בכמה עיירות ומחשבותי ועשתונותי תוהים ובוהים על דנא פתגם הוליכני ה׳ אל בית האלוף החסיד כמהרר מנחם עזריה נר״ו מפאנו ב״רייו · ושם יחרו המתקנו סוד כי טוב לרידי והמטיב לאחריני לשים בעט ברזל ועופרת ספר זה אוהב משפט להגאון ר׳ שמעון בן צמח זלה״ה הנותן אמרי שפר כל הטועמו אומר חיך לי לי מלא תורה כרמון ריחו נודף כאפרסמון כלול ובלול בדעת רבותיו הקדושים · ועוד זכני ה׳ ומצאתי בבית המדפיס עוד פי׳ אחר לאיוב לאביר הרופאים מוהר״ר עובדיה ספורנו ז״ל קראתיו משפט צדק שמח לבי גם אני · סוף דבר נדבה רוח האלוף הרמ״ע הנז׳ ויתנהו לי וידבר אלי קום נא משכהו וחקקהו על כן תשא ראש · ברכות לראש צדיק שבכה יעצני ונפשי צהלה ושמחה בזאת העצה היעוצה מאת ה׳ יצאה לטוב לי ולבני ולכל בית אבי · ויען כי לבי בל עמי על היות ההעתק הנז׳ אותיות מלופפות וחששתי פן ירבו השגיאות לרוב ברפוס · גם ה׳ נותן הטוב הנחני עד הלום אל ארץ לודי ששם אלופי ומיודעי החסיד כמהרר נתן אוטולינגו יצ״ו וספרתי לו את כל המפעל ושמח שמחני באומר ובפועל כי הוא יתן לי העתק הספר הנז׳ בכתיבה תמה · ובשתים נתחתנתי היום ברוכים הם לה׳ טובים השנים מן האחד המיוחד המחבר שכולם נתכוונו לשם שמים · ונוסף עוד כמעט כל הגהת ההקדמה עבר על יד האלוף הרמ״ע הנז׳ ואור עיני גם הם אשים אני על כל הספר כיד ה׳ הטובה עלי אשר יורני ויאמר לי החכם השלם כמוהר״ר יצחק גרשון יזיי״א והחוט המשולש לא במהרה ינתק ׃ ידעתי אני ידעתי כי כל הרואים פעולתי זו פרי חדש יברכו שהחיינו על הראיה ועל הטעימה ואותי יחזקו את ידי ובדקי להוציא לאור משפטי קדוש ומשפל מצבי יעמידני כאשר היה מר אבא יצ״ו בתחלה בעיר ואם בישראל סלוניקי יע״א ואזכה לשמחו ולשרת לפניו כבן את אב ירצה ולעשות ספרים מע״ר אין קץ למנצח בנגינותי ׃

אלה דברי הצעיר נותן עז למלכו יוסף מולכו ׃

ספר אוהב משפט

והוא פירוש ספר איוב להר׳ שמעון בר צמח זצ״ל :

בשם יי׳ אל עולם :

שקוד אח על דלת ׳ חכמים אך סולת ׳ קלוט לך מכולת ׳
והוציא הקמח :

ושם טוב קח לרוס ׳ ובית גאים תהרוס ׳ גם לאפיקורוס ׳
בידך קח רמח :

וערוך מאתמול ׳ לאל נקם וגמול ׳ וישיש או גמול ׳
חסדיו אל תמח :

וסוד זה תפארת ׳ ליודעיו ועטרת ׳ והוא תוך אגרת ׳
לשמעון בן צמח :

חסד אל מלאה הארץ ׳ ובגאותו אוהב משפט ׳
לגמולות נקדש בצדקה לנקמות גבה במשפט ׳
ובעת רצון אוהב צדק ובעת נקם יאחז משפט ׳
הן בשניהם יכון כסא אך בבאו כונן למשפט :
בלעדיו לא תעמוד ארץ מרוב עשוק ורצוץ משפט ׳
גבר יפשע לולי ידע כי על כל יבא במשפט ׳
אך כל רוחו מחטא יעצור ׳ יחרץ לנצור ארחות משפט ׳
אמנם מרו רוח קרשו ההופכים אל לענה משפט :
אמרו כי עזב הארץ האל על כן רחק משפט ׳
באשר יראו צדיק אובד ׳ יאכרו הוסג אחור משפט ׳
כל עושה רע הנה מה טוב אם לא איה אל המשפט ׳
רשע מכתיר את הצדיק ומעוקל הן יצא משפט ׳
נגד רעים המרשיעים הנה נא ערכתי משפט ׳
בינו בוערים איך שופט כל הארץ לא יעשה משפט ׳
איש לא ימאס משפט עבדו האף יהבוש שונא משפט ׳
האל פקד עליו ארצה ולמשקולת שם קו משפט ׳
נשא ורם קדוש שוכן מרום מלא ציון משפט ׳
שוקל בפלס דרכי איש ובידו יש מאזני משפט ׳
דור כלו סג יחדיו נאלח ׳ יביא אותו אל עין משפט ׳
ובוזה בעד ידיה ׳ רם חטאו ובזוה משפט ׳

דור

דור דורשיו גם יאמן בשו עמו יבא בדבר משפט
יצרוף כבור סיגיו עת לא דרש את האל במשפט ׳
אכן כלה לא יעשה בו אך ייסרהו במשפט ׳
וברחמים עוד אליו ישוב כי עד צדק ישוב משפט ׳
חמטת עקלקלותיו ירחיב לשון יליץ משפט ׳
וברגז קול יתקצף כי לא ידע עד הגה משפט ׳
אכן יירא יקח מוסר זך להלוך אל אל במשפט ׳
ילך בתום פעל צדק עד ידע מה יהיה משפט ׳
אך יאמר אל האל אתה ׳ צדיק ישר עושה משפט ׳
מלך משפט אוהב אתה כוננת מישרים משפט ׳

יגעים להרוס מבצר אוילים ׳ בחכמה אל פעולהם אבי יוב ׳
ומצות אלהיות ממר לממרים ׳ ולצרור צוררים תמיד ולאיוב :
אזור משכיל חלציך כגבר ותשתונן בפירושי לאיוב :

הקדמת אוהב משפט

אוהב צדקה ומשפט
חסד ה' מלאה הארץ · בדבר ה' שמים
נעשו וברוח פיו כל צבאם · כונס
כנד מי הים נותן באוצרות
תהומות :

ידוע הוא כי יסודות התורה ועמודיה וארכיה שיותר מיוחדים לקיומה הם שנים · הא' האמונה בחדוש העולם · והב' האמונה בהשגחה · ואמנם שני אלה השנים היותר מיוחדים בקיום התורה מצד האמונות לפי שעיקר התורה הוא להאמין שהיא מן השמים ולהאמין בייעודים הנגזרים על קיום מצותיה וביטולם וכל זה בנוי על יסוד אפשרות יציאת הדברים מטבעיהם · ואם היה העולם קדמון הוא מן הנמנע שיצאו הדברים מטבעם כלל · ואם השי' בלתי משגיח באישי מין האד' יפלו הייעודים בכללם ע"כ ואם אין העולם מחודש ואין השי' משגיח אין כאן תורה כלל · וידוע הוא ג"כ שיתחייב מאמונת החדוש שהשם ית' משגיח כי מתולדת אמונת החדוש היא אמונת ההשגחה כמו שיתבאר למעיין בספרנו זה על כן יסד המשורר ע"ה במזמור שהיו אומרים ביום השבת בזמן המקדש ענין ההשגחה ואמר שם איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב אשר באותו מזמור יש תירוץ · לצדיק ורע לו רשע וטוב לו כמו שנתבאר בספרנו זה ולהיות השבת הוראה על החדוש והחדוש מורה על ההשגחה יוסד במזמור שיר ליום השבת ענין ההשגח' ולהיות ב' אמונות אלו רכוני החדוש וההשגחה נקשרות

הקדמת משפט צדק

מעולם אנשי שם אשר שמו פניהם להתבונן ושום שכל ולהבין כפלאות תמים דעים במציאות גרמים נכחיים ונפשים קשורים וסדרם נתנו מרועה אחד הביטו לראות האמנם יאות למלך הכבוד מכון שבתו השגיח אל עני ונכא רוח אשר אין לו שחר :

אך הנה אלקינו זה הגיד לעמו במופתים שכליים כי חדש עולמו וברא כדמותו בצלמו לתת כבוד לשמו את המין האנושי ואל זה יביט להחיות לב יודעיו יראיו ואוהביו עושי רצונו חיים עד העולם ונוטר הוא לאויביו : ובכן נכתב ספר איוב להבין ולהורות דעות תוקפי רוח חכמי הנכר וראיותם וחטאתם לפני ה' על שגגתם · ונחתם בטוב דעת המלך הקדום המורה לצדקה לאמת הוכיח משפט · וגם כי רבו הדעות על אודות שם המחבר את הספר הנז' וזמנו עד כי רבים יחשבוהו למשה רבינו ע"ה · ורבי' לו לחו · הנה עיני כל משכיל תחזינה מישרים מכוונים מאת המחבר יהיה אשר יהיה לברר וללבן אמתת של תורה במופתים שכליים ולהרי' מכשול דעות התועים וטענותם בהביא מופת על סותרם הלא נשא יתרם והיו כלא היו : ובכן ראוי להתבונן כי אמנם המחבר ראה ראשית לו בספור קורות רבות וצרות השתרגו עלו · עלי אדם רב לוקה ונוגע במחשבות שתי רשויות וכפירת השגחת השם יתברך בפרטים או ביחס עול בחקו עד היות דבריו כדברי מורדי אור אשר ירשיעון אלקים וקנאת חביריו שנו עליו פיהם בהשיב אמרים תוכיחים ומתוכחים

בטענות רועי האומות בקבלת אבות וחושבי מחשבות בלתי מופת שכלי מתיר ספקותיו והיה כל הויכוח מהם ברב דברים וספורים יתרים כמנהג חכמי האומות עד עת בא דבר יכין וחכים הפיץ ענן אורו במופתי׳ שכליים ועליו דבר אלקים חיים ומלך עולם אשר על כל נעלם הקשה אליו וישלם בהביא מופת על חדוש עולמו ופרטות השגחתו ודרכי טובו על המין האנושי וכי יש רוח בו לבא בהכלי מלך לאור באור החיים: ובכן ספר שכבר היה איש בארץ עוץ על אדמת נכר שהיה תם מאמין לקבלת אבות וחכמי הדורו׳ גם שלא ידע מופת עליה מאחר שלא בא מופת על סותרה · והיה ישר במדיכות וזכה לעושר רב ולבנים · וכמו רגע אבד ממנו בענין רע כבוד עשרו ורב בניו · וחשב שמאת הא׳ ית׳ הטוב והמטיב לא תקראנה כאלה ושים בהכרח א׳ זר הוא ראשית לכל רע עושה בעברת זדון בפרט כאשר תעזור המערכת לזה ולא יתקומם הא׳ הטוב · ולזה התרעם על הא׳ הטוב והיה חפץ להתוכח עמו על שהסתיר פניו מאכזריו׳ הא׳ הרע אשר הרבה להשחיתו בלי עון ראוי לזה לפי דעתו ולא התקומם הא׳ ית׳ למעט הרע · וכמו כן התרעם על היותו בלתי מתקומם לרשעים מחריבי עולם וסדרו ועל השכלתה הקורה לקצתם יותר מן האפשר להם כפי המערכת ולא יצוייר שתהיה זולתי מא׳ הטוב כמו שקרה לדורות המבול · וכמו כן התרעם על אשר התעולל בקצת הרשעים להכביר לבם ובזה לא חדלו מחטוא · ובכן ענש

זו בזו והאחת מתבארת באחרת שאם נתבארה במופת האחת נתבארה האחרת כמו שנבאר בזה הספר · על כן נתמוטטו רגלי המעייני׳ מהפילוסופי׳ בשתי אמונות אלו יותר משאר עיקרי הדת באמונת האלהות וזולתם כי לא יתגלו למעיין שתי אמונו׳ אלו בשלימות אלא אם כן יעזר בהם מדברי תורה והנביאים ולזה אמר המשורר איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת׳ ואמנם קראו בער כי כבער מדעת האמת אחר שסמך על חקירתו ולא נעזר מדברי הנבואות וקראו כסיל כי הניח דעתו לדבר סרה על האלהים מפני חיוב עיונו ורמז במלת בער אל שמתחכמים בעיוניהם כי התחכמותם אם לא יעזרו בו מדברי הנבואות׳ לא יוציאם מגדר שבהמו׳ אבל הם כמשלים כבהמות נדמו · וגם בער בגימטריא פילוסוף ובמזמור זה הוא משתדל ~~המשורר ע״ה לאמת ענין ההשגחה~~ באמרו משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ · היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וגו׳ · הנה עין ה׳ אל יריאיו למיחלים לחסדו · והקדים לזה ראיות לאמת אמונה זו · ואמר אוהב צדקה ומשפט וגו׳ · ומלת צדקה תאמר על ההטבה והחנינה למי שראוי אליה ומלת משפט תאמר על הנקמה מהממרים ואמר כי השי״ת הוא אוהב שתי המדות האלה להטיב לטובי׳ ולהנקם מהרעים · עוד הוסיף מדה שלישית והיא מדת החסד שהיא מלא׳ כאמרת על הטובה למי שאינו ראוי אליה ואמר כי השי״ת · אוחז במדה זו הרבה

הקדמת אוהב משפט

עד שכל הארץ היא מלאה מים ורמז לנו בזה כי אין טובת מי שאינו ראוי לאותה טובה היא ראיה על היות האל ית' בלתי משגיח · אבל היא ראיה על היותו משגיח שאם למי שאינו ראוי להטבה מטיב כל שכן לראויים להטבה וזהו עיקר גדול באמונת ההשגחה כמו שיתבאר במעיין בספרינו זה · ואחר זה אמ' בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם כי אמונת החדוש היא ממופתי ההשגחה וכאלו אמר ומה הוא המופת בהשגחה שהוא אוהב צדקה ומשפט · והיא שהכתוב בדבר יי' שמי' נעשו · ואחר זה אמ' כונס כנד מי הים נותן באוצרו' תהומו' לבאר אמתת החדוש וכאלו אמ' וזהו המופת גם בזה והיא התשובה כונס כנד מי הים כי התכנס המים והקוותם אל מקום אחד הוא מופת על חדוש העולם כי אי איפשר ליחס זה אל טבע כי מטבע המים לכסות הארץ · ואי איפשר ליחס זה למבטי הככבים שהם מגלים החלק המגולה מן הארץ כמו שעלה על דעת קצת המתפלספים שאם זה היה בסב' הגלגל' היתה הארץ מגולה בסבוב בכל זה החלק הנגלה וכבר נתבאר בחוש כי אין החלק המגולה מן הארץ יותר מסבוב י"ב שעות מהגלגל שהוא חצי הכדור והחצי האחר הוא מכוסה במים ולהיות תנועת הככבים בסבוב אלו היתה תנועתם סבת ההגלו' היתה נגלית בסבוב הפך המונחם ולזה היה הגלות הארץ ביום הג' משבת ימי בראשית ותליית המאורות לא היתה עד יום רביעי אף על פי שמספור ההויה היה ראוי בהפך להיות הככבי' והיותר פשוט קודם בבריאתו

הקדמת משפט צדק

אותם על חטאם וחשב שפעולת ההשגחה לא תקרה זולתי מאת האל הרע והתרעם על האל הטוב שלא יתקומם לזה ועל שענש החוטא בזה האופן מן החטא : והשיב אליפז אוהב ורע לאיוב הנז' שאין לחשוב היות שתי רשויות ומביאות האל הרע כדברי איוב אבל האל הטוב לבדו הוא יכאיב ויחבש ושהרע שקרה לאיוב היה שנתפש בעון הדור או בעון בניו כי לא כהה בם ועל שלא השתדל בעיון כראוי ולא נהג עצמו בגמילות חסדים ולפני' משורת הדין בפרט עם עניי העם ועם השמון בשומו יוקר בתבואות כמנהג העשירים ועל אשר חפץ להתוכח עם האל ית' אחר שאינו מן הראוי שיכנס האל ית' להתוכח עמו :

והשיב בלדד שהיסורין הן הערת מה על שלא הוכיח את בניו באופן שאם יתפלל יסורו מאתו כל היסורין וישלם לו האל גמול על הצער אשר היה לו בהם וייטיב מראשית אחרית · גם אמר שאין כל צדיק זוכה להנצל ממקרי המערכת גם לא תורון הרשעים והזיקם זולתי בהיותו צדיק גמור אבל לצדיק שאינו גמור יקרה לפעמים מצד המערכת כמו שיקרה גם לקצת רשעים · גם אמר שבסור האדם מהנהגת האור השכלי אשר בו ראוי הוא שלא יהיה לו שום קיום ומזה היה קורה גם כן לגרמים השמימיים לולא הנהגת העצם הנבדל המניע כש' שראוי שיקרה זה לעצם הנפרד כמו שיקר' למין האנושי בהרבה מבריותיו :

והשיב צופר שהיסורים יקרו לאוהב על שלא השתדל כפי האפשר

האפשר אבלו בעיון ובמעשה ושהמרת
והשעור בזה אם אבל האל ית' לבדו
ולא נדעם אנחנו כמו שלא נדע סבת
מדת גבהי שמי' ועומק הארץ וזולתם ·
ושאין ראוי להאשי' את האל ית' על הרע
הקורה לצדיקים כי אמנם קודם חטאו
של אדם הראשון לא היה קורה שום רע
לשום צדיק אבל אחר חטאו יקרה
בעטיו של נחש לצדיק לפעמים איזה
רע בחיי שעה שהוא דבר בלתי נחשב
שמו שיקרה גם לרשעים לפעמים :

ואת כל אלה אמרו שלשת החכמים
הנז' בהשערתם והעולה על
רוחם דרך התכללות בלי שום תוספת
כדי שלא ליחס עול לאל ית' ושלא לתת
מציאות שום אל רע אשר לא שערו
אבותם · ובכן אחר שהגיד איוב
במענהו האחרון את טוב דרכיו כל ימי
חייו והיותו מוכן להתמיד אם ישוב
לאיתנו לא מצאו מענה לסותר היסודין
שלו : ואז קדם אליהוא כצעיר לימים
מכלם כמקנא לכבוד קונו :

והשיב ראשונה על היות איוב חפץ
להתוכח עם האל ית' ואמר
כי אמנם האל ית' ידבר עם בני האדם
להוכיחם על עון על א' משני פני' הא'
בחלום בחזיון לילה לראוים לזה כענין
אבימלך וזולתו או באמצעות נביאים
כלליים כמו שעשה לישראל בתורתו או
פרטיים כמו שקרה לדוד המלך על ידי
גד ונתן וזולתם · והשני על ידי יסורין
באים בהדרגה כשלא יהיה האדם ראוי
לחלום או חזיון או בלתי מרגיש בו
ויתחילו היסורין מעט מעט למען
יפשפש תכף האדם במעשיו וישוב
ויתפלל ואם לא ירגיש בזה יבא תרעה
אל

בבריאתו לזולתו אבל היה שענין כן
להודיענו כי מבטי הכוכבים אינם סבת
הגלות הארץ שקודם הוייתן נתגלית
הארץ וזה יחייב היות העולם מחודש
כי לא ידענו סבה לזה אלא רצון האל
ית' הפשוט אשר ברצונו חדש העולם
אחר האפס המוחלט כבר זכר זה אחד
מגדולי הדור שלפנינו ז"ל · ונמצא כי
הגלו' הארץ הוא מופת החדוש והחדוש
הוא מופת ההשגחה וזהו מה שרצה
המשורר ע"ה ללמדנו בפסוקים האלה ·
ולהיות פרי אמונת החדוש אמונת
ההשגחה והיא אמונה לא יקבלוה
המתחכמי' בעיונם על כן בא זה הספר
רצוני ספר איוב לאמת זאת האמונה
בראיות מופתיות בספור מקרים שבאו
על זה האיש להוציא מלב כל מתפקר
מה שעלה בדעת מסתירת זאת האמונ'
וזה הספר הוא עמוק הרבה אם מצד
הדרוש שהוא עמוק אם מצד סדור
הענינים אשר מצד ביאור המלות
וענייני הפסוקים והמפרשים הראשוני'
ז"ל טרחו הרבה בפירושיהם לזה הספר
לישבו דבר על אפנו ונעזרו בקצת
מקומות מדברי רז"ל ובקצת מקומות
רדפו אחרי הפשט ולא השגיחו במדרש
ויש מהם מי שפלפל בעיונו בדעות
החכמים הנזכרי' בזה הספר במעניהם
והשיבו כוונתם על דרך הפילוסופית ·
ולהיות הענינים מפוזרים אחת הנה
ואחת הנה · ראיתי לחבר ספר זה לבא
אחריהם למלאת את דבריה' כדי שיהיו
הדברי' מסודרי' להועיל לעצמי ולכיוצא
בי שלא נטרח בחפוש הדברי' בהרבה
ספרים : והקדמתי לפני' הספר קצת
פרקי' מועילי' בהבנת הספר ובאמונת
ההשגחה ·

הקדמת אוהב משפט

השמגחה · וכטיתי בקצת מקומות הפירושם וגם במה שעלה בידם מכוונת הספר ואל ייחס המעיין זה אלי לעזות פנים כי כן דרך החכמים שהתלמיד אינו נושא פני' בתורה לרבו במה שנר'לו סתירה בדבריו· וכן תמצי' לרבותי' ז"ל שחכם א'העלה בעיונו ענין אחר באיוב ובא תלמיד תלמידו והעלה הפך ולא האמינוהו בזה אבל שבחוהו אמרו במסכת סוטה בו ביום דרש רבי יהושע בן הרקנוס לא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנאמ' הן יקטלני לו איחל· ועדיין הדבר שקול לו אני מצפה או אין אני לו מצפה ת"ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני לומר שמאהבה עשה· א"ר יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שכל ימיך היית דורש שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה שנאמר ירא אלהים וסר מרע · והלא יהושע תלמיד תלמידך למד שמאהבה עשה· וקראתי ספר זה אוהב משפט ללמד שאיוב עבד מאהבה ולהפוך שמו מאיב' לאהבה ולהיותו מבאר כי השי' הוא אוהב משפט באמרו כי אני יי' אוהב משפט ונאמר ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית · ונאמר כי יי' אוהב משפט ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו· ונאמר אוהב צדקה ומשפט חסד יי' מלאה הארץ:

הקדמת משפט צדק

אל רעה כענין ואם באלה לא תוסח לי· אמנם גם בהיות הרע בתכליתו מחסרון מרגים ותשובה ותפלה ויסיק שם אים משפל מליץ ופותר שבק היסורין ויעורר את הסובל היסורין לתשובה ותפלה ישיתאו ביושע ויסור ממנו היסורין וייטיב מראשית אחריתו גם אמר שלא יבוייר שהאל יתברך ידקדק על המין האנושי כחוט השערה ויחשבהו לאויב לו כי על הפך זה יעיד מה שגלה ארץ בחכמתו כנו הטבע ועשה בה כל צרכי המין האנושי למזונו ולבושו ומיני בעלי חיי' לעבורתו ואמר שאם היה מדקדק האל ית' עליו ומענים היה ממית את כלם ומחריב את העולם· וגם כן אין ראוי ליחס אל יתברך עול כי על הפך זה יורו משפטי סדרו במציאות המקוסר קצתו עם קצתו בחכמת משפט וכן בשמירת קיומו · ועל מה שעשה האל ית' למכרי וזולתם בכובד הלב אמר שלא העניטם אלא על מעשים שעשו קודם לכן ברצון ולא שבו עליהם בתשובה ושלא מנע מהם כובד הלב וחזוקו מעשות תשובה ולא היה חזוק הלב וכבדו חטא ולא דבר ראוי לעונש רק אומץ לבב לקבל יסורין: ועל מה שאמר איוב שהאל לרוב גדלו אינו מחשיב את המין האנושי משפטו טובתו ורעתו· אמר אליהוא שעל הפך זה יעירו תנועו' השמימיים אשר עם רב גבהם ורב מעלתם הם בהכרח מסודרות לצרכי הנפסדים לא זולת זה כי התנועות שלהם לא יפעלו בעצמם ולא בעליונים כלל אבל יפעלו בנפסדים לבד· ומזה התבאר שהאל שסדר זה מחשיב הנפסדים אשר המין האנושי הוא הנבחר מהם ותכליתם· אמנם מה שאינו שומע זעקת רב העשוקים הוא כי אין זעקת שום א' מהם מכוונת אליו שלא ידעוהו · והוסיף ואמר

שמאחר שהתבאר שהאל ית' חפץ בתקון המציאות הכולל לא יצוייר שיהיה ה״ת
החיים הפרטי שידמה אליו בזה שמשתדל בקיום המציאות · וכמו כן לא יצוייר
שלא יתקומם על החיים הפרטי המשתדל לקלקל אחר ויענישהו גם בעולם הזה ·
גם אמר שאין ראוי לאדם שיתאוה למות כי אמנם האל יתבר' השגיב ונתן מעלה
למין האנושי בכח אלקי שנתן בו השופט מבלתי מוחש ובלתי לאות ולעת זקנה
יתחזק עם כוסף ותאוה לקנות ידיעה באלקיות אשר אין צורך מהם בחיי שעה
כלל ועם הכנה ויכולת להשיגם · ובהיות שבכל פעולות הטבע המסודר ממנו לא
נמצא דבר מותריי ולא חסרון מן ההכרחי יתחייב בהכרח שזה הכח האלקי
המסודר מאתו במין האנושי יהיה מכוון מאתו לתכלית שלמות נכחי ולזה לא
יאות לו להתאוות המות אבל שיחיה למען ישיג זה השלמות הנכחי אשר לא יקנהו
זולתי ברב השתדלות להדמות לאל ית' בעיון ובמעשה בעודו בחיי שעה · ואמר
כי בהיות המשתדלים בזה מעטים ועל מדרגות שונות על כן היו יראי ה' אלפים
יחידים ומעטים ולזה לא יבחר האל כל חכמי לב אשר קצתם תעו מדרך השכל
וקצתם לא השתדלו במעשה כלל : והגיד המחבר איך אחר הדברים
האלה היה דבר ה' אל איוב מן הסערה והורה במופתים שכליים איך הוא חדש
עולמו ועל זה יורו מדות בגרמי' שמימיים וביסודות מוגבלות והכרחיו' לאפשרות
פעולותם ותנועותיהם אשר לא יצוייר שהיו בכל אחד מהם במקרה בלתי כוונת
פועל רצוניי מכוין ועל זה יורה גם כן גיבה הים על הארץ נגד הטבע ומציאות
הרקיע המימיי למעלה מן האויר אשר אצלנו · והורה על דרכי טובו במה שנתן
באדם כח שכלי לעשותו עצם שכלי דומה ליוצרו · והורה על השגחתו הפרטית
במה שסדר דברים נגד הטבע כאותות השמים וכדברים הכרחיים לקיום רבים
מאישי המינים אשר לא יתקיימו בלתי השגחה פרטית באישיהם · והוסיף להודיע
שהסבה שלא יענים בעולם הזה את החוטאים זולתי כשירבה הקלקול מהם
במציאות כענין דור המבול וסדום וזה שאם יענים כל החוטאים יחריב את
העולם וגם לא יניח מקום לבחירה האנושית · אמנם כאשר ירבה קלקול הרשעים
במציאות אז יתקומם האל ית' להכריתם ולהסיר נזקם · וספר כי כן עשה בסדר
המציאו' שקבע בעלי חיים אשר לא היה שום כר ודרך לאדם להמלט מהם הרחיק
אותם בהשגחה פרטית מן הישוב כענין בהמו' ביבשה ולויתן בים · וספר גדלם
ותקפם להודיע שלא היה להם מציאות מכח טבעי בחמר כחיי אל ההויה ואל
ההפסד כשוה אבל מכח הכנה בחמר אל הויה מאתו ית' · ובזה התבאר שאין
שם אל רע ממציא את הרעות ובתוכם חמר הנפסדים כאשר חשב איוב וזולתו ·
ולהודיע שמכח רב גדלם וחזקם לא היה כר לישוב להמלט מהם ובכן הרחיקם
מן הישוב כי חפץ חסד הוא : הלא על כל אלה יתבונן כל מעיין בפירוש
כל מענה עם התקשרות באות את פרטי כלל השאלה הלז ופרש דבר כמעט בו
בקצר מלין ברורים ומבוארים כפי האפשר אצלי למען ירוץ קורא בם :
בזה נשלמה הקדמת המחבר ונתחיל הבאור בע"ה :

תהלת דברי • וראש כאמרי • אהודה בשירי • ברטט ורתת
למושל ומשל • וימשול ונכשל • מאמץ ונחשל • ועריץ יהוחת
וכותב וחורת • בספרו משרת • ונותק וכורת • שבחיו יכותת
שמו יסמכני • והוא יתמכני • לבל ישכני • סקנא מהותת
יהפך לדופי • דבר חן ויופי • ויסר צניפי • ואותי ימותת
ולבי בחליו • מדוכא ודכיו • וחציו לחציו • מפרפר ומותת
ונושא תפלה • לאל התהלה • לחיקי פעולה • למודד ולתת

ראה ספר חדש • ואין בו כל חדש • לאיש לבו חדש • ועיניו הרואות
וכל סוד בו חמוד • יסודו הלמוד • אשר הוא כעמוד • והוא מופת ואות
ופירושים צחים • גביעים ופרחים • זכרם אורחים • דגלים לצבאות
והאיש בו יהגה • באהבתו ישגה • ואנא אל ישגה • לקראו בקנאות
בשם אוהב משפט • יסדתיו במשפט • שמו אוהב משפט • הכי לקרוא יאות
ולאל העונד • מאמץ ומאזר • וקם אומר גוזר • תהלות רבואות

ספר

ספר אוהב משפט

בשמך רחמנא

הפרק הראשון דרושי התורה המושכלים הם ג׳ מינים · המין הא׳ דרושי׳ כבר אמת אותם המופת השכלי והיקש העיוני
במופתים שאין בהם ספק בחקירה כמציאות האל יתבר׳ ואחדותו וכיוצא באלו שהם ענינים לא יכחישם אלא מי שלא ידע דרכי המופת או מי שכשלו בידו דעות משובשות מבני אדם המטעים ואחר כך שתחכם לאמת מה שנתפשר בידו בטענו׳ כוזבות ירחיקם השכל : והמין הב׳ דרושים אין מבוא אל השכל האינושי להביא עליהם מופת שכלי חותך בחקירה בעולם אם הוא מחודש או אם הוא קדמון כי זה המחקר להביא עליו מופת חותך איננו מחק השכל האנושי בלתי לה׳ לבדו כי דרכי המופת הם לסבה ראיה מהקודם אל המתאחר כי לא תקרא ידיעה אלא ידיעת הדבר בסבותיו הקודמות כשיש לו סבות ואין קודם אל העולם אלא השי׳ והוא סבתו וידיעת מהותו נעלמת מכל זולתו אף על פי שהשגנו מציאותו ולפי זה שערי המופת בדרוש זה סגורים בפני כל זולתו ית׳ : והמין הג׳ דרושים שהשכל יחייבם והחוש יכזיבם כחקירה בהשגחה שהשכל יחייב להאמין שמי שהוא סבת כל הסבות יתברך שישגיח בענייני נבראיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ושזהו שלימות בחקו ית׳ והההפך הוא חסרון אפילו בחק בני אדם השפלים כל שכן בחק מי שהשכל יחייב שיתכנו בו כל השלמיות ית׳ וית׳ והחוש יכזיב זה כי כמה רשעים הצליחו דרכם וכמה צדיקים השכם וזה הביא קצת בני אדם לחייב מצד השכל סלוק ההשגחה ושיהיו חסרון בחקו ית׳ לא שהשכל הביאם אל זאת הנטייה אלא רבו להתחכם בטענות חשבום שכליות להשמיך השכל אל המציאות ולא הגיעה חקירתם להשמיך המציאות אל המושכל כראוי לכל חכם אוהב האמת ולפי שתורתינו הקדושה היא מאת יי׳ מן השמים כאשר ספרו לנו אב ותינו כי עין בעין נראה יי׳ להם והאותות החולקות על תורתינו על כרחם האמינו שהיא מן השמים כי אי איפשר להם להכחיש זה לרוב פרסומו וגם חכמי המחקר מהאותות על כרחם יאמינו איפשרות הנבואה וגם חיובה ושהיא למעלה מהמחקר השכלי א״כ כאו לפי זה דרושי התורה המושכלים במאמרים נחתכים בלא חקירה על חלקי הסותר כלל כי אין זה מחק התורה : אמנם במין הא׳ אין חק לתורה לדבר בהם דרך חקירה כי מה שאפשר לו לאדם לשיג בחקירתו ולא יצטרך שתהיה אמונתו בזה אמונ׳ דרך קבלה לבד לא רצת׳ התור׳ לדבר בו דרך חקירה כי אם ייגע האדם בזה ישיג האמת במה שאין ספק בו ואם ירבה לסמוך על קבלתו הרשות בידו · והרבה הועילתנו התורה באשר פתחה לנו הפתח בזה והודיעתנו האמת בו דרך הנחה ולא הכוחה הענין מסור אל החקירה כי דרכי המופת לא ישיגם בני אדם ולא כל חכם ואולי · אם לא פתחה התורה הפתח בזה

היו בני אדם טועים בחקירתם בדרושים או אשר הטעות בהם הוא רב הס
ומרחיק האדם מהשלימות ועכשיו שהסירה התורה המסך המבדיל בין הס
ובין האמת בזה ונגלתה לנו מה הוא האמת דרך הנחה החכם המתבונן יקל אצ
להביא מופת בזה אחר שידע אל אי זה חלק משני חלקי הסותר ראוי לו לכו
ואחר שידע כוונת התורה בשרשים אלו אם שמא ימצא בתורה פרטים כשיונ
כשפטן הם סותרים השרש שהוא בנוי על דרכי המופת יקל אצלו להוציא או
המאמרים מפשוטם ולפרשם בצד שיסכימו אל השרשים האמתיים כי התורה ל
תכריחנו להאמין דעת כוזב ולא תניח דברים הוכיח המופת הפכם אלא א״כ דו
משל וכמאמר החכמים ז״ל דברה תורה כלשון בני אדם : אמנם במין הש
דברה בהם התור׳ דרך הנחה לא דרך חקירה כי החקירה בזה אינו מחק התו
כלל כי אחר שאין מופת על אחד משני חלקי הסותר וידוע כי הנבואה למעל
מהחקירה א״כ כשהניחה התורה השרש הזה במאמר פשוט מן המחוייב הוא ל
חכם מאמין להכניע סברתו אל ההנחה התורנית וגם כי התורה בעצמה הי
ראיה על זה השרש כי היותה מן השמים והיותה מיעדת גמולים לטובים ועונש
לרעים שהם כלם בלתי טבעיים או לא היה העולם מחודש כאשר הניחה היה הנ
בטל ונופל ואחר שנתאמת לנו כל זה בחוש ביציאת מצרים והנמשך אליו ממופ
המדבר אין צורך לדבר בשרש הזה על צד החקירה : אמנם במין הג׳ דבו
תורה ג״כ דרך הנחה לא דרך חקירה לפי שהחקירה בזה אינו מחק התורה נ
והחיוב בזה הוא החיוב בשני המינים הראשונים כאשר כי השכל יחייב הא
הזה בחיובו המין הראשון וכמו שהתורה בעצמה היא ראיה אל המין השני ע
היא ראיה אל המין הזה שאם אין השגחה אין גמול ועונש ואין תורה ולפי זה א
צורך אל התורה לדבר בשרש הזה דרך חקירה :

אמנם לפי שזה המין הוא מסופק אל ההמון וגם אל החכמים יותר משא
המינים להיות החוש מכזיבו חששה התורה בזה השרש יותר משא
שרשי התורה שלא יביא בני אדם לידי אפיקורסות ונטיה מהאמת ולכפור בעי
התורה ומפני זה חברה לנו בזה הספר על צד הויכוח על כל חלקי הסותר בו
הדרוש מה שלא עשתה כן בשאר הדרושים · וזה הויכוח הוא בספר איוב אם
באה הקבלה האמתית שהוא חבור לאדון הנביאים מרע״ה היה ענין שיבא
המציאות או היה משל חבורו היה ראוי למי שנתנה התורה על ידו כדי שתתקי
מתנתו לעולם ולא יבא כל סכל או רשע מתפקר להוציא לעז על מתנתו ויבי
ראיה מהחוש המתפרסם ולזה חבר הספר הזה להודיענו אמתת הדרוש הז
דרך חקירה מה שלא עשה בשאר דרושי התורה המושכלי׳ וזהו מה שרצינו לבאר

פרק ב׳ הספק בזה הדרוש איננו אל ההמון לבד לשכלותם אם הרעו
אשר יחולו על זה האיש הם רעות או טובות או אם הו
צדיק או רשע · וכן בהצלחות זה האיש אם טובות הם או רעות אבל הוא א
השלמי׳ ג״כ שידעו טיבו של זה ומקריו ונתבאר להם כי זה הוא צדיק ומקריו רעי

וזה הוא רשע ומקריו טובים אחז"ל כי מה שכתוב בתורה הודיעני נא את דרכך
היא שאלה מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו · ואמרו בגמרא כי הראה לו הקב"ה
למשה מיתתו של רבי עקיבא בייסורין ואמר רבש"ע זו תורה וזו שכרה · וישעיה
אמר למה תתענו יי' מדרכך קורא תגר על מדות השי"ת בטובת הרשעים ורעת
הצדיקים כפי אחד מהפירושים שנאמרו במאמרו זה · וירמיה ע"ה גם כן נסתפק
בשתי השאלות אמר כנגד רשע וטוב לו צדיק אתה יי' כי אריב אליך אך משפטים
אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד · וכנגד צדיק ורע לו
אמר ואתה יי' ידעתני תראני ובחנת לבי אתך אמר אחר שאני צדיק ושהדי
במרומי' למה אני נרדף מאלה הרשעים אשר צלחה דרכם בהרדפתי וגם חבקוק
הנביא קרא תגר על שתי השאלות כאחת ואמר עד אנה יי' שועתי וגו' למה תראני
און ועמל תביט וגו' כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל · ואמר
בסוף הענין טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים
תחריש בבלע רשע צדיק ממנו · וכן אסף המשורר ע"ה העיד על עצמו כי
המחקר הזה כמעט שהביאו לידי כפירה ונטיים מהאמת אמר ואני כמעט נטיו
רגלי כאין שפכה אשורי כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה וזו היא תלונתו
על רשע וטוב לו · ועל תלונת צדיק ורע לו אמר אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון
כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים · גם שלמה המלך ע"ה אשר נאמר
עליו ויחכם מכל האדם נסתפק בשאלה זו בספר קהלת ואמר יש הבל אשר נעשה
על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים · ויש רשעים
שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל · גם חכמי תורתינו
האמתיי' נסתפקו בזה ואמרו אין בידנו לא משלו' הרשעי' אף לא מייסורי הצדיקי' ·
ואם השלמים הבהילם המחקר הזה עד שיש מהם מי שהעיד על עצמו שהיה
קרוב לנטות לדעת הכופרים מה יעשו ההמון חלושי השכל מעטי התבונה הלא
תראה מה העיד יחזקאל הנביא על דורו שהיו אומרי' אין יי' רואה אותנו עזב יי' את
הארץ · ואמרו עוד לא יתכן דרך יי' ויותר נמרץ מזה מ"ש מלאכי חותם הנביאים
הוגעתם יי' בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם כל עושי רע טוב בעיני יי'
ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט · עוד אמר בזה חזקו עלי דבריכם אמר יי'
ואמרתם מה נדברנו עליך · אמרתם שוא עבוד אלהי' ומה בצע כי שמרנו משמרתו
וכי הלכנו קדורנית מפני יי' צבאות · ועתה אנחנו מאשרים זדים וגם נבנו עושי
רשעה גם בחנו אלהים וימלטו · ולהיות הספק הזה כולל לחכמים ולהמון ומה
שמביא החכמים אל הספק הזה הוא זולת מה שמביא ההמון אליו חייב שיהיה זה
הספר החוקר בהתרת זה הספק לאנשים חלוקי הדעות זה אומר בכה וזה אומר
בכה זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני שכלי וזה אומר בדרך
נבואי כדי שימצאו בו תועלת ההמוני והשלם יחד עם היות כי המקרים הנופלים
בבני אדם המבהילים והמפילי' הספק הזה הם מינים רבים והתרת הספק במין
אחד הוא זולת התרת הספק במין אחר · וכל זה מחייב אריכות הויכוח כדי

שיותרו

שיותרו כל הספקות במאמר אחר מאמר לתמוה׃ ולשלם כל אחד כפי מה שיספ
שכלו וכפי מה שתגדל מבוכתו · וזהו מה שרצינו לבארו :

פרק ג׳

אין התלונה בצדיק ורע לו ורשע וטוב לו בשווי אח
אבל יש חלוף ביניהם בצדדים מתחלפים כי מצד הו

היא יותר קשה ברשע וטוב לו ומצד אחר היא יותר קשה בצדיק ורע לו :

אמנם היותה קשה ברשע וטוב לו יותר מבצדיק ורע לו הוא לפי שמענ
הרשע ופעולותיו המפורסמים נגלים אין להסתפק בו שמא צדיק הוא לפני האלה
כי מי שהוא עובר אלילים ושופך דמים ועושה רעות גדולות כפי דרכי התו
והנהגת השכל אין להסתפק באיש ההוא שיהיה צדיק כלל אבל הצדיק לפי
שנראה לעין אם יחלו בו רעות ופגעים רעים איפשר לתלות הדבר לפי שה
רשע לפני האלהים ומקריו יעידו על נסתרו שאינו כגלויו ואלו המקרים הרעי
אשר חלו עליו הם ראויים לו לפי נסתרו ויי׳ יראה ללבב ומזה הצד אין התלונ
בצדיק ורע לו קשה כקושית תלונת רשע וטוב לו : אמנם היות התלונ
יותר קשה בצדיק ורע לו מברשע וטוב לו הוא מצד אחר כי אין להתרעם ו
משפטי השם אם הוא מטיב לרשעים מג׳ פנים · הא׳ כי עולם חסד יבנה ומחו
השי״ת הוא להטיב על נבראיו אחז״ל אין דבר רע יורד מלמעלה את׳ התחלת הבריא
וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכמו שהוא מכין מזון לחיו
הטורפית ולעופות הדורסים ולא תמנע מרשעים איבריהם וחושיהם וכחותם וא
להתלונן מכל זה כן אם השפיע להם טובות והצליחו דרכם אין להתלונן כלו
והשני כי אותן הטובות על הרוב אנו רואים שהם לשתי תכליות האחד לרע
המצליח כמו שכתוב עושר שמור לבעליו לרעתו או לטובת צדיק ירש הנכס
ההם וכמו שכתוב יכין וצדיק ילבש וכו׳ וצפון לצדיק חיל חוטא · ואמר ולחוט
נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב וגו׳ מפני זה אין להתלונן על הצלחתו לו
שאיפשר שלאחת משתי התכליות האלה היא · אבל רעת הצדיק ראוי להתלו
עליה גם כן כי תהיה לאחת משתי התכליות הנזכרות לטובתו באחרונה ו
לטובת צדיקים אחרים הבאים אחריו · ואם איפשר זה כי אם הוא צדיק למה ל
יהיו טובים ראשיתו ואחריתו ביחד ולמה לא תהיה טובה לו ולבנין אחריו ביח
אם צדיקים הם · והג׳ כי הצלחת הרשע אין ראוי להתלונן עליה לפי שעל רק
האמת אינה טובה רק לפי מחשבת הפתאים כי טובות העולם הזה אינן טובו
קיימות ובין שהשיג עשרת אלפים ככר כסף או לא השיג כי אם ככר לחם אח
הכל הוא שוה כי אחר השגת די המחסור השאר הוא מותר ואינו לבעליו אל
למשא וטורח · אבל רעות הצדיקים המונעות אותם מעבודת השי״ת ומהשי
שלימות יותר על שלימותם ראוי להתלונן עליהם באמת · וזהו שאמר הכתו
צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה כלומר מדת רחמנותך מפורסמות וגלוי
כהררי אל אבל מדת דינך עמוקה משאול ומתהום רבה באין הבין · ויצא לנו מכ
זה כי הקושיא החזקה אינה אלא אל שיורע בעצמו שהוא צדיק והצליח דרכ

בתחלתו

בתחלתו ולא נראה לו הצלחתו בעיטה אבל כל אשר תוסיף הצלחתו יוסיף
יראתו ויחולו עליו פגעים רעים פתאום בנכסיו ובבניו ובגופו סלא כמנהגו של
עולם זה בודאי ראוי להתלונן ולהתרעם על משפטי יי' כי עם היותו מחזיק
בתומתו תבוא פתאום תמורתו לא משפטו ולא מחטאתו · ולזאת הסבה תמצא
רוב המתלוננים על רוע המשפט אינם מתלוננים על רשע וטוב לו אלא מצד
שההצלחה הטיח סיא גורמת רעה לצדיקים כהתלוננות ירמיה על טובת רשעי
דורו והתלוננות חבקוק בבלע רשע צדיק ממנו · ותמצא גם כן רוב ההתלוננות
אינו אלא על הרוע מקריהם לאותם שיודעים בעצמם שהם צדיקים לא על רוע
מקרי זולתם כמש ירמיה עה ואתה יי' ידעתני · ואמר אסף אך ריק זכיתי לבבי ·
ואמ' מלאכי על אנשי דורו ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני
יי' צבאות · ולפי זאת הסבה בעצמה בא הספור הזה רצוני לומר ספר איוב
ומקריו בתלונת צדיק ורע לו ובתלונת הצדיק עצמו היודע בעצמו שהוא צדיק
כי זאת היא הקושיא החזקה המבהילה והמחרידה והמביאה לידי נטייה מהאמת
וכפירה · וזהו מה שרצינו לבאר ג

פרק ד' היותר הספק האמיתי הבא בשאלה זו עמוק מאד כמו שיתבאר
בפה שיבא בעזרת העוזר והגוזר בע"ה · ואמנם אמרנו הספק
האמיתי לפי שרוב המספקים בשאלה זו הם קוראים תגר וצועקים חמס על
משפטי השם ית' בלא הסתכלות והבנה וזה לאמון הרבה כבר האריך בזה הרב
הגדול מורה צדק ז"להה ואמר כי הרבה מהם משתוקקי' להרבות הון יותר
מההכרחי להם כי ההכרחי לאדם הם דברים מתי מספר אבל המותר אין תכלית
לו שאם התאוה האדם כלים כאים יותר מההכרחי לא תפסק תאותו לעולם שאם
ישיגם מכסף יתאוה שיהיו לו מזהב ואם ישיגם מזהב לא תפסק תאותו עד היות'
מכפך ספיר ויהלום ואם ישיג מהם מספר מה לא תפסק תאותו עד שיוסיף על
המספר וכן ימשך ענינו מתאוה לתאוה עד אין תכלית ולא יסור מהיותו בצער
כל ימיו כל היום התאוה תאוה ולהשיג אלו הענינים הבלתי הכרחיים יסכן
עצמו בירידת הים והליכת מדברות ועבודת המלכי' ויארעוהו תקלות ויתרעם
ממשפטי השי' איך חלו בו אותן המקרים אשר הוא פשע בהם ללא צורך ואיך לא
השיג ממון הרבה כדי להרבות באכילה ובשתייה ושאר ההנאות יותר מההכרחי
לשעמדת גופו וקיום מינו ועל זה נאמר והאלהים עשה את האדם ישר והמה
בקשו חשבונות רבים · ויש מהם מי שיאכל מאכלים רעים ויבא בסבתם לידי
חלאים רעים או ירבה בתשמיש עד שיחסר מאור עיניו ויתרעם על מאורעותיו
איך חלו הפגעים הרעים ההם עליו עם היותו צדיק ועל זה נאמר אולת אדם
תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו · גם יש מאמרים לטפשי מהאומות אשר הם חכמים
בעיניהם התחילו להוכיח דבה על העולם בכללו כי תקלותיו מרובות ורעותיו
יותר מטובותיו והביאו ראיה מהאיש האחד כי כשנקים מכאובותיו ותענוגיו
עם מה שיקרהו מהמכאובים והחבלים הקשים והמותים ובטול האיברים

והתמדת הדאגות והצרות תמצא שמציאותו ר"ל מציאות האדם נקמה מה
ורעה גדולה אלו הם דברי אלו המתפלספים · וכבר הרבה להשיב על מאמרים אל
הרב הנז' ז"ל והרבה לאמת בראיות גמורות כי טובות העולם מרובות הפ
דעת אלו המתפלספים וכי רעותיו אינם מכוונות בכונה ראשונה מהש"י ורובם מ
משגגת האדם בעצמו כי לא תמצא אלו הרעות לא במלאכים ולא בגלגלי
ובכוכבים ולא ביסודות ומה שהורכב מהם ממוצא או צמח ולא בבעלי חיי
ולא ימצאו אלו הרעות אשר הביאו ראיה אלו המתפלספי' מהם אלא בקצת בני אד
החוטאים בנפשותם והפושעים בגופותם והנהגתם כי אלו התנהג האדם כראוי
לו והנהיג עצמו כאשר הנהיג בהמתו אשר ירכב עליה היה ניצול מפגעי' רעי'
והראיה הנמורה כי טובות העולם מרובות ומכוונות מהש"י יותר מהרעות:
שענין ההכרחי לאדם בזה המציאות הוא יותר מצוי מהענינים אשר יוכל האד
לעמוד בהם בלעדיהם ותבחן זה מהאויר והמים והמזון והמור דרור והא
והברקת אשר כלם הם לתשמישי האדם ואשר הוא יותר הכרחי לאדם הוא יות
נמצא ובזול יותר מאשר אינו הכרחי כי יש מבני אדם שאם יעמוד כל ימיו בל
מר דרור לא יזיקהו ואם יעמוד שעה אחת בלא אויר ימות · וכן היקש במא
הדברים ובכיוצא בדברים אלו בטל הרב ז"ל הרבה מתלונות ההמון ואע"פי שא
כל זה מספיק להתר הספק האמיתי בשאלה זו כמ"ש הרמב"ן ז"ל כי אנחנו לו
לאדם שאנחנו יכולים לומר עליו זכות ברב פעולותיו שיהיו ישרות ולא נשגיח אם אחי
מהן הולכת על בלתי יושר ואין תוכחתינו אלא עם יוצר הכל ית' שאפי' לא מצא
אלא אחת מני אלף מפעולותיו הולכת בלא סדר יש להתלונן אבל הועילנו הה
המורה ז"ל תועלת גדולה בתשובתו זאת ללמד דעת את העם כי מאחר שבעיניו
יראו ולבבם יבין סדור המציאות הולך על דרך טוב בכל חלקיו ופרטיו אם שמ
לעתים רחוקות יראו אחת משנה יוצאת מהסדר והולכת על בלתי יושר ראוי לה
להתבונן לעמקו של דין כי מה שנראה בתחלת המחשבה שהוא בלא משפט או
כן אבל יש סדר בדבר אם יחקרון מלין ימצאוהו ואם אין יתלו הדבר בקוצ
השגתם כמאמ' החכמים ז"ל כי לא דבר ריק הוא מכם ואם ריק הוא מכם · וכן אמ
בעל ספר הכוזר ואיך לא נתנהג כן עם יוצר הכל והלא עם בשר ודם אנח
מחוייבים לעשות כן כי מי שהוא הולך בדרך ישרה ולפעמים יצא מידו דב
שאינו מתוקן אנחנו מחוייבים לדונו לכף זכות וכ"ש ביוצר הכל ית' אשר מס
המציאות ידענו יושרו ומשפטי צדקו שאנחנו מחוייבי' לחקור על משפטיו הנרא
בתחלת המחשבה מעוקלים עד שנשיג יושרם · ולזאת הסבה היה מחכמת ה
הספור רבותי ספור איוב שמתיר זה הספק באיש תם וישר אהוב למעלה ידיד י
ורבויו ורוב זמנו היה בשלוה ונהפך ברגע ענינו עם היותו אהוב לשם וחפ
להטיבו · ואבל מפני הסתת השטן חלי עליו פגעים בקנייניו ובבניו וגופו רפוי
בלתי מכוונות מהש"י כי הוא טוב לכל ולא יתן כי אם הטוב ית' וית' · וענין השט
והסתתו יתבאר במקומו בע"ה וזהו מה שרצינו לבארו :

פרק ה'

פרק ה' האמונה בידיעת האלהים יתבר' ענייני אלו הנמצאות השפלות היא קודמת בהכרח ל האמונה בהשגחה כי אם אין השי' יודע מעשה בני אדם איננו משגיח עליהם לגמלם או לענשם ואם הוא משגיח עליה' בהכרח קדמה לו הידיעה בהם ודבר זה לא יסבול אותו שום אדם ואחר שכן הוא והיה מחוייב מהשכל ומהתורה להאמין בהשגחה אם כן מחוייב הוא להאמין בידיעת האלהי' אלו הענינים ההוים קודם היותם ועם היותם ואחר היותם שאם לא כן היתה ידיעתו חסרה · ובכאן נפל ספק גדול ומבוכה רבה כי מחיוב השכל וחיוב התור' יש לנו להאמין כי האדם בעל יכולת ובחירה במעשיו ואין מי שיכריחנו עליהם כי אם רצונו הפשוט אמנם הוא מחוייב מצד השכל כי מציאות האיפשר הוא מחוייב ואלו היה האדם מוכרח בפעולותיו היה בטל טבע האיפשר והיו כל הדברים מחוייבים מוכרחים וזה בטל לפי מה שהתבאר מהשרשים הטבעיים ואמנם הוא מחוייב מצד התורה כי אם היה מוכרח בפעולותיו לא היה ראוי לגמול על יושר ולא לעונש על מרי והיתה נופלת התורה בכללה כי אין מצוה למצוה ואזהרה למי שהוא מוכרח בפעולותיו ולולי שהאדם הוא בעל בחירה לא נתנה לו תורה והכתו' הוא אומר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ואמר עוד מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ואמר ובחרת בחיים ואחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ואם לא היה טבע האיפשר קיים לא אמרה תורה ועשית מעקה לגגך וכן פן ימות במלחמה וכן כמה מאמרים בתורה ובספרי הנביאים ובדברי החכמים יורו על זאת האמונה · ואחר שהונח זה יש לשאול אם השי' יודע הענינים קודם היותם ואי איפשר לידיעת השם שתתבטל אם כן כבר ידע השם ית' שזה הצדיק או זה הרשע יהיה כן ואי איפשר זולת זה ואם כן מפני מה יהיה ראוי לגמול זה הצדיק ולעונש זה הרשע והרי הם מוכרחים שיהיו כן כדי שלא תתבטל ידיעת השי' וזאת הקושיא איננה לעדת חכמי התורה לבד אבל הוא גם כן לכת בעלי עיון כי הם חייבו טבע האיפשר ואם ידיעת הש"י היא תלויים בו בטל הטבע ההוא לגמרי ואין מפלט ומנוס לצאת מידי קושיא זו אלא בשנניח אחת משתי ההקדמו' האלו או שנניח שאין הש"י יודע אלו הענינים ובזה ישאר טבע האיפשר קיים או שנניח טבע האיפשר ושיהיו כל הדברים מחוייבים מסודרים בגזירה מהשי':

ואמנם הראשונה בחרו אותה בעלי הפילוסופיא ויפו אותה בטענות מבהילות המעיין שאין זה חסרון בחקו ית' אם אין ידיעתו תלויה באלו הענייני' המתחדשים לפי שהם נעדרים ואין ידיעתו ית' תלויה בהעדר וגם כי הם בלתי בעלי תכלית ולא תקיף ידיעה במה שאין לו תכלית · עוד הוסיפו יפויים אחרים כי אין לייחס ידיעה לש"י באלו הענייני' לרבויים ואלו ידעם ית' היה רבוי בידיעתו ורבות עמהם כאלו הטענות · ואמנם השנייה בחרו אותה בעלי הדתות מהאומו' ואמרו כי כל תנועות האדם ומנוחותיו הם מסודרות ונגזרות מהאל ית' אין לו יכולת ולא בחירה ורצון לשנות דבר במה שנגזר עליו בהם ואף על פי שלפי זה הדעת יהיה ענין התורות בלתי מועיל יאמרו אלו האנשים כן רצה השי' שיפלא

זכות ויזהיר אף על פי שאין יכולת בידינו והאריכו בשכלי׳לו לקיים הדעת ה
ואתה המעיין במאמרנו זה על כרחך אתה צריך לכנות מכ״א משתי הקב
האלה ׃ כר מעל דעת הפילוסופי׳ דרכך ואל תקרב אל פ
בית דעת בעלי הדתות שאמרו כי שני המלכי׳ לבבם למרע ועל שולחן אחד כ
ידברו וכל הקרב אליהם ואותם יאמין כופר וטועה ׃ אמנם דעת הפילוסו
יש לך לכנות ממנה ויש לך להאמין אמונה שלימה כי השם הוא יודע כל העניי
קודם היותם הלא תראה מאמר החכמים ז״ל בגמרא מנין שהקב״ה יודע מה שעת
להיות שנאמר הנך שוכב עם אבותיך ׃ וכן אמר המשורר יי׳ חקרתני ות
והנמשך אחר זה באותו מזמור ׃ ומפני זה איפשר לו להשגיח עליהם הלא תר
הכופרים בהשגחה אחרית כפירתם היא בסלוק הידיעה מהאל ית׳ כמו שא
אסף ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון ׃ הנה אלה רשעי׳ ושלוי עולם השגו ח
והוכיח אליפז לאיוב על זה באמרו ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עב
סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך ׃ ואמר המשורר מוכיח לאלו הכופרים א
אמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב ׃ בינו בוערים בעם וכסילים מ
תשכילו הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט ׃ וכתב המורה ז״ל בפירו
אם היה ענין השגת הראות נעלם ממנו ולא ידענו איך המשיג זה הכלי המו
לראות היה אפשר לומר שבמקרה התחדש במה שיש בו מהחכמה בבריאתו כ
שנתבאר למי שעיין בחכמת הרפואה׳ האם יצייר משכיל שזה נפל במקרה לא
אבל הוא בכוונת מכוין אשר יש לו ידיעה בו ולזה קראם בוערים וכסילים ׃ ונ
שהרחיקו הפילוסופים זה הדעת בטענותיהם שזכרנו אין בו חיוב כלל כי ידיע
אחת כוללת ידע בה מה שהוא ומה שהיה ומה שיהיה מבלי חדוש ורבוי בידיע
כלל ואין החדוש והרבוי אלא בענינים המשתנים אחר שיהיו נעדרים ׃ א
בידיעתו לא נתוסף ולא נתחדש כלום וזהו מאמר החכמים בגמרא כל באי עו
עוברים לפניו כבני מרון שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וכ
נסקרין בסקירה אחת ואמרו כי בידיעה אחת כוללת ידע כל הענינים וז
שכתב החכם רבי אברהם בן עזרא ז״ל בפי׳ התורה זה לשונו והאמת שהוא יו
כל חלק על דרך כל לא על דרך חלק ׃ ואמנם דעת בעלי הדתות מהאומ
מכחישי הבחירה יש לך לכנו׳ ממנה ויש לך להאמין אמונה שלימה כי רשות הא
נתונה לו אין שם מכריח יגזור עליו בדבר מפעלותיו אלא רצונו ובחירתו ׃ הל
תראה מאמר החכמים ז״ל בגמרא כי המלאך הממונה על ההריון מביא הטפ
לפני הקב״ה ואומר לו טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש עש
או עני ׃ וצדיק ורשע לא גזר עליה שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ז״ל ׃ וראו
איך ביארו לך ענין נעלם מאד כי הם אומרים כי הגבורה והחכמה והעושר שהן
המדות שהאדם קונה כמו שסדרם ירמיה ע״ה הם נגזרות אל האדם לפי שהן
תכונות נמשכות אל המזג כי יש מזג מוליד גבורה ויש מזג מוליד חולשה וכ
הענין בחכמה וטפשות כי יצטרך האדם בקנייתם לכחות נפשיות כמו הדמיו

והחוש

והחום המשותף והזוכר והשומר וחמשת החושים אשר הם נמשכים אל המזג וכן הענין אל העושר ואל העוני כי ברב יהיו לאדם בחכמתו או בסכלותו אבל פעולת הצדק והמרי איננה נגזרת על האד' ובידו להיות צדיק או רשע ואין אונס ולזה אמר ירמיה כי בחכמה ובעושר וגבורה אין ראוי לאדם שיתהלל בהם כי הוא מוכרח בהם לפי מזגו אבל בהשגות שכליות ובעשיית חסד משפט וצדקה שהן בבחירתו ראוי לו שיתהלל בהם וזהו מאמר החכמים ז"ל במשנה הכל צפוי והרשות נתונה · השרישו לנו במלות קצרות שני העיקרים האלה שהש"י יודע כל הענינים והכל צפוי לפניו · אבל לא תתחייב ידיעתו זאת א' משני חלקי האפשרי אבל הרשות נתונה · והביאור איך איפשר זה ואיך יסורו המבוכות הנזכרות בפרק זה וגם אמונת שני אלו השרשים כאחד יבא בפ' שאחר זה בעזרת הגוזר ושעוזר

בע"ה וזהו מה שרצינו לבאר :

פרק ו' הידיעה שנקיה מכל שבוש והבטוחה מכל מכשול היא הידיעה שאדם קונה מהתורה ואשר שפע עליהם השפע האלהי והיו הנביאים או מדברים ברוח הקדש כי בידיעה זו האדם בטוח מהטעה והשבוש אבל מאשר ברא השם האדם בעל שכל ראוי לו לחקור בכל הדברים מצד העיון ולא יהיה כאדם שיש לו עינים ועוצם אותם וכסומא על פקח מוליכו וזה הדרך לא מנעה אותו התורה כלל וזהו מחלקי הפרדס שנכנסו בו חכמי ישראל ובתנאי שימורו השרשים המקובלים ולא יטה אשורו מני הדרך לקצץ בנטיעות כאשר קרה לאלישע בן אבויה : ואחר הקדמה זו ראוי לנו לחקור בענין הידיעה והבחירה הנראים סותרים איך לקבץ ביניהם כאשר הוא מחויב לכל בעל שכל ובעל תורה להאמין ורבינו בזה דעות חלוקות לבעלי החכמה מאנשי תורתינו הרבנים והחכמים כי שאלה זו היא קדומה מאד ונתחבטו בפירוקה ובתשובה עליה מאד : הדעת האחת היא בקיום שני השרשים כאחד רצוני ידיעת האל ית' בעתיד ובחירת האדם במעשיו והיא על דרך זו שאומרים אלו אמרנו שידיעת הש"י הדברים שעתידים היא סבת מציאותם היתה הקושיא חזקה כי אחר שהיא סבת מציאותם על כל פנים יבואו כל המציאות ואם כן הם מחוייבים לא אפשריים אבל איננו כן ואי איפשר להאמין כן כי אם היתה ידיעתו סבת מציאותם היו קדומים בידיעתו ואנו רואים אותם מתחדשי' בכל יום אבל אנחנו נאמין שהוא יודע כל מתחדש קודם חדושו באמתת שלימות סוף הוויתו ואף על פי שהוא יודע זה אין ידיעתו זאת סבת הוויתו כמו שאין ידיעתנו מה שהיה סבת הוויתו וכיון שאין ידיעתו סבת ההוויה נשאר טבע האיפשר והבחירה · זה הדרך דרך בו הגאון רב סעדיה ז"ל במגלה הרביעית מספר האמונו' ונמשך אחריו בעל ספר הכוזר במאמר החמשי ונראה שלקחו זה הדרך מהמדברים מהאומות ויסר בעיניהם · ואין תשובה זו מספקת לרתות שאלה זו כי הם קבצו שני השרשי' בנושא אחד בזמן אחר שאמרו טבע האיפשר בדברי המוכרח ועדיין השאלה במקומה עומדת · וכאמר להם זה הדבר העתיד שהאל ית' יודע איכות הוויתו שיאך תהיה

האם

האם היה האפשר שישתנה ויהיה בהפך תמה שהיה אם לא יאמרו האפשר
כאמר להם אם כן ידיעת האל יתברך לפעמים תתבטל כי מטבע האפשר
שיתהוה ואם קודם הוייה ידע השם שזה יהיה שכל וטבע האפשר הוא קיים
כן אפשר שלא שיהיה חכם ונתבטלה ידיעת האל יתברך בזה ואם יאמרו של
ידיעת השי׳ שזה יהיה שכל אי אפשר לו להיות חכם אם כן בטל טבע האפ
ואם כן איך יתקיימו שני הפרטים כאחד : הדעת השנית היא גם כן בק
שני הפרטים כאחד כפי הנראה תמנה בתחלת העיון והיא על דרך זו שאומ
שהאדם הוא מוכרח בפעולותיו מצד מה ואינו מוכרח מצד מה כי יש לכל א
עת ומזל · יאמר לו גרל ומבינתך חרל ומזה הצד הוא מוכרח ויש לו שכל ש
המזל ישכל אם דבריו במשפט יכלכל · והאל ית׳ יודע זה האיש שפלותו ו
לפי מזלו ויודע שיעור שכל זה האיש עד היכן הוא מגיע עצת מזלו להפריע
כל זה אינו מכריחו בזה כי רשותו נתונה בידו להיות כזית הודו או קיקלון
כבודו וזה הדרך דרך בו הראב״ד ז״ל אבל אינו מספיק לסלק הקושיא כלל כ
ידע השי׳ באמתת איך יהיה כח זה האיש ושכלו לשנות משפט מזלו ואיך
הענין אל המציאות תהיה הקושיא על זאת הדעת כמו שהיא על הדעת הראש
ואם לא ידע זה באמת אלא שידע שאפשר שיהיה כך אם כן הרי ידיעתו ית׳
כידיעתנו ואין ידיעתו שלימה · וגם הרב ז״ל לא סמך על תשובה זו :
הדעת הג׳ היא דעת חכמי האומות והיא ג״כ לקיים שני הפרטים כאחד ר
הגזרה והבחירה ואומרים שלפי שהוכחת כל הדברים ש׳ הפעלים
סבות אמצעיים כי אי אפשר לבאת אותו דבר אל הפעל מבלתי אותן שבו׳ ו
הסבות הן משוערות ונגזרות מהשי׳ א״כ מצד זה עובר המאמר בשהכל הוא ג
מהשי׳ ומאשר יכולת האדם בידו · להוציא הדבר ההוא אל הפעל או שלא להו
אפילו בהמצא אותם סבות א״כ מצד זה עובר המאמר בשאין האדם מוכרח ב
דבר ונתקיימו שני הפרטים כאחד הגזרה והבחירה וזה אינו מועיל כלל לת
השאלה ועדיין היא במקומה שלא ימלט הענין משני הדברים או השי׳ ידע
יבחר זה האיש בפעולה זו או לא ידע וזאת היא השאלה בעצמה כי בכל
משני חלקי הסותר יש ספק ומבוכה כמו שזכרנו : ושמע מה שאני אומר כי
ידיעת האל ית׳ עם ידיעתנו הם ממין אחר הוא מכת הנמנע להתיר ספק זה
שהוא כמנע לקבץ בין שני הפכים בנושא אחר ובזמן אחר והעוסק בדבר
עוסק בדברים בטלים ובהזיות שאפילו יאמר שהשי׳ לא יכחד ממנו כל דבר ו
פלו׳ זה מה יעשה בענין זה אבל ידע שהוא לא יעשה זה כמוכרח אלא בבח
לא הרוחת כלום שאחר שנפלת ידיעת השם ית׳ בסוף המעשה איך תפול
הבחירה א״כ אפשר לבאת הענין אל החלק ההפכי מזאת הפעולה וא״כ בטל ט
האפשר והבחירה וזאת היא המבוכה בעצמה אשר אנחנו בה : ויפה הש
הרב הגדול מורה צדק ז״ל בתשובה על זה ואמר שהחקירה בענין זה אינו ב
השכל האנושי לפי שהחוקר בענין זה הוא חוקר במהות ידיע׳ השם ית׳ אשר
כמנעת

ר מכנעת להשיג אותה לפי שאין ידיעתו ית׳ דבר אחר זולת עצמו כי הוא ודעתו הם
ר דבר אחר וידיעת מהותו נמנע׳ כי לא ידע זולתו ית׳ ואחר שידיעת מהותו נמנעת
שמהותו וידיעתו הם דבר א׳ א״כ ידיעת מהות ידיעתו נמנעת כי לא ידע איך יודע
שהשם׳ הדברים ההוים עם שתידון טבע האפשר אלא הוא עצמו ית׳ : והרב ז״ל הוא
אוכלם בזאת ההנחה פי׳ כל החוקרים בענין זה והיא דרך שראוי ללכת בה כל
בעל תורה שלם באמונתו · והחכם הגדול רבי לוי בן גרשום זלה״ה חקר בשאלה
זו מדרך העיון המופתי בספר מלחמות יי׳ והביא ראיות שכליות מופתיות כאלו
ל פריחות המעיין לקבלם שאין מה שכתב הרב המורה ז״ל בהבדל המופלג אשר
שבדיל בין ידיעת האל ית׳ וידיעתנו עד שלא תאמר ידיעה בשם ית׳ ובזולתו אלא
ובשתוף גמור מוכרח מצד העיון ואין ההבדל ביניהם אלא בקודם ובאיחור שהשם׳
יודע הדברים קודם היותם ואנחנו נדעם אחר היותם · ואחר הנחה זו כשארה
המבוכה במקומה והוא משתדל להסירה והביא ראיות מופתיות כי ידיעת השם׳
מקיף בענייני זה המאפשרות וסתר בזה דעת הפילוסופים ראוי שישיבה החכם ז״ל
ל׳ זה שפתים ישק משיב אמרים נכוחים · ועם כל זה הוא מחלק בידיעה זו ואומר
שהשם׳ יודע הדברים המסודרים והמשוערים מצד מערכת הככבים · אבל האדם
יש בשכלו כחו לבטל גזירתם והשם׳ יודע זה אבל מה שיבחר האדם בזה אם
טל או לקיים ולאיזה חלק תכה הבחירה זה לא ידע השם׳ ולא תיוחס לו ידיעה
אחר שהוא ברא האדם בזה הטבע · והביא החכם ז״ל ראיות מדברי תורה
נביאים מסייעות אותו בזה כי בהרבה מקומות מצינו שהנביאים אומרים כך
אמר השם׳ שובו מדרככם ונחם יי׳ על הרעה הרי שהשם׳ יודע העתידות ומזהיר
עליהם כדי לבטלם · וענין הנסיון כפשטו מסייע לזה כי השם ית׳ מנסה החסיד
אם יעשה ואם לא יעשה ובאמת שדבריו קרובים אל העיון אלו היתה לנו קבלה
בזה שיהיה דעת התורה כן אבל לפי שהדבר הוא רב הסכנה ראוי לנטות מעליו
לסמוך על הרב המורה ז״ל עד יבא ויורה צדק לנו · ובספר מגן אבות אשר
חברנו דברנו בזה על דרך אחרת ואיך שיהיה משתי הדעות הללו אינו מזיק כלל
למה שאנחנו בו מענין ההשגחה כי השם׳ יודע הענייניס אחר היותם ידיעה
גמורה לכל אחת משתי דעות הללו ומשגיח עליהם וגומל ועונש · וזהו מה
שרצינו לבאר :

פרק ז׳ הדעת אשר נטו אליה קצת מהאומות שכל הדברים הם בגזירת
מהשם יתברך ואין לאדם בחירה בהם כלל היא דעת ירחיקה
העיון והתורה שאם כן בטלו כל ההשתדלות ולשוא משתדל האדם לשמור
נפשו מהמכשולות ומהסכנות אמנם התורה הרי הזהירה בהסרת המכשולות
אמרה ולא תשים דמים בביתך · וגם החכמי׳ ז״ל אמרו הכל בידי שמים חוץ מצנים
פחים שנאמר צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם אבל יש בכאן ספק
גדול ומבוכה חזקה ראוי לנו לפי הענין אשר אנחנו בו שנשתדל בהיתר הספק
הזה ולהסיר המבוכה הזאת וזה שהרי מוסכם הוא מחכמי תורתינו ז״ל שהשם׳

פוקד.

פוקד מעשי האדם ביום ר"ה ודן את האדם לפי מעשיו של אותה שעה הן ל
הן לשרשי ולשנים כבשין ולאמרין ולשון המשנה הוא כל באי עולם עוברין
כבני מרון וא"כ זה האדם שהלך למלחמה ומת כבר נגזר עליו בר"ה שימות
אפשר שלא ימות אע"פ שעשה תשובה שהרי גזר דין של יחיד אינו נקרע וא"כ
אמרה תורה פן ימות במלחמה ואחרים ולא תשים דמים בביתך שאמרו שמ
שזה היה ראוי ליפול אלא שמגלגלים חובה ע"י חייב אע"פ שהוא מתקן ענין ה
המעקה אבל פן ימות במלחמה שנראה מאמר מסופק במיתת זה שזהו שמ
בלשון העברי הוא מאמ' מספק אחר בענין גזר דין של ר"ה ואולי כאמ' בהיתר
זה שכך נגזר עליו שאם ילך במלחמה ימות ואם לא ילך לא ימות לפי שמעשי
אותה שעה של גזר דין לא חייבו לו מיתה שלא היה רשע למות ולא חייבו ל
שאם יבא לידי סכנה שיעשו לו נס להצילו מאותה סכנה כי לא היה במדרג
לפי מעשיו ולפי זה תועיל לו השמירה מהסכנה ותזיקהו ההפסד אליה ודומ
אחז"ל קיר נטוי מזכיר עונותיו של אדם ואמרו אע"פ שמלאכי מכות אינן כו
היכא דשכיח הזיקא שאני ובזה הותר הספק הזה וסרה המבוכה · אבל מי ש
עליו בר"ה שימות או יחלה בזה אנחנו ומאמיני הגזרה במוחלט שוין אין ה
בינינו וביניהם כלל ובזה יבדק מאמר האומר אם הגזרה אמת התריבות
שאחר שנגזר עליו שימות לא יועיל ההשתדלות בהצלה כלל · וכן מי שנגזר
שיחיה אפי' יבא במלחמות ויסכן עצמו בסכנות השגחת השי"ת תצילהו ממ
חזקים קרובים אל הפגע יותר מהסכלה · והחוש יעיד על זה שאנחנו רואין
אדם ישתדלים בכל מיני השתדלות להציל מהפגעים ולא תועיל ההשתדלות
בני אדם מוסרים עצמם בסכנות עצומות וניצולים והכל נמשך אחר הגזירה ·
הפרש בינינו ובין מאמיני הגזרה בזה אלא שהם מחייבים זה למשפטי הכו
או לחכמת השי' בלתי מושגת לנו ואנחנו בדעת אנשי התורה נחייב זה למ
השי' אשר דן האדם ביום ר"ה לפי מעשיו · עוד יש ספק אחר באמונתינו זאת
שהוא ידוע מחכמי' התוריים שהקטנים אין להם עונש על מעשיהם ומיתתן
בעונש אביהם כמו שכתו' כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם וכלל בו
התורה וקללותיה הם פרי הבטן וזה לא ירחיקם השכל כי כמו שנכסי האדם
קניינו והצלחה או הפסד בהם הוא נמשך למעשה האדם כן הוא הדין בנ
בעודן קטני' כי הם כאבר אחד מאיבריו ותשיגם טובה או רעה בשביל אבי
עוד יש לנו שרש כי מבן י"ג שנה ויום א' הוא יוצא מן הגדר הזה ובד' של מטה
אותו לפי מעשיו · עוד יש לנו שרש כי בד' של מעלה אינם דנין אלא עד עשרים ו
הוא הספק הזה שהרי מבן י"ג שנה עד עשרי' שנה שיאך נדון למיתה בר"ה בש
עון אביו אי איפשר שהרי הוא גדול בשביל עונו אי איפשר שהרי אין ב"ד של מ
דנין בזה הפרק וא"כ איך יהיה זה מי יתן ואדע · והרמב"ן ז"ל נתעורר על קושי
והשתיר תירוצה · ויש מי שאומר כי האדם נדון לפי רשעו אפילו בידי שמים ה
עמדו על דעתו אשר הוא לרוב בני אדם מי"ג שנה ומעלה ויש אפילו פחות מ
שמכינ

שמבינו בער ואוכן שנענשו קודם הגיעם לפרק זה · אבל שיצטרף עונש עם רבים שיענשו כבור עליהם אין זה עד שיהיו בני עשרים · ועוד יש ספק אחר מי שהוא קטן זה לו שני׳ והרי אין לו אב וכ״ש שאין לו עונש מפני עונו ומת מפני מה מת ואת״ שאביו היה רשע מתחייב להכרית זרעו אחריו לא תספיק תשובה זו למי שהניח בנים ומת אחד ונשאר אחר שהרי הזרע קיים· וא״כ מה חטא זה שמת · והיותר קשה שבכל זה מי שלא היה בר״ה גדול ובאמצע השנה הגיע לגבול הגדול ומת מי הרגו לזה עון אביו לא הרגו שהרי לא מת בקטנותו עון עצמו לא הרגו שהרי ביום הדין לא היה גדול שיהיו מעשיו נפרטים לפני הב״ה אבל יש עוד ספקות אחרות :

דע אתה המעיין כי אין לחכמי ישראל בפרטי אלו הענינים קבלה אע״פ שענין הדין בכללו הוא מקובל באומה ויש רמז בתורה בענין התרועה אבל אופן הפרטים איך הם לא דברו בזה חז״ל דרך קבלה אלא דרך הכרע הדברים הפסוקים ולזה תמצאם חולקים בזה · י״א שהכל נדון בר״ה ויש מחלקים הענינים בזמנים חלוקים · וי״א שהאדם נדון בכל יום עוד יש מחלוקות אחרות והכל על פי מדרש הפסוקים וכמו שהקשו על מאמרם ז״ל כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כרתן ואמרו מאן סליק לעילא ואתא ואמר ותירצו בזה קרא יקא דרשי׳ כן הענין בזה שהקבלה האמיתית היא שהשי״ת דן את האדם לפי מעשיו ואיך זה ומתי לא ידענו באמתות אלא הבורא ית׳ ויתעלה · ואל תתמה על מאמרנו זה שאנחנו כותבי׳ קיצור ולאות לשכלנו בהשגת דבר זה באמתתו שהרי הענינים האמיתיים הנמצאים אתנו ילאה שכלנו להשיגם על אמתתם אלקט לך בכאן מאמרים מחכמי המחקר תבין מהם איך הם לואים ומקצרים להשיגם · כתב המורה פרק אלהה כי אלו הדברים הטבעיים הנמצאים בעולם ההויה וההפסד לא יגיע שכלנו להשיג איכות חדושם ולא לצייר זה הכח הטבעי בהם היאך התחלתו · וכתב אבן סינא הקשת אדע מתכה ענינים וענינים לא אדע אבל הגיונים לא אדע ענינם על האמת ולא אדע סבתם ולא יספיקני מה שאמרו בו כי כלו כזב שטות ובענין הנפש אירעו אל הפילוסופים ספקות גדולות בידיעת מהותם וכחותיה יש מהם אומרים כי הלב מקורה וי״א שהם ג׳ נפשות התחלת׳ הלב והמוח והכבד ובכח השכלי נסתפקו ספקו׳ גדולות י״א שהוא הכנה לבד וי״א כוחה נבדלת והטיב ן׳ רשד שאמר כשיסופק הדבור בנפש כ״ש שיסופק בבורא ית׳ וכן אמר הפילוסוף ובענין השארות הנפשות נסתפקו אם הוא ואיך הוא עד שהגי׳ מאמר גאלינוס שאמר כי השארות הנפש לא ידע אותו אלא הבורא ית׳ · וכן בזמן שהוא ענין אלהי ונתערבבו בידיעת מהותו וכתב הרמב״ן ז״ל שאחר ממשכילי האומות כתב אין בעל חומר יכול להשיג השגה שלימה על אי זה דבר יהיה נפרד שבה ממציאו׳ בעל חומר או למציאות כח מכחותיו או פועל מפעולותיו · עוד יש ספקו׳ גדולות ביניהם בענינים אחרים חמרים מוחשיים והם מגשמי׳ בהם כעורים גם היותם בזה האופן מהחומר והמוחש · ואם באלה הדברים כל דבריהם אינם אלא באומר ובמחשבה · אף אתה אל תתמה אם באלו הענינים הרוחניים הקליים

בידיעת השם ית' ויתע' ומשפטיו יפלו בו הספקות · סוף דבר האמונה ברנו
המקובלי' בתמימות בלא התחכמות היא האמונה השלימה והבטוחה מכל מש
ומי שהוא שלם באמונתו יש לו לסמוך בענינים אשר ילאה השכל להשיגם:
המקובל והמקובל באומה בזה הדרוש הוא כי האל ית' יודע עניני האדם ושו
לגמול ועונש ומכל זה הם כנזרים וטבע הבחירה והאיפשר לא ישתנה אמנם
זה ברוך הוא שהוא יודע · וזהו מה שרצינו לבאר :

פרק ח' עקר מעקרי התורה הוא להאמין בזאת ההשגחה אשר ספר
משתדל לאמת אותה והרב מורה צדק השוה אותה אל העיק
הגדולים אשר אין תקוה למי שכופר בהם כמו האמונה במציאות האל ית' ו
לה וראוי שנחקור בכאן לפי המשך הדברים מה היתה כוונת הרב ז"ל בא
עיקרים ומאין יבא לנו מספרם אם המספר הכריחו לחלק אותם באותה חלו
שחלק · וראיתי מאמר קצר לאחד ממשכילי אומתינו ז"ל שכתב כי הרב ז"ל
לבאת בעקבו' התור' שכתב בשם ית' י"ג מדות לפי מה שנתפרסם באומתינו
מספרם ולפי שזה המספר הכריחו שלא להוסיף ולא לגרוע קצר בעיקרים אח
והיה ראוי לו למנותם כמו האמונה בשהעולם שהוא מחודש וגם באמונה במצי
האל ית' קצר כמה עיקרים שיש לנו להאמין והם שהוא נצחי ושהוא אמת ו
צדיק וחסיד וישר וחי ושכל ומשכיל ומושכל ושאינו מקרה ולא בורא ולא חו
ואין מציאותו זולת מהותו ואינו משתנה ואין לו ש.ג ולא אמין ולא הבדל ולא נ
ואין לו נושא ואין לו הפך ואין לו חבר ואין לו דומה ולא סבה ולא חלוק והרכ
ובאלה רבים אבל הרב ז"ל קצר באלו שמספר הי"ג לחצו וסמך לו שיהיו
אלו תולדות העקרים שכתב וגם היה אפשר לו לקצר עוד ושיהיו המציאו
והאחדות ושהוא אינו גוף והוא קדמון ושראוי לעבדו ולא לזולתו כל אלו הח
תולדות המציאות אבל המספר לחצו זה העלה בזה זה החכם ז"ל ואין דב
מתקבלים אל הדעת שהניח הרב ז"ל אמונת החדוש מפני לחץ המספר · ו
למה לא כתב הרב ז"ל עקר מעיקרי התורה שרשות האדם נתונה בידו ושאין
מכריח יכריחנו בפעולותיו כי זה באמת עקר גדול מעיקרי התורה זכרו הרב
בספר המדע ובפי' המשנה במס' אבות ובספר מורה הנבוכים · אבל התשו
בחדוש העולם ובבחירה גלויה ומפורסמת כי האמונה בשתיהן היא הכרחית
מפני תולדותיהן כי תולדות החדוש הם מופתים ותולדות הבחירה הם הגמ
והעונש ולולי אלו התולדות המחוייבות לכל בעל תורה להאמין בהם לא היה
להאמין בקדמות העולם ויפורשו הפסוקים בכדי שלא יקשו לזה וגם לא הי
להאמין כי האדם מוכרח במעשיו ולפי שהכרח להאמין בשני עקרים אלו א
אלא מפני התולדות א"כ אינו ראוי למנות בכלל העיקרים אלו התולדות א
בעבורם נתחייבנו להאמין באבות וכיון שהאמננו בתולדו' הרי האמננו באל
ולפי זה לא כלל הרב ז"ל בעיקרים אלו אמונת החדוש ואמונת הבחירה שה
תולדותיהן תולדות החדוש תחיית המתים כי המאמין בתחיית המתים על כר
יאמין

ולאמין בחדוש העולם ותולדות הבחירה הגמול והעונש כי אם אין שם בחירה אין
שם גמול ועונש כמו שהקדמנו: אמנם העיקרים התלוים באמונת האל
ית' אשר שאם חמשה לא פחות ולא יותר יש מקום עיון מה ראה הרב ז"ל בזה
שאם היה דעתו למנות האבות ולא התולדות אינו אלא עיקר אחד להאמין כי יש
לנו אלוה אחד חי יכול חפץ חכם נצחי ושהוא כך וכך ואינו גוף ולא כח בגוף ואין
לו סבה ואין לו דומה ושאינו כך וכך ושראוי לעבדו ולא לזולתו וכן כללם הרב ז"ל
בספר המדע וקרא הכופר בהן אפיקורו' ואם היה דעתו למנו' כל אחד מהתולדות
כאחד הרי הם יותר מחמשה ואין הרב ז"ל מוכרח במספר הי"ג להניח עיקרים
גדולים תלויים באמונה · והנראה בזה כי הרב ז"ל לא כתב בכלל העיקרים אלא
מה שבאו בהם פסוקים מפורשים כמכם אל האבות ולא מנאם ואף על פי שהכופר
בהם הוא ככופר באבות דומה למה שעשו החכמים ז"ל במנין המלאכות של שבת
שעשו אבות אותן שהיו במשכן לפי מה שבא בקבלה כי לא נאמרו ביום השבת
אלא מלאכות שהיו בו ואשר לא היו במשכן עשאום תולדות לאלו אף על פי שיש
בהן חיוב סקילה כמו האבות עצמן ובזה תקנו דעתו של הרב ז"ל במנין זה לא
שהמספר ילחוץ אותו בכיוצ' בזה המקום אשר הוא עיקר הדת והסכמנו לומר כי
שהמשך אל הפסוקים הכריחו אל הרב ז"ל ולא הסכמנו לומר כי כל עקר שיש לו
מופת מיוחד מנאו הרב ז"ל לפי שהוא מנה היותו לא גוף ולא כח בגוף עקר אחד
נוים לכל אחד מופת מיוחד במציאות ואחדות · ולולי המשך אל הפסוקים היה
יוכח לנו שהמספר בזולת זה המספר אם מעט ואם הרבה שאם מנינו האבות לא
היו אלא ג' עיקרים · ואלו מנינו התולדות היו יותר מי"ג: אמנם היות
האבות שלשה ולא יותר הוא כי האמונה באל יתבר' ומה שימשך אליה הוא עיקר
אחד והם המציאות והאחדות ושהוא קדמון ושהוא לא גוף ושראוי לעבדו ולא
לזולתו אלו החמשה עיקרים אב לכלן שהוא אחד · והאמונה בתורה ומה שיתחייב
להאמין עם זה הוא עיקר אחד והוא שהשם ית' ישפיע על הדבקים בו באמצעות
השכלים הנבדלים שפע אלהי עד שיהיו נביאים מדרגות חלוקות זו מזו ויש להם
להשיר בני אדם לעבודתו ויהיו נכללים בזה העיקר ארבעה עיקרים הנבואה
ונבואת משה ושלא תכוכה ולא תשתנה כי הפעל האלהי הוא שלם קיים נצחי ·
והאמונה בגמול ומה שיתחייב להאמין עמה הוא העיקר אחד והוא כי השי"ת יודע
מעשי האדם וגומל ועונש אותם כפי מעשיהם וזה הגמול אם העולם הזה אם
העולם הבא אם לימות המשיח אם לתחיית המתים ויהיו נכללים בזה העקר ד'
עיקרים והם ידיעת האל יתברך וגמולו וביאת המשיח ותחיית המתים · והשכל
מחייב לכל בעל תורה לכלול אותם בשלשת העיקרים האלה לפי שיש לנו להאמין
באל ית' וית' והנמשך אליו ושהוא מצוה ברואיו לעבדו והנמשך אליו ושהוא גומל
ועונש באשר הוא סוף האדם והנמשך אליו ובשלשת עיקרים אלה ישלם האדם
ובזולתם אין לו שלימות: אמנם היות התולדות יותר מי"ג כבר קדם לנו
שאתר בזה · ויש זולת מה שזכרנו עיקרים שהן תולדות אלו לא ראינו לזכרם

כי אין זה ממה שאנחנו בו אלא שההמשך בדברים חייב להזכיר מה שנכב
מזה · ולולי ההמשך אל הכב קים לא היה אומר האחרון והיותו לא גוף הר
עקרים כי מחויב האחדות הוא שהוא אינו גוף כמו שידע זה מי שעיין
בחכמות · אבל מה שהכריח הרב ז"ל לעשות העיקרים יותר מג' לא תשאם יוש
מי"ג הוא שהמשך אחר השם קים כמו שבארנו · וזהו מה שרצינו לבאר :

פרק ט' כבר קדם לנו בפ' הקודם נתינת סבה למה לא זכר
מורה צדק ז"ל בכלל עיקרי התורה חדוש העולם · אבל
כשאר לנו ספק א' בדבריו שכתב ז"ל · והעיקר הרביעי הקדמות צריך להאמין
זה האחד הנז' הוא קדמון במלה מוחלטת וכל נמצא זולתו אינו קדמו' בשכערכו אל
אין עכ"ל · ומי שרואה לשונו זה לבו נוקפו שהרי הקדמות הזה יאמינוהו הכופ'
בחדוש העולם שהם אומרים שאף על פי שהעולם הוא קדמון הש' הוא קודם
קדימת סבה אף על פי שאין לו קדימה זמנית עליו והיה לו לרב ז"ל לכתוב
נמצא זולתו אינו קדמון במוחלט אבל היותו לא קדמון בשכעריכהו אליו
אמונה יודו בה הכופרים בחדוש העולם המחייבים לו הקדמות · ואין לחשוד
ז"ל שהוא מזאת האמונה שהרי כתב בעיקר הי"ג תחיית המתים המחייבת
העולם וכל מופתי התורה והנביאים ובספר מורה הנבוכי' פרסם דעתו בשה
מחודש מהאפס המוחלט : דע אתה המעיין כי העקר הגדול בכל זה
להאמין מה שכללה אותו התורה בענייני'ה ומי שכופר במה שכללה אותו התו'
עם היותו יודע שזהו דעת התורה הוא כופר ואינו מכלל ישראל ולזה יצדק לומר
עקרי התורה הם כמספר אותיות או כמספר תיבות או כמספר פסוקי' שבה
או כמספר מצות כי מי שאינו מודה באחת מהן הוא כופר ואינו בכלל ישראל ויש
לומר גם כן שאין בתורה כי אם עיקר אחד והוא להאמין כי כל מה שכללה
התורה הוא אמת וזהו מאמר השלם רבי שמלאי בגמר' שאמר תרי"ג מצות נא'
לו למשה מסיני בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה
לומר כי מצד פרטן ישיגם מספר הרבוי ומצד כללן הם אינם אלא עיקר
והוא האמונה וכתבאר מה שהקדמנו : עוד יש לך לדעת כי מי שעלו
פרטי התורה כראוי ועותת עיונו הטה אותו להאמין בסעיף אחד מסעיפיה
ממה שהוסכם עליו שהוא הראוי להאמין ומשתדל לפרש פסוקי התורה על
מה שעלה בידו באמונה אף על פי שמאמין כן אינו כופר שלא הביאהו
הנטייה התפקרותו כלל ואלו באתהו קבלה מהחכמים שראוי לנטות ממה
בידו היה נוטה ואינו מחזיק באמונה ההיא אלא שהוא חושב שזאת היא
התורה ולפי זה אף על פי שמאמין כן לפי הבכמת אמתנו אינו כופר
שפרטי התורה עלו בידו כראוי : הלא תראה כי יש מחכמי ישראל
שהאמין בחדוש העולם הפך המוסכם עלינו מאמונתינו ואמר שסדר זמנים
קודם לכן · ויש מי שאמר שהקב"ה היה בונה העולמות ומחריבן והביא
מורה צדק ז"ל מאמר לרבי אליעזר הגדול כראה מתנו מתחלת המחשבה שהעו

נברא

כברא מים וחלילה ואם שנאמר בהם שהם יוצאים מכלל ישראל מפני שהאמינו
החדוש בשבוש : וכן יש מחכמי ישראל מי שאמר שאין להם לישראל ימות
המשיח שכבר אכלו אותם בימי חזקיה ואף על פי שגנוהו חז"ל על מאמרו זה וגלו
טעותו אבל לא אמרו עליו שהוא כופר אף על פי שמי שאומר זה היום היה כופר
לפי מה שפירשנו הרב ז"ל והכל בזה הוא מה שקדמנו שאחר שהם מודים בשרשי'
אם בסעיף אחר מהשרשים הם בלתי מאמינים מפני הכרח הפסוקים שעלו
פירושיהם בידם בטעות אין להוציאם מפני זה מכלל ישראל · ושכן אלישע בן
אבויה הוא שתירת העיקרי' מכללם והאמין בשתי רשויות הפך הכתוב הכוח יי'
אלהינו יי' אחד ומפני זה קראוהו מקצץ בנטיעו' אבל המקיי' הנטיעות בשרשיהם
וקצץ פתילים בסעיפיהם אף על פי שהוא טועה אינו כופר :

ובכאן הגיע הדבור בלמוד זכות על חכמי אומתינו אשר עלו בידם דעות
נכריות אסור להאמין בהן אבל לא מפני כך הותר לנו לספר בגנותם
ולומר עליהם שהם מכתות שאינם מקבלות פני שכינה חס ושלום לא תהא כזאת
בישראל כיון שהם שלימים באמונתם נזהרים מעבירות התורה ומתחזקים
בקיום המצות כהוגן · ועל זה תפש הראב"ד ז"ל על הרב מורה צדק ז"ל במה שכתב
שהאומר שהשי"ת גוף הוא כופר וכתב הרב ז"ל שאף על פי שעיקר האמונה כן
הוא אבל המאמין היותו גוף מפני תפיסתו לשון המדרשות כפשטן אין ראוי
לקראו כופר : הלא תראה שהרב מורה צדק ז"ל נטה בפ' מפרקי ספר מורה
הנבוכים לדעת בבריאה בפתיחת פי האתון אף על פי שפשט הכתוב יורה הפך
דעתו וכן פשט מאמרי ז"ל · האפשר לומר כי הוא באמונתו זאת סותר עיקרי
התורה חס ושלום · וכן החכם הגדול רבי לוי בן גרשום ז"ל נטה בפרק א' מפרקי
ספר מלחמות יי' לדעת בבריאה בחדוש העולם אף על פי שהטיב העיון להביא ראיה
שהוא מחודש · לא מפני נטייתו זאת נאמ' עליו שהוא סותר עיקרי התורה חלילה·
הסבה בכל זה כי השלמים האלה ז"ל ומי שהלך דרכם מבני אומתינו האמינו
בעיקרים אמונה שלימה ועומק עיונם לקרב הדברים אל המושכל הפך המון
חכמי' הביאם לידי נטייה זו ואם הם טועים לפי המוסכם באמונה אינם סותרים
עיקרי הדת כמו שלא היו סותרי' עקרי הדת חכמי המדרשו' באותן דעו' שעלו בידם
הפך המוסכם ואין ביניהם הפרש אלא שחכמי המדרשות נטו לאלו הדעות מפני
הכרח הפסוקים וחכמים אלו נטו אליהם מהכרח העיון בשמירת השרשים ושטות
פירושים בסעיפים למה שיסכימו השרשים : עוד יש לך לדעת כי
התורה לא הכריחנו להאמין דעת כוזב ולזה הותר לנו לפרש הפסוקים המורים
על היות האל גוף בעל יד ורגל ושאר איברים בפירושים מסכימי' לאמת שנתבאר
במופת שאינו גוף ולמדנו זה מיונתן בן עוזיאל . ומאונקלוס הגר שתרגמו באותן
מקומות תרגום הפך הנגלה מהכתו' ואלו התבאר לנו במופת שהעולם הוא קדמון
היינו מוציאים הפסוקים המורים על החדוש מפשוטן כמו שעשינו בפסוקים
המורי' על ההגשמה אבל אחר שלא התבאר במופת קדמות העולם אין לנו

מכריח

מכריח להוציאם מפשוטן והאמינו בחדוש העולם כנראה מפשט הכתוב
ורצונו שבזה תתקיים התורה ומופתיה כי באמונת הקדמות א״א לצאת הד
מטבעם כלל ותתבטל התורה בכללה שהיא כולה מופתים בלתי טבעיי
עוד יש לך לדעת כי החיוב להאמין בחדוש העולם אשר הוא מפני קיום מ
התורה והנסים אינו בחדוש המוחלט רצוני להאמין כי העולם נת
מהאפס המוחלט כי לא תמצא בכל מופתי התורה והנביאים שיעשו בריא
מאין וכל הנסים הם יש מיש כמו ממטה מן מהאויר וכן כלם ואלו נתבאר ב
החדוש שהאמינוהו קדמוני הפילוסופים שהעולם נתחדש מדבר אלא ש
התהוותו מתנועה מבולבלת לתנועה מסודרת היו מתקיימים בזאת הא
ואחרי הקדמות אלה יתבאר לך מה שכתב הרב ז״ל בזה העיקר הד׳ שכל נ
זולת ה׳ ית׳ אינו קדמון כשנערכהו אליו כי אחר שידעת שאין נקרא כופר אלא ה
העיקרים ממקומם · אבל המאמין בעיקרי׳ ומקצץ בסעיפים מפני הכרח
עם קיום שרשי התורה אע״פי שהוא טועה אינו כופר א״כ מי שהאמין בקד
נמצא זולת הא׳ ית׳ קדימה זמנית ומאמין עם זה אפשרות יציאת הדברי׳ מט
ותחיית המתים ומה שידמה לה אע״פי שהוא טועה ויש לו להאמין שאין קדמו
קדימת סבה ולא קדימה זמנית אלא הא׳ ית׳ אינו כופר שהרי אמונתו זאת
הביאתהו לעקור השרשים ולא לכפור במה שכללה אותו התורה שהרי
הכריחו להסמיך פרושי הפסוק בסעיפים אלא בקיום השרשים · וזהו מה ש
לבאר :

פרק ז׳ יש לשואל שישאל אחר שאמונת ההשגחה היא אחת מעיקרי הד
והכופר בה א״כ מכלל ישראל למה לא באה מצוה מפורשת ב
שיאמר הש״י האמינו שאני משגיח בעולם ולא שכינו אל החכמים ז״ל שיה
מצות עשה להאמין בהשגחה : התשובה בשאלה זו היא כי אין ראוי לה
מצוה אלא מה שאינו עקר מעיקרי התור׳ לפי שכל מצוה היא עומדת בפני ע
באופן שאם תתבטל היא לא תפול התורה בכללה אבל מה שהוא עקר מע
התורה אין ראוי שיקרא מצוה בשם פרטי אבל יסוד ועיקר ומה שהוא יסוד ו
אין צריכו שיכתוב הש״י אני מצוה אתכם שתאמינו זה העיקר שהתורה ב
היא כווי לזה העיקר · וזהו מאמר ר׳ יצחק שאמר שלא היה צריך להתחיל הת
אלא מהחדש הזה לכם ובקש טעם למה פתח בבראשית אע״פי שהוא ש
מעיקרי התורה והסבה בזה היא זו כי מה שהוא עיקר התורה ואי אפשר לה
להתקיים בלעדיו לא היה צורך לתור׳ להזכירו דרך צווי · וכן הדין בכל העק
ולא תמצא שיבא מכלל זה אלא ד׳ עיקרים והם המציאות והאחדות והעבו
לא לזולתו ושלילת נצחיות התורה כי ארבעת עיקרי׳ אלו הם מנויים בכלל המ
ויש לנו בזה סבה וזה כי יש בכל א׳ מארבע עיקרים אלו ענין הוא עיקר וענין
סעיף ומצד העיקר אינו נמנה בכלל המצות ומצד הסעיף הוא נמנה נ
המצות אמנם באמונת המציאות יש בו עיקר והוא להתרחק מאמונת אפיק
ושיעת

שיעתו שהיו אומרים שאין אלוה בעולם ומכר זה אין זה שעקר מכלל המצוות
ובל אחר האמונה באלהות באה המצוה שזה האל יתברך הוא שהוציאנו ביכלתו
חפשו ממצרים ומזה הצד הוא נמנה בכלל המצות כפי דעת קצת החכמים
כיון שהם מי שלא מנה דבור אנכי בכלל המצוות : אמנם באמונת
אחדות יש בו עיקר והוא להרחיק השניות שהיו מאמינים בה השניים האומרים
יש שם שני אלוהות ומכר זה אין זה העיקר מכלל המצוות · אבל אחר האמונה
זה האחדות באה המצוה שזה האחד הוא אחד מכל הנפרדים שאין בו לא חלוק
לא פירוד ולא רבוי ולא הרכבה שאלו היה בעל גשם אף על פי שהוא גשם
אחד אחר שהוא מקבל החלוקה לא היתה אחדותו אחדות גמורה ועל זה באה
המצוה להאמין בזה האחדות ומכאן יתבאר לך מה שכתב הרא"בד ז"ל שהאמיני
בהגשמה אף על פי שמאמינים זה אין ראוי לקראם כופרים כי אמונתם היא
סתירת סעיף מסעיפי האחדות לא בעקירת השרש וקצץ הנטיעות · ולדעת
המורה ז"ל שכתב שאף בזה נקרא כופר נאמר כי המצוה בזה הוא להאמין כי אז
אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם יי' לעבדו שכם אחד כמו שפירשוהו
ז"ל ואז יהיה יי' אחד ושמו אחד : אמנם באמונת העבודה לו ולא לזולתו
בזה עיקר והוא שלא לתת אלהות לנמצא זולתו ואין זה בכלל האחדות שסבר
שאו הרב ז"ל עיקר בפני עצמו אלא שעם אמונת האחדות היה איפשר להאמין
ש מחוייב המציאות אחר זולת האל ית' אלא שאינו באותו רוממות שהוא האל
ומזה יש עיקר בתורה שלא להאמין כן כי כל נמצא זולת האל ית' הוא איפשרי
מציאות שאם יצוייר העדרו יתקיים האל יתבר' ושם יתברך לבדו הוא מחוייב
מציאות שלא יצוייר העדרו כלל בקיום מציאות זולתו ויש בזה סעיף ראוי שיקרא
כוס והוא אזהרה מע"א ומזה הצד הוא נמנה מצוה : אמנם באמונת של·לת
ביאה יש בה עיקר והוא שהתור' לא תשתנה ולא תתחלף בכללה לעולם ויש בה
עיף והוא שאין להוסיף מדעתינו מצוה ולא לגרוע מצוה אף על פי שכללה
תקיים ומזה הצד הוא נמנה מצוה · עוד יש לשואל שישאל למה לא מנו חכמים
במשנת אלו שאין להם חלק לעולם הבא המאמין שאין האל ית' משגיח · וכן
כזכרו מי"ג עיקרי אלא מעט מזער מהם אף על פי שהפליגו להזכיר במשנה
ברייתא דברים הרבה שאין לעושיהם חלק לעולם הבא על דרך האזהרה
התרחק מהם ואם אינם מעיקרי התורה : התשובה בזה כבר זכרנו
מה שקדם כי לולי הכרח הפסוקים היינו מסתפקים בזכירת ג' עיקרים הם
כות לכלן והם האמונה באלהות והאמונה בתורה · והאמונה בגמול · ולפי זה
הזכירה המשנה אלא ג' אלא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין
ורה מן השמים ואפיקורוס · ואמר כנגד האמונה באלהות אפיקורוס כי
וע הוא מדעות הקודמים כי אפיקורוס הוא איש אחר מאמין כי העולם נפל
מקרה ואין שם משגיח ועל זה אחז"ל הוי שקוד ללמוד תורה מה שתשיב לאפיקורוס
אף על פי שבעלי הגמרא פירשו שמלה מלשון הפקר והכניסו בכלל זה המנהג

הפקר

הפקר בתלמידי חכמים עמו זה לפי שכבודם סוקם לכבוד האל ית' וכבר ה
את יי' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים · אבל עיקר האפיקורוס' הוא הכ
באהות · וכולל כל אמונה כוזבת בעקר הזה וכן פירשה הברייתא שהאפיקו
הם יורדין בגהינם ונידונין שם לדורי דורות · ואמרו עליהן מורידין ולא מע
ונרא' כי אפיקורוס הוא שם כאמ' בכלל על הכופרי' באהות וכאמ' ביחוד על ה
החכמים והמורה כדק ז"ל הכנים בכללן מכחישי הנבואה ולפי כונתינו יוקר
להכניסם בכלל אין תורה מן השמי' כמו שנבאר · ואמ' כנגד האמונה בתור
אין תורה מן השמי' ובכלל זה מכחישי הנבואה ונבואת משה וכנאיות התו
כל זה נמשך אל האמונה בתורה · ואמר כנגד האמונה בגמול האומר אין
המתים מן התורה לפי שהיא סוף הגמול ובכלל זה מכחישי ביאת משיח
יחיו המתים ובכלל זה מכחישי גמול הנשמות כי שמאמין בתחיית שהוא
ונפש כל שכן שיאמין בעולם הבא אחר המית שקראוהו מקצת חכמים ז"ל
הנשמות · ובכלל זה מכחישי ידיעת האל ית' כי היא קודמת אל האמונה ב
כמו שקדם לנו זה · והרב מורה כדק ז"ל הכנים זה בכלל אפיקורוס והיותר
לפי כוונתינו הוא מה שזכרנו וזהו מה שרצינו לבאר :

פרק יא כבר ביארנו כי החקירה בזה הדרוש רצוני בהשגחת הש
יותר מחוייבת משאר דרושי התורה ונתננו הסבה בזה
ראשון מזה המאמר וביארנו שזה המחקר הוא ראוי אל החכמים כמו אל ה
כמו שכתבנו בפ"ב וביארנו כי הספק התלוי בדרוש הזה אינו מתרחב ב
אופן שחושבים בני אדם כמו שכתבנו בפ"ג ובפ"ד · וביארנו כי היתרו
בשנעמוד על טוב סידור המציאות כמו שכתבנו בפ"ד ולפי זה הנה הסדור
בחקירה זו צריך להיות בשנחקור תחלה בראיות שהם' מסניח בזה ה
ואחר שיתישב זה נשתדל לחקור בהיתר הספק הזה בשנזכור דעות בני
בהתירו דעת אחר דעת ונברור אח"כ הצודק משבלתי צודק : ודע כי ה
בדעות אלו החכמים אליפז בלדד וצופר ואליהוא החולקים על אפיקורוסות
אין איוב הוא דעת אליהוא כי לא מצינו שאיוב יענה אותו לסתור דבריו וגם
שחרה אף יי' על אליפז ורעיו ולא על אליהוא וזה יורה שהם לא דברו נכונה
דבר נכונה : ודע כי מה שחרה אף יי' על אליפז ורעיו לא שיהיו דבריהם נ
לגמרי כי האנשים האלה חכמים היו ומאנשי הנבואה היו כמו שבאה בזה ה
האמיתית אבל עם היות דבריהם אמתיים בנתינת סבה לצדיק ורע לו
וטוב לו בחלקים מחלקי השאלה לא היו דבריהם אמתיים בענין איוב עצמו
כתנלת להם סבת מכאוביו וזה היה סבת חרון האף כי דבריהם עם
אמתיים לא היו תשובה לתלונת איוב היודע בעצמו צדקו ולפי זה לא מפני ה
בלתי נכונים בענין איוב אשר בו היה הויכוח נמנע עצמינו מלהביא ראיו
בהיתר הספקות אשר היפשר שיתילדו בשאלה הזאת כי יש בדבריהם ענ
נכונים בהתר הספקות היפשר שיפלו בענין זה · אבל בענין איוב וכוונ
בחי

אלהים יודע בעצמו שהוא צדיק כעזוב דרכם ולא כשפוט עליו שהוא רשע באופן שחשבו הם עליו כדי להצדיק משפט הש״י ולא כחשוב להתקרב לש״ית בשנחניף אולי להצדיקו ברשעת הצדיק כי לא אל חפץ רשע הוא ולא יתקרב האדם אליו כי אם באמת כי לא לפניו חנף יבא׳ וראוי שנחקור בזה בענין מספיק אחר שהרי הקדמנו שבי דעת אליהוא הוא היתר צודק וידענו כי סבת מכאובי איוב היה השטן והסתתו ולא ראינו שאליהוא יזכיר זה כלל וכשנגיע זה במקומו נבארו בע״ה : וזמש״ל :

פרק יב הפילוסוף חשב להביא ראיות מופתיות בסלוק ההשגחה מהפרטים והם בנויות על ג׳ שרשים האחד שאין ליחס ידיעה לש״י בשום השנויים הפרטי׳ להיותם נעדרי׳ ולהיותם הולכי׳ לבלתי תכלית · והשני להיות שאדם נבזה ביחס אל הש״י · והשלישי העדר הסדר ורוע ההנהגה הנראית מצדיק ורע לו רשע וטוב לו וכל טענותיו הבל ואת כלם ישא רוח · אמנם הראשונה כבר כתבנו ראייתה בפרקי׳ הקודמי׳ אמנם שפנית הדבר הוא בהפך כי לרוב שלימותיו ראוי אלו שישגיח אפילו בחסרים ביחס אל שלמותו · ואמנם השלישית זה הספר הוא משתדל לראותה בטענות שנפלו בין איוב וחביריו בזאת השאלה ומשתדל להביא ראיות מופתיות שהש״י משגיח בזה העולם השפל באישי מין האדם ולפי שאחר שנדחו טענות הפילוסוף נשאר הדבר למשכיל ראשון שראוי להאמין שהש״י יודע ומשגיח להיותו שלמות לו והספק הוא חסרון עם כל זה רבו הראיות בזה הספר בזולתו מדברי הנביאים והחכמים שההשגחה היא בזה העולם השפל · והראיות הנלקחות מזה הספר רצוני ספר איוב הם שני מינים · המין האחד ראיות לקוחות מצד רוממות הש״י ושלמותו · והשני ראיות לקוחות מצד פעולותיו בזה המציאות וזה המין נחלק לג׳ חלקים · האחד בראיות הלקוחות מהמציאות בכללו · והשני בראיות הלקוחות מחלקי המציאות כמו הבעלי חיים והצמחים · והג׳ ראיות הלקוחות ממין האדם והם הראיות היותר מיוחדות שבזה הדרוש ויחד לכל חלק מאלו הראיות פרק מיוחד להקל על המעיין :

פרק יג בראיות הלקוחות מצד הש״י מאשר היה הש״י מושל בעולם ומנהיגו והוא מבואר שאין השלם לא יעלים עיניו מהפעולות אשר יעשו המונהגים ממנו ולא יקצר מלהגיע לכל אחד מהם הראוי לו לפי פעולותיו והוא מבואר מזה כי הש״י הוא משגיח בכל אחד מהמונהגי׳ ממנו ביותר שלם שאיפשר בהיות הענין כן והיה האדם לבדו מבין שאר החיים הנפרדים ראוי לגמול ועונש לפי פעולותיו להיותו בעל שכל הוא מבואר שהוא ראוי שישגיח הש״י באישי האדם בפרט ויענוש אותם על מרים לפי שיעור המרי ויגמלם טוב על צדקם לפי שיעור הצדק · וזאת הראיה זכרה אליפז במענהו הראשון ואמר האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר · הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה · אף שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם וגמר הענין · ודרך הראיה הזאת היא שהוא מקיים תחלה שהש״י הוא בתכלית השלימות שאפילו המלאכים הם במדרגת השוללו׳ שלמותו והאדם הוא בתכלית החסרון אפילו ביחס אל המלאכים ואחר שנתיישב

זה אם כן אין ראוי שיחס לשי׳ השלם בתכלית השלימות מה שהוא חסרון ל
החסר בזה האופן מן החסרון · ולהיות חסרון אל האדם רוע סדר בהנהג
המונהגים ממנו אם כן אין ראוי שיחס אל השי׳ זה החסרון ויבא לנו מזה ש
משגיח על אישי האדם ומנהיג אותם באופן היותר שלם שאיפשר מטוב הש
עוד חזר אליפז והזכיר טענה זו במענהו השני ואמר מה אנוש כי יזכה וכי
ילוד אשה הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח
שותה כמים עולה · עוד רמז זאת הטענה במענהו השלישי ואמר הלאל י
גבר כי יסכון עלימו משכיל · ותרגמו המתרגם כן האפשר דלאלהא יילף נ
וכרייליף איפשר דעליהון משגיח · ואמר האם לאל ילמד האדם דעת וכי
ושגיח האל על דבריו וישכיל אותם ממנו כלל כי אתה באת ללמד לאלהי
ומשפט וזאת היא טענתו הנזכרת במענים האחרים כי לרוב שלימות האל י
ראוי לאדם ליחס לו דבר שיהיה חסרון בחק האדם החסר כי מי הוא האדם
אחרין את אשר כבר עשהו · ובלדד יקצר בטענה זו במענהו הראשון ואמ
יעות משפט אם שדי יעות צדק · אבל במענהו האחרון הרחיב בה ואמר
ופחד עמו וגו׳ הענין · וצופר גם כן טען זאת הטענה במענהו הראשון
החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא · גבהי שמים מה תפעל ע
משאול מה תדע וגמר הענין · ואמר כי לחסרון האדם מהשיג שלימות הש
ליחס לו מה שהוא חסרון בחק האדם מרוע הסדר וההנהגה · גם אליהו
במענהו הראשון ואמר זאת הטענה ואמר תיפש לאיוב הן זאת לא צדקת
כי ירבה אלוה מאנוש ירצה לומר מאחר שהאל יתבר׳ הוא יותר גדול ויותר
מהאדם החסר אי איפשר ליחס לו העול כמו שיחסת אליו ולא צדקת בזה׳
במענהו השני הרחיב בזאת הטענה ואמ׳ לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לא
ושדי מעול · אמ׳ כי משקול הדעו׳ יודע זה כי חלילה לא׳ שיניח בריותיו למקרה
כי זה יהיה עול בחקו וכל שכן שלא יעות דינם אבל פעל אדם ישלם לו ו
איש ימצאנו · ואמר עוד האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר תרשיע
איך איפשר שמי שהוא מושל ויחבוש בבריותיו שיהיה שונא משפט · ואמ
האומר למלך בליעל רשע אל נדיבי׳ · אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע ל
כי מעשה ידיו כלם · ואמר איך איפשר לומר למלך אשר הוא מלך נדיבים א
נשא פני שרים לפי שהשוע והדל מעשה ידיו שהוא בליעל ורשע · עוד במענ
הוסיף להזכיר זאת הטענה ואמר הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב · לא
רשע ומשפט עניים יתן · ירצה כי להיות האל כביר בתכלית הגודל והשלי
אפש׳ ליחס לו זה החסרון שיהיה מיחס לו איוב כי היה מיאס יגיע כפיו׳ אבל
להאמין משלימותו שהוא עונש הרשעים להמיתם בחטאם · ולגמול טוב לנו
ולתת משפט העניים · ואמר הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה · מי פ
דרכו ומי יאמר פעלת עולה · ואמר אחר שהשי׳ ישגיב בכחו מי יוכל לש
משפטיו שהם עולם · ואמר אחר זה הן אל שגיא ולא נדע · ואמר עוד בסוף

ש

שדי לא מצאנוהו שגיא כח ומשפט ורב צדקה לא יענה · לכן יראוהו אנשים לא
יראה כל חכמי לב · יאמר כי האל יתברך אמר לא מצאנוהו להיות מציאותו [illegible]
שמהשגתינו הוא שגיא כח ושגיא משפט ורב צדקה ולכן לא יענה כלומר כי שלימות׳
גדלו תורה כי הוא אינו מענה מלבו הבריות לעות אדם בריבו ולכן יועיל לאדם
ברכותו עם אלהים ולכן יראוהו אנשים · ואף אחר זה השלימות שישלים האדם
בנפשו ביראתו את אלהים אינו ביחס אל השם שלם כי לא יראה שיהיו שלמי׳ ביחס
אליו כל חכמי לב כטעם הן בקדושיו לא יאמין וזה יורה כי השם הוא משגיח על
המין האנושי בפרטיו ואישיו כי זה הוא שלימותו ית׳ גם השם כשדבר עם איוב מן
הסערה תפשו על הרשיעו אותו במשפטיו וטען עליו בזה מרוממותו יתברך כמו
שהוא מבואר בתחלת העיון בדברי השם · ולזה אמר לו במענה האחרון האף
תפר משפטי תרשיעני למען תצדק · ואם זרוע כאל לך ובקול כמוהו תרעם
וגו׳ · יאמר לו כי להיותו חסר מאד ביחס אל שלימות השם לא היה ראוי ליחס לו
רשע כדי להצדיק את עצמו · ויותר נפלא שבכל זה שגם איוב מרשיע משפטי
השם יורה זה ומאמרו יותר נמרץ ברוממות האל יתברך מחביריו · אמר במענהו
לבלדד השוחי אמנם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל · ויאמר כי גם היא
יודה לבלדד במה שסייע לאליפז להביא ראיה על ההשגחה מצד שלימות האל ית׳
האל יעות משפט וכו׳ · והפליג באותו מענה ברוממות השם ואמר חכם לבב
ואמיץ כח וגו׳ · וכן כשנתחזק בלדד בטענתו זאת במענהו האחרון ואמר המשל
ופחד עמו ענה עליו איוב ואמר מה עזרת ללא כח · עוד הוסיף להפליג ברוממות
השם ואמר נוטה צפון על תהו עד הן אלה קצות דרכיו ומה שמץ דבר נשמע בו
ורעם גבורותיו מי יתבונן · וכן צופר במענהו למעלה הרחיב המאמר בזה
ואמר בסוף הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה כדעתכם ידעתי גם אני
וכו׳ · ויש כאן מבוכה כי אחר שהוא מודה בזה וכל רעיו מסכימים שזהו מופת
שהשם משגיח באישי האדם וגם אליהוא הצורך בטענותיו יטעון זה וגם השם יביא
מזה מופת לאיוב אם כן איוב שמודה כן מה היה דעתו בחלוק ההשגחה כמו
שטענו עליו המפרשים ז״ל · ואולם היתר הספק הזה יתבאר בזכרנו דעת איוב
ובפרקים הנמשכים אליו בעזרת העוזר והנוזר :

פרק יד בחלק הראשון מהמין הב׳ והם הראיות הלקוחות מפעולות
השם בזה המציאות בכללו ויש בזה החלק שתי ראיות האחת
לקוחה מצד ההויה בתחלתה · והשנית מצד קיומו זה הקיום המופלא · והדרך
בראיה הראשונה היא זו · מבואר נגלה הוא שמי שמתמציא פעולה מאחר העדרה
ויכלה הפעולה ההיא באופן היותר שלם שבפנים שאיפשר שתמצא אותה פעולה
שהוא ראוי שירצה בקיומה באופן היותר שלם שאיפשר · ואם ירצה הפך זה כיחס
זה אליו לשגעון ולסכלות לא לאלוהות וקיצור כי המצאתה אחר העדרה היא יותר
קשה מקיומה אחר היותה · ומבואר הוא שמה שהוא חסרון בחק האדם ראוי
שנשלול אותו מהשם כמו שנתבאר בפ׳ הקודם · ואחר שהיה זה המציאות בכללו

שמצא מהשם אחר העדר הנה אם כן ראוי לו שירצה בקיומו ביותר שלם שנש
שאיפשר מטוב הסדר וההנהגה · ואין ליחס לשם׳ ליאות וקיצור בזה אחר שהו
יכולת להוציאו מההעדר אל זאת ההוייה אשר היא בה וגם אין ליחס לו ית׳ ש
משגיח עליו מפני התיאוב והשנאה שהרי אפילו בחק האדם היה זה חסרון
כל שכן בחק השם אם כן יצא לנו מזה שהשם המציא זה המציאות הוא מנ
ומשגיח עליו באופן היותר שלם שאיפשר · ולהיות האדם בעל שכל וראוי לנ
ועונש יותר מאשר הנמצאים השפלים · הנה כן ראוי לשם׳ להשגיח עליו ולגמול
על צדקו ולענוש אותו על מריו כפי שיעור הצדק והמרי · וזאת הראיה
אליהוא במענהו השני ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט
פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה · ואמר התרגום מאן פקיד עילוי למ
ארעא ומאן שוי תבל כלה · יאמר מי פקד על האל וצוה עליו לעשות ארץ ו
הלא ברצונו עשה אותם ולא תהו בראה להרע לבריותיו כי לא יחבל האדם
ידיו ברצונו · ואמר אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף כלומר אם ישים
לבו לעשות לו רע לא יצא עליו תלאות כמו שהיה טוען איוב באמרו כי תמחץ
כפך רוחו ונשמתו אליו יאסוף · ויגועו הכל וישובו לעפר כמו שאמר אחר כן
כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב · וגם השם׳ אמר לאיוב זאת הטענה ואמר
נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני איפה היית ביסדי ארץ וכל אותו ענין · יא
אתה רוצה להתוכח עמי על משפטי חזר נא כגבר חלציך וגו׳ לטעון כנגד רא
איפה היית ביסדי ארץ הלא היה לך להתבונן שאני מתנהג בדין יושר עם בר
אחר שהמצאתי אותם מההעדר עם שים בהוצאתם מהשלילה בכללם ובפרט
כי אני הוא הפועל לכל אלו הנמצאות · ויש לאומר שיאמר שים במופת זה הנז
מפני כרדין הא׳ שהוא בנוי על הקדמה יכחישה הפילוסוף והיא חדוש העו
והב׳ שגם התולדה איננה מחייבת יותר ממה שמאמין הפילוסוף בזאת הש
כי הוא מאמין שהשם׳ משגיח על המינין והשגחתו ה״א קיומם אבל על האי
הנפסדים אין השגחה דבקה בהם ומופת זה לא יחייב ההשגחה אלא בדני
הקיימים הנצחיים · והתשובה בטר הראשון היא שאלתנו אין דברינו אלא עם
שעלו בידו דעות האמונה התורנית בשלימות ומסתפק בשאלה זו בלבד כמו
וכיוצא בו וכמו שלא העמסנו על עצמנו להביא המופתים לסתור דעת האפיקו
ושיעתו המכחישים מציאות הש׳ ונסמכנו בזה על התורה שאהית מאמתת שמצי
השם כן נהגנו בזה עם המכחישים חדוש העולם וסמכנו על ההנחה התור
בשאלה זו רצוני חדוש העולם ואין דברינו אלא עם המסתפק בענין ההשגח
בלבד כאיוב · ועוד שגם הפילוסוף עם היותו מחייב קדמות העולם יודה ב
המופת כי עם היותו מחייב הקדמות לעולם הוא מאמין שאין קדמותו כקדמ
השלוה בקדימה זמנית אבל שהשם׳ הוא סבתו והוא מסובב ממנו ואחר שהוא
כתאמת המופת בסבסבה המלות לבד ובמקום שאמרנו שהוא הוציאו מן הה
באמר שהוא סבתו וזה מבואר בנפשו · והתשובה על הטר השני הוא שהשג

השג

שהש״י באישי האדם היא מחויבת כהשגחתו במינין שכמו שהמינין הם קיימים
נצחיים כן אישי בני האדם הם קיימים נצחיים מצד החלק השכלי אשר בהם
ותלותו כפי שיהא דבקה בהם ההשגח׳ האלהית וזה גם כן מבואר בנפשו · וכבר זכר
דוד הע״ה תוספת זה ואמ׳ אוהב צדקה ומשפט וגו׳ בדבר יי׳ שמים נעשו וגו׳ ואמר
כי הויות העולם מתמדים יורה כי הש״י אוהב משפט וכבר הרחיב המאמר עוד בזה
באותו מזמור וכבר זכרנו זה · והדרך בראיה השנית הלקוחה מצד פעולת הש״י
בזה המציאות בכללו ושיהא מצד קיום ההויה זה הקיום הנפלא היא על דרך זו ·
שמבואר הוא שאין קיום זה המציאות השפל איפשר שיתמיד בזה האופן אשר הוא
בו מזולת המטר והמטר אי איפשר ליחס אותו אל הטבע לבד לשתי סבות · האחת
שאינו ענין מתמיד כתנועת הגלגל ומדת היום ומדת הלילה וחקות שמי׳ בכללם
שמש וירח ושאר משרתים אבל הוא ענין פוסק וחוזר · והשנית היותו במקומות
המיושבים בזה האופן שתשלם בו הויית הצמחים אי איפשר לתלותו לסבה
טבעית כי האידים אשר מהם מתהוה המטר במקומות ההם לא היו מספיקים
לזה אם לא היו מביאים העננים הרוחות ממקומות אחרים · וגם אי איפשר ליחס
ם לקרי ולהזדמן כי הדברים המקריים אינם תמידיים · ואחר שאין זה נופל
במקרה וגם אינו מפעולת הטבע אם כן יהוא פעל האל ית״ הרוצה בקיום זה
העולם השפל ומשגיח בו להמטיר עליו במקומות הצריכים ובזמנים המועילים ·
וזה שאחז״ל שלש מפתחות לא נמסרו לשליח של גשמים ושל חיה כלומר להוליד
העקרות ושל תחיית המתים כי אין בא׳ מאלה ענין טבעי כלל · וזאת הטענה
זכרה אליפז בתשובתו הראשון ואמר עושה גדולות עד אין חקר וגו׳ הנותן מטר
על פני ארץ וגו׳ לשום שפלים למרום וקודרים שגבו ישע · גם אליהוא הרחיב
המאמר בטענה זו ואמר כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לאידו · אשר יזלו שחקים
ירעפו עלי אדם רב · וכל אותו ענין עד שאמר האזינה זאת איוב עמוד והתבונן
נפלאות אל · התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור עננו · וכן הש״י זכר זאת
הטענה לאיוב באמרו היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל · ואמר שהויית המטר
מורה על משגיח לפי שאין זה בטבע כהויית הבן מהאב אלא דרך פלא והשגחה ·
ואיוב עצמו זכר זאת הטענה ג״כ באמרו בעשותו למטר חק וגו׳ רצה כי פעל אלהי
הוא לא יוחס לטבע חק המטר בשיעור מוגבל ובזמן נאות ובמקומות ראויים ·
ואחר שנתישב זה רצוני שענין המטר יורה שהש״י הוא משגיח בזה המציאות
השפל יתחייב לנו מיד שהש״י הוא משגיח באישי מין האדם מצד השכל אשר בו
כמו שביארנו בפ׳ זה · ולפי שענין המטר הוא מופת מבואר בהשגחה תראה כל
הנביאים והמדברים ברוח הקדש שהם מזכירי׳ זה תמיד בדבריהם · אמר ירמיה
ם האותי לא תיראו וגו׳ ולא אמרו נירא נא את יי׳ אלהינו הנותן גשם · ואמר לקול
תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח
מאוצרותיו · ואמר המשורר המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר וכן בהרבה
מקומות וכן אחז״ל גדול יום הגשמים מתחיית המתים שתחיית המתים לצדיקים ·

ויום

וגם נשמים למריקים ולרשמים · ואמרו כי מנין השגחת השם אות מתלאות זה החס
ראוי שילקח מהם ימפת בהשגה׳ לפי שזה המופת הוא קורא לב ומשלקי השם

פרק טו

בחלק השני מהמין השני והם הראיות והלקוחות משעולות
בחלק מחלקי זה המכיאו׳ זולת האדם כמו הבעלי חיים והם

והדרך בראיה זו היא על דרך זו כשחקרנו דרך חפוש בבריאת׳ הבעלי חיים
הזנתם מצאנוהו בתכלית הרחמנות והחנינה לכל אחד מהם כפי מה שהוא
מהרחמנות והחנינה כפי בריאתו ובדרך הזנתו וזה א״א שיהי׳ בלא השגח׳ מ
ויהיה הפועל המקרוב הטבע או השכל הפועל אבל יצפוע׳ הרחוק לכל זה הוא
הראשונה ית׳ וית׳ ואם השגחתו היא דבקה בב״א שאינם מדברים וגם
הבמחים תמצא זאת ההשגחה הדבק׳ · אם כן מזה הכר יתחייב שתהי׳ הה
הדבקה באישי מין האדם כי דין האיש במין האדם כדין המין בסוגי הב
שביארנו במה שקדם · ויתבאר מזה כי השם׳ הוא יודע ענייני האדם ומשג
לגמול אותו טוב כפי צדקו ולענוש אותו כפי רשעו : אמנם איך נמצא הה
דבקה בב״א הוא שאמרנו כראה שהשם׳ המציא איברים נאותים אל הב״א כ
שהוא צריך להזנתו לקיום מינו כי אל החיות הדורסות להיות מזונם הבש
וזונם החכ״ר המציא להם צפורנים וכלו לדרים בהם הב״א הברי׳ למזונותם
להם שם חרם יטילו אותו בעת הדריסה כדי לבשל המזון ההוא ולרקדק א
כח האדם וחומו עומד להם במקום כח האש המבשל הבשר · והבהמות ה
העשבים הבעלי קרנים שאין להם שינים בלחי העליון כי הטבע לא יכפ
ולזה ומה שהשכיחו בקרני׳ הפסידו בשינים ואין לפיפתם גדולה ויבשרכו
יותר חזק נתן להם טבע להעלות גרה להשלים בלעיסה שניה מה שחסר
ראשונה · וארך כואר הגמל מתיחם לארך שוקיו כדי שיקל עליו ליטול המזו
שמזונו מנוי כדגים ועופות ודומיהם שכולו יותר מהיר · ומי שמזונו בלא
שכולו יותר מתאחר · כבר הזכירו חכמינו ז״ל זה במדרש ואמרו יודע כד
רגלים ידע הב״ה שהכלב אין מזונותיו מצויין לפיכ׳ שהה מזונותיו במעיו של
ואמרו עוד וכדגים ובעופות כדי שתפול לאור ותטרף · והנמלה בריה
מאור היא נטמנת כל ימי הגשמים בחורי עפר וכפים והושם לה טבע ללק
הקיץ מזונותיה ומתחכמת לחלק גרעיני החטה אחר לשנים כדי שאם יפ
גשמי׳ שלא יצמחו · וכבר זכר זה שלמה ע״ה ואמר לך אל נמלה עצל וגו׳ יתכי
לחמה וגו׳ · וכן בכל מין ומיני ב״א ענין מיוחד בו מהשגחת השם׳ בו לקיו
זכרום חכמי האומות בספריהם · ונרמז מזה לחכמים ז״ל במדרשיהם ובפ׳
ומה ככבר מאחז״ל שאמרו בגמרא רשב״א אומ׳ מימי לא ראיתי צבי קייץ וא
ושועל חנוני והן נזונין שלא בצער והרי לא נבראו אלא לשמשני אני לא נברא
לשמש את קוני ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני הם ניזוני׳ שלא בצע׳ אני ש
לשמש את קוני אינו דין שאתפרנ׳ שלא בצע׳ אלא שהרעתי מעשי וקפחתי
שנאמר כי עונותיכם הטו אלה עד כאן לשונו · באר לנו כי מין הבע

ים לנו ללמוד דין קל וחומר שתהיה ההשגחה דבקה באישי האדם להמציא לו מזונותיו שלא בצער ורעותיו איכם אלא מפני העונש · ואיך לא תהיה ההשגחה דבקה ביותר ככבר שבבעלי חיים שאפילו ביותר הלוטי׳ שבהם היא דבקה׳ שלא תראה התולעי׳ המתהוים באילנות ובדבריס המתליעים אלו יבאו מנקביהם מיד היו מתים ואין להם תחבולה בבקשת המזון ובתוך חוריהם המציא להם השם ית׳ מזונותם · וכן האפרוח שהוא בתוך הביצה מקום שאין שם אפילו אויר ואין לו תחבולה לבקש מזון המציא לו הש״י שם מזונו מהחלבון ובכלות המזון נתן לו טבע לנקר הקליפה ולצאת ממנה ולהתפרנס חוץ מהקליפה ואחז״ל יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כינים ואיך לא נשא קו מאלו הבריות השפלות אל המין היותר נכבד שבב״א כללו ופרטו׳ וזהו שאמר המשורר ע״ה צדיק יי׳ בכל דרכיו וגו׳ · ואמר כי הגלות חסידותו בכל מעשיו מההטבה והחנינה אשר יש בהם יורה כי הוא צדיק בכל דרכיו רצוני משפטיו כי דרכי הש״י הם משפטיו כמו שפירשו חז״ל בפסוק הודיעני נא את דרכך שהיה שאלת מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו · וכן נמשכה זאת ההשגחה אל הצמחים מלבד הטבע אשר הושם בתולדותם · שלא תראה גרגיר חטה אחת מצמיח שלש מאות שבלים ובכל שבולת יותר מ׳ל גרגרים ויהיה הגרגיר האחד סבה לעשרת אלפים האם יעלם כי כח הגרגיר חלוש כמו זה וכן גרגיר חרדל אחד עם רוב קטנותו עושה ענפים ומשלח בדים ופארות ומצמיח גרגרים מלא העומר או מלא הסאל ואי איפשר זה מבלתי כח אלהי מיוחד במינו המורה על השגחת משגיח ית׳ וית׳ · וכל שכן שיש לנו ללמוד מזה לאישי מין האדם שההשגחה היא דבקה בהם לולי המרי אשר בעבורו מגיע אליהם העונש · וזאת הטענה זכרה איוב עצמו מלעיג על דברי צופר במענהו הראשון שאמר החקר אלוה תמצא אם עד תכלית וגו׳ והשיב לו גם לי לבב כמוכם שגם הוא מודה בזה והרחיב בזה המאמ׳ ואמר ואולם שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים · מי לא ידע בכל אלה כי יד יי׳ עשתה זאת · אשר בידו נפש כל חי וגו׳ · ואמר כי מבריאת הבהמות וגם מבריאת העופות שאינם באותו שלימות מהבריאה כמו הבהמות וגם מבריאת הארץ והצמחים שאינם ב״ח וגם מבריאת הדגים שהיא חלופם אחר שאי איפשר להם להתקיים אפילו שעה אחת על הארץ מכל אלה ילמוד השגחת הש״י בהם וכל שכן בנפש ורוח בני האדם׳ · וכן זכרה עוד מלעיג על דברי בלדד במענהו האחרון שאמר לו המשל ופחד עמו והשיב ואמר מה עזרת ללא כח הרפאי׳ יחוללו מתחת מים ושוכניהם · ואמר לו אין בדבריך חדוש מספיק לתרץ תלונתי כי גם אני יודע כח הש״י והשגחתו שאפילו הנרענים שהם רפאים ומתים הם צומחים ונבראים מהתהומות והאורים אשר זרעום שם וזה שלא בגדול יורה על משגיח שיהיה כח כפשיי מצמיח ומגדל בגרגרי׳ יבשים ומתים· והש״י זכר זאת הטענה לאיוב ואמר לו מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קולות · להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו להשביע שואה · ומשואה ולהצמיח מוצא דשא · ואמר לו כי הוא משגיח

אפילו

אפילו בנחשים ובשרפים וממטיר במקום רביצתם כדי להצמיח להם מזונ
למזונותם · וכן זכר לו מהרחמנות שיש לו על העופות והחיות הפחותי' שאין
בהם לבני אדם כעורב ויעלי סלע ואילות השדה מלבד שיש בכל אלה רא
יתירה בהשגחה עליהם כמו שהזכירו החכמים ז"ל ויתבאר במה שיבא בע"ה
פירושנו לזה המענה ולזה אמר המשורר טוב יי' לכל וגו' ואמ' נותן לבהמה ל
לבני עורב אשר יקראו · ואמר הכפירים שואגים לטרף וגו' ואומר פותח את
ומשביע לכל חי רצון וכן מאמרים אחרים רבים בנביאים ובדברי חז"ל
כי השגחת הש"י דבקה בב"ח וכן זכר הש"י ענין בהמות ולויתן המורי' על הש
משני פנים · האחד מפני תוקף הש"י ורוממותו הנראית מהבריות האלה ורומ
מורה על ההשגחה כמו שקדם לנו · והשני מפני ההשגחה הנראית בהם במ
כמו שנבאר שם בע"ה · אמנם אחר אשר איוב יודה זה למה הוא מתרים כנגד
ית' ומה הועילו לו דברי האל ית' ומה ידיעה הוסיפו לו יתבאר במה שיבא ב
השוזר ית' וית' :

פרק יז בחלק הג' מהמין השני והם הראיות הלקוחות מפעולות
במין האדם והם על דרכים רבים · הא' מהם בענייני ב

האדם אשר המסתכל בה ויבין דרכי החכמה בבריאה ההיא יודה בהשגחה
הרחיב בזה המאמר החכם בעל חובת הלבבו' בשער השני מהספר לא הש
שמנו להעתיק דבריו בכאן משם יקחם המעיין · וכן הרב מורה צדק ז"ל ה
מורה הנבוכים כתב וז"ל כשתתבונן בפעולות האלהיות ר"ל הפעולות הטב
יתבאר לך מהם תחבולת הש"י וחכמתו בבריאת הב"ח והדרגת תנועות האב
ושכינתם קצתם בקצתם · וכן יתבאר לך חכמתו ותחבולתו מהדרגת ע
כלל האדם ענין אחר ענין · והמשל בהדרגת תנועותיו ושכונת האיברים א
מה שלפניו רך מאד ומה שלאחריו קשה מאד · וחוט השדרה יותר קשה ממנ
מה שיתפשט יתקש' והעצבי' הם כלי החוש והתנועה והיו העצבים אשר הנ
אליהם בהשגחת החושים לבד או בתנועה קטנה שאין בה רק טורח
בתנועת העפעפים והלחי נולדו מן המוח והעצבים אשר הוצרך אליהם לה
האיברים יצאו מחוט השדרה להניע הפרקים עשה הש"י תחבולה שיצאו מ
החוטים ונמלאו החוטי' בשר ושם פורק אחר כן ימלא העורק מקצה העצבי
החל להתקשות ולהתערב עמו מן החבל אתיכו' קשות ויסוב מיתר וידבק א
באבר ויחובר בו · ולא יוכל העצב להניע האבר על זאת ההדרגה וכן ה
מדקות חכמת הש"י בכל אם מאמי הב"ח שיונקי' להיותו כשנולד בתכלית הר
ולא יוכל להזון במזון יבש · והוכנו לו שדים להוליד החלב מפני שיזון במזו
קרוב ממזג איבריו עד שיתגבנו ויתקשו אבריו ראשון ראשון בהדרג' · עכ"ל ז
המורה צדק ז"ל · וזה כולל האדם ושב"ח אבל מה שנבדל האדם מבין שאר
הוא מה שהזכירוהו החכמים ז"ל בגמר' במדרש וז"ל תשכחי כל גמוליו והוא ה
דדי האשה כנגד הלב במקום בינה ודדי הבהמ' למטה בשפל גופה וכתנו ה

בזה כדי שלא ייכן ממקום הטנופת ושלא יסתכל במקום ערוה · וכל זה מורה על השגחת הש"י הדבקה במין האנושי ודין הפרט כדין הכלל כמו שקדם לנו שאמר בזה · והיותר נפלא שבכל זה הוא הדבק שפע אלהי וכח שכלי בחומר עכור כחמר אחר שבא אשר דבקותו בזה החומר יש בו מהפלא שעכוס אלו אי אפשר זה מבלי השגחה ולזה כרך הפייט שיסד בשירו ואמר מה אפלא אות ובי מופתי' די דבק אדמה ונשמת שדי וגם דוד המלך ע"ה הסתכל בבריאתו וידע ממנה כי הש"י יודע אותו ומשגיח בו · ואמר יי' חקרתני ותדע וגו' ואמר בסוף אודך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד · לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ · גלמי ראו עיניך וגו' ותמה על בריאתו ויודה לש"י על אשר בחכמה יצרו ובתבונה עשהו ויכוננהו וכבר הזכירו בגמרא מה שיש מהפלא בהיותו מטפה אחת שוה כמה איברים משונים · ותמה על אשר בתוך גוף האשה במקומות עשאו וכמו שרז"ל בגמרא במדר' ברכי נפשי את יי' וכל קרבי את שם קדשו · ואמרו עוד ואין צייר כאלהינו שהוא צר צורה בתוך צורה ותמה על רקועו בשפל הבטן וכמו שהזכירו חז"ל בגמרא מה שיש מהפליא בריקום הזה ואיך היה בתכלי' החולשה בתחלתה והולכת בסדרג' מגידול הגלם לגידול יותר חזק ממנו · וכל זה יורה כי השגחת הש"י היא דבקה בו לרחם עליו כרחם אב על בנים · וכן איוב כאשר היה מסתכל בכל זה על כרחו היה מאמין בהשגחה אף שהיה קורא תגר על הש"י שהיה מכאיבו על לא פשע · והיה אומ' זכור נא כי כחומר עשיתני ואל עפר תשיבני הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני · עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני · חיים וחסד עשית עמדי וגו' · ותפלא על בריאתו אשר בתחלתו היה מטפה נוזלת כחלב ובכח אלהי נקפאת ונעשית איברים בתכלית החכמה ואח"כ נדבק בה מקור חיים דרך חסד והפלגת השגחה נדבקו החיים המוכנים לקבל התוספות בחמר כזה ואח"כ היה תמה איך סלק השגחתו ממנו להשחית בריאה כזו בלא עון · ואמר ויגאה כשחל תצודני ותשוב תתפלא בי · תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמדי · וזהו הדרך האחד מדרכי זה החלק · והשני בעניני המצות והאזהרות אשר האדם מצווה בהם ומוזהר בהם :

מבואר כגלה הוא כי איוב עם היותו קורא תגר על משפטי הש"י לא היה כופר בש"י ובמצותיו אבל היה מאמין כי הש"י אמת ומצותיו ואזהרותיו אמת ולא שהיה תמה על הכאיבו אותו חנם ולזה היה אומ' הן יקטלני לו איחל אך דרכי אל פניו אוכיח · ואמר עם היותי מאמין בו ובמצותיו שהם אמת אוכיחנו על פניו על מכאובי ואחז"ל איוב עובד מאהבה היה שנא' הן יקטלני לו איחל · והוכיחו זה גם כן מאמרו חי אל הסיר משפטי ומה שמחזק זה מה שחתם דבריו ביראת יי' באמר ויאמר לאדם הן יראת יי' היא חכמה וסור מרע בינה כמו שחתם קהלת ספרו ביראת יי' לגלות למשתכל בו שאין דבריו נוטים לדברי כפיר' · ואחר שאיוב היה מאמין שהש"י שולח נביאיו לבני אדם לצוותם בדרך הטוב ולהזהירם מדרך הרע אם כן יש מכאן מופת וראיה שהשגחתו היא דבקה באישי האדם לגמול

לכל אחד טוב כשיעור צדקו ולענוש אותו כשיעור מריו לפי שאין חפץ הא
שיפטה האד׳ הט״ב והיושר בעיני אלהי׳ ואדם ולסיר מרע רק בעבור טובת הנ
וזאת ראיה כי הא׳ חפץ להצדיק בריותיו ויחמול על מעשה ידיו והוא מצוה ו
עליהם · וזאת הראיה זכרה אליפז במענהו הג׳ ואמר החפץ לשדי כי תצדק א
בצע כי תתם דרכך · המיראתך יוכיחך יבא עמך במשפט · הלא רעתך רבה
ואין קץ לעונותיך · ואמר לאיוב כי צדקו ותם דרכיו איכם מועילי׳ לש״י ולא
בהם אלא לטובתו אם כן אלו הפגעים הם מפני עונש לעונותיו אשר אין קץ
כי אין הש״י ירא ממנו שיוכיחנו ויריבו כדי שלא יפרוק עולו מעליו ואין ב
אחרת למכאוביו אלא עונש מריו · גם אליהוא זכרה במענהו הג׳ לפי שהוא ר
שבטענה זו לא שקטה רוחו של איוב כי עדיין היה קורא תגר על הש׳ שאין ה
בתשובתו שהרי איוב שוגג ומודה ושב וחפץ ליראת הש״י ולא שוה לו · וזהו ב
לאליפז אחר התענה הג׳ גם היום מרי שיחי ידי כבדה על אנחתי · ואמר לא
היום אשר אני שב ונחם על הרעה עדיין אני במרירות שיחי ובכובד המכה ה
אנחתי · וכאשר ראה אליהוא זה קשה לאליפז ולאיוב כאחד אמר הזאת
למשפט אמרת צדקי מאל וזהו דבר איוב שאמר שהש״י הרשיע משפטו עם
צדיק ואמר והרבה שבעי תגם כי תאמר מה יסכון לך ומה אועיל מחטא
ושאמרת שלא תועיל לך התשובה ועזיבת החטא אני אשיבך מלין ואת רעך
זהו אליפז הטוען טענה זו ולא יכול להשלימה · ודע כי אמת הדבר כי הש
והאזהרות לא יועילו לאל ית׳ כלל הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממ
אתה וצדקותיך כנגדם וכל שכן כנגד הבורא ית׳ · אם חטאת מה תפעל בו
פשעיך מה תעשה לו · אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח לאיש כמוך
ולבן אדם צדקתך · וצדק אליפז בזה המאמ׳ שאמר החפץ לשדי כי תצדק ונ
חטא בשלא ידע להשלים זה וחשב אותך שאין תשובתך שלימה והרשיעך ה
ואני אודיעך פשר הדבר כי שמא יש בידך גזל של אחרי׳ ואתה שוגג בזה או
ואין תשובתך מועלת עד שתפייס וזהו שאמר מרוב עשוקים יזעיקו ישועו
רבים · ולא אמר איה אלוה עושי · וזהו הדרך השני מדרכי זה החלק · והג׳
הצלת העשוקים מיד עושקיהם וזה שאנחנו במכת השמירה האלהית ה
באישי האדם עד שעם רבוי הרשעים אשר כל כוונתם היא להרוג האנשי׳ ו
שלל ולבוז בז ורבוי השתדלותם באלו הפעולות המגונות הנה ימצאו הר
המניעות מהם לבני אדם מעשות וזה כלו מתה שיורה כי גבוה מעל גבוה
נפשות הצדיקים ולא יעזבם ביד הרשעי׳ וזהו מאמר החכמים ז״ל במדרש
לאותו שאמר כמה גדולה הכבשה שהיא עומדת בין כמה זאבים ו
התשובה בזה כמה גדול הרועה רצונו לומר שענין גלותינו יורה על הש
דבקה בישראל וזהו שאמר המשורר ע״ה צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו
יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו · וזאת הראיה זכרה אליפז במענהו הרא
ואמר מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה · לוכד חכמים בער

ועצת

ועצת נפתלים נמהרה· יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים· ויושע מחרב
מפיהם ומיד חזק אביון· ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה פיה· ויאמר שאם היה
השי״ת בלתי משגיח באישי מין האדם היתה מחשבת הרשעים החכמים יוצאת אל
הפעל על הרוב לפי שהם ישתדלו בהוצאתה אל הפועל בסבות היותר נאותות
כמו הענין בשאר המלאכות אשר יעשה אדם במחשבה והשתדלות שהתכליות
יגיעו בהם על הרוב ואנחנו לא נמצא זה שמחשבת הרשעים לא תצא אל הפעל
אם לא על המעט ויתחייב מזה שהשי״ת משגיח באישי האדם· והחכם ר״בי לוי ז״ל
בספר מלחמות יי׳ טען כנגד טענה זו ואמר שאליפז טעה בה כי לפי הנחתו היה
ראוי שיגיעו הרעות על הרוב מהרשעים המכוונים להזיק זולתם כי רוב האנשים
הם לא טובים ולזה יהיו רבים מוכני׳ לקבל הרע מהרשעי׳ וזה הפך מה שנמצאהו
בחוש וזה שכבר נמצא הגעתם מעטית עם המצא רבוי הרשעי׳ ורוב השתדלותם
להזיק לאנשים עכ״ל ז״ל· ואנחנו לא נסכים עמו בזה כי לא נרצה להטעות אלא
האנשים יותר ממה שטען עליהם אליהוא מהרשעת איוב ואין ראיה זו לאליפז
מחייבת הרשעה לאיוב לפי האמת· ואם הוא היה מרשיע לאיוב מזה הצד הנה
השיבהו לאליפז תפיסה מצד הרשע לא מצד השתמשו בראיה זו לאמת ההשגחה·
והנה אף כשנודה אל החכם ז״ל בשלשת ההקדמות שנשתמש בהן בראיית ראיה
זו והם רבוי הרשעים המכוונים להרע ורוב האנשים היותם לא טובים ומיעוט
הגעת הרעות מהרשעים אליהם· הנה לא נסתור מפני זה ראיה זו כי בודאי
ראיה גדולה היא על ההשגחה וגם כי תמשך השגחה זו על הרשעים אין הזק
בזה כי מתועלתי ההשגחה היא טובת הרשעים כמו שנזכור אחר זה· ועוד היות
הרשע ככל מרשע אחר מזיקו היא השגחה גמורה אפילו היה בלתי ראוי לטובה
אחרת· וכבר אמרו במדרש קהלת והאלהים יבקש את נרדף אפילו צדיק רודף
רשע והאלהים יבקש את נרדף ודבריהם ליודעיהם חן· ומקרא מסייעם על
ג׳ פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו עצמות מלך מואב לסיד·
ואחרים יש באותו ענין וזהו הדרך הג׳ מדרכי זה החלק· והד׳ בענייני טובות
הרשעים כבר הקדמנו כי הספק בשאלה זו היא יותר בצדיק האמיתי ורע לו
ורשע וטוב לו· וזה הספר רצוני ספר איוב לא נתיחד אלא בהתרת זה הספק·
ומה שהרבו החברים להביא ראיות שטובת הרשעים היא לרע לו הוא כדי להביא
ראיה שהשי״ת הוא משגיח במין האנושי שאם טובת הרשעים איכה מה יבת שלוק
ההשגחה רעתם היא מחייבת ההשגחה· ומזה הצד אנחנו משתמשים בהתר
ספק זה לא שקושית רשע וטוב לו תצטרך לתירוץ בספר הזה· ועוד כתיב בזאת
המאמר אבל זכרנו דעות אלו האנשים בעה״ה· ואחר הקדמה זו נתחזק עוד ונאמר
כי קושית רשע וטוב לו למי שמקשה אותה מתרצת לו קושית צדיק ורע לו כי
מאשר אנחנו רואים שהשי״ת הוא טוב ומשפיע טובה אפילו לרשעים כל שכן שלא
ירע לטובים אם כן זה הצדיק שנפגע במכאובים קשים בודאי מפני חטא שקדם
ונענש בהם· וזאת הטענה זכרה צופר בתשובתו הראשון ואמר כי הוא

ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן · יתפוש איוב על צדקו כפשו וכי מכאובי
עליו באו פשע אלא מפנאת השם ית׳ אותו ואמר לו איך תחשוב כן על מי ש
מטיב אפילו לרשעי׳ כי הוא רואה פשעי מתי שוא וירא און אשר בלבם ולא יתן
לו מהחלה אבל עובר עליהם אולי יזכרו וישובו אל יי׳ מפני חמלתו על מעש
דומה לזה אמר דוד המלך ע״ה און אם ראיתי בלבי לא ישמע יי׳ · אכן שמ
הקשיב בקול תפלתי · ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי ·
לפי׳ על רוב החסד שעשה עמו שהוא מקבל תפלותיו ואינו משגיח למחשבו׳
אשר בלבו אבל עובר עליהם · וכן אמרה תורה לא הביט און ביעקב וגו׳
עובר על פשע לשארית נחלתו · וכן אחז״ל מחשבה רעה אין הקב״ה מצרפה למ
שנאמ׳ און אם ראיתי לא ישמע יי׳ ואח״כ יאמר. כופר כשמרת הקב״ה היא כן ש
לרשעים וחומל עליהם ועובר על פשעיהם כל שכן שלא יעשה רע לטובי
באו ייסורין אלא שתכוין לבך ותשוב · וזהו שאמר אם אתה הכינות לבך ו
אליו כפך כי אז תשא פניך ממום וכו׳ ושלמה המלך ע״ה נשתמש בראיה זו
בצד השכי לזה והוא שנתן מופת שהשי׳ משגיח ממה שאנחנו רואים צדיק ו
ותירץ בזה קושית רשע וטוב לו ואמר הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וח
ואמר אם הצדיקים הקרבים לאל ית׳ ודבקים בו הם נענשים מפני שבת
שבידם כל שכן הרשעים והחוטאים · אבל זה הספר לא נשתמש בראיה זו
ביותר צדיק ורע לו מפני שהוא משתדל להתיר ספקו׳ איוב היודע בעצמו
צדיק · ושלמה המלך ע״ה נשתמש בקושית רשע וטוב לו שהיא יותר מפור
מצדיק ורע לו כמו שהקדמנו · נמצא ששתי הקושיות הם מתורצות כל אחת
באחרבתה שטובת הרשעים תורה כי רעת הצדיק היא מפני קצת עונות ו
יי׳ כצדקו אם ישוב אליו ופרש אל אל כפיו · ורעת הצדיקים תורה כי ט
הרשעים תהיה רעה באחרונה ותקותם מפח נפש והחכמים ז״ל הזכיר
הענין במדרשיהם במעשה של יוסי בן יועזר שפגע בו יהויקים הרשע ר
על סוס ויאמר לו חזי סוסיא דארכבן מרך וחזי סוסיא דארכבן מרן א״ל ואמ
יוסי בן יועזר אם למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה · א״ל ויש
רצונו יותר ממך · אמר לו ואם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכ״ו כנ
כאדם של ענכה פי׳ הבין מדבריו כי טובת הרשעים היא ראיה שרעת הצדי
תבא אחרים טובה נצחית ורעת הצדיקים היא ראיה שטובת הרשעים
אחריה רעה נצחית וכששמע כך הלך וקבל עליו ד׳ מיתות ב״ד ונתנמנם רבי
בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר · אמר חזי בשעה קלה קדמני לגן ע
וזהו הדרך הרביעי מדרכי זה החלק · והם בעניני החלומות · נשתמש בזה ה
החכם רבי לוי ז״ל ואמר כי מתופתי ההשגחה היא ההודעה שתבא לאדם ב
להזהירו מפעולת מה שלא תגיעהו רעה מאות׳ פעולה או לזרזו על פעולה תוע
וכתב החכם ז״ל בפי׳ איוב כי אליפז נשתמש בטענה זו במענהו הראשון ש
בשעיפים מחזיונות לילה · עוד נשתמש בזה אליהוא באופן יותר שלם במ
הראשון

הראשון · ואמר כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה בחלום חזיון לילה וגו' אז יגלה אזן אנשים · ובודאי שזהו מופת על ההשגחה אבל לא רציתי להאריך בזה שאין הפסוקים נמשכים יפה לזה · והחכם ז"ל בספר המלחמות טען כנגד זה מפני שזאת ההודעה תהיה גם לרשעי' ולפי מה שהקדמנו לא תדחה זאת הטענה ראיה זו · אבל הוא ז"ל תפס לו דרך אחרת בהתר ספקותיו יעויין בספרו · וזהו הדרך החמשי מדרכי זה החלק : והששי בעניני העונשים המגיעים לרשעים · וזה שאנחנו נכר כמכה הרבה שכבר יגיע מהעונש לרשעים כפי מדים מדה כנגד מדה כאלו תאמר שהרוצח יהרג · ומי שקצץ יד תקצץ ידו · ואי אפשר שיהיה זה במקרה להיות הדבר הזה הרבה והדברים המקריים הם מעטי' · ואם כן הנה הוא בהכרח מסודר מהש"י שמכוין בזה כמכתב השופט הש"ס שמענים האשמה כנגד מריו מדה כנגד מדה · ועל זה אז"ל אע"פ שד' מיתו' בד' בטלו דין ד' מיתו' לא בטלו · וכבר ראינו מי שהרג את הנפש ובימי' מועטי' אכלו אריה וזהו שאמ' הכתו' אך את דמכם לנפשותיכ' אדרוש מיד כל חיה אדרשנו · וזהו מאמ' הלל הזקן שאמ' כשראה גלגולת א' צפה עפ"י המים א"ל על דאטפת אטפוך וסוף מטיפך יטופון וזאת הטענה נשתמשו בה שלשת רעי איוב שהם מפליגי' באבדן הרשעי' והכרתת' ואומרים שאין דעת הצדיקים מענין אותן רעות אבל הם על צד התוכחת המוסר מה שאין כן ברעות הרשעי' וזהו שאמר אליפז במענהו הראשון · זכור נא מי הוא נקי אבד ; איפה ישרים נכחדו כאשר ראיתי חורשי און וזורעי עמל וכו' · וכן במענהו השני אמ' כל ימי רשע הוא מתחולל · וכן בלדד במענהו הראשון אמר הן אורחות כל שוכחי אל ותקות חנף תאבד · ולבסוף אמר הן אל לא ימאס תם לא יחזיק ביד מרעים · וכן במענהו השני אמר גם אור רשעי' ידעך וגמר הענין · גם צופר במענהו הראשון אמר ורבצת ואין מחריד וגו' ועיני רשעים תכלינה וגו' ובמענהו השני אמר כי רנת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע וגו' · וגם אליהוא טען טענתו בזאת הראיה ואמר ירוע כבירים לא חקר וגו' תחת רשעים ספקם וגו' וגם השם אמר וימנע מרשעים אורם · ודוד המלך ע"ה הרחיב שמאמר בזה ואמר אל תתחר במרעים וגו' כי כחציר מהרה ימלו וגו' כי מרעים יכרתון וקוי השם המה ירשו ארץ · ועוד מעט ואין רשע וגו' וענוים ירשו ארץ וגו' חרב פתחו רשעי' וגו' חרבם תבא בלבם וגו' כי רשעי' יאבדו וגו' כי מבורכיו ירשו ארץ ומקולליו יכרתו · לא ראיתי צדיק נעזב וגו' כי יי' אוהב משפט ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת קוה אל יי' וגו' · בהכרת רשעי' תראה · ראיתי רשע עריץ וגו' ויעבור והנה איננו וגו' עד סוף הענין · ואמר שלמה המלך ע"ה כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה ורשעים מארץ יכרתו · ואמר עוד ואורח צדיקי' כאור נוגה וגו' דרך רשעי' באפלה ואמר עונותיו ילכדונו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך · ואמר עוד כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה · והרבה מאמרים בדברי המדברים ברוח הקדש הולכים על זה הדרך מאמתים ההשגחה מרעות הרשעי' שאינם ממין רעות הצדיקי' · לפי שרעו' הצדיקי' הם על

המוסר

המוסר ורעו' הרשעי' ע"כ השכרת והשמחתה׳ וזהו הדרך הו' מרדכי זה החלק בל
יתאמת זה החלק אבל דברינו בכתיבת טעם על צדיק ורע לו רשע וטוב לו נאל

פרק יז

אוכי רואה אותך אחר שהגעת לזה המקום מזה הדרוש שיפוא
עליך דעת הפילוסוף בהשגחה בשכבר הראית לדעת נרולי
שכליו ומוחשיו אופן שתחייב היות השגחת הש״י באישי המין האנושי ולא נפלאת
בזה הדרוש לא לאמת השהגחה בראיות תוריות יקבלם הפילוסוף או לא יודו
כי אין דברינו עמו עתה גם כי תשיב הפילוסופים ככנעים לאמונות התור
ומרגישים ליאות וקיצור בשכלם להבין ענייניהם שכן אמר א' מחכמיהם ול
אני איני אומר שאין דברי התורות אמת אלא אני אומר שאיני מבין אותם
אני חכם בחכמה האנושית׳ ואמר אפלטון אנחנו נואשים מלהבין דברי התו
וכתב אחר מחכמי בני עמנו ז"ל בשם אחד מחכמי האומות כי הפילוסופי' ח
להכניע עצמם של ההנחות התורניות כי כמו שיש בכל מלאכה מהמלאכו' הק
ראוי שיונחו באותה מלאכה הקדמו' מונחות כן ראוי לנו לקבל דברי התור
הקדמה ואין לנו להרהר אחריהם ולשאול בהם מופתים אחר שידענו שהנו
תשיג מה שלא ישיגו הפילוסופים במחקריהם׳ ואחר הקדמה זו אביא לך ר
מהתורה ומהנביאים בזאת ההשגחה האלהית הדבקה במין האדם באישי
שהם מבוארו' נגלות כדי שיהיה הכל מסודר בזה שהאמר להרחיב דעת הקו
בו׳ ידוע הוא כי פנה מפנו' התורה האלהית היא להאמין שהש״י הוא פוקד
בני האד' לגמול לכל א' מהם טוב כפי שיעור צדקו ולהגיע לו עונש כפי שיעור
ולהיות זה הענין עקר התורה ויסודה חתם בו מרע"ה ספרו ואמר הצור ת
פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא׳ ואמר ישעיה
צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו׳ אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו׳
דוד המ"ה כי כל לבבות דורש יי' וכל יצר מחשבות מבין׳ ואמר אשרי האיש
לא הלך בעצת רשעים וגו' והיה כעץ שתול וגו' לא כן הרשעים וגו'׳ ובספר ק
ודע כי על כל אלה יביאך האלהי' במשפט׳ ובחתימת הספר סוף דבר וגו' כ
כל מעשה האלהים יביא במשפט׳ ואמר ירמיה ע"ה גדול העצה ורב העליל
ואמר עוד אני יי' חוקר לב בוחן כליות אשר עיניך פקוחות וגו'׳ ואמר
הרואה אל אסא מלך יהודה כי יי' עיניו משוטטות בכל הארץ להתחזק עם ל
שלם אליו׳ ואמר זכריה עיני יי' המה משוטטים בכל הארץ׳ ואמר דהע"ה
יחד לבם המבין את כל מעשיהם׳ ואמר איוב כי עיניו על דרכי איש וכל צ
יראה׳ ואמרו במשנה וכן לענין הטובה במדה שאדם מודד בה מודדין
ובענין עונש הרשעים אמרה תורה וביום פקדי ופקדתי׳ ואמר מי אשר חט
אמחנו מספרי׳ ואמר והאבדתי את הנפש ההיא׳ ונתתי את פני באיש הה
ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו'׳ וכן הנביאים ע"ה דברו בזה הרבה וא
ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני ואמר עונותיכם היו מבדילים בינ
לבין אלהיכם׳ וכל התוכחות אשר בתורה יורו על זאת השכנה׳ ואחז"ל אין מי
בלא

קבלא חטא ואין יסורין בלא עון · ואמרו כל האומר הב"ה ותרן הוא יוותרון מעוהי
אלא מאריך אפיה וגבי דיליה · ובענין גמול הצדיקים אמרה תורה א. כי תנן לך
כי זאת' ואהיה עמך ואברכך ואומר הנה אנכי עמך וגו ואו' כי אהיה עמך וגו' וכאמר
אל יהושע כאשר הייתי עם משה אהיה עמך · ואומר כי יי' אלהיך מתהלך בקרב
מחניך וגו' וכל הייעודים והברכות שבאו בתורה יורו על זה · וכן הנביאים
דברו בזה הרבה ואמרו רגלי חסידיו ישמור · ואומר שומר כל עצמותיו · ואומר
עיני יי' אל צדיקים · ואומר הנה עין יי' אל יראיו · ואומר שמעתי תפלתך · ואומר
יודע יי' דרך צדיקים · ואומר לא יגרע מצדיק עיניו · ואומר כי יצפנני בסכה ·
ואומר כי לא לנצח ישכח אביון · ואומר יגמלני יי' כצדקי · ואומר לא ראיתי צדיק
נעזב · ומזמור של פגעים בכללו הוא מורה על זה · והחכמים ז"ל אמרו אין הב"ה
מקפח שכר כל בריה · גם ספורי התורה כלם מורים על זאת הענה בענין עונש
הרשעים ענין אדם הנגזר עליו המות על עברו מצות האל וכל אותו ספור · וכן
ענין קין כהרגו הבל שנענש בנע ונד תהיה בארץ וענין קללת חם וענין פרעה
ואבימלך על דבר שרה אשת אברהם · וענין קרח ודתן ואבירם וזה במשפט
היחיד אבל במשפט הרבים בא הרבה בתורה כענין דור המבול ודור הפלגה
ואנשי סדום וחברותיה והמצרים על השעבוד בפרך לבני ישראל וכן בענין
גמול הצדיקים כענין ספורי האבות בכללם בהיותם נשמרי' מהפגעים בהשגחה
דבקה בהם והצליחה דרכם יש הוראה כי הש' הוא משגיח ומטיב לטובים על
צדקם וזהו במשפט היחיד · אבל במשפט הרבים בא בתורה הרבה כענין הנסים
שנעשו לאבותינו במצרים ובמדבר בהיותם טובי' ניצולין מהמכות אשר חלו על
המצרים אשר יש בהבדלה ההיא פלא עצום · וכן קריעת ים סוף וירידת המן מ' שנה
בריאה חדשה אשר לא ידעון אבותינו והנמשך אל זה מהנסים כהוצאת המים
מצור החלמיש והגזת השלו והמשך כל זה זמן הרבה ובמקום ציה ושממה וצמאון
וענין כבוש המלכים וכבושת הארץ והרבה מספר · כל אלו הענינים הם בוראות
פלאות בהשגחה האלהית דבקה על המין האנושי ובאישיו והתורה בכללה
מופת על ענין ההשגחה כי כבר בארנו כי אחד ממופתי ההשגחה הוא ענין
המצות והאזהרות · והגלוי' השכינה במעמד הר סיני ללמדנו חוקי' ומצות הוא מופת
נאמן על זאת האמונה · ואמר ואף גם זאת בהיותם וגו' ואנחנו היום לאות ולמופת
בארץ כי השם גומל טוב לצדיקים ועונש אל הרשעים כי היותנו נבזים ושפלים
יותר מהאומות יורה שעל מרי קדם לנו בעונשנו להיותנו ראויים להענש על המרי
יותר משאר האומות אחרי אשר בחר בנו ובאבותינו עד שהיינו במדרגה שיכוננו
בה על הטוב ויזהירנו מן הרע ומי שהוא במדרגה זו ראוי שיענש על מריו ·
והיותנו נשמרים מהכלוי והשמדתה עם היות הדבר קל לאולמתינו יורה כי השי'
גומל טוב לצדיקי' והשגחתו דבקה בהם להצילם מהפגעים הראויים לבא עליהם
כי טבע התכונות לולא דבקות ההשגחה · ואולם היות ההשגחה הזו דבקה בנו
עד שהצדיק הוא מחויב או מצד צדקתינו בהחזיקנו התורה ולא עזבנו בריתו

או מכר זכות האבות וההשגחה הדבקה בהם · ועוד כדכתיב המאמר בזה
סיבה בפה העוזר והנוזר יתברך ויתעלה ויתרומם :

פרק יח כבר ידעת כי דעת הפילוסוף בהשגחה היא שהיא תכלה ות
אל גלגל הירח אבל באישי זה העולם השפל דעתו שהם נמ
אל המקרים ואין שם השגחה כלל ואין הפרש אצלו בין החול שנזדמן לו ר
וטרפו או עכבים שטרף זבוב או אריה שרעב ופגע בשור וטרפו ואין הפרש
בין רוח שערה שטבעה ספינה מלאה חסידים ומתו ובין שהטיל שור רעי ר
מהכתלים ומתו או בכין שנשרשו שתותיו ונפל על מי שבתוכו מן המתפללים
כבר זכר זה הרב המורה ז"ל · וזכר שזה היה דעת מי ש"כ מכלל תורתינו הא
עזב יי' את הארץ · עוד זכר דעת השכי לזה מבאו הרב ז"ל לאחד מ
דתות האומות שאומרים כי השגחת הש"י היא דבקה אפילו באישי הנ
שיאמרו על עכבר שטרפו החול והוא אין לו עון שכן גזרה חכמתו ית' במ
עכבר והוא יגמלהו על מה שקרה אותו בעולם הבא · והרב ז"ל האמין בזאת
בשאר הבא זולת האדם מה שהאמין בו הפילוסוף ואע"פ שהוא מאמין שלא
משפ' דבר ואין ליחס לו ליאות וקצור · אבל מהיות ההשגחה נמשכת אל
יאמין בבא כי הכל במקרה הגמור כי אין השגחת הש' דבקה כלל באישים
היותם בלתי בעלי שכל · והביא ראיה לזה ממה שהורה שחיטתם ו
השתמש בהם לתועלתינו · עוד הביא ראיה לזה ממה שאמר חבקוק כא
התגברות נבוכדנצאר ורוב הרגו בבני אדם אמר ותעש אדם כדגי הים
לא מ של בו כלו בחכה העלה · כלומר היאך בני אדם מסולחים ל המקרים
בא עד שנעשה בהם הרג רב כזה · ואח"כ חזר ואמר שאין זה מצד שלוק
המקרה כשאר הבא אלא מצד העונש בהם להתחייבם בזה ואמר יי' לשו
שמתו וצור להוכיח יסדתו · ונראה ממאמר הזה כי שאר אישי ב"ה הם מסולחי
המקרי' ואין השגחה בהם כלל · עוד תירץ הרב ז"ל מאמרים יראה מהם הג
והוא מה"ה נותן לבהמה לחמה פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון ודומיה
המאמרים · ואמר הרב ז"ל כי אין בזה דבר שיסתור דעתו ואלו כלם הם ה
מורות לא אישית וכאלו הוא משפ' פעולותיו של הש"י בהכינו לכל מין מזונו ההכ
ובן דעת הפילוסוף שזה המין מן ההשגחה ההכרחי שלולי זה היה המין אובד
ספק · עוד תירץ הרב ז"ל מה שיראה מאמר ז"ל שנראה סותר זה והוא מ
כפר נא דאוריתא · ואמר הרב ז"ל שזה נאמר על הדרך הש' למה לנו שלא
פרת אכזריו' ולא נכתיב לבטלה ללא תועלת · אבל נכוין ל החמלה ול הרח
ואפילו באו זה בא שיזדמן אלא בעת הצורך כי תאוה נפשך לאכול בש
שנשחוט על דרך אכזריות או השחוק ואם יאמר האומר למה השגיח הש
באדם כמו שהיא אמונתינו ולא השגיח בבא כשאל אותו ולמה לא נתן להם
כמו שנתן ל האדם ובלא ספק ישיב אותנו כן גזרה חכמת הש"י גם אנחנו נש
כן בענין ההשגחה לפי שההשגחה כמו שנבאר היא נמשכת ל השכל כל זה
הרג

הרב ז"ל ויש קצת מאמרים נראים סותרים דעתו מהם מה שאמר הכתוב ושוד
בהמות יחיתן שנראה פירושו שהשוד שעושים הבהמות לטרוף ולדרוס ישבור
אותן לפי שהן נענשות על זה ואמרה תורה ומיד כל חיה אדרשנו ואמר כי יענישם
החיה בשפכה דם האדם · ובדרך הגמול כאמר ולא שבר את החמור לפי שגמל
השי' טובה לחמור שלא נענש בעונש הנביא מפני שלא חטא בחטאו · ואמרו
במד' ר' יוחנן כד הוה חזי נמלה הוה אמר צדקתך כהררי אל · וכד חזה שלך והוא
צוף שמולה דגים מן הים הוה אמר משפטיך תהום רבה · ונרא' שדעתם ז"ל שהדג
נענש ושם שלא בו השלך על ענשו · וכדרך הגמול אמרו שמכות לכלב תשליכון
אותו היא בשכר לא יחרץ כלב לשונו לפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה
ובריה · ואמרו מה נתקנו פטרי החמורים לפי שטענו אותם ישרא' מבזת מצרים ·
ויש מהראשונים ז"ל שעלה בדעתו לומר כי יש גמול ועונש אל הב"ח בעסק שאדם
כי יש להם גמול בהטיבם לאדם ועונש בהריעם לו · וזה רחוק מהסברא כי מה
דעת יש בב"ח לענשם או לגמלם על מעשיהם · והמאמרים אלו הוא קל מאד לתקנם
באופן שלא יסתרו דעת הרב מורה צדק ז"ל · ומאמר ושוד בהמות יחיתן הוא משל
לבני אדם ולהמשיך המשל שהמשיל העיירות ללבנון כמו שאמר חמס לבנון יכסך
המשיל יושביהם לבהמו' ואמר ושוד בהמות יחיתן · וכמו שמשלי' הפסוק בביאור
המשל ואמר מדמי אדם וחמס ארץ קריה ויושבי בה · ומאמר מיד כל חיה אדרשנו
אינו סותר כלל אבל יאמר השי' ידרוש דם האדם מיד כל חיה שיכוה את החיה
ויעורר טבעה שתשפוך דמי השופך על שפכו דם נקי · וזה מהשגחת השי' על
הצדיק שנשפך דמו ועל מין האדם בכללו שיראו ויקחו מוסר ואין זה מהשגחה
דבקה בב"ח · ומאמר רבי יוחנן אינו מחויב שתהיה אכילת השלך אל הדג ההוא
מפני מרי קדם אלא שהיה למד משם להשגחת השי' בבני אדם שא"א להם להסתר
ממנו כאמרו אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און · וכאמרו אם יסתר איש
במסתרים ואני לא אראנו · ואמ' בענין העונש אם יסתרו בקרקע הים משם אצוה
הנחש ונשכם · ומאמר זה של רבי יוחנן דומה למה שאמרו במדרש ר' יהושע ב"ל
סליק לעיר אח' ראה שם עמודים של שיש מכורכים בקטיפות בשרב שלא יפקעו
בצנה שלא יקרשו וראה שם עני אחד ומחצלת של קנים תחתיו ומחצלת של
קנים על גביו · על העמודים קרא צדקתך כהררי אל הן דאת יהיב את משפיע ·
על העני קרא משפטיך תהום רבה הן דאת מחי את מדקדק · האפש' לומר שיש
בעמודים זכות ועונש אלא דברי' אלו כאמרו על דרך המדרש ללמוד משם השגחת
השי' שהוא גומל לטובים ולרשעי' כרשעו · וענין החמור היה שלא להראות כי הנביא
לא שברו האריה אלא שעבר על דבר השי' ואין מביא ראיה ממעשה נסים כמו
שנבאר בעזרת העוזר והגוזר ית' וית' · וענין הכלב ופטרי החמורים הוא ללמד
תבונה טובה לנו להשלימנו שנתן לכל אחד חקו הראוי לו כשיעור הטבתו לנו
ואפילו בב"ח על הדרך שכתב המורה ז"ל בענין צער ב"ח · סוף דבר מה שהאמין
הרב המור' ז"ל בענין השגח' בב"ח הוא דעת נאות אל העיון מסכים אל הדת ומכים

בזה מחלוקת בין החכמים ז״ל במדרש ב״ר אמרו אמר רבי אליעזר אין מו
באדם אלא אדם כיוצא בו · רבי יוחנן אומר אפילו כלב ואפילו זאב · רבי יו
בן גוריון אומר אפילו מקל ואפילו רצועה שנאמר שבט שכונם בו החקוק
מדין ודברי רבי אלעזר הם קרובים אל הדעת יותר · ובענין ההשגחה ש
מין האדם שאמין הרב ז״ל שההשגחה נמשכת אחר השכל וכל מי שנדבק בו
השפע ההוא כפי מה שישיגהו מן השכל ישיגהו מן ההשגחה · ולזה יאמין ש
המין בלבד רבוני המין שאיכותי הוא אשר כל עניני אישיו ומה שישיגם מטוב
רע כמשך אחר הדין כמו שאמר כי כל דרכיו משפט · ויתח יב ש הרב ז״ל
זאת שכפי שיעור שכל כל בעל שכל תהיה ההשגח׳ בו דבקה ולא תהיה ה
בבני אדם בשוה אבל יהיה יתרון ההשגחה עליהם כי תרין שלימותם הו
זה על זה · ועל דרך זו הלך החכם רבי לוי ז״ל והוא גוזר משפטים לפי זאת הל
שאין ההשגחה בכל אישי מין אדם אלא באותם שהשיגו מהשלמיות חלק
גדול וכפי שיעור השגת והשלמות תהיה ההשגחה · אבל באותם שלא
מהשלימות כלל הם כשאר בעלי חיים אדם ביקר ולא יבין נמשל כב
נדמו · ודעת חחכמים ז״ל האלה ברשעים הוא שלוק ההשגחה מהם וי
משולחים למקרה הזמן · כתב הרב זכרונו לברכה זה לשונו אתכם ה
המתרים כפי מה שחסרו מהשפע ההוא היה ענייני׳ כבזה ושודרו כסדר ש
ב״ח · עוד כתב זה לשונו ונתאמתה לי זאת האמונה גם כן מדברי התורה
ית׳ והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמ׳ ביו
הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה · ומבואר הוא כי ה
הפנים הזאת אמנו שבתה ואמנו עומים זה המסך המבדיל בינכו ובי
אמרו אנכי הסתר אסתיר פני מהם ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה
ספק כי דין היחיד כדין הצבור · הנה התבאר לך כי הסבה בהיות איש
אדם כשמט למקרה הזמן · ויהיה מזומן לאכול כבהמות הוא היותו נבדל
שכל הרב ז״ל · והחכם ר׳ לוי ז״ל עם היותו מסכים לדעת הרב ז״ל הוא מקשה
גדולות על הדעת הזו שלפי הסכמה הזאת לא יבא רע לרשעים בכוונה ר
מהש׳ אלא על דרך הסתר פנים להיותם משולחים אל המקרים והכתובי
הפך זה · תחלה מה שנז׳ בתורה מהבאת העונשים הנפלאים לישראל ב
רשעי׳ מאד על עונש מרים וביארה שהם לא יגיעו להם במקרה אבל על ה
ראשונה אמר ואם תלכו עמי בקרי כלומר שתאמרו שמקרה היה אול אלו ה
ויספתי ליסרה אתכם וכן מה שנז׳ בתורה היות האדם נשפט על כל מעש
טוב ואם רע ואמר הצור תמים פעלו וגו׳ והרבה פסוקי׳ כיוצא בזה זכרנום
שקדם · עוד קשה מה שנז׳ ממכות מצרים והכאת מלאך יי׳ במחנ׳ אשור ו
המלכים שיעיד הכתוב שכבר עזרם הש׳ ונכחום הנה הרעות האלה מ
מהש׳ בכוונה ראשונה · ואמר החכם ז״ל בתירוץ קושיות אלו כי מה ש
התורה ר״ע לרשעים בעברם על תורתנו הוא מצד ההשגחה עליהם כדי ש

מדרכיהם

דרכים הרעי׳ ובזה האופ׳ יתכן שיב׳ רע מהשם׳ בעצמו ואולם היה אפש׳ שתדבק
ההשגחה בזה האופן על אלו שהפליגו המרי מצד כלל האומה אשר הוא טוב וראוי
שתדבק בו ההשגח׳ הא־להי׳ מזה הצד ולזה כש׳ יתקעו קצת פרטי האומה בפעולו׳
המגונות ישתדל השם׳ להוכיח אותם על צד ההשגחה בכלל האומה כדי שלא
יתפשט בכלם המרי ההוא · ומה שספרה התורה ממכות מצרים ומה שנזכר מזה
בנביאים כתב החכם ז״ל שהגעת הרע לרשעים מאת השם׳ על זה האופן היה על
דרך המופת ומה שהיה מאלו הענינים על זה התואר הוא בלתי סותר הנחה זו
כי אין דברינו בכאן אלא במה שימשך מההשגחה על צד הסדור הנאות אל סדור
המציאות לא במה שישתנה בו הסדור הטבעי · וזהו דרך אלו החכמים בענין זה
והוא ענין ירחיקהו העיון שיהיה דין מי שמרד והפליג בעול כדין מי שישב ובטל
לו מלהשיג המושכלות להיות נדונין שניהם בהסתר פנים זה · וגם בענין איכות
דבקות ההשגחה הזו אין דבריהם מתקבלים אל הדעת · ודברי הרב ז״ל סתומים
וחתומים וכבר ראינו אגרה לאחד מחכמי דורנו ז״ל הקשה לו קושיות גדולות לא
שכנו בהם לתירוצי הרב ז״ל כי נראה מדברי הרב ז״ל במיני הרעות שאין בתחבולת
אדם להנצל מהם כבר חלק אותם הרב ז״ל לג׳ מינים · הא׳ מהם מה שיקרא לאדם
מצד טבע ההויה וההפסד כהפסד האויר והברקים או שקיעת המקומו׳ ודומיהם
והשני מה שאירע לבני אדם מקצתם לקצתם במלחמות וגזלות ודומיה׳ · והג׳ מה
שימצא לכל א׳ מפעולותיו בעצמו כמי שאכל מאכלים רעים שבהכרח יפלו עליו
חלאים רבים · ונראה מדעתו שאין לאדם תחבולה להנצל ממקרים אלו ושהשטן
כפי מה שמורה זה השם שהוא לפי דעתו מורה על כח חמרי נמסר בידי האדם
להביא עליו מקרים אלו זולתי הנשמה העליונה שאין יכולת ביד השטן להפסידה
וזהו רק את נפשו שמור · ואחר שכן דעתו ז״ל איך אמר בפרק מפרקיו שהרעות
אשר יחולו על הטובים הוא בעת הפרידם שכלם מהדבקות האלהי אבל בעת
הדבקות הם נשמרים כאומרו כי תעבור במים אתך אני · וענין מזמור שיר של
פגעים שהביא הרב ז״ל לענין זה · ואם אלו הרעות הם מוכרחות לאדם להיותו
בעל חומר והשטן הוא כחו עליהם איך ינצל האדם מהם בעת הדבקות · ואם
יאמר שדרך נס יצילהו האל זהו דרך תורני לא דרך פילוסופי · והרב ז״ל הפליג
בזה הענין שהוא מסיר ספקו׳ רבות · ואחר ההנחה התורנית אין אנחנו צריכים
לענינים אחרים אלא לדחות מאמרי הפילוסופים · ואם יאמר הרב ז״ל שבעת
הדבקות שהוא ישיג אותן רעות ויקח תחבולה להנצל מהם הוא רחוק מאד
שיגיע שכל האנושי לזאת המדרגה וגם הפילוסופים לא יקבלו זה · ואם יאמר
הרב ז״ל שאלו הרעות להיותם רעות בלתי אנושיות אחר שאין בהם הפסד דבק
בנפש המשכלת לא יתעצב מהם החסיד הדבק בשם׳ ולזה אינן רעות אם כן איך
ימשיך לפי זה מזמור שיר של פגעים המורה שהוא ניצול מהשחלים ומהפתנים
ומנגיפ׳ הרגלים וכיוצא בהם · סוף דבר דברי הרב ז״ל סתומים ונעלמים הרבה
בזאת ההנחה · והחכם ר׳ לוי ז״ל תפס לו דרך זו אבל בצד אחר כי הרב ז״ל גוזר כי

הדעות הם נמשכות לטבע החומר · והחכם ז"ל גוזר כי הם נמשכות לחוזק
הככבים והסתרת פנים שאמר שהוא אל הרשעים הוא היותם משולחים ב
שינגזור עליהם המערכה והשגחה היא להציל הטוב החסיד מרוע המ
ואיכות ההשגחה הזאת כשיודיעם בנבואה או בחלום או בשאר ההודעו
שתחייבהו המערכה ויכלו מזה בחכמתם או שיעורר להם תשוקות נפש
לכוין לדברים יגיע להם טוב בהם ולברוח מדברים אחרים יגיע להם רע
הגזרות אשר משמערכות והביא ראיה לזה מאמר החכמים ז"ל שאמרו
דאיהו לא חזי מזליה חזי · אלו הם דברי הרב ז"ל והם דברים בלתי מק
כלל אל הדעות שיהיה הסתר פנים גורם רעה לרשע כשתהיה מערכתו טוב
ואם מפני העונש הנפשי א"כ למה אנחנו מיגעים עצמנו לתת סבה לרשע ו
צדיק ורע לו · אבל דברים אלו הם רחוקים מן הדעת ופשוטי הכתובים
ובמה שיבא נדבר בזה במה שיראה לנו שהיא כוונת תורתינו הקדושה ב
פרק יט חכמי תורתינו שהם חכמי האמת המקובלי' מהנביאי' ע"ה אמ
נכרי' לא יספיקו קבלו בכור הנפש ומהותה שהיא בורה נבראת
האלהי' וכן נראה מפשט הכתו' שאין נפש האדם כנפש הבהמה אשר יסוד
הארץ כאמרו תוצא הארץ נפש חיה אבל היא מנשמת אלוה ומרוח אפו כאמרו
באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ותרגם אנק' והות באדם לרוח ממ
וזהו שאמר קהלת והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · וזאת היא הנפש הנ
אשר נתנה האלהי' אל האדם מאתו מן השמים · וקבלו ג"כ שהשי"ת אשר עשה
הנפש הזאת עשה אותה בתחילת הבריאה ואינו בורא אותה בכל יום בש
האדם · וזהו שאמרו במדרש עם המלך במלאכתו ישבו שם אלו נפשות
צדיקים שבהם נמלך הקב"ה וברא עולמו · ואמרו בגמרא ערבות שבו גנזי
וגנזי שלום ונשמותיהן של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידין להבראות · ו
רבי יהודה הלוי ז"ל המשורר אמר בשירו תקן נשמות עם האור הראשון
דבר יי' · ופי' הרמב"ן ז"ל שזהו מאמר הש"י לאיוב אי זה הדרך ישכן אור וחשך
מקומו כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו · ידעת כי אז תולד ומספר
רבים · יגיד לו כי אינכו מבין הויית האויר שהוא יסוד ראשון ולא יכירת נפש
היותה ועם מי נבראת · עוד הרחיב המאמר הרב ז"ל בזה בספר תורת
בשער הגמול ולולי שהנפש היא בורה נבראת כבר הנה איוב שנקרא עבד יי'
ייסוריו ואחר ייסוריו לא היה בוחר לא היותו על היותו מפני ייסורי גופו
למה לא מרחם אמות וכל אותו ענין · ובמענה אחר החזיר דבר זה ואמר
מרחם הוצאתני וגו' כאשר לא הייתי אהיה וגו' · ועל השכנות הדברי' נראה כי
הדבר מאתו ולא דרך גוזמא אמרו ולא תכינו שיחסו לו כפירה בתחיית ה
והוא עצמו אמר הן יקטלני לו איחל עם תוקף מכאוביו ואם היה כופר בהש
הנפשות מה היה מועיל לו התוחלת אחר אותן מכאובים הממיתין כאומרו
כחי וגו' אבל משיטת איוב מאתין כי הנפשות הם בורות נבראות כקבלו' אל איש
האדם

ו האדם אל העליונים היה בוחר לא היותו על היותו אחר היות לצורתו קיום נצחי
ים בלא היותו · ואם מפני היותו היא משגת תוספת שלימות לא היה חושש לאותו
תוספת עם אלו המכאובי' אחר שהיא קיימת נצחית גם בלא היותו · וכיוצא בזה
ואר"ז"ל נח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא · ומכאן יבא לר"ז"ל שהקטנים יש להם
חלק לעולם הבא ואלמלא זה מהו זה החלק שיהיה להם אחר שלא השיגו שלימות
אנושי כלל · גם קצת מהפילוסופי' האמינו זה במהות הנפש ונראה' לנו שהוא מחוייב
ו האמין זה לכל בעל תורה מאמין לתחיית המתים שעקר האמונה בתחיי' המתים
היא שזאת הנפש המשכלת תשוב אל הגוף הזה בעצמו כאשר היתה באמנה אתו
בזה העולם · ולדברי המתפלספים בו אמונתם בענין הנפש לא יצוייר זה · ואם
נשאל ותאמר אם הנפש בתחלת הבריאה היא צורה נבדלת כמו שהנחנו למה
איכה מראה פעולתה מיד עד שלימו' גדול הילד · התשובה בזה לפי שהמקבל הוא
חלום מפני הלחיות שבו כי תצטרך הנפש לפעולתה למקבל והרי נפש ראובן
היא אל ראובן במדרגת השכל הפועל אל הנמצאות השפלות שהוא לעולם פועל
אם כשהמקבל מוכן לקבל פעולתו · ואם תשאל עוד ואחר שהיא צורה נבדלת
אי זה צורך היה נאצלת על הגוף · התשובה בזה להוסיף שלימות על שלימותה
תנועת הגלגל שהיא מוספת בכל יום שלימות לנפש הגלגל עם היותה שלמה
שלימות מופלא' ולפי זה איפשר שיהיה כדברי מקבלי האמת שהאמינו התלבשות
נפשות מגוף לגוף על הדרך שקבלוהו · ואחר שהונח זה נאמ' באיכות ההשגחה
אלהית שהיא דבקה באישי מין האדם מפני הצורה הזאת הנאצלת אליהם כהדבק
ההשגחה האלהית בשכלים הנבדלי' אשר הפילוסוף יורה בדבקות ההשגחה בהם
אשר היא סבת קיומם ונצחיותם וכל א' מאישי מין האנושי אחר היותו בעל נפש
שכלית וצורה קיימת תדבק בו ההשגחה האלהית הזאת ומה שישיגם מטוב או
רע כמשך אחר הדין ונאמ' ג"כ כי אין סלוק ההשגחה מאחד מאישי מין האדם אחר
היותו בעל נפש שכלית אלא על צד העונש כפי מרין כי ההשגחה הזאת היא דבקה
אדם לעולם בין היותו צדיק בין היותו רשע לגמול הצדיק כצדקו ולענוש הרשע
ברשעו כי כן חייב טבע זאת הצורה שתדבק בה ההשגח' הזאת ולא תפרד ממנה
עד שתשוב אל יסודה בהשארות מתמיד או להכריתה מהשארות ההוא או
השארה קיימת עם חוזק העונשי' הנדבקים אליה על רוב מריה ובעוד היותה
בגוף תדבק בה ההשגחה הזאת לגמול אותה כצדקה ולענוש אותה כשיעור
מריה לא שתסתלק ההשגחה ממנה בכר שתהא משולחת למקרי הזמן הן לטוב
הן לרע כי השם לא יסיר ההשגחה ממנה כלל אבל יביא עליה העונש על מריה ·
וזה שייעדה התורה בהסתר פנים לדורו' המורדי' אינו על הדרך שהבין המורה ז"ל
ונמשך אחריו החכם ר' לוי ז"ל אבל הוא על דרך אחרת כי הכתוב אמר הנך שוכב
עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ וגו' וחרה אפי ביום ההוא
ו' אמר מיעד כי בהפליגם במרי יחרה אפו בהם וחרון האף הוא שיענישם
שיעור מרים בתחלואים ורדיפת אויבים ויפליג בהם זה העונש על הפלגת
המרי

אחרי עד שאם יצעקו אליו לא יענם ויסתיר פניו ותרת רחמיו מהם עד שו
מעבריהם הרעי' כי לא יועילו ולא יצילו ונ"ם אז יצעקו אל יי' ויסתר פניו מהם
ואמר עוד הנביא כטומאתם וכפשעיהם עשיתי אותם ואסתיר פני מהם
שכתוב בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף · ועל דרך זו הוא מה של
תסתיר פניך יבהלון שהוא מסתיר פניו מלשמוע שאגת הכפירים לטרף ומ
מאל אכלם · ועל דרך זה הם המקומו' שנזכרו בהם הסתר פנים וכמו שנ
ומה שאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי
הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו אמר עשה בו החכם רבי לוי ז"ל ע
בהמתנו זאת יש בו שני פנים מהפירוש ואינו סותר דברינו · הא' מהם ש
מיעור רע שלא תהיה השגחת השם דבקה בהם באופן שיענישם
וכלותיהן בניאופיהן דרך גם במי המרים כי הענש על הדרך זה הוא
דבקה באומה בהיותם באופן מהשלימות שיהיו ראויים שתדבק בהם
כזו אבל יענישם על דרך אחרת בהענישו הממרים על מרים וזהו דעת
זכרם לברכה שאמרו משרבו המנאפים בטלו מי המרים שנאמר לא אפ
על בנותיכ' והב' הוא שהנביא אומר אין עונש על הבנ' ועל הכלות אם הנ
לקלות דעתן שהרי הזכרים הן עושים כן ומהן למדו בנותיהן כי הם ע
יפרדו והיינו דאמרי אינשי איהו בי קרי ואיתתיה בי כובי · זהו הרעו
לאחרי התורה בכללם שמודים כי הבו' מביא רעה על החוטאים בכונה
לא בסלוק ההשגחה שיהיו שוים בזה רשע חמור ורשע קל · והמקרה נ
לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · ואם תשאל ואיך יבאו הרעות מהש"י בכונה
אחר שהקדמות שהקדים המורה ז"ל שאין החסרון נמשך אל האדם אלא
חמרו והשלימות הוא נמשך אליו מפני צורתו והביא ראיה ממאמרם ז"ל
יורד מן השמים · תשובתך היא כן הוא האמת אבל מאחר היות הא
בחירה ובידו להמשך אחר צורתו וכמשך אחר חמרו אם כן מאותו כ
אחר החמר בבחירתו הרעה ישיגהו העונש מהש"י בראשונה ועכשיו
שההשגחה הדבקה בעין שאינושי אז אומר כי תהיה הרעה הזאת ש
שילמדו מוסר בני אדם וילכו בדרך טובה על הדרך שכתבנו למעלה נ
זכרונו לברכה וזהו שאמר הכתוב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב
מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו ואמר כי הגמולים הטובים והעונשים
לא יגיעו לבני אדם מפי עליון ברצון פשוט על לא צדק ולא משפט אבל
במשפט לפי פעל של אדם כאמרו מידכם היתה זאת לכם · ע"כ יש לאדם ל
על חטאיו · וזהו שאמר אחר אל תאונה ואין עול יגו' שחת לו לא בניו מומם
מא' שכפרו באביהם שבשמים וכעסו לו לא בניו שחת להם מומם כי בשני
נהפך להם מאב רחמן לאכזרי וכאלו אינם בניו וזהו ממשפטי הש"י שהוא
שיענישם כשיעור מרים · ודע כי גם אנחנו מודים כי ההשגחה הזו תתחל
אדם כפי שיעור מדרגתם כי אין ההשגחה בכלם שוה · ואעפ"י שתחו

ויסור

...שורה לא יתחלף באישי בני האדם ולפי זה אם ההשגחה היא ענין נמשך אל
...השפע היה ראוי שתהיה ההשגחה בהם על יחס אחד ומדרגה אחת אבל ישתנה
...היחס ביניהם לפי מדרגתם מכר הפרק כי השי׳ יב״ש בהשגחתו שדבקה לאיש
...זה שלם בתכלית השלימות באופן שילכו כל עניניו בתכלית השלימות כפי אשר
...[?]ור משפט צדקו יה׳ ואשר לא הצדיק נפשו זה השיעור לא ינהלהו השי׳ אלא כפי
...שיעור צדקו ולהיות ההשגחה דבקה ביותר שלמים יותר משאינן שלמים · והיה
...[?]יוב ההשגחה להביא עליהם עונש על׳ מרים חיוב שהיותר שלמים הם נענשים
...על מרים יותר מהפחותים לרוב הדבק ההשגחה בהם · וזהו שאמרו חכמינו
...[?]רונס לברכה וסביביו נשערה מלמד שהקב״ה הוא מדקדק עם
...[צ]דיקים כחוט השערה ואלו היה העונש על המרי שלוק ההשגחה ולהמסר אל
...[ה]מקרים היה דין השלם כדין החסר אבל להיות העונש מכר דבקות ההשגחה
...[ב]ו השלמים יותר ראויים אל זה העונש להדבק ההשגחה בהם יותר מהחסרים·
...[ו]ב ישכילך האלהים כי מה שהכחנו מאיכות ההשגחה יקיים התורה בכללה
...[ו]פרטיה בענין עשיית המצוות שאם הונח הענין הזה לפי מה שזכיחוהו הרב
...[ה]מורה ז״ל והחכם רבי לוי ז״ל איך תהיה ההשגחה דבקה בקיום המצוות עד
...[ש]זכו מההשגחה ההיא שברכות המיועדות בתורה יותר מבהם נת המושכלות
...[ו]בהשגחת ההיא על הכר שהכיאוה אין מבא כלל למעשיות וכל פסוקי התורה·
...[א]מרו חז״ל יורו הפך זה· אמר השם ליהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך
...[וה]גית בו יומם ולילה וגו׳ יאמר כי התכלית בשניית בתור׳ הוא לעשות מצותיה·
...[ש]ז תדבק בו ההשגח׳ עד שיצליח בכל דרכיו ואמר׳ התור׳ ולא יחמוד איש את
...[אר]צך בעלותך לראות את פני יי׳ אלהיך וכבר זכרו החז״ל מה שנתבאר להם מן
...[הי]ום בעולי רגלים היות בתיהם נשמרים משכניהם מכפים עד עלותם לרגל
...[וב]אם לביתם לשלול שלל ולבוז בו ונשמרו מזה דרך נס מכר דבקות ההשגחה
...[ה]בטיחה התורה בו ולא יחמוד איש את ארצך וגו׳ והבטיחה זה מכר העלים
...[מ]עשית לא מכר העיון השכלי׳: ואמר החכם ע״ה שומר מצוה לא ידע דבר
...· ואמר וצדקה תציל ממות וספרו חז״ל שנתפרסם להם בחוש אמות זה
...[ו]אמר עוד ספרו החכמים ז״ל מהמעשים שאירעו לגדולי החסידים כר׳ חנינא בן
...[דוס]א ואחרים מהיות ההשגחה דבקה בהם לרוב חסידותם והיותם מדקדקים
...[במצ]ות · ואחז״ל שלוחי מצוה אינן נזקין אלא היכא דשכיח הזיקא והסבה בזה כי
...אין מדרגת זה האיש באופן שתדבק בו ההשגח׳ החזק׳ להעשו׳ לו נס כזה
...[ו]כוונת התורה להחלץ הנלחמים וענין משוח מלחמה להשיב יראיהם ולא ימס
...[את] לבב אחיו כלבבו וכל תיקון המערכות אשר בתורה ובנביאים כגון ויואל
...[בי]י׳ ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים· וכגון לך
...[ומש]כת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים· וזהו ענין יעקב באמרו קטונתי
...[מכ]ל החסידים · וענין שמואל באמרו ושמע שאול והרגני ואמר לו השי׳ עגלת בקר
...[תקח] בידיך ואמרת לזבוח ליי׳ באתי · ואח״ז ז״ל אין סומכין על הנס שנאמ׳ לא תנסו

את

את יי' אלהיכם · והענין בכלם שההשגחה היא דבקה בבני אדם לנ
כשיעור צדקם ואולי שיעור הצדק לא יספיק להצלה בנס מרובה ויספי
מועט · וכמו שאחז"ל לנסא רבה לא חזינא לנסא זוטא חזינ' · וענין קבלת תפי
אינו אלא מצד דבקות ההשגחה עד שהגיע מזה משלימו' שחסיד באמ' משיג
נשב זיקא · אמר מוריד הגשם אתא מטרא · ואמרו שם לא שזה גדול מזה א
מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו · לא התנו בזה עיונו במוש
ומה שאמר בשיר של פגעים אשגבהו כי ידע שמי · ענין הידיעה הזאת
ירמיה ע"ה ואמר דן דין עני ואביון ואז טוב לו הלא היא הדעת אותי · פי'
עשיית מצות האל ית' היא ידיעתו : ודע כי ההשגחה הזאת הדבק
האנושי תצילם מהפגעי' אשר חלים לפי טבע המציאות להתעלו' נפשם מ
הזה למעלה מפועלי המקרים ההם ויהיה הפועל סדור מערכת הככבים
החכם רבי לוי ז"ל או הכרח החומר כדעת הרב ז"ל · ויקראו הענין הז
אומתינו המקובלים גם נסתר שהוא ענין שיראה בו כי יבא בטבע המציא
האמת שהוא שנוי טבע · וזהו שאמרו החכמים ז"ל אין בעל הנס מכי
ואנחנו נקראהו דבקות ההשגחה כי המסר האדם אל אלו המקרים ה
העונש וההגבל מהם הוא מצד הדבקות ההוא הטבעי הראוי לאדם מצ
המשכלת אשר אם תדבק ולא ישיגוהו מרי שקענם עליו באופן שיחולו המק
עליה תנצל מהם להיותה למעלה מסבבי הפגעים ההם ולהיות התור
למעלה מהגלגלים וסדור מערכתם כי היא מאת יי' מן השמים אם ק
בכתיבותיה ומאמין בה הרי הוא עם יי' והשגחתו דבקה בו ונכלל בהשג
מהמקרים ההם כמו שאין כח במערכות הגלגלים על השכלים הנבדל
אמרו מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה וזה מצד ההשגחה
באישי המין האנושי שבה נמסרו ביד המזל כאמרו אשר חלק יי' אלהיך או
העמים נזכרו קצתם כגון שר מלכות פרס ושר מלכות יון · אבל ישר
עליהם כי חלק יי' עמו וענין מיכאל שרכם הוא שאליו נתנה רשות להג
לא שנמסרו ישראל אליו כשנמסר פרס ויון אל השרים · ועוד נדבר ב
שיבא בעזרת האל ית' · ולהיות התורה האלהית בזה האופן היו מקיימי
באופן מההשגחה עד שמי שיקרא את שמע על מטתו מזיקין בדלין מ
שבשעת השינה אין לו עיון במושכלות ואמר הכתוב בשכבך תשמור ע
ואמר אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי' יסמכני · וכבר ספרו החכמים ז
באיש א' שעש' צדקה ונצל מנשיכ' נחש אשר לפי משפט הככבי' היה נגזר
ומצאהו מת כחבילתו ובויכא בזה הרבה · וענין המזוזה לשמור הבית
להציל מהחטא כמוזכר בגמרא · ותפילין לתת יראה על פני עמי הארץ
וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך ואחז"ל אלו תפילין ש
ונענועי הלולב והנפת העומר לעצור פגעי הזמן ומקריו כמו שנזכר בגמ
כמסך אל זאת ההשגחה על הכר אשר הנחנוה · ואיך לא תהיה השגחת הש

ני שהוא עוסק בתורת ה׳ להבין ממנה סודות המציאות ורצון הא׳ל יתברך
פעולותיו · או עוסק במצותיו על צד קבלת עבודתו יתברך יותר ממי
שהוא עוסק בדברים שבעיים להביא מהם מופתים בעניינים האלהיים אשר
זעוסק בהם אינו אלא דרך אומד ומחשבה שחכם אחר העלה דבר אחר בעיונו
חכם אחר בטלו · והם מנגשים בהם כאין עינים · וכבר כאמר על התורה שהיא
אכבע אלהים כמו שנא׳ על הגלגלים מעשה אצבעותיך · וזה המשורר השמים
מספרים כבוד אל · ואח״כ אמר יש ענין אחר מודיע כבוד אל יותר מכבר והוא
תורת ה׳ תמימ׳ · וכן פי׳ רמ״בי ז״ל שם · ודע כי הרב המור׳ ז״ל בתחות הנפש יש לו דעת
אחרת שהוא רואה כי נפש האדם בתחלתה היא כח כשוא על שנפש החיונית או על
נפש המרגשת ומוכנת לקבל המושכלות אשר לפי שיעור קיבולה יהיה שיעור
לימות׳ · וזהו החלק שנשאר ואם לא השיג כלל מהמושכלו׳ אין לו שנשארו׳ כלל · וזהו
הכרת שמיעדת התור׳ · וזהו המתחייב מזאת הסברה׳ ואע״פ שלענין עונשי גהינם
כתב הרב ז״ל כהוגן מה שכתב אבל במהו׳ הנפש זו היא דעתו כתב הרב ז״ל דעתו
זאת ברמיזה בפ׳ מוסף נפש ובפ׳ רכב בפרשו מאמר חז״ל שאמרו ערבות שבו
נפשי חיים וכו׳ ובפרקי ההשגחה בפ׳ אך את נפשו שמור וכן במקומות אחרים
הודיע הדעת הזאת : והחכם ר׳ לוי ז״ל פלפל בחכמה בחקירה זאת וכלל במים
אדירים והעלה בידו חרש זה · ולדבריהם לא תשיג הנפש החוטאת עונש אחר אלא
שתהיה כנפש הבהמה אם לא השיגה המושכלות וזהו מחוייב לפי זאת הסברא
שכתבה החכם ר׳ לוי ז״ל בפי׳ והדברים רחוקים מאד מפשוטי הכתובים ומאמרי
החכמים ז״ל · וגם הדעת תרחיק זאת המחשבה שיהיו שוים בהכרת כפשע
רשע שהפליג בעול שלא השיג המושכלו׳ עם מי שישב ובטל ולא השיג המושכלות
זים אלהי המשפט · וגם אין זה הדעת מוסכם מהפילוסופים כי יש מהם מי
שמאמין שהנפש היא שכל מוכן לקבל המושכלו׳ וגם האמינו בעונש הנפש שהוא
צער מתמיד כמו שההצלחה היא עונג מתמיד · ואין זה מקום זה המחקר · אבל
לנו לדעת כי גם עתה כדבריהם כן הוא אנחנו אומרים כי קבלת התורה
וקבלת עול מצותיה עשתה לנו את הנפש הזאת הנשארת אחר שהשגנו ממנה
מה שנכלל בה האל הנוראה והנותנת והמביאה אלינו ונתהוה שכלנו ונתעצם
בהשגה זאת יותר מהשגת הפילוסופים במופתיהם כי אנחנו ידענו זה ידיעה
אמת מפי הש׳ ונביאיו אשר אחר דבריו אין אנחנו צריכין למופת כי אמירתו היא
מופת חותך בזה וראוי לנו לומ׳ לא תהא התורה שלימה שלנו כשיחה בטלה שלהם
אלא אבותינו ספרו לנו כי עין בעין נראה ה׳ להם בשעת נתינתה · ויש לנו בזה ידיעה
מקובלת אין ספק בה מפני שיודעי׳ זה ידיעה מוחשת אשר ידיעה זו היא שורש כל
מופתי העיוני׳ ונתעצם שכלנו בידיעה הזאת · והם צריכי׳ לידיעה זו כן לנו קו לקו
זעיר שם זעיר שם · וברב חקירותיהם הולכי׳ כגבוהים יעלו שמים ירדו תהומו׳ יעלו
הרים ירדו בקעות · וכן מצינו במדרשי חז״ל המדברי׳ על צד הקבלה ענין שהוא
זכים לזה שהם קורא׳ם במתנה הדתא למי שלא למד תורה מנעוריו עד אחר

שגדל ואומרי' כי אין נשמתו בו אלא מאותו זמן שהתחיל ללמוד תורה וזה
למה שאמרנו והוא האמת הברור ומסכים למה שאמרו ז"ל שהקטנים יש להם
לעולם הבא משעה שעונין אמן ית' המקרב דבקיו לעבודתו המגלה להם
אמירתי על כל ברכה ותהלה ובספר מגן אבות האריכנו בזה בעזרת הא-ל:

פרק ב פסוקי התורה והנביאים הם מעידים ואין אחר ערוקן
כל מעשה השי' בענין גמול האדם ועונשין הוא על ידי מלא
אמר וישלח מלאך ויביאהו ממצרים ואמר די שלח מלאכיה ושזיב לעבדוהי
המלאך פרשה כבוכב כאבר ואמר ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין · ואמר
מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם · והמלאך השלוח לעכב נקרא שטן שנ'
ויתיצב מלאך יי' בדרך לשטן לו · ואמר על יהושע הכהן הגדול והשטן עומד
ימינו לשטנו · ואמר הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו · ואמר ולא
המשחית לבא אל בתיכם לנגוף וזהו השטן · ואמרו חז"ל השטן מקטרג
הסכנה · וכן אמרו שטנא בתרי אתי לא שליט להיות הלכן המלאך על
תועלת כנגד קטיגורו של שטן על האחר כי היותם שתי אותו' מקח לפי
אינו יכול לקטרג על שניהם ביחד כי האחד הוא צדיק בלא ספק בסבת
האחר · ויש מדרשי חז"ל שזה שכתוב קץ כל בשר בא לפני ענינו שמלאך
שהוא קץ הבריות בא לקטרג לפני כי הוא המלאך המות והוא השטן כמו שפי'
והוא מדרש נאות ללשון הכתוב שא' לפני ואמרו ז"ל לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן
ארז"ל כי מכת בכורות בלבד היא הנעשית על ידי הקב"ה אמרו ועברתי
מצרים אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא שליח · ואמרו כי אף על פי
הפנים ישלח מלאך בענין סנחריב וכיוצא בו בזאת המכה לא היה שם
השי' · והמורה ז"ל הבין כשלפולו ברב אלו המלאכים שהם כחות לא מלאכי
והשטן הוא הכח המתעורר שקראוהו החכמים ז"ל יצר הרע ונסמך בזה על
רים לקיש שאמר הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות · והרא
אמר שיש בידו קבלה של אמת שהוא המלאך נברא להשטין ולהזיק ושמו
מלשון כתבו שטנה · והביא ראיה מדברי אותה מימרא של ר"ל שאמר הוא
הוא יצר הרע הוא מלאך המות · ויפרש הרב ז"ל כי זה המלאך יבא מאכילו
לאדם שטנה ומכה זה כאכלים המזיקים ושדי' והוא נפש לגלגל מאדים ו
ארץ נזרה והוא הנקרא סמאל ועל זה הכח נקרא שטן ומזה הכח הוא
התעוררות הנפש המתאוה ועל זה נקרא יצר הרע ועל זה נקרא מלאך
לפי שהוא נוטל נשמתו כמו שאמרו רז"ל כי המות אבלם בבעלי הנפש המ
איננה אפיסת החיים בלבד אבל תעשה בהכרח המעשה על ידי המלאך
לאכוף אין הדבר הזה שמשכיל שאיננו גשמי והוא הנשמה והמורה ז"ל אומר
כח זה השטן על הנשמה העליונה כי הוא רואה שזה השטן הוא כח אחר
יכולת בכח אחרי לשלוט בכח שכלי ונסתייע בזה ממה שכתו' רק את נפשו
ואין זה מכרית כלום · כי זה המאמר הוא כמאמר רק אליו אל תשלח ידך

[...] אין עליו אלא שלא נתן לו רשות עדיין · וזה הפסוק יקשה אל הרב המורה ז"ל
[...] לפי חכמתו שזאת ההשגה היא ההשגה הנשארת עם היותו סובר שאיוב לא היה חכם
[...] בכלל אלא תם וישר ירא אלהים וסר מרע · ולא תארו הכתוב בהשגת המושכלות
[...] ואם ההשארות אינו אלא בחלק השכלי אחרי השלמו בהשגת המושכלו' וזה שאיוב
[...] שדבריו איוב לא היה בכלל א"כ אין לו ענין נשאר · וזהו שאמר רק את נפשו
[...] שמור · אבל הרב ז"ל הוא מכיל ענייכו בזה בהחזירו הדבר למשל · ואומר כי יש
[...] בדברי המשל ענינים כאמרו לפי המשל לבד אין להם ענין במשל · ואין רצוננו
[...] להאריך בזה שאינו מענין שאנחנו בו · אבל האמת הברור הוא כי השם יתברך
[...] שהוא גוזר הם ידי על ידי מלאכיו כאמרו כי מלאכיו יצוה לך · ועונש אל הרשעים
[...] על ידי השטן כאמרו ומלאך יי' רודפם · ואומר ומשלחת מלאכי רעים · ואומר
[...] וישלח מלאך ויכחדו מחנות · ואומר וישלח המלאך ירושלם לשחתה וגו' ·
[...] ויאמר למלאך המשחית · ואומר ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד וזכור זה ·
[...] ואם נפלא מאמ' חז"ל שאמרו כל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעושה
[...] עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד · ואמרו כי השם עלה בשבתו על כסא דין מפני
[...] שהשגחתו הדבקה על יושבי הארץ כאמרו ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ
[...] הוא כמלך יושב על כסא דין שיש לפניו סניגורין ופרקליטין ושטנין וקטיגורין
[...] כמו שראה מיכהו בן ימלא בענין גזר דינו של אחאב ואמר ראיתי את יי' יושב
[...] על כסאו וכל צבא השמים עומדי' לפניו מימינו ומשמאלו · ואמרו חכמים ז"ל אלו
[...] המימינים לזכות ואלו המשמאלים לחובה והם המצות והעבירות הנפרטין לפני
[...] · ויאמר יי' מי יפתה את אחאב ויצא הרוח ויעמוד לפני יי' ויאמר אני אפתנו ·
[...] ואמרו ז"ל זה רוח של נבות · הורו כי עבירה זו למדה קטיגוריא עליו וכמו"כ אחאב
[...] שהיה השטן שלמד קטיגוריא עליו עד שנפל ברמות גלעד וזכור זה · וראה
[...] ראה את יהושע הכהן הגדול עומד לפני מלאך יי' הוא הפרקליט שלמד עליו
[...] זכות לרוב צדקותיו · והשטן עומד על ימינו לשטנו הוא הקטיגור שלמד
[...] קטיגוריא עליו מפני קצת עבירות שבידו והם הבגדים הצואים אשר עליו · ושו'
[...] שבנים שהיו לו נשואים נשואי' לנשים שאינם הגונים ולא מיחה בהם עד שנמסר ביד
[...] השטן ונתמוהו בכבשן האש כמו שאמר בגמר' ונכח הפרקליט אל השטן והצילו
[...] ואמר יגער יי' בך השטן ויגער יי' בך הבוחר בירושלם וגו' · וזכור זה ונב':

פרק · כא · · יש מאמר אל חז"ל נראה כסותר מה שאנחנו מענין ההשגחה
והוא אמרם שכר מצות בהאי עלמא ליכא · ולפי זה האמת אר
[...] זה הוא זה השתדלו' שהוא משתדל זה הספר להתיר מבוכו' צדיק ורע לו שאחר
[...] ואמרם אין תלויה על דעת הצדיק ולא תכינו בדברי החברים ולא בדברי
[...] אליהוא ולא בדברי השם' שיזכרו ענין העולם הבא כלל וכל השתדלותם הוא לומר
[...] כי עונש הצדיק ורעתו בעולם הזה הוא בדין · וכן חז"ל הזכירו ענין ההשגחה
[...] בעולם הזה ואמרו כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון · ואם אין שכר מצות
[...] בזה העולם מה הוא זה הדין · ויתר ספק זה אינו תמה שיקשה כי דעת החכמים

ז״ל לומר כי האדם להיותו חוטא לפעמים וכאמרו כי אדם אין צדיק בארץ
יעשה טוב ולא יחטא על כל פני' ראוי הוא לעונש ואם הוא צדיק גמור שאר
שיזכה לעולם הבא וקצת עבירות שבידו מעכבות עליו השם ית' מיסרו
הזה כדי למרק ממנו אותן עבירות ואם יאבד השי' ממנו כל טובה אשר
בעולם ויהיה נדון ביסורין של איוב טוב לו משיענש בנפשו להיות נדון
גהינם או שיגרע חלק מנפשו מעט ממעלתה בתענוג של גן עדן · והדבר
עליון שאין בין טובת העולם הזה ובין הרעה רק דבר אחד גרוע ועני
ואבד ומעלת הנפש ועלוי הטובה אשר באור פני מלך חיים היא הטובה
אשר אין לה ערך ודמיון ולא תסולא בדבר גשמי · ולכן אמרו בגמרא
שזכיותיו מרובין מעונותיו מריעין לו בעולם הזה ודומה כמי ששורף אילן
כלה ולא שייר ממנה אות אחת · ואמרו עוד רובו זכיות ומיעוטו עבירות
ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה כדי ליתן לו שכרו משלם
הבא · ועל זה אמרו שכר מצות בהאי עלמא ליכא ולמדו זה מהמוחם
לו אביו עלה לשובך והבא לי גוזלות וקיים מצות אביו ושלח את האם וקיים
שלוח הקן ובשתיהן זם אריכות ימים ומת בירדתו מהשובך · ואמרו שם
המיועד בתורה מאריכות ימים · והטובה איכה בעולם הזה שאם לא
טובתו של זה והיכן אריכות ימים של זה · ואמרו עוד שעל כיוצא בזה
לתרבות רעה · ואחר שסוגה זה אין כאן סתירה להנחתינו שהשי' מצד
הדבקה באישי מין האדם הוא מביא עונש על זה כפי שיעור מריו ועונו
להביא עליו בעולם הזה ומניח שכרו שמור לעולם הבא כפי שיעור צדקו
מאמרם ז״ל היום לעשות' ולמחר ליטול שכרן כי לאיות טובת העולם הזה
אין ראוי שיוחס שכר המצות על זאת הטובה : עוד יש מאמרים להם ז״ל
שהם רואים שכל ענייני האדם הם לפי המזל ואמרו מזל מחכים מזל
מזל לישראל · ואמרו מזל יום גורם מזל שעה גורם · ואמרו מזל גורם
וכן בהרבה מקומות אומרים איתרע מזליה מזלך גרם ואף על פי
שאלך ואמר אין מזל ליש' איכו נראה שיהיה מחלוקת בין החכמים ז״ל
סותר ביסודי התורה ועוקר שרשיה בהשגחה ויותר קשה מאמרם ז״ל
בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא וראינו
זה בחסרון אף כלו' אלא אף במזלא תליא מילתא וזה איכו אמת כי תם הביא
לזה מרב' ורב חסדא דתרוייהו צדיקי גמורי ניכהו דמר מצלי ואתא מיטרא
ולא אתא מיטרא · רב חסדא חיה כ' שנה · ורבה חיה מ' שנה · בי רב חסדא
הלולי · בי רבה שתין תכלי · בי רב חסדא כהמא דסמידא לכלבא ולא מתב
רבה כהמא דשערי לאינשי לא משתכח · הנה פירשו בכאן דבזכותא כלל לא
מילתא · והיותר קשה שבמאמר הזה שהוא סותר ייעודי התורה כלם שייעד
בני ומזוני בזכות התורה חיי שנאמ' את מספר ימיך אמלא · בני לא תהיה
ועקרה בארצך · מזוני וברך את לחמך ואת מימך · וראינו מי שהתור

זה. שזהו צרין הצבור אבל צרין היחיד לא דבר הכתוב ואיך שיהיה המאמר
ר בעצמו הוא מאמר מסופק מאד בהשגחה ׃ וכן מאמר רבי אלעזר בן פרת שאמר
ו לו הקב״ה בעית דאחריביה לעלמא ואבנייה אפשר דמלקית בשעתא דמזוני
ר שוא מזה המין המספק ׃ דע כי הטובה היא טובה והרעה היא רעה כפי האדם
ן אשר תחול עליו אותה טובה או אותה רעה ׃ והמשל כי מי שהיה מלך ושב סוחר
מפני צרות שתכפוהו מאויביו שהוכיחוהו ממלכותו כאשר עליו שבאה לו רעה
גדולה אע״פ שהוא מן הסוחרים עשירי׳ ומי שהיה עבד ושב בן חורין ונעשה חייט
יאמר עליו שבאה לו טובה גדולה שיצא מעבדות לחירות ואף ע״פ שטובתו של
אותו עבד אינה במדרגת אותה רעה של אותו מלך כי זה הוא סוחר וזה חייט אבל
תקרא סחורתו של זה רעה לפי שהיה מלך ואבד כבודו ׃ ותקרא חייטתו של זה
טובה אם היא פחותה מאד מסחורתו של זה שהוא מלך לפי שהיה עבד
ונשתחרר ׃ ואחר הקדמה זו יש לך לדעת כי החסידים הראשונים כל השתדלותם
היה לדרוך אל השלימות בתכלית מה שאיפשר ולא היו רוצים ליהנות בעולם הזה
יותר ממה שהיו צריכין לקיום גופן ולקיום מינם כי גם בזה השיעור היו מכוונים
אל השלימות להיות שבות ממה הקב״ה בזה השיעור ׃ ולזה תמצא שרבינו הקדוש
ע״ה בשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו ואמר רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך
שלא נהנתי בעולם הזה אפילו באצבע קטנה ואף על פי שהיה לו עושר רב ׃
וכן אמרו ברבי אלעזר בן הרקנוס שמצאוהו עבדיו ולא הכירוהו ׃ ותפסוהו משפי
חמכם שהיו גונבין בעיירות של רבי אלעזר עצמו ואמר לו בחיי רבי אלעזר בן
הרקנוס ארונכם אין אנחנו פוטרים אותך עד שתפרע את חמכם ולא גלה להם
שהוא היה ארוניהם ושהכל הוא שלו לפי שהשלמים היו סבורים שכל אשר יוציאו
על הצורך בהנאות זה העולם הם מפסידים כנגדו בעולם הבא ׃ ועל זה אמרו
לא איברי עלמא אלא לצדיקים גמורים ולרשעים גמורים ׃ הא׳ עלמא לאחאב בן
עמרי ׃ עלמא דאתי לרבי חנינא בן דוסא ׃ רצו בזה כי העולם הזה קבלו כלו
אחאב להיותו רשע גמור ולא הניח לו זכות לעולם הבא ׃ והעולם הבא לר׳ חנינא
בן דוסא שלא נטל כלל מזכותו בעולם הזה ׃ וכמו שאמר לאשתו כשכתבו לו מן
שמים כרעא דפתורא דדהבא בעית דכלהו צדיקי ליכלו בפתורא דארבע כרעי
ואכן בפתורא דתלת כרעי הודיעה כי טובת העולם הזה אל השלם היא פוחתת לו
טובתו לעולם הבא ויתמהו תמיד על שלות הצדיק בעולם הזה ׃ ואמרו ומה
עולם שאינו שלך כך בעולם שהוא שלך על אחת כמה וכמה ׃ ואמר אשר יש
צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ׃ אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם
כמעשה הרשעים של עולם הזה בעולם הזה ויתמהו בזה כי יחשבו שאין לו לצדיק
בעולם הזה כלום ׃ ויש בא׳ שנולד במערכת ובמזל משפיע טובה להם ויש הפכם
ושם׳ בהשגחתו הדבקה משנה המערכת לטובה או לרעה כפי מה שתגזור
חכמתו במשפט האלים או לפעמי׳ תגזור חכמתו להעמיד המערכה ושלא לשנותה
ם הצדיק נולד במזל ההצלחה אשר מחמת אותה הצלחה לא הפסיד שכרו
בעולם

בעולם הבא שהרי לא מפני שכר מצותיו באה לו ההצלחה זו השם ית' אינו
המערכה לרעה כדי להוסיף שכרו לעולם הבא כיון שאינו נגרע מערכו
הבא מזכות מצותיו מפני הצלחת המזל הזה ועל זה אמרו החכמים ז"ל
אכליתים עלמי מי שכי להו וזהו ענין רב חסדא שתלוי במזל וכשהצדיק נולד
המורה רעה אלו היתה רעה בהצטרף אל הצדיק כמו שהמורה אל המלך
ספק היה השם יתברך משנה המזל אלא אם כן היה גורם זה קצת עבירות
שהקדמנו אבל לפי שאין שם רעות אל הצדיק לפי האמת לפי שאינן מוכנות
תשלומתו הקב"ה מניחם אל המזל כדי שלא יפחות משכרם לעולם הבא
שינוי המזל כי זה הוא חסרון תשלומים שאין חפצם לאבד חלק קטן מטובה
בשביל טובה מפסדת וזהו ענין רבה שלא האריך ימים כי היה צריך
ימים לגבות משכרו לעולם הבא שהרי הוא מרבית עלי היה וכבר נגזר
מרבית ביתך ימותו אנשים ׃ ואמרה התורה את מספר ימיך אמלא
משלימין לו לא זכה פוחתין לו ולדברי האומר זכה מוסיפין לו לא רצה
להוסיף על ימיו לשנות המזל הגזירה כי טוב לו אריכות ימים בעולם
מתוספת ימים של עולם הזה וכבר אמרו במשנה יפה שעה אחת של קורת
בעולם הבא מכל חיי העולם הזה ׃ וכן הצדיק שעוני המזון
מנית ושכנו חסר בהם יתענג אינם רעה אל הצדיק אחר השינוי
להעדרת גופו ולמה יפסיד שכרו אפילו חלק מועט בעולם הבא
תענוג גופני נפסד ואובד ׃ וזהו שאמר לו רבי יוחנן לרבי אלעזר בן פדת
בכית אי משום תזכי לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות ׃ וכן
לפי מזג אשתו היה לא רצה השכילו לא רצה השם ית' לשנות הטבע
כי הצדיק בעצמו יודע שאין זו רעה אליו כי מי יודע הבן אדם החכם
שכל ׃ וכבר ראינו החכמים ז"ל מתנחמים בכוונה באלו התנחומין
השלם טוב לו הדבק בזיו השכינה מעשרה בנים ׃ וענין רבי אלעזר בן פדת
רוצה להתפרנס בעולם הזה בריוח ולא יפחות לו השם ית' משכרו לעולם
והשם ית' אמר לו שלא היה אפשר זה אלא אם נולד בשעת המזוני
דרך גוזמא אם תוכל לשנות שעת תולדתך ולהולד בשעה דמזוני
זה אמר לו משכרו בעולם הבא תליסר נהרי דאפרסמא לרמוז על גודל
אשר לצדיקים בעולם הבא ושאין דומה להם לתכלית את לכם שתחשב
להתפרנס בדוחק על פי מזלם ׃ וכמו שנחמו רבי יוחנן ואמר לו לא כל אדם
לשתי שולחנות כמו שכתבנו ׃ אבל בודאי אלו היתה נחשבת רעה אל הצדיק
ולא היה שום עון גורם היה השם יתבר' משנה המזל כדי להעביר את ה
השכינה זה הדבקה בצדיק ׃ וכל זה הוא לפי דעת האומר יש מזל לישראל
לפי דעת האומר אין מזל לישראל אלו המאמרים כלם הם מאמרים חוו
עצמיים תלוי בזכות לא המזל וענין רבה ורב חסדא ורבי אלעזר בן פדת
ענין השאלה בשביל זה של צדיק ורע לו רשע וטוב לו ׃ ובפו' ברחה המאמר

בגמר'

בגמרא שהרי אמרו שרבה ואביי שהיו משבית עלי האריכו ימים כל אחד כפי צדקו
ניתנ מן השמים · והרי ראיה זו שהביא האומר דחיי לאו בזכותא תליא מילתא
רחמים היא ואמרו דבזכותא תליא מילתא לא שהכל לפי רובי הזכיות או מיעוטן
בן שדין בבני ומזוני · וכבר הזכירו ז״ל שרבי פרידא האריך ימים בזכות התורה ·
במקומות הרבה הזכירו במה הארכת ימים · והדעת העולה בגמרא הוא שאין
מזל לישראל אלא שאין לסמוך על הנס לבא כנגד מה שיחייבו המזלות וכן דעת
הרמב״ן ז״ל · ומה שהביא ראיה החכם רבי לוי ממאמר החכמים ז״ל שאמרו אף על
גב דאיהו לא חזי מזלות חזי אינו מענין זה כלל אלא שהחכמים ז״ל רואים כי יש
לכל אדם כח עליון יקראוהו לפעמים מלאך ולפעמים מזל שוא השומרו משפגעים
בכל צד השגחה וזהו שאמרו שם האי גוברא דמיבעית אף על גב דאיהו לא חזי
מזליה חזי · ושביאו ראיה מזה שכתוב והאנשים אשר היו עמי לא ראו את
המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם · ועל זה אמ׳ אדם דאית ליה מזלא כתיב
ביה כי יגח שור · דלית ליה מזלא כתיב כי יגוף · ואשמעינן דמועד לאדם מועד
לבהמה דכוכס כי להיות האדם מושגח מצד השכל יש לו כח אלהי היא ההשגחה.
ונקרויה מזל שתשמרהו ממיתה בנגיחת השור מה שאין כן בשור שנגחו שור וזהו
שאמרו בגרים אף על פי דאינהו לא הוו כלומר במעמד הר סיני מזליהו הוו כי
כוכס לומר שנשמתן שהיתה עתידה להבראת בתוך גופן שהיא כבר ברואה
ובאור העליון כמו שהקדמנו עמדה על הר סיני כי לולא זה לא פסקה זוהמתן
אפילו סוד · אבל שיהיו עכובי בני האדם נמסרים לסדור מערכות הכוכבים ושלא
יועיל בהם זכות ולא עבירה אינו דעת תורתי כלל ומה שאמרו מזל גורם בענין
משה שמתו חכמים ירבו לומר זה במי שאין זכות בידו לבטל כח המזל וכן ההק
על השאר · ודע כי מערכות הככבים אינם מחייבים במשפט כלום אפילו
לדברי הוברי שמים ·כד׳ מזה בגמרא ואמרו האי מאן דבמאדים הוי גבר אשיד
דמא או טבחא או אומנא · והקשה המקשה על זה מעצמו שהיה במאדים ולא היה
לא זה ולא זה ותירצו לו מר נמי ענים וקטיל וכמה יש מהסדר מטבחא לענים וקטול
אלא שהמערכת אינו גוזר על דרך חיוב כלל אלא שמראה ענין יוכל אדם לשכותו
לטובה או לרע בבח רצונו והמערכה לא תפחת · וכן על זה היקש בכל משפטיהם ·
וכן הזכירו במדרש כי רעה נגד פניכם כי היו רואים אצטגניני פרעה שישראל
יהיו יוצאים ממצרים במזל מאדים הנקרא רעה המורה על דם · וזהו שאמר משה
רבינו להקב״ה כשרצה להרגם במדבר אמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה
הוציאם וזהו מזל מאדים · וכשמל יהושע את העם אמר לו הקב״ה היום גלותי את
חרפת מצרים מעליכם שהיו מחרפים אותם במזל מאדים המורה דם והרי נהפך
להם לדם מילה · וכן במשה שהיה עתיד ללקות במים ראו ולא ידעו מה ראו וזהו
המכשפים והמחנים ופירשו חז״ל כופין ואינם יודעים מה כופין · וכן כתב החכם
ן בע ז״ל היודע בחכמה זו בפי׳ התורה שלו · ואם משפטי הכוכבים הם כל כך
ומי הגזירה ואפילו במה שהוא מחוייב מגזירתם האדם הוא כחו לבטל אותו ·

בבחירתו

בבחירתו וכל שכן ישראל שאינן תחת המזל איך אפשר לומר שענין הא
יהיה תלוי במזל ובכל יש לנו להאמין כי כל ענייני הנהגתינו הוא על פי מה
רצונו של הקב"ה לפי הצדק והמדה ואין מבוא אל המזל כלל בהנהגתינו כי לא
ולאיכיל כי לא ידעו משפטי הכוכבים וגם היטב אין אותם וכל מה שישפוט
ומערכתו כנו השם ית' משנהו לטוב או להפך כפי מה שתגזור חכמתו ע
המערכה שלא תמחת על דרך משל הטבחא ועכים יקטיל שזכרנו · וזה ש
חז"ל מאי דעתיך דקאי צדק במערב מהדרנא ליה במזרח · ואמרו ע
האצטגנינות שלך אין מזל לישראל ואמר אברם אינו מוליד אברהם מוליד
וידעו המזלות אינו על כל הענים שהאל ית' מסתיר פניו מהנו ועוזב אותם
או הוא ברחמיו יתן חלקינו עם עושי רצונו אמן :

פרק כב המציאות הזה בכללו הוא טוב ולא יפול בו הרע אלא במקרה ו
אותו מקרה אין ראוי לקראו רע · והמשל בזה מהגשמי
טובים אל העולם בכללו ולפעמים יזיקו לעליית קיר קטנה של אלמנה אחת
ראוי שיקראו הגשמים רעים מפני הזק מועט כזה אחר היותם טובים
השכל אות · וכן לפעמים יקרו רעמים וברקים ורעם מזיקים והופכים
ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההויה וההפסד ולא כוונ
השם יתברך בכוונה ראשונה ובעצמות אלא שהכרח הבריאה יחייב זה לגב
רחוקות לפי שאי אפשר להיות בלא הפסד · ומפני אלו המקרים שהם
בקצת עתים לא היה ראוי לבטל זה הטבע שהוא טוב בכללו ואין ראוי לקר
מפני זה וכבר הרחיב המאמר בזה המורה ז"ל ואמר שזהו מאמר החכמ
שאמרו אין דבר רע יורד מן השמים : ואחר זאת ההקדמה יש לך לד
אם הרשעים יש להם טובות והם באות אליהם לפי הנהגת המציאות ה
טוב בכללו ואין בזה תלונה על הקב"ה בדינו כי מההשגחה הכללית שה
משגיח על מין האדם נמשך לזה הרשע שתהיה לו טובה ואין התלונה על
השם ית' אלא כשהוא מטיב לרשע מצד ההשגחה האישית אבל אם מצד הה
המינית באה לו טובה אין בזה תלונה כלל אחר שאין לנו תלונה כלל על
ברא זה המציאות על זה הטבע שטובותיו הם מכוונות מאתו ית' ורעותיו
מכוונות אבל אם הרשע לא ישיג טובה מצד ההשגחה המינית הזאת יש לנו
שהשי"ת הוא משגיח באישי מין האדם כי רשעו גרם לו שאבדה מתנו הטוב
העולם בכללם משיגים מצד ההשגחה המינית ולולא שההשגחה המינית
מתנו אותה טובה ענש על מריו למה לא השיגה ועל זה אומרים ז"ל כעסה
והקשו האי פורענית הוא ותירצו כם של פורענות וזה הוא בחק הרשע :
אמנם בחק הצדיק נאמר גם כן שאם אירעוהו פגעים לפי טבע הנהו
המקרים המוכרחים מצד טבע הבריאה אין לנו תלונה על ה
אותן פגעים כי טבע הבריאה כן חייב ולא מצד ההשגחה האישית א
אותן פגעים אלא מצד הכרח הטבע הכולל · ואמר גליכום לא תיחל כפסק

שיח׳

שאי איפשר להיות מדם הנדות ושכבת זרע בעל חי שלא ימות ולא יכאב או
תדיר התנועה או בהיר כשמש : והתלונה על צדיק ורע לו איננה אלא מצד
ההשגחה האישית באה עליו רעה כמעשה של רב הונא דתקיפו ליה ארבע מאה
דני דחמרא · אמרו לו ליעיין מר במיליה אבל אם בנוהג שבעולם באו עליו רעות
אין כאן שאלה כלל אבל י״ל שאם יכול מהם שזהו מצד ההשגחה האישית ועל זה
אמרו כל שעברו עליו מ׳ יום בלא יסורין קבל עולמו · ירצו לומר כי אלו הייסורין
בנוהג שבעולם הם באים ואם יכול מהם אבל זכות מצותיו בעולם הזה · ומה
שאמרו חז״ל אם ראה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו יש בו שתי פנים או
שהוא ביסורין הבאין שלא כמנהג העולם או הוא לומר יפשפש במעשיו למה לא
הצילתו מהם ההשגחה האישית לא שים תלונה על ביאתם אע״פ שיש תוספת על
ההשגח׳ האישית בהצלתו מהם · ועל כיוצא בזה אומרי׳ תמיד אתרחים ליה ניסא·
כללו של דבר אין התלונה ברשע וטוב לו ובצדיק ורע לו אלא במקרים הבאי׳ מצד
ההשגחה האישית אבל במקרי׳ הבאים מצד ההשגחה המינית או מהכרח הטבע
הכולל אין בזה תלונה · ויצא לנו המחקר לחלק מקרים אלו לג׳ חלקים · הא׳
שהרשע יארעוהו רעות על דרך ההשגחה המינית או הצדיק יארעוהו הטובות
נגד הכרח טבע הכולל · וזה החלק מחייב לנו ההשגחה המינית כי לשתנות
ענייניהם מתנהג העולם לרע אל הרשע ולטוב אל הצדיק יש תוספת שהשגחת
השם ית׳ היא הפועלת לאותן מקרים : והב׳ שיתהפכו ענייני הרשע לטוב
מצד ההשגחה המינית ועניני הצדיק לרע מצד הכרח הטבע הכולל וזה החלק
אינו מחייב לנו השגחה אישית גם אין לנו בו תלונה : והג׳ שיתהפכו עניני
הרשע לטוב ועניני צדיק לרע שלא כמנהגו של עולם ובזה החלק בלבד היא
התלונה ובזה בטלנו הרבה מזה המחקר · וכבר הקדמתי לך שהרעות והטובות
אינן רעות וטובות אלא ביחס אל האיש הנושא הרעות והטובות ההם · וכמו
שהמשלתי לך ממלך שירד ממדרגתו ושב שוחר · ומהעבד שנשתחרר ושב חייט ·
אחר שנתיישבה אצלך הקדמה זו יש לך לבחון הרעות והטובות בכל איש ואיש
כפי מה שהוא וזה על צדדים רבים מהם לפי האקלים אמר הוא שם כי יש אקלים
מאריך ימי יושביו בבריאות במקומות הצפוני׳ · ויש אקלים מקצר הימים ומחליש
הכחות ומחליא היושבים במקומות הדרומיים · ומקומות שאוירם רע והמים
רעים והארץ משכלת ולפי כל א׳ מאלו האקלימים יש ליחס מקרי האדם לטוב או
לרע כי מי שמת קצר ימים במקומו׳ הצפוני׳ לפי יחס שיעור קץ יושבי האקלים
ההוא נגזור עליו שמקריו רעים ומי שהאריך ימים באקלימים הדרומיים לפי
שיעור קץ יושבי האקלים ההוא נגזור עליו שמקריו טובים ואף על פי שטובתו
איננה משגת לרעתו של זה שהיה מהאקלים הצפוני שנגזרנו עליו רעה · וכן על זה
שהיקש בשאר המקרים אמר אותן האקלימים מתחלפים בהם כפי חיוב האקלי׳
ההוא או המקום ההוא · ומהם לפי האומה אמר הוא מנכה כי מי שהוא מכלל
אומה שהיא בתכלית השלום ולא השיג הוא אותם שלוה כפי שיעור הראוי לאנשי

אותו כנזור עליו שמקריו רעים • ומי שהוא מכלל אומה שהיא בתכלית
ולא שסיב הוא מאותו שפלות אלא שיעור מועט כנזור עליו שמקריו טובים א
פי שהם רעים כשמצטרפם למקרי האים אשר הוא מכלל אומה אחרת
עליו רעה : ומהם לפי המשפחה אשר הוא ממנה כי מי שהוא ממשפחת נ
וירד ממעלתו ושב פרש או שר מחנית הרכב כנזור עליו שמקריו רעי׳ ומי
כפרי ושב עירוני כנזור עליו שמקריו טובים • ואף על פי שאין טובתו׳
לטובתו של אותו בן מלכים שנזרנו עליו רעה • וכן ההיקש בשאר הענ
ומהם לפי מזג האו׳ והרכבתו כי מי שמזגו שלם ועם זה יחולו עליו מכאו
עליו כי מפני העונש חלו עליו • ומי שמזגו חלוש ועם זה כיכול מהרבה
שראויים שיחולו עליו לפי מזגו כנזור עליו כי הוא מושגח לטובה אף על פי
בקצת מכאובות לפי מזגו יותר מאותו שלם שהמזגה שנזרנו עליו שהוא
וכן ההיקש בשאר הענינים :

פרק כג זה הפרק נדבר בו שאין לנו תלונה על השם ית׳ בשאר
וטוב לו • ונאמר כי הטובות יהיו אל הרשעים לשבותים
מצד ההשגחה האמיתית ומזה הצד אין לנו תלונה על הש׳ על טובתו של
וכבר דברנו בזה בפ׳ הקודם מה שיש בו די : והשנית מפני ההשגחה
לגמלו טוב על קצת טובות שעשה כי מן הידוע הוא שאפילו מי שהוא
הרשע אי איפשר שלא עשה קצת טובות וחוייב ממשפטי השם ית׳ שיגמלם
עליהם כי להיותו בלתי ראוי לנעימות הנפש והשארותה ואי איפשר לקפח
צדקותיו השפיע לו השם ית׳ טובה זו גמול על צדקו׳ ולפי האמת יותר
השגחות השם יתברך בטובת הרשע המפליג במרי יותר מבזולתו הפך
ההמון כי להיות זה הרשע בהפלגת המרי אשר השכל מחייב שלא
השארות כלל וראוי לו השפעת טובה נתחייב במופת כי להאבידו ה
הזה היה השפעת הטובה הזאת כדי שתשלם לו שכר צדקו בעולם הזה ו
בנפשו עונש מריו הגדול כי כן חיוב שכלנו שזה אינו ראוי להשארות הנפש׳
אמרו חז״ל רשע וטוב לו רשע שאינו גמור יאמרו כי להיות לו קצת מעשי
שיגמלהו השם ית׳ עליהם היתה לו טובה זו • ואמרו כל מי שעונותיו
מזכיותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה כלה • ואמרו רובו עונו׳
זכיות נותנין לו שכר מצות קלות שעשה בשביל ליפרע ממנו משלם לעתי
ואמרו כשם שחטאות ואשמות מכפרים לישראל בעולם הבא כך צדקה
מכפרין לאומו׳ העולם מ״ה בעולם הזה • וזהו לשון התורה שאמרה ומשלם ל
אל פניו להאבידו ואמר התרגום המקובל • ומשלם לשנאוהי טבן דאינון
קדמוהי בחייהון לאובדיהון • ולא מאחר עובד טב לשנאוהי טבן דאינון
קדמוהי בחייהון משלם להון • ואמרו חז״ל בירושלמי ומשפט ורוב צדקה ל
אין הב״ה משהה מתן שכרן של עושי מצות באומות מ״ה • וזהו שא׳ אחיה ה
לאשת ירבעם על אביה בנה כי זה לבדו יבא אל קבר יען נמצא בו דבר טו

אלא שיפרע בבית ירבעם ואיך שיהיה במלת בו ר"ל שירמוז אם לירבעם אם אחאב אם
בבית הבן כדעת החכמי' ז"ל. הנה הודיענו הנביא ע"ה כי הש' איננו מקפח לרשע
שכר אף זו טובה שעשה אף על פי שהוא רשע גמור ועובר ע"א וכן אחאב שהיה
תכלית הרשע לפי שקרע בגדיו וכן כמו שכתוב ויהי כשמוע אחאב את הדברי'
ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצם וישכב בשק נאמר שם ויהי דבר
יי' אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע מלפני לא
אביא הרעה בימיו. הודיענו הכתוב כי הש' לא קפח שכר אותה כניעה ושבילו
נפרעה אשר כבר נגזרה עליו ממשפט הש'. וכן יהוא הלך בדרך ירבע' ובחטאתיו ולפי
שעשה הישר בעיני יי' בבית אחאב א"ל הנביא כי בני רבעי' ישבו לו על כסאו גמול
פרקו. והב' לפעמים יצליח הש' דרכי אנשי הרשע כדי ליסר הרשע שיהיו הרשעים
שלוחיו של מקום בייסורי זה הרשע. וזש"ה כל פעל יי' למענהו וגם רשע ליום
רעה. ואמר כי אפי' הצלחת הרשע היא לתשלו' רצון הש' להביא יום רעה על ידם
רשעי' הראויים לענשם. וזהו ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כפי א' מהפירושי' וזהו
שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים כמו שנפרש שם. וכן היתה הצלחת סנחריב
ואמר הנביא ע"ה הוי אשור שבט אפי ואמר בגוי חנף אשלחנו. וזאת היתה הצלחת
נבוכדנאצר שקראו הש' עבדי לפי שהשלים רצונו במכעיסי' אותו ואמר מפץ אתה
לי כלי מלחמה ונפצתי בך. אבל הרשע הזה אחר השלימו רצון הש' מביא עליו
הש' עונם על גודל רשעו אשר חשב כי בכח ידו היתה לו הצלחתו והוא שאמר על
סנחריב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים.
ואמ' אח"כ והיה כי יבצע יי' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקוד על פרי גודל
לבב מלך אשור וגו'. ועל נבוכדנאצר אחר אשר אמ' ונפצתי בך את' ושלמתי לבבל
ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון. ועל כיוצא בזה אמר הנביא
התימך שודד תושב בגלותך לבגוד יבגדו בך. ואמר הלל על האשפת אטפיך
וסוף מטיפיך יטופון. והד' לפעמים יצליח יי' דרך הרשעים לרעתם לפי גודל
מריהם הקדום חייב שתהיה נקמתם גדולה. ולא תקובל להם עתרה והכל'.
והש' מצליח דרכם כדי שלא יתנו אל לבם לשוב כמו שדרשו חז"ל בפסוק משגיא
גוים ויאבדם וזאת היתה הצלחת פרעה הרשע והקשה את לבו כי מריו הקדום
חייב שיענש באותן מכות מופלאות ולהעמידו לסבול הראות כח הש' בייסורין
הגבירו לבסוף והיה מחויב דינו של הש' שלא תקובל לו תשובה ועל זה הקשה
את לבו. וזהו שאמר שלמה המלך ע"ה את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה
אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו: ויש לפרש בענין
זה וגם רשע ליום רעה כלומר שהצלחת הרשע היא להביא עליו יום רעה. וכאמר
עושר שמור לבעליו לרעתו. ואמר המשורר ע"ה איש בער לא ידע וגו'. בפרוח
רשעים וגו' להשמדם עדי עד וגו'. והרואה הצלחת הרשע בעתו ישתומם כשעה
אחת. ויאמר מדוע דרך רשעים צלחה עד אשר יראה אחרית אותו רשע יצדיק
עליו של הקב"ה: וזה היה מרחמי השם יתברך שמאריך אפו לרשעים אולי

ישכרו וישובו אל יי' כי אין הקב"ה חפץ במיתתן של רשעים כמו שאמר"
הכתוב עה"ה ועל זה אמרו חז"ל שאומר קב"ה וותרן יוותרון מעוהי אלא
אפיה וגבי דיליה · וכבר תכינו אריכות אף שהועילה למנשה שהאריך
שנים עשר אשר שב בתשובה לנ"ג שנים אף על פי שלא היתה תשובתו תשובה
כמו שהזכירו חכמים ז"ל וכן מאריך השם ית' אפו לרשעים כדי שיצא מהם
וכמו שהאריך לאחז עד שיצא ממנו חזקיה והאריך לאמון עד שיצא ממנו
ועל כיוצא בזה אמרו וחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון · ואמרו
מפני ג' דברים הב"ה מאריך אפו לרשעים בעולם הזה שמא יעשו תשובה
מצות שישלם להם הב"ה בעה"ז או שמא יצא מהם צדיקים שכן מצינו באח
הכו' ושמעי שיצא ממנו מרדכי: והששית מפני ההשגח' על הטובי' תמשך
טובה ל' הרשעים כמו שמצינו שנתדבק ההשגחה באברהם כמול לוט
היה באופן שהשלימו' שיהיה ראוי לאותה השגחה ואמ' המלאך ללוט כי לא
הפך צוער · ואמ' הנה נשאתי פניך וגו' כי מהשגחה הדבקה בלוט לכבוד
נמשכה לשפני צוער עם היותם רעים וחטאים וזהו המורגל בדברי
ז"ל זכות אבות · ואמרו רשע וטוב לו רשע בן צדיק · ואמר הכתוב מתהלך
בצדק אשרי בניו אחריו · ואמ' לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · ואמ'
בעשותו הישר בעיני יי' בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל · ויש בשני
לפי ההשגחה המינית ועניין לפי ההשגחה האישית · אמנם אשר לפי הה
המינית הוא כי מי שהשיג ממון והניחו לבניו והוא מצליח בידם כדרכו
וזהו לפי ההשגחה המינית שאמרנו שאין בזה שאלה מפני מה רשע וטוב לו
אשר לפי ההשגחה האישית הוא להכין כסא מלכות ד' דורות למי שאינו
יהודה ולא ראוי למלוכה ובזה היה השאלה אלא שהכתוב גלה העניין שהיה
עשיית אביהם הישר ומההשגחה תהיה נמשכה הטובה אל הבנים · וכו
שההשגחה תמשך מהצדיק אל הרשע כן תדבק אל הרשע מפני הבורח
אחריו שהשם' מצליח דרך זה הרשע כדי שתגיע מהצלחה זו טובה אל הצדיק
שאמר איוב יכין וצדיק ילבש · ואמר שהשלמה ולחוטא נתן עניין לאסוף ולכנוס
לטוב לפני האלהים · ואמר עוד וצפון לצדיק חיל חוטא · והרשע בטובתו
אלא כשומר פקדון בשביל שיבא הצדיק ויטלנו : והשביעית אלו היה הש
שעונש אל הרשעים תכף אשר מרו ועצבו את רוח קדשו לא היתה נכרת
הצדיק העובד השם' מאהבה כי היה אפשר לומר שמפני יראת העונש
תמיד לאנשי התרמית הוא עובד השם' וכשהשם ית' משפיע טובה לרשעים
טובה זו לא נטו רגלי החסיד מעבודתו יש לו שכר טוב בעמלו וגם הרשע
גורל מרים חייב לסגור בפניהם דלתי התשובה להקשות ערפם ולאמץ
תהיה הצלחת הרשעי' שכמותם סבת קושי ערפם ולזה לאהבת הצדיקים
הרשעים המתרים השם' משפיע טובה אל הרשעים · וזהו שאמר שלמה
אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ע"כ מלא לב בני האדם בהם לעשו

אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו ויאמר כי להיות עונש ופתגם מעשה הרעה מתאחר הוא מאמץ לב המתרים לעשות רע וזאת היא הכוונה האחת בשאלה הזאת· והכוונה השנית היא אשר חוטא עושה רע מאד ומאריך לו · כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו · ויאמר כי אריכות זה היא טובה ליראי האלהים שיעבדוהו מאהבה וזהו שאמר שייראו מלפניו ולא מפני יראת העונש וכדי לנסות אנשי הצדק והמרי הוא משפיע השי׳ טובה לרשעים :
השמינית היא לחסרון ידיעתינו כי שמא זה הרשע יודע מחשבות לבו ידע שהוא צדיק · וכיוצא בזה אמרו האומר הרי את מקודשת לי על מנת שאני רשע אפילו רשע גמור הרי זו מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו · או שמא אלו הטובות הם רעות כאמרו כל ימי רשע הוא מתחולל · ואין המשפט לגזור שיאותו רשע או צדיק או מקרים אם הם רעים או טובים בלתי לי״י לבדו אשר לו נתכנו עלילות אלו הם הסבות אשר בעבורם יהיו הרשעים מצליחים וסרה תלונת מפני מה רשע וטוב לו :

פרק כד בהסרת תלונת צדיק ורע לו ונאמר גם כן כי הרעות יהיו אל הצדיקים לסבות ·

האחת מצד הכרח ההויה וההפסד וכבר אמרנו במה שקדם שאין בזה שאלה כלל : והשנית מצד ההשגחה האלהית והוא כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ורוצה הקב״ה למרק ממנו אותן עבירות ביסורין כדי שיטול שכרו בעולם הבא משלם · וזהו שאמרו על צדיק ורע לו צדיק שאינו צדיק גמור · ואמרו כל שזכיותיו מעוטין מעונותיו מרעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה כלה ולא שייר ממנה אפילו אות אחת · ואמרו רובו זכיות ומיעוטו עבירות נפרעים ממנו מעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה כדי ליטול שכרו משלם בעולם הבא : ואמרו בבלע רשע צדיק ממנו צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע · וזהו שאמר הכתו׳ הן צדיק בארץ ישולם והנה שיעור העון הוא אל יודע הכל כי הצדיק יחשוב בעצמו שלא חטא או חטא קל ואולי היה חטא חמור לפני יודע הכל ית׳ וזהו שאמרו הקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה · וכן לפעמים ישכח עונו לאורך הזמן וכשפוקדו השי׳ יתמה על משפטיו ודומה זה למי שלוה והמלוה מתחסד עמו והרפה רוחו מעליו זמן מרובה עד ששכח חובו · וכשבא לגבות ממנו צועק עליו וכופר בכל עד שמראה לו השטר · וכן לפעמים יחשב אל הצדיק חטא על התרפותו מעשות הראוי לו וכדבעי ליה למעבד לא עבד · ועל זה אמרו לפום גמלא שיחנא · ובזה הצד תירץ ישעיה זאת הקושיא באמרו בעון בצעו קצפתי ואכהו וכן הוא הולך ענין כל אותה פרשה : והב׳ כתבו הגאונים ז״ל והיא שהשי׳ שולח נגעים אל הצדיקים כדי להוסיף להם שכר בעולם הבא ואלו הן יסורין של אהבה שאמרו החכמים ז״ל וזהו ענין הנסיון שהקב״ה מנסה הצדיקים כמ״ש למען ענותך לנסותך להטיבך באחריתך ואם קבלה היא בידם נקבלנה כי מן הסברא אינו משפט ישר שיביא השי׳ יסורין על הצדיק בלי שום עון כלל · וכבר אמרו חז״ל אין יסורין בלא

עון

עון ואף על פי שנדחה זה המאמר באין מיתה בלא חטא לא נדחה באין
בלא עון : וענין יסורין של אהבה אינו שיהיו בלא עון כלל שעל כל פנים ה
בשביל קצת עונות אלא שבאים היסורין ההם בדרך אהבה כאב המיסר
כמו שאמר כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח וזאת היא האהבה שהשי׳ פוקדו לב
לרגעים יבחננו כדי שלא ירבו העונות ויגדל העונש עליהם׳ וכמשל שאמר
למי שנושה בשני בני אדם אחד אוהב ואחד שונא שמאוהבו הוא נפרע מע
וזהו שכתוב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם
כן אמרו כל ייסורין שיש בהם ביטול תלמוד תורה אינן יסורין של אהבה
הנסיון גם כן אי אפשר שלא יהיה לאיזה חטא שבשבילו מביא השי׳ אותו
לידי נסיון וכבר אר״זל ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברה
מאי אחר דבריו של שטן וידוע הוא שהשטן אינו מקטרג אלא מפני אי ז
וכבר הרחיב המאמר בעניני יסורין של אהבה ובעניני הנסיון הרמב״ן ז״ל
תורת האדם : ולפעמים יכוין השי׳ באלו הרעות לטובת הצדיק לשמרו
אשר הוא קרוב להכשל בו וזהו שאמר אליהוא ויגל אזנם למוסר ויאמר כ
ובכיוצא בזה אמרו מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב׳ ואמרו שמיתת ה
זקנו היתה על דרך זה כדי שלא יחטא וכן דר״זל יש צדיק אובד בצדקו : וזהו
לפעמים יבאו רעות לצדיקים ויחשבום בני אדם רעות והם טובות כמו
חז״ל בגמרא מזה משלים על מדרש פסוק אודך יי׳ כי אנפת בי שהוא מדב
שרוצה להפרים בספינה ונכנס לו קוץ ברגלו ולא הלך וקורא תגר ואח
הספינה בים ואומר אודך יי׳ כי אנפת בי׳ וכיוצא בזה ספרו בני אדם ש
שהיה הולך בשיירה ובעת הערב חנו כלם בכל כותל אחד ובא כלב אחד
על אותו חסיד והיה מצטער על קוצר יומו שהניח כל השיירה ובא אצלו
משם במהירות נפשו להתרחק מטינופת הכלב ואחר הסתלקו משם נפל
על כל השיירה והוא ניצול : ובכיוצא בזה אחז״ל כל דעבדין מן שמיא לטב
מעשה של ר׳ עקיבא שהיה עמו נר ותרנגול וחמור ולא מצא אכסניא ב
חוץ לעיר בא האריה ואכל החמור בא החתול חנק התרנגול׳ נשבה הרוח
הנר ובאותה לילה בא חיל ושלל העיר והוא ניצול ולולי אלו המקרים אשר
רעים היה נתפש ביד הלסטים : וספרו מעשים הרבה מנחום איש גם ז
הספור בזה׳ ונראה שזהו לשון הכתוב שאמר ואנכי אפדם והמה דברו עלי
ואמר ואנכי יסרתי חזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע׳ וזהו שאמר אליהו
עני בעניו כמו שנפרש שם : והתמיהות מפני רשעת הדור ואחז״ל שהש
לפי שהיה בידם למחות ולא מיחו נחשב להם זה לעון ונענשים עליו ועל זה
מאי דכתיב יי׳ במשפט יבא עם זקני עמו ושריו׳ אם שרים חטאו זקנים מה
אלא על שלא מיחו בידם וזהו ומתקדשי תחלו כמו שדרשוהו ז״ל וזהו שאמ
חליינו הוא נשא ומכאובינו הוא סבלם׳ וזהו ענין עלי הכהן שלא מיחה
כמ״ש הכתוב ולא כהה בהם כענשו׳ כמ״ש הכתוב ושבעת בר מעון וכל אותו
והשס

...שמית מפני עונות אבותיו ואופן העונש בזה הנה נניח כי האבות היו ראויים
...עונש מופלג עד שיגלו לארצות אויביהם והבנים נולדו שם והרי הם נענשים
...שיהיו גולים בארצות אויביהם מפני עונש אבותיהם כי היו צריכין להשגחה
...נתידה שימציאם השם ית' מאותו גלות ושם אף על פי שהם צדיקים אינם באופן
...הצדק שיהיו ראויים לאותה השגחה · הנה הבנים נענשו בגלות בעון אביהם
...ין בזה עול וזהו ענין גלותינו שאף על פי שאין אנחנו עובדי אלילים כאבותינו
...נתחייב אל הגלות הזה אשר אנחנו בו אבל אחר שאנחנו היינו צריכין לתקן
...עשינו באופן שתדבק בנו ההשגחה להוציאנו מזה הגלות ולא תקננו כשארנו
...ו · וזהו שאמר הכתוב אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · וזה הוא
...בין אנשי דור המדבר אשר נאמר עליהם ובניכם יהיו רועים במדבר וגו' ונשאו
...ת זנותכם וגו' · הלא אין האדם נגזר עליו מיתה בעון אבינו הראשון וכן אם
...ולא זרעו לדורי דורות בעון אביהם וכן הרחיק הש' בני עמון ומואב בעון
...בותיה' · ובני השוטה הבא על ערוה שיש בה כרת הם מרוחקים ונקראו' ממזרים
...י זה ידמה ל' הכרח ההשגחה המינית שיבא מתנה רעות במקרה כן בענין זה
...נמשכו לדורות רעות לסבת החוטא הראשון : והשביעית לפעמים יבאו רעות
...הצדיקים עם אנשי דורם כשהיו ראויים לעונש וזהו שאמר והכרתי ממך צדיק
...שע · וזה היה ענין ירמיה שגלה עם הגולים ונענש בגלות בעונש הממרים עם
...יותו מוכיחם · וזהו שאחז"ל כשנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק
...שע: והסבה בזה מה שאמרנו מהכרח טבע ההויה וההפסד שזה הכרי' שיה כרי'
...שגחה האישית להצילו ורעתו אינה מפני ההשגחה האישית לא מפני ההשגחה
...מינית שאין תלויה עליה כמו שהקדמנו : אלו הן סבות אשר בעבורם יבאו
...עות לצדיקים מלבד אותן שיבאו בסבת האולת או בסבת צעקת חמס לנקם
...ור מהמחסור אשר כבר הרחבנו הדבור בכל אלו בפרקים הקודמים : וכבר
...עת שאין אנחנו צריכים לנקם אלו הסבות אלא למי שיודע בעצמו שהוא צדיק
...כל לשאר בני אדם יש לחשוד אותו שמא רשע הוא וכמו שאמרו האומר לאשה
...רי את מקודשת לי על מנת שאני רשע אפילו צדיק גמור הרי זו מקודשת שמא
...הר באלילים :· ויצא לנו מכל זה שאין רעה באמת באה על צדיק שיהיה צדיק
...אמת · חלילה לאל מרשע · וכבר אמרו על ר' חנינא בן תרדיון שנשרף וספר
...ה בזרועו שהיה מפני עונש ואמרו ומי חשיד הקב"ה דעביד דינא בלא דינא · ומה
...מרו על רע כך עלה במחשבה איפשר שירצו לומר שחטא חטא אשר בעבורו
...רם עליו אותה מיתה לא ידעו אלא הקב"ה והיה מפני חטא עצמו או חטא בני
...ור או יש לו סוד · אבל דרך כלל נאמין כי כל רעות הצדיקים הם במשפט ואין
...ונה בהם על משפטי השם' וענין איוב יתפרש במה שיבא בע"ה העוזר והנוזר
יתעלה ויתרומם :

...ק כה

אחר אשר ידענו כי אין תלונה על משפטי הש' בצדיק ורע לו ורשע וטוב לו לפי האמת אם כן מה הוא זה שהנביאים

מתרעמים על השם על זה ומה השיב להם על תוכחתם יש מי שאומר כי
של נביאים לא היתה כמספקים על משפטי השם חס ושלום אלא שהיו רוצים
אותן רשעים שהיו בשלוה ברורה או שהצדיק המדוכה ביסורין ההם מאי
מהסבות שהזכרנו היתה להם אותה שלוה ואותן יסורין · וזהו שאמ׳ אסף
לישראל אלהים וגו׳ ואני כמעט נטיו רגלי · ואמר ידעתי כי השם הוא טוב
אבל אני שואל סבת גלותם וכן אמר ירמיה צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך
איני מספק בדינך כי ידעתי כי צדיק אתה אך אני שואל מדוע דרך רשעים
כלומר על אי זו סבה הצלחת דרכם · ויש מי שאומר כי מתוך צערן היו
כן כמי שהוא חולה וצועק מצערו והיו אומרי׳ לפני השם למה הוא מקנהג
מדה אף על פי שהיא מדת צדק · וזהו שאמר ישעיה ע״ה למה תתענו יי׳
כלומר במדה זו אתה מביא בני אדם לתעות ולהסתפק בדינך אבל
מסופקים בשאלה זו כלל · ולפי כוונתינו יש לנו לומר ששאלתו של רבן כל
ע״ה לפי דעת מי שאומר שלא השיב לו עליה היתה שהיה רוצה לירד
המחשבה של הב״ה במשקל העונות והזכיות כנגד הרעות והטובות
השיבו על כך כי ילאה השכל האנושי לבא עד תכלית מחקר זה וזהו שא׳
ר׳ עקיבא כך עלה במחשבה כלומר שיהיה נדון במיתה קשה על עון קל
השכל האנושי סבת זה : ועל זה היו אומרים החכמים ז״ל אין בידינו לא
הרשעים אף לא מיסורי הצדיקים וזהו שאמרז״ל וחנותי את אשר אחון אף
שאינו הגון · הרצון בו שאינו הגון לפי מחשבת בני אדם כי משקל העונות
כנגד השכר והצדק לא נתן אלא לדיין האמת ית׳ וית׳ · אבל יש מי שאומר
שהב״ה השיבו בשאלה זו ואמר לו רשע וטוב לו רשע בן צדיק צדיק ורע לו
בן רשע רשע וטוב לו רשע שאינו גמור · צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור
הזכרנו אלו הסבות במה שקדם · ותשובת השם לירמיה ולמלאכי לנביאי
כפי הסבה הרביעית שהזכרנו בסבת הצלחת הרשע כי אחריתו ת
וכפי הסבה השלישית שהזכרנו בסבות רעות הצדיק כי אחריתו תהיה
וזהו שאמר לירמיה ע״ה מרעת יושבי בה ספתה בהמות ועוף וגו׳ · ואמר
והיו לי אמר יי׳ צבאות ליום אשר אני עושה · ושבתם וראיתם בין צדיק ל
אלמה בספר קהלת אמ׳ כן כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהי׳ וג
לא יהיה לרשע : והתשובה לחבקוק היתה כפי סבת השלישית בהצלח
כי היא ליסר הרעים ולבסוף ישלם לו כפי מריו וזהו שאמר כי עוד חזון
ויפח לקץ ולא יאחר אם יתמהמה חכה לו והתנבא במפלת בבל בימי
עונם על חרבן ירושלם : ואמנם אסף התיר שתי הספקות בסבה שניה ש
הרשע ובסבה שניה של רעת הצדיק והם כדי להאביד הרשע מהצלח
ולזכות הצדיק לאותה הצלחה · וז״ש איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן
ואני תמיד עמך וגו׳ כי הנה רחקיך יאבדו וגו׳ ואני קרבת אלהים לי טוב
גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים · ואמנם יחזקאל לאנשי דורו שאמרו

דרך ה' הטיב להם כי על חנם הם מתרעמים כי בן לא ימאס בעון האב והנפש
החוטאת היא תמות ואין עול בדרכי הש"י בזה ודרכיו יתכנו יתעלה ויתרומם:

פרק כו

המפרשים הראשונים ז"ל הוכיחו דבה על איוב והרשיעו את גו יותר
ממה שהרשיעו אותו חביריו · וטענו עליו ג' כפירות · האחת שהוא
מאמין שכל מקרי האדם הם מסודרים ומוגבלים לפי מערכת הככבים ביום
הלידה וכרגע ההריון וזה שאמר יאבד יום אולד בו: והשנית שהש"י אינו יודע
הענינים הפרטיים · וזהו שאמר העיני בשר לך ופסוקים אחרים פירשום
אל זאת הכוונה: והשלישית כי הש"י מואס האדם ומבזהו ולפי זה סלק השגחתו
ממנו אפילו כשיהא שהוא יודע אלו הענינים השפלים וזהו מה אנוש כי תגדלנו ·
עוד הסכימו כל המפרשים ז"ל כי איוב היה מצדיק עצמו לגמרי והיה טוען שלחנם
רבה הש"י מכאוביו · וזהו והרבה פצעי חנם · ונסתייעו בזה ממאמרים רבים
לאיוב וחביריו ומאמר הא-ל שאמר ותסיתני בו לבלעו חנם: עוד כתבו
המפרשים ז"ל בדעות אליפז ובלדד וצופר שהם משתדלים לתרץ קושית רשע
וטוב לו כמו שנראה מפשט דבריהם שמתאמצים לומר כי טובת הרשעים סופה
רעה וטרחו ליישב דעת אלו החכמים שיהיו כפי מספר כל חלקי הסותר או כפי
הדעות שנאמרו בהשגחה: עוד יש בדברי המפרשים ז"ל בדעת אליהוא
מחלוקת ולא הסכימו כלם בדעתו מה היתה אלא זה אומר בכה וזה אומר בכה ·
ומה שנראה לנו בזה לפי הכרח הפסוקים הוא כי איוב לא סלק השגחת השם ית'
מהפרטים ולא האמין שיהיה הדבר מסודר לפי מערכת הככבים ואין ראיה בזה
ממה שאמר יאבד יום אולד בו שכן מצינו בירמיה שאמר ארור היום אשר יולדתי
בו · ויתפרש מאמר איוב כמאמר ירמיה ולמה נתלה בו דעת שאינו מוכרח
מדבריו: ומאמר העיני בשר לך אינו מסלק ההשגחה כמו שיתבאר במה שיבא
שנזכיר מה היתה דעתו של איוב בע"ה · ומה שאמר מה אנוש כי תגדלנו אינו
מחייב זה וכבר אמר המשורר מה אנוש כי תזכרנו ויתפרש מאמר איוב כמאמרו
בדרך אחרת: עוד נראה לנו כי איוב היה יודע בעצמו שאינו צדיק
גמור · וכבר אמר חטאתי מה אפעל לך ופסוקים אחרים יורו כן והפסוקים
המורים הפך זה כפשטם יש לנו בהם פירוש נאות כמו שנזכור · עוד נראה לנו
כי החכמים האלה רעוהי אליפז ובלדד וצופר לא השתדלו לתרץ קושיית רשע וטוב
לו שהם לנחם איוב באו והדרוש אשר עליו באו היה מפני מה צדיק ורע לו ואולם
הזכירו טובת הרשע ושלותו שהיא לרעה כדי לחזק דעתם בענין איוב כמו
שנפרש אכל רעותיהם · ולזה אליהוא במענה הראשון אשר עליו שתק איוב ולא
ענה במענה לא הזכיר לו כלל ענין טובת הרשע כי לא היה הויכוח אלא בדעת
צדיק וזה תירץ במענהו הראשון ושתק לו איוב · ובענין אליהוא נראה לנו ענין
אינהו לאחד מן הראשונים לתרץ תלונת איוב על דרך האמת וכי השטן היתה
בתו ומאי זה סבה הוא זה נזק כמשפטי השם ית' כמו שנפרש זה אכל דעתו של
אליהוא בעזרת העוזר והנוזר ית' וית':

פרק כז בדעת איוב אין ספק שאיוב היו לו חטאים שהרי המק
כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ו
ותשיתני בו לבלעו חנם · ומאמר והרבה פצעי חנם לא יחייב זה כמו
אחר זה במקומו · ואיוב לא הכחיש זה כלל שהרי אמר חטאתי מה א
וגו' · ומה לא תשא פשעי וגו' ואמר כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש · אם ח
ושמרתני ומעוני לא תנקני · ואמר אם רשעתי אללי לי וגו' ואמר כמה ל
וחטאות וגו' ואמר כי תכתוב עלי מרורות וגו' · ואמר מי יתן טהור מט
ואמר כי עתה צעדי תספור לא תשמור על חטאתי · חתום בצרור פשעי
על עוני · ואמר אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני · וגם אליהוא
אפו עליו על צדקו נפשו מאלהים כי הוא לא היה מצדיק נפשו לגמרי א
אומר שאין יסוריו ראויים לחטאתיו · וזהו שאמר כי אמר איוב צדקתי ו
משפטי · ולא תפשו על אמרו צדקתי כי לא אמר כן איוב במוחלט
שאמר צדקתי ואל הסיר משפטי כלומר יסוריו אלו הם בלא משפט
חטאתיו כשיעור זה העונש · וזהו שאמר הזאת חשבת למשפט אמרת צ
ותפשו על הרשיעו משפטי השם יתברך ואמר כי יוסיף על חטאתו פ
ישפוק · נראה שהיה לו חטאת קודם זה הפשע שהוא מרבה אמריו לא
לא תפשו אלא שהיה מרשיע דינו ית' · ואמר האף תפר משפטי וגו'
לא תלה מקריו וייסוריו למערכת הככבי' שהרי היה מתכחש בזה ואמר א
אור כי יהל וירח יקר הולך · כלומר שלא היה בוטח בהם כי לא ידעו
אין אותם · אבל היה מאמין בהשגחה כאמרו יוצר האדם · ואמר הלא ה
דרכי וכל צעדי יספור · והרבה מאמרי' אחרים כאלה מורים על אמונתו
והיה תולה ייסוריו שבאו עליו מאת יוצר הכל יתבר' וזהו שאמר כי חצי ש
ואמר הים אני אם תנין · ותחתני בחלומות · כמה לא תשעה ממני · אמר
ישופני והרבה פצעי חנם והרבה כזה : אמנם דעתו של איוב היה
היותו חוטא לפעמים בקלות לא היתה מדת הדין נותנת שיוכיחנו אלו
לו המכאובים אשר באו עליו והיה מחויב ממדת הדין של יוצר הכל שתכ
בחטא קל או חמור שייסרהו כפי שיעור אותו מרי אבל מה שאריך אפ
ונפרע מהכל בפעם אחת יורה שבשנאה הוא מתנהג עמו כמדת
שמתנקמים מאויביהם כשתמצא ידם יותר משיעור המרי ובפעם אחת ·
יוכלו להנקם תכף המרי ימתינו עת נכון להם ויקחו נקמתם מהכל · וזה
העיני בשר לך שיעלם ממך דבר עתה ותמצאהו אחר כך · הכימי אנו
שתירא שלא יכלו מהרה על כן תקח נקמתך ממני בפעם אחת ולא תרפ
וזהו שאמר אחר כך אם חטאתי ושמרתני כלומר הארכת אפך והמתנת
לענשני עליו מיד · אבל מעוני לא תנקני כי ברב הימים תמצאנו · וזה שא
אנוש כי תגדלנו להתכעס עמו באיבה כמו שהוא מתכעס איש עם אוי
ותפקדנו לבקרים שבכל יום אתה מחדש עלי מכאובים ובכל רגע וכמש א
קח

יתחרש עליך נגדי · ובזה טוען זה איוב להיות מכאוביו בתכלית החוזק והפלא ותכופים · ונראה שהשטן היה פוקדו ביסורין פעם אחר פעם · ובא אליו ברוח סערה המבהילה והמחרידה וזהו שאמר אשר בסערה ישופני והרבה פצעי חנם · ואמר שזאת הסערה הבאה אליו תדיר להרבות פצעיו היא חנם בלא ספק כי לפי חטאתיו לא היה ראוי לאותן פצעים · וגם היה השטן מפליא לעשות עמו פגעים רעים · וזהו שאמר ותשוב תתפלא בי כלומר אתה רוצה להראות באלו המכאובי' פלאיך ואתה מחדש בכל יום עדיך נגדי עד שהגיע מזה שאמר יסובו עליו רביו יפלח כליותי ולא יחמול ישפוך לארץ מררתי · ואומר יחד יבאו גדודיו · והרבה מאמרים בהפלגת יסוריו ולהיות הרשות נתונה ביד השטן בזה באמרו הנו בידך אך את נפשו שמור היה מרבה פצעיו אחר עד שהיה קרוב למיתה שבזה לא נתנה לו רשות · ושתי טענות אלו שהן אריכות האף עד שנאספו העבירות ותכיפת היסורין זכר איוב במענהו אחר כופר הראשון מדברו כל החברים והתחיל להרשיע אות · ונתאמץ בטענות אלה כי השם יתבר' נוהג עמו כאויב כמו שהוא מבואר באותו מענה · ונזכור זה כשנזכור דעת אליהוא בע״ה · ומה שאמר באותו מענה כמה לי עונות וחטאות ר״ל כי אין לו עונות שיאס בעת היסורין שיהיו ראויים לבא עליו עונש על אותן עבירות · וזהו שאמר למה פניך תסתיר ר״ל למה הסתיר פניך מחטאי עד שנאספו באגודה אחת ותחשבני לאויב לך להפרע מהם אחד · וזהו שאמר אחר כך כי תכתוב עלי מרורות כלומ' כתבת בספרך עונות נעורי אחת לאחת למכות חשבון והורשתני עכשיו עונש עליהם בלא רפיון כאלו זה ירא שאברח מפניך וזהו שאמר אחר כך ותשם בסד רגלי וכל אותן מאמרים נראו לאיוב שהוא היה מדקדק את עצמו לא היו אלא על דרך זו שהוא היה אומר שלא היה ראוי לאותן מכאובים אף על פי שחטא לפעמים והיה אומר כי השם ית' ירך שבזה היה עושה כן עמו כאמרו תהפך לאכזר לי בעוצם ידך תשטמני · אמר ויחשבני לו כצריו · ולולי זה למה האריך אפו עמו להורישו עונות נעוריו · היה מן הדין ליסרו תכף מרותו · אבל היותו מיסרו עליהם כאחת מכאובים תכופים לא ראוי זה כראוי זה מחייב שיו להאמין כי בשנאה נהג עמו · ובזה תפסו אליהוא באמרו אך אמרת באזני וקול מלין אשמע · זך אני בלי פשע וגו' כלומר עת בוא אלו היסורין כפי שיעור אלו הפגעים הן תואנות עלי ימצא · כלומר הורישני עונות נעורי יחשבני לאויב לו להביאם עלי תכופות זו אחר זו מפני שנאה כאלו ישב בסד רגלי ישמור כל אורחותי שלא אברח מפניו · אלו דברי אליהוא תופש אותו על כפירתו זאת שתולה בפי' שבשנאה הוא מוכיח המוררים · הביא ראיה לזה תוקף המכאובות כפי שיעור המרי אשר הוא זך וחף לזה · וגם תכיפתם זו אחר זו וזהו ישם בסד רגלי · ולא נתן ריוח בין זו לזו · זאת היה דעתו של איוב · וכן הוא דעת החכמים ז״ל בדעתו של איוב שאמ' אשר בסערה ישופני · אמר איוב רבש״ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך איוב באויב · ואמרו אמר איוב לקה ובעט · במדרש תלים · ואמרו התחיל לחרף ולגדף · וכן מאמרים

אחרים אזכיר משם אחר זה בע״ה וכשנזכור כוונת כל מענה במה שנ
סדר הפסוקים על הכוונה הזאת · בעזרת העוזר ית׳ :

פרק כח בדעת אליפז · אליפז היה הגדול שבחביריו לפי׳ הקדימוהו על
הוא התפאר בנבואה באמרו ואלי דבר יגונב ותקח אזני
וגם השם ית׳ דבר עמו יותר משאר חביריו והוא נתקרב אל האמת יותר
חביריו אלא שלא ידע להשלים טענותיו והוא ראה כי אלו היסורין
עונש על מריו שעם היותו צדיק אי אפשר שלא חטא והשם יתברך הוכי
היסורין והזהיר איוב שלא יבעט בהם ושיקבלם בסבר פנים יפות · וזהו
הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס · כי הוא יכאיב ויחבש
היא כוונתו במענהו הראשון · ובמענהו השני תפש לו דרך אחרת לפי
מתחזק לומר שאין אלו הייסורין ייסורי תוכחת כי הם ייסורין ממיתים
המות מאלו הייסורין באמרו מי יתן תבא שאלתי וגו׳ · ויואל אלוה וידכאני
ואמר כי אין לו תקוה על מה שהבטיחו אליפז במענהו הראשון באמרו
יכאיב ויחבש שהרי הוא קרב לו אל המות באמרו מה כחי כי איחל · וא
אליפז שאין טענתו הראשונה מספקת לתלונת איוב ולא ראה גם כן
עונות הנעורים הנטפלים והנאספים יחד היה ראוי איוב לאותן ייסורין
לאיוב בזה שאין מדת הדין נותנת כן · אבל היה ראוי ליסרו פעם אחר
בפעם אחת אז נטה לומר שאיוב היה רשע ודבר בכאן לכבוד איוב
ואמר לו אף אתה תפר יראה וגו׳ ירשיעך פיך ולא אני · כלומר כן תספ
הרכת שהרי באמרך על השם׳ תם ורשע הוא מכלה די לנו עדות שאתה
יראה וברין באו לך אלו המכאובות וזהו שאמר מה יקחך לבך וגו׳ · כי
אל רוחך · יאמר כי מתוך דבריך ורמיזות עיניך ניכר כי אתה כופר ·
כדעת הרשעים סיוע לדבריו כי איוב הוא רשע אחר שמקריו כמקריהם
בטובת הצדיקים במענהו הראשון לדעתו כי איוב הוא רשע · ובמענהו
הרחיב בזה המאמר להרשיעו וחשדו בדברים לא היו בו ואמר הלא רעת
ואין קץ לעונותיך · כי תחבול אחיך חנם · ואמרת מה ידע אל · וכל אלו חש
שראה שאיוב לא הספיקוהו טענותיו וכל אשר היה מביא ראיה על רשעו
ירשיעך פיך ולא אני היה מתחזק לראות אותה ראיה כי אפילו טעה בדבו
אין ראיה שהוא היה חוטא וראוי לאותן מכאובים וזהו שנאמר ואף אמנם
אתי תלין משוגתי · אף אמנם עלי תגדילו ותוכיחו עלי חרפתי · דעו
אלוה עותני · ואמר שאף יהיה כן שהוא שוגה בדברים לא היה להם להוכ
בזה וללמוד מכאן חרפתו שהוא היה רשע · כי לחוזק מכאוביו הוא אומר
עותהו ולא היתה עמו דעתו זאת קודם מכאוביו · אז בא אליפז בטענות
והרשיעו בלא ראיה כלל אבל חשב זה אליפז למוסכל ראשון כדי שלא
משפטי השם ית׳ · וכשהפליג איוב לדבר במענהו האחרון בצדקותיו
הטובים בהשמרו מהרשע בכל יכולתו אז לא מצא טענה אחרת אליפז

ועל זה הוכיחו אליהוא שלא תבא תענה אלא להרשעת איוב כנזכר תמוחם :

פרק כט ברעת בלדד · בלדד ראה דעת אליפז במענהו הראשון שאמר שייסורי איוב היו על צד התוכחת וראה שאיוב הרחיק זה הרעת כמו שהקדמנו וחשב לשתי הספקות ותחך הדין בבני איוב שהם רשעים ולא ראינו אחר כך שאיוב זכה אותם כלל ולא היתה תלונתו על מיתת בניו וזה תתכלית בריחתו תליחם שקר ועול אל הש׳ אלא מה שחייבוהו יסוריו להאמין בזה ביסורי גופו לא תחך הדין אם הם על צד המוסר לעבירות קלות כאליפז או אם אינן ייסורי תוכחת כדעתו של איוב · ואם אינן ייסורי תוכחת בלא ספק הם על צד המרי ועבירות חמורות · והוא התחיל להרשיע את איוב ברמז ואמ׳ לו מכאוביך אפילו יהיו כדבריך שאינן יסורי תוכחת מכל מקום אינן בלא משפט כדבריך אלא על עונש עבירות חמורות · ואם תשיב בתשובה ישרה מעליך כי האל ית׳ הוא מקבל בעלי תשובה · וזהו שאמר אם אתה תשחר אל אל כלו׳ אם יסוריך אינן על צד המוסר בודאי הם עכ״ה המרי ואתה צריך לתשובה · אך אם זך וישר אתה כלו׳ אם זך וישר אתה כדבריך ואין צריך תשובה הם עכ״ה התוכחת ועתה יעיר עליך · במענהו השני כשראה איוב מצדיק עצמו ומרשיע משפט הא׳ ית׳ הוסיף להרשיעו בודאי והסיר הספק שהיה לו בזה ואמר טורף נפשו באפו · גם אור רשעים ידעך· הפליג במפלת הרשע להביא ראיה כי אין רעה אלא ל׳ הרשעים ובלא ספק איוב הוא רשע ויסוריו יעידו על זה · ולא דבר במענהו השני בטובת הצדיק כלל כמו עשה במענהו הראשון כי לדעתו אין איוב צדיק כלל : ובמענהו הג׳ בראותו התחזקות איוב להצדיק עצמו תפש לו דרך אחרת להביא ראיה שאיוב הוא רשע רוממות הש׳ וכי יש לנו לחשוב כי איוב הוא רשע ואין לחזר אחר ראיות אחרות ך בזה על דרך אליפז כמו שהקדמנו ולפי זה היתה תפיסת אליהוא לבלדד שוה כתפיסתו לאליפז :

רק ל ברעת צופר · צופר בראותו הפלגת דברי איוב בהצדקתו עצמו ושייסוריו הם בתכלית העול התחיל לטעון עליו שהוא בודאי רשע א שאמר שאין מחקר זה בחק השכל האנושי לתת ראיות מופתיות באיש אחד ו הוא רשע אם צדיק · או אם הוא ראוי לאלו היסורים ולא כטה מרעות יריו שהיו רוכים להכריח איוב להאמין בראיות שהוא רשע ושיסוריו אין עול ם · ואמר שזאת חקירה אלהית נעלמת ואמר ותאמר זך לקחי ובר הייתי ניך · ואולם מי יתן אלוה דבר וגו׳ ויגד לך תעלומות חכמה · חשב צופר להסיר טענה זו כי היות איוב רשע וראוי למכאובי׳ אלו אין זה חסרון אליכו אם לא כרע הוא רשע שנביא לו ראיה המופתית בזה : ובמענהו השני לא הוסיף כלום י דרכו מה לנו להוסיף אחר היותו בדבר שיד אלהי אהבל המפני מה שאמר איוב אמצא בכם חכם חשם לכבורו ואף על פי שלא הוסיף כלום עכשו כדי שלא ורו עליו שתפני לא היותו חכם לא ענה : ואמר לכן שעיפי ישיבוני ובעבור שי בי · ואמר בעבור שאני חושש לכבודי אני עונה לפי שמוסר כלימתי אשמע

מחרפות

מחרפות איוב ואני רוצה להראות לו חכמתי שאיני סכל · ויענני כלומר ש
לענו׳ כי הוא מבנין הפעיל · הזאת ידעת וגו׳ כי רננת רשעי׳ וגו׳ · תפש דין ד
להביא ראיה מרעת הרשעים שהיה איוב רשע ודרך העם לא הזכיר נ
השני טובה לצדיקים כאשר עשה במענהו הראשון לדעתו כי איוב הוא
ובזה עמדה טענתו ולפי זה היתה תפישת אליהוא לצופר שוה לחבירו

פרק לא עתה ראה איך ירדו הדברים בהדרגה מאלו החברים לג
את איוב כי אליפז התחיל בדברים קרובים אל האמת
להשלימם ולא הרשיע את איוב אבל אמר שאלו המכאובים הם ייסורים ש
על עבירות קלות ולא הזכיר כלל מיתת בניו כי ראה שאיוב במענהו הרא
היה מתרעם רק על מכאובי גופו ולא הצריך לאיוב לעשות תשובה לפי ש
בטענתו שיהיה רשע אבל היה חושב כי הוא צדיק בעל קצת עבירות א
גופו מתרקין אותן ויעמוד על צדקו ודרכו הטובה אחר המירוק כאשר
בתחלה · ואיוב בטל טענתו זאת מחוזק הייסורים שאי איפשר היותם
אשבה · על כן הניחו החברים זאת הטענה עם היותה אמיתית כי
בהם חכמה לעמוד כנגד טענות איוב וזאת היתה שגגתם עד שהוצרכ
שאיוב היה רשע גמור הפך המוחש והאמת · ובלדד התחיל בטענה זו
שהקדמנו אבל הביא קצת ראיות בזה מאבדן הרשעים והוא כמקטר
על כן חייב הרשע לבניו · וגם איוב לא התנצל כלל בבניו · וכמ
בבניו שהם רשעים בהודאת כלם · ולהיות בלדד אין ילאו ורפיא בידיו
טובה כאליפז ולא כמוהו בפשיטות אלא כמחזיק החבל משני ראשים ·
אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים · ואליפז אמר לו בשש צרות יצ
הזכיר רעת הרשעים לפי שבטענתו הראשונה לא היה טוען שיהיה איוב
אבל בלדד הזכיר שניהם כאחד לצאת ידי כל הספקות שאם איוב הוא
ימאסהו האל ואם הוא רשע לא יחזיק בידו · ואמר שונאיך ילבשו בשת
צדיק · אם אתה רשע אהל רשעים איננו · ואיוב שמריץ דבריו להתרי
משפטי האל ואמר תם ורשע הוא מכלה · ועל זה בא צופר והרשיעו ב
ואמר ודע כי ישה לך אלוה מעונך · והוא התחיל להזהירו על התשוב
אם און בידך הרחיקהו כי אז תשא פניך ממום · לפי שהוא היה מרשיע הר
דרך מוחלטת ואיוב הלעיג עליו באמרו שענין זה הוא ענין אלהי כי הוא
בעצמו שהוא צדיק ואיך איפשר לתלות ענין מה שהוא יודע בעצמו בסוד
ואמר הלאל תדברו עולה הפנים תשאון וגו׳ על כן בא אליפז ותפש דרך
אשר היה מרשיעו והניח טענתו הראשונה שהיה אומר שבתוכחת של א
ייסוריו · והניח דרכו של צופר ולא רצה לומר שהוא סוד אלהי אבל יש
והביא ראיות מדברי איוב עצמו שכפירתו זאת תורה שהוא היה כופר
מכאוביו ושסיפו מוכיח על תחלתו ואמר ירשיעך פיך שאני למדתי ע
במענה של הראשון ואתה מרשיע עצמך בטענותיך וחזק זה מתקרי ה

שהם רעים ויעידו מקרי איוב שהוא רשע גם כן · ואיוב התנכל כי אין השיחת
דברים שהוא מטיח ראיה על שהיה כופר קודם לכן כי חוזק מכאוביו גרמו לו זה
ואמר כי השם יודע תעלומות לבו · הנה בשמים עדי ושהדי במרומים וחרף
חביריו ואמר ולא אמצא בכם חכם · על זה בא בלדד ואמר שמפני שנחשב כבהמה
ויתחזק על טענתו להוכיח בראיות כי מה שהיה מסופק במענה הראשון אם הוא
צדיק או רשע יגזור עתה שהוא בודאי רשע ולא הוסיף במענה זה אלא שחזק דברי
אליפז בראיה מרעת הרשעים אחר טובתם שטובת איוב ורעתו הם כטובתם
ורעתם ונגלה דעתו בזה שאין לספק בדבר : ואיוב מוכיחם על הרשיעם אותו
פעם אחר פעם ואמר זה עשר פעמים תכלימוני וגו׳ ורחה ראיית שהביאו מרעת
הרשעים אחר שלותם שאין רעתו כמו אותה רעה · אבל מתוכה נראית שהיא
בלא משפט ושהשם חשבו כצריו ובזה היו כל דבריו וכופר בא להתנכל כי הוא
אינו סכל ולולי ההכרה בהתכבלות זו לא היה משיב כלום כי כבר הרשיע איוב
במענה הראשון אבל מפני חשש כבודו הוא משיב ותפס דרך חביריו להביא ראיה
שאיוב הוא רשע לפי שמקריו כמקרי הרשעים · ואיוב בראותו כי הם מתחזקים
להביא ראיה מרעת הרשעים שהוא רשע התחיל להכזיב אותם כי אין אחר טובת
הרשעים רעה ואמר מדוע רשעים יחיו וגו׳ · ע״כ תפש אליפז דרך אחרת להרשיעו
בדברי שקר וטען עליו שהוא היה עושה כך וכך כאמרו תחבול אחיך חנם ·
לפי שהכאיב לבו בטענות אלו התחיל לפייסו שאם יעשה תשובה ישוב כבודו אז
אמ׳ אם תשוב עד שדי תבנה · כי אז על שדי תתענג · ואיוב הוסיף לומר כי להיות
חביריו טוענים עליו כזבים לא היה רוצה להתוכח אלא עם יודע מחשבותיו ואמר
מי יתן ידעתי ואמצאהו · וחזר לומר כי הוא צדיק ואמר בחנני כזהב אצא וגו׳ ·
שטובת הרשעים תורה שהשם מתנהג עמו באיבה ולזה הפליג בטובת הרשעי׳ ·
בלדד בראותו זה הצדיק משפטי השם׳ מרוממותו ואמר המשל ופחד עמו · והניח
ראיותיו שהיה מביא מרעת הרשעים כי ראה שאיוב לא יקבל זה על כן הלעיג
עליו איוב ואמר מה עזרת ללא כח כי גם אני מודה שרוממות השם׳ גדולה וע״כ אני
יודע בעצמי שאני צדיק מתרעם ממנו וספר רוממות השם׳ במענהו הראשון ·
ובמענהו השני הוסיף כי הוא לא הטעתו שלות הרשעים לאחוז דרכם בהיותו
בשלותו ואמר כי מה תקות חנף כי יבצע וגו׳ אם ירבו בניו למו חרב וגו׳ ובמענהו
הג׳ הוסיף כי הוא היה מתנהג ביושר ובצדק וספר הרבה ממעשיו הטובים אשר
לרוב פירסומם לא היה ראוי לחביריו ליחס לו הרשע · וכיון שהוא לא היה רשע
ומכאוביו לא היו ייסורי אהבה אם כן השם׳ עות דינו ועל זה עמד הויכוח :

פרק לב ברעת אלהוא· אלהוא ידע האמת ביסורי איוב שהם דרך תוכחת
על קצת עבירות קלות שעשה כי ידענו כי השם׳ נתן מקום לשטן
לשטין כנגדו וידוע הוא כי אין רשות לשטן להשטין אלא כנגד מי שהוא חוטא ·
וכן אמרו חז״ל יודעי האמת כי ביום הכפורים לית ליה רשותא לאיסטוני לפי
שאין כאן חטא שהתשובה נתקבלה והרי הוא כמי שאינו · והשם׳ כשרוכה בטובת

אוהביו

אוהביו ורואה שלפעמים הם נכשלות בעבירות בשוגג וראויים הם לעונ חייבה תורה קרבן על השוגג נותן רשות לשטן לקטרג כנגדו ולהביאו לי להוציא מחשבתו הטובה לפועל ושיהיה לו שכר טוב על המחשבה כשנ המעשה ושיתכפר עון השגגה בצער הנסיון וזהו נסיון אברהם אבינו ע"ה מי שאומר על ידי שטן היה ואמרו אחר מאי אחר דבריו של שטן ולפי ק מפני שלא הקריב קרבן אחר בכל אותן משתאות ואברהם אבינו ע"ה בזה והוא כשוגג מרוב הטובה ושוכח יי' עושהו ולא הקריב לפניו זבחי תו הולד לו יצחק שבאותו עון נתנסה להקריב לפניו יצחק בנו · וכאשר עמד בנ נתכפר לו אותו עון שהרי גלה בדעתו כי לא במרד ולא במעל היה · ואמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה · ובהיות איוב בשלותו אי אפשר שלא הי לפעמים בקלות ושגגה הוא רב חסד ועובר על פשע וכדי למרק אותן עונ רשות לשטן לומר עליו קטיגוריא ואמר השטן לכך אל עבדי איוב · קטרג כי איוב מרוב השלוה הוא עובד השם וירא אותו · אבל אם היה עניו לרע היה מורד · והש"י הרשהו לנסותו בקנייניו ובניו לראות היעמ השטן · לפי שהרשות נתונה ביד האדם רצה הש"י שתצא מחשבת איוב שיהיה לו שכר המעשה לא שכר המחשבה לבד ובודאי בניו היו מחויי ולולי זה לא הרשהו עליהם · וכך גזר עליהם בלדד ועמד על זה הרעת כמו שהקדמנו · אבל קטרוגו של שטן על קצת עבירות שעשה איוב תדבק השגחת הש"י בהם לאהבת איוב לשמרם ממיתות כמו שהקדמנו של מעלה · שלפעמים תדבק השגחת הש"י על הצדיק כרשעים לאהבתו קבל זה באהבה ואמר יי' נתן ויי' לקח יהי שם יי' מבורך · ולפי שמתשפ נתחייב שלא יכלה מירוק החטא עד שיגיע העונש בגופו נתן רשות לשט ואמר לו השטן לכך אל עבדי איוב וגו' ועודנו מחזיק בתומתו וגו' · ותס לבלעו חנם לומר אני יודע מחשבותיו ואתה הזקקתני להוציא מחשבתו ולא הייתי צריך לכך כי יודע אני שיעמוד בנסיונו ואחר שיעמוד בנסיונו בדאי בקיטרוגך ועל חנם בלעתיו בהסתתך · אז אמר השטן כי לא נשלם עדיין כי אחר השאר גופו בבריאות יבוז לשאר פגעים ועור בעד עור וגו' שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו · ונתן לו הש"י רשות ליסרו בגופו ושלא כי לא נתחייב מיתה : ועוד אי אפשר לפרש כי מה שאמ' הש"י ותסיתני בו לבלע אמ' ע"ד ההפלגה כאדם המחשב את חבירו או את בנו וכשהוא מוכיחו על פשעיו אומר מה זה עשיתי שהוכחתי או יסרתי זה חנם כי האהבה היתה כדאי להעביר את עונו ומכינו כיוצא בזה בכתוב שאמר כי לקחה כפלים בכל חטאתיה וחלילה לאל לענוש יותר מן הראוי אך כאמר דרך היה מן הראוי מצד האהבה שלא לענוש אותו כ"כ · וכן יש לפרש שבע כחטא שבע על חטאתיכם כלומר הרבה יותר מן הראוי על חטאתיכם · וכל נכון לפרש לקיום הפרש שאמיתי אמר חייבהו השכל הצור תמים פעלו וגו'

נ'

בא אליהוא וחפש על איוב על שהיה מחייב מצדיקתו ויש ריו מהם׳ תשבו לאויב על שלא הוכיחו תכף מרותו ועל שהוא משים בסד רגליו להוכיחו תוכחת ... תוכחת בלא ריוח בין זו לזו כי לא היה מתחזק איוב בכפירתו זאת אלא בשתי טענות אלו ועל שתיהן נתן לו טעם אליהוא ואמר לו כי מרדכי שחסר אל השם הוא הצריך אפו לחוטא ושאינו נפרע מיד מן החוטא כדי לתת לו ריוח לתשובה׳ ואת מה אינו מגלה לו פשעו כדי שישוב · הודיעו אליהוא שכבר נתן לו דרך בזה כמו שפרש · והנה אליהוא מכל דברי איוב לא הזכיר אלא אלו הטענות וזכרם כלם איוב במענהו אחר כופר הראשון כי לפי שכוער הוא שמתחיל להרשיע את איוב התחזק איוב לבטל טענתו זאת בשתי טענות : האחת שהיה לו לגלות לו על עונו כדי שישוב בתשובה או ליסרו מיד ויסור קל לא לאסוף עליו גדודי העבירות ולא עשה כן נראה כי מתנהג עמו באיבה · וזהו שאמר מי הוא יריב עמדי כי עתה אחרים והגוע · אך שתים אל תעש עמדי וגו׳ כפך מעלי הרחק וגו׳ וקרא ואנכי אענה וגו׳ כמה לי עונות וחטאות וגו׳ למה פניך תסתיר וגו׳ העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדוף · כי תכתוב עלי מרורות ותורישני עונות נעורי : והשנית בתכיפת היסורין וזהו שאמר ותשם בסד רגלי ותשמור כל אורחותי וגו׳ · עד כאן הם דברי איוב במענה שהשיב אחר המענה הראשון של כופר האחרון שלשת החכמים ועל כל זה השיב אליהוא ואמר לו אתה רוצה להתוכח עם האל ... מי אימר אך בא ואתוכח עמי שאני אחומר כמוך זה הוא שאמר רוח אל עשתני וגו׳ אם תוכל השיבני וגו׳ הן אני כפיך לאל מחומר קורצתי גם אני · ואני לא אבעת אותך כמו שאמרת על השם כפך מעלי הרחק · הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד · והתחיל להזכיר טענותיו ואת׳ אך אמרת באזני וקול מלין אשמע׳ זך אני בלי פשע וגו׳ · הן תנואות עלי ימצא וגו׳ זאת היא הטענה האחת · והטענה השנית ישם בסד רגלי וגו׳ ותפש זה המאמר אליהוא ואף על פי שכבר זכר הענין זה איוב במענה הקודם לזה באמרו העיני בשר לך וגו׳ הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר · וכמו שהקדמנו לפי שבכאן פי׳ כפירתו שאמר ותחשבני אויב לך ולא אמר זה קודם לכן · ועל זה תפשו אליהוא והתחיל לתרץ תלונתו זאת ואמר לו אף על פי שטענותיך חזקות והכריחו לחביריך לגזור עליך שאתה רשע גמור ואני עם היותי מצדיק אותך בשאינך רשע גמור אבל טענותיך הם בטלות · הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש · כי אין לטעון על השם ית׳ בדבר זה שהוא מתנהג עם בריותיו באיבה כי הוא יותר גדול מהם ואין הגדול מתנהג עם הקטן באיבה · ומה שטענת בזה מפני היותו אוסף גדודי העונות ונפרע מהם בפעם אחת ולא תכף המרי וגם כשהוא נפרע מהם הוא נפרע ... שאם אין בזה טענה מחייבת שהוא מתנהג באיבה כמו שחשבת וכמו שהורו לך חביריך בזאת ההכאה אם היתה אחת כמו שהכחתה אלא שהכזיבוה והרשיעו אותך · אבל אני אומר כי עם היותך צדיק כדבריך אין על אסיפת גדודי העונות תלונה על השם ית׳ ולא על תכיפת העונשים כי השם ית׳ אין דרכו לדבר

עם בשר ודם כאשר ידבר איש אל רעהו להודיעו רשעו וחטאתו תכף מיד
באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה אין דרך שכינת שידבר בה אלא בחלומות
לילה וגו׳ ובזאת הדרך הוא מגלה השם ית׳ לבריות קצת ממה שנגזר עליהם
מדותם · וזהו שאמר אז יגלה אוזן אנשים ובמוסרם יחתום כלומר ש
פורענותם ואינו נפרע מהם מיד כמו ובעד כוכבים יחתום · ביד כל אדם יח
ואינו רוצה ליפרע מהם מיד כי בגלוי זה במגלה אזנם שמא ישובו תשוב
פורענות׳ · להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה כלומר כדי שיכיר האדם ש
הרע ויכסה הא׳ מגבר גאותו על כן חותם מוסרם ומגלה אזנם בחלום כדי ש
נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלח · כי חפץ יי׳ בתשובה ולא ליסר החוטא
ועל כן הוא מאחר היסור ומאריך אפו · ובזה סרה טענת איוב על אריכ
ואסיפת גדודי שעירו׳ · או ירצה לומר ובעד כוכבים יחתום שהוא כותב ויח
דינן שיהיה שמור לעת קץ אם לא ישובון כי אין שכחה לפני כסא כבודו
פי שהוא מאחר הפורענות שמא ישוב אבל אם לא ישוב יביאם עליו שהוא
הוא חתום אצלו כל עבירה ועבירה שעושה להפרע ממנו כאחת אם לא ישוב
עולה לענין אחר · אבל האדם לסכלותו לא שת לבו גם לזאת כמו ש
שבחלומו׳ וקול פחדים היה מודיעך מה שקרה לך כדי להתעורר בתשו
לא נתעוררת אבל היית קורא תגר על אותן ההתעוררות והיית אומר
פחדתי ויאתיני וגו׳ לא שלותי ולא שקטתי וגו׳ · גם באוליך לא דרשת
היה מראה אותך בחלומו׳ הדום אותן מכאובו׳ והיית קורא תגר על אותן
והיית אומ׳ וכשתני בחלומו׳ ואח׳ שאחר לא נתעור׳ בתשוב׳ מביא עליו יס
עליו · ועכ״ה הש״י תוכיח אותו במכאוב על משכבו ושומר נפשו מן המות
את נפשו שמור · וזהו ורוב עצמיו איתן שנשא׳ בנין גופו במתכונתו · או
ורוב עצמיו במכאוב איתן · וזהמתו חייתו לחם ונפשו מאכל תאוה ש
על מריו הקדוש · יכל בשרו מראי וגו׳ · ותקרב לשחת נפשו וגו׳ ·
המקטרגים שהם רוצים להמיתו והוא השטן ושגעיו · ועתה גלה לו א
השם ית׳ נתן רשות לשטן עליו אך את נפשו לא הרשהו עליה כי יקרב ל
ימות ובזה סרה תלונת התכיפה · כי היא מפעולת השטן גם כי טוב לו ש
חטאו כאחת אחר שיאחר הגוף קיים בטוח מהמיתה ולא שיהיה מתכונת
ואמר אחר כך אם יש עליו מלאך מליץ שאם הוא כדיין גמור כמו שטען
עצמו ואיספר שכן הוא וצדקותיו הם מליציו ופרקליטיו כמו שהקדמנו
שם אלף מקטרגים מליץ אחד מגיד ישרו ופודה נפשו ממות · וזה לא
חברי איוב כי לא הבינו ענין השטן וענין המליץ והצריכו איוב לעשות
מפני הרשיעם אותו · ואליהוא לא הצריך אותו אלא להגדת המליץ ישר
כבר ויחוננו ויאמ׳ פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר · והכופר הם צדקותיו
רטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומיו החטא נתמרק ביסורי גופו · יע
אלוה וירצהו יודה לשם יתברך שגמלו טובה ויראה פניו בתרועה ובשמח

אל

יהאל ית' לאנוש צדקתו כי הוא אלהי משפט מיסר על המרי ומיטב הנפש לגוף
התולם בשכר צדקתו ופדה נפשו מעבור בשחת שאלמלא ייסורין אלו שבל ענשי
גיהנם וחיתו באור העליון של ג"ע תראה · והודיע אליהוא לאיוב כי מחסדי הש'
על האדם כדי למרקו מחטאיו בעולם הזה מתנהג במדה זו עם האדם פעמים
רבות שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר · להשיב נפשו מני שחת
וגו' ואיפשר שהתשבון מדוקדק כדעת החכמים ז"ל בפי' על ג' פשעי ישראל · זאת
זיא טענת אליהוא · ואיוב לא מצא טענה נגד זו ושתק אחר שתירץ קושיותיו
ובהם היה מתחזק כנגד רעיו · וגם לא הרשיעו כרעיו · והמענים הבאים אחר
כך הם הוכחות לאיוב איך מלאו לבו לדבר ככה נגד השם ית' ונעזר בזה בקצת
טענות חביריו אלא שהם היו טוענין אותם טענות לתרץ קושיותיו ולא היו
מספיקות אבל היו מוסיפות מבוכה על מבוכתו והיא כשתמם בהם אחר שתירץ
קושיותיו ואז היו מספיקות להביא עליו גערות על הטיחו דברים כלפי מעלה
לפי' קודם ידיעתו מה שהודיעו הוא כי היה לו לקבל משפטי הש' באהבה ולחסור
את עצמו · ועוד נפרש זה בהגיענו שם · ושם יתבר' גם כן הוכיחו על התרישו
כנגד משפטיו ולא חדש לנו טענה אחרת יתירה על טענת אליהוא כי הוא
אמת והנה אליהוא לא נתן טעם ליסורי איוב שהם מסכרת הסויה והספר אמר
אין לנו תלונה על אותן רעות כמו שהקדמנו לפי שייסורי איוב היו משוני' מתנהג
על עולם אשר היה מתחייב מזה לומר כי לא באו עליו אלא מצד ההשגחה האלהית
בזה היתה הסכמת כלם · ועל זה השתדל לתת טעם בזה להסיר תלונת איוב
התיר ספקו בזה וכן דעת החכמים ז"ל שאמרו במדרש שאותו רוח לא היה אלא
בביתו של איוב בלבד וכן ההיקש בשאר היסורין :

פרק לג · הנה התבאר מדברינו כי אלו האנשים בכלל האמינו כי הש'
הוא יודע מחשבות בני אדם ומידו תבא להם טובה או רעה ואפי'
איוב שקורא תגר לא כפר בזה אמנם ההבדל אשר ביניהם הוא בענין יסורי
איוב מאי זו סבה באו עליו כי איוב החליט המאמר כי בעול ובלא משפט באו עליו
ר על הש' שהוא מתנהג עמו באיבה חלילה לאל מרשע · ואליפז יראה בזה
דרך מוסר לקצת עבירות קלות באו עליו אם היה שיודה לו איוב שהם מכאובי
ר ואם לא יודה איוב בזה יגזור עליו שהוא רשע גמור : ובלדד וצופר החליטו
אמר שהוא רשע גמור והביאו ראיה לזה יושר דרכי השם ית' וחוזק מכאוביו ·
יהוא תפס דרך אליפז שייסורי המוסר הם על קצת עבירות קלות שעשה
ליס מה שלא ידע אליפז להשלימו בדרכים נבואיים כמו שביארנו כי ענין
טן איננו ענין מושג בעיון אם לא יעזור האדם בו מקבלת הנביאים · והתכמ
ליפז משתדל להתיר הספק האמיתי אשר הוא בזאת השאלה והוא ענין צדיק
לו כמו שהקדמנו בדרך עיוני כי אי איפשר שהש' יעשה דבר בלא משפט · ואי
פר להכחיש המוחש בזה האיש שהיותו צדיק על כן יש לנו לומר שדרך אהבה
עליו ייסוריו כאב המיסר את בנו כשיצא מדרך הישרה להחזירו למוטב

ובלדד וצופר וגם אליפז אשר נטה אליה כשהקשה אליו איוב על שברתו ה
התירו הספ' הזה בדרך השני בשהכחישו המוחש בענין איוב והרשיעוה
שהתקיים בידם שהאמונה הזאת שהשם' אינו עושה דבר בלא משפט ואליהוא
הדרך העיוני שהתחיל אליפז בדרך כבואר כמו שביארנו · ודבריו הם
בענין איוב אלא שקבלה תועלת מדברי אלו החכמים לתת טעם לצדיק
למי שאינו במדרגת איוב ונתגלגלו דבריהם גם כן בענין טובות הרשעי
על פי שלא היתה בזה עקר הכוונה בספר הזה כמו שהקדמנו אבל מתוך
יבא לנו תועלת להסיר הרבה מבוכות יבאו אלינו בענין רשע וטוב לו
נתגלגלו הדברים בראיות שכליות שהשם' משגיח בזה העולם השפל אף
שכלם מודים בזה ואפי' איוב המתרים כנגד דינו של הקב"ה כמו שהקדמנו
שההבדל אשר ביניהם בזה הוא כי איוב היה גוזר מאחר שהשם' הוא משגי
ענייני האדם שעמו הוא מתנהג בשכלה · והחכמים הג' היו גוזרים שאינ
ואליהוא תקן הדברים והוכיח לאיוב גם הוא מאחר היותו יודע ומאמין
שהוא משגיח בבריותיו איך עלתה כזאת בלבו כנגד השם ית' שיתנהג עמו
והרבה להביא לו ראיות כי השגחתו ית' אינה באכזריות חמה כי אם נ
גדולים וזהו עיקר זה הספר : ועתה נבאר כוונת כל מענה ומענה ש
זה בעזרת העוזר והגוזר יתעלה ויתרומם :

פרק לד · בביאור כוונת כל מענה מאיוב וג' ריעיו בזה אחר זה
הספר בספור זה האיש והספו' ההוא בכללו הוא כולל ש

שאחר תתן ענין צדקתו ותמו ויושרו קודם מכאוביו ועם מכאוביו והדרו
בדרך ישרה · ואיך הצלחתו לא גרמה לו בעוט אבל כל אשר יוסיף הצלה
דעת ביראת יי' כל היום : ושני ענין מקריו איך פתאום בא אידו בקני
וגופו ומי היה שבתם אשר כבר ביארנו בפרקים הקודמים דרך כלל ו
ונבארהו דרך פרט כשנפרש הפסוקים אחד לאחר בעזרת העוזר והגוזר

איוב הראשון המענה הזה כולל ענין אחד והוא שאיוב היה בוחר
על היותו לרוב ייסוריו ופגעיו הרעים ולזה במרירו
היה מקלל יום לידתו וליל הריונו · וענין הקללה הוא שהיה אומר מי יתן
באופן מהרוע שלא תעשה בהן הויה כלל או שלא יבאו אל המציאות
שבהעדרם היה הוא מתאוה באותן זמנים כעדר :

אליפז הראשון המענה הזה כוונתו היא אחת שייסורי איוב הם
המוסר ונתגלגלו בו הרבה פרטים : האחד שהוא
לאיוב על היותו בועט ביסורין : הב' כי רעות הטובים אינן ממין רעות
כי רעות הרעים אחריתן האבדן מה שאין כן ברעות הטובים וזה יורה כי
כר המוסר : והג' כי אין לגזור על אחד מבני אדם שיהיה צדיק גמור ש
מפני זה שייסוריו יהיו בלא משפט : והד' כי השגחת הש' מפורסמת ב
ברחמנות וזה יורה כי מכאובי איוב ויסוריו הם ע"כ מוסר של אהבה : והה'
ט

תם לאיוב שיקבל יסוריו בסבר פנים יפות וכאשו בהשתכו׳ עניכו לטובה בשכר
זכלו · והעיד לו כי כן כתפרסם לו מהמוחם ובכאן עלו דברי זה האיש כהוגן :
איוב השני המענה הזה כוונתו אחת והיא לסתור דברי אליפז שאין מכאוביו
על כד המוסר וכתגלגלו בו הרבה פרטים · הא׳ תוקף יסורין
מד המות יותר טוב מהם וזה יורה כי אינם על כד מוסר האהבה רק מכת אויב
וסר אכזרי · והב׳ חרפות לאליפז וכלל בזה ג׳ רעיו לפי שגזר אליפז כי ייסוריו
או עליו מפני מרי קדום כי לפי זאת ההכחה היה מתחייב לאיוב שהוא יגזור
ליו שהוא רשע גמור כי אם הם לעונם המרי כדברי אליפז ואי איפשר היותם
וסר האהבה לתקפם אם כן יתחייב מזה שהוא רשע גמור ראוי לאותן ייסורין
אף על פי שלא פי׳ זה אליפז במענהו הראשון אבל איוב יהבין כי מהכחתו זאת
תחייב כן ועל כן חרף אותו · והג׳ כי דברי אליפז הם בטלים לגמרי לפי שאין
תקוה לאיוב להשכל מאותו חולי ואם כן איך כאמו שהש״י יכאיב ויחבש · והד׳ קורא
נגד על הש״י איך על זה פקח עיניו להתוכח עמו כאמר יתוכח איש עם רעהו
שומו בכל היסורין כאלו היה ירא שיברח ממכו ופוקדו בייסורין מבהילים בכל
נגע ועוכה ואחר היותו עומד למיתה די לו בזה מירוק לעונו ולפשעו :
בלדד הא׳ המענה הזה כוונתו היה א׳ והיא שמכאובי איוב הם על כד
המוסר כדבר אליפז ואם אינם על כד המוסר כמו שטוען
איוב יגזור עליו שהוא רשע גמור ראוי אליהם · וכתגלגלו בו הרבה פרטים ·
אחר תוכחת לאיוב · הב׳ להצדיק דרכי הש״י · הג׳ כי בני איוב היו מחוייבים
מיתה לרשעם · והד׳ כי ואם איוב הוא צדיק בהתחננו לאל ישתנה עניינו לטוב ·
הה׳ כי רעות הרעים אחריתן האבדן מה שאין כן ברעות הטובים ועל כן יש
לאיוב תקוה אם איננו רשע :
איוב השלישי המענה הזה כוונתו לסתור דברי בלדד ולטעון שייסוריו אי
איפשר היותם על כד המוסר לרב חזקם וכי אין תקוה
השכל מהם ולראות טובה אחריהם וגם אי איפשר היותם מפני העונש להיותו
רע בעצמו שהוא צדיק בלתי ראוי לאלו הייסורין · ועל כן הוא גוזר שהש״י הוא
מתכחש עמו שלא כדין ועל כן הוא רוצה להתוכח בזה עם השם ית׳ היודע תמו
צדקתו כי הויכוח בזה עם רעיו לא יועילהו אחר החבר שחברוהו שהוא רשע
תגלגלו בזה הרבה פרטי׳ · הא׳ גודל רוממות הש״י כי לא כעלם ממכו ומה שהיה
ביא מזה ראיה בלדד שייסוריו הם כדין הוא מביא סיוע לתלונותיו שאן שלא
דין כי לא יתלונן האדם משופט שכל אם הוא דן שלא כדין ואין התלונה אלא על
שופט חכם אשר יצא מלפניו משפט מעוקל · והב׳ כי מכאוביו אי איפשר להיותם
דין להיותם בתכלית החוזק ושאין תקוה להשכל מהם להיותם ממיתים ולהיותו
י מעבירות חמורות · והג׳ שהוא היה מבקש להתוכח עם הש׳ ולא עם חביריו
חביריו אינם יורדין לסוף דעתו אם הוא צדיק או רשע אבל האל ית׳ היודע
מחשבות לבו היה תאב איוב שיתוכח עמו למה הוא מיסר אותו כן · והד׳ שהוא

תמה מהשם ית' איך הוא מתנהג עם בריותיו בדרך שלא להאריך אפ
עליהם פשעיהם תכף המרי עד שהוא אוסף עליהם גדודי העונות וג
פוקדם הוא תוכף העונש עליהם מבלי ריוח בין זו לזו כי זה יורה מדו
מנהג בשר ודם הוא מתנהג עמהם אחר שבראם בריאה נפלאת
מתחלה והחכימה מה שלא יעלם כי לפי זאת הבריאה הנפלאה היתה לו:
עמהם ברחמים גם להיותה חלושה מלקבל תוקף אלו העונשים · וכנו
ביאור זה · והה' שהוא היה בוחר לא היותו על היותו כי אחר שהצדיק ו
שוים במיתה כמות זה כן מות זה ורוב צדקת הצדיק לא יצילהו מהפגע
א״כ למה לו חיים · ובאו דברי איוב בזה המענה נמרצים יותר מהקודם ל
התחילו רעיו להרשיעו כמו שהקדמנו בדעת בלדד :

צופר הראשון   כוונתו היא להרשיע איוב בלא ספק לפי שהא
דחה טענת אליפז שאי איפשר שיסורין יק
התוכחת והמוסר להיותם חזקים ממיתים · וראה שהוא דוחה טענת ב
בו שמא הוא רשע ונתחזק לומר שהוא צדיק לפני האל ית' המיסרו ו
שמו יורה לו השי' בצדקתו על כן בא ואמר כי איוב הוא טועה בזה כי
לדעתו שאין ראוי שיקראו יסורין אלו יסורי תוכחת אבל אין ראוי ל
בלא משפט כמו שמחליט איוב · ומה שטען בזה איוב לפי שהוא י
שכמו יאמר בזה צופר כי הוא טועה בעצמו להיות כל אדם קרוב האל
ויתוכח עם השי' כאשר הוא תאב ויפרוט לו חטאיו יודיעהו כי יסוריו
לו לפי פשעיו וגם יותר מהם · וחשב זה צופר למושכל ראשון לרוממות
האדם השר ביתם אל רוממותו ולהתפרסם רתמי השם ית' על בראיו ו
הרשעים הוא משפיע טובה כל שכן שלא ידיע לטובים אם לא במשפ
הקדמנו זה · על כן מיעץ אותו שישוב בתשובה ושיקבל תפלתו ותש
לקדמותו ורעתו תהיה טובה באחריתו מה שאין כן ברעת הכופרים א
לבם לשוב בתשובה ע״כ אחריתם עדי אובד :

איוב הרביעי   כוונתו היא כי מפני שהתפאר צופר בידיעת שבת י
בסוד נעלם הלעיג עליו ואמר כי לא עבר רוחו' מ
עם צופר כי גם הוא חכם כמוהו וספר הרבה מחכמת השי' והרבה ל
הלעיגו עליו ועל הצדיקו דיני השי' בדברי שקר והתאמץ להצדיק ע
אינם רק תוספת ביאור למה שכלל במענה הקודם לזה כי הוא הפ
ברוממות השי' וכי לא נעלמה ממנו ושהוא רוצה להתוכח עם השי' ע
עמו ככה להורישו עונות נעורים ולא ייסרהו אחת לאחת עד שכאבפו
מכה בלתי סרה בלא שום ריוח בין זו לזו ושהוא תמה מהשי' שאחר הי
עומד למיתה וגם טבע יצירתו נותן לו להתלכלך בקצת חטאים למה ה
ועונש על אותן חטאים במכאובים חזקים · ואלו היתה תקוה לאדם א
בשובו לחיות היה טוב אבל כיון שאין לו תקוה זו וסוף דבר ימות במ

מה בכע כי יתם דרכיו אחר היותו נגוע מוכה אלהים בלא תקוה אחר אותן
עים ואיה שכר צדקותיו ולא היה מספיק לאיוב שכר מכותיו השארות נפשו כי
מחוייב הוא אל הנפש השלימה בטבעה · וגם רעיו כלם לא הזכירו כלל ענין
ים הבא כי אינו מספיק לתרץ שאלת צדיק ורע לו וכמו שאחז״ל צדיקי אי אכלי
תרי עלמי מי סני להו :

[...]יפז השני כוונתו ללכת בדרכי צופר ולהרשיע איוב ושהוא רשע גמור
ראוי לאלו היסורין ועזב דרכו במענהו הראשון כי ראה
[...]בות איוב כמרבות לבטל שאי איפשר היות יסוריו על צד המקרה וטען עליו
[...]וא רשע גמור ושטענותיו הם מוכיחות עליו שהוא רשע גמור כי המרשיע
פשי האל ית׳ די בזה ראיה שהוא רשע גמור לולי היות אלו מחשבות רעות
[...]ים ייסוריו בתמונת האל לא עלתה בלבו ככה בבא עליו ייסוריו וסופו מוכיח על
[...]לתו · ומה שהתפאר איוב כי בחכמתו ידע סודות התכיאות יאמר אליפז כי גם
[...]א לא נופל ממנו בזה ושהוא קבל מזקניו כי רעות הרשעים הם בלא תקוה ·
[...]ם אמת הדבר כמו שטען איוב שאין לו תקוה להנצל מאלו היסורין יהיה זה
מופת שהוא רשע גמור :

[...]ב החמישי כוונתו היא לחזק דברי הראשונים ואין בו שום חדוש טענה
ויש בו ד׳ פרטים · הא׳ כי הוא צדיק · השני כי מכאובינו
[...]וכים · והג׳ דברי קנטורין כנגד חביריו ושאין בהם חכם · והד׳ כי אין לו תקוה
לראות הטובה שהבטיחוהו חביריו :

[...]דד השני כוונתו היא לחזק דברי אליפז כי רעת הרשעים אשר אחריתם
האבדון היא מופת שאיוב אם רעותיו אין להם תקוה
[...]עכותיו הוא רשע · והוכיח לאיוב על חרפו חביריו וחשבם כבהמה :

[...]ב הששי כוונתו היא לחזק דברי הראשונים גם כן כי ייסוריו הם בלא
משפט לרוע מקריהם והוא מוכיח רעיו על הרשיעם אותו
[...]י לו כערו ולמה הם מוסיפין יגון על מכאובו ושהי להם להזהר מזה כי עליהם
יש עונש מזה :

[...]ר השני כוונתו היא להפליג ברעת הרשעים להורות כי רעות איוב
אשר הם כרעותיהם הם ראיה כי מעשיו כמעשיהם ואין בזה
[...]ית על דברי חביריו וכבר התבאר למה הוא משיב כי לא עשה כן אלא מפני
חרפות איוב שחרף חביריו ובכלל שהם כבהמה וכבר הקדמנו זה :

[...]ב השביעי כוונתו היא לסתור ראיות חביריו המתחזקים להביא ראיה על
רשעו ממקריו שהם כמקרי הרשעים וסתר טענותם על דרך
[...]אמרו כי אם היה זה הענין נמשך בכל הרשעים היה איפשר זה אבל החוש
[...]ר הפך דבריהם כי כמה רשעים יש בעולם שהם מתים בשלוה ולא ראו
[...]ה אם כן אין ראיה ממקריו שיהיו לרשעתו כי הרשעים הם בשלוה כל ימיהם
[...]ריהם הם טובים · ומה שהזכיר בכאן מטובת הרשעים לא הזכירו כמתרעם

על

על רשע וטוב לו כי לא חובר זה הספר בהתרת ספק זה כמו שהקדי
לדחות טענת חביריו שאין מביאי' ראיה מרעותיו שהוא רשע כמותם וזה
הן ידעתי מחשבותיכם כמו שכפרש בזה המענה בעזרת האל:

אליפז השלישי כוונתו היא לחזק דבריו ודברי רעיו שאיוב הוא רש
על דרך אחרת שהוא טוען עליו טענות כוונו
אותו שפעולותיו רעות לשמים ולבריות ושלולא זה לא באו עליו אלו הייסו
הש׳ חפץ להצדיק בריותיו ואינו חפץ במיתתן ולולא היותו רשע גמו
מהרשע לא חלו עליו אלו המקרים ונותן לו עצה לשוב בתשובה ולעזוב דרכ
וישתנה עניינו לטובה:

איוב השמיני כוונתו היא לחזור לטענותיו הראשונות כי הוא נרד
להתוכח עם האל ית׳ ולא עם רעיו החוטאים
וכי טובת הרשעים היא טובה שלימה ואין ראיה מרעותיו שהוא רשע
מקריהן במקריו כטענות ריעיו:

בלדר השלישי כוונתו היא להצדיק דינו של האל ית׳ מרוממותו
הוא חסר מאד ביחס לרוממותו על כן אי אפשר
חטאים ואין בדבריו טענה מחודשת והיו דבריו חלושים ע״כ לענ עליו
איוב התשיעי כוונתו היא ללעוג על בלדר בטענתו זאת ושהוא
וכהנה ברוממות האל ית׳ ועל כן הוא מתלונן על
גודל רוממותו מחייב התלוננות על היותו בלתי מתנהג ביושר
הקדמנו זה:

עוד הוסיף לדבר בהפלגת אבדן הרשעים להגיד לרעיו כי לא
ממנו · וכי לאיותו יודע כל זה לא נטה לבו לרעותיה
בשלוה ולכן אין לחשדו שהוא רשע כמותם · נמצא כי איוב היה דוחה
שהוא רשע משלות הרשע שאחריתה רעה והיה אומר שאין זה ראיה ש
מהם מתים בשלוה כמו שהקדמנו · והיה מודיע לרעיו שזאת הטענה ש
משלות הרשעים לא הטתו ללכת בדרכם כי גם הוא יודע כי יש מהם ש
רעה וחתם דבריו בדברי חכמה וכי סוף כל האדם איננה רק יראת יי׳ כמ
שה״ע בספר קהלת לפי שדבריו היו כרחי׳ שכוטין לדברי טעות וכן עשי
על פי שהיה מטיח כנגד דינו של הש׳ כדי להצדיק עצמו גלה בסוף דברי
לא היה פורק עול וקטרוגו לא הביא ספק באמונתו בש׳ וביראתו כלל
רוצה להתוכח עמו על מה יריבהו:

עוד הוסיף לדבר בהפלגת יושרו וצדקותיו המפורסמים
במעלתו ובכבודו אשר לפי פרסומם אין ראי
ברשע כלל וכיון שהוא מפורסם ביושר וגם ייסוריו הם בתכלית החוזק
פנים יש לגזור כי הש׳ הוא מתנהג עמו באיבה ובמשטמה ואין לריעיו
מספקת בהתנכלות תוה׳ ובזה היתה תחימת דבריו עד שחביריו לא מצא

יות ושתקו כלם לו כאמרותם שחזרו לטענתו כדעת החכמים ז"ל שאמ' וירשיעו את איוב תקון סופרים הוא עד שחרה אף אליהוא עליהם בכללם :

פרק לה בביאור כוונת אליהוא בכל חלקי דבריו והמשך אליהם :

אליהוא הראשון כוונתו היה לתרץ קושיית איוב בדרך חדשה לא שערוה שלשת הרעים ודבר בהתנצלות על איחורו מלהשיב כי ...ו עשה כן להתכבד בקלון האנשים ההם כדי שיבא הוא ויטול העטרה לעצמ... זר שלא ימצאו מענה אבל עשה זה לכבודם להיותם זקנים ממנו כי היה רוצה ...תברר האמת על ידם והתחיל להוכיח איוב ולסתור טענותיו שהיה טוען כי ...אי העביר עליו את הדרך בדינו וכבר ביארנו במה שקדם כדעת אליהוא איך תירץ קושיות איוב במענה הזה ואין תועלת בהכפל :

אליהוא השני כוונתו היה לתפוש איוב ולגעור בו על אמרו כי צדקתו לא עמדה לו להנצל מהפגעים · ויורה זה כי לא יועיל לאנוש ...רו והרבה להוכיחו על זה כי הוא מרשיע משפט האל ית' כי אף על פי שלא ...ה יודע מלפנים מה שהודיעהו הוא במענהו הראשון בסבת ייסוריו עם כל זה לא היה לו לחשוב כן על האל ית' והביא לו ראיות על זה :

אליהוא השלישי כוונתו היה לתפוש תפישה אחר' על צדקו נפשו מאלהים והיה לו להבין מדעתו שהוא החוטא והרשע ווי' הצדיק :

אליהוא הרביעי כאמר בו ויוסף לא ויען כמכתב מענים הראשונים לפי שהמענים הראשונים הם תשובות לטענות איוב · וזה ...ענה הוא ענייני חכמות ללמדם לאיוב כמו שאמר החרש ואאלפך חכמה יוכל ...תבונן מהם מפלאות תמים דעים המורים על יושר משפטיו ורחמנותו על ...יותיו בהשגחתו עליהם אחר כל זה מסיר הספק מלב המקטרגים על יושר ...ו ויש בו תוספת בביאור לג' מענים הראשונים כמו שנבאר שם : אחר זה ...ה הש' לאיוב והגיד לו מרחמנותו ויכלתו והוכיחו על הרשיעו דינו כמו שנבאר בע"ה · ואיוב הודה על פשעיו והש' שב שבותו והשיבו לקדמותו :

ועתה נתחיל בביאור הספר פסוק אחר פסוק בעזרת העוזר והגוזר ית' · וזה החלי לעשות :

בארץ עוץ

אמר שם במי אדום כאמרו בת אדום יושבת בארץ עוץ והית׳ בידם קבלת אבות מנבואות הש׳ והשגחתו:

תם · שהיה שלם על קבלת אבות כאשר לא בא אבלו מופת על סותרם: וישר · במדיכות והיה ירא אלהים מצד הקבלה: וסר מרע · מצד היותו ישר ובזה זכה לבנים לעושר ולכבוד:

יש

מחלוקת ברבנ[ו]...
ז״ל בענין איוב יש מ...
איוב לא היה ולא נברא אלא מ...
ויש מהם שאמר שהיה · ובגמ...
ישראל יש...
שאמר ש...
ויסוריו...
וכן נראה...
האמת...
מתה...
ביחזקאל...
שלשת...
האלה נח...
דניאל ואי...
בצדקתם...
נפשם ·...
הזכירו...

היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע:

למה הזכיר ג׳ אלה ואמ׳ לפי שכל א׳ מאלה ראה ג׳ עולמות ישוב וחרב...
נח בכל העולם · דניאל בבית המקדש · איוב בביתו · ולזה הזכירם על...
כי היותר כולל הזכיר תחלה אף על פי שנראה שאיוב היה קודם לדניאל...
מחלוקת ביניהם באי זה זמן היה · יש מי שאמר בימי שפוט השופטים...
מי שאמר בימי אחשורוש · ויש מי שאמר בימי מלכת שבא · ויש מי ש...
כשדים · ויש מי שאמר מעולי הגולה היה ובכלל אלו הם סוברים שמישראל...
שמתשה ואילך לא שרתה נבואה באומות העולם מ״מ · ויש מי שאמר...
היה · ויש מי שאומר מיועצי פרעה היה · ויש מי שסובר שמאומות הע...
וחסיד היה וקבל שכרו בעולם הזה · וכן סוברים בחבריו שהם מאומו...
ואמרו ז׳ נביאים נתנבאו להם לאומות העולם ואלו הם בלעם ואביו ואיוב...
ובלדד וצופר ואליהוא בן ברכאל · ובגמרת ארץ ישראל יש מי ש...
שאליהוא הוא בלעם · ויש מי שאמר שהוא יצחק אבינו ע״ה : ונראה...
מהגמרא ומהמדרשות הוא שהיה מאומות העולם קודם זמן התורה...
זמן ומרע״ה כתב ספר קורותיו וויכוחו עם חביריו מפי הגבורה כמ...
התורה · וכן אמרו משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב · והחכם ר״א בן...
ז״ל כתב כי נראה לו שהועתק מלשון אחרת ולזה הוא עמוק המליצה...
הספרים המועתקים מלשון ללשון · ואין צורך אלא לפי שאלו האנשים...
מדברים בלשון הקדם כשהעתיק משה דבריהם אות באות אל לשון הק...
הגבורה בא הלשון עמוק כמנהג הספרים המועתקים · אבל עם היותו...

ועולם נראה שהיה מזרע האבות מבני עשו לפי שאמר הכתוב שהיה בארץ עוץ
מצינו בת אדום יושבת בארץ עוץ · ואמר בו התרגום בארע ארמניא · ולפי
שהיה מזרע אברהם הכיר את בוראו בקבלה שהיתה לו מאבותיו ועבדו במדות
שכליות מן התום ומן היושר וסור מרע לעשות לבני אדם ובעבודת הלב שהוא
עיקר הכל שהיה ירא אלהים · וכן חביריו כלם הם מתיחסים אל האבות אליפז התימני
שהוא כשם בכור עשו והוא מתיחס לבכורו שנ' בני אליפז תימן אומר · ובלדד השוחי
מתיחס לבן אברהם שוח כמו שכתוב את ישבק ואת שוח · וצופר הנעמתי מתיחס
אל צפו בן עשו כי הם קרובים בטעם כי צפו לשון צפיה כלשון צופר שהוא מלשון
צפר מהר הגלעד כתרגום בוקר צפרא · ומצינו שבלשון הקדש ישתנו השמות
הענינים קרובים כמו שקרא לצוחר בן שמעון זרח כי הכל ענין אורה · וכן
אליהוא הבוזי מתיחס לבוז בן נחור אחי אברהם · ומה שאמר ממשפחת רם אמר
בו התרגום מן גניסת אברהם היה שמו רם · והודיענו הכתוב יחס אלו החכמים
להודיענו כי היו מזרע האיש שהיה פרש האמונה ואוחזים דרכו כן כתב הרמב"ן
ז"ל בפי' יחסי אלו החכמים : והרב המורה ז"ל כתב כי זה האיש לא היה חכם
לפי שלא מצינו שיתאר אותו הכתוב בחכמה ולפי שלא היה חכם התרים כנגד
האל ית' על מאורעיו והולך הרב ז"ל לשטתו כי הוא רוצה שאלו המאורעים באו
עליו לסבת החומר אשר אין מפלט ותחבולה להשכל מהם וזה נעלם מאיוב
וחשב כי מהשם' באו עליו בכוונה ראשונה וכשהודיעו אליהוא ענינים שלא היו
יודעים אליו בחכמת הנמצאות גם השם' דבר עמו וגלה לו הענין אז שתק · וידע
שהשגחה האמיתית היא הצלחת הנפש ועל זה הוא מסכים לדעת האומר משל
היה לפי שעל פי דרכו זאת ישיגוהו קושיות עצומות אם היה כפשוטו · ודרך
האמת בזה הוא מה שהקדמנו בפרקים כי ייסורי איוב באו על מירוק קצת
שגגות להטיבו באחריתו והטעם מפני מה לא תאר אותו בחכמה כמו שתארו
בתום ויושר ויראת אלהים וסור מרע הוא אצלי עקר גדול מעיקרי התורה
להודיענו שלא המדרש עיקר אלא המעשה · ואלו היה חכם מדניאל אשר כל סתום
לא עממוהו ולא החזיק בתום ויושר לא היינו נבוכים אם אירעו לו מקרים רעים
אבל אם הוא מחזיק בהם אפי' לא למד חכמה באמת הוא ראוי לגמול הטוב ואם
יאירעו שיחולו עליו פגעים רעים ישומו ישרים על זאת · ובודאי כי איוב חכם
גדול היה כמו שנראה מדבריו שיש בהם חכמות ממעשה בראשית וידיעת האל
ית' וכמו שנראה מחסידותו וממעשיו ישרו אשר אי אפשר למי שלא קנה חכמה
לעשות כיוצא בהם וכאמרם ז"ל לא עם הארץ חסיד · וגם רוח יי' דבר בו ואין
הנבואה שורה אלא על חכם · תם וישר וירא אלהים וסר מרע תם בלבבו בדעות
הנבואה כאמרו אם אראה אור כי יהל' ויפת בסתר לבי · ויורה שפי' תם הוא
התמימות בדעות האמונה מה שאמר השם' לשטן ועודנו מחזיק בתומתו כמו
שפרשנו · וישר בעצמיו במדות שכליות כאשר על העניים וזולתם מן זה
ספר על עצמו · ואחז"ל איוב וותרן בממונו היה · ירא אלהים : פי' החכמים ז"ל

איוב עובד מאהבה היה · כאמר ירא אהים באיוב · וכאמר ירא אלהים נא...
מה אברהם עובד מאהבה אף איוב עובד מאהבה · וענין האהבה למו...
על עבודת השם ית׳ כאמרו על עצמו הן יקטלני לו איחל · והכתוב...
שאם בא מעשה לידו היה מוסר נפשו על קדושת השם יתברך ואולי כן...
מרע להתרחק מהגזל ומאוכלת האללי׳ ומהעריות כמו שספר על עצמו...
באו אלו התארים על איוב בדקדוק נכון לומר כי היה איוב טוב לשמים
וטוב לבריות וזהו ישר · ושלא היה רע לשמים וזהו ירא אלהים · ...
לבריות וזהו וסר מרע · כי לפעמים יהיה האדם בקצת פעולותיו טוב לשמי...
טוב לבריות ובקצתם רע וזה היה טוב בכלם וזהו תכלית השלימו...

וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃

נתברך זה האיש ברוב בנים זכרים ונקבות והיו הזכרים יותר מכפלים מהנקבות · וכבר אמרו אשרי מי שבניו זכרים · ומיעוט הבנות גם כן ברכה כמו שאמר וגם אפילו ברתא לא חסריה רחמנא :

וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל בְּנֵי קֶדֶם׃

ידוע הוא כי ארץ קדם היא בארץ חרן כמו שכתוב · וילך ארצה בני קדם · והמקום ההוא הוא מקום מקנ׳ כאמ׳ ושדדו את בני קדם · אהליה׳ וצאנם יקחו יריעותיהם וכל כליהם וגמליה׳ ישאו להם · וספר הכתו׳ כי האיש הזה היה יותר גדול מכלם וכבוד עשרו היה מאמין הכתבאות׳ הארץ · ואמ גדול מכל בני קדם ביחס ובמשפח׳ רבה כדי שיהיו לו כל טובות שיתאוו להם בני האדם אשר היחס אחת מהן : ועבד...
מאד · אמ׳ ארכות כעבדות · ואמ׳ עבדים ושפחות וזה נראה יותר נכון לפ...
שהשטן כתן כל אשר לאיוב ביד השטן ולא מכינו שהפך לו ארכות · ואולי היו לו...
ולא חשש השטן להשחיתם כי באבדן הגמלים והבקר כמארו ארכות...
ותכינו שהבקר היו חורשות אם כן היו לו שדות ונכבון כי העברים והשפ...
בכלל עבדה רבה :

וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם׃

והלכו ועשו ושלחו וקראו כלם לשון הווה הם כי כן היו עושים תמיד · ופי׳ הרמבן ז״ל כי זה התמידות איננו

משפט
ועשו
לתת
לחם
וקראו
אחיותיהם
לאביונים

שכל שבוע כי רחוק הוא שיעשו כן כל הימי' ולא כהה בהם אביהם ולמה יקדשם
ויעלה עולות עליהם ומחר ישבו באולתם · אלא ענין התמידות הוא כי ברכותם
במשתה היו עושים כן · או פעם אחת בשנה :

אוהב משפט
הקיפו ימי המשתה
אמר שלמו ז'
ימים כי ז' בנים
היו לו ולשון הקיפו
חזר אל הימים
הוא בודד כמו
תקופת הימים ·
יהיה יוכח
איוב אל הבנים כלומר כאשר הקיפו
בנים ימי המשתה · ואיך שיהיה תשמי

וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרֲכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל־הַיָּמִים׃

משפט צדק
ויקדשם ולא כהה בם : והעלה עולות · לכפר על הרהור הלב: אולי חטאו · על דרך וישמן ישורון ויבעט: וברכו אלקים · על דרך ויאמרו לאל סור ממנו :

פירושו' האלה ירצה לומר כי אחר היקף אחר משתה בניו היה מקדשם אביהם
בסוף השבעה היה אומר להם שיתקדשו להשמר מחטא ולהיות נכוני' להעלות
עולות לשם והיה ויקדשם מענין וקדשתם היום ומחר · או יהיה יקדשם לשון
זמון שהיה אומר התקדשו למחר לאכול עמי זבחי' כי אחר שאכלו סעודת הרשות
בבית כל אחד מהם היה רוצה שיאכלו עמו סעודה של מצוה · מספר כלם רמז
בנים ולבנות · כי אמר איוב · חשב בלבו כן שמא חטאו ברב השלוה והשביעה
כמו שאמרו רז"ל שקבא דכלא שתא רגלא : ‹ פי' בעל הערוך חבורה של כל
שנה הרגל : › וברכו אלהים בלבבם · כנוי כלפי מעלה מענין ברך אלקים
ומות ומלך · והוא רמז אל הקללה : ככה יעשה איוב · כן היה עושה איוב תמיד
מעלו' עליהם עולות שהעולה מכפרת על המחשבה שהעולה על הלב כמו שאמרו
רז"ל וסמכו הענין אל זה המקרא · ומכאן למדו באלם בנ להתענות אחר ניסן
ואחר תשרי ג' תעניות שני וחמישי ושני · וענין הקרבנות , היה נהוג לאומות
העולם וחסידיהם והיו עושים אותם לש"י ית' · ולהודיע צדקת איוב זכר משתה בניו
כי היה חושש להרהור עבירה והיה ממהר לכפר עליהם :

אוהב משפט
פירש הראב"ע ז"ל ויהי
היום כמו ויהי
היום ויעבר אלישע
אל שונם · כלומר
היום אשר אירע
ככה ותרגום פיר' ביום הדין זה
היום שבו כל באי עולם עוברי' לפניו

וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם׃

משפט צדק
בני האלהים · שרי האומות : להתיצב על ה' · לדעת מה יצוה : השטן · מדת הדין המתנגדת למדת רחמים על דרך לא ידון רוחי :

בארץ

כבני מרון · וזה מתרגם והוא ביומא דיכא רבה יום סבוק סורחניא·והנה
סעריה ז"ל כתב שאי איפשר שיהיה השטן מלאך שאין למלאך קנאה אבל
היה ויהיה ענין זה כן שביום א' מימי השנה נועד להתפלל היו מקובצים
אחד חסידים הנקראים בני האלהים והיו נושאים ונותנים בענין חסי
איוב ·והיה שם אדם שונא לאיוב ונקרא מפני זה שטן כטעם ויקם יי' שטן
את הדד האדומי ואמ' כי חסידותו של איוב לא היתה לשום שמים ופי' משו
בארכו לבד ולא בכל העולם ופי' כל אשר לו בידיך כאפכך · וכמהו הנה
ופי' אך את נפשו שמור כלומר שמור נפשך שלא תבקש נפשו · ואו דבריו
מהפשט · והרב המורה ז"ל לפי דרכו שתפש לו שזה כלו היה משל פי
אמרי מכאות האדם ונסמך בזה במה שאחז"ל הוא שטן הוא יצר הרע הו
המות וכבר פי' בפ' העשרים דעת מקובלי האמת בזה שהוא מלאך ממסד
ן' עזרא ז"ל יש לו בזה דעת נכרים כי הוא רואה שזה השטן מבט ממכט
מורה זאת הרעה הבאה על איוב ויהיה לפי זה פי' ויהי היום שהיה
וזאת המחברת במערכת הככבים ורחמנא ליצלן מאהי דעתא·
האלהים · מאין ידענו זה אבל זה יורה שנכתב זה הספר ברוח הקדש
ר ז"ל ועל זה הוא בכלל הכתובים : להתיצב על יי' כלומ' לעמוד לפניו כמו
השמים עומדים לפניו מימינו ומשמאלו · וכמו אלה בני היצהר העומדים
כל הארץ · והענין ללמד זכות או חובה כי יש מלאכים משגיחים בני
האדם ומלמדים עליהם זכות או חובה לפני יוצר הכל ית' כענין במלאכו
שכתוב שם שהם מהלכים בארץ זה ללמד חובה וזה ללמד זכות וכתי'
עליו מלאך מליץ : ויבא גם השטן בתוכם · דקדק הרב המורה ז"ל
כאן להתיצב על יי' כמו שנאמר בבני האלהים כי אכלו בני האלהים ה
העליונות המנהיגות זה המציאות אשר הם מכוונים מהש' בראשונה
והשטן הוא הכח האמרי אשר הוא סבת אלו הרעות ההוות בזה המצי
מכוונות מהשם ית' ולא יבואו כי אם במקרה · ואולם למטה אמר גם
להתיצב על יי' לפי שהוזהר בשמירת נפשו והשמירה הזאת היא מכוו
מפני זה נאמר שם על השטן להתיצב על יי' · זה נראה לי לישבו על פי דרכו
פי שנראה מדבריו שהוא מיסב זה על דרך האחרת שהשטן יש לו גם
במציאות לפי שאין הויה בלא העדר · ולפי דרכנו יש לנו לפרש כי
שלום עבדו היה רוצה לזכות איוב על ידי מלאכיו להיותו כדיק לפניו
מקטרג בלתי מכוון לעצמו ועל כן לא נאמר עליו להתיצב על יי' · א
שניה נאמר עליו להתיצב על יי' לפי שכבר נעשה שלוחו של מקום ונא
כמו שאר בני האלהים · וכן פי' הרמ"בן ז"ל :

אוהב משפט

ידוע הוא שהש' ידע מאין בא אלא כדי ליכנס עמו בדברים שאלו

ויאמר יהוה אל-השט

ויען השטן את יהוה ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה:

כן: משוט בארץ· מלשון שוטטו בחוצות ירושלים כלומר חפשתי כל סתרי בני אדם לידע אי זה מהם חוטא כי לכך נקרא שטן שהוא משטין כנגד הבריות: ומהתהלך בה· כמו התהלכו בארץ

...זכרים· וכתב המורה ז"ל שלכך כתב בארץ כי זה השטן לפי דעתו אין לו כח
...עליונים ואין שוטו והתהלכו אלא בארץ· ולפי הפשט לפי' אמר בארץ כי הש"י
...היה יושב בדין אלא אל הבריות השפלות ולזה השיבו על שאלתו· ודרז"ל
...מר לפניו רבש"ע שוטטתי בארץ כולה ולא מצאתי כאברהם שאמרת לו קום
...התהלך בארץ וגו' וכשבקש לקבור את שרה לא מצא מקום לקבר' ולא הרהר אחר
...דותיך· ואמרו עוד שטן לשם שמים נתכוון דחזייה לקב"ה דקא נטייה דעתיה
...תר איוב· אמר דילמא חס ושלום מנשי ליה לרחמנותיה דאברהם· וענין שאלת
...הש"י לשטן הוא להודיענו כי הש"י דן בריותיו בצדק כמלך יושב על כסא דין וחוקר
...על ענייני בני האדם גם כי זכרון שמעשים לפניו אף על פי שהוא יודעם יש בו
תועלת כענין ונזכרתם לפני יי' אלהיכם:

אוהב משפט

ויאמר יהוה אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע:

משפט צדק
בארץ· בארץ עוץ:

...בר ביארנו
שלשולם
...יתן רשות הש"י
...לשטן לקטרג
...א מפני קצת
...עבירות למרק אותם ביסורין ע"י השטן· וכן היה ענין איוב כי עם היותו איש
...אי אפשר שלא היה נכשל בקצת עבירות רצה המקום לכסותו ביסורין כדי
...רק אותם על כן נתן רשות לשטן לקטרגו ופתח לו בדברים בשבחו איוב·
...פי מדרש החכמים ז"ל שהזכרנו בפסוק הקודם הוא נקשר יפה ענין זה הדבור
...דבור השטן: עבדי איוב· כל מי שמשלים רצון השי"ת נקרא עבדו כאברהם
...שנקראו עבדי יי' ואף ברשעים נמצא כן אם יזדמן שהשלימו רצון הש"י שכן
...ר כנבוכדנצר מלך בבל עבדי· ואיוב מפני היותו תם וישר ירא אלהים וסר
מרע נקרא עבד יי':

משפט צדק

ויען השטן את יהוה ויאמר החנם ירא איוב אלהים:

החנם ירא· אין יראתו יראת גדולך אבל יראת עונש בלבד:

אוהב משפט
...שטן ואמר
כי אין
...ר האדם עובד
...' מתוך הריוח
...הצלחה כשכר מי שהוא עובד מתוך הצער והדוחק ושאין צדקותיו כדאי להגין
...מן היסורין על שגגותיו ורז"ל אמרו שטן לשם שמים נתכוון שלא ישכח הש"י

זכות

שכות אברהם בשביל זכותו של איוב :

אוהב משפט

הֲלֹא אַתְּ שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ
בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מִ
מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵ
בָּאָרֶץ ׃

שכת לשון משוכה וגדר כמו הסר משוכתו שכתוב אחריו פרוץ גדרו ושוא כפל דבר וכל לשון הגנה ושמירה יפול על לשון בעדו כמו מגן בעדי • וסגרת הדלת בעדך • ויסגור יי׳ בעדו כלומר הגנת עליו כאלו הקפת סביבו גדר שלא יגע בו רע : פרץ בארץ • נתחזק בארץ כמו וכן יפרוץ שתרגו׳ יתקיף ורבה בארץ מלשון ופרצת ימה ויפרוץ האיש והם כלם לשון פרצה שהרבוי והתוקף הוא פורץ הגבול כלומר נחלה בלא מצרים • ושכת בעדו עם פרץ בארץ הוא דרך מליצה הדעות הוא כנגדר במשוכה • ולענין הטובות אין לו גבול וגדר • ור׳ לשון פירכה מתם אמרו מקנהו של איוב פרץ גדרו של עולם • מנהגו של זאבים הורגים את העזים • ואיוב עזיו הורגים זאבים • ואמרו מעשה ידיו כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך :

אוהב משפט

וְאוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל־
אֲשֶׁר־לוֹ אִם־לֹא עַל־פָּנֶיךָ
יְבָרְכֶךָּ ׃

ואולם כמו אבל או אכן או אמנם: שלח נא ידך • מכת ידך כלומר כמה אותו אם יעבוד אותך מתוך הצער : אם לא על פניך • חסר כאלו אמר ו לא על פניך וגו׳ או אם לא תראהו שעל פניך כלומר יברכך עם היותו יו כמי שיודע רבונו ומתכוין למרוד בו • או יהיה פי׳ על פניך בפיו ובשפתי ולא בלבו בלבד • וכנוי הברכה הוא שיבזה עבודתך כי יאמר שוא עבוד ומה בצע כי שמרתי בריתו וכי הלכתי קדורנית מפניו כי כטוב כחוטא שוים אכלו ותם ורשע הוא מכלה • וזאת היא הברכה כלפי מעלה:

אוהב משפט

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו
תִּשְׁלַח יָדֶךָ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵ
פְּנֵי יְהוָה ׃

לא מסר השי׳ לשטן בפעם הזאת רק ממונו ובניו לא גופו כי לא קטרג השטן כנגד השם ית׳ אלא בהם ובהם נתן לו רשות לראות שיעמדו דברי השטן :

ז' היום שהיה דבר זה
יח ויהי היום
נזכר שמע כמו

וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו וּבְנֹתָיו אֹכְלִים
וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃

ושותים יין· יין
תירוש יקח לב:

...פירש הראשון הרלב"ג אבל התרגום אמר בזה יום את חולי שבועתא· וראה ...זקיקו לפרש כן מה שכתוב בבית אחיהם הבכור כי המשתאות היו נעשים ...ית האחים בסדר לידתם הבכור בבכורתו והצעיר כצעירתו ונראה שפירש ...תוב כן לומר שאיוב עמד בנסיונו עם היותו יודע שבניו היו צדיקים בשכבר ...ים והעלה עולות עליהם· והיום היו בתחלת ההקף שאין לחשוב אותם שחטאו לכללה מיד:

ואוהב משפט
...ה המלאך וכן ...ו המלאכים ...אחרים דברו ...ת ואף על פי ...לא שפר הכתוב ...נעשה כי כן דרך המקראות לקצר: ...ען על ידיה' במקומם כמו ויד תהיה ...· כלומר שלא התרחקו ממקומם ...היה הרחוק שבת אברם כי במקומם ...כהוג היו רועות· ורז"ל עשו בו מדרש ...אמרו שבמקום שהיו הבקר חורשות ...ורעים אחריהם שם היו האתונות ...ען כי תכף החרישה היתה הצמיחה

וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמַר
הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת
רֹעוֹת עַל־יְדֵיהֶם׃

משפט צדק
ומלאך בא· הראשון מגיד פורענות הגיע בידי אדם באמרו ותפול שבא ותקחם· והשני הגיד פורענות בידי שמים באמרו אש אלהים נפלה מן השמים· והג' הגיד פורענות בידי אדם באמרו כשדים שמו שלשה ראשים· והד' הגיד פורענות בידי שמים באמרו והנה רוח גדולה כאלו היו השמים מסכימים עם רעי גוים להרע לו:

...ורעיה: ואמרו תלמד שהטעימו הקב"ה לאיוב מעין העולם הבא וזהו מה שכתוב ...עתיד ונגש חורש בקוצר פר"ל שתכף החרישה תהיה הקצירה כמו שכתוב הלוך ...ך ובכה נושא משך הזרע בא יבא ברינה נושא אלומותיו כמו שדרשוהו בגמרא:

...תפל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם וְאֶת־
...נְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה
...ק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃

אוהב משפט
ותפול הוא לשון נקבה וחסר מלת מחנה והוא מלשון על פני כל אחיו נפל· כלומר שחנתה עליהם מחנה שבא: ואת הנערים· שומרי הבקר והאתונות: ואמלטה רק אני·

...שון המלטה הוא כמו והמליטה זכר שהעובר נשמט מהרחם· וכמו אמלטה נא ...וראה את אחי· והלשון הוא חסר כאלו אמר ואמלטה רק אני לבדי ובאתי להגיד ...כי זה המלאך היה אחד מהנערים השומרים ולא נמלט מהם אלא הוא· ובמדרש

פירסוהו בלא חסרון ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך שלא כמלט אלא ·
ומיד היה מת ואלו המלאכים היו שלוחי השטן לאיוב לצערו ואחר
בשליחותם היו מתים כי כבר נמסר כל אשר לו בידו ולא השאיר לו פרי
ועוד כפרם במקומו מה שכתוב לעבדי קראתי ולא יענה בעזרת הא...

אוהב משפט

עֹוד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא ... אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן ... וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים ... וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי ... לָךְ :

ובנערים הם שומרי הצאן דקדק הרב המורה ז"ל באלו הרעות שבאו על איוב בגופו ובבניו ובקניניו שהם על ג' מינים אשר כל רעות בני אדם אינם אלא מאחד מג' המינים האלה וכבר הזכרנום על שמו בפ"א :

אוהב משפט

עֹוד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא ... כַּשְׂדִּים שָׂמוּ · שְׁלֹשָׁה ... וַיִּפְשְׁטוּ עַל־הַגְּמַלִּים ... וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְ... וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַ... לָךְ :

שלשה ראשים ז"ל שלפי שהגמלים הם קלי המרוץ שמו שלשה ראשים נחלקים כדי שלא יברחו · וכו' לו שלפי שהיו שלשת אלפי גמלים וכל אף מהם במקום אחד הוצרכו לעשות ג' ראשים : ויפשטו על הגמלים · כמו אל פשטתם היום · וזהו דרך בוזזי בז שבשהן מהלכין הן נדבקין יחד והולכי' במארב שלא יבינו בם ויבריחו מקניהם ובהגיעם למקום המקנה הנ... במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה : ואת הנערי... הגמלים :

אוהב משפט

עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא ... בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ אֹכְלִים ... יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּ...

אין תלות עד כמלת עוד לכן פירש הראב"ע ז"ל כי פירושו שהגיע משליחות אלו המלאכים כל זה עד שזה מדבר וזה בשרו במיתת בניו והוא אחרית הבאים :

אוהב משפט

וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה ... הַמִּדְבָּר וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע ... הַבַּיִת וַיִּפֹּל עַל־הַנְּעָרִים ... וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי ... לָךְ :

יש בכלל הנערים הבנות כי כן דרך לשון הקדש לכלול זכרים ונקבות בלשון רבים ולא הוצרך הכתוב לפרש זה אחר שהודיענו כי כלם היו באותו בית · ומאין תבא הכלה אל הנקבות יותר מהזכרים · והנה לא נשאר זרע

איוב ולא שם ושאר · ועוד כפרש במקומו מה שכתוב ואנותי לבני בטני · והנה
שטן היה שבת אלה הרעות אשר באו על איוב כי הוא שם בלב שבת וכ׳ שר״ש
שלול שלל ולבוז בז והוא הפיל האש מן השמים והביא רוח סערה מהמדבר והיו
רעו׳ האלה בהדרגה מה שהוא יותר חביב אחר באחרונה וכבר כתב המורה ז״ל
ים מי שלא יתן לבבו לאבדת ממון אבל יבעיתהו דבר מות הבנים ויתיתאו
יאגה ויש מי שיסבול זה ולא יבהל ממנו אבל לבבו׳ מכאיבי׳ אין יכולת לשים
ים עליו זה כתב הרב ז״ל · אבל יש לתמוה למה בא סדר אבדת הממון על דרך
רכו׳ הבקר והאתונות תחלה ואח״כ הצאן · ואח״כ הגמלים · ונראה שגם באלו
ינים היותר חביב נאבד לבסוף כי שבעת אלפי צאן הם שוים יותר מחמש
אות צמד בקר ומחמש מאות אתונות · ושלשת אלפי גמלים יותר משבעת
פי צאן · אבל לפי דרכו של הרב ז״ל שזה היה משל היה לו לסדר הרעות על
ך החלוקה אשר חלקם לג׳ מינים שהזכרנו והיה לו לזכור אש אלהים ורוח
ולה במוכים זה לזה ושבאו כשרים סמוכים זה לזה וזאת קושיא כל הרב ז״ל :

משפט צדק

ויקם איוב ויקרע את־מעלו ויגז את־ראשו ויפל ארצה וישתחו׃

ז על גזי כזרך והשליכי : ...תחו · להורות ...ין לערער על ...ל ית׳ כי מידו הכל ומשלו לקח וזה ...ש כי חשב שהאל ית׳ היטיב לו עד הנה ...א חפץ להיטיב עוד · ובכך לא פשפש ...עשיו לטוב ולא התפלל · אבל לא

אוהב משפט

דקדק הכתוב ואמר ויקם ללמדנו כי הקריעה על המיתה צריך שתהיה מעומד כקבלת רז״ל · ומשם שענין בכאן · ואמרו בגמ׳ ארץ ישראל כי לפי שהיה איוב מישראל למדנו דיני קריעה ממנו · וכן הוא בב״ר: ויקרע את מעילו · הגיע לאיוב מהעוני

אפילו מעילו כקרע וכפסד : ויגז את ראשו · ז״א אותו חסר כלומר ויגז שער
...שו · ודומה לו הורידו לארץ ראשן שפירושו שער ראשן · ואיפשר לפרשו בלא
...רון כי הראש יקרא גזוז ומכינו לגזוז את כאבו · וענין הגזיזה בראש היא
...ליפת השער וכן אמר התרגום בגוזי כזרך תלושי · ולא קרע איוב מעילו וגזז
...שו דרך כפירה לא דרך עבודה כי מדרכי העבודה הוא להתאבל על הקרובי׳
...י להודות לשם ית׳ על הרעה ולחשוב בלבבו כי עונותיו גרמו לו הרעה ההיא
...רה עליו סוף הפסוק עם הפסוקים הבאים אחריו ואף על פי שהגזירה היא
...מנעת מדרכי התורה איוב לא היה בעל תורה ואינה תגות מושכלת ומנהג
...דוס היה לתלוש על המתים דרך אבלות ולא הטא בזה איוב כלל · וז״ש ויקרע על
...ניו ובנותיו ויגז על מתיו ואם כן בדרכי התורה לא חטא כי לא נאסרה
הקרחה רק על המתים :

אוהב משפט

התרגום תרגם ערטלאי נפקית מכריסא דאימא ·

וערטלאי אתוב תמן לבי קבירתא ולפי שהוא בית מועד לכל חי לא הזכירו בפי' · ורש"י פי' מבטן אמי היא האדמה אשר לוקח משם וחוזר אל אדם הראשון · או לפי שהעצמות הם מוכרות והם קרות ויבשות כטבע העפר קרא הארץ בטן אמי ולפי זה הפי' קו שמה על נכון · והכוונה במאמר הזה כי היה חושב לשוב אל בית עולמו ושיאחר אחריו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד ועתה ידע כי האלהים לקחם להשיבו ערום כל עמת שבא · ולא נתן דעתו עתה שישלם לו נו ויתכן עוד לפרש כי הוא מאמר המתנחמים שיאמר מאז ידעתי כי ערום יצאתי מן הבטן וערום אשוב שמה כי אין אדם מוליך בידו מאומה מכל עמלו אשר כל אדם עתיד להיות הולך שולל וערום מהכל ולא ירד אחריו כבודו לקח ממנו בחיין לא חסר דבר · כל זה פי' הרמב"ן ז"ל : יי' נתן ויי' לקח נתן וברכונו לקח : יהי שם יי' מבורך · שודה על הרעה כמו שאמרו חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנא' יי' נתן ויי' לקח ויש לפרש יי' נתן ויי' לקח שהוא היה מתנחם ואמר מאחר שמתת אלהים היתה בזה העולם אם הוא חוזר ולוקחה אין להתאונן עליה כי מה הפסדתי מן מקום הודאה דרך עבודה היתה לומר כי יי' יתן הטוב ולא בכחו עשה את החיל הזה על כן יהי שמו מבורך · ודומה לזה פירשו ז"ל בפסוק מה יתאונן אדם חי ואמרו מה יתרעם אדם על מדותיו דיו חיים שנתתי לו :

וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָתִי מִבֶּטֶן

וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָּה יְהוָה

וַיהוָה לָקָח יְהִי שֵׁם יְהוָה

אוהב משפט

לא נתן · בפיו כמו אל תתן את פיך לחטיא את בשרך · אמתך · לדוד נתנו הרבבות · ונתן אותם על ראש השעיר · ונתת את הברכה : תפלה · דבר בלא טעם כמו היאכל תפל מבלי מלח ירוכה לומר כי בכל זאת הרעה הבאה עליו עד הנה לא חשב שיהיה במעשה האלהי' דבר בלא טעם לגמול רע לעושי רצונו ולהרע עמהם במדת האכזריות כמו שחשב בסוף בחול הפגעים בגופו אבל אמר מעשה השם ית' וחשב כי בניו חטאו בעונם אולי ברכו אלהים בלבבם כמו שדואג מזה כל הימים ואברת הממון היה תולה לעונש בניו לפי שבו היו חוטאים והוא גרם להם מכשול עונם · וז"מ תפלה כפירה :

בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב

וְלֹא־נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים

משפט צדק

לא נתן תפלה לאלקים אליו שום עול בזה :

יהי היום ויבאו בני האלהים
להתיצב על־יהוה ויבא גם־
השטן בתכם להתיצב על־
יהוה׃

תוכם להתיצב על ה׳: מקרא לכבודו
על שחשב איוב שהשי׳ הסיר
ידו מלהטיב בלי עון :

יאמר יהוה אל־השטן אי מזה
תבא ויען השטן את־יהוה
יאמר משוט בארץ ומהתהלך
בה׃

יאמר יהוה אל־השטן השמת
לבך אל־עבדי איוב כי אין
מהו בארץ איש תם וישר ירא
להים וסר מרע ועדנו מחזיק
תמתו ותסיתני בו לבלעו
חנם׃

אוהב משפט

ויהי היום יתפרש היום הזה כמו הראשון· וכבר כתבתי למה כתב כאן להתיצב על ה׳ :

אוהב משפט

פי׳ רש״י ז״ל אי המקום שתוכל לומר מזה אני בא ירצה לומר כי לשון מזה יורה שהוא מודיע המקום שמתוכו בא ולא יפול יפה על השואל שאינו יודע על כן פירשו הרב ז״ל כן ויפה פי׳ אי מזה באת הנאמר בהגר :

אוהב משפט

מה שאמר בתומתו ולא אמר ביושרו ולא ביראתו וסורו מרע כי בכל אלו התארים תאר הכתוב לאיוב לפי שהתום והיושר הוא שלימות האמונה כמו שפירשנו וקטרוגו של שטן היה שבאול עליו שנגעים יכפור באמונה באמרו אם לא על פניך יברכך על כן אמר לו כי יצא בראי בקטרוגו שהרי נשאר שלם באמונתו וכמו שהוא שלם באמונתו כך הוא ישר וירא אלהים וסר מרע· כי אלו התארים הם נמשכים אל

תום · ופי׳ מחזיק אוחז כמו וישלח ידו ויחזק בו· מחזיק באזני כלב : ותסיתני
אמרו חז״ל אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כאדם המסיתין אותו ונסת·
אמרו עוד עבד שרבו מסיתין אותו עליו ונסת כלום תקוה יש לו לעבד · וכוונתם
מר כי להיות רחמי השי״ת מרובי׳ הוא עובר על פשעי היצורים כי הוא מלמד זכות
ליה׳ כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולזה הוא חפץ להצדיקם ואינו חפץ במיתתם
בל מדת דינו מחייבת לשמוע לקול המקטרגים וליסר האדם ביסורין שישיג
ירוק הפשעים ומדת הדין מנצחת למדת רחמי׳ בזה · וזהו ענין ההסתה ודברת
ירה כלשון בני אדם כי העושה דבר בזולת רצונו נקרא נסת : לבלעו חנם · חס
ושלום לא תבא כזאת מלפני השי״ת לעשות דבר שלא כדין אבל אמר זה כנגד דברי
שטן שאמר שאיוב לא היה עובד אלא מרוב הטובה ושאם ינסהו השי׳ לא יעמוד
בנסיונו ואמר לו השי״ת חנם נסיתיו כי עמד בנסיונו והרי הוא עובד מתוך הכער

וכבר

וכבר ביארנו זה בפרקים הקודמים וכמצא שאיוב כתנס מפני מיני נס
בני אדם בועטים מרוב השלוה ויש קוראים תגר מתוך הכער ואיוב נאה
ונאה בכרתו · ויש מהגאונים ז״ל שתפשו מקרא זה כפשטו שאיוב כדיק ני
שייסורין היו להטיבו באחריתו וכן אמרו אומות העולם · וכבר כתבקוי
שאיוב לא הכדיק עכמו וביארתיו בראיות · וגם ביארתי שיקורי אהנה
זה הם רחוקים מהדעה והאמת יורה דרכו :

אוהב משפט

וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּא
בְּעַד־עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָא
בְּעַד נַפְשׁוֹ ׃

היה מחייב דינו של הקב״ה שיגיעו הייסורין בגופו של איוב למרק עונותיו על כן כתן רשות לשטן ללמד קטיגוריא עליו ואמר כי אין הנסיון רק בגוף האדם כי אז שבשאר גופו בריא לא יחוש לאבדת הממון · וגם לא למיתת הבנים : עור בעד עור פרש״י ז״ל אבר בפני אבר כי כן דרך בני אדם כשרואה חרב באה על ראשו מגין

משפט צדק
מקנא לכבודו על שה
שהאל יתברך ה
מלהיטיב בלי עון

בזרועו לפניו אבל כל אשר לאיש ממון יתן בעד נפשו למגן לפי שיודע ז
שנתחייב לו בנפשו אינו מצטער על ממונו · והרמב״ן ז״ל פי׳ כי עור בעד
אל הבנים כי היא הרעה הגדולה הבאה עליו ואמר השטן כי עור בעד
כלומר כי עור בנו ובתו יתן האדם בעד עורו וכל אשר לאיש יתן בעד נפ

אוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַ
עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא
פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ ׃

אבל הכאיבהו בגופו אם לא תראה שעל פניך יברכך :

אוהב משפט

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂ
בְּיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁ

אף על פי שהסכמנו לומר שאיוב נתייסר למרק עונותיו אבל לא היה מחוייב מיתה בידי שמי׳ על כן
אמר לו אך את נפשו שמור · והרב המורה ז״ל כתב לפי שאין לו רשות ש
שהוא כח חמרי לפי דעתי והנפש המשכלת היא כח שכלי אבל רז״ל אמרו
יש לו כח עליה אחר שהזהירו לשמרה · ואמרו הוא שטן הוא מלאך המות
אך את נפשו שמור אלמא ביה קיימא ויהיה אך את נפשו שמור לפ
כמו רק אליו אל תשלח ידך שהוא יכול עליו אלא שנזהר ממנו וכבר נ
בפרקים הקודמים : אך את נפשו שמור נתן לו רשות ליסרו בייסורים
למיתה ובלבד שיזהר שלא תכא נפשו על כן אמרו חז״ל גדול היה צערו

יותר לנצערו של איוב · משל לאדם שאומר לחבירו שבור החבית ושמור את היינה
וזה סיוע למה שכתבנו שרצון האלית׳ היה שיתיקר איוב באלו הייסורין למרק
חטאיו שאם לא כן למה היה השטן מצטער ומי הכניסו לזה הצער אבל להיותו
שלוחו של מקום בייסורין אלו המשילו חכמים ז״ל זה המשל :

וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי יְהֹוָה וַיַּךְ
אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ
עַד־קָדְקֳדוֹ :

משפט צדק

בשחין רע · בלתי מקבל תרופה :

אוהב משפט

שחין הוא חולי הבא מחמת חום כי
המלה לשון חמימו׳ מלשון רז״ל
שנה שחונה ויורה על זה שאין מכרים
שהיתה שכתו פיח הכבשן והשטן חמס
האויר אמר שכיבו עד שנשתחן או
השליט על גופו ליחו׳ חמות עד ששרפו
את דמו ונעשה השחין חם ויבש :

וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא
יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הָאֵפֶר :

אוהב מש ט

להתגרד בו להתחכך בו · ואין
לו דומה אלא בדברי
חכמים גרדו והעמידו על גלדו והוא
קרוב ללשון לעז גריטאר : והוא יושב בתוך האפר · דרך אבלות וצער כמו שק
ואפר יצע לרבים · וי״מ כי היה יושב בתוך האפר לקרר השחין ואינו נכון כי
מאין ידענו שהשחין היה חם ולא ונכראה מהכתוב כי היה יבש עד שהיה גוררו
ושאפר מזיקו · וי״א שמרוב הגרידה היה מתקבץ עפרורית דומה לאפר והיה
כל כך מרובה עד שהיה יושב בתוכו וגם זה אינו נכון :

וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק
בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת :

משפט צדק

ברך אלהים ומות · שתנצל מן הייסורין
ואין אחר המות עונש :

אוהב משפט

מחזיק אוחז : ברך אלהי׳ · כנוי דרך
כבוד כלפי מעלה : ומת ·
ותמות · כמו ומות בהר שאין ביד
האדם למות · וי״מ ברך אלהים ברבים
כדי שימיתוך שענין כבות · וי״מ הטית
דברים כלפי מעלה כדי שימיתך האל
ואין זה נכון שאין כל נוקב שם יי׳ מת מיד · והנכון מה שפי׳ הרמב״ן ז״ל כי היתה
האשה הזאת יראת את יי׳ ע״מ לקבל פרס וכאשר שמעה איוב שאמר יי׳ נתן ויי׳
לקח חשבה איוב מחזיק בתומתו כדי להאריך חייו על כן אמרה לו מה תועיל
בחיים אחר זה הצער ומה תוחיל עוד ליי׳ ברך אותו ומות ואם תמות מה בכך
כי אין בעבודתו עוד לך תועלת אפילו יהיו חייך תלויים בכך :

וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת
הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־הַטּוֹב

אוהב משפט

דקדק הרמב״ן ז״ל מלשון גם שזה שאל
שזה ענין רע שמכיר את
בוראינו

נקבל

בוראינו בהביאו עלינו טובה ונודה לו · ובהביאו עלינו רעה לא נקבל אותו אלא נכפור בצדקתו ונאמר שהוא חמס כי זה יותר רע מן האומרים הכל במקרה בין טובה בין רעה ואינם מכירים את בוראם · והכוונה כולה היא לומר שאין ראוי שתהיה העבודה ע"מ לקבל פרס אלא מאהבה : בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו · בשפתיו הוא מקרא מיותר ופי' הגאון ז"ל לזכות אפי' בשפתיו כלות ואין צריך לומר במעשה · ורז"ל פירשו בהפך ואמרו בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא · וכן אמר התרגום לא חב איוב בספתיה ברם ברעיוניה הרהר במילין : והראב"ע ז"ל פי' כי לכך אמר שלא חטא איוב בשפתיו לפי שבשבאו חביריו חטא בשפתיו והוכיח מפיו מלין ברוב כעסו נוטה לפירוש הגאון ז"ל :

נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹא[ת לֹא] חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו

משפט צדק

הנבלות · כשיות טובה ש[...] פי שלא ירצ' עוד [...] הלא כבר הרבה להטיב לנו [...] הטוב נקבל מאת ה' ואת ה[...] נקבל · ובלעדי זאת אין רא[...] דברים נגדו על הרע הקורא[...] אינו מאתו אבל מן החלוק ה[...] הוא ראשית כל הרעות · וזה נ[...] קצת קדמוני הפלוסופי' שחש[...] שתהיינה הטובות והרעות מסבה אחת אבל תהיינה הטובות ראשונה הוא השם ית' ראשית[...] והרעות מסבה אחרת · ראשו[...] הרעות והוא אל רע והיא דע[...] השווית שהזכירו רז"ל : לא חט[א] בשפתיו · ליחס עול לאל ית' אבל בלבו חטא והתרעם על שלא התק[...] הרע להציל לו מרעתו או מקנתה :

אוהב משפט

וישמעו מפי המגידים : רעי איוב · חביריו: ויועדו יחדיו · נועדו אל מקום שוה לבא כלם אל מקום איוב יחד · ויש מדרש בדברי רז"ל מלמד שנכנסו שלשתן בשער אחד · תאנא בין כל אחד ואחד ג' מאות פרסה מנא הוו ידעי · איכא דאמרי כלילי הוו להו ונכיל · איכא דאמרי אילני הוו להו ואכמים · ופרש"י ז"ל שאותיהו דכל חד הוה כתיב באילנא ואם אירע ביאה לחד מכיהו הוו נתרין ענפיה מאילנא דקאים על שמיה : לנוד לו ולנחמו ·

וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת רֵעֵי אִי[וֹב אֵת] כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָ[ה עָלָיו] וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ [אֱלִיפַז] הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִ[י וְצוֹפַר] הַנַּעֲמָתִי וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹ[א לָנוּד] לוֹ וּלְנַחֲמוֹ׃

משפט צדק

לנוד לו · ללכת עמו ממקום ל[...] שלא ישלח יד בעצמו :

פי' לנוד לו ולהתאבל עמו ואח"כ לנחמו או ירבה לנוד לו ומתוך כך יתנחם כ'[...]

ם מתנחמים בני האדם בבא עליהם צער כשמוכאי' בני האדם מתנודדי' להם :

[וי]שאו את־עיניהם מרחוק ולא [ה]כירהו וישאו קולם ויבכו [וי]קרעו איש מעלו ויזרקו עפר על־ראשיהם השמימה׃

עד כאן הגיעה אהבתם של אלו החכמים שרצו להשתתף בצערו של איוב בכל מה שיוכלו בבכיה וקריעה וזריקת עפר על ראשיהם כמנהג האבלים · כלומר יום חשך ואפלה וצרה ותוכחה הוא ועל כן אז״ל או חברותא או מיתותא כחבריה דאיוב:

[וי]שבו אתו לארץ שבעת ימים [ו]שבעת לילות ואין דבר אליו [ד]בר כי ראו כי־גדל הכאב מאד׃

הישיבה ע״ג קרקע הוא מנהג אבילות ושבעת ימי אבלות מנהג קדום כמו שמצינו ויעש לאביו אבל ז' ימים ואע״פ שאינו ממשפטי הש״י והתורה · החכמים ז״ל הנהיגוהו [ש]זכו הדבר למנהג הראשונים ושפסק הדבור נ״כ הוא מנהג אבלות וכן אמרו [ח]כמי' ז״ל אין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל שנאמר ואין דובר אין דבר וסמיך ליה אחרי כן פתח איוב וגו' ויען אליפז וגו' :

אחרי־כן פתח איוב את־פיהו ויקלל את־יומו׃

היום לא ישיגהו ענין קללה אבל כן הוא דרך המצטערים ותמיד יאמר המצטער מקולל היה אותו היום שנולד בו וכן אמר ירמיה ע״ה ארור [ה]יום אשר יולדתי בו · כי הרשעים בהתקצפם מקללים אלהיהם והישרים מקללים [י]ומם : והמפרשים הראשונים ז״ל שהבדילו בין דברי איוב לדברי ירמיה ואמרו [ש]כי איוב התחיל להתפקר כי כל מעשה האדם ומקריו הם לפי מזל יום או מזל שעה [ש]נולד בהם ונסלק ההשגחה מהש' ואין זאת דעתי וכבר ביארתי זה בפרקים [ה]קודמים · וי״א כי ענין קללה לא היתה ביום שנולד שכבר עבר ולא תשיגהו [ה]קללה אבל היה מקלל אותו יום מהשבוע שבו נולד שהיה מתאוה שלא יזכרו אותו היום כלל :

ויען איוב ויאמר׃

ויען לשון צעקה כמו ועניית ואמרת שלא דברו עדיין עמו שיפול בו לשון עניה שהוא מענין תשובה לשואל:

[י]אבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר׃

כל לשון עתיד שנז' כאן הוא לשון הוה כלומר הלואי והיה כן תמיד שלא יזכרו לא היום ולא הלילה שבתוך השבוע אשר נולדתי בהם ולא יבאו בשנים הבאות במספר הימים. וכל זה הוא נמשך אל כי לא סגר דלתי

משפט צדק

איוב א יאבד יום אולד בו · חשב שהרע לא ירבה להרע

בטני כי הוא מקלל היום על אשר לא
סגר דלתי בטני · ואולד בו עתיד
במקום עבר כלומר נולדתי בו · ורש"י
ז"ל פי' יאבד ואולד לשון עתיד כפשוטו
וכך הוא משמעו הלואי שיאבד היום
שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי
נולד ולפי זה הפי' לא יהיה נקשר יפה
כי לא סגר דלתי בטני שהוא לשון עבר

להרע כ"כ בלתי עזרת המע
קלל יום הלידה המורה על
והלילה ליל ההריון המורה
ההריון וענין הקלל' היה שלא
אשה בלילה כמוהו ולא יולד
כיום שנולדתי בו שלא יקרה
שקרה לי :

והפי' הראשון הוא יותר נכון להרמב"ן ז"ל : והלילה אמר הורה גבר
שם פעולו והוא מתרגום כאלו אמר ילדו גבר אמר כמו גזר כלומר
שנגזר העבור ממני שהייתי איש · ולפי שדרך העיבור בלילה אמר
הורה גבר והורה פועל שלא הוזכ' שם פועלו · וכן אר ז"ל איוב מקלל יום
עבירו · וכן אמרו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו שנאמר והל
הורה גבר · והתחיל לקלל היום אף על פי שהלילה שבו נתעברה אמו
לפי שקללת היום שיהיה חשך היא יותר קשה מקללת הלילה שיקחהו
דרך הלילה להיות בו אופל · והחכם ראב"ע ז"ל פי' הורה כמו נולד כמו
מרים ואת שמי ואת ישבח שהוא כמו ותלד ופי' אמר על יתבשר ולכ
תהיה קללתו על הספק לאמר יאבד היום אם נולדתי בו · והלילה
בלילה וכן כל המענה יקלל היום ואח"כ הלילה אם נולד בלילה · ויש
מדרש סתום ואמרו רבים את האיקונין יאבד יום אולד בו קלל את הסלטו
ההוא יקחהו אופל · ויראה מדבריהם שהם סוברים שאין כפירתו של א
ההשגחה מהשפלים ולתלות הכל במערכת הככבים כמו שסוברים המפ
היתה כפירתו יותר קשה כי עם היותו תולה הכל ליוצר הכל היה טו
מתנהג שלא ביושר עם בריותיו ומפני זה קלל את הסלטון · ופירשו
עושה היום וזהו שהשלימו במדרש ההוא שכפרא' שהקב"ה סונר למרים וטר
ושיאה ליכחן וכו' אמר בבקשה שכור הייתי ואף אמנם שגיתי וגו' וכבר
בפרקים הקודמים · והרמב"ן ז"ל כתב שאין בטענות איוב ובדברי ה
זכרון השם הנכבד והנורא לא יזכיר רק שמות אלהות ושדי הוא השם
להם מן האבות כמו שכתוב וארא אל אברהם וגו' באל שדי · והאריך
ז"ל ולפי שהם דברי קבלה ולא זכינו בהם מפי מקובל לא נדקדק כלל בש
בפי' הכתובים ונתפוש בהם דרך בעלי הפשט :

יהי חשך · כן יהיה תמיד בכל שנה
בבא אותו היום עד שלא יהיה
יום וכזה יאבד : אל ידרשהו אלוה
ממעל · לפי שהארץ היא חשוכה ולא
יבא בה האורה אלא מפאת העליונים

הַיּוֹם הַהוּא יְהִי חֹשֶׁךְ אַל־יִדְ
אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְאַל־תּוֹפַ
נְהָרָה׃

היום שהוא יהי חשך · וענין האחרון שאמרתי הוא שיקרה בהם איזה מוכע ימנעם מפעולתם כי אמנם הגרמים השמימיים יפעלו בארם מותם והחשך והענן ימנעם מזה : ל ידרשהו אלוק · אפי׳ בתפלת מתפלל :

גְּאָלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם :

משפט צדק

במרירי יום · כמו המקרים המרים שיקרו ביום :

על כן אמר אל ידרשהו כלו מר ל תבא אליו אורה משאת העליונים׳ ויאמר כא כבר מבלי דורש כדרך שאר הארורות הנדרשות כאמרו והיה עמך עד דרוש אחיך : תופע · תזרח : נהרה · אורה כמו ונהורא עמיה שרי :

יגאלוהו תרגמו הגאון רבי׳ סעדיה ז״ל לשון גואל כלומר יהיו גואליו וקרוביו · ו״א שיהיו תמורתו ופדיונו וגאולתו · אבל התרגום פירשו לשון לחם מגואל ויטנפון יתיה שהוא כמו סרה מטונפת · ושמא יש טעו׳ בספר וראוי להיו׳ יטנפון כמו איכנה אטנפם : יבעתוהו חשך וצלמות והעננה שיהיה כל אדם נבעת בזמן החשך והצלמות המושלים בו כמו מרירי יום המקללי׳ יומם ונבעתי׳ ממנו · וכן תרגמו המתרגם יבעתון יתיה היך מרירי יום בערא דיבטער ירמיהו על חרבן מקדשא ויונה באסלקותיה ביומא רטרסוס · ויהיה מרירי יום לפי זה הפירוש שם התאר על משקל שרידי חרב מן שרידים והוא מלשון וימררו את חייהם · והגאון ז״ל תרגם מרירי יום מן קטב מרירי שהוא חוזק החום ויהיה פירושו לפי זה שהחשך והצלמות יבעתוהו תמיד כמו שהמרירי יום הם מבעתין אותו בזמן החום · והוא אויר הדבר או הוא שר מושל בצהרים כאמרו מקטב ישוד צהרים כדעת רז״ל ולפי פי׳ תהיה הכף כף הדמיון · וי״מ שהכף נוסף כמו כאכות אלילה כמשגי גבול שיבעתוהו מרירי יום הוא הקטב מרירי שפירשנו · וי״מ שהכף שרש מלשון חמימות מן כתנור נכמרו ואינו נכון :

הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא :

משפט צדק

יקחהו אופל · יותר מחשך הלילה המורגל : ל יחד · אל ישמח בו חתן עם כלתו : במספר ירחים · חדשי העבור :

אחר שקלל היום חוזר לקלל הלילה : וענין לקיחת האופל לילה הוא שלא יהיה כשאר הלילות שמאירים בו הככבים אבל יהיה חשך ואפלה מכורח : אל יחד · פי׳ הגאון ז״ל יתחבר מלשון יחד · והחכם הראב״ע ז״ל פיר׳ לשון שמחה כמו ויחד יתרו כלומר אל ישמח שיחשב בימי שנה : במספר ירחים אל יבא · כשימנו האדם שהוא כמנה מימים ולילות אל יכניסו הלילה הזה בחשבונם שיהיה נאבד ולא יעלה בחשבון כלל · וכל אלו הקללות דבר בער הם ודבר שאין לו תכליות הוא :

גלמוד שומם כמו ואני שכולה וגלמודה והוא נקשר עם הפסוק שלפניו שיהיה שומם. והמלאכים המרננים והמשבחים בכל לילות לפני הבורא ית' כענין ברן יחד ככבי בקר וגו' אל תבא רננה בו. שלא ישבחו בו כדי שלא יבא במספ' עם שאר הלילות. או יהיה פי' גלמוד יחיד ואל תבא רננה בו משני אדם שדרך בני אדם לצאת בלילות בקבוץ ובהשמעת קול הנקראת רננה כמו ויענ
במחנה והלילה הזה יהיה יחיד ובדד ולא יהיה בו חברה לבני אדם :

הִנֵּה הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִ
אַל־תָּבֹא רְנָנָה בוֹ

משפט צדק

יהי גלמוד. גם אם הו
יסובב ממנו קבוץ של
אל תבא רננה בו. שלא ת
לידה שלימה :

יקללוהו המקללים הימים כי הם לרוב הרגלם בזה הם יודעים לקלל קללה נמרצת. והחכם אעז"ל פי' אוררי יום הספדנין שהם מקללין הימים המעותדים לעורר קינותיהם ולויתן כמו לויתם והוא מלשון רז"ל לא תעורר אשה לוייתה במועד כלומר קינתה. ודומהו בירוש' אל זה הפסוק וכן אמר התרגום אל יתאון והוא לשון קינה תרגום ויי
מלשון אלי כבתולה חגורת שק. וי"מ יקבוהו אוררי יום הכאות העל
אוררי הימים האחרונים שהם עתידים לעורר ולרצץ ראשי לויתן כי יו
על השפלים כלם ואין אכזר אשר יעורנו זולתם. ויש מפרשים אות
הספינה שחשבה להשבר שהם מקללים היום שנכנסו בה שהם עתידי
לויתן והוא מין דג גדול ויש פירושים אחרים. והנכון פי' אעז"ל וכ
שמצאנוהו לרז"ל ובתרגום :

יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־יוֹם הָעֲתִ
לִוְיָתָן׃

משפט צדק

אוררי יום. שקרה להם
מקרה רע ומר :
עורר לויתן. אשר בשבילו הו
לזכור צערם ואבלם

יש נשף שהוא תחלת הלילה ויש נשף שהוא סוף הלילה וכן אחז"ל תרי נשפי הוו ואין בזה הכרע. והגאון ז"ל פי' שלסוף הלילה יש ככבים מאירים בסוף הלילה ובזה יחשכו. וי"מ אותו בתחלת הלילה שלא יהיו ככבים באותו לילה. והנכון הוא פי' הגאון ז"ל וסוף הפסוק יוכיח ש
לאור ואין כמי שמקוה לבאת מאפלה לאורה כן הלילה ישאר לעולם
יאירו הככבים המאירים בסוף הלילה שלא יהיה לו לעולם סוף :

יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ יְ
וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַ

משפט צדק

יקו לאור יהלידה : ואין.

ב

בעפעפי שחר · את זהרורי השחר שלא יעלה בו עמוד השחר והוא מלשון התעיף עיניך בו לשון השקפה · והחכם אעז"ל פי' לשון עפעפים ממש והוא דרך משל שלא יראה כשיפתח השחר עפעפיו כעינים שיש להם עפעפים :

כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני :

משפט צדק

דלתי בטני · דלתי בטן אמי שלא תתעבר :

למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע :

משפט צדק

מרחם אמות · אם אולי היה ההריון הכרחי : מבטן יצאתי ואגוע · אם אולי היתה הלידה הכרחית :

מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק :

משפט צדק

מדוע קדמוני ברכים ומה שדים · והנה היתה הנגיעה אפשרית בחסרון המילדת או המינקת :

כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי :

משפט צדק

כי עתה שכבתי ואשקו' · והטוב הנמשך מזה היה השקט מאלו היסורין :

עם מלכים ויועצי ארץ הבונים חרבות למו :

משפט צדק

עם מלכים · אם אין אחר המות עונש :

וכל זאת הקללה למה אמר לא סגר הלילה דלתי בטני ופי' האעז"ל שטבור שממנו בא המאכל לולד קודם שיולד · ויותר נכון מה שפירשו אחרים שהסגירה הוא שלא תקבל אמו ההריון וכתיב ויי' סגר רחמה · ואלו סגר דלתי בטני היה מסתיר עמל זה מעיני :

ואחר שלא סגר דלתי בטני למה לא מתי מרחם קודם שאצא או אחר שלא מתי בבטן למה לא גועתי תכף שיצאתי : אמות ואגוע · עתיד במקום עבר אלא שהוא מדבר כאלו הוא עומד באותו יום שהיה ברחם ובאותו יום שיצא ממנו :

ואחר שלא גועתי בצאתי מרחם אמי למה נזדמנה לי מילדת לקדמני על ברכיה שאם לא נזדמנה לי הייתי מת · ואחר שנזדמנה לי מילדת למה נזדמנה לי שדי אמי לינק מהם : מה שדים · כמו למה · וכמוהו מה יתאונן והנה זכר איוב התחלת הווייתו כסדר מעת קבלת ההריון עד עת הגדול :

עתה שאני בצער הייתי שוכב בהשקט ומנוחה :

פי' רש"י ז"ל הייתי שוכב בקברי המלכים ואין כנורך אבל ר"ל שהמות הוא שוה לכל בני אדם ואינו טוב מהמלכים אשר כספם וזהבם לא יוכל להצילם מהמות : הבונים חרבות למו · דרך בני אדם שרוצים שיתקיימ

זכרם

שכרם הוא לבנות חרבות כי שמם יקרא עליהם כי כן דרך כל בנין שיהיה עם הבונה הראשון כמו שכתוב ובנו ממך חרבות עולם וקורא לך גודר
או עם שרים וגו׳ מבואר הוא :

פי׳ או למה לא הייתי כנפל טמון בכד שלא אהיה · או יהיה פירושו או מדוע לא אהיה כנפל טמון ושוא היותר הנכון · ונפל טמון הוא העובר שלא נגמר זמנו להולד וטומנין אותו שאין מראים אותו לעולם לפי שלא נגמר · או יהיה פי׳ כנפל טמון שנשאר נטמן לעולם ולא בא לכלל הויה שלימה ונעכין וכנפל אשת בל חזו שמש · וכעוללים לא ראו אור הוא כפל הדבר במלות שונות ואיפשר שהנפל הוא שלא נגמרו לו חדשיו והעוללים הם שנגמרו להם חדשיהם ומתו קודם שנתפתחו עיניהם :

רבינו : סעדיה גאון ז״ל פי׳ רשעים כפשטו · וכן פרשו ז״ל · ופי׳ חדלו רגז כמכעים הם מרגזים שהם רגילים להרגיז את הארץ · והחכם אעז״ל פי׳ רשעים בעלי התנועה והם אנשי העמל כמו והוא ישקיט ומי ירשיע · וחדלו רוגז פי׳ חדלו מרגזם ותנועתם כמו ושם ינוחו יגיעי כח שהענין אחר במלות שונות · ומלת שם ירמוז אל הקבר כמו וערום אשוב שמה :

משבח המות על העמל אשר הוא בו :

מלת שם עומדת במקום שנים כלומר ושם עבד חפשי מאדוניו :

הנותן הוא השם׳ ואין צריך לפרש אותו כי ידוע הוא וכלל איוב כל העמלים ומרי נפש עמו :

או עם שרים זהב הממלאים בתיהם כ׳

או כנפל טמון לא
בעללים לא ראו אור :

משפט צדק

או. כנפל טמון · שאינו נ
אם אולי ים אחד שמ
לאוראים :

שם רשעים חדלו רגז וש
יגיעי כח :

משפט צדק

שם רשעים חדלו רוגז · ולא יו
להרע כמו שקרם לו
כשרים ושבא : ל״ה יתן לכמ
בדברים הנשברים :

יחד אסירים שאננו לא
קול נגש :

קטן וגדול שם הוא ועבד
מאדניו :

למה יתן לעמל אור וחיים
נפש :

משפט צדק

אור · שכלי שלא ושלימתו וחיים
כשם · אף על פי שהחו
זק

יקרא טוב וההפסד הוא רע הנה חיו צער כא״ת רעים מן ההפסד :

הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַיַּחְפְּרֻהוּ
מִמַּטְמוֹנִים׃

הוא נקשר עם הפסוק שלפניו כלומ׳ אמר אני תמה למה יעשה השי׳ טובה למי שאינו רוצה אותה לפי שהיא רעה אליו כי האור והחיים הם בכלל טובים ולא נתנם השי׳ לברואותיו אלא לטובתם · ואם יזדמן שיהיו רעים אליהם ושיותר טוב אליהם שיפרדו בחשך יגועיהם וימותו אם כן למה נותן להם אותו אור ואותן חיים והלא הם מחכים המות וחפצים בו ומבקשים אותו יותר ממטמונים · ויחפרוהו לשון חפוש כמו לחפור את כל הארץ דיהושע או הוא לשון חפירה ממש שהם חופרים הקבר יותר מאותן החופרים מטמונים :

הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי
יִמְצְאוּ־קָבֶר׃
לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ
אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ׃
כִּי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא
וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי׃
כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר
יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי׃
לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־
נָחְתִּי וַיָּבֹא רֹגֶז׃

י״מ שהוא נקשר עם הפסוק שלמטה ממנו · ור״ל כי המות יותר נבחר מהחיים לאלו העמלים המבקשים אותו כי אפילו השמחים ואינם עמלים ישישו כי ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה והם המרי נפש שהזכיר כי הם עושים צער לנפשם ולאחרים הרואים אותם ו״ת אפילו השמחים אלי גיל סוף סוף ישישו כי ימצאו קבר כי זה כל האדם · ואם כן מה גם עתה אלו העמלי׳ ויהיה לגבר אשר דרכו נסתרה נקשר עם למה יתן לעמל אור ונמצא כיוצא בזה מהקשר הפסוקים עיני יי׳ אל צדיקים ונמר פני יי׳ בעושי רע צעקו וגו׳ שמע וגו׳ :

דרכו נסתרה · כלומר נסתרה ממנו שלא ימצא דרך ללכת בה כמו נסתרה דרכי : ויסך אלוה בעדו · כענין גדר בעדי ולא אצא והיא לרעה ולפעמים לטובה כמו הלא את שכת בעדו · ויסגור יי׳ בעדו · שהוא לגדור עליו שלא יבאו עליו רעות · וכאן הוא לגדור עליו שלא יצא והכל לפי משמעו׳ הענין · ו״ת אותו לטובה כלומר וקודם זה ויסך כמו הן אתה קצפת ונחטא והראשון יותר נכון :

משפט צדק

כי ימצאו קבר · באופן שראוי לשמוח לפעמים כאשר ימצאו קבר ולא תהיה הקבלה מושכלת לכלכ׳ או זולתם · וזה ; לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוק׳ שהסתיר הא׳ הטוב פניו ממנו ולא ירחם ולא יתקומם לאל׳ הרע כמו שקרה לי · כי פחד פחדתי · בימי עשרי באופן שאפי׳ אז לא שלותי יבא רוגז הנז׳ נגרי להסתיר פניו :

כי לפני ולמה לא אבחר המות מהחיי׳ כי רוב השרויי׳ בצער הם שוכחי׳
בהתענגם באכילה ואני הוא בהפך כי השחין הוא במקומו ש׳
היא קשה לו על כן קודם השעודה אני באנחה גדולה איך אכנים המאכ׳
פי׳ או אמר כן לפי שכל אוכל תתעב נפש החולה · או השטן היה מזמי׳
בשעת האכילה כדי שלא ישתה וישכח רישו · והשאגות בעת האכילה ה׳
במרובה ושטף כמים הנתכים :

כי פחד יאמר שאפילו בעת טובתי לא היה שוקט ובוטח כי כל ימיו ה׳
ולא היה מכבא כי אם רע אשר בא עליו · ולא מכאו המפ׳
טענה למה היה מתפחד איוב והלא הוא היה צדיק אלא מדאגת בניו או׳
וברכו אלהים בלבבם ועל דעתי יש בענין זה תירוץ לקושייתו של איוב׳
אליהוא כי השם ית׳ היה משים פחדתו ויראתו בלב איוב כדי שיתעורר ׳
לקבת עבירות שבידו והיה זה בחזיון לילה שהיה מגלה לו העתיד לבא׳
כן היה מפחד אם יבא החלום ברוב ענין רע ולא היה נותן לבו לפשפש׳
להיותו צדיק בעיניו עד שיגיעוהו יסורין בגופו · זה הוא דעתי בזה ·
מסייעני מגור׳ רשע היא תבאנו׳ וכבר הקדמנו זה בעזרת הגוזר והעוזר׳
לא שלותי יאמר כי בעת שלותו לא היתה שלותו שלמה וכל מה ש׳
מתכו בא עליו על כן היה בוחר מאד שלא היה לעולם ו׳
שהיה ענייכו על זה האופן וזאת היא כוונתו במענה הזה כמו שהק׳

ים הנון לשון רבים · והסמך במקום
שין והה״א במקום א׳ וכמוהו
נסה עליכו אור פניך יי׳ · כלומר ידענו
שאם נשא משל ודבר אליך להשיב על
דבריך תלאה ויכבד עליך אלא שעם כל
זה לא אוכל להמנע מהשיב על דבריך
כי מי יוכל לעצור במילין · וי״מ אותו
לשון נסיון ופי׳ כך אם נסה המנסה
לדבר איך ידענו כי תלאה מרוב כערך
ואף על פי כן לעצור במילין מי יוכל
שלא יענך · ורש״י ז״ל פי׳ כן האם בעבור
שנסה האלהי׳ אותך בדבר אחר תלאה
אם כן מי יוכל עצור במלין שלא יענך
בעבור החטאת הזאת וכן תרגם
המתרגם הע״ל נסיון דמטא לוותך תשתלהי · והוא הנכון מפני שכתב אח׳
כי עתה תבא אליך ותלא · וכן פי׳ הגאון ז״ל רבינו סעדיה אלא שהוא פי׳
במלין מי יוכל כאלו אמר עד איוב ועצור במילין מי יוכל ואין זה נכון · ו׳
ז״ל הוא הנכון אלא שה״א לא תפול יפה במלת הנסה והיה לו לומר נסה ה׳
התלא׳

וַיַּ֗עַן אֱלִיפַ֥ז הַֽתֵּימָנִ֗י וַיֹּאמַ֑ר
הֲנִסָּ֬ה דָבָ֣ר אֵלֶ֣יךָ תִּלְאֶ֑ה
וַעְצֹ֥ר בְּ֝מִלִּ֗ין מִ֣י יוּכָֽל ׃

משפט צדק

אליפז א הנסה דבר אלי׳
ועצור במלין ·
ואות זה שהאלוק שאמרת נ׳
אליך ואתה תלאה מלסבול ומ׳
עצור במלין ואלת הנסה נ׳
הנסה אלקים שפירושה האמנ׳
לפעל : מי יוכל · להתפק מלה׳

נלאת שזאת התימה בכל מקום אין ראוי להתקיים הדבר אמר בו התמיהה·
כאן הכשיון מתקיים שוא ולפי זה תקן תפי׳כן הרמבן ז״ל שמלת הכשה אוא מן
סה אלהים לכא וגו׳ ופי׳הכשה אלהים אליך דבר שתלאה ממנו ועבור מי יוכל
שלא להוכיחך בזה :

ה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת
תְּחַזֵּק :
שֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם
כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ :
עַתָּה תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע
עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל :

משפט צדק

ה יסרת רבים· בכעקס בווס
אידס:תחזק·בתנחומיך למעט
הרע: תאמץ· כתת תקות טוב
יות: כי עתה תבא אליך ותלא·
שב ל ותבהל· על שקרו כאלה לאים
כמוך :

לֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ
וְתֹם דְּרָכֶיךָ :

משפט צדק

לא יורה זה כי אתכם: יראתך
לא היתה יראת גורל האל
ומעלתו כראוי אבל היתה:כסלתך·
חוכך שיקיים לך העושר והכבוד :
ותך·להוסיף: תום דרכיך· מכות
חכמים תלמדה :

הנה יסרת רבים בבא עליהם הצרות
שיקבלו מוסר האל ית׳ בשמחה
וידים רפות תחזק תמיד בדברי׳טובים
דברי נחומים :
כושל שכבני אדם הבא לקרוא
תגר היו מליך מקימים
אותו והברכים הכורעות באמונתם
בעת צרתם היית מאמץ אותם
בדבריך הטובים :
אתה היית מחזיק לזולתך וכשבאת
לידי נסיון לא יכולת לעמוד
בנסיון וכלאית בשוא ובהלת שמרברך
נראה שאתה מבעט ביסוריך : תבא
ותגע חוזר אל הרעה או הצרה :
פרש״י ז״ל כסלתך לשון כסילות
כלומר סופך הוכיח על
תחלתך שיראתך שהיית ירא שמים
כסלתך היא כלומר מחמת כסילות
היתה ולא מדעת שלימה · וכן תקותך
ותום דרכיך הכל כסילות · והוא נקשר
עם הפסוק הראשון כלומר מאחרי
שעתה שתבא אליך בלאית מוכיח כי
יראתך כסלתיך והגאון ז״ל פירש לשון
בטחון וכן הא״ע ז״ל כמו וישימו באלהים
כסלם·וא״ם שמתי זהב כסלי· שהוא כמו
ולכתם אמרתי מבטחי· ויתפרש על
דרך הפי׳הראשון יאמר יראתך שהיית
ירא שמי׳לא היה אלא לבטחונך שישמרו
ייכך ותקותך שיבליח האל ית׳דרכך שיה שבת תם דרכך ו׳ו של ותם בשה רפה
שון ישמעאל · ואליפז היה אומר לאיוב לפי אלו הפירושים שים לחשוד אותו
שטן אמר את באחרת החכם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בעדו וגו׳
רמבן ז״ל פי׳כן למה תלאה ותבהל הלא יראתך את השם ית׳תוכל לבטוח עליה׳

ואתה דרכך בו ותהיה תקותך והם תנחומין לאיוב שעדיין ויטיב הש׳ אח
ואני לאמפרשים אחרים ואינו נכון בעיני שאליפז התחיל כדברי
דבר בדברי תנחומין עד סוף דבריו שאמר הלא חסרי אתם ויכוחו
ר״זל הוא על הדרך הראשון שאמרו בענין אוכלת דברי היו יסורין באין
ויאמר לי כמו שאמרו רעי איוב לאיוב הלא יראתך כסלתך :

הנה · יש לך לחשוב כי השי׳ מוכיח
אותך דרך אהב׳ ואלו היסורין
הוא מירוק קנח פשעי׳ ואחרית יש ריך
תהיה שלום כי אם תזכור ימות עולם
תמצא כי הנקי מן החטא אינו אובד ומי
שהוא ישר אינו נכרת ונכחד מן הארץ:
נקשר עם שלמעלה ממנו כי נקי
וישר אינם אובדים ונכחדים
במו הרשעים החורשים און וגו׳ חורשים
וזריעה וקצירה הכל הוא משל לעשי׳
הרע כאלו חרשו וזרעו פעולת קצרת׳

זְכָר־נָא מִי־הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה
יְשָׁרִים נִכְחָדוּ:
מי הוא נקי אבד · שמעון
בבנים כנגד הטבע :

כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי
עָמָל יִקְצְרֻהוּ:
כאשר: כאשה קרים לסדו ואח

אכלתם פרי כחש · והפך זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד נירו לכם
החרישה היא המחשבה והזריעה היא העשיה · והקצירה היא רעה
אליהם כן פי׳ שי׳ ז״ל ואינו נכון בעיני לפי שכתוב אכלתם פרי כחש אחר
קצרתם · ונראה כי החרישה היא המחשבה והזריעה היא השתדלות
למעשה · והקצירה היא גמר מלאכה ועשיית הרעה · והרעה הבאה על
מה שבא אחר זה מנשמת אלוה יאבדו והי״לל יקצרום · לא שכך שיעורו
יקצרו און וזורעי עמל יקצרו עמל · כן פי׳ הרמבן ז״ל ואין כורך שהיה
אומר זורע אינו קוצר אם כן אינו כזכר אלא עמל הנזרע ואון ועמל
אלו הרשעים הם אובדים וכלים
מנשיבת שערו וכעסו ומרוח
אפו אבל הנקיים והישרים אינם אובדים
ונכחדים וזה יורה כי יסוריך לא יהיו
להכחידך ולהאבידך אלא למרק עונך
ופשעיך :
אריה ושחל וכפיר ולביא ושחץ
כפשו׳ לא הדריכוהו בני שחץ
הם שמו׳ כפרדים למין האריה ורשי׳ ז״ל
פי׳ אריה גדול שחל בינוני כפיר קטן:
ונראה לי כי כשהוא קטן נקרא גור
וכשהוא גדול מעט נקרא כפיר כאמרו
ותעל

מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ
וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ:
שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי
כְפִירִים נִתָּעוּ:
לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא
יִתְפָּרָדוּ:
משפט צדק
שאגת אריה · כמו שקרא
בענין שפלגה כי

אגת אריה של נמרוד: וקול שחל זה שני
פירים המחזיקים בידו: נתעו
ברתו מלחמותיהם: כי ליש אובד
בלי טרף· כי או מת נמרוד בנערו
לא הטיב את המכוון אבלו שימלוך
א על המין האנושי באמונות אליל
שים במגדל ואליה גוים ידרוסו ולא
כר שם האל יתברך עוד בין המין
אנושי: ובני לביא· מלכי הנכרים
שו מחזיקים בידו בזה: יתפרדו·
בפלגה ואבד מלכותם:

ותעל אחד מגוריה כפיר היה וכשהוא
גדול נקרא אריה ושאר השמות הם על
שם פעולותיו נקרא שחל מפני שהוא
דורס בכפורניו נגזר מן שחלת שהוא
שם דומה לכפורן וכן הוא נקרא בלשון
רז"ל הכרי והכפור וכן תרגמו אונקלוס
טופרא ונקרא בכפורן שחל מפני שהו
מוסך האדם מפניו· בתרגום
משיתיהו שחלתיה ותרגו׳ יונתן המלבו
משחלתיה ונקרא ליש והיא מלה
מקוצרת משתי מלות כלו לא יש כמוהו
בגבורה· ולביא על שם לבו כלב

אריות ובני אדם אומרים על מי שהוא גבור שהוא כלו לב· ונקרא שחץ כמו
אמרו בפ׳ אלו לפי שהוא מתגאה מלשון רז"ל אנשי שחץ היו· והרמב"ן ז"ל פי׳ פסוקים
א כך שאגת אריה וקול שחל כפסק· ושני כפירים נעקרו כי נתעו שרשו לתפוש
מכיכר הלחם כבלעת בטרם לקח ושוא מן מלחמות כפידו׳ והוא על דרך ודשנו
הוא מלשון הסדת הדשן כן נתעו עקירת המלחמות· וליש נביר בבשתה הוא
בלי אבד הולך לאיבוד· ובני לביא יתפרדו כי אין להם טרף ומזון והוא רמז
שעים מושלי און וזורעי עמל שאספו בתקפם ובגבורתם אמר הנה כאריות
אגים ובכפיר בעררי כאון והענין אליפז שהוא ראה כן פעמים רבות כמו
קדים ואמר כאשר ראיתי חורשי און· ועל כך המדרש תמצאת אלות יאבדו
ר לדור המבול ושאגת אריה ובני לביא יתפרדו חוזר לדור הפלגה כי משני
רות אלו התברר לאדם כי רעת הרשעים היא להם מיד ולהבדיל מה שאין כן
עותיהם קיים והפרישי והחכם אע"ז ז"ל פי׳ פריטת כשעת אלוה רוח אפו לשאגת
ריה וכו׳ ופי׳ נתעו לשון נטיעה כמו יתעו לבלי אוכל שאז כשהם רעבים ומוכאים
אדם יטרפוהו באף ובחמה· ואשיה נתעו לפי פי׳ זה שב אל כפירים לא אל
ני· וי"מ אותו על דרך זה בחברון בית כמו תסמכא בית וי׳ והוכה לאחד
שמת אלוה יאבדו בשאגת אריה וקול שחל· וכל אלה רמז לרעות הבאות על
שעים שתאום כפפין מזי רעב ולחומי רשף וקטב מר כי ושן בהמות אשלח בם
עם חמת זוחלי עפר:

אלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו

אלי דבר יגונב: מבוקש בעת לילה ולא מפני מורא: מנהו· בכפול

אחר שהוכיחו על המתנו בועס ביסורין וגם אמר לו כי אין יסורי השמים ושכוקים לקטיר ולהאביר כיסורי הרעים וזה הורא כי יסורין הם דרך מוסר התחיל לפרש לו כי בוהתיר אזנו לתוכחת כי היה

אומר אליפז שלא יטעון איוב שאפילו יהיה כדבריו שיסורי תוכחת הן הנה לא היה ראוי לתוכחת כלל כי הוא צדיק גמור · ולפי שהיה רוצה לומר כי היה ראוי לתוכחת מפני קצת עבירו' שבידו ואליפז לא היה יודע דבר זה בבירור כי עכשיו לא רצה להעלילו בדברים לא היה יודע בהן על כן תלה ענין זה במדע נבואי · ואמר ואלי דבר יגונב ואת יגונב נעלם ואיננו נכון בעיני שהיה לו לומר מפני דבר יגונב אבל פירושו דרך משל כמי שלוקח דבר בהסתר ובגנבה · ואמר שאלי באה ידיעה נבואה דרך גנבה והסתר בתנומות עלי משכב ולא לקחה אזני מזאת השמועה רק מעט כמו שיבאר מה הוא זה שלקחה אזנו מזה : שמץ · מעט כמו ומה שמץ דבר :

בשעיפים בהרהורים שהייתי מהרהר ביום באתי לידי חזיונות לילה שאין דרכין לאדם אלא מתוך הרהורי לבו שנא' ורעיונך על משכבך סליקו : בנפול תרדמה על אנשים · חזקה שבאותה שעה הוא מתחזק הכח המדמה להתבטל שאר הכחות המטרידות אותו מפעולתו ולהשקעת בני אדם המטרידו' אותם בתרדמתם :

תרדמ' · בעת שינת האדם ... שמץ מנהו · דבר בלתי נ... למעלת הדרוש :

בשעפים מחזינות לילה
תרדמה על אנשים
פחד קראני ורעדה ור
הפחיד :
ורוח על פני יחל
שערת בשרי :
יעמד ולא אכיר מראה
לנגד עיני דממה וקול א

פחד וגו' · ורב עצמותי ... בהשיגו מביאות נמנו ... לא מדבר קודם על הפן ... השועלים במביאות ובלעדיו מביאות לשום נתבא באופן ... ימין מביאותו ועם זה · תמו... עיני · שלא נתבא כחיו ... שאמנם אמר הוא שכל ב... המושכלות הראשונות והוא ... אבל שאר המושכלות כענין וקול · יחדו שהם השכים בנו'

קראני פחד ורעדה בעת המראה הזה כדרך הנבואות המבהילו' ברניאל ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית : וכמו באברהם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו · ורוב אלומות הני... באים בשעיתה · והראיה אלומות פרעה ונבוכדנאצר וכן כתבו הפילוסו... ורוב עצמותי ואיברי הפחידם כלומר כלם כי רוב בלשון הכתוב איננו... בלשון חז"ל שאמרו רובו ככלו אלא פירושו רוב רבוי כלומר כלם ואם הש... ורוח וגו' פרש"י ז"ל זה הרוח הוא מלאך שנ' ורוח על פני יחלוף · ועושה... רוחות · ומזה הרוח יבא אלי שמור כשערת בשרי · ים... תסמר תרפיד כמו שתר תפחדך בשרי ואת עמידת השערות בעת הפח...

[...]פרש״י ז״ל שהוא בלשון לעז אריבר · והגאון רבינו סעדיה ז״ל גם כן פי׳ בלשון ערבי [...]קשער והגאון רבינו האיי ז״ל פי׳ כי הוא מלשון משמרות יאמר כי השערות יעמדו כמשמרות נטועים מרב פחדו · ורוח בזה הפסוק הוא משמש זכר ונקבה כמלות יחלף ותסמר כי תסמר הוא יוכא ואיפשר שהוא בודד ותסמר חוזר לשערת בשרי וזה יותר נכון בעיני :

[...]יעמוד וגו׳ זה הרוח היה עומד לפני בחלום ולא הייתי מכיר מראהו כי לא הגיעה מדרגת אליפז בנבואה כיחזקאל ושאר הנביאים שהיו מכירים מראה [ה]מלאך המדבר בהם אם היה מראהו כמראה אדם או מראה כוכב או מראה אחרת [...]אבל היה שומע קול דממה קטנה כמו שאמרו בא״יהו ואחר האש קול דממה דקה [...]הוא דרך נבואה קטנה · ולא היה ענין זאת המרא׳ כן להיות ענין הנבואה כריך [...]לפני כחות כח שכלי וכח המדמה אמנם מצד המדמה היה רואה תמונת מה לנגד [...]עיניו ושומע קול בחתוך אותיות ואמנם מצד השכלי לא היה מכיר מראהו והיתה דממה :

[...]האנוש מאלוה יצדק אם־ מעשהו יטהר־גבר :

משפט צדק

[...]האנוש מאלוה יצדק · ובכן שתבוננתי שהוא מן הנמנע שיצדק [...]אדם אשר שכלו הוא כחיי בלבד יותר [...]ן האלוה הנז׳ הנכבד והנורא באופן [...]שהאלוה יעשה איזה עול שיתאשמהו גם [...]שכל האנושי : אם מעושהו יטהר [...]בר · באופן שתתראה כדקת המין [...]אנושי תפועל בלתי כדין וזה נמנע בלי ספק :

[...]הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה :

משפט צדק

[...] בעבדיו לא יאמין · אמנם אין [...]ניחם לא ית׳עול בשביל מיני הרע [...]ורים לאדם כאשר יסור מההנהגת [...]ה השכלי שנתן בו כי גם בגרמים [...]מיתיים הנכבדי׳ מגרם תאדם מאד

לא

החכם ר׳ לוי בן גרשום ז״ל פיר׳ זה הענין כפרד מזה שלפנין וכתב כי ענין המראה היה טענה אחת יאמת בה אליפז שהשי״ת הוא משגיח בזה העולם שהוא מגלה לבני אדם בחלום העתיד לבא עליה׳ כדי שישמרו ממנו ואין זה נכון לפי הקשר הפסוקים וכבר הקדמנו זה בפרקים הקודמים והנכון שהוא נקשר למעלה כי זה הוא מאמר המלאך שראה בחלום ואמר לו האנוש וגו׳ כלומר מה זה שברך איוב כשפק ויקורא תגר כאלו מכאוביו וייסוריו באו עליו ללא עון · והשי״ת עוות דינו האיפשר לומר כי אנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר :

פי׳ ז״ל הן בעבדיו שהם הצדיקים לא יאמין שלא יחטאו לו ושסלק׳ מן העולם קודם זמנם והוא דרך דרש והרמב״ן ז״ל פירש על דרך הפשט לא יאמין כמו בכל ביתי נאמן הוא יאמר כי האלהים אינו בוטח בעבדיו להגיד להם דרכיו ומחשבותיו ואינם כאמני ביתו לדעת סתריו וסודותיו ובמלאכי

הפרק

חסרת ימים בדעתו תהלה כי הם הוללים מצד בשורו כי לא דרכיו דרכיהם ואינו נראה לי נכון · והנכון הוא מה שפיר' החכם ראב"ע ז"ל שכתב הן בעבדיו אין אמונה כנגדו שהוא לבדו שלם בלא חסרון וכן במלאכיו ישים תהלה ושבלות כנגד חכמתו :

לא יתן האל ית' אמונה וקיום : תנועה מתמדת על ענין ... עצם שכלי נבדל : ובמלאכי... תהלה · ובכן ישי' התהלה ו... הנז' בעבדיו הנז' באמצעית ... שהם עצמים שכליים נבדלים ...

וכש בני אדם כמו שיאמר אחר זה ועבדיו ומלאכיו הם השכלים הנפר... אמר אליפז לאיות מה שהקדים האכים מאלוה יצדק · והגאון רבינו ... פי' תהלה מענין אורה כמו בהלו נרו ויחסר מהפסוק מלה אחת וכן ... ולא במלאכיו ישים תהלה · ולא שזכר הוא עומד במקום שני' כמו ויהי ... ולפני הפירושים יהיה הלה והלל שני שרשים בענין אחד או יהיה שרש... על פי שהוא קל כמו באמכת כשמות תלמון ככם :

אַף ׀ שֹׁכְנֵי בָתֵּי־חֹמֶר בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדַכְּאוּם לִ... מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ מִבְּלִ... לָנֶצַח יֹאבֵדוּ׃ הֲלֹא־נִסַּע יִתְרָם בָּם יָ... בְחָכְמָה׃

אם שכלי המלאכים שאין להם חומר הם חסרים מאד כנז' שלימותו על הש' כש שכל בני האדם שהם בעלי החומר מורכב וזהו שוכני בתי חומר שהגופות הם בתים לנשמות ורש"י ז"ל פי' קברו ואינו נכון : אשר בעפר יסודם " שאמרו כי עפר אתה וגו' או אמר כן כי מוסדות הגוף הם העצמות והיסוד האחרון נובר בהם : ידכאום כלומר הבתים מדכאים שוכניהם או מן השמים ידכאום או המלאכים הנזכרים למעלה כי מלאכי מות ידכאו האנשים : לפני עש כלומר שהם מתים כל כך כחם עד שהם שפלים ונדכאים ונמכים לפני הרמה האוכלת אותם במותם · ועש פי' תולעת · וי"מ עש בליו זה נסד כלומר שרב בני אדם הם מתים קודם זמנם והסדר הטבעי ואינו נכון מענין הפסוק · וי"מ ידכאום הכרות קודם מיתתו ויאכלם עש · והגאון רבינו סעדיה ז"ל פיר' עש מענין עושה עש כסיל וכימה ויהיה לפני עש כמו לפני ישח כלומר לעולם ישארו נדכאים כמו

משפט צדק

אף שוכני בתי חומר · כש... להם שום קיום בלתי... הכח השכלי שהוא עצם נבדל... בעפר יסודם ידכאום · לפעמי... הנבראים השמימיים : לפני עש... עת מותם ובכן · מבלי משים... תהלת ואור שעלת הכח הש... ספק שהם : לנצח יאבדו ... יתרם בם · כי האמנם בש... נמצאותם אשר בם והוא הכח ... ימותו ולא בחכמה · בלתי ... שום מפקיד :

שאמר

שאמר אחר זה לכבת יאבדו · והפי׳ הראשון הוא יותר נכון לרשי׳ ז״ל :

מבקר וגו׳ זהו כטעם בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש כי בבקר יהיו שלמים וכן רבים ולערב יהיו כתותים ומדוכאים · ומבלי משים · חסרי לב כמוהו וישימו וישכילו יחד כלומר וישימו לב כלומר מבלי שיהיה אחר מהם משים הדבר על לבו : יאבדו · כי פתאום לפתע יבא שברם :

הלא וגו׳ ר״ל יותר מעונם כמו יתרת עשה׳ ור״ל הכפי׳ וימ גאותם וגאה כסי והנכון שהוא יתרונם ושלמותם כלומר שיש יתרון דעתם ומותו בלא חכמה מבלי שידעו כי כפשע בינם ובין המות עד הפסוק שלפניו עד כאן הם דברי המלאך שהראה לו בראייה ברורה כי ישרי אייב אי אפשר היותם בלא משפט וזה מכר שלימות שאל ית׳ וחסרון האדם כי שלימות השי׳ מחייב יושר משפטיו · וחסרון האדם מחייב היות שאדם חוטא וכתחלת מה שהקדים האנוש מאלוה יצדק וגו׳ וכבר ביארנו בפרקים ענין זה :

קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה :
כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה :

קרא כא׳ · מי לה׳ ותראה : היש עונך ואל מי מקדושים תפנה · אם תמצא אזה משכיל דורש אלהים שיוכל לענות לה׳ אני · ואם ימ איזה קדוש תפנה אליו ותאמר כי הוא זה אבל תמצא הפך זה : כי לאויל יטרוד בתאוותיו · והרוג כעס · כשלא ישיגם: פותה · גם שישיג חפצו · תמית קנאה נכר בטובתו שלא בידו שהיה חפץ בכיות חבירו כדי להשתרר עליו או זולת זה :

פי׳ החכם אבעז״ל את״ה שאני לא צדקתי כמה שאמרתי מפי המלאך ואיככו כן שאל אם תמצא מי שיענה אותך או אמור מפי מי מקדושים אשר בארץ שמעתי · ורשי׳ ז״ל פי׳ כעין הרבה מי יענך ואל מי מקדושים הגוזרי׳ זה עליך תפנה להלחם בו · ולשני הפירושים לא יקשר יפה הפסו׳ הבא אחריו · והרמב״ן ז״ל פי׳ אתה המתלונן והקורא מגר והבועט ביסורין קרא נא היש עונך בתלונתך לשיות עוזר אותך ואל מי מקדושים שפנה לענות לך שאין אחר מהם שיאמר כמוך וישוה לך בהיותו מבעט ביסורין ולזה הפי׳ יקשר יפה הפסוק הבא אחר זה : כי מי שהוא אויל כמותך בהניע עדיו צרה יהרגנו כעס וקורא מגר ובועט בייסורין · ופתה תמית קנאה כשל דבר כי שאויל הוא הפתה והכעס והקנאה אחים כמו הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם · והחכם רבי לוי בן גרשום ז״לה״ה פי׳ כי אליפז הוא נותן טעם לרעות הצדיקים שלפעמים הם בסבת אולתם כאמרו אולת אדם תסלף דרכו ואין זה מענין התענה :

אני ראיתי אויל משריש ואקוב

וזהו מה שלקחה אזני שמץ מדברי המלאך כי הוא למר ממנו ומבת

נוהו ·

ומכח דבריו יבא לנו ששני מיני רעות
הם בעולם · המין הא' רעות של כליי
והשחתה ואלו הרעות אי איפשר בואם
לצדיק ולנקי לפי מה שנתבאר מגודל
מעלת האל ואי איפשר ליחס לו עול וצדק
לזולתו וזהו שאמר לו המלאך האנוש
מאלוה יצדק וגו' · והמין השני רעות
של תוכחה ויסורין של מירוק עונו ואלו
איפשר בואם אפילו לצדיקים גמורים
לפי שאי איפשר להם בלא חטא וזהו
שאמר המלאך הן בקדושיו לא יאמין :
אף שוכני בתי חומר וגו' ועל כן יתחייב
כי רעו' איוב הצדיק הם תוכחו' מוסר ·
ועל המין הראשון אמ' אני ראיתי אויל ·
ועל המין השני כי לא יצא מעפר און
וזהו קשר הפסוקים לפי דעתי : אני
ראיתי · יאמר כי לפעמים אדם רואה
האויל עושה שרש למטה אלא שאחרית
אותה השרשה היא ההכרת והאבדון
וזהו שאמר ואקב נוהו פתאום קללתי
נוהו שתבא עליו רעה פתאום כלומר
ראיתי בלבי קללה באה עליו ועל נוהו
מיד פתאום :

ירחקו וגו' והקללה תמשך גם
לזרעו כי בניו הם
רחוקים מישע כי יצעקו במכאוביהם
ואין מושיע להם כטעם אל יהי לו מושך
חסד ואל יהי חונן ליתומיו · וזהו נדכאים בשער ובפרהסיא · או נג
הזקני' ובבית דין · ואין מציל אותם מיד עושקיהם · וידכאו הוא מבנין
והיה ראוי היוד בחירק והדלת ברגש לא שהוטלה תנועת היוד בוא"ו ונ
ברפה שלא כמנהג כן מצאתיו בספרים מדוייקי' ויש ספרים שהוא כמנ
בחירק והדלת דגושה וכן כתבוהו רבי יונה ורבי דוד קמחי בספר השר
אשר קצירו האויל יזרע ואחר יאכל כי יהיה כל כך מקולל שהרעב
קצירו ומה שיאכל הוא מתוכו יקחהו בצער כי אר
קוץ ודרדר ומה שיקח מקצירו יקחהו מתוך הצנים או יהיה יקחהו שנ
הענו' כי ילקטו קצירו מבין הצנים : צנים · קוצים כמו צנים פחים ואת

נָוֵהוּ פִּתְאֹם ׃
יִרְחֲקוּ בָנָיו מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ
וְאֵין מַצִּיל ׃
אֲשֶׁר קְצִירוֹ רָעֵב יֹאכֵל
מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף
חֵילָם ׃

משפט צדק
אני ראיתי אויל משרים · ש
ממון ומתוך כליותו או
ואקוב נוהו פתאום · ואחר
להורישו לבניו · וזה כי אמ
בניו מישע · שלא יניח לה
שיעזרו אותם ובזה : ידכאו
מציל והטעם שאמרתי שיקב
כאלה הוא : אשר קצירו רעב
ראיתי שהיה אוכל קצירו ה
כדי שישבע מתוך כליותו :
יקחהו · והיה לוקט אותו
מבין הקוצים כדי שלא י
לעניים ולאוהבים כראוי : ו
חילם · ובכן יקו' איזה לישמ
אחר המות וישאף ויבלע חיל
של בניו הנזכרים מבלי אין
לאביהם שיעזרם :

הכפל מן ולבניכים בבירכם · והתרגום אחר וכלמוסין במאזני זייכא ידברונים ·
פי׳ כנים מענין וכומא הכנה כלומר ואל אכפי המלחמה יקח ויאסף קצירו כי הם
אכלוהו ויאסף כל במה חיל הרשעים ותמוכם וחילם שב ש׳ בניו הנזכרים למעלה :
שאף · כמו באות נפשה שאפה רוח לשון בליעה · ונאמר על כד המפלגה כמו
אפני אכום שאפו כוררי כל היום · ויאיה כמים כמו כמאים כלומר כל אחר
והכמאים ישאף חילם ולפי שזכר רעב זכר אחריו כמאים · ו״מ כמים יחיד מסרם
מים על משקל אדיר כביר והוא הלסטים המגדל שערו ועושה כמה מן מבעד
במתך כי כן דרך הכסיל בארכות ישתאל לגדל כמה לאחורי ראשו · ו״מ שעומי׳
בן כרי שלא ישמרו בני אדם מהם בראות שער זקנם גדול · יאמר כי הלסטים
יאכל ממון הרשעים ולפי שזכר כומאי הכנים וכלי הזיין זכר אחריו הכמים וזהו
הענין הראשון שלקיחה אזכו של אליפז מדברי המלאך :

כִּי לֹא־יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה לֹא־יִצְמַח עָמָל ׃

משפט צדק

כי לא יצא מעפר און · והטעם
שקראתי את אלה אוילים ופתאי׳
הוא כי גם שהאדם נוצר מעפר מן
האדמה ויצטרך לקיומו להשיג עניינים
גם אינם כל רחוקים מהשיג שיצטרך
עשות פעולות און כדי להשיגם :
מאדמה לא יצמח עמל · ועם היותו
נוצר מן האדמה לא יצטרך רב עמל
להשיג הדברים ההכרחיים :

כִּי־אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי־רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף ׃

משפט צדק

כי אדם לעמל יולד · כי אמנם האדם
נולד לעמל אחד בלבד והוא
הוציא שכלו מן הכח אל הפועל
בדמות ליוצרו בעיון ובתעשה כפי
האפשר והדברים ההכרחיי׳ לזה יושגו
בנקלה : ובני רשף · הטיא :ת
הגופניות

כי לא אמנם אני גוזר כי אי אפשר
שיות ייסוריך בלא דין כי לא
יצא וגו׳ כי התלאות הבאות על האדם
והם הנקראים און ועמל לא על חנם
באות ולא מן הארץ תצמחנה רק על
חטאיו הם באים ולפי שנזכר ברעות
הרשעים שהרעב יאכל קצירם יאמר
כי לא יצא מהעפר עם הקציר אותו
עונש רק בעונש האדם החוטא אשר
כולד לעמל :
כי אדם ואת יהיה לכם איוב למופת
כי על חנם באו יסוריו שהרי
הוא צדיק גמור זה אא כלל כי האדם
בעון חולל ובחטא יחמתהו אמו ויצרו
רע מנעוריו ואי איפשר בלא חטא כי
טבע יצירתו כן חייב שיחטא כי לעמל
יולד כי אחר שיחטא׳ כטבעו יבא לו עמל
וכשם עונש על חטאיו וכאלו נולד לאותו
עמל : ובני רשף יגביהו עוף · פירוש
כמו שתולדת העוף לעוף כן תולדת
האדם לבא עליו רעות : רשף · עוף
כמו ולחומי רשף שתרגומו אכולי ע׳ ף׳
ו״מ ובני רשף ניצוצות הגחלים מן
רשפיה רשפי אש כלומר כי אדם לעמל
יולד : והכרו׳ אשר ככידורי אש יעופפו

עליו תמיד · והתרגום פי' שהארץ
אחריתו אין כמו כיכובי הנחלים שהם
מגביהים לעוף וקלים באויר וזהו
שתרגם ארום ברנש לליעות אתיליד
וסיפיה היך ניכין דנהרין מן גומריא ומתגבהין הכדין עוף וזהו הענ'
שלקחה הזכו של אליפז מדברי המלך :

אולם · ואמר אני איני כמוך המשפט
ביסורין אבל כשבאים עלי
פגעים אני מתפלל לאל כטעם והלך
לדרוש את יי' דרשו את יי' בהמצאו ושיו
אשים דברי תחנוני כי ידעתיו משגיח
ברחמים השגחה אישית להציל דורשיו
מרעה' וזה כתבא' לי מפעולותיו והזכיר
לו היותר מיוחדת והיות' נגלית שבהם
והיא ענין המטר כמו שהקדמנו
בפרקים :

עשה כתב הרה"ע ז"ל בעבור שהגשם
הוא בא לפרקים מעטים גם יש
עתים שיכלא הגשם בעת הצורך
ויצעקו בני אדם אל הבורא ויבו העבים
להמטיר על כן הוא נזכר זה האות
בפרט יותר משאר מעשה בראשית
ותמימותו של עולם ההוים תדיר כי
החקים ההם לא ימושו וזרח השמש
ובא השמש ואין ניכר בהם דבר פלא
אבל הגשמים ענין כפלא · וכן כתב
הרמב"ן ז"ל וכבר הקדמנו זה בפרקי' :
דקדקו על פי המדרש נותן ושולח כי
נותן הוא בארץ ישראל · ושולח על ידי
שליח הוא בחוצה לארץ :

לשום · הפי' שולח המטר לשום השפלי'
שהם שפלי' מפני היוקר למרום
שלא יצרכו להשפיל עצמם אל הבעלי
בתים כמנהג העניים בזמן היוקר ·
והאולכים קדורנית כשבבו בישע אהים
בהורידו המטר וישבעו לחם ויהיו

הנופניות יחמו כתנור : יג...
לבקש מותרות וכזה ירבה ...
בין אישי המין שאנוש...

אוּלָם אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶל־אֵ...
אֱלֹהִים אָשִׂים דִּבְרָתִ...

ואולם אני אחר שחקרתי...
להשיב תכיאו' הנמ...
שאחרתי : אדרוש אל אלי' לה...
ויכלתו כאשר הוא אל : ואל
באשר הוא מנהיג בחכמה...
אשים דברתי · בתפלה...

עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִ...
עַד־אֵין מִסְפָּר ׃
הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי אֶרֶ...
מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת ׃

עושה גדולות ונפלאות · ...
כאשר הוא יכול עוש...
ונפלאות כנגד הטבע : הנותן...
וכאשר הוא אלהים מנהיג ...
המכיאות עושי צרכי יבוריו ...

לָשׂוּם שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְ...
שָׂגְבוּ יֶשַׁע ׃
מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים
תַעֲשֶׂנָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּ...

לשום שפלים · מדוכאים נ...
למרום · בשובע וכז...
מחשבות ערומים · מפקיפי ...
המכיאה...

שמביאים יוקר בתבואות בערמתם : טובים תחת היותם קודרים וכעורים מפני הרעב כענין שנא' חשך משחור תארם : שגבו · כמו כשגבו והוא בורר וכמהו שגבת תמנו : ישע · כמו בישע :

מפר חשב החכם רבי לוי בן גרשום ז"לה"ה כי כל זה הענין הוא לתת מופת שהשי' הוא משגיח בזה העולם כי היות מחשבת הנבורים בטלה בהיזק החלושים היא ראיה ברורה שהשי' הוא המושיע אותם · והמפר מחשבו' שונאיהם ואף על פי שהדברים בעצמם הם אמת כמו שהקדמנו בפרקים · אבל הם רחוקים מפירוש הפסוקים ודרך הפשט ירופה שהוא חוזר על ענין המטר והיא הסכמת כל המפרשים ז"ל · ויאמר כי בבא המטר תופר מחשבו' הערומים להפקיע שערים ולקנות העניים כמש עמוס שמעו זאת השואפים אביון ולשבית עניי ארץ לאמר מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתח' וגו' לקנות בכסף דלי' וגו' ולא תעשנה ידיה' עצה שים בה ממש רק אפס תהו ואין יתושיה כנזר מן ים ושרמו ישה והתי"ו נוספת כתי"ו של תוגה והוא הפך מחשבותם שרוצים לעשות מאין ים :

לכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה :

משפט צדק

לוכד חכמים בערמס · ולפעמים ילכוד השוחרי' בערמ' סחורתם בעפום התבואות או זולת זה · ומאחר שהוא טוב ומטיב לכל : אנה

יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים :

וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון :

לוכד יאמר כי השי' הוא לוכד אותם בערמתם כלומר כי בדבר שחשבו להתגבר הם נכשלים כטעם יום לכנות גדריך יום ההוא ירחק חק כי תבואות תרקב' ויצטרכו להוזיל אותם ואם מכרות בזמנה היו מרויחים ועכבו אותה כדי להפקיע השער ויהיה שבה למכרה במהירות בזול גדול כדי שלא תרקב יותר · ואלו הנפתלים כמהרת עצתם ונבערה כי הנמהר הוא נבער כמו ולבב נמהרים והוא נגזר מן מהירות כי פעולת המהירות היא בלא ספק פעולת הבוערים :

יומם כמו ביומם לא תתקיים עצתם ואור חכמתם נהפך לחשך עד שהיום ירתה להם שהוא לילה וחשך :

רבינו סעדיה ויושע מחרב ומאי זה חרב מפיהם כלומר מחרב לשונם וכן פרשי ז"ל · וי"מ אותו חסר וא"ו כמו ראובן שמעון שה"לל ושמעון ג"כ כאלו אמר מחרב ומפיהם כלומר מחרב ידם ומשניהם והנושע הוא האביון שזכר בסוף הפסוק · ותשועה היא ברכת המטר :

ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה פיה :

לדל שלא היתה לו תקוה לחזוק הרעב תהיה לו תקוה ואנשי העולה יקפצו פיהם ויהיו כלם כלבים

אלמים לא יוכלו לנכוח להזיק בחרב
פיהם לדל:

הנה אחר שהעלה אליפז בעיונו
שיסורי איוב אי אפשר היותם
בעול אלא דרך תוכחו' מוסר ונער בו על
היותו בועט בהם השליש דבריו בדברי
נחמות ואמר כי מחסד עליון הוא
שיפקוד הש' האדם בייסורין ויוכיחנו
על מעשיו ולכן אין ראוי לו לבעוט
ולמאום בהן אבל צריך שיקבלם בסבר
פנים יפות כאמרם ז"ל חביבין ייסורין·
והיה מהם מי שהיה מביאם עליו:

כי על הכאב יפול לשון חבוש שכתקו'
הכאב שושים רטיה וחובשי' אותו
בבגד ועל המחץ שהוא הפצע שיוצא
ממנו דם כמו ומחצה וחלפה רקתו
יאול לשון רפואה שיצטרך לרפואות זו
אחר זו כמנהג רופא החבורו': תרפינה
ביוד כמו באלף וכמו רפינו את בבל
ולא נרפתה:

בשש הסכמת רוב המפרשים ז"ל היא
שאין זה חשבון מדוייק אלא
לפי ששבעה הוא סוף חשבון נהגו בו
הכתובים כמו ובשבעה דרכים · כי
שבע יפול צדיק וקם וכן רבים ואחז
שם ואמר בשש צרות להוסיף ובשבע·
ולשון הרע ושוד וכפן וחית הארץ ואבני השדה · וכן פרש"י ז"ל:

בשוט פי' החכם בע' ז"ל בשוט מקור
מענין שוטטו בחוצו' ירושלם:
ולשון · אומה מענין לשונות הגוים כלו'
כאש' תשוטט לשון באדרך תחבא כמעט
רגע עד יעבור זעם · ורש"י ז"ל פי' בשוט
לשון שטן המקטרג כנגדך תחבא·
והנכון שהוא לשון הרע מענין שוט
לשים וכן פי' ז"ל בשוט לשון באחרי' לשון והוא לשון אל תתחר במרעים
בשיבת אותך אויב בלשונו במלשינו' או בדבריו או בתוכחת דבה כטעם לש[...]
בל[...]

משפט צדק

הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ א[...]
וּמוּסַר שַׁדַּי אַל תִּמְאָ[ס]

משפט צדק

הנה אשרי · אנוש יוכיחנו [...]
שאין זה בלי ספ[...]
לתכלית טוב ובכן אתה: [...]
אל תמאס · כי אתה כחסנו[...]
להיות נחפש בעון בני ביתך [...]
הדור ואל תיחס לשום אלוה[...]

כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְ[חַץ ...]
תִּרְפֶּינָה:
בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע [...]
יִגַּע בְּךָ רָע:

משפט צדק

כי הוא יכאיב ויחבש · הא[...]
בעצמו יכאיב ויחבש והכ[...]
טוב באופן: כי בשש צרות [...]
בכח השגחה פרטית:

ואת אותו מדוייק והם רעב [...]

בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִ[לְחָמָה]
מִידֵי חָרֶב:
בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא [...]
מִשּׁוֹד כִּי יָבֹא:

בלשון יתחבא ולא יזיקך לשונו · ושוד הוא האויב השודד כאמרו בהתימך שודד · הנכון שהוא שדידת האויב בזמן הדבר כטעם מקטב ישוד צהרים כי לאש יזכור רדיפת האויב שני פעמים ולא יזכור הדבר כלל :

לְשֹׁ֣ד וּלְכָפָ֣ן תִּשְׂחָ֑ק וּֽמֵחַיַּ֥ת הָ֝אָ֗רֶץ אַל־תִּירָֽא׃

לשוד י"מ כפן מתרגום רעב כפנא ואינו כרא' שהרי כתב ברעב פדך ממות · וי"מ אותו מענין כפנה שרשיה שהוא לשון קבוץ ואסיפה והוא שיך מדברי רז"ל כנופיא · ופי' החכם ר' לוי בר"ג גרשום ז"ל שהוא זמן היוקר שהרעב הוא כשאין שם תבואה כלל והכפן הוא כשיש שם תבואה ויהיה כאספת ביד בעלי בתים המיקרים השערים והוא פי' נכון ונראה לי שלפי זה כירף עם לכפן שוד שהמפקיעים השער הם שודדים העניים הא מללי' כמו שאמר הכתוב אליהם לקנות בכסף דלים ולזה אמר תשחק כי בני אדם בעצבון באותו זמן אתה תשחק כי יהיה ביתך מלא כל טוב · ומחית הארץ שישלחנה הש"י כאמרו ושן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר · אל תירא :

כִּ֤י עִם־אַבְנֵ֣י הַשָּׂדֶ֣ה בְרִיתֶ֑ךָ וְחַיַּ֥ת הַ֝שָּׂדֶ֗ה הָשְׁלְמָה־לָֽךְ׃

כי עם · לא תגיף באבן רגליך כאלו תכרו' ברית עם האבני' שלא יזיקוך וכאלו עשית שלום עם החיות שלא יזיקוך וכבר אמר ומחית הארץ אל תירא ולא הוסיף זה אלא מפני השלמה לך · ובגמרת ארץ ישראל אמר כי אבני השדה היא חיה דומה לבני אדם והיא חיה מטבורה וכשנפסק טבורה היא מתה · ודרשו שם כי וכל אשר יגע על פני השדה כאמר על זאת שהיא שדיכה כדין אדם לטומאת אהל :

וְֽיָדַ֭עְתָּ כִּֽי־שָׁל֣וֹם אָהֳלֶ֑ךָ וּֽפָקַדְתָּ֥ נָ֝וְךָ֗ וְלֹ֣א תֶחֱטָֽא׃

משפט צדק

פקדת נוך · להדריך בני ביתך בדרך טובה : ולא תחטא · אמר אולי חטאת בזה לשעבר :

וידעת כשתלך באחר ממקומו' יהיה לבך נכון ובטוח כי אהלך הוא בשלום וכשתחזור לביתך לפקוד את נוך אם חסר ממנו כלום לא יחסר ממנו כלום · תחטא כמו אנכי אחטנה אני ובני שלמה חטאי' כן פרש"י ז"ל · והחכם הראב"ע ז"ל פי' כל מה שיעלה במחשבתך מביתך כן תמצאנו ולא תחטיא כוונתך כל · מן אל השערה ולא יחטיא · ורז"ל דרשו כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמ' ופקדת נוך ולא תחטא · ואמרו חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך ואפילו סמוך לוסתה שנאמר וידעת כי שלום אהלך · ואמרו האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך · ודרשוהו גם כן בענין הדלקת נר בשבת שיזהיר אשתו עליה ואמרו גם

כן זו השחזת שכין ערב שבת לכורך השבת :

ימ׳ כי רב זרעך תבואת השדה ונראה
לי שהם הבני׳ וסוף הפסוק יוכיח
עליו וזה הפסוק הוא נקשר יפה לפי
מדרש החכמים שהזכרתי בפסוק
שלמעלה ממנו :
בעלות כהכרת כמו אל תעלני בחצי
ימי · ואמר אחר אשר סוף
האדם למות תהיה מיתתך ביותר טוב
שתמות בלא עתך : בכלח · בזקנה
לפי מקומו ורז״ל פי׳ ששים שנה בכלח
בגימטריא הכי הוו והרמב״ן ז״ל פי׳
הכף נוספת כלומר תמות כאלו לא רל׳
כמי שמת בימי הבחרות שלא תכהה
עיניך ולא ינוס ליחך וכן פירשו בכל׳
בלכלוכית כמו בלחלוחית · יאמר כי

וידעת כי רב זרעך
כעשב הארץ :
משפט צדק
וידעת כי רב זרעך · בנין
תבוא בכלח אלי קבר
גדיש בעתו :
משפט צדק
תבא בכלח · שבע ימים
בהם חפצך : כמו
בעתו · שאם ישהה עוד
קוצלת ועם איזה ק

לא ימות קודם עתו וגם בעתו לא יתיסר על ערם דוי אבל יהיה כמו
שנקברת שאם קברוה לפני זמנה הוא רע ואם אחר מזמנה גם כן הוי

זאת רמז אל מה שהבטיחו שים
שלות אחרי יסורין למי שאוכו
תואם בהן : שמעה וקבל אותה כי מפני
החקירה אמר חקרנו בה אני ורעי
ידענו שכן היא : ואתה דע לך כטעם
... תן לחכם ויחכם עוד :
כעשי בשי״ן כמו בסמך וי״מ כעסי הכעס
שאני מכעס על דברי אופז :
והותי שהוא השבר והצרה הבאה עליו
ואמ׳ כי אם שקול ישקל כעסו עם הותו
כל אחד בכף מאזנים היו שוים בכף
מאזנים במשקל ואת קלים הם כי עתה
כל אחד מהם יכבדו מחול ימים ואין זה
הפירוש הנכון · אבל הכעס הוא כער
יסורין והותו הם היסורין עצמם · ואומ׳
שאם יתמם בכף מאזנים אחת ובשנית
חול ימים יכבד המשקל או יכבד כל
אחד מהם :

הנה זאת חקרנוה
שמענה ואתה דע
הנה זאת · שאמרתי : ח
ומצאתי כן היא בלי
שלא חקרת עדין : שמענה
ואתה דע לך · תחקור ותדע
ויען איוב ויאמר :
לו שקול ישקל כעש
במאזנים ישאו יחד
איוב ב לו שקול ישק
והותי כמ
אעפי׳ שהותי וחוליי הוא דבר
אבל · מכל מקום אם ישקל
עם הכעס אמר לי על דבריו
יחד · לא יכבד משקל החול
הכעס הנזכר :

כי עתה מחול ימים יכבד על־
כן דברי לעו:

כי עתה מחול ימים יכבד על כן דברי
לעו. כי אמנם תלויי הוא עתה כבד
...לי על כן דברי לעו היו עם דבור
יותר ונשחת מתוך צערי ואתה נערת
...ל זה מחר שלא כדין שאין אדם נתפש
על צערו:

כי חצי שדי עמדי אשר חמתם
שתה רוחי בעותי אלוה יערכוני:

...י חצי שדי עמדי. יסורים כנגד הטבע
שהם חצי' עם שם שמו אשר חמתם
...ם היות שלהם: שותה רוחי. ואין
...רנים כזה זולתי: בעותי אלוה. הרע
...תאום: יערכוני. לקבל היסורים
באים נדהם:

הינהק פרא עלי דשא אם
יגעה שור על בלילו:

...ינהק פרא. וגם שאין אתם מרגישי'
ביסורי' שלי היה ראוי שתשערו
...לם ברב שאגותי. כי אמנם הטבע
...א ירבה צעקה אלא מתוך רב צער של
...צב או חולי וזולת'. כמו שיעור הנשיון
...לא יצעק הפרא שהוא חמור הבר ולא
...שור שהוא ביתיי בהיות להם מזון:

היאכל תפל מבלי מלח אם
יש טעם בריר חלמות:
מאנה לנגוע נפשי המה כדוי
לחמי:

...אבל תפל'. ותוכנו לשער גודל
תלויי

לעו. נבלעו כמו ושתו ולעו כלומר
מגומגמים הם כאדם שנבלעו
דבריו בתוך לועו ואין בו כח לדבר:
כי חצי. כלו' מרוע לא יכבד צערי בסב'
החולי כי האל נעשה לי כאויב
ומורה כי חצים אשר בהם חמה כדרך
חצי אויב המשומי' בחמת נחש: ובעותי
אלוה יערכו עמי. מלחמה. ואמר זה
כנגד אליפז שאמר לו שיסורין הם יסורי
אהבה שאין ביסורין אלו ענין יורה
שבאו באהבה רק דרך שנאה ומכת
אויב מוסר אכזרי:
הינהק. שאע ז"ל פי' כי זה יאמר כנגד
חביריו שהם יושבים בטח
ולא יצעקו כי המושב בטח לא ישאג ולא
ירעב. ורש"י ז"ל פי' שהיה אומר זה על
עצמו ושוא הנכון יאמר כי לא על חנם
יכעס ויצעק כי אפי' החיות והבהמות
אינן צועקים כשיש להם צרכם רק
מפני היותו רעב יצעק: ינהק. כמו
ינאק וכן בלשון ערבי לשון צעקה
בפרא נוהג לשון נהיקה ובשור געיה
והכל ענין צעקה: בלילו. הוא המספוא
מלשון ויבל לחמורים בליל חמיץ ויאכלו:
היאכל. פרש"י ז"ל חלמ' לשון חוזק כמו
ויחלמו במישם כלומ' ריר הבא
מחמת מאכלי' חזקים כגון שום: ריר.
כמו ויורד רירו ואמר כן. וי"א חלמות
ביצות מענין ותחלימני כלומר שריר
הביצה אין לו טעם כלל אבל ריר החלמון
יש בו טעם לפי הליחה הגוברת עליו
והוא מר או מתוק ואין זה הפי' מתוק.
אבל ריר חלמות הוא חלבון הביצה כי
הוא ריר החלמון שמתחלת הביצה אין
לה אלא החלמון והחלבון הוא מעורב
בה ואח"כ הוא נברר הדק ממנה כמין

דיר וכעסה חלבון ואין לו טעם כלל
כשהוא חי שאז הוא נקרא ריר · יאמר
דברי אליפז אין להם טעם ואי איפשר
לקבלם כלל שיהיו יסורין כאלה יסורי
תוכחת ואיך איפש' לקבל דברים שאין
בהם טעם · היאכל תפל מבלי מלח
ויהיה לרכון לאוכל אותו לא שהוא נמנע
לאכלו · או יהיה נמסך לסופו היאכלתפל ויהיה בו טעם בריר חלמות
ותלת טפל הוא הדבר שחסר תקין כגון תבשיל שאין בו מלח וכן חומ
בלא תבן · והכם טחים אותו תפל · דיחזקאל :
מאנה פרש' זל ולמה אתנחם כי הדברים אשר מאנה נפשי לנגו
באכבע עתה הם כבוכים לי להסתתם בהם כמפו
שלחמי כתון עליהם תלמון ויכרות את תרויהם · והרמבן זל פירש כי
עם שלמעלה ממנו · יאמר הנה נפשו מאנה לנגוע בדבר התפל ובריו
אשר אין בהם טעם והמם לו ללחם ומאכל של מרוה כי חבירין יאכלוה
לנפרו כלומר כי הם מכריחים אותו לקבל דברים בלא טעם · כרי
ויוד הפרש חסרה והיה ראוי כרווי על משקל דברי כלומר חליי מזוני
חליי וזה כי לא לחכם תבא לפני לחמי אכחתי כי החיות לא יבעקו בעד
תזון אבל איני מוכא במזוני טעם כריר חלמות ואיני יכול ליגע בו כי
כמו חליי בשרי · לחמי כמו בשרי והכוונה כי הוא מתרעם על חליו
איתו לחם :
מי יתן טוב מותי מזה הכער ואיך
יאמ' אליפז שהם ייסורי אהבה
אלכן שלואי שתבא שאלתי בזה כמו
שיבא אחר זה :
ויואל · וירצה : וידכאני · לשון מיתה
ולא דכוי של חולי : ויבצעני ·
לשון כלוי כמו יבצע יי' · או לשון חתיכ'
כמו מרלה יבצעני · ימולו ולא יבצעו
תלמוין תרגום פתות אותה פתים
בצע יתיה בצועין · יתאוה הרבה אויב
שימלים השם יתברך פגעיו עמו ויתר
ידו ולא יעבור מלשלחם כלם כדי שימו'
וינוח מזה הצער :
ותהי פי' רמ' זל תהיה לי נחמה אם
אמות ועוד אבקש מזה שכי השם
ואסלדה

חליי כי אמכם התפל ורו
בינה לא יאכלם האים הכרא
טעמים באופן כי אתן
שמאנה לנגוע נפשי · בבריאות
המה כדוי לחמי · הם אכלי כמ
המאכלים המנערים אותי

מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שְׁאֵלָתִ
יִתֵּן אֱלוֹהַּ
מי יתן תבא שאלתי · ופ
הן לו יתן שאלתי שא
ותקותי יתן אלוק · אך שית
רפואה כאשר אמרת כי
ויחבש :
וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי
וִיבַצְּעֵנִי :
ויואל אלק וירכאני יתר ידו
היא שיוסיף רעה על
אך שיתר ידו אחרי כן
ויס

ויפלימני ויסיבני לאיתני :

תהי עוד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה חִילָה לֹא יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ :

תהי עוד · התקות הנז' : נחמתי · מנער היסורין : ואסלדה · בזה ואפחיד את החוטאים : בחילה א יחמול · ואומר שימרו מחטוא פן כניסם האל ית' בחיל כיולדה וחלאים ציס בלי תולה : כי לא כחדתי אמרי רנס· כי אתכם בבריאותי לא כנבעתי הוכיח את החוטאי' בהודיעם אמרי קרוש ית' אשר בתורת בני נח :

ה־כֹּחִי כִי־אֲיַחֵל וּמַה־קִּצִּי כִּי־ אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי :

ה כחי כי איחל · אבל בזה אמין מן החולי איך תהיה תקות תרופה אתכם תקות הבריאו' תהיה כשנקים גבר הכח על החמר החוטא וימשך ההתגברות עד שיכלה החומר הנז' · תכם אני : מה כחי · הלא הוא חלום : ה קצי · שנס שיגבר התגברות מה ד אקוה שימשך זה עד תום החולי :

ם־כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחִי אִם־בְּשָׂרִי נָחוּשׁ

אם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה מִמֶּנִּי :

מָס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב :

אם אין עזרתי בו · אתכם אתה למה

ואסלדה לפניו בחילה ובראגה בבקשה זאת שלא יחמול עלי כי לא כחדתי אמרי קדוש ולא העלמתים תחת לשוני שיהיה עונשי שאתיסר ביסורין כאלו אשר המיתה ערבה נגדם · ואסלדה ענין מי שהוא כגוש מחוזק הכאב מלשון רז"ל היד סולדת בו · והרמב"ן ז"ל דקדק מלת עוד שהוא כמו עוד אשיבך באהלים שהוא רמז לזמן שיבא כלומר עם כל הכער הזה תהיה לי נחמה ואתחזק בחוליי לסבול אותו משמחתי כי אמות בו או יאמר כי לא כחדתי אמרי קדוש אבל עבדתי אותו ותמיד תהלתו בפי על כן ראוי שיהיה שברי שיבכעני כי טוב מותי מחיי · ויש פירושים אחרים שאינם מתישבים כלל :

מה איך תאמר אליפז כי הוא יכאיב ויחבש ומה תוחלת יש אחרי אלו המכות והכנעים ואי זה כח ישפיק לסבול אותם ומה יהיה בחבי טובה והכנה כי אאריך נפשי עד שאבא בגלה אלי קבר כמו שאמרת או יאמר מתי יהיה קץ זה החולי שאוכל לסבול אותו כי יש גבול לחליי ידועי' לרופאי' :

אם אם בשרי חזק כנחושת שיסבול ככה :

האם· למס ית' שהוא מתרעם שהוא אומר כי יסוריו באו למרק פשעיו וכי הוא חוטא ראוי להם והוא מתנכל כי עזרתו בו שלא נכשל בחטא ועכם לא נדחה ממנו בעבורת האל · ותמה עליו איך לתי שהוא תם ונמק יותר מרעהו יאמר עליו שחסד ויראת שדי יעזוב והוא פי' נכון · והרמב"ן ז"ל הוא מפרשה נקשר למעלה · האוכל תפל כלומר התחשבו שאין כח ועזר

בנופו ואין תושיה והחכמה בנפשי להכיר בין הדברים הנכונים׳ לאמר אין טעם בהם למונע מרעהו חסד כבר נדחה תושיה וממני אבדה עזרה׳ ויראת שדי יעזוב עוד כי לא יחמול על רעהו׳ ויש פירושים אחרים ואינם נכונים׳ ויש לפרש ואו״ו ויראת שדי כפ״ה רפה בלשון ישמעאל ואמר איך יאמר אליפז כי אני ראוי לאלו היסורין׳ האם אין עזרתי בי׳ ושיש ראוי לו ליזהר

למה חרפתני באמרך [...] כשלתך החמכם אין [...] המשכלת: ותושיה׳ החכמ[...] בה באופן שלא אכין דברי[...] נשמעו׳ בלתי נער׳ באופן ש[...] למם׳ ללב נתם: מרעהו ח[...] שדי יעזוב׳ פיאמר [...] שעזב חסד ויראת שדי לסו[...] כפשו:

מלחשדני כי המסיר והמם מרעהו חסד הוא עוזב יראת שדי כי יש נו[...] חטא דומה למה שאמר במסכת אחר כי תאמרו מה נרדף לו ושרש דבר[...] גורו לכם מפני חרב׳ והוא על דרך רז״ל שדרשו המונע תלמידו מל[...] ממנו חסד ופורק ממנו יראת שמים שנאמר למס מרעהו חסד ויראת [...]
זה נראה לי:

אחי הם רעיו כמו שיאמר בם ף כי עתה הייתם לו כי בלם נאספו לעזרו וחזרו בהם מיד ויכערו אותו כאשר יבא שטף הנחל ובבואו יעבור כרגע ולא ישוב לעולם ולא ישקו ממנו שדה או כרם: אפיק׳ לשון חוזק מן ויתאפק כלות׳ המים הנגרים בחוזק קורינט בלע״ז: יעבורו׳ שב ל הנחלי׳: הקודרים לרוב עומק הנחלים הם קודרים מרוב הקרח הנתך כטעם חשכת מים והשלג הנופל עליהם שהוא לבן יתעלם ולא יראה לעמק הנחלים:
בעת׳ הגאון רבינו סעדיה ז״ל פיר׳ יזורבו מענין התקררות מלשון רבותינו ז״ל דמזדריב ונכמתו מענין התקשרות מלשונ׳ בומת הגידין ובלשון מקרא כמתו בבור חיי׳ ואמר אף על פי שבעת הקור הם מתקבבים התימות שם בעת החום הם נפסקים לפי שהם נתכים והולכים: נדעכו׳ כמו

אֶחַי בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַ[ל]
נְחָלִים יַעֲבֹרוּ׃
הַקֹּדְרִים מִנִּי־קָרַח
יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג׃
בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ בְּחֻ[מּוֹ]
מִמְּקוֹמָם׃

משפט צדק
אחי בגדו׳ אמנס[...] הקטנורין נגר[...] שאחי ורעי בגדו והסכימו ש[...] בברתי זאת תפלתם ומיראת[...] מהם דבר לצרכי אליו מרא[...] נגרי: כמו נחל׳ כמו שיקרה[...] לנחלים אשר בעת הקור הם [...] ונעלמים:
מני קרח עלימו יתעלם[...] בשביל הקרח אשר[...] ויתעלם הקרח בשלג ולפעמים[...]
יאמ[...]

יזורבו · ויבשו : נצמתו בחמו של אותו
הזמן ולפעמים נדעכו ממקומם ילפתו
ארחות דרכם כי יפנו אל ארץ אחרת
או יעלו בתהו · באופן שארחות תימא
ושולתה אשר קוו למצא שם מים לדרכם
בושו משברם :

ירעך כדו לשון הפסק האור · והחכם
א"ע ז"ל פיר' הפסוק כפול יזורבו כמו
בחומו · נצמתו כמו נדעכו · ואולי
נצמתו מענין כריתה לצמיתות
לבריתו' או יהיה יזורבו הפך מן מרזב
כלומר בעת שהם נגרים הם נפסקים
לפי שאין מימיהם ממקורם אלא מקבוץ
הקרח והשלג על כן כשיגרו ויתכו המים הנגרים במורד הם נפסקים מיד :

ילפתו ארחות דרכם יעלו
בתהו ויאבדו:

כי עתה · שאתם רואים כרבי :
הייתם לא · בלתי אחי אבל
כרים על הפך ואח לצרה יולד וזה כי
תראו חתת הכר' שלי יום יום : ותיראו
ממה אכתרך ואשאל מכם ולמה תיראו
מזה :

ילפתו ובעת שיזורבו ילפתו ארחות
דרכם ויתעוותו ללכת אנה
ואנה עד שיפסקו לגמרי כאלו עלו בתהו
ואבדו או יהיה יעלו לשון הפסק ·
והחכם ר' לוי בג"ז ז"ל פי' שהזכיר בכאן
שתי סבות להפסק הנהרות האחת
שלפת דרכם למקומות אחרי' והשנית
להפסק המקור שלא יתקוו בו מים ·
והחכם א"ע ז"ל פי' יעלו באיד עד שיהיו
תהו ויאבדו כי המים תולדתם הירידה
וכאשר ישובו איד יעלו בתהו ויאבדו :

הביטו ארחות תמא הליכת
שבא קוו למו:

הביטו המפרשים ז"ל פירשו הביטו
לשון הסתכלות · ונראה לי
שהוא לשון תוחלת ותקוה והפסוק הוא כפול הביטו כמו קוו ארחות כמו הליכות
הוא מלשון ואתו ובשו תכום מבטם ע"כ בא אחריו בשו כי בטח : ארחות · ימ אותו
שר כלומר הולכי ארחות ושוא שם והכנון שהוא תאר לשיירות יאמר מן אורחת
ישמעאלים ארחות לשון רבים · וכן הליכות תאר והוא כפול : תימא ושבא · הם
מקומות הערביים השוכנים במדבר בארץ ציה כמו לקראת צמא התיו מים
בי בארץ תימא : למו · הוא משמש לאחריו כלומר הביטו למו · ואת' כי שיירות
תימא ושבא הם בוטחים שימצאו מים באותן נחלים שזכר :

שו כי בטח באו עדיה ויחפרו:

בושו בטח · שב אל לבם ואם איננו
נזכר : עדיה · אל מקום הנחל
מכינו מקום לשון נקבה תשוריכו מקומו או אל התקוה וההבטחה יאמר כי אלו
בוטחים שימצאו שם מים יבשו משברם בבואם שם ומצאו כי נזבו מימיהם וכן
ם רעי אני בטחתי בהם שינחמוני והם בגדו כי זהו דרך רובי המפרשים באלו
פסוקים · והרמב"ן ז"ל פירשם כלם על רעיו שבאו מארץ מרחקים לנחמו · עד
פניהם קודרים מני קרת הדרכים והם כעלם השלג ולא שמו לבם אליו בבואתם
מקומם ובעת שזורבו כלומר שנכרבו פניהם ונתחממו במעט מחלתו כאשר

ובאים לכם בקרבם כרעתו ממקומם ובאו ועתה ילפתו ויכתו מעליו ויע
בתהו לא לעזור ולא להועיל ויאבדו מתכו כי ישובו לדרכם ויביטו ארחו
שבא אשר היה ארכם לשוב עם אותן שיירות והם בשו וחפרו ורוצי' לשוב:
לפי שמי שבטח עליהן כנזבה תוחלתו : ובאו עדיה · חוזר אל השבטח
עזרתי אשר התחיל בתחלת הענין · וזה הפי' הוא רחוק :

כי עתה הייתם לא תראו
ותיראו:

כי פרש"י ז"ל כי עתה הייתם כמשלי' לאותו נחל · והחכם אב"ע ז"ל פי' כי לא שב אל השי' כלומר כי עתה אתם מחניפים למקום והייתם לו להכריך ריכו תראו חתת ופחד המכה שבאה עלי ותיראו מפניו או קורה החתת · והרמב"ן ז"ל פי' כי עתה הייתם והגעתם לבוטח אשר באתם וכשראיתם החתת שבאה עליו יראתם מלעזרו · והתרגום תרגם לא שהוא כתוב באלף וקרי בוו' וכן תרגם ארום כדין הויתון כלא הויתון · ויש כי עתה אם הייתם לזה הנער שאני בו וראיתם חתת בחולו עליכם הייתם מלהרשיעני כטעם אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו · עד כאן:

הכי אמרתי הבו לי ומכ
שחדו בעדי:

הכי זהו כמשל האומרים לנרעה לא מרבשיך ולא מעוקציך הא הכי לתמה כלומר האם אמרתי לכם שתתנו לי מתנה · והשם הוא בנח הפעל כלומר הבו לי מתנה · או יהיה מכחכם כמשך למעלה כלומר הבו לי מכחכם ומתנו שחדו בעדי : כחכם · לשון ממון כמו שיקרא חיל ואון כי הוא כחו של אדם וחילו ואונו ויאמר תנערוני בדברים אחר שאיני שואל מכם דבר והפסוק הוא נקשר עם מה שאח

הכי אמרתי הבו לי · בגזיזו
כשרים ושבא : ומיד
תפדוני · לפדות ממוני או קנ

ומלטוני מיד צר ומיד ע
תפדוני:

ומלטוני שאם אמרתי שתתנו ממונכם שחד לפדות אותי מיד צר ומיד עריצים אלו היה כן החרשתי והייתי אומ' כי להכבידי עצמי עליכם אתם עושים כן · אבל לא אמרתי לכם דבר מזה · ואם תאמרו שש בדברי הורוני וגו' · או יאמר איני שואל ממון אלא שתורוני :

הורוני ואני אחריש ומה ש
הבינו לי:

הורוני זהו חפצי מכם שתלמדוני מה שנעלם ממני :

מה נמרצו אמרי ישר ו
יוכיח הוכח מכם:

מה נמרצו לשון חוזק כמו קללה נמרצת יאמר שהדברים שנאמרים ביושר הם חזקים מעצמם אף על פי שלא אמרם האומר דרך

הורוני תוכחת

הורוני · מה שלא ידעתי בלתי קנטורין : ומה שגיתי · אם אולי טעיתי : הבינו לי · כי אמנם מה נמרצו וחזקו אמרי יושר · באופן שיצטרך שחולק להודות : ומה יוכיח הוכח מכם · לגעור בי על איזה דבור בלתי נאות שאמרתי מתוך צערי :

הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אִמְרֵי נוֹאָשׁ :

הלהוכח מלים תחשובו · להוכיח על המלין בלבד לא על הענין : ולרוח אמרי נואש · ולגעור על רוח והבל של אמרי נואש מדבר מתוך צערו :

אַף־עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶם :

אף על יתום תפילו · אף על פי שתהיו אולי כל כך אכזרים שתפילו כעסכם על יתום : ותכרו על ריעכם · ותכרו מחשבת רעה על ריעכם להורידו בענין שאולה אין ראוי לעשות זה בויכוח שהוא בקשת האמת :

וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּב :

ועתה הואילו פנו בי · אל הענין המכוון מאתו לא אל המלות : ועל פניכם · לפי דעתכם : אם אכזב

שובו

תוכחת' והומץ כי דברי יושר אינם נריבים הוזק לאמרם בנערו' ובבהלות ודבריכם אע"פ שהם באים בתוכחות וקנטורין אינם כלום לפי שאין להם עיקר : מה' הראשון לשון הפלגה כמו מה רב טובך : ומה האחרון לשון גרעון כמו מה אנוש כי תגדלנו ומה יוכיח הוכח מכם חבר אחד כלומר מה יוכיח הוכח אחד מכם · או יהיה הוכח מכם כמו הוכיח שלכם :

הלהוכח הכוון הוא בזה מה שפי' הראב"ע ז"ל שפי' התחשבון להוכיח אותי במלין בלא ראיה כלל ותחשבו לרוח אמרי נואש כמוני כלומ' אתם תחשבו דבריכם נכונים ודברי מי שהוא בצער ומתיאש מלראות עוד טובה תחשבום הבל :

אף על התרגום אמר רגוז על יתים תפרון · עשה אף זה מענין אף וחמה · וכן פירש"י ז"ל · ור"ת אותו כמו גם והוא הנכון : תפילו גורל · כמו ועל לבושי יפילו גורל · ועל בגדי ידו גורל · ותכרו לשון כרה גדולה סעודת כלומר מאחר שאתם מצערים אותי בדבריכם באכזריות חמה אני גוזר עליכם שאף על היתום תפילו גורל ותאכלו עליו כמו כאשר שתיתם על הר קדשי כלומר בשמחת מפלתו והראב"ע ז"ל פי' אף על יתום תפילו הכותל להמיתו ותחפרו חפירה כדי שיפול בה רעכם לשון כי יכרה איש בור :

ועתה · אחר שהוכיחם בדברי קנטורין בקש מהם שיתרצו לפנות בו בחמלה ויראו אם הוא מכזב בפניהם או האמת אתו : על פניכם · כמו על פני אהרן אביהם כלומר בפניו :

שובו · שובו מדרך זו ואל תהי עולה

בתוכחתכם

בתוכחתכם להרשיעני · ושובו עוד
להצדיקני מאותה עולה הנזכרת :
בה· כמו ממנה · כמו וכל ערל לא יאכל
בו ממנו · או ישוב בה אל התוכחת
ואם לא נזכרה :

היש   זאת הוות רמז אל שכתב כמו
ועותי במאזנים ישאו יחד :
והנכון שהוא תאר אל הדברים כמו
הוות תחשוב לשונך · וענין שבינה לא
תפול על החיך אבל הו' משל ל תהרגם
כמו בטרם יבינו סירותיכם אטר כן
כראה לי · ויאמר היש לומר שבלשוני
עולה במה שאני טוען שיותר טוב לא
שיותי מהיותי בייסורין כאלה · ואם
חכי לא ירגיש אם הם דברי הוות אם
לא כלומר דברים הנסברים שאין להם קיימא :

הלא   אחר שספר גורל צערו וכברו
להראות כי אי אפשר היותו
לתוכחת כדברי אליפז ואחר שחירף
אליפז וחביריו על החזיקם בטענה זו
התחיל לבאר דבריו במה שהבטיחוהו
כי עוד ישוב השם שבותו ואמר הנה
היש בלשונכם עולה בזה יותר ממני ·
והתחיל לברר זה ואמר האדם שנותיו
הם קצובים אי אפשר להוסיף עליהם כלל ומי שיכלו ימיו בכאלה ובמכאו...
לו תקוה שישוב השם שבותו שאין אחר המות תקוה ואחר שאחולי זה אין ...
להכלל מתכו ואי אפשר היותו מתוכחות מוסר אם כן הוא בלא משפט ו...
המשפט להטיב באחרית כטענת אליפז וזה פי' הפסוקים : כצבאי הוא זמן ...
ימי כצבא איתל ונקרא הזמן צבא לפי שהוא מקובץ מעתות ורגעים והוא ...
מליכה כי עם היותו צבא הוא כלה מהרה : וכימי שכיר ימיו · השכיר אינו ...
על זמנו אפילו רגע אחר וזהו כשלש שנים כשני שכיר בעוד שנה כשני ש...
כלומר לא יעבור הזמן כן האדם זמנו קצוב לא יוסיף כזמן השכיר שאינו ...

כְּעֶבֶד יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָעֳלוֹ׃

סובו נא · התיסבו כרנו׃

שׁוּבוּ נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה ...
עוֹד צִדְקִי־בָהּ׃
הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם ...
לֹא־יָבִין הַוּוֹת׃

אל   תהי עולה · בכעס ...
טעות : ושובו עוד ...
בחקירה היטב ותמצאו : ...
ותראו: היש בלשוני עולה ...
תנגר על אי הייסורין : אם חכי ...
שזה המין מן הפורענות ...
כאשר לאיש כמוני :

הֲלֹא־צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי־...
וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו׃

הלא   צבא לאנוש על ארץ ...
וזמן קצוב כתן ...
ארץ שימלי' בו את נפשו שהמלאכ...
ובמעשה :

כעבד · ויאמר כמו שהעבד ...
שיכלה זמנו שיורע...
יעבור עוד כבא הכל · וכמו שה...
תקוה שכר פעלו בהשלמת זמ...

[כ]ן הִנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי שָׁוְא
וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ לִי׃

וכשכיר יקוה פעלו · בזה לרכין לו לפני יי' · אתכם אני : כן · בזה האופן : הנחלתי לי ירחי שוא לילות עמל · שלא אוכל לקנות בהם [...]וס שלמות לא ביום ולא בלילה :

כן הנה זמן האדם הולך אל כקור קבוע' ונבול לא יעברנהו והם ירחי שוא ולילות עמל כי כל ימיו מכאובים והבל המה ושוא ועמל או ירמוז זה אל זמן חליו וקצפו : מנו' זמנו כמו אשר מנה את מאכלכם כלומר לילות במספר נמסרו לו · ורז"ל דרשו מן ירחי שוא שמשפט איוב ביסוריו שנים עשר חדש · וגם אמרו שאותן הי"ב חדש שבאו המכות על המצריים הם י"ב חדש [ש]נתיסר בהן איוב כדי להטריד השטן באיוב ושלא יקטרג כנגד ישראל · ע"כ

אִם שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם
וּמִדַּד עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי נְדֻדִים עֲדֵי
נָשֶׁף׃

אם · שכבתי · ובמנוחת המשכב שהיה ראוי שייטב בו ו[הת]בוננו' הנה אני מבטער בו כל כך ו[א]ני אומר : מתי אקום · ולא אבטער [כ]ל כך : ומדד ערב · הפעל הנו' : [ו]שבעתי נדודים · מתקום למקום : [ע]די נשף · שהוא תחלת האור וביום :

אם · יאמר כי זמן האדם הוא רע ומדבר עליו ועל כל אדם שאם ישכב האדם יאמר מתי יקום ומדד לבו הלילה מתי יכלה : מדד · פעל עבר על משקל אכר ושכר ויסוב אל הלב כלומ' ומדד לבי הערב ואם יקום ישבע נדודים עד הנשף כלומר עד הערב לפי שהוא נודד ממקומו הנה והנה בטרדות מבהילות · וי"מ אותו על חליו שהוא בלילה אומר מי יתן בקר וביום אומר מי יתן ערב · ורבינו סעדיה ז"ל פי' ומדד ערב שהערב מדד עצמו עד [...]מרחוק שאינו כלה כדרך החולים שאומרי' כמה הוא נמדד זה הלילה ומתי יהיה [י]ום · ופי' נשף בקר והכל הוא חוזר אל הלילה · וי"מ ומדד לשון נדודים מדד על משקל משמר והראוי מנדד · ופי' הראשון הוא היותר נכון לפי קשר הפסוק :

לָבַשׁ בְּשָׂרִי רִמָּה וְגוּשׁ עָפָר
עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃

[ל]בש · בשרי רמה · כנים וזולתם להוסיף כער : רגע · נסדק [ו]יתאם שלא יקרבו משרתים למרתני :

לבש · לפי פי' הראשון שהוא מדבר ביכירת האדם אמ' כי האדם רמה ותולעה בחייו והם הכנים והפרעושים והוא מלא חלאים רעים בגרב ובחרס שבוקעים עורו · ולפי הפי' השני חוזר לחוליו שנבקע עורו מפני השחין מכר העפוש העלה רמה [ו]חבאים כאלו הוא לבוש מן הרמה : גוש · חתיכה ובלשון רז"ל דומה לו שנעקרו [...]בגושיהן ואיפשר שהוא לשון משוש מלשון רז"ל גששיה ודומה ללשון ערבי שקורין [...]לגשוש גוש יאמר שמשוש בשרו הוא כמשוש העפר : רגע · נבקע כמו רוגע הים : [ו]ימאס לשון מיאוס שהוא כמאס מרוב המוגלא היוצאת ממנו · והתרגום עמאן

לשון שממה כמו ימאסו כמו מים ותרגומו אתמסי והאלף תמורת האות הנכ׳
אשר בזאו כמו בזזו :

יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּ
תִּקְוָה :

ימי ויאמר כי חיי האדם קלים מן
הארג אשר ישלח האורג בבגד
והם כלים באין תקוה ותוחלת כטעם
קפדתי כאורג חיי וז״מ תקוה מן תקות
השני שלא כאשר חוט של מטוה בתוך הארג לחזור לשלחו בתוך הבגד
אחר שהגיע הוא לזה הגבול מהמחלה יורה כי קרוב לבא עתו וימיו לא
ואם כן אפוא תקותו שהבטיחו אליפז עליה :

זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב
לִרְאוֹת טוֹב :

זכור ואת ויהיה כן כדבריך אולי
אחר המות תהיה התקוה זו
זה איננו כן · וזהו שאמר זכור כי רוח
חיי ואחר שתשוב אל האלהים אשר
נתנה אין מדרכה לשוב ואם כן איך
תשוב עיני לראות עוד טוב כתנחומי
אליפז ואמר זכור כנגד האל ואם לא
נזכר כי ידוע הוא כי עמו יתוכח איוב
או יחזור אל אלוה הנזכ׳ למעלה ויואל
אלוה וידכאני :

משפט צדק

זכור אתה האלוה הטוב:
חיי הזמן קצר:
עיני לראות טוב · עין שבלי אחרי
לראות טוב התבוננות בע״

לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶ
וְאֵינֶנִּי :

לא רואי איננו פועל כמו אחרי רואי
לפי שהוא מלעיל אבל הוא שם
כמו טוב רואי כלומר מראה · ואמר
אחר המות איפשר שיזכירוני בני אדם
לטובה אבל אין תקוה שיראני עוד שום
אדם · עיניך בי ואינני כלומר כרגע
יבא המות אל האדם כמי שמסתכל
בדבר ולפי שעה לא ימצאנו כטעם התעיף עיניך בו ואיננו:

עין ראי · כשמת שדי המבי
ה׳ פניו אליך : עיניך
גם בעוד עיניך כי בחיים
מוכן כברחמנה:

כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁ
לֹא יַעֲלֶה :

כלה ענן: לא ישוב : אר״ל כאן כפר
איוב בתחיי׳ המתי׳
שתפשיהו חבריו ולא השי׳ על זאת
הכפירה ואיפש׳ מפני שלא היה מאמני
התורה ואינה מכות מושכלת אין
לתפוש על הכופר בה אם לא באתהו
בה קבלה מהנביאים וי״א שאיוב לא
דבר בזה אלא על כר הטבע שהרי מטב׳
שאדם איננו שיחיה אחר המות ואם יש

כלה ענן · כי אתמס יקרה
כמו לענן הכלה · כי לא
לשוב לימי עלומיו :

לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּ
עוֹד מְקוֹמוֹ :

לא ישוב עוד לביתו· אחר המות אף על פי שמגופו תתהוה אחר המות איזו הויה אחרת לא יחיה הוא בעצמו באופן שלא יכירנו עוד מקומו ולפיכך: גם שאני לא אחשוך פי אדבר' במר רוחי° איזה דבור בלתי נאות מתוך כעסי:

בזה דרך גם לא יכחישנו איוב ויהיה מאמר אם ימות גבר היחיה כמו מאמ' המן הסלע הזה נוציא לכם מים שיהיה בתמיה מתקיימת דרך גם זה כתב המורה ז"ל: ונראה לי שאיוב לא היה מתרעם אלא על העולם הזה שלא היה מן הדין ליסרו באלו היסורין בזה העולם כיון שאחר היסורין אין לו תקוה בסוף טובה שהרי ימות ולא יחיה עוד ואם יש עולם אחר או לנשמות בלבד או לנשמות ולגופות זה לא יתרץ תלונתו כלל· וכבר הקדמנו זה· כלה ענן יאמר כי הענן יכלה ואינו חוזר הוא בעצמו כן הוא היורד בשאול שלא יכירוהו עוד אנשי מקומו: מקומו· אנשי מקומו כדרך ארץ כי תחטא לי· וכל הארץ באו מצרימה:

גַם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ־פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃

גם אני· פרש"י ז"ל הואיל ואיכך חדל ממני. גם אני לא אמנע דברי מלזעוק על מרותיך ונראה לי שהוא חוזר אל דברי אליפז כלומר כמו שאליפז הו' מצדיק השם בדינו גם אני לא אמנע פי מלקרו' תגר בצר רוחי שאדבר וירוח לי ואשיחה דברים מאד במרירות נפשי ועתה יתחיל איוב לזעוק חמס על השם ויתעלה ויתרומם:

הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃

משפט צדק

הים וגו'· באלהים מתמידים להכניעני:

הים אני· יאמר אל השם אם אני הים אשר ישמו יאמרו תימין אם תנין הגדול אשר בתוכו כי תשים עלי משמר כאשר שמת על הים החול גבול יתגעשו גלי הים ולא יעברוהו והתנין בנבכי תהום כלוא ולא יצא כי השטן היה מפליא לעשות עמו בכל רגע ועונה ולא היה מרפה ידו ממנו אפילו שעה קלה לא בשינה ולא בהקיצ' עד שהיה בוחר המות כמו שיפרש אחר זה והיה אומר איוב ויהיה הדבר כמו שטען אליפז שאני מחוייב לש' באלו היסורין מה הוא זה שתוכפם זו אחר זו האם הוא מתירא שאברח ממנו עד שמשים אותי במשמר כמו ששם המשמר לים ולתנין:

ורבותינו אמרו כי איוב היה מחכיו ולמטה מתפלש באפר ליבש השחין לא וכנגד זה אמ' הים אני שלאלוחית השחין מתרבה כי בכל יום וכשם שהחול גבול לים כך הוא האפר משמר לי· והם אמרו כי מחכיו ולמעלה היה מתגרד בחרס מחמת השחין יבש שבשבילו אמר עורי מעלי השפיט וכנגד זה אמר אם תנין שהושם לו משמר השפט עורו אחת לשבעים שנה כדבריהם ז"ל שלא יחריב את העולם:

כי אמרתי · וחתתני כאשר אמרתי אולי בעת השינה אשכב מרגוע כמנהג החולי' ומשכבי ישבול עמי כערי אז הייתי בכל רע כי הייתי נבעת מרוב החלומות הרעים · וכתב הרמב"ן ז"ל כי כן חליי המרה השחור' או השטן יחלימהו לבעת אותו · ונראה לי שזהו מתירוץ אליהוא לקושית איוב כי השי"ת הוא מעורר האדם לשוב בהרעדות ובהפחדות מראה אליו בחלום מהדברים העתידים לבא עליו פחד פחדתי ויאתיני וגם בעת מכאוביו מרעידהו על משכבו שמראה שעתיד להתהרס עליו מתוקף החולי אולי ישיב אל לבו כי בחטאתו הרעה הזאת וכבר הקדמנו זה בע"ה :

ותבחר נפשי בחרה שתחנק כי המיתה היא כשהרוח הוא נחנק באיברים ובחרה מות יותר מרור בעצמותי או יחסי' הפי' מעצמותי יותר מכאב עצמותי :

מאסתי · מאסתי נפשי הנזכרת או חיי אחר שסוף סוף אין לי לחיות לעולם על כן חדל ממני מאלו התכיפות המופלאות ותן ריוח ביניה' כדי שלא תהא מיתתי ביסורין קשים ממושכים :

מה · זאת היא כפירתו שחשב איוב כי עם היות השי' יודע צדקתו וכי אינו ראוי לאותן ייסורין הוא מתנהג עמו כאשר יתנהג איש עם רעהו בשנאה ובנקמה על קצת עבירות קלות ואומר שאין ראוי לשי' זה כי מה האדם שיגדלנו השי' וישית אליו לבו ליסרו באלו הייסורין כמו שיפרש · וכבר הוכיחו אליהוא על זה ואמר לו אם ישית אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף כמו שאפרש שם :

ותפקדנו

כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂ
בְּשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי ׃
וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת וּמֵ
תְּבַעֲתַנִּי ׃

וחתתני בחלומות · לי בעת השינה:

וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי
מֵעַצְמוֹתָי ׃

מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶ
מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָ

מאסתי הנה אין צורך נ לשככיעני ולהוריע לבטוח בזו החיי' כי אתכם גם מאסתים באמרי : לא לעולם ולפיכך : חדל ממני · מליסרני היסורין : כי הבל ימי · מספיק להכשל בו בחטאים ובלעדי אלה :

מַה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָ
אֵלָיו לִבֶּךָ ׃

מה אנוש · מה כחו ומה יוכל ל בסדר המכאובות : כי ת לכך · להתקומם נגדו :

ותפק

וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃

כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃

ותפקדנו לבקרים· לדקדק עליו כחוט השערה· ולכן:

כמה לא תשעה ממני· באופן שלא יהיו היסורים מתמידים:

חָטָאתִי מָה אֶפְעַל לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃

חטאתי מה אפעל לך· אף על פי שחטאתי מה יכולתי לקלקל במכוון מאתך הלא מבער הוא אם אתה: נוצר האדם· שמשתדלת ששמרו מכל מזיק בסדר המציאות כמו אוהב: למה שמתני למפגע לך· כמו שבוכה בשביל חטא מועט ובלתי כחשב:

ותפקדנו· לבקרים כמו חדשים לבקרים כלומר תמיד אתה מיכר אותו ובכל רגע יסור אחר יסור:

כמה· תשעה ממני· כמו תרפני וכמה הוא רמז אל הזמן· ואמר כמה מהזמן יהיה שלא תשעה ממני ואפשר שהוא כמו למה: לא תרפני עד בלעי רקי· דרך משל כמי שיש לו טרד שאפי׳ הרוק שבפיו אינו יכול לבלוע מתוך טרדתו:

חטאתי המפרשים ז״ל דחקו עצמם בזה הפסוק שהרי הם מפרשים כי איוב לא הרשיע עצמו כלל וגם שלק ההשגחה מאישי מין האדם· ויפרשו זה שהוא היה אומר זה לפי דברי אליפז· והדברים כפשוטן לפי מה שהקדמנו כי איוב היה מודה שחטא אך שהיה אומר שחטאו לא היה בזה השיעור שבאו עליו אלו היסורין והיה מתרעם על הספ״ המיסרו יותר משיעור חטאו· ומה שאמר חטאתי לא היה דרך וידוי שאם כן למה תפסו אליהוא על כרקו כפשו אבל אמר זה דרך שכחה והיה אומר באמת חטאתי אבל לא זה השיעור שנתיסרתי ואני מבקש ממך שתודיעני מה אפעל לך נוצר שאדם ופוקדו שתרכה באלפי אלים וזה יורה שעל חמם יסרתני ביסורין קשים כי מה יכולתי עשות ולא עשיתי: למה שמתני למפגע לך שכאתני ולא אהבתני ששמתני למפגע לך כמי שפוגע בעת חמתו באויבו ומעורר עליו כל חמתו כן כתב רש״ ז״ל וכוון הוא: ואהיה עלי למשא· כתב החכם אב״ע ז״ל תקון סופרים הוא שהיה לו לומ׳ עליך אף על פי שהוא פירושו בלא תקון ככון· עד כאן לשונו:

וּמֶה לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחַרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃

ומה י״מ ומה כמו למה· וי״מ ומה הוא זה שלא תשא פשעי וי״מ ומה הוא מחט׳ והפש׳ הזה אשר חטאתי שלא תשא אותו וזה יות׳ נכון: ותעביר כמו ולא תעביר· ולא שזכר עומד

במקום שנים · וא״ת שים תקוה בתנחומי אליפז עתה לעפר אשכב השמות הוא קרוב מהרה : ושחרתני · דרך משל כמי שהולך לבקר החולה בשחר ומצא אותו שמת ואיננו :

עד אן · אן כמו אנה והו׳ כמו מתי כמו עד אנה ימאנוני עד אנה אשית עצות בנפשי : הוכיח בלדד לאיוב על צדקו נפשו כמו שנר׳ מהמענה הקודם לזה כמו שפירשתי · ואמר לו עד מתי יהיה זה לך למוקש לדבר העתק בזה וא׳ תחשוב כי מעט הוא אבל דבר גדול מגיע לכפירה כרוח חזק המחריד כל דבר כמו שיפרש אחר זה : כביר · גדול בלשון ערבי :

האל · הא׳ האל לתמה כי היא בפתח וכן עליו במסורת ׳ל בפתח · ואינה כה״א אתה האל שהיא לידיעה כי היא בקמץ · ואמר מתוך דבריך ניכר שאתה גוזר שהש״י הביא עליך יסורין בלא משפט אחר שגזרת שאתה צדיק ובזה אתה ראוי לגערה וכי יש להשיב כזאת על הא׳ שהוא יעות משפט להריע לצדיק ויעות צדק שלא לגמולו טוב וזהו קושיא על המפרשים ז״ל שאומרים שאיוב היה רואה שהש״י למיאוסו במין האדם שלק שנחתו ... כדבריהם איוב לא היה טוען שהוא עוות משפטו אבל היה אומר ... פירושי יבא הדבר על נכון כי איוב צועק באמרו כי השם יתבר׳ יסרהו ... במכאובים שלא כדין ועל זה הוכיחו בלדד וכן החברים בשאר המע... אם · ביד · הוא יד ממש כלו׳ משפט הוא השליח והתרגום פי׳ כמו יד שירדן שתרגם באתר מרדהון :

עתה יגזור בלדד שבני איוב היו מחוייבי מיתה בידי שמים וזה לא חלק עליו איוב כלל לפי שלא היה יודע מצפון לבם וכבר היה חושש אולי חטאו

ומה לא תשא פשעי · ... לשלוחנס שיהיה פשע... כי עתה · בקיצר זמן : לעפר... וראוי לרחם על במצב כזה ע... כי בשר המה רוח הולך : ושח... כאשר יקום דור חוטא יותר ... ויזכור יתי עולם משה עמו וגו׳ ...

וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַ...

עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ...

אִמְרֵי־פִיךָ׃

בלדד א׳ עד אן תמל... ליחס ...

ית׳ : ורוח כביר · להטות... נגדו :

הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־...

יְעַוֵּת־צֶדֶק׃

האל יעות משפט · אם ... לו · האמנם רא... ית׳ עוות המשפט והצדק שהיה... מסורת הדין המורגל אלנו ... שנכטם מזה בעניך :

אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְ...

בְּיַד־פִּשְׁעָם׃

אם בניך חטאו לו וישלחם ... פשעם · אם בעונם ... הביאם למערכת בהסתר פנים על... ושתתוגגבו ביד עונם :

שחטאו בניו וברכו אלהים בלבבם · וזה כי בלדד אמר אם בניך חטאו לו דרך מוסר ולא אמר אם אתה חטאת לו · ואין צריך :

אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן ׃

משפט צדק

אם אתה תשחר אל אל בודוי ותשובה על שלא חטית בם : ואל שדי תתחנן · בתפלה :

אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ ׃

וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד ׃

אם זך וישר אתה · שלא חטאת עמהם אין ספק : כי עתה · בלי אחור : יעיר עליך · מדת רחמיו : ושלם · טוב תחת היסורין שסבלת שיחשוב לך עונות כזכיות ובזה : אחריתך ישגה · יותר מראשיתך :

כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם ׃

כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־אָרֶץ ׃

הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים ׃

כי · שאל נא לדור רישון · מה שראו בימיהם : לחקר אבותם · מה שקבלו מהם וזה : כי תמול אנחנו · ולא יספיק זמננו של דור אחר בלבד לקנות אותו הקדמה בנסיון : הלא הם יורוך · מה

אם · כבר פירשנו בפרקים הקודמי' כי בלדד הוא כמספק להכריע בדעת אליפז שתוכחות איוב הם על צד המוסר או כדעת איוב שאי איפשר היותם על צד המוסר יהיה איוב בלא ספק רשע גמור ראוי לאותן ייסורין על כן אחז החבל בשני ראשי' ואמר אם אתה רשע תשחר אל אל ותקובל תשובתך · ואם זך אתה כדברך עתה יעיר עליך טובה או הרחמים או ישים עליך כמו והתעוררתי כי מצאו רע ושלם לך מה שאבדת מנות צדקך כלומר הממון שאספת בצדק: נות צדקך · כמו יברכך יי' נוה צדק וחסר בית מנות ויש מפרשים נות צדקך הנשמה : ושלם · לשון שלום :

והיה · העושר והכבוד אשר היה לך בראשיתך יהיה מצער כנגד האחרית אשר ישגה מאד :

כי שאל · עתה יברר בלדד לאיוב כי רעות הרעים הם בלא תקוה · אבל הצדיקים יש תקוה לאחריתם · ואמר אם אינך מאמין כי בזה שאל נא על דור הראשון כמו כי שאל נא לימים ראשונים וכונן לכך או דרוש בכונה על מה שחקרו הראשונים מאבותם שהם קדמוני הקדמונים :

כי תמול · וצריך אתה לחקור בזה אל הקדמונים כי יש חקירות עיוניות לא יספיק בהם זמן האדם לחקרו וצריך שיעזור בהם בקבלת הראשונים וכל שכן במחקר הזה כי אולי היו רשעים מצליחי' בימיהם ולא

ולא נדע אם יאבדו לאורך ימים או לא שמענו כי כן הייכו בדורות הראשונים: הלא הם שב אל הזקנים: יורוך מה שהיה בימיהם: ויאמרו לך· מה ששמעו מאבותיהם גם מלבם ומחכמתם יוציאו מלין לאמת… ולמשול בו משל וזהו המשל שיאמרו כמו שיפרש אחר זה:

מה שקבלו מאבותם: יאמרו לך… שראו בימיהם: ומלבם יוציאו… שהשיגו בעיון וחקירה ומהש…

הינאה בכה הוא הטיט הלח כמו בבאתיו ונבאיו: אחו· הוא שם הצמח כמו כי הוא בן אחים יפריא והוא האספסתא בלשון רז"ל וב"ית יתרעינה באחו נוספת כמו ב"ית לכו לחמו בלחמי ואינו כפי' הא"בע ז"ל שפי' אתו מקום הצמח ויפרש ושגא אחו בחסרון צמח כלומר צמח אחו· וה"א שיגאה אינה לשאלה א"א כמו אם והוא נקשר עם הפסוק הבא אחריו אמר אם יזדמן שיגאה גימא בלא בצה וישגא אחו בלי מים הנה שבלא ספק ייבש כמו שיפרש:

הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה…
אָחוּ בְלִי־מָיִם:
עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי…
חָצִיר יִיבָשׁ:

היגאה גומא בלא בצה· … יגדל גמא בלי אגם… הנה כשיקרה שיצמח באופן זה… יקטף ולפני כל חציר ייבש· … חום ואין לו מלחלח:

עודנו באבו· כמו באבי הנחל בלו"ע בעבו ומכינו לשון עץ במה ש… כמו ותטמנם בפשתי העץ· יאמר כי עוד הגומא והאחו ב… נקטף מסרשו ייבש קודם כל חציר לפי שלא היה גדולו באופן שיתקיים… בלא לחות:

כן אופן המשל בזה כי כמו שהגומא והאחו ייבשו מהרה לפי שגדולם הוא בלא בצה כן טובת הרשעים אחריתה לאבדון ואין לה יסוד קיים אחר שכחו אל ונראה לי שהזכיר שתי כתות מהרשעים האחת המפורסמים והם שוכחי אל· והשנית שבצועי' שתוכם תוך ומרמה ובגלויים נראים טובים והם החנפים לרמוז לאיוב אולי הוא מהחנפים· ורמ"ז ז"ל פי' הגו… והאחו אינם גדלים בלא בצה ומים וכשיכלה המים והלחות ייבשו כן הרשעי… מצליחים בעוד שהשעה משחקת בהם ואחר כך תאבד תקותם: ולפי זה תא… ת"א של הינאה לתמיהה והראשון יותר נכון עכ"ל:

כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְ…
חָנֵף תֹּאבֵד:

כן אחרות כל שוכחי אל· או ני… פי שתקרה להם אי זו ה… בהיותם בלתי שום זכות זולתי ה… או המערכת:

אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ׃

אשר יקוט כסלו · ביריד' שמערכת אז בסור המקרה :

שָׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃

טֹב הוּא לִפְנֵי־שָׁמֶשׁ וְעַל גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃

ל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃

ם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקוֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא רְאִיתִיךָ׃

טוב הוא והפך זה יקרה בהיות ההצלחה עם אותה זכות סבב כי נס : אם יבלענו ממקומו · אינה מקרה רע : הן

אשר · יקוט · ענין כריתה מענין ונקוטותם · או מיעוט כמו כמעט קט והוא בורך · והגאון ז"ל פי' חבל השמש והוא רחוק : וכסלו · כמו מבטחו כמו אם שמתי זהב כסלי יאמר כי הרשע יכרת ויתמעט מבטחו · ולא יתקיים כמו בית עכבים :

ישען · יחשוב החנף כי ביתו הוא קיים וישען עליו ולא יעמוד :

רטוב · הגאון רבינו סעדיה ז"לה פי' המשל הזה על הצדיק שהוא רטוב לפני שמש · ועל גל שרשי יסובכו ואם יבלענו שום אדם ממקומו לא יוכל כי יכחש בו וכאשר יכרת בבא קנו מעפר אחר יצמחו והן אל לא ימאס תם · וכן פי' החכם רבי לוי בג"ז ז"לה אך על דרך אחרת ואינו נכון : ורוב המפרשים ז"ל פירשוהו על הרשע ולפי שהמשילוהו בנטע ואמר רטוב הוא לפני שמש כלומ' קודם זרות השמש הוא רטוב אך כאשר תך השמש עליו ייבש כן הרשע מצליח לפי שעה ויאבד

הרה : ועל גנתו · שהוא נטוע בה : יונקתו תצא · ויצלח בדים ופארות :
ל גל הוא מעין גל כעיל · או מענין עד הגל הזה יאמר כי שגומא הזה ים בכו שרשיו על גל לרבויים ולרוב תקפם ירכסו בתוך אבנים ויראה אותו :
ת יחזה לשון כבוך תלשון קרן חזות · וחזותיה לסוף ארעא ולשון מסכה חזיתיה מזרחה ויהיה חסר בית והראוי בבית אבנים יחזה · והראשון יותר נכון :
ם · אם יבלענו יחסר המבלע או הוא חוזר אל השמש הנז' למעלה יאמר שאם ישחית המשחית הנטע הזה ממקומו ישאר אותו מקום כאלו לא נראה ם לעולם כחש כי ראהו והגומא אי איפשר לעשות שרשי' חזקים שישאר מקומם יכר אחר שנעקרתו ומי שראה אותו אתמול יכחש בו היום ויאמר לא ראיתיך כי לא נשאר בו רושם כלל כן היא טובת הרשע בלתי קיימת : והתרגו' פי' הפסוק שלפני ם בלשון תימה כלומר האפשר שעל גל שרשיו יסובכו ובית אבנים יחזה והלא אם יבלענו ממקומו וגו' וזו ראיה שהמשל על טובת הרשע היא לא על רעת הצדיק כפי' החכם רבי לוי בג"ז ז"ל ולא על טובת הצדיק כפי' הגאון ז"ל · וכל אלה הדברים בלבד היו לרמוז לאיוב שאם אין לו תקוה ליסוריו כמו שהיה טוען שהוא רשע

גמור שטובתו של רשעים יש לה הפסק גמור ולא רצה לפרש לו בלדד
שעדיין היה מסופק ברשעו ושמא ייסוריו הם לתוכחת כמו שאמר אליפז:
פירשתי זה בפרקים :

הן כל שמחתו ותולדתו של גמא להכרת והוא המשל לרשע כי שמחתו להיו' הצלחתו אובדת ואשר מעפר אחר יצמחו לנטוע מהם כטע יכרתו במותם כרגע · והמשל כי אם יקומו בניהם תחתם יכרתו ויאבדו בהם · ואת משוש דרכו כמו כמשוש נושם בדרך רחוקה · ויש לפרש ומעפר אחר יצמחו כי יש צמחי' שאינם גדלי' במקום צמיחתם עד שמעתיקי' אותם מאו
לעפר אחר ואף על פי שהעתיקום שם גם שם יאבדו ולא יצמחו ולפי הפי
אמר זה בלדד לפי שהזקיקו לאיוב לחקור בזה אל הראשונים והנה הר
יורוהו כן והוא ילמוד אל הצומחים אחריהם :

הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵ
אַחֵר יִצְמָחוּ ׃

משפט צדק

הן הוא משוש דרכו · שתהיה
יותר גדולה במקום אחר
אברהם ויוסף וזולתם · וכן יקי
אם אתה תשחר אל אל כמו שח

הן תראה דקדוק הענין כי אליפז חתם דבריו בטובת הצדיק כי גזר שייסורי איוב הם תוכח' עם היותו שלם בצדקו · ובלדד כמסופק אם הוא רשע חתם בטובת הצדיק וברעת הרשע ומכאן ואילך רוב חתימותיהם ברעת הרשע לחייבם איוב שהוא רשע גמור אלא שאם יעשה תשובה תקובל תשובתו וכבר ביארנו זה בפרקים :
הן אל לא ימאס תם · אם אתה תם : ולא יחזיק ביד מרעים · אם אתה רש

הֶן־אֵל לֹא יִמְאַס־תָּם וְלֹא
בְּיַד מְרֵעִים ׃

הן אל לא ימאס תם · לא ימאס
גם שאתה תם לא תמי
ובמופתים שכליים : ולא יחז
מרעים שהם כשרים ושנא
ממוכך :

עד ימלה באה כמו באלף · ומלת עד דבקה עם הן אל לא ימאס תם כטעם כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי · וימלא שפתיך תרוע' · והשחוק הוא על טובתו והתרועה היא על רעת הרעים :

עַד־יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָ
תְרוּעָה ׃

כי אז ימלא שחוק פיך · כ
שיאבדו : תרוע' יתרוע נג

שונאיך מרוב טובתך יתביישו שונאיך · ואהל רשעי' אין לו תקוה כי אינכו על כן הנה נתתי לפניך שני דרכים ובחרת בחיים למען תחיה :

שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹ
רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ ׃

ילבשו בשת · כי יכוסו משנין

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃
אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃
חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃
הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ׃

איוב ג ידעתי כי כן כדבריך שאמרתי דברים בלתי נאותים כנגד האל הטוב: ומה יצדק אנוש עם ל׳ וידעתי גם כן שלא יצדק אנוש בהתוכחו עם שום אל גם שיהיה האל הרע כי אמנם גם: אם יחפוץ׳ האל לריב עם האדם לא יעננו האדם: אחת מני אלף׳ מיראתו גם שיהיה האדם: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו: כשושב להתיכב כנגד לאל הרע ולהמלט: וישלם׳ ימלט מרעתו והנה הוא: המעתיק הרים ולא ידעו׳ שעשה שעלו פתאום:

אמנם׳ באמת ידעתי כי כדבריך אשר אמרת כי רוח כביר אמרי פי כן הוא כי מי הוא האדם שיתוכח עם האל ואם ירבה להתוכח עמו איך יכא זכאי ויצדק עם אל כדינו כן פי׳ הגאון רבינו סעדיה ז״ל׳ ויש פירושים אחרים ואינם נאותים לפי כוונתנו:

אם׳ לריב׳ להתוכח: לא יעננו׳ תשובה על אחת מני אלף מטענותיו:

חכם ויאמר איוב לבלדד אתה אמר הוכחתני על היות רוח כביר אמרי פי ונתת הסבה בזה לפי שאני איפש׳ לטעון כנגד תמימות הש׳ שהוא יעות משפט וצדק אל תחשוב שעשיתי זה לסכלותי בידיע׳ אותו כי גם יודע אני שהוא חכם לבב וגו׳ ולפי שהחכמ׳ היא בלב כאמרו ובלב כל חכם לב אמר על הש׳ חכם לבב כדרך השאלות שנאו בו ית׳ ויאמר כי הש׳ הוא חכם ואין בחכמים מי שיוכל לטעון כנגדו והוא אמיץ כח ואין מי שיהיה אמיץ לבו בגבורים יוכל למלט נפשו ממנו ואפש׳ שהיה המקרא ההוא מגורס וכאלו אמר מי חכם לבב ואמיץ כח הקשה אליו וישלם כי הוא יותר חכם ויותר אמיץ

משם: הקשה׳ כלומר הקשה לבו: וישלם׳ ועמד בשלום:

המעתיק׳ יגיד עתה מחכמתו וגבורתו מה שהוא מפורסם ויאמר כי הש׳ הוא מעתיק הרים שלפעמים הוא נעקר ההר ממקומו ונעשה מישור בסבת הרוח הנעצר בבטן הארץ שהוא בוקע אותו מקום ולא ידעו יושבי ההרים ההם מי הוא אשר הפכם באפו׳ והנה בזה החכמה נעלמה מאנשי המקום ההוא וגבורה בהעתיק ההר׳ ורבינו סעדיה גאון ז״ל פי׳ המעתיק אנשי הרים ולזה יפול יפה ולא ידעו׳ ואין צורך:

הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ וְעַמּוּדֶיהָ

המרגיז המרגיז לשון תנועה וחרדה כמו לב רגז: יתפלצון׳ לשון

דעדת כמו פלצות בעתתני · ויאמר כי השם בגבורתו יניע הארץ ויחרידה ממקומה אשר היא מיוסדת עליו · וזה בשבת שהעמודים אשר היא עליהם הם כרעדים כי הרו' הוא כעבר בפניתי הארץ שחיבוץ הארץ הוא כסמך עליו כעליה על גבי עמודים וכשהוא כרעד אותו מקום יתנועע הכר שחבוני וזה יקרה ברעש הנקרא זלזלה בלשון ובלעז טרה טרימול׃ והנה בהעת׳ האריים גבורה מכר גדלם ובהרגזת הארץ גבורה מכר שיותו כולל בכל הארץ ושבת שהעתק והרגז היא אחת והוא שנעכר והודיענו איוב כי אף על פי שזאת היא שבחם אבל יש בזה שנה מרעת יושבי בה ולזה אמר אשר הפכם באפו כטעם המביט לארץ ותרעד בהרים ויעשנו וגמר הענין׃

יִתְפַּלָּצוּן׃

המרגיז ארץ · גם כי פעל ביושבי הארץ לא בנבחיים כי אמנם כוונת לברו פועל בנבחיים׃

האומר · חרס · הוא השמש כמו בטרם יבא החרסה ונקר׳ חרס לפי שהוא מיבש הדברים כחרס · ונקרא חמה מפני שהוא מחמם כי שני כחות יש לו מחמם ומיבש · ונקרא שמש להודיע שאינו אלא שמשו של האל ית׳ דעת התועים בו שהוא אוה׃ יחתום · ישתום או יסגור כמו ובעד כל

הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח׃ כוֹכָבִים יַחְתּוֹם׃

ויאמר שהשם יש לו ממשלה על השמש ועל הככבים ומראה גבורתו בה גוזר על השמש שלא יזרח בעת שלקות ובעד אור הככבים יסגור להאיר כי יקרה להם לקות גם בהיות האחד תחת חבירו וזה יהיה בשנ לכת · וידוע הוא כי שבת לקות השמש כשיעמוד הירח תחתיו ולא יהיה מרחב לא לצפון ולא לדרום · וזהו כשיהיו בזנב התלי או בראשו כי או ממנו אורו לפי שהוא גוף חשוך ולזה לא יהיה לקות השמש אלא בעת ה אור הככבים אינם נסתרים אלא בשבת היות התחתון כנגד העליון · ו הירח אשר הזכירו הכתוב הזה בכלל אור הככבים הוא כשיהיה השמש התלי והירח בראשו או בהפך כי אז אין להם רחב כלל ותעמוד הארץ בין והירח והירח אין לה אור מעצמה אלא מהשמש ולזה תקדר וזאת היא הסבה יהיה הקדרות אלא בעת מלוי הלבנה שיש בין השמש והירח חצי הגלגל · מידענו שזאת היא שבהם ולקות המאורים הם ככה ואצטגנין אחד יוכל כי יהיה קדרות לשמש או לירח בכל זמן שאירע ככה קודם באו בזמן אם כן למה ייחס איוב זה לגבורה אל השם ית׳ ואלא מטבע הבריאה הוא יתנכה הטבע שהוא אלא דרך כם אשר מזה לא היה מדבר איוב · איפשר כי מיחס הדברים הטבעיים לגבורת השם׳ לפי שהוא כוה וכבראו באותו טבע · הרמב״ן ז״ל פי׳ זה לפי שהקדרות הוא מורה הסרת הממלכות וקיום הממשלה

חותם

אותם בעד כוכבים לשכל עדת החכמים והוברי שמים והחוזים בכוכבים כי מלכי ארץ ויועציהם שם בידו כטעם כלאית כרב עצתיך יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים · הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נפשם ואם כן בתחתונים ידבר כי הגבורים והחכמים הם לפניו כקש ונבער כל אדם מדעת :

נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדּוֹ וְדוֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי־יָם :

נוטה · נטה שמים לבדו בעת הברי׳ היה הוא יחיד בעולמו כאמרו נוטה שמים לבדו ולא היה צריך לעזר מזולתו לא מיכאל בצפון ולא גבריאל בדרום ואם כן אחר שהוא הוציאם מאין לים הוא שליט עליהם ועל הכוכבים ועל כח הנאצל בזה העולם : ודורך על במותי ים · אפשר לפרשו על עת הבריאה כמדרש החכמים ז״ל שהקוה כל מימות שבעולם לים אוקינס והחזיקו מועט את המרובה כאדם הדורך בגת ונקר׳ ים אוקינוס במותי ים כמו שנקראו המקומות הגבוהים מן הארץ והוא לשון מושאל או הוא רמז להשקט הגלים כי הש׳ בשוא גלי הים הוא דורך עליהם וישכחם · והחכם ר׳לוי בן גרשום ז״ל פי׳ נוטה שמים דורך על במותי ים הוא הגלגל ואינו נכון :

עֹשֶׂה־עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן :

עושה עש הוא לשון קבוץ מלשון עושו ובואו והוא קבוץ כוכבים ופי׳ החכם ר׳ אברהם ז״ל עש שבעה כוכבי׳ שהם בנגד צפון ונקראי׳ בלשון ערבי׳ בנא״ת נע״ש וכן פי׳ הגאון רבינו סעדיה ז״ל וזהו פי׳ ועיש על בניה תנחם כי עש ועיש אחד כמו שש וששים : כסיל · הוא כוכב חם וכימה היא כוכב קר וזהו שאמרז״ל אלמלא חמתה של כסיל אין העולם מתקיים מפני צנתה של כימה וזהו שאמר התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח · והאחד הוא בצפון והאחד הוא בדרום · וכסיל נקרא סהי״ל וכימה תרי״א : וחדרי תימן · פי׳ רש״י ז״ל הכוכבים שם סופה כדכתיב מן החדר תבא סופה · ודרך מדרש הוא · והחכם ראב״ע ז״ל פירש שהם הכוכבים שהם בפאת נגב ולפי שהם בלתי נראים ליושבים באיקלימים אלו קראם חדרים כאלו הם נחבאים ולפי שהזכיר עש שהם לעולם נגלים אלינו ולא יסתר ולעולם הזכיר הנסתרים לעולם כלומר השמים וכל צבאם הוא מושל עליהם · או ירצה לומר וכי הוא זה מנפלאות הש״י כי עם היותם מטבע אחד הם עושים פעולות הפכיות כן פי׳ החכם ר׳ לוי בן גרשום ז״ל :

עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר :

עושה מלבד אלהים בו כח לעשות גדולות ונפלאות שאין שכל האדם יכול לבא עד תכונתם ולא לכלול אותם במספר כי אין מספר · ואמר כל זה איוב כי עם היותו יודע כל זה הוא מתלונן על הש״י ושלא יחשוב

עושה גדולות ונפלאות · ואמרתי מה יצדק אנוש עם אל גם יחיה האל הרע כי אחכם : יעבור עלי

בלרד כי בשכלותו הוא קורא תגרי·
אבל חכמתו בזה היא הנותנ' שיתרעם
כמו שהקדמתי בפרקים :
הן · יחלוף· כמו יעבור יאמר כי הש' ·
עם היותו תלא עולם הוא עובר
עליכו תמיד הוא בלתי מושג ומוכן
והיה לפי זה יעבור ויחלוף דרך משל·
או יהיה שב אל הנהגתו זה השכיליות

לארע :· ולא ארא‍ה שאסתר ...
ויחלוף · לפעמים נומכי אל מקו...
לארע :· ולא אבין לו :· שקשור ...
... ממכי :

הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה ...
וְלֹא־אָבִין לוֹ :

וכבודו הנראה כפעולתו יאמר כי הוא נודע מתעשיו אך מהותו כעלות

הן ז"מ יחתף לשון חטיפה וכן בחתף
תארוב וי"מ יחתוף בתי"ו כמו
וחטוף בט"ית כי הם מתחלפים זה בזה
כי תכיכו טעה ותעה· יאמ' שהשי' יגזול
תאים ממוכו וביתו ואין מי שיוכל
להשיבו אחור מרכונו ומי ישיבנו דברי
או יהיה חסר השם ויהי' ראוי הן יחתוף

הֵן יַחְתֹּף מִי יְשִׁיבֶנּוּ מִי־...
אֵלָיו מַה־תַּעֲשֶׂה :

הן יחתוף · ממוכי בענין ...
ישיבנו אלי : מי יאמר ...
תעשה · שלא כדין עשית ...

חתף ומי ישיב החתף שהוא וכמוהו וברך ולא אשיבנ' שהוא כמו וברך ברו...
הוא בכח הפועל ולזה הפי' יבא יותר נכון סוף הפסוק מי יאמר אליו מה ת...

אלוה כשיחרה אפו לא ישיב אותו
עד שיכנעו תחתיו גבורי
הגבורים והם העוזרים אכשי התוקף:
רהב· תוקף · או ירצה לומר אלוה אשר
לא ישיב אפו :
אף עתה השלים מה שאמר חכם
לבב ואמיץ כח ועתה יפרש
מי הקשה אליו וישלם : אבחרה · כמו
אבחנה ודומה לו בחנתיך בכור עוני ·
ויאמר אם הגבורים אשר מעולם
שחו תחתיו כ"ש שאני לא אוכל לענו'
אותו אם יקראני או לענות בו שרה
ויהיה אענכו כמו אענה בו ולא אוכל
לברר דברי עמו אם הם כנים או
בטלים · או יהיה לשון בחירה תמש
לבחור היותר נורק שבהם והכה דרך
ענוה דבר איוב בכאן לפי שבכל מקום
אף כי הוא לשון קו"או והיה עוזרי רהב

אֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׁיב אַפּוֹ ...
שָׁחֲחוּ עֹזְרֵי רָהַב :

אלוה לא ישיב אפו· שנגם ש...
לא עשיתי כן לא ישיב ...
מהשחית: תחתיו שחחו· כי אמ...
כפלו תחתיו : עוזרי רהב· שנות ...
לרותם את האדם כי הוא מב...
כשיתפוץ לארע :

אַף כִּי־אָנֹכִי אֶעֱנֶנּוּ אֶבְחֲרָה ...
דְבָרַי עִמּוֹ :

אף כי אנכי · כ"ש אני הנרכא ...
שאם : אענכו אבחרה דברי ...
בויכוח שאשתוחח תחתיו בלי ...
אשר אם כדקתי לא אענה · ...
אותו אבל : למשופטי · ...
אתחנן'

כחות

אתחנן · שיבילני מידו וזה כי : אם
קראתי ויענני · הא״ל הרע : לא אאמין
כי יאזין קולי · לשמוע לקול תחנוני :

אֲשֶׁר אִם־צָדַקְתִּי לֹא אֶעֱנֶה
לִמְשֹׁפְטִי אֶתְחַנָּן׃
אִם־קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי לֹא־אַאֲמִין כִּי־
יַאֲזִין קוֹלִי׃

כחות הככבים העוזרים אנשי הרהב
וכן דרמוסו חז״ל וירא הקל וחומר
כפשטו ודבר איוב עליו ועל כל בני
אדם :
אשר · ואמר כי מי יוכל לרין את
שתקיף ממנו שאם צדקתי
נהוא ואחייבני לא אוכל לזעוק : אענה ·
כמו ענית ואמרת : למשפטי אתחנן ·
פי׳ הגאון רבינו סעדיה ז״ל ואין לי כח
לדבר לפניו דרך ויכוח רק בתחנונים
אדבר למשפטי וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל : ויש פירוש אחר שאינו נכון :

אם · יש פירושים בזה שאינם נאותים לכוונתינו והנכון אלי שהוא אומר איך
אתוכח עם מי שתקיף ממני שאפילו ידבר עמי כאשר ידבר איש עם
רעהו לא אאמין שיאזין קולי בבעתי חמס על דינו כטעם אשחק אליהם לא
יאמינו ואור פני לא יפילון · וכמו לא יאמין כי קול שופר · וכן פרש״י ז״ל והכוונה
בכלם שמרב חפצם באותו דבר אפי׳ בהיותו אותו דבר אינם מאמינים בו ולא
בוטחים בלבם שהוא כן ויקרוב ללשון בטחון הוא כמו התאמין בו כי ישיב זרעך
שבא אחר התבטח בו כי רב כחו :

אֲשֶׁר־בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה
פְצָעַי חִנָּם׃
לֹא־יִתְּנֵנִי הָשֵׁב רוּחִי כִּי יַשְׂבִּעַנִי
מַמְּרֹרִים׃

אשר · בשערה · פתאום : והרבה
פצעי · באכזריות : חנם ·
בלתי סבה מספקת לזה :

אשר · שערה היא רוח סערה ואחז״ל
שמאורות סערה עברה לפניך
ונתחלף לך איוב באויב : ישופני ·
יכתתני · כמו ישופך ראש : פצעי · הם
המכות שהעור נפצע ויוצא ממנו לחה
ודם כמו שמחין הכתוב · ויאמר איוב אף
על פי שאני יודע כל זה מרוממות השם
לא אמנע עצמי מלקרוא תגר במה
שנראה לי שהעביר עלי את הדרך
דוגמת מה שאמר ירמיה ע״ה צדיק
אתה יי׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אתך מדוע דרך רשעים צלחה · כי
אני רואה כי השם ית׳ בתוקף הוא מכתת אותי · ושערה רמז אל התוקף או השטן
שבא אליו ברוח סערה : והרבה פצעי חנם · כי לפי האמת לא הייתי חייב לשם ית׳
שייסרני ברבוי אלו הפצעים כי אני יודע בעצמי כי בזמן חול הפגעים עלי לא
נתחייבתי זה השיעור על כן אני גוזר כי הוא הרבה פצעי חנם :

לא · ממרירות החולי איני יכול להשיב רוחי אלי :

אִם־לְכֹחַ אַמִּיץ הִנֵּה וְאִם־

אם · זהו כמאמר האומר למלך אדמי
אם רבונך ליטול ממון זה בכח

הנה הרשות בידך אך אם במשפט תרצה ללקחו עמוד במשפט עמי וכן אמר איוב אם לכח באתי להריב עמו הנה אמיץ ממני ואם למשפט מי יזמינני לדון לפניו וישמע טענותי כי אני יודע כי שלא כדין הרבה פצעי · וגמ' אטענין:

אם · ואפילו אעמוד עמו בדין וידעתי שאני צדיק אבל יראתי מפניו אבהל ויסתתמו טענותי ואהיה ככשל בהודאת פי בתחלת דברי ותביעתי ואפילו אטעון טענותי כסדר ולא ירשיעני פי בהשפטי עמו הנה הוא יבהילני בטענותיו עד שאם הייתי תם וישר יעקשני ויעותני בריבי ויהיה ויעקשני חוזר אל השם יתבר' או יהיה חוזר אל פי הנזכר ויהיה כפל דבר במלות שונות :

תם · רוב המפרשים ז"ל פירשוהו חסר כלומר לא ארע רע או חטא לנפשי · והרמב"ן ז"ל פי' אני יודע בעצמי שאני תם ולא ארע לאלו הייסורין אם באו לנפשי מצד תולדתה כלומר לא ארע נפשי אם היא תמה על כן אמאס חיי והוא ענין גלגול הנפשות לפי דעת המקובלים לפי מה שקבלנו בפי' דבריו ואני תמה כי לפי דבריו של הרב ז"ל לא שמיע ידיעה זו אלא מפי אליהוא · ויותר נכון פי' החכם רבי לוי בן ג... שפי' תם לשון הסיפה כמו אם תם הכסף כלומר אני קרוב למיתה ובחיי... שלא ארע נפשי אם היא בי אם לא ואני מואס חיי :

אחת · רבו הפירושים בפסוק זה עם הנמשכים אחריו והנאות לכוונתינו הוא מה שפי' הר"מ ז"ל · אחת אני רואה בעולם על כן אני אומר שהשם ית' תם ורשע הוא מכלה ועוד יפרש אותה · והכוונה לאיוב כי אין מרעת הרשעים ראיה שאיוב יהיה רשע כמו שטוען בלדד כי אף יהיה כדבריו מתה

שאני

לְמִשְׁפָּט מִי יוֹעִידֵנִי :

אִם־אֶצְדָּק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי תָּם ... וַיַּעְקְשֵׁנִי :

אם לכח אמיץ · אם להר... הרבה פצעי : אני... יצטרך לזה כי דבר ברור הו... רב כח : ואם למשפט · שירצה ... עמו : מי יועידני · שאעמוד ... גם : אם אצדק פי ירשיעני · ש... פי מיראתו והמופת על זה כי ... תם אני ·ובלתי מתנגד לקבלת... ויעקשני · ביסוריו שמתוך כפו... דברים בלתי נאותים :

תָּם־אָנִי לֹא־אֵדַע נַפְשִׁי אֶ... חַיָּי :

תם אני · וגם כן עם היו... לא ארע נפשי · ... להוג בחכמה : אמאס חיי... הראוי לכל משכיל בוחר בחיים... ולהוסיף בהם שלמות נכו...

אַחַת הִיא עַל־כֵּן אָמַרְתִּי ... וְרָשָׁע הוּא מְכַלֶּה :

אִם־שׁוֹט יָמִית פִּתְאֹם לְ... נְקִיִּם יִלְעָג :

אֶרֶץ נִתְּנָה בְיַד־רָשָׁע פ...

שפטיה

...שפטיה יכסה אם לא אפו מי־
הוא ׃

...מי קלו מני־רץ ברחו לא־ראו
טובה ׃

...לפו עם־אניות אבה כנשר
יטוש עלי־אכל ׃

...חת היא׳ מרתו להרע׃ על כן
אמרתי תם ורשע הוא
...כלה׃ ולא יבדיל׳ ואמרתי׃ אם שוט׳
...מיתה כללית כמו דבר וחרב ורעב׃
...ית פתאום׳ בצדיק ורשע׃ למסת
...קיים׳ הלוקים עם השטן׃ ילעג׃ זה
...אל הרע ולא יחוס כלל׳ וזה כי אז׃
...רץ נתנה׳ בידו שהוא׃ רשע פני
...שפטיה יכסה׳ שאינו נותן מקום
...ודת הדין׃ אם לא׳ כדברי׃ איפא׳
...כן׃ מי הוא׳ שיוכל לעשות אלה
...עות שלא כדין כי אתכם מן האל
...יוב לא יבא כי אם טוב והוא מכלכל
...ברין במשפט׳ ובאיות׃ כי ימי קלו
...ברי מהר כנגד רבותי׃ עם אניות אבה׳
...ם אוביות המתאוו׳ לתאות שפכם׃

שאני רואה מרעות שבאו עלי אני גוזר
שלפניו׃ הם שוים כמו שכתוב כחוטא וגו׳׃
אם׳ ארץ׳ זאת היא האחת אשר עליה
... ואמר איוב תם ורשע הוא
מכלה׃ אם שוט׳ לשון השטן ימית פתאו׳
את הצדיק׳ ולמסת נקיי׳ ילעג׳ כדרך
בני אדם שמכים את הכלבים ללעג׳
אם כן ארץ נתנה ביד רשע זהו השטן׃
פני שופטיה יכסה׳ שמבין בדברי
האמת ואם לא איפה דבר זה מי הוא
המכלה התמימים׳ על כן יגזור איוב
כי השם ית׳ נתן אותו דרך לעג ושחוק
למכאותו אותו׳ וים מי שאו׳ת׳ בגמרא כי
כלפי שכינה דבר ובקש להפוך קערה
על פיה ולפי דעתי זו הנה שפטו איוב
בזה באמרו האמור למלך בליעל אבל
שעלו שם כי כלפי שטן דבר׳ ורבינו
סעדיה ז״ל פי׳ ארץ חסר כף הדמיון
והראוי כארץ כלומר זהו כארץ שנתנה
ביד רשע וכבון הוא׳ ויהיה פי׳ אם שוט
ימית פתאום שוט השגעים והמקרים׃
וימי ... כל אשר יוסיף אומץ איוב
ביסודיו הוא לאזן כי שלא
כדין באו עליו׳ הקלות והבריחה דרך
משל לקצורם וכי כלו בבשת ימיו׃

...לפו׳ כמו עברו׃ אבה׳ יש שם מקום׳ והתרגום פי׳ לשון איבה אמר ספינן
קלילן דמרי דבכו דאזלין למבז׳ וי״מ לשון רצון כמו ולא אבה ה׳ אלהיך׳
...י זה אני אומר כי שם הספינות שהם הולכים במשוטות שהם הולכים כרצונם׳
...ל הספינות שאין להם משוטות אינם יכולים לילך אלא אחר יהיה שמה הרוח
...בת׳ ואלו הספינות יותר קלות מהאחרות׃ יטוש׳ יעוף כנשר חש לאוכל תרגם
...תן כנישריא דטאים למיכל והלשון אגדה שסין באוירא׳ ובגמרא עושה להם
כנפים כנשרים וטסים על פני המים׳ והרבה יש בדברי אגדה׃

...ם־אמרי אשכחה שיחי
אעזבה פני ואבליגה ׃

אם׳ אמרי מקור בשקל עד עברי׃
שיחי׳ כעדי׃ פני׳ כעסי׃
ואבליגה׳ אתחזק כמו המבליג שוד
על עז׃ אם אמרתי בלבי לשכח צערי
ולעזוב

אם אמרי

ולעזוב כעסי ולהתחזק יגורתי וגו׳:

יגורתי· יראתי: עצבתי· כמו
בעצבון תאכלנה יאמר
לא אוכל לשכוח ולשתוק כי אני מייסורי
שהם קשים לא אוכל לעמוד בעצמי
שלא אצעק· כי גם שתיקתי לא
תנקני ולא תועיל לי לפניך כי כבר
שתקתי שבעת ימים ושבעת לילות ולא
הועיל לי· וגמ׳ הענין:

אנכי· יש פירושים בזה ואינם נכונים
לפי כוונתינו והנרא׳ אלי הוא
שהוא אומר ודאי שאי אפשר לי בלא
רשע כמו שאמר חטאתי מה אפעל לך
לא כשיעור אלו הייסורין ולמה זה אם
כן הבל איגע: איגע· כמו יגעתי
כי דרך זה הספר לומר עתיד במקום
עבר כלות׳ למה זה לריק יגעתי ולתהו
והבל כחי כליתי כי אין או ייסורי מוסר
או יאמר אם אקבל ייסורין או בשתיקה
ולא אקנטר כנגדך ידעתי כי לא יועיל
לי לא תנקני אבל תרשיעני· ואם כן
למה זה הבל איגע לנקות עצמי לפניך
ולא יועיל לי מאומה:

אם· יאמר אני יודע מדרכי השם ית׳
כי לא יועיל לאדם כי יתם
דרכיו כי סופו להתיסר ביסורין קשים
ולמות אחריהם· ודברי משל כי אם
ישמח חפיפה ונקיות לכורך טבילה
שטבילתו תהיה הקבורה והמות
וההתרחצות והזכוי הוא יושר המעשים
והטבילה המות ותעוב השלמות הוא
שלא הועיל לו נקיונו ונשאר בלכלוכו
עד שתיעבוהו שלימותיו· וית׳ אותו
על השחין שהי׳ מלכלך בגדיו עד שהיו
מתועבים· וית׳ אותו דרך משל כאדם
שאומר אפי׳ מלבושיהם מואסים אותי
והנכון

אם אמרי אשכחה שיחי נ...
אומר אשכח ...
בכרותי: אעזבה פני· כפ...
פליכם: ואבליגה· אתחזק ...
עם האלוק הרע:

יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי יָדַעְתִּי ...
תְנַקֵּנִי:
אָנֹכִי אֶרְשָׁע לָמָּה־זֶּה ...
אִיגָע:
אִם־הִתְרָחַצְתִּי בְמוֹ־...
וַהֲזִכּוֹתִי בְּבֹר כַּפָּי:
אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי ...
שַׂלְמוֹתָי:
כִּי־לֹא־אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ
נָבוֹא יַחְדָּו בַּמִּשְׁפָּט:
לֹא יֵשׁ־בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ יָשֵׁת ...
עַל־שְׁנֵינוּ:
יָסֵר מֵעָלַי שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ ...
תְּבַעֲתַנִּי:
אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ כִּי ...
אָנֹכִי עִמָּדִי:
נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה ...
שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי:
אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי
הוֹדִיעֵנִי עַל מַה־תְּרִיבֵנִי:

יגורתי· כל עצבותי יראתי שיה...
את כל מכאובי ושם ...
ידעתי כי לא תנקני· אף על פי שא...
אני

אלכי הרשע · ואם כן לאה זה אבל
אינע : להתוכח : כי גם אם התרחקתי
תכל חטא בתשובה : או בשחת · של
יסורין : תטבלני ותעבוני שלמותי :
מזוהמת החולי · כי לא ייטב בעיני הא
הרע שום תשובה ותקון וזה כי : לא
איש כמוני אעננו · שהוא כברל ככחי :
אעננו · ולזה לא אעננו : ולא נבא יחד
במשפט אבל לא יש בינינו מוכיח · יסר
מעלי שבטו · אז אדברה ולא איראנו :
ובהיות כי לא כן · שאין בינינו מוכיח :
אנכי עמדי · אני מתוכח בימי לבין
עצמי · ולזה : נקטה נפשי · נשברה
ונכנעה תרבינן : ואדברה במר רוחי ·
ובכן אומר לאלוק הטוב : אל תרשיעני ·
בהסתיר פניך מלהושיעני מן שאון
הרע :

והנכון הוא מה שפירשתי : מר · כמו בורית ופרש' ברר לפי שהבורית מברר ומלבן · וכן כתב הרמבן ז"ל כי מלת אז בשחת מורה על היות עת הקבורה יום הדין · וכן איוב יאמין כן :

כי לא · אחר שקיים דבריו כי יסוריו הם שלא כדין הוא מבוא דברים לומר כי הוא רוצה להתוכח עם השם ית' מזה וחסר מהפסוק מלת הוא כי לא הוא איש כמוני אעננו שנבא יחדיו להתוכח בדין כי מחויב הדין הוא להשוות בין שבעלי דינין ואי איפשר זה ביני ובין השם ית' : משפט · משמש הרבה לשונות יש משפט שנאמר על התוכחות ויש נאמר על הפסק דין ויש נאמר על עשייתו כמו הנבואה וכאן נאמר על התוכחות :

לא יש · המוכיח והמכריע בין שתי דעות צריך שיהיה יותר חכם משניהם וזה אי איפשר שאין במציאות יותר חכם מהשם ית' וגם צריך שיהיה יותר גבור משניהם כדי שלא יתחזק הגבור על החלש וזה אי איפשר שאין במציאות יותר גבור מהשם יתברך כמו שאמרו חכם לבב ואמיץ כח : ישת ידו · כמו לא יש מי שישית · ולא שזכר עומד במקום שנים וכל אלו הדברים הם דרך משל להבדיל את עצמו ולהרשיע משפטו היונבר בה :

יסר · יסלק פגעיו ויסר מעלי רק את המות הזה ואתוכח עמו כי בעור פגעיו עלי אני ירא מלדבר כמו שפרש אחר זה · וי"מ יסר מעלי שבטו דרך תפלה ואינו נכון · וי"מ אותו שב אל המוכיח יאמר ישית ידו על שנינו ויסר מעלי שבטו והראשון הוא נכון :

אדברה · לא כן אנכי עמדי · רשע כאשר אני עמו או כאשר אנכי בעיניכם ורש"י ז"ל פירשו כנגד היראה · כלומר האיש כמוני ירא לא כן אנכי עם עצמי · וי"מ בהפך כי אינו אכל עמי שאוכל לדבר ולא יראנו :

נקטה · י"מ נקטה נפשי בחיי ואם אמרתי לעזוב שיחי לא אוכל איני יכול ואדברה במר נפשי כדרך אם אמרי אשכחה שיחי וגו' : יגורתי כל עצבותי · וי"מ נקטה נפשי בחיי בין שאשתוק בין שאדבר כטעם החרשתי בלו עצמי בשאגתי ותהיו יותר נכון · וי"מ אעזבה לשון חוזק ואינו נכון : נקטה · שרשו קטט והיא מבנין נפעל על משקל ורחבה ונסבה · וי"מ לשון כריתה אשר יקוט כסלו · וי"מ לשון קטטה מדברי רז"ל · והגאון ז"ל תרגם לשון קצתי בחיי :

אומר׳ · ויאמר אם היה מי שישים מוכיח בינינו והיה מקל מעלי אלו הי[ה]
אשר ימנעוני מלדבר מפני היראה ומפני הבעת עד שאשקי[ט]
שיותי אומר אל אלוה אל תרשיעני כלומר אל תחייבני בדין כמו והרשיעו
הרשע עד שתודיעני על מה תריבני כי מחק הדין שהוא לשנות הטענה:
זאת אומרת בני החי ובנך המת ואחר כך יחתוך הדין וכל זה דרך משל לה׳
שכחו ולהרשיע משפטי השם ית׳ ויתרומם :

הטוב · שעושק הוא שמעכב תחת ידו שכר שכיר · ויאמר הטוב לך שתעשוק שכר צדקי ומעשי הטובי׳ וטוב לך כי תמאס יגיע כפיך כי אחר שאני יגיע כפך לא היה לך למאוס אותי כי מאום מאסתני קצפת עלי עד מאד : ועל עצת רשעים · בלשון חבורת רשעים כי העצה והסוד אחד · ותכינו שם באמ׳ על אסיפת וחברת כמו ועל סוד בחורי׳ יחדיו · עליהם הופעת והשפעת טובה · ואם כן מה שייסרתני ביסורין דרך עושק ומיאום הוא כי אם היתה מדת הדין שוה ברשעי׳ להתיסר באלו היסורין כמוני היתה לי מעט נחמה אבל אחר שאני רואה שאתה מטיב לרשעים ולרעים על כרחי יש לגזור כי מאום מאסתני · ויש לרז״ל מדרש נאה בזה כי ג׳ שותפים יש בו באדם אביו ואמו והקב״ה והגוף הוא לאב ולאם והנפש מהקב״ה ואתה אמרת אל השטן הנו בידך אך את נפשו שמור חלק אבי ואמי מסרת ביד השטן וחלקך שמרת אין זה אלא עושק : וגמ׳ הענין :

הטוב לך כי תעשק כי ת[מאס]
יגיע כפיך ועל עצת ר[שעים]
הופעת :

משפט צדק

הטוב · לך האמנם זה תרדיפני ... כי תעשוק · תכבוש ... אותי גם שאני צדיק גמור · ... כי תמאס יגיע כפיך · הנני ... השתדלות אמצעיים עם דרכי ... ועל עצת רשעים · שסללו ... הופעת · להצליחם בינם :

העיני בשר לך אם כרא[ות]
אנוש תראה :
הכימי אנוש ימיך אם שנ[ותיך]
כימי גבר :
כי תבקש לעוני ולחט[אתי]
תדרוש :

משפט צדק

העיני · בשר לך הכיתי אמוס ...
כי תבקש לעוני · גם ...

שאלתי איך יהיה דבר נחשב בעיניך בהיותו דבר נפסד ודבר זמני ואתה נ[צחי]
וקדמון · ולא תפול ידיעתך והשגחתך תחת זמן כללו לא תשוה לך באמכפת
דבר גשמי ואיך תחשוב עוני באופן שתסתיר פניך להניחני ביד האל כרע :

על

עַל־דַּעְתְּךָ כִּי־לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל ׃
יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי ׃

על דעתך כי לא ארשע · מלבד שידעת שאיני ראוי לעונש כזה : ואין מידך · ומאתך שום שליח : מציל · מיד האל הרע. ואמרתי כי אני יגיע כפיך כי אתגם חכמת ההשתדלות בתכיאותי היה רב מאד : כי ידיך · האמצעיים הטבעיי' השם דרי' מאתך : עצבוני תקנו אברי : ויעשוני · בחבור' : יחד סביב : ללב : ותבלעני · על ידי האל הרע פתאום :

העניני הכימ׳ כי על׳ ג׳ו הפסוקי׳ מקשרי׳ אלו הן עיקר תלונתו של איוב · יאמר תחלה אני יודע שאתה לא הרשעתי באופן שאתחייב באלו שיסורין ואת כי מעט נאספו העונות מיום שעמדתי על דעתי עד עתה זאת היא תלונתי למה הנהגת עמי במדה זו וכי עיני בשר לך שיכחד ויעלם ממך דבר ואחר כך תתכאכנו ולמה לא יסרתני תכף מחתי בכח שאוכל לסבול היסורין ואחר שהנהגת עמי כן למה אתה תוכף היסורין זה אחר זה עלי בלא שום ריוח בין זו לזו : הכיתי אכום ידיך שיהיו קשרי׳ דרכה להקים באויבו קודם מותו : כי תבקש לעוני · חוזר אל הפסוקים בשר לך כלומר העיני בשר לך שתבקש מה שנאבד ממך עד שידעת כי לא ארשע עתה לפניך ואין לך טענה ביסורי אלא בדרישת עוני ועל דעתך כי אין מידך מציל אתה תוכף היסורין וחוזר אל הכיתי אכום ימיך : על דעתך · פירש במקום שנים על דעתך כי לא ארשע ועל דעתך כי אין מידך מציל : על דעתך · פי' אחר שידעת זה הדבר שכן הוא · כבר הקדמנו זה בפרקים :

ידיך · ידיך עמלו בי ונשאו בעשייתי עצב ויגיע כפים ועצביו ותבלעני כמו שאמר כי תמאס יגיע כפך · וי"א עצבוני מלשון המשנה אין מעצבין את הקטן ואת תקון האיברים : ויעשוני יחד סביב · כלומר ידיך עשאוני ותקנו אותי איברים סביב להיות גופי תקיף וחזק ועתה תבלעני וכן כתב בתרגום · ידך ציירו יתי ועבדו יתי כחדא חזור חזור ושלמת יתי · וי"א כי החוטי' שבאים מן המוח ותוס הסדרה נקראו עצבים בלשון הקדש כמו שהוא בלשון ישמעאל עצב · ור"ל תקנו חוטי וגידי סביב לעצמות להיות נקשרים בחוזק · ויהיה ותבלעני לשון כסוי מלשון כבלע הקדש שתרגומו כד מכסאן ית מאני קדשא וכן אחז"ל בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם · והוא כמו מה שאמר בפסוק האחר ובעצמות וגידים תסוככני · והגא"ן ז"ל תרגם ידיך כמו הנה יד יי' הויה כלומר מכותיך השאיבוני ועשוני פי' ויעשוני לשון עשוי :

זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־עָפָר תְּשִׁיבֵנִי ׃

זכור · כחומר ביד היוצר כן אתה בידך והיה לך לזכור זה ולחוס עלי וגם שסופי לשוב אל העפר ואיום חסר אלא לו איך תהיה מדת דינך

מתואר כנגדו שיהיה עמלך לריק כיצירתו לקבר יתיו :

הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּ[בִנָּה]
תַּקְפִּיאֵנִי :

הלא׳ יספר הויית האדם כי כחלב התכתני זהו דם הנקבה שהוא כתך כחלב והוא חומר אולר אבל זרע הנקבה אין לו מבא כלל בהולדה: וכגבנה תקפיאני כי זרע הזכר יתחבר עמו ויקפיאהו בחומו כדי שתשלם ההויה כן הוא דעת חכמי האומות׳ ודעת רז״ל בשניהם כאחד היא ההויה ועל שניהם הוא אומר תתיכני ותקפיאני :

משפט צדק
הלא׳ כחלב׳ בזרע הנק[בה] תקפיאני בזרע ה[זכר] וגם כי הם מתדמי החלקים:

עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲ[צָמוֹת]
וְגִידִים תְּשֹׂכְכֵנִי :

עור׳ תסוככני בשין כמו בסמך מענין סוככים בכנפיהם׳ אז תלבישני ותסוככני הוא כנגד הכשמה לפי שהנשמה היא עיקר הגוף׳ הוא מזכיר כי אלו האיברים הם מלבוש ושבה אליה׳ והנכון כי האדם בעת היצירה הוא לחה נוזלת נגרת ואחר כך הוא קונה בכח אלהי הקפיאה והעמידה ועדיין איננה לא בשר ולא עור [ולא] עצמות ולא גידים׳ והאומרים כי הלב הוא המתהוה תחלה בחללו ובו ה[רוח] החיוני ומשם הוא מתחלת הכח להעשות שאר איברים׳ וכעשות עור ל[...] האיברים כלם ומתחלה העור בשר כדי שלא יהא ריקות בין העור אל האיברים ואחר כך הוא מתקשה הכוכר ונעשה ממנו עצמות שיהיו מוסדות הגוף ואחר [כך] מתקשרים העצמות בגידים כדי לסוכך על האיברים הפנימיי׳ ובפרט הלב ו[...] רוח החיוני והאדם הוא לבו על כן אמר עור ובשר תלבישני כלומר תלביש [...] ובעצמות וגידים תסוככני :

עור׳ ובשר תלבישני׳ הנו[...] הטבע מתס חלקים [...] לעור ולבשר ולגידים ולעצמות:

חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְ[קֻדָּתְךָ]
שָׁמְרָה רוּחִי :

חיים׳ ית פקודתך מכותך והיא שומרת הרוח כי השם ית׳ גזר וצוה בשמירתה׳ וית זכרונך כלו׳ מאתה זוכר ופוקד הבריות שמרה רוחי׳ וכן אמר התרגום ודוכרנך נטרת רוחי ולפי אלו הפירושים אין זה בתחלת היצירה ונראה לי כי הוא רמז אל הנשמה העליונה יאמר תחלה חיים וחסד עשית עמדי כי אחר שנשלמה הויית האיברים לא נשלמה יצירת האדם [עד] שיהיה בו כח החיות וזה בשעשה עם איברים נושאי כח ההזנה והגבול [...] הכבד והאיברים נושאי הרוח החיוני וזהו הלב׳ והאיברים נושאי החום והתנו[עה] [וזהו]

חיים׳ הכח החיוני והרוח [...] יתקיים בו : וחסד׳ ה[...] השכלי : ופקדתך׳ האמצעיים שנ[...] להשלימו :

שהוא המות ועל זה אמר חיים וחסד עשית עמדי והחסד הוא התומים הכפולים
שתי עינים שתי אזנים ודומיהם שאם יחסר האחד ישאר האחר והחסד הוא
תוספת טובה וכל אלו הכחות כמו שהם באדם הם בבעלי חיים הבלתי מדברים
כי יש בהם כל אלו האיברים הנושאים אלו הכחות ובמה שנבדל האדם מן הבהמה
לא נזכר עדין על כן אמר כנגד הנשמה העליונה ופקידתך שמרה רוחי הנשמה
שהיא פקדון אצלי עד עת קץ אשר אשיבנו אליך היא השומרת רוחי כי אמנם
אני קונה כח שכלי להשכיל מושכלים ויצא מזה כי הנשמה היא צורה עצמיית לא
הכנה כדעת הפילוסופים וכבר הקדמנו מזה בפרקים · וכן חז״ל בגמרא פירשו
ופקודתך שמרה רוחי על הנשמה · אמרו שהיא נתונה באדם משעת פקידה
שנאמר חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי :

ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי־
זאת עמך׃
אם־חטאתי ושמרתני ומעוני
לא תנקני׃
אם־רשעתי אללי לי וצדקתי
לא־אשא ראשי שבע קלון
וראה עניי׃

ואלה · שכלי והאמצעיים לשלימו
שהדרת : צפנת בלבבך הין
תכלית המכוון במבואותי כי אמנם:
ידעתי כי זאת עמך · כי זאת לבדה
היתה כוונתך בזה אמנם : אם חטאתי
ושמרתני · לדקדק עלי כחוט השערה:
ומעוני לא תנקני · בתשובה שלמה : אם
רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי:
בזה אהיה טרוד בשורין בכל ענין
לא אוכל לעשות כוונתך להשלים נפשי
לפניך : שבע קלון · אמור די לצרותי
שהם עם קלון : וראה עניי · ורחם :

ויגאה כשחל תצודני ותשב
תתפלא בי׃

ואלה · יש בפסוק הזה הרבה
פירושים והנכון מה שפי׳
רש״י ז״ל · וזה לשונו ואלה צפנת בלבבך
לבלעני כאלו איבך זוכרם · ידעתי כי
זאת עמך · הכל מפורש ולא שכחת ע״כ :
אם · כתב רש״י ז״ל נתת פניך בי
להעלים ולעבור על מדותיך
ועתה איך מנקני אלא על הכל אתה
פורע לי ע״כ · וזהו מה שפירשתי כי
איוב היה קורא תגר על המדה הזאת
שלא יסרהו עד שנאספו עליו גדודי
עונות : ושמרתני · והמתנתני כמו ואביו
שמר את הדבר :
אם · יתלונן על רוע מזלו עם השי׳
ויאמר בוראי אם רשעתי לא
הייתי מקוה לראות טוב · אבל אללי
לי על רשעי · וגם כשצדקתי כפלו פעמי
ולא אוכל לשאת ראשי וחסר מלת אני
אני שבע קלון · וראה · מקור ואינו כנוי
כלומר לראות עניי · וי״א אותו בווי והוא
דרך תפלה כלומר ראה עניי והצילני ·
או יאמר ראה אתה בעיניך עניי ואם
אין סרין עמי בזה :
ויגאה · זה ויגאה לשון גדולה
כלומר ויגדל האדם
בעיניך עד אשר כשחל תצודני כטעם

מה אנים כי תגדלנו וכבר פירשתיו · או יחזור אל ענייו ויאמר ויגדל ענייו עד כפחל תגורני · וי"מ ויגאה לשון גאות

ויגאת · ואם לא יספיק זה אז כוה שיגדל :

כלומר ואם יתגאה האדם כפחל תצודנו ואינו ככון · וי"מ ויגאה חרונך ו

ותשוב תתפלא בי · תשוב כל היום ותראה פלאיך בי כענין אך בי ישוב יד

ירו כל היום :

תחדש · י"מ עדיך נגעיך כתרגום ספחת עדיתא ואינו ככון ובאמת שהם נגעים אבל לא תרמיון אבל הוא דרך משל כי הנגעים הם עדים שאיוב הוא רשע · והוא אומר בכל יום אתה מחדש אותם שנגעי היום אינם כנגעי אתמול אבל הם חדשים לבקרים · ושמא תאמר אינם רבים ותרב כעסך עמדי · כעסך בשין כמו בסמך ותרב הוא לשון הפעל על כן אין שתיו בחירק כמנהג הפעל הקל והוא כמו לנכח כנגד השם ית' : חליפו' וצבא עמי · הנגעים האלו הם באים חליפות כבא זה אחר שור זה וזמן רב הם עמי : כבא · זמן כמו כל ימי כבאי איחל : חליפות · כמו עד בא חליפתי הנז' עמו בפסוק · וזה יורה כי חליפות וצבא הוא כמו כבאי חליפתי לא הזווגם בשני פסוקים · והגאון ז"ל פי' כבא מענין מחיכבות כלומר חולפו ומומרו' · וכן פי' הראב"ע ז"ל ורחוק הוא :

תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ נֶגְדִּי וְתֶרֶב כַּעַ
עִמָּדִי חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמִּי
וְלָמָּה מֵרֶחֶם הֹצֵאתָנִי אֶ
וְעַיִן לֹא־תִרְאֵנִי :
כַּאֲשֶׁר לֹא־הָיִיתִי אֶהְיֶה מִבֶּ
לַקֶּבֶר אוּבָל :
הֲלֹא־מְעַט יָמַי יַחְדָּל יָשִׁית
וְאַבְלִיגָה מְּעָט :

תחדש עדיך נגדי · תסטן או
ותרב כעסך · כתוב
יסורין : חליפות · דרך שת
כך חליפות והסתכות לטובה : וכ
זמן שאוכל להסלים בו כפסי וא
כן : למה מרחם הוצאתני · לפי
תלהסתיר פניך : ימית · הס
רחוקי' ממני : ואבליגה מעט · א
להסלים המכוון מאתך ·

ולמה · חוזר לתלונתו בתענה הראשון הנה נתברר בתוספת אחר כל אלו ההקדמות מה ס
אומר מתחלה למה לא מרחם אמות וגו' אמר אליפז הוכיחני עליו כי הוא
וגו' הענין :

באשרי · כל עתיד הנז' כאן הוא במקום עבר :

הלא · י"מ וחדל מענין מה חדל אני ואינו נכון אבל הוא כמשמעו חדל
מהם או ממני הוא במסך למעלה יאמר חדל ושית ממני · ושית
ערפה וכן הוא הענין · אבל אינו זו מלשון השתה כי הפעלים ישמשו לדבר ולא
בתיקון שילות כמלת הסרה שהיא מתהפכת מפני הקסר אם היה בלא
כמס

במס וכן השחת בעל היה לשון שיתם סביב שית עלי · וכשהיה במס היה הסך
הסימה כלומר הרפה ממני שלא תשים עלי דבר זה: ואבליגה · ואתחזק והתרגום
אמר הלא קלילין יומוי ופסקין ושוי דוח עלי ואנוח זעיר: ישעה וחדל · שם כלומר
ימי מעט וחדלים ממני ושית כשם ריוח שאבליגה מעט:

בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב אֶל־
אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת׃

משפט צדק

אל ארץ חשך · הקבר · וצלמות הזקנה שהיא הדרך אליו:

אֶרֶץ עֵפָתָה כְּמוֹ אֹפֶל צַלְמָוֶת
וְלֹא סְדָרִים וַתֹּפַע כְּמוֹ־אֹפֶל׃

עיפתה · האור שלא הוא · כמו אופל · ולא סדרים · שלפעמים יגבר הטבע ולפעמים יגבר החמר בלתי סדר: ותופע · וגם כשתאיר הזקנה ויגבר הטבע · היה כמו אופל: מכאבי הזקנה:

בטרם · דבק למעלה אבליגה מעט בטרם אלך וכבר פירשתי כי לא יכוין הספר אל תחיית המתים מפני הטעם שהזכרנו: ארץ חשך וצלמות הוא הקבר:

ארץ עיפתה · הסכימו המפרשים ז"ל שהוא כמו חשך מלשון עוטה שחר עיפה · וי"ת כמהו ותופע אף על פי שזה שרשו עוף וזה שרשו יעף · אבל התרגום עשאו לשון אורה שתרג' ארע דתימורהא היך קבל · ותמורים הם זהרורי האור הזורחים אחר עמוד השחר וכן פי' ותופע ותאיר והכל עולה לענין אחר כי יאמר כי ארץ חשך שלא הוא עב כמו אפל העב או אורה הוא חשך וים שם צלמות ולא מערכות כי תרגום יערוך יסדר שאין שם סדרי זמנים קור וחום וקיץ וחורף או סדרי מערכות הככבים כי אין להם ממשלה על שאדם שם והיא תשכם כמו אפל העב או היא מאירה כמו אפל כלומר שאורה הוא חשך · עד כאן:

וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר׃
הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה וְאִם־אִישׁ
שְׂפָתַיִם יִצְדָּק׃

הרב · רב · הוא תאר על משקל מעוז לתום שהוא כמו תם יומר או יהיה שם חסר המתואר כמו ואני תפלה שהוא איש תפלה וכן זה כמו האיש רוב דברים לא יענה כלומר האיש בעבור רבוי דבריו יחשוב שלא יענה מאחרים שלא ימצא עונה כי כן מנהג החכמים המתוכחים על דרך נכוח מרבים דברים לבלבל דברי שכנגדו ואם איש שיש לו שפתים גדולות יצדק בטענו בעבור שפתיו הגדולות: שפתי' · כמו שפה אחת כנוי לדבור היוצא מהשפה:

בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין
מַכְלִם׃

בדיך · כזביך שאתה בודא מלבך ויסיה שרשו ברא על משקל בתים שהוא מן במא · או יהיה

שרשו בר או בדד והוא כמו חרב אל הבדים שפירושו כוזבים · או קרא הדבור בדים לפי שהם כמו פארות וענפים שיוצאים מן הלב · ואמר בדיך שאתה אומ' להצדיק עצמך כמו שיפרש אחר זה יחרישו האנשים מהשתומם על דבריך כי אינם יודעי' מה לענות ואמר זה כונפר לפי שהצדקת איוב עצמו היא נותנת ספק בלבות בני אדם להטות רגלם לכפירת איוב ויראים להוציא

צופר א · בדיך · כזביך :
יחרישו ·
יגערת בך המין העם על היותך חמס לאל כי תתנכל באמרך שלא זה לאל הטוב אבל לאל הרע : ותל
ונה אמרת דרך לעג שכבר ידעת מום עוך · שיוכל להיטיב או להרע האל הטוב : ואין מכלים ואין שום מתמו מכלים ויגוער בך על זאת :

הדבר מפיהם ושותקים · מתי · כמו מתי מספר · או עם אנשי' : ותלעג ·
אמרת דברי לעג · וי"מ ותלעג על הש' ואין מי שיכלים אותך על דברי :

ותאמר · אלו הם דברי הלעג שאמרת זה הדבר : בעיניך · שב אל השם ית' וזהו שב אל מה שאמר על דעתך כי לא ארשע ולפי שתלית הדבר בידיעת האל יתברך אין האדם יכול להכלים אותך בזה : זך · טהור : לקחי · מה שלקחתי בהנהגתי וסדר מעשי : בר · נקי מלשון כבור כפי ושרשו ברר :

וַתֹּאמֶר זַךְ לִקְחִי וּבַר הָיִיתִי
בְּעֵינֶיךָ :

ותאמר זך לקחי ובר הייתי ב
ועם זה תעזת פנ
לאל ית' אני בעיניך בר לבב ש
המוסג אבלי בעיניך הוא זך מנ
באמרך על דעתך כי לא ארשע

ואולם · ואחר שאין כח באדם להכלימך מי יתן שהאל ידבר עמך כמו שאת ה תאב · מלת עמך שבסוף הפסוק כמשכת לאחור ואז היית יודע כי אינך זך ונקי :

וְאוּלָם מִי־יִתֵּן אֱלוֹהַּ דַּבֵּר
שְׂפָתָיו עִמָּךְ :

ויגד · פי' החכם רבי לוי ב"ג ז"ל ויגד לך תעלומות החכמה איך ראוי שיבא העונש לבני אדם על מרים כי לפי תעלומות החכמה יש לו להביא כפלים מאלו המכאובות עליך לפי עונותיך כפי מה שמחייב התושיה והחכמה הנעלמת וכשהיה מגיד לך זה היית יודע כי ישה לך אלוה מעונך ולא פרעך על כלם הסך מה שחשבת עליו שיסרך יותר מן הראוי וכנון הוא · והרמב"ן ז"ל פי' ויגד לך כי יש במעשה חכמה

וְיַגֶּד־לְךָ תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה
כִּפְלַיִם לְתוּשִׁיָּה וְדַע כִּי־יַשֶּׁה
לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֹנֶךָ :
הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם
תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא :

ויגד · לך תעלומות חכמה · אם
האל מגיד לך החכמה ש
ראוי לך שתשיגה בעיון כפי חכ
היית

היות מכיר: כי ישה לך אלוה׳ שהוא מלוה לך ואינו נפרע ממך כל חובו עתה כי הוא ארך אפים וממתין שתיטיב עונך כפי הכנתך להיטיב בך באחריתך׳ אמנם חכמת משפטו בזה היא אצלו בלבד ולא נדע אותו כמו שלא נדע חכמת משפטיו׳ בזולת זה כי אמנם: החקר אלוק תמצא׳ התמצא׳ בחקירתך מין מציאותו: אם עד תכלית׳ התדע תכ[לית] המכוון מאתו במציאו׳ זה המציאות:

חכמה נעלמת כי כפלים לתושיה כל מה שהיה בעולם הוא כפול ובו חכמה נגלת ובו חכמה נעלמת והשגחת האל בנבראים טובה בנראית ובנעלם כי היא טובה בנראית ויותר בנעלם אלא שאין דעתינו משגת ואתה איך יודע ומכיר בעצמך ותחשוב שאתה צדיק איך תדע כי ישה וגומ׳׳ וא״מ כי כפלים לתושיה יש בעבודת השם יתבר׳ נגלה ונסתר נגלה במעשה ונסתר במחשבה׳ ואם אתה צדיק במעשה רשעת במחשב׳ או ירבה לומר כי לא ידעת שיעור מהחכמה הנעלמת שתוכל לומר כי קיימת כל מה שאתה חייב כי יש כפלים ממה שלא ידעת׳ תושיה הוא מענין יש׳ והוא תאר אל החכמה או אל כל דבר שיש לו ישות׳ ודע כמו ותדע כמו ונות כהר׳ ישה ית׳ ישכח ויש מפרשים לשון הלואה כלומר השם ית׳ הוא מלוה אותך מעונך שלא להשיב לך גמול מעונך מעונשך כמו גדול עוני מנשא או ישיה עון ממש:

החקר׳ הא׳ החקר לתימה וכפתחה מפני החית והיתה ראויה להיות בשוא פתח: תמצא׳ הראשון לשון מציאה והאחרון לשון ספק מן ימצא להם ומצא להם ויורה עליו מלת עד׳ תכלית שדי כמו תכלית חכמת שדי׳ ואמר המצאת מה שחקר האל במעשי בני אדם או הגעת עד תכלית חכמתו למה תביא היום דין עליהם בזה עד שתוכל לגזור עליו שהוא יצרך בלא משפט או יתפרש לענין חקיר׳ חכמת הנמצאות כי ילאה האדם להשיג קצתם על כן יחשוב היותו צדיק והוא רשע:

גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה־תִּפְעָל עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה־תֵּדָע:

גבהי שמים מה תפעל׳ התדע מה הסבה אשר תפעל גבהי שמי׳ על זאת המדה שהיא מדה ארוכה מארץ עמוקה ורחבה ואין זה שתהיה זאת המדה טבעית לגרם הגלגל:

גבהי׳ גבהי שמים מה תפעל אתה לדעת אותם כי אין לך תחבולה להשיג מחכמת השמים אלא מעט אין לו שיעור ואף על פי שתוכל להשיג מחכמת זה העולם השפל שיעור רב אבל בגבהי שמים מה תפעל עמוקה משאול מה תדע בה כי אין לך בה ידיעה כלל והיא חכמת האלהות ומעשה מרכבה׳ עמוקה תאר אל החכמה או אל התושיה׳ ואמר בחכמת השמים תפעל ובחכמת האלהות תדע כי בחכמת השמים יש קצת ידיעה אלא שאין לנו פעל ותחבולה להשיג אותה עד תכליתה ובחכמת האלהות אין לנו בה ידיעה ואם כן איך תספק ותאמר כי האל עוות דינך׳ או יחזור זה לענין ההשגחה האלהית שהיא גבוהה שמי׳ ועמוקה שאול:

ארוכה · מדה הה״א במפיק והוא
כמו מדתה ודומה לו
עובר בסוף אכל פנה · וי״מ שהוא לשון
זכר ואמר היחיד ממנו מד ואינו כנון
מפני הארוכה והוא תאר אל החכמה שזכר שים לה ארך גדול ורחבת:
אם · יחלוף לשון כריתה · ויסגיר
ישימם במסגר ויקהיל שוא
הפך יחלוף כלומר יאסוף עמים רבים
ויעשה מהם קהלות כלומר כשמריע או
מטיב לבריות מי ימחה בידו וישיבנו
ואיך תלאך לבך להתרים כנגדו · וי״מ
יחלוף המלכים וי״מ יחלוף ירבה האנשי׳
הנקראים בני חלוף לפי שהם חולפים
כדרך דור הולך ודור בא׳ ויסגיר הארץ
בידם ויקהיל וירבה אותם:
כי · פי׳ רבינו סעדיה ז״ל וירא איש
און אשר לא יתבונן אבל הוא
סכל וכן פי׳ ר׳ לוי בג״ל והחכם אבע״ז
פיר׳ו רא און ואין צריך שיתב כן כי
ידיעת השם ית׳ אינה כידיעת האדם
שצריך לידע הדברים דרך חקירה ·
ויסוב לפי אלו הפירושים למה שאמר
כי אין להשיג חכמת השם ית׳ ולגזור
על האדם שהוא צדיק כי הוא יודע
תעלומות לבב ויודע כי הנראה צדיק
הוא רשע ובלא ספק אתה איוב
רשע גמור · וי״מ וירא איש און ולא
יתבונן האיש ההוא שאל רגאהו ·
ורש״י ז״ל פירש כי הוא ידע מתי שוא
ומאריך אפו להם וירא און אשר בלבם
ונעשה כאלו אינו מתבונן כי מאריך
אפו הוא וזהו הדרך הנכון בעיני כי אמר צופר לאיוב איך תצדיק עצמך ...
שבעת אול היסורין היית יפר כי אלו הייסורין פרעון חובות ושנים הם ...
הרגשת וכבר הקדמנו מזה בפרקים · ובמדרש רג״ה פי׳ וירא און שעתי...
לעשות ולא יתבונן לפי שאין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה ...
דרש הוא · והרמב״ן ז״ל פי׳ כי השם ית׳ הוא רואה רוע מעללי בני אדם ולא יתב...
להשיב

אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּ...
מִנִּי־יָם׃

אִם־יַחֲלֹף וְיַסְגִּיר וְיַקְהִיל
יְשִׁיבֶנּוּ׃

אם יחלוף · אם אנו רואים ש...
גובה גלגל על חברו: ...
ויקהיל · ועם זה נראה שאל יק...
גלגל תוך חברו והקהיל אות...
בתנועה מתמדת ואין ביניהם ...
ועם זה לא ימנעו זה את זה ב...
וכל אלה מורים על כוכת מכוון ...
ממנו: ומי ישיבנו · ומי הוא ...
להשיב בויכוח עמו כמו שהיה ...
איוב לעשות ולזכות כדין עמ...

כִּי־הוּא יָדַע מְתֵי־שָׁוְא וַיַּרְא־אָ...
וְלֹא יִתְבּוֹנָן׃

כי הוא לבדו · ידע מתי שוא ה...
ההמון שהם בלתי מוכנים ...
ומכשיטם מכות אנשים מלומדים ...
קבלה מהם בלתי טענה ...
וירא און הקונים בעיונם דעת ...
ולא יתבונן · וידע גם כן מי הוא ...
היותו מוכן לעיון לא יפנה להתב...
כלל:

להטיב להם רעתם וכ״ש שלא יריע לצדיקים ועשה כופר מקושיית רשע וטוב לו תירוץ לקושית צדיק ורע לו וזהו אמת כמו שהקדמנו בפרקים · אבל פי׳ רמ״ז ז״ל הוא היותר מאות לכוונתינו :

וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד ׃

אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּיךָ ׃

ואיש נבוב · כי אמנם האדם ביום הולדו גם שהוא נבוב בלתי משכיל בפעל : ילבב · אחר כך בהשתדלו בעיון יקנה לב ושכל בפועל לכך אני אומר : אם אתה הכינות לבך · לעיון באלהיות : ופרשת אליו כפיך · באמרו כי ידע שמי יקראני ואענהו :

ואיש נבוב · חלול כמו נבוב לוחות : ילבב · יקנה לב : ועיר · הוא קטן שבבהמות הנרכבות וחסר כ״ף הדמיון ושיעורו כעיר וכמוהו נזם זהב באף חזיר שהוא חסר כ״ף הדמיון ועיר הוא מוכרת על כן יהיה פירושו וכעיר וכפרא אדם יולד : פרא · חיה מדברית וי״א שהוא חמור הבר וכמהו ככבש אלוף שהראוי ככבש וכאלוף · ויאמר כי שהאדם בתחלת בריאתו הוא חסר השלימות ומעט מעט הוא קונה שלימו׳ ואיך ישיג חכמת השי׳ והשגחתו עד תכליתה · וי״מ שמזה הכר יגיע העונש לאדם על שלא השיג מהשלימות שיעור הראוי לפי כחו והכנתו ועל כן יחשוב היותו צדיק והוא רשע ורחוק הוא מכוונת הפסוק · והרמב״ן ז״ל פי׳ ילבב כמו לבבתני כלומר הוכאת לבי וכן הוא זה כי האדם הוא נבוב ויכה לבו כלו אין לו לב והוא כמין הבהמות שלא יתבונן בעצמו אם הוא צדיק או רשע והוא קרוב אבל עכשיו כטעם כל דרך איש ישר בעיניו ע״כ צריך שיפשפש במעשיו וזהו שאמר אחר זה אם אתה הכינות לבך וגו׳ וכוין הוא :

אם · ויאמר כיפר בלא ספק אתה רשע גמור לפני הש״י ית׳ ואם לא תרגיש בעצמך אבל דע כי יש תקוה בתשובה לכן הכן לבך לפשפש במעשיך ולשוב בתשובה שלימה ופרוש כפך בתפלה וגמ׳ הענין ושב יי׳ אלהיך את שבותך :

אִם־אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה ׃

אם · צריך אתה לתקן עניניך בלב ובפה בפרישת כפים בתפלה ובמעשה בהשבת גזלות · ובזה יהיה טוב לשמים וטוב לבריות · ורז״ל דרשו בזה ספר שאינו מוגה ושטר פרוע דרך דרש ואסמכתא · וי״מ אהליך אנשי אהליך ים שלה ומה נשאר לאיוב ממון שיוכל לקיים מצות השבה והלא השטן אבד כל ממונו אפשר שלא נאבד מה שבבית וא״ן זה נכון כי אם כן היה לו לשטן לומר עדיין איוב עשיר שנשאר לו בבית ממון הרבה ומפני זה נשאר מחזיק בתומתו ולא יאמר כל אשר לאיש יתן בעד נפשו · ועוד שלא מצינו שהכתוב יאמר שהיה לאיוב עושר זולת מה שאבד ממנו השטן · ועוד הרי השי׳ אמר לו הנה כל אשר לו בידך · ולא יחמול השטן לעזוב את אשר בבית והוא מבקש להחטיאו אולי

כופר לא ירע זה או אמר לו פיים אותו בדברים עד שימחלו לך הגזילות וה
ואם פירשנו אם אתה הכינות לבך קודם ייסוריך ואז הרחקת און מאהלך
נושא פניך מאלו הייסורין יבא יפה אבל אין צורת הפסוקים מראה כן

כי · מוצק פיר' רבי' סעדיה ז"ל שהוא מענין צוקה כלומר ואפי' היות מוצק לא היית ירא · אבל רבי' ז"ל פירשו לשון חוזק מענין מצוקי ארץ כראי מוצק והוא הנכון כי אז כשתשוב בתשובה תשא פניך ולא תבוש כמי שיש בו מום בפניו שהוא כובשם בקרקע

כִּי־אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְ
מֻצָק וְלֹא תִירָא ׃

כי · אז תשא פניך ממום · וש
לך : והיית מוצק ולא י
מזה לעתיד :

רמז שיסורו ממנו המכאובים : והיית חזק ומיוסד ביסודות שלא תירא עוד מ
אליך ייסוריך :

כי · כי זה הוא דבק עם אתה הכינות לבך כלומר אם שבת בתשובה תשכח עמלך מתוך טובתך ואם באת לזכור אותו יהיה כמים שעברו שלא

כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח
עָבְרוּ תִזְכֹּר ׃

נשאר מהם רושם · ואמר זה כי יש שוכח עמלו מתוך עמל יותר קשה מהרא
ואז אינו זוכר הראשון כלל כי דיה לצרה בשעתה אבל מתוך הטובה אדם ש
עמלו כטעם כי נשני אהים את כל עמלי וזכרו לפרקים כמים שעברו כן נראה

ומצהרים י"מ חלד זמן כמו כל יושבי חלד · ואחרי כאין כנגד ונרא' שהוא מענין העלם מלש' חלדה בדברי רז"ל שהוא מלשון חולדה שהיא במתכת ובעלמות וכן החלודה היא כשוי

וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד תָּעֻפָ
כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה ׃

תעופת כבקר · שהוא הולך ואו

רע להעלים יופי הכלי וכן נקרא הזמן עולם להעלם ענייניו מבני אדם · ואחר
היותר מאור הצהרים יקום חלדך ויהא מאיר · וי"מ מענין חלודה כלומר חלודתך
תסגר ותאור מאור הצהרים : יקום · כמו יעמוד כמו וקם הבית וכן אחר
התרגום ותטהר יומך יקום גשמיך דאליד בגרגושתא · תעופה פירש הגאון ז"ל
תסתכל כמו התעיף עיניך בו ואיננו · וי"מ תאיר הפוך מענין ותופע עליו נהרה
וי"מ לשון חשך מענין כמו עופה שחר עיפה · וכן תרגם המתרג' ופעפועא כקבל
היך כפרא תהא ותהיה תי"ו של תעופה תי"ו של איתן · והה"א כוספת כמו ותקר
ותבאת אף על פי שזה לזכר לנוכח וזה לנקבה כשתרת יאמר ואם תחשך כבק
תהיה · וי"ת תעיפה שם התי"ו נוספ' כאו היתה בשבא על משקל תקומה ואינו כן

ובטחת · אחר שתשיב אל לבך שהיית רשע ותשוב בתשובה שלית' תבטח כי יש לך תקוה

וּבָטַחְתָּ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְ
לָבֶטַח תִּשְׁכָּב ׃

יש תקוה לחיי עולם: לבטח תשכב · בלתי יראת רע:

כי שכחת שחותך באמרך כי פחד פחדתי ויאתייני היה היותך כריתך בפניך ובלתי מתעורר בתשובה וכל ימי רשע הוא מתחולל אבל אחר שתכין לבך בתשובה תבטח ויש תקוה לבטחונך · וחפרת לבטח תשכב · יש משתחפור בשדה מקום שאין שם גדר תבטח עליו ולא תפחד כמו האחרי שחופר חפירה וסובב זה לבטח · ולפי זה הפי' יבא יפה ורבצת ואין וגו' · והנכון שיאמר כי תשכב לבטח כאלו חפרת סביבות ביתך כמנהג לחפור סביב המדינות · או אמר וחפרת סביב ביתך ולא תצטרך להגביה חומה ותשכב לבטח:

וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים:

ורבצת · בלתי רב השתדלות: וחלו פניך · שתושיע את אחרים:

ורבצת · תרבץ ואין מחריד אותך ויטוב לך עשרך עד שיחלו פניך רבים כטעם רבים יחלו פני נדיב:

וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ:

ועיני רשעים · השדים ושבא וזולתם המקוים לטוב ולשלל ממונך: תכלינה · שלא ישיגו חפצם: ומנוס אבד מנהם · שתשיגם אתה ותשללם:

ועיני · מפח' לשון דאגה כמו כפחת נפשה · נפש בעליה הפחתי · ולעולם יבא עדי נפש · ותרגם אנקלוס ודאבון נפש ומפח נפש · ואמ' שהרשעים שלא עשו תשובה תכלינה עיניהם · כל לשון תוחלת שאינו בא קרוי כליון עינים' וכשירצו לנוס מהצרה יאבד מהם מנוס · ויש מנוס לשון מקום בטחון לפי שהאדם נס שם כמו מעוזי ומנוסי: מנהם · כמו מהם · ומה שקוו לטוב לטובתם תהיה להם מפח נפש ודאבון ודאגה שלא תבא תאותם אבל אתה אם תשוב עד שדי בנה:

אמר שמעון בה"ר צמח זלה"ה:

בכאן כשלמו דעות אלו החכמים בענין איוב וראוי לזכור כאן מה שהעלו בדעותיהם הראשונים ז"ל ואחר כך נזכור מה שנראה לנו בדרך קצרה לסיבת כי כבר הרחבנו בזה בפרקים הקודמים · והנה הסכמת רוב המפרשים ז"ל כי הויכוח הזה הוא בשתי השאלות כאחת רצוני בענין רשע וטוב לו · והסכימו רובם כי איוב נבדל מחביריו כלם בשהוא מאמין שהשם יתבר' שלא השגחתו בזה העולם השפל זולתי במינים אבל האישים ואפילו אישי מין האדם הם מסולקים למקרה הזמן ויארעום רעות בלי פשע ובלא חטאת אם מפאת מערכות הככבים אם מסבת החומר ומיבין הרבים ולזה נמצא לפעמים צדיק

ורע

ורע לו רשע וטוב לו וזהו דעת הפילוסוף היוני : ושלשת רעיו האמינו ש
ית' משגיח באישי מין האדם זאת היא הסכמת המפרשים ז"ל בזה : והרנ
צדק ז"ל דקדק בדעות אלו החכמים שעם היותם שוים באמונת ההשג
ביניהם הבדל ודעת מיוחדת לכל אחד מהם : ויראה הרב ז"ל כי אליפז הי
דעת תורתינו הקדושה שזה הצדיק לא אלו נגעיו אלא עונש לעונותיו וחט
אם הוא בטובה הוא לרעתו כי לא ייטיב השם ית' אלא לטובים ולישרים בלב
ובלדד הוא על דעת כת אחת מכתות של שפי הישמעאלים הנקראים מע
והיא כת תעתזל"ה והם רואים כי לפעמי' יבאו רעות לצדיקי' להטיבם באח
ולהרבות שכרם בעולם הבא : וצופר הוא על דעת כת אחת מכתות הפיל
מהישמעאלים הנקראת אשעריה · והם רואים כי הכל תלוי בגזירת האל ית'
לחקור אחר מעשיו והוא ידע למה ייסר הצדיק באלו הייסורין · ולמה הע
טובה לזה הרשע ואין לחפש איך ולמה כי כן גזרה חכמתו : והחכם רבי
גרשום ז"ל יבא בעקבותיו להבדיל בדעותיהם ותפש לו דרך אחרת כדי ש
חלקי הסותר שאיפשר שיפלו בזאת השאלה בדעות אלו החכמים · ובדע
הסכים עם הראשונים ז"ל והיא הדעת המיוחסת אל הפילוסוף היוני · וב
אליפז הוא אומר כי הוא יראה כי לפעמים יבאו רעות לצדיק מצד הפתי ו
ובדעת בלדד הוא אומר כי הוא יראה כי רעות הצדיקים אינן רעות לפי
כי אחריתם לטובה : ובדעת צופר הוא אומר כי הוא יראה שהצדיק א
שהוא רשע ולזה אין להתרעם על רעותיו · ובזה כשלמו אל החכם הנז
חלקי הסותר כמו שהאריך בפירושיו :

ומה שנראה לעניות דעתינו לפי הכרח הפסוקים ומה שנראה שהוא דע
רז"ל ודעת רש"י ז"ל בפירושיו שאיוב יסכים עם חביריו שש
הוא משגיח בזה העולם השפל באישי מין האדם ומפי עליון תבאנה הר
ושמכותיו והבדל שבין איוב לשלשת רעיו הוא · כי הוא אומר שהוא צדיק ו
ית' העביר עליו הדרך וכפר כפירה זו וחביריו ירשיעוהו ומצדיקים דיני ה
ית' ובזה הסכימה דעת שלשתם ולא רצינו לדחוק הפסוקים למצא בהם
מיוחדת לכל אחד מהם כי לאת נטריח עצמנו בזה · ואם תרצה להבדיל ביניהם
ושיהיו כל חלקי הסותר בדעותיה' הרשות בידך כפי דרכנו וזהו כשנאמר מ
מאיוב ומחביריו כי ברצון האל ית' ומידו באו לו הייסורין עליו ולא ימלט מאחד
אם שאיוב הוא מחוייב וראוי שיבאו עליו אלו המכות אם שאינו מחוייב ואם
השם ית' עוות דינו ואיוב מאמין כי אינו מחוייב להם ומחליט המאמר כי השם ית
בעול הביאם עליו ושלשת רעיו הצדיקו השם ית' ונבדלו ויש עם כל אחד מה
דעת מיוחדת על צד החלוקה ההכרחית וזה בשלא ימלט מאחד משני דרכים א
שאלו הייסורין הם ייסורי תוכחת על דרך אהבה לקנח חטאים או אינם על ד
האופן ואם אינן ייסורין של אהבה יהיה איוב רשע גמור : ואליפז מתחיל
יראה שהם יסורין של אהבה וצופר יראה שאינם יסורין של אהבה אבל אינו

הוא

הוא רשע גמור מחוייב להם · ובלדד נסתפק מתחלה אם הוא כדעת אליפז או הוא כדברי צופר ולא החליט המאמר בזה אלא כמחזיק החבל בשני ראשים · וזהו הכרחה מדעות אלו החכמים עד כאן · ומכאן ואילך יסכימו כלם כי איוב רשע גמור ואיוב מתחזק על כל אלה כי הוא צדיק גמור וכבר כתבנו כי זה הספר לא ישתדל בהתרת ספק רשע וטוב לו כי אם במקרה כי לא חובר אלא להתיר ספק בענין איוב וכתבנו הקבלה בזה במה שקדם זהו הנראה לנו בזה יהי רצון שלא נטה מן האמת :

ויען איוב ויאמר׃

אמנם כי אתם־עם ועמכם תמות חכמה׃

משפט צדק

איוב ד אמנם כי אתם עם · אתם מאותו עם מתי שוא שאמרת : ועמכם · ואבלכם ולפי דעתכם : תמות חכמה · ויאבד כל דרך מחקר לקנות חכמה שאמרת מי יתן אלוק דבר ויגד לך תעלומות חכמה ושאין דרך לה זולת זה :

אמנם · פי' החכם ן' עזרא ז"ל כי הוא מבזה אותם כלומר כי אתם עם שעמכם תמות חכמה בעבור כסילותכם כענין נסרחה חכמתכם ורש"י ז"ל פי' שהוא דרך כבוד כלומר אתם מבחר החכמים הראויים ליקרא עם כי שאר החכמים בהמה המה לכם ועמכם תמות חכמה במותכם · והכריע הרמב"ן ז"ל זה הפי' מפני שאמ' אחר כך גם לי לבב כמוכם ולפי הפי' הראשון היה כס"ל כמותם וכן נראה לי כי כל מענה איוב הוא כפי המענה הקודם לו ולפי שעד עתה לא דבר אחד מהרעים על כח החכמה כצופר כי באמת נתקרב אל האמת בזה הויכוח בענין ייסורי איוב יותר מחביריו והטיב יותר מהם באמר כי יש בענין סוד אלהי על כן דבר עמו בלשון כבוד ולא דרך בזיון · וכן אמר התרגום בקושטא אתון חבריא :

גם־לי לבב כמוכם לא־נפל אנכי מכם ואת־מי־אין כמו־אלה׃

גם לי לבב · להכיר השגחת האל יתברך בנפסדים וחסדיו בשפלים : ואת מי אין כמו אלה · מי לא ידע כמו הדברים שספרתם :

גם · כמו שאתם חכמים כן אני יש לי לבב חכם כמוכם · ואין אני פחות מכם בחכמה : נופל · לשון פחיתות כי הפחות מחבירו בא' מן מעלה יקרא נופל כלומר נופל ממעלת חבירו כענין לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב · וכמהו ויפלו מאד בעיניהם : ואת מי אין כמו אלה · כלומר ועם מי אין כמו אלה הדברים שאמרתם כלומר מי לא ידע בכל אלה כי האל ית' נשגב ונעלה מדעת היצורים וחקר מעשיו : אלה · שב אל הדברים שאמרתם וי"א אותו שב אל החברים דרך ליצנות כלומר עם מי אין חכמה כמו אלה החכמים ואינו נכון :

שחוק · פי׳ הר״אבע ז״ל שבתי כאדם שהיה שחוק לרעהו והתימה שהיה זה שבב שחוק לרעהו : קורא לאלוה ויענהו · ושיעור הפסוק לפי פירושו הנה אני שוה כאדם שבב שחק לרעהו והיה קורא לאלוה ויענהו ואני כצדיק תמים שבב שחוק ולעג : ורש״י ז״ל פירש אני הוא שהייה שחוק לרעהו

שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ אֶהְיֶה קֹרֵא ...
וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִ...

שחוק לרעהו אהיה · הנה אסף... כיפר זה הייתי שחוק לכל אוהבי... קורא לאלוק ויענהו · שידע זה נג... שחוק צדיק תמי׳ · והייתי כמו כן ... לכל צדיק תמים שידע זה במופת...

וקורא לאלוה ויענהו מצער הקנטורים : ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק ותמים · שלם : שחוק צדיק תמים · היא העניה אשר יענהו · ואינו נ...
וי״מ כי קורא לאלוה ויענהו הוא כנגד צופר כי לפי שהוא מכל ח ברדמו...
שוחק עליו ואיננו כבון : והר״מבן ז״ל פי׳ הנה אני שחוק לרעהו וגם קורא לא...
ויענהו הוא שחוק לרעהו וגם צדיק תמים הוא שחוק · יאמר שהם משחקים...
שהיה שלם ואהוב לאל · וגם עתה הוא צדיק כי לא חטא · וי״מ קורא לא...
ויענהו שזהו השחוק שמשחקים עליו ואומרים וכי זה הוא אשר הוא קורא לא...
ויענהו ואומרים דרך שחוק וכי זהו צדיק תמים : לרעהו · לשון יחיד :

לפיד פי׳ החכם אב״ע ז״ל לא״ר של לפיד נוספת והוא מן כפידו להן שוע לשון איד וכער יאמר כי על תפיד הבא לו שב בוז למחשבת השוקט שלא בא עליו רגז ויפחד ויפחק עליו וזה תביא האדם שיהי׳ נכון שימעדו רגליו כטעם ואני כמעט נטיו רגלי : בוז · שם דבר וכל המפרשים ז״ל השכימו כי לפיד הלמד שרש מן את הקולו׳ ואת הלפידים והר״מבן ז״ל פירש בזיון בוער יבא פתאום למי שהיה לו מחשבת השקט ובטחה והוא עכשיו נכון ומזומן שימעדו רגליו אבל הרשעים יש להם שלוה והוא כקשר עם ישליו אהלים · וי״מ אני כמו לפיד של בוז למחשבת

לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָ...
לְמוֹעֲדֵי רָגֶל :
יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים לְשֹׁדְדִים וּבַטֻּחוֹ...
לְמַרְגִּיזֵי אֵל לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱ...
בְּיָדוֹ :

לפיד · בוז · ואין ספק כי יקרא... המערכת שיהיה איזה ... יום : נכון למועדי רגל · לגלגל... ואנה נחשב כמו לפיד בוז אבל ע... ואור הגלא׳ שאנן וכמו כן : ... אהלים לשודדים · לשטים ועוברי...

דעי שכל אחד מהם שאנן ויקרא עצמו לפיד שהשחין אכל מתי קבותיו ותוכו נת...
כמו האש האוכלת קנות הלפיד ובמחשבתם שאני אפילו בעת שלותי הייתי...
ונכון שימעדו רגלי או יאמר אני היום בוז לחברי שהם מועדי רג...
ואם דבריהם נכונים : עשתות · יענין מחשבה מן אולי יתעשת האלהים לנו...
והוא גם נתיו כפולה ונפלה מן אברו עשתונותיו · או הוא על משקל עבדות...
ועתי...

ואחריו תליו נקבה וכן אמר התרגום מחשבת׃ וי"מ אותו לשון זכות ובהירות מן עשת שן׃ ברזל עשות׃ שמנו עשתו׃ ויאמר שהוא עכשיו לפיד בוז ועת״ז היה לזכות והיה שאנן ועתה נכון למועדי רגל׃ למועדי׃ שם׃ מן ולא מעדו קר׳ ׳לי כלומר המעדות רגל וכראה לי שהוא דמה עצמו ללפיד המוטל באמצע הדרכים שבני אדם שהם בהשקט מבזים אותו במחשבתם ונכון הוא לפיד שימעדו בו בני אדם ויזיקו׃ בוז׃ פעול כמו בוז לב כלומר כמו שהלפיד מי שהוא שאנן ושלו הוא מבזה אותו לפי שהוא בוער ויסוב אפר מיד אבל הוא נכון שיזיקו בו רבים שאין דרכם להתבונן בדרכים כן אני לרעי שהם מבזים אותי ויסוב גמולם בראשם׃ ואהיה שבפסוק האחר הוא נמשך בכאן וחסר כף הדמיון כמו ועיר פרא אדם יולד והראוי אהיה כלפיד בוז וגו׳׃

ישליו זהו נקשר למעלה שאמר שהוא שחוק לרעהו שאומר עליו שהוא רשע ומהו הפסוק שאני רואה שהרשעים הכופרים הם בשלוה ואיך תאמרו שאני רשע מפני כרותי אין זה אלא שאתם רוצים ללעוג עלי׃ ישלו אפילו אהלים אמר אין להם חומה כלל אל השודדים ולשטשים את הבריות׃ ובטחות אל׳ המכעיסים אותו על פניו הם בהשבטחה׃ בטוחות׃ שם׃ על משקל חבורות׃ או יהיה תאר על משקל שבולות מן ושבולה אין בהם ויהיה חסר המתואר כמו ותאכלנה בריאה שהראוי שה בריאה וגם זה הראוי ומשכנות בטוחות׃ לאשר הביא אלוה בידו פי׳ הח״ם אב״ע ז״ל לאשר היה עובד צלמים והיה מביא אלוהו בידו׃ או שהביאהו לעולם בידו שהוא עשאו כטעם למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו ורמ״ל פי׳ לאשר הביא האל ית׳ השלוה בידו כטעם והאלהים אנה לידו כדרך מתת אלהים היא׃ כלומר השלוה באה לבני אדם אפילו הם רשעים ברצון האל ית׳׃

ואולם שְׁאַל־נָא בְהֵמוֹת וְתֹרֶךָּ וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְיַגֶּד־לָךְ׃

ואולם׃ לאות ולעד על ההשגחה האלהית במציאות׃ שאל נא בהמות ותורך׃ התבונן במציאות מיני בא מהלכים שטים ומעופפים ותראה בכל אחד מהם השגחה נפלאה מפועל רבוני׃

ואולם׃ היותר נכון שאפשר לפרש בהקשר אלו הפסוקים הוא מה שפי׳ בו החכם ר׳ לוי בן גרשום ז״ל שפי׳ שהוא משיב לצופר שהפלי׳ בספור חכמת הש״י כי לא יצטרך לקחת עדות על הפלגת חכמתו מהמעלה והמטה׃ אבל בעניינים השפלים יש עניינים מבוארים מעידים על חכמתו׃ וזה שאם ישאל אל בהמות ועוף השמים ודגי הים והבעלי חיים ההוויים בבטן הארץ הם יורוהו חכמת הש״י במה שבהם ביכירתם מהשלימות והחכמה עד שילאה השכל האינושי לדעת החכמה ההיא בשלימות׃ ותורך׃ עתיד לנקבה נסתרת ובא על דרך בנות צעדה׃ כלומר כל אחת מהבהמות׃ וענין ההוראה והשהגדה הזאת אינה למוד בפה אבל ההסתכלות ביצירתם ולמר זה בדרך השמי׳ מספרים כבוד אל׃ אין אומר ואין דברים׃

או — שיחי כווי לארץ מן שיחו בכל נפלאותיו · והם על משקל שים נא כבודי שימו לחם · והוא ענין דבור · את לארץ כנגד הצמחים והאילנות כי גם יש חכמה ביצירתם · וי"מ צבא הארץ והם החיות ורמשים... התורה והספור כבר פרשתים :

מי — מי לא ידע בכל אלה שזכר ממיני הבעלי חיים · כי יד ה' עשתה זאת היצירה וענין הידיעה היא דרך משל ש האד' המסתכל בהם וביצירתם שא"א היצירה הזאת הנפלאה נופלת במקרה אבל יד יי' עשתה זאת :

אשר · הבדיל בין נפש הבעלי חיים ונפש האדם כי אף על פי שיש הפלא בנפש הבעלי חיים מה שלא יעלם אבל יותר היא נראית חכמת השי"ת בנפש האדם שידבק שכל כזה בחמר כזה שאי אפשר ליחס זה אלא אל השם ית' לא למקרה ולא לטבע :

הלא · האוזן היא השומעת דברים והיא בוחנת אותם איזה מהם ראוי לקבל ואי זה מהם ראוי לדחות · גם החך הוא טועם המאכלים אי זה מתוק ואי זה מר והשם לא נתן לנו השי"ת אוזן לבחון ולא חך לטעו' ותלעיגו עלי בדברים שאינם מתקבלים ושאין להם טעם · והגאון רבינו סעדיה ז"ל פי' שהוא נקשר עם הפסוק שלאחריו ופי' כמו שהאז' מילין תבחן כן בישישים חכמה · ואין צורך :

בישישים — י"מ אם בישישים יש חכמה בזקנתם ובאורך ימיהם תבונה כ"ש שיהיה עם השם ית' חכמה ותבונה שהוא קדמון או הוא בתמיה כלומר וכי בישישים חכמה אינה אלא עמו ואינו נכון : והנכון שאיוב הוא מתפאר

אוֹ שִׂיחַ לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ וִיסַפְּ...
דְּגֵי הַיָּם׃

מִי לֹא־יָדַע בְּכָל־אֵלֶּה כִּ...
יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת׃

ומי — לא ידע בכל אלה · בהת...
בכל אלה שלא נפל מני...
אחד מהם במקרה על הפלאות...
הוא בו: כי יד ה' עשתה זאת · שלא...
מאת איזה מהווה ממציא רצו...

אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ...
בְּשַׂר־אִישׁ׃

אשר — בידו נפש כל חי · החיוני...
ורוח כל בשר איש · שנ...
השכלי כענין והרוח תשוב אל האלקי...

הֲלֹא־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ אֹ...
יִטְעַם־לוֹ׃

בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָ...
תְּבוּנָה׃

עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה לוֹ עֵ...
וּתְבוּנָה׃

הלא — אזן מלין תבחן · וגם שית...
אינה חולק ויאמר שהכל ...
במקרה · הנה השכל האנושי ותא...
הדעת כי אתנם יחסו אל המושכל...
הראשונות כמו אלה שהוא כיחס ...
אל המוחשות שלא יסופק בהם כל...
ובזה

ובזה תהיה : בישישים חכמה · מצד
הנסיון ברבים אשר לא ייוחס אל המקרה
וכמו שהשכל ראשון מכיר ויודע השכל
האנושי שבהיות מיני הנפסדים רבים
במספר אשר לא יהיה מציאות׳ וקיומם
בלעדי תנועות מתחלפות של גרמים
שמימיים וקשורם וסדרם לא יצוייר
שיקרה לכלם במקרה מציאות כל
הגרמי׳ השמימיים ותנועותיה׳ וקשורם
וסדרם מכוון למציאות׳ בלתי שום פועל
מכוין ובזה יהיה : באורך ימים תבונה
שיבין שהסדר בכל הנמצאים בחיים
והנפסדים הוא מאת פועל רצוניי מכוין
אמר : עמו · בלי ספק : חכמה
ותבונה :

מתפאר בזקנתו עם חביריו שהוא יות׳
חכם מהם להיותו יות׳ זקן מהם וראה
יותר מקרים מהם ושפי ישלין אלהים
לשודדים והם צעירים ממנו לימים כמו
שאמר ועתה שחקו עלי צעירים ממני
לימים ולא השיגו חכמה כמוהו ולזה
אמר לו אליפז במענה שבא אחר זה
גם שב גם ישיש בנו וראינו תולדות
הזמנים כמונו כמוך ואם היו הם זקני׳
כמוהו כמו שנראה מדברי אליהוא
שאמר ואתם ישישים ואמר לאם כי
יתמה איך רוב שנים שיש בהם לא
הודיעום חכמה : ב״ת בישישים
משמשת לשנים וכאלו אמר ובארך
ימים תבונה :

עמו חכמה · כל זה הוא מסדור
שבחיו של השם ית׳ וכי לא נעלם ממנו כל זה שאין תלונתו על השם יתברך מפני
סכלותו בזה אבל מה שידע מגודל חכמתו וגבורתו של השם ית׳ שיא מחייבת לו
התלונה על ייסוריו וכבר הקדמנו זה הרבה פעמים · וי״מ אותו נקשר עם מה
שאחריו שהשם יתבר׳ הורס וסוגר ועוצר ואין חכם יכול ממנו כי הוא יותר חכם ·
ולא גבור כי הוא יותר גבור ואין עצה ואין תבונה לנגדו כי עמו היא העצה
והתבונה · וי״מ נקשר למעלה כי בישישים חכמה להבין מבריאת הבעלי חיים
ועם השם ית׳ היא החכמה לפי מה שנראית בזה המציאות טוב הסדר והיושר
ועמו היא הגבורה לפי שאינו לואה לעשות מה שאיפשר עשייתו לפי החכמה ולו
עצה שהמציא בבא אברים וכלים לדחות הנזקים ההווים מהכרח החמר וזהו
דרך העצה הוגנת ולו התבונה במה שברא הגלגלים בזה האופן מהתמונה
והמרחק והכמות והשיעור מהמהירות והאיחור להשלים ההוויות · והנה מכינו
שאין תבונה בבריאת השמים כאמרו כונן שמים בתבונה · ואמנם נקראת יצירת
ח חכמה לפי שיצירתם היא בשביל עצמם · ויצירת הגלגלים נקראת תבונה
לפי שהוויתם על זה האופן אינו בשביל עצמם רק להיטיב לזולתם וזהו ענין
התבונה שהוא מבין דבר מתוך דבר כל זה פי׳ החכם רבי לוי בן גרשום ז״ל
ויפה דקדק :

הֵן יַהֲרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה יִסְגֹּר עַל־אִישׁ וְלֹא יִפָּתֵחַ׃

הן · כל זה מפעולותיו כי יהרוס ולא יבנה המקום ההרוס בזולת רצונו יסגור על איש ואין מפתח מאסרו : וזה יורה כי יאמין איוב

כי השם ית' משגיח על אישי מין האדם
הפך מה שטענו עליו המפרשים ז"ל ·
וחסר מלת מקום וכן ראוי להיות הן
יהרום מקום ולא יבנה :

חן · המים הם עיקרו של קיום
העולם וכשהם נעצרי' ייבשו
כל יושבי הארץ או הזרעים או המים
עצמם דרך גוזמא וכשהוא משלחם
בלא מדה יהפכו כל הארץ כענין
המבול · וי"מ יהפכו ארץ מביה לרויה :

עמו · עם השם ית' הוא הכח והישועה ·
וי"מ לו שוגג ומשגה שהוא יודע
מי שהוא שוגג ומי שהוא משגה אותו ·
וי"מ כי הכל הוא ברשותו להטעותו
מעצמו או להטעותו על ידי אחרי' · ויש
פי' אחר שאינו נכון · והיותר נכון שנא'
כי כל שנפשו' לו הנה והכל הוא ברשותו
כנפש השוגג וכנפש המשגה אותו :

מוליך · י"מ שולל כמו אלכה שולל
וערום ובא על דרך
ובדיקים ככפיר יבטח כלומר כל אחד
מהם · או הוא שם דבר כלומר המתוללו'
והיועצים על' דרך הרוב הם עשירים
והוא מוליכם כמו שמללו אותם שוללים
ולא תועילם עצתם · והנכון ששולל הוא
ערבוב השכל וחסרון הדעת כמו
אשתוללו אבירי לב · וסר מרע משתולל ·
וכן פירשו רמ"ה ז"ל והחכם רבי אברהם
ז"ל פי' כלומר כי אנשי העצה השם ית'
משכל עצתם כאלו הם שלולי' משכל
וכבערים מדעת והפסוק הוא כפול ·
ויהולל ענין הוללות כלומר שהוא משכל
דעתם :

מוסר · מגבורות השם ית' הוא שהוא מתיר קשרים של המלכים שהוא ...
עליהם אם יאסרו אים יתירנו · מוסר · קשר מענין יסרתי חזק...
זרועותם : פתח · לשון התרה כמו כי יתרי פתח והוא קרוב ללשון פתיח...
ואזור

הן יהרום · וגם שלפעמים...
כענין בשרום : ...
אים · כמו שקרה לאדם הראשון ...
ויגרש את האדם וישכן מקדם
עדן לשמור את דרך עץ החיים :

הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָשׁוּ וִישַׁ...
וְיַהַפְכוּ אָרֶץ ׃

הן יעצור במים וייבשו · וכן ...
עצר במים באמרו יקוו ...
ועצר אותם כנגד טבעם שלא ...
לכסות : וישלחם ויהפכו ארץ · ...
בכל אלה :

עִמּוֹ עֹז וְתוּשִׁיָּה לוֹ שֹׁגֵג וּמַ...
מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל וְשֹׁפְ...
יְהוֹלֵל ׃

מוֹסַר מְלָכִים פִּתֵּחַ וַיֶּאְסֹר אֵ...
בְּמָתְנֵיהֶם ׃

עמו עוז · הורה שהתלמות ...
ותושיה · ועם זה ...
כונת תכלית לטוב · ובהיות : ...
ומשגה · החוטא והמחטיא מזה ...
שהוא : מוליך יועצים · לחטוא : ...
מעצתם ותאבד עצה מהם : ...
יהולל · ויהולל את השופטים ...
בעצתם ולפעמים : מוסר מלכים ...
אסירי המלך : פתח · מבית אסורי...
כמו שקרה ליוסף : ויאסור ...
במתניהם · להתגבר ולמלוך :

ואאסור אזור במתניהם · ית׳ שהוא מעבירם לאחרים עד שאוסרי׳ אזור במתניהם ורמ״ז ז״ל פי׳ בהפך שהשם ית׳ הוא מעביר ממשלת המלכים ובתחלתם כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרז כחם למלוכה על דרך מהעדה מלכין ומהקים מלכין · והר״מבן ז״ל פי׳ כפי׳ הראשון · וכתב הרב ז״ל כי כן דעת התרגום שתרגם שלשלתא דמלכיא משרי ואסר קמור בחרציהון והוא מלשון חכמי׳ ז״ל כהי דאהני לך קמרא דאבוך למהוי אב ב״ד למהוי נשיא מי אהני לך · וכתב בעל הערוך ז״ל שהיא החגורה שחוגרין אותה באבנט אלא שהיא רחבה יותר מאבנט וקובעין עליה כסף וזהב ומשמשי מלכים לובשין אותה ואמ׳ שהיה אביו של רבי נתן ראש גולה בבבל והיו ראשי גליות רגילין ללבוש חגורות דאיכון קמרי ולעמוד בפני מלכי הפרסיים עד סוף מלכות פרס · ועלה ר׳ נתן לארץ ישראל והיה אב ב״ד ואמר רשב״ג הלא די לך זאת ובקשת להיות גם נשיא זה פי׳ רב שרירא הגאון ז״לי עכ״ל · וכתב הרב מורה ז״ל כי לפי זה הענין יהיה פי׳ הפסוק שהאל יתברך מפתח מוסר המלכים ומסיר ממשלתם ואוסר להם אזור במתניהם שיהיו הם משמשי המלכים הקמים תחתם :

מוליך כהנים שולל ואיתנים יסלף :

מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח :

שופך בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה :

משפט צדק

מוליך כהנים שולל · וכן לפעמים מוליך שולל תכבואת׳ בחמי׳ המתנבאים שקר למלכים : ואיתנים יסלף · וכזה יסלף דרך המלכים המתנהגים על פי נבואתם כמו שקרה לאחאב ולזולתו · ופעמים : מסיר שפה לנאמנים · לבעלי הלשון הבוטחים כאשר כאמרו או מי ישוש אלם · ולפעמים : שופך בוז על נדיבים · כמו שקרה לחרטומי׳ במכת השחין : ומזיח אפיקי׳ רפה · והחלים את עזות החזקים כמו שעשה לפרעה ועבדיו במכת בכורות:

מוליך · כהנים הם השרים כמו ובני דוד כהנים היו · פי׳ כי השם ית׳ הוא מוליך הנכבדים שולל מעושר וכנכים וכבוד : והאיתנים · הם החזקים מענין איתן מושבך : יסלף · ענין עוות כמו ויסלף דברי צדיקים כלומר יסלף דרכם שלא יוכלו ללכת דרך ישרה עם תקפם וגבורתם ונשבת עוות דרכם ועניתם הנבערה תאבד גבורתם ויגברו עליהם אויביהם · או יהיו הכהנים והאיתנים שופטי הארץ ומערבב שכלם ומסלף דבריהם לבאת משפטם מעוקל · ויהיה שולל כמו אשתוללו אבירי לב שהוא ערבוב השכל: מסיר · ית׳ כאמנים מענין אמונה ובני אדם הם נשמעים לדברי מי שהוא נאמן בדבורו · והשם ית׳ לפעמי׳ שהוא מסיר דברי נאמנותם לפי שיתכע מהם מה שגדרו לקיים · וככה הדבור בלשון שפה כענין ויהי כל הארץ שפה אחת לפי שהוא יוצא מהשפה· ורמ״ז ז״ל פירשו על דר המדרש

כי השם ית' הוא מבלבל שפה אפילו למאמינים בו כמ"ש באברהם ואאמין
ואמר במה אדע · וי"מ כאמנים שכון שרש מעכין ויכאמו כאם כלומר בעלי הא
השם ית' מסיר שפתם · וגם הזקנים שלרוב ימיהם וזקנתם ראוי שימצא
הטעם והשכה לוקח טעמם מהם : טעם · עכה כמו טוב טעם ודעת למד
קרוב ללשון טעימה כלומר דברים המוטעמים בשכל כמו המזין המוטעם ל
שופך · הכריבים לכריבותם מכבדים אותם בני אדם והוא שופך בוז
כמים שהם באים לידי בזיון גדול כאלו הוא ענין כשפך עליהם כ
מזיח · הוא החגיר כמו ולמזח תמיד יחגרה : אפיקים · הם התקיפים והחזקים
אפיקי מגינים והוא מן ויתאפק המן כלומ' חגורת התקיפים מרפה שלא ית
עוד · ולפי שהגבורה היא במתנים הוא מכנה החולשה לרפיון חגורת המת

מגלה הדברים העמוקים יותר
מהחשך הוא מגלה אותם
ומוציא לאור הצלמות ויש פי' בכאן על
כד הפילוס פי' איכו ככון : עמוקות ·
רפה כן כתב ר' יונה ז"ל ובעל השרשים
אמר שהקיף רגושה :
משגיא · משגיא כמו מרבה או מגדיל
ויאבדם · הפך משגיא · וי"מ
משגיא מטעה לשון שגגה וזה הפי' הוא
שגגה לפי שהוא בסבולת ואף על פי
שכמכא במרדם : שוטח לגוים וינחם ·
פירש ראב"ע ז"ל שוטח ומפזר הגוים
בגלות וינחם למחוז חפצם הפך שוטח ·

מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי־חֹשֶׁךְ
לָאוֹר צַלְמָוֶת :

מגלה עמוקות · כמתן

מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם
לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם :

משגיא לגוים · ז' אומות :
לעמים כמו שעשה לישר
ויניעם במדבר : וינחם · אחרי כן
גבול קדשו :

ורש"י ז"ל פי' שוטח לגוים שהוא מרבה אותם ומשטח ופושט אותם וינחם
הפך הרבוי : שוטח · פושט כמו ושטחו לשמש · וישטחו להם שטוח והתרג
פשטו לשון משטח חרמים כלומר פרש רשת לרגלם וינחם ברגליה' להלכד
וכן תרגם משטח מכרתא לעממיא ודבריכון :

מסיר ראשי עם הארץ יש להם לב
רחב להנהיג העם והוא
מסיר לבם כענין יאבד לב המלך ולב
השרים · ויתעם מדרכם ללכת בתהו
יליל ישימון במקום שאין שם דרך ללכת
אל עיר :

מֵסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם־הָאָרֶץ
וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ :

מסיר לב ראשי עם הארץ · כ
שקרא לסיחון ולעוג
כלאחו במעבר ארנון : ויתעם · ל
למלחמה כאמרו כי הקשה ה' אלקיך את רוחו :

יְמַשְׁשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר וַיַּתְעֵם כַּשִּׁכּוֹר ׃

הֶן־כֹּל רָאֲתָה עֵינִי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתָּבֶן לָהּ ׃

הן כל זה ראתה עיני שמעה אזני׳ קצתם ראיתי וקצתם שמעתי ׃

כְּדַעְתְּכֶם יָדַעְתִּי גַם־אָנִי לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם ׃

לא נופל אנכי מכם׳ איני חסר מכם בידיעת כל אלה ושים לב להם ׃

אוּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּי אֲדַבֵּר וְהוֹכֵחַ אֶל־אֵל אֶחְפָּץ ׃

אולם אני אל שדי אדבר׳ אבל הויכוח שהייתי חפץ לעשות עם האל ית׳ הוא שיודיעני שאחת באותו הדבר שאתם משיבים לזכותו התנכלות שקר ׃

וְאוּלָם אַתֶּם טֹפְלֵי־שָׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל כֻּלְּכֶם ׃

רופאי אליל׳ משיבים על ספק גדול תשובה שאינה מספקת כלל באופן שהשתיקה ׃ תהי לכם לחכמה שתורה היותכם מרגישי׳ עוצם הספק׃

ימששו כטעם וימש חשך שיהיה החשך עד שיש בו ממש או יהיה ימששו כמו יגששו כלו׳ יחשך אורם עד שלא ישיגו הדברים אלא במשוש ויתעה אותם כהתעות שכור בקיאו ׃

הן׳ כדעתכם׳ כל מה שאמרתם מחכמת השם ית׳ וגבורתו ראיתי בעיני ושמעתי מקדמוני באזני והבנתי ממה שספרו לי יות׳ ממה שאמרו לי תן לחכם ויחכם עוד׳ ואם כן מה תתפארו עלי בחכמה וידיעתי כידיעתכ׳ ולא נופל אנכי מכם׃

אולם׳ אולם עם היותי יודע כל זה אני רוצה לדבר עמו אם איפשר ולהתוכח עמו אחפוץ על מה שהוא יסרני באלו היסורין ׃

ואולם׳ טופלי׳ לשון חבור ודבוק דבר שאינו קיים על דבר שהוא קיים מלשון רז״ל כל שהוא עיקר ועמו טפלה ׃ ונקר׳ טיח הטיט שעל גבי התנור טפלה לפי שהוא נדבק שם ואינו מעיקר הכלי וכן זה אומר להם שהם טוענים עליו מה שאינו אמת שהם אומרים שהוא רשע וייסוריו באו עליו בדין וזהו טפול שקר שאין לו עיקר ויפול לבסוף ובזה אתם רוצי׳ לרפאות קושייתי ולא תוכלו להרפא בזאת הטענה כי אני יודע שהיא שקר ועל כן אתם רופאי הבל׃ אליל׳ לשון אל ואפס כלו׳ רופאי תהו והעדר׳ ור״זל פירשו אליל העורך הגדול אשר בכואר שקורין אותו הרופאים עכב וכשנחתך אין לו רפואה כלל לפי שיש בו הרגש גדול עד שכאוזן הכלב ימות ולא יתרפא׳ כלומר רופאי חליים שאין להם רפואה אתם׳ והרמב״ן ז״ל פי׳ לשון אלילי׳ כלומר כמו הרופא שנותן קילורין בעיני שבלתים כדי שיראו ואם ימשחו אותם בשמן וברטיות ידיהם לא ימישון כן אתם רפואתכם בזאת הטענה לא תצליח לעולם׳ יאמר הדבור עמכם לא יועיל כלל רק עם השם׳ שיודע תום לבבי ׃

מי　עד גם אויל מחרים חכם יחשב
כי אם השנאתם קומי הדרום עד
משתקתם שלהשיב עליו תשובות של

מי־יתן החרש תחרישון
לכם לחכמה :

שקר היתה נחשבת השתיקה הזאת חכמה כמאמר החכמים ז"ל שאמרו
בהפנה הפנה · ועכשיו נחשבתם אוילים כי רדיפת הזכות בדברי שקר
מעלה · וי"א אם החרשתם תהי לכם לחכמה יותר ממה שתדברו בסכלות

שמעו　מה יועיל לי להתוכח עמכם
ואזניכם משימים לב להבין
דברי על כן שמעו באזניכם והקשיבו
בלבבכם תוכחתי וריבותי : ריבות ·
כמו תוכחות כלומר טענות :

שמעו־נא תוכחתי ורבות
הקשיבו :

הלאל　הא הלאל לתימה וכא"א
בפתח מפני שהלמ"ד

הלאל תדברו עולה ולו
רמיה :

בשב"א ולא אפשר לשני שבאין שיבואו כאחד בראש התיבה כמו הלהוכ
ולמד הלאל כמו בעבור כמו ואמר פרעה לבני ישראל · ולוי בעבורו כמו
ואמר אתם הבאים ללמד זכות על האל הראוי לכם שתדברו בעבורו עולה
הייטב בעיני יי' שתלמדו זכות בדינו בדברי שקר :

הפניו　הטוב כי תשאו פניו להצדיקו
במה שאינו צדיק כי זהו

הפניו תשאון אם־לאל

כשואות פנים בדין · כמו לא תשא פני דל · ואם בעבור האל תטענו
הוא טוען אלו היה מתוכח עמי · אם זה לשון תימה הוא : תריבון'
לשון טענות · ורבינו סעדיה גאון ז"ל פי' וכי צריך הוא שתשאו פניו ו
בעבורו וגו' :

הטוב　נראה לי פירושו האם יהיה
טוב זה הדבר כשיחקור
אתכם כי עתה נראה טוב כי אתם
מצדיקים דינו ית' אבל אחר החקירה
האם יהיה טוב באמת לא יהיה טוב כי
אם רע לפי שהן טענות שקר : כי כמו
כאשר · וכשיחקור אתכם וימצא רע
הדבר האם תהתלו בו כאשר יהתל איש

הטוב כי־יחקר אתכם א
כהתל באנוש תהתלו ב

כהתל　כאשר תהתלו בו ·
לזכותו טענות שאתם
שהם שקר ולפי זה היו תשובו
כמהתלים בו :

ברעהו לומר לו רציתי לכסות העול שעשית בדברי שקר כדי שלא
ולכבודך כעשיתי שקרן · האיפשר לכם לעשות זה אל השי' · יוכיחם איוב כי
שהם חושבים להתקרב אל השי' הם מתרחקים ממנו :

הוכח　י"א אם זה לשון תמיהה כמו
הבסתר פנים תשאון כלומר

הוכח יוכיח אתכם אם־בסתר

פנים　　　הוא

פָּנִים תִּשָּׂאוּן׃

[הוכ]יח · אם בסתר פנים תשאון · אם לנגדכם חושב היות [א]מת מה שאתם אומרים בעדו :

[ה]לֹא שְׂאֵתוֹ תְּבַעֵת אֶתְכֶם וּפַחְדּוֹ יִפֹּל עֲלֵיכֶם׃

[זִכְ]רֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי־אֵפֶר לְגַבֵּי־חֹמֶר גַּבֵּיכֶם׃

[ה]לא שאתו תבעת אתכם · והנה היה ראוי לכם ליראה [מ]מעלתו וכבוד הודו : ופחדו · שיודע [ע]ל זה ויפרע : זכרוניכם משלי אפר · [ל]פרט בהיותכ' דבר בזוי תאיר בערכו [א]כן האחרים משני · תהשיבני עוד תשובות כאלה :

הוא יוכיח אתכם על זאת ובהיותו עמו בסתר השופט' שתשאו פניו בינכם לבינו · ונראה לי לפרש כן באמת הוא יוכיח אתכם אם תלכו אצלו בסתר לשאת פניו ולומ' לו כך עשינו לכבודך · וי"מ בסתר כמו בשקר ואינו נכון :

הלא שאתו · התרוממותו כמו יתר שאת · וי"מ שרפתו מענין והמשאת העלה לעלות ואינו נכון · ואמר כי רוממותו תבעת אתכם כשתבואו עמו בתוכחת על זה ופחדו יפול עליכם מרוב התרוממותו · ואם למה תעשון כן הלא היה ראוי שתבעת אתכם רוממותו מלעשות ככה :

זכרוניכם · לפי דעתי יקשר עם שלפניו ואמ' כי השאת שלו תבעת אתכם לפי שאתם מה אתם כי אם עפר ואפר וזכרוניכם ומשכם הם נמשלים לאפר וגביכם הם גבי

[ח]מר : לגבי נוספת כמו וגב' לאבשלום או יהיה חסר תיבה אחת והראוי לגבי [ח]מר נמשלים גביכם או לגבי חמר ישכבו גביכם · ויש פירושים אחרים וזה יותר נכון : משלי · לשון דמיון כמו ואתמשל בעפר ואפר :

[הַ]חֲרִישׁוּ מִמֶּנִּי וַאֲדַבְּרָה־אָנִי וְיַעֲבֹר עָלַי מָה׃

[עַ]ל־מָה אֶשָּׂא בְשָׂרִי בְשִׁנָּי וְנַפְשִׁי אָשִׂים בְּכַפִּי׃

[וי]עבור עלי מה · כי גם שיעלה על רוחי איזה טעות לא יחשב [ע]לי עון כי אנוס : על מה אשא בשרי [ב]שני · שאשים יד על פה ואשתוק : [ובכ]פי אפי' בכפי' לכבוש אותה בחזקה [ב]אופן שלא תגיד העולה על דעתה :

החרישו · אחר שאין דבריכם רק דרך חנופות אל השם' בטענות כוזבות מיראתכם שמא יגיע לכם עונש על הרשיעכם אותו · עשו זאת איפה והכלו בשתיקה ותהיו כשומרים בזה מהחטא שאם הצדקתם דינו בשקר יש עונש עליכם כאשר ספרתי ואתם יראים לדבר בהרשעת דינו ע"כ הטוב לכם שתשתקו והניחוני לדבר ואומר מה שיראה לי שהוא אמת ולא אשא לשם פנים ויעבור עלי אחר שאומר האמת מה שיעבור מהעונש והלשון הוא חסר · והראוי ויעבור עלי מה שיעבור וכתבו ויהיה מה ארוץ כלומר ויהיה מה שיהיה :

על זהו תחלת התוכחות שהוא מתוכח עם הש״י ואומר מה זה העון אשר
שאתחייב בעבורו אלו המכות הנפלאות שמרוב הצער והייסורין הש[...]
בשרי ונפשי אותה על המיכות המיכות · וזהו על דרך החולים שמשנגש[...]
בשניהם מרוב צער החולי כאלו אוכלים בשרם בשיניהם כדרך הכסיל חובק
ידיו ואוכל את בשרו : ונפשי אשים בכפי · לעשות ענייניה כדי שאמות ו[...]
מן הייסורין ולא יכולתי והוא לשון סכנה כמו וישם נפשו בכפו ויך את ה[...]

הן · לא הוא כתיב באלף וקרי בואו ולעולם הוא מתפרש על דרך הקריאה לא על דרך הכתיבה וכתהו בכל כרתם לא כר שהוא מתפרש בואו על דרך הקריאה ולא באלף על דרך הכתיבה ובסוף הפסו׳ יוכיח עליו שכתו׳ ומלאך פניו הושיעם · וחז״ל הכריעו כן בזה ממה שכתו׳ עד אגוע לא אסיר

הִן־יִקְטְלֵנִי לֹא אֲיַחֵל אַךְ[...]
אֶל־פָּנָיו אוֹכִיחַ ׃

הן יקטלני לא איחל · גם ש[...] שאל ית׳ ביסורין שלא [...] תרופה מהם : אך דרכיו אל פנוי[...] כפי המושג אגלה :

תמתי ממני · ואמרו איוב עובד מאהבה היה · ואיפשר לפרש הכתב וא[...] יקטלני הש״י ולא איחל שאגבל מאלו המכאובים · ולפי הקריאה יאמר אף כ[...] שיקטלני לא אכפור בו אבל איחל אליו כי איוב לא היה כופר בהשארות [...] ועם כל זה אפי׳ יגיעני מהעונש מה שיגיעני : דרכי · טענותי לפניו אוכיח[...]
אירא מלומר האמת אפילו בפניו ואפ״לו יהיה כנגדו :

גם · ומלומר האמת כנגדו לא אירא מהעונש אבל יהיה בהפך שיושיעני וזהו לשון גם · או יהיה גם כנגד החברי׳ כי לא יהיה לאם לישועה אלא לו לפי שלא יבא לפני השם ית׳ להיות כושע ולהכות מזיו השכינה בעולם הנשמות מי שהוא חנף כדברי רז״ל כת חנפים אינם מקבלים פני שכינה : חנף · הוא המשבח חבירו בפניו במה שאין בו ומצדיקו עם היותו רשע מדברי רז״ל אגרופה של חנופה :

גַּם־הוּא־לִי לִישׁוּעָה כִּי־לֹא[...]
לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא ׃

גם הוא לי לישועה · ויודעתי [...] ושכח זה גם שאטעה אבל [...] לישועה מן היסורין ומן הטענות : [...] לא לפניו חנף יבא · כי לא [...] באומרים אחת בפה ואחת בלב : [...]

שמעו · מלת באזניכם היא כמשכת לאתעלה שמעו שמוע באזניכ׳.
מלתי ואחותי : אחותי · שם מלשון אחוה דעי והאלף כוסף והוא לשון הגדה תרגום ויגד וחוי :

שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וְאַחֲוָתִי[...]
בְּאָזְנֵיכֶם ׃

הִנֵּה־נָא עָרַכְתִּי מִשְׁפָּט יָדַעְתִּי[...]
כִּי־אֲנִי אֶצְדָּק ׃

הכה נא ערכתי משפט בלבי · [...] שידעתי : כי אני אצדק ·

הנה משפט · הוא ענין הטענות
וכבר

שו

וכבר פירשתי זה · יאמר כי ערכתי טענותי וידעתי שהם טענות אמת ואם יבאו
לפני שופט כדין לא ירשיעני במשפטי אבל יצדיקני בדיני :

מִי־הוּא יָרִיב עִמָּדִי כִּי־עַתָּה אַחֲרִישׁ וְאֶגְוָע ׃

משפט צדק

מי הוא יריב עמדי · הן לו יהיה אדם חולק בראיות סותרות את דברי : כי עתה מיד אחרים · ואודה על האמת : ואגוע · ולא אחוש אם אחר כך אגוע ::

מי · דרך בקשה הוא ולא דרך שאלה יאמר הלואי שיהיה מי שיתוכח עמי : יריב · לשון ויכוח : כי עתה אחרים ואגוע · ר"ל והלואי שיהיה זה מהרה לפי שעתה בקרוב תבא המיתה ואגוע עד שאחרים לעולם לפי שאני מרגיש בעצמי אפיסת הכחות : עתה · מלשון עת כלומר העת הזאת · או יאמר אם אחרים עתה שלא אדבר דברי תוכחתי לא אוכל לדבר אחר זה הזמן כי אני אגוע ומתי · ו"מ כי עתה אם החרשתי מריבותי אגוע מתוקף הכאב ואיכו כמון · א"ל מי יתן שיהיה לי מי שיתוכח עמדי כי עתה אם היה זה הייתי שותק ומתנחם אפילו אגוע מנחתי בהתוכחות ::

אַךְ־שְׁתַּיִם אַל־תַּעַשׂ עִמָּדִי אָז מִפָּנֶיךָ לֹא אֶסָּתֵר ׃

כַּפְּךָ מֵעָלַי הַרְחַק וְאֵמָתְךָ אַל־תְּבַעֲתַנִּי ׃

וּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶה אוֹ־אֲדַבֵּר וַהֲשִׁיבֵנִי ׃

אך שתים · אמנם אם יחפוץ האל להתוכח עמדי אבקש שתים מלפניו ואומ' : כפך מעלי הרחק · שלא תעניסני על דברי גם שיהיו בלתי נאותים : ואימתך · שלא אהיה בבעת מפניך עד שאוכל לערוך משפטי כי אז [illegible] אומר לך :

אך · עם שאל ית' ידבר · יאמר אני תאב להתוכח עמו מאד אך בתנאי שלא יעשה עמי שתים רעות המוזכרות בפסוק השני · והרצון שלא יעשה עמו השתים ההנה ולא אחת מהנה · וכשתסיר מעלי השתים רעות אז אוכל לבא בטענותי לפניך ולא אסתר · ו"מ שהוא אומר כן לכופר כלומר אם אתה במקום האל אך שתים וגו' ואין צורך :

כפך · שפך מכתך כמו הנה יד וג' · הויה · לפי שדרך המכה להכות בידו אלו הם השתים שהזכיר האחת היא מכת השחין שהיה מוכה בו · והשנית היא אימות מות שנפלו עליו כי השטן היה מפחידו במחשבות רעות בשינה ובקיצה כאמרו ונחתני בחלומות · וכאמרו אשר בשערם ישופני · יאמר הסר זה החלי והרחיקהו מעלי כדי שאוכל לעמוד לפניך בדין ואל יבעתוני כד ומבוקה לאמתים טענותי · ו"מ אימתך דברי הטענות ::

וקרא · אחר שתעשה זה אכנס עמך לבית הויכוח ותהיה הבחירה בידך

לטעון תחלה ואני אשיב על טענותיך או אני אטעון תחלה והשיבני :

במה · עתה יתחיל איוב לסדר טענותיו ואמ' כמה זדונו' ושגגות עשיתי בעת חול אלו היים:ריך עלי שאתחייב בעבורם זה העונש

בַּמָּה לִי עֲוֺנוֹת וְחַטָּאוֹת פ
וְחַטָּאתִי הוֹדִיעֵנִי ׃

הכפלא זדוני ושגגתי הודיעני : עון · הוא הזדון וחטאת היא השגגה ופש
כאמר במקומות רבים על הזדון · יאמר איוב כי הוא יודע בעצמו שהוא לא
לא במזיד ולא בשוגג בחטא חמור בעת חול הפגעים עליו שיהא איספר
שבעבורו נענש :

למה · כבר פירשתי בפרקים הקודמי' כי הסתר פנים אינו העזיבה לתהפוכות הזמן כדעת הרב המורה ז"ל אבל הוא ההעלם משמוע צעקת הנוען מפני העונש שחל עליו על חטאיו · וכן הוא מתפרש בכאן יאמר איוב אל השם יתבר' למה

לָמָּה פָנֶיךָ תַסְתִּיר וְתַחְ
לְאוֹיֵב לָךְ ׃

למה פניך תסתיר · משמו
אל הרע : ותחשבני ל
לך · בהיותך סובל אכזריותו עלי:

תסתיר פניך מזעקתי על גודל כאבי ותחשבני לאויב לך שהכתני מכה א
מוסר אכזרי וזאת היא כפירתו של איוב ועליה תפסו אליהוא שאמר הן תנו
עלי ימצא יחשבני לאויב לו · לא כדברי המפרשים ז"ל שאומרים שאיוב היה כ
בהשגחה אבל היה מאמין בהשגחה אלא שעלתה בדעתו כפירה זו כי השם י
מתנהג באיבה עם בריותיו חלילה לאל מרשע · ורש"י ז"ל פירש למה תסתיר פני
מדרכי ותחשוב כי אני אויבך שלא תראה דרכי יושר שלי והכל עולה לענין אחד

העלה · כטעם אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעוש אחד · יאמר כי אין גבור מתקנא אלא בגבור אבל לא בחלש דגמאי הוא לו · וה'א העלה היא לתימה : תערוץ · תרגו' תתבר וכן הגרזן המשבר האילנות כקרא מערכה מסעף פארה במערכה והוא יוצא · לא תערוץ בורד · יאמר כי האדם הוא במדרגת השם יתבר' כעלה נדף אבל הגרזן ביד החוצב בו וכמדרגת הקש היבש אל האדם הרודפו :

הֶעָלֶה נִדָּף תַּעֲרוֹץ וְאֶת קַ
יָבֵשׁ תִּרְדֹּף ׃
כִּי תִכְתֹּב עָלַי מְרֹרוֹת וְתוֹ
עֲוֺנוֹת נְעוּרָי ׃

העלה נדף תערוץ · האתנס תח
דבר נפסד ובלתי נמש
כאופן : שתורישני עונות נער
שחטאתי אולי אז בבלי דעת כי
שחטאתי אחר כך אינו ראוי לעונש כ
בלי ספק :

כי · את מרורות מענין וממרורתו והם הייסורין שהם ממרירין הגוף · ואת אותו מענין אל תמר בו ש
מענין

מענין מרד והוא הנכון כי יתרעם איוב מהשם ית' שכתב עליו ספר זכרון לפניו ממרדי' שעשה בכל זמנו והורישהו בזה עונות נעוריו שהוא לא צדק כשמו לגמרי אלא שהיה מתאונן שעתה נחול עליו הפגעים לא חטא באופן שיתחייב אלו העונשים ואם השם יתברך הוא מענישו עתה ברגע אחד על כל מה שעשה מיום שעמד על דעתו זאת היא האיבה שטוען עליו שחשב אותו לאויב שאם לא כן למה לא ייסרהו מעט מעט באופן שיוכל לסבול ייסוריו · וכבר אחז"ל בגמרא בפי' מה שאמר הכתוב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם שהוא משל לנושה בשני בני אדם שאוהבו נפרע ממנו מעט מעט ושאויבו נפרע ממנו בבת אחת וכבר הקדמנו זה בפרקים ג"כ · כל תקון הבא לנו לאדם מאחר נקרא ירושה ולזה נקראת ירושה כשיקבלו ימי הזקנה עונש עונות ימי הנעורים :

וַתָּשֵׂם בַּסַּד רַגְלַי וְתִשְׁמוֹר כָּל־אָרְחֹתָי עַל־שָׁרְשֵׁי רַגְלַי תִּתְחַקֶּה׃

בסד רגלי · כבלים שמונעים ההליכה :

ותשם · תא"ו של תשמור כל ארחותי היא כנגד השם' וי"מ שהיא כנגד הסד ויהיה סד לשון נקבה וזה הפי' הוא טעות ויורה עליו מאמר שיהא שאמ' ישם בסד רגלי ישמור כל ארחותי ואותו מאמר הוא זה אם כן תשמור הוא

שב אל הפי' · וי"מ סד מענין ושדת אותם בשיד וכן אמר התרגום ותשוי ברשיע רגלי · והענין תשים רגלי במקום שנתפזר בו שיד ונקרא סד והוא שם התאר' כדי שתכיר באותו מקום אם אני הולך אם לא וזהו תשמור כל אורחותי על שרשי רגלי ואם פסיעות שעשו רגלי קרא השרשים שעושים רגליו שרשים : תתחקה · תשים שם רגליך כדי לדעת אותו רושם אם עשאוהו רגלי ונקרא זה לשון חקוי לפי שהוא מכניסו שם בחקק · או יהיה פי' תתחקה תשים חק ומשפט ותדריכני על פסיעותי כלם כאלו הם בדרך לא טוב או תשים לי חק וגבול שלא אעבור שם הראשון יותר נכון לפי זה הפי' מפני שהוא מן התתפעל · ומגאון רבינו סעדיה פי' בסד מענין כבל או עץ שמשימים בו רגלי האסורים שקורין ציפו והוא לשון רז"ל סדן · ובערבי קורין לו אלקורמה ויאמר תשים בעץ וסדן רגלי כדי שלא אזוז ממקומי שלא ברשותך : ועל שרשי רגלי · כלומר עקר רגלי תתחקה חקיקת הסד ההוא כלומר שהחקק שהוא הוא כשיעור רגלי ולא יותר כדי שיהיה מאסר שלם וזה הפי' נראה לי יותר נכון והיה התלונה השני' שהוא מתלונן שאפי' אין לו עונות נעורים כשיעור זה שאולי אבל תכיפת המכאובות זו אחר זו בלא שיון עד שהוא כאלו נתון במאסר היא ראיה שהוא מתנהג עמו כאויב וכמו שהקדים במענה הקודם לזה הביאתי אכום יחיך וגו' הענין · וכמו שפירשתי שם :

וְהוּא כְּרָקָב יִבְלֶה כְּבֶגֶד אֲכָלוֹ עָשׁ׃

והוא · זה נקשר עם מה שאמר העלה נדף תערוץ וגו' כי הוא יבלה כמו רקבון ויבלה כבגד אכלתהו התולעת · הרקבון נופל על

העץ

העץ ושפם אל הבגר והוא רמז אל
האדם שיזכיר אחר זה ואיוב ידבר עליו:
ועל כל מינו מבני אדם :

אדם · קצר ושבע הם שמות שתאר
ומפני הסמיכו׳ נבקרו בס״בא
על משקל חכם לבב · זקן ביתו ·
זקן ושבע ימים · והלשון הוא
דרך תליכה שימיו קצרים ובהם ישבע
רוגז מרוב עבודה · וענין ילוד אשה לומר שבא מטפה סרוחה ודם טומאה:

בציץ · וכמו הפרח היוצא וקלות
הוא נכרת כאמרו בבקר
יציץ וחלף לערב ימולל ויבש · כן הוא
האדם וימיו ברחים ככל עובר שאין
לו קיום ופירשו חז״ל שזהו כל עוף הפורח כי כל הכותל והאילן ים לחם
מה וזה משל להפינת קצור חלדי בני אדם ·

אף · דרך תמיהה ומפלגת כלומר
אף על זה שזכרתי שהוא בזה
התאר מהאולמה תפקח עיניך לייסרו
בייסורים קשים כאלה דרך הרדפה
ושכאה : ואותי תביא במשפט עמך ·
שיותר היה ראוי שתוותר לו לאדם
ממשפטו ולמחול כל עונותיו ולא שתוסיף
עונש יותר מהראוי לפי חטאיו דרך
אובה ולפי שאיוב ידבר על המין בכלל
ועליו בפרט פעם ידבר דרך כלל ופעם
על עצמו בפרט:

מי · וראוי היה הויתור הזה יותר
מההרדפה לפי שאדם אין
צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא
יחטא לפי שיצר לב האדם רע
מנעוריו ומי הוא זה שיתן טהור בלא
חט מתי שהוא טמא מתחלת בריאתו :
לא אחד · כלומר אין גם אחד שיוכל לעשות זה כי כמבע הוא שלא יחטא הא
והוא דרך וידוי הצדיקים שאומרים הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי: מי י
אינו כמו מי יתן והיה לבבם וחביריו שפירשוהו הלואי אלא כמו מי יתן לי חצ
בינה וענינו כמו ימים אן יעשה :

אָדָם יְלוּד אִשָּׁה קְצַר יָמִ
וּשְׂבַע־רֹגֶז׃

והוא · הנפסד : כרקב
מעכמו ואין ל
כ״כ כי אמכם : אדם כאשר
אשה הוא קצר ימים מבר אמרו:
רוגז · לבקם כרכיו עם רב המו

כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל וַיִּבְרַח כַּצֵּל וְ
יַעֲמוֹד׃

אַף־עַל־זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶךָ וְא
תָבִיא בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ׃
מִי־יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא לֹא אֶחָ

אף · על זה פקחת עיניך ·
הטהור בתכלית :
תביא במשפט עמך · באותי
הטמא · כי אמכם : מי יתן ויוכיח
לגמרי מן הטמ׳ : לא אחד · יוכל
זה · ובכן אני שיכאתי
ונקבה המתכוונים לתענוג
בלבד הוא בטבע שאיה טאו
מכל חטא ואין ראוי להענים אותי
כל חטא כ״כ :

אִם־חֲרוּצִים יָמָיו מִסְפַּר־חֳדָשָׁיו אִתָּךְ חֻקָּו עָשִׂיתָ וְלֹא יַעֲבֹר׃

אם · חרוצים ימיו ועם זה מאחר שנת׳ זמן קצר מוגבל לחייו : חוקיו עשית · במצוות בני בת אשר יעשה אותם וחי בהם :

אם · חרוצים · גזורים וחתוכים מענין כלה ונחרצה · והחי״ת בפב״א לפי שהוא פעול · ות״ת ויוד חרוצים היא בקמץ לפי שהוא תאר · ואמר אם שני אדם וימיו וחדשיו הם גזורים וידועים במספר עד שאי אפשר לעבור חק וגבול אם כן שעה וגו׳ והוא מקושר עם הפסוק האחר · ויש לפרש אם זה לשון אמת כמו אם זכרתיך על יצועי וחביריו כלומר באמת חרוצים ימיו :

שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל עַד־יִרְצֶה כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ׃

שעה · מעליו · הנח לו בלא יסורין : עד ירצה כשכיר יומו · עד שיעשה המוטל עליו לעשות בזה הזמן כמו שרוצה השכיר יום :

שעה · יטעון איוב בכאן שאם היה אפש׳ להוסיף על מדת שנות האדם היה אפשר להצדיק דינו של הקב״ה בטענה לא זכרוה חביריו בכד שיאמר איוב צדיק וזה שהשי׳ הוא מכאיבו זמן מה ביום דין חזקים כדי שיוסיף ימיו ויוסיף לו באותם ימים למשכה את אשר אבד ממנו אבל זה אי אפשר לפי טבע היצירה ואיוב לא ידבר עתה אלא על ענין טבעי אבל אם אפשר להיות כמאמר ז״ל אם זכה מוסיפין לו יהיה דרך נס ואיוב לא דבר אלא על דר הטבע כי לא היה מאמיני התורה · ואם כן יאמר איוב אחר שאי אפשר להוסיף על ימיו הרפה ודוחק מעליו וישלים זמנו בלא יסורין שאינו מתחייב להם : שעה · ענין רפיון כמו לא תשעה ממני · ויחדל זה מלשון ישבי חלד שהוא הפוך מן וחלדי כאין נגדך שהוא הזמן כלומר יעבור זמנו או יהיה כפשוטו כלומר ויחדל מרעתו : ירצה · ישלים כמו כי נרצה עונה · אז תרצה הארץ · וענין כשכיר כבר פירשתיו שהשכיר לא יוסיף על זמנו כן האדם לא אוסיף על חלדו :

כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה אִם־יִכָּרֵת וְעוֹד יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל׃
אִם־יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ׃
מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־נָטַע׃
וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם

ואיו

כי · מתחלה דמה האדם לעץ באמרו והוא כרקב יבלה ועתה יאמר שהוא פחות ממנו כי לענין שיהי׳ כדרך מהשי״ת לו שידמה אותו אל העץ אבל לענין סבול המכאובים העץ יותר חשוב כי יש לו תקוה שאם יכרת יעשה מה שיהיה חלף ממנו ושרשיו שהם יונקים מהקרקע לא יחדלו כי אם יחתכו בדיו וענפיו ישארו שרשיו ומהם ילכו יונקותיו ולא יחדלו :

מריח · ואף אם יזקין השרש בארץ

וימות

ימות בעפר הגזע והוא השרש רלומר שעמוד זמן מרובה שלא ייביא ענפים כאלו הוא מת לסבת יובש באריתו המים ומרבים לאותם יפריח ויעשה ענף כמו האילן שכטועהו ביד עתה מקרוב כי זקנתו לא תמנענו מלחדש נעוריו: קציר יסע ף כמו תסלח קצירה עד ים · כטעי סש סם ־בר ולפיכך הוא מלעיל על משקל הן לי לא כתת זרע ומפני ההפסק הכן בקיץ ומבלי הפסק כסגול על משקל לא מקים זרע והוא כמו כטיעה :

וגבר זה וגבר יחלש וימות כלומר יחלש בחולי והוא כמו הן אתה קצפת ונחטא אבירינו : והר״אבן ז״ל פי׳ יחלש לשון שבירה כמו שתרגם אנק׳ ויחלש יהושע ותבר יהושע וכן החלש הוא שבור הלב הפך ואמיץ לבו ואמר כי האדם ימות ואין תקוה אחר מיתה כמו לגזע האילן אחר שמת אבל ישבר בקברו וסוף הפסוק הוא כפול כמנהג המליצות · ותרגו׳ אמר וגבר ימות ויתמקמק כוטה לפי׳ הראשון :

אזלו כמו המים הנגרים במורד אשר לא יאספו וכמו הנהר אשר יכזבו מימיו עד שיחרב ולא יהיה בו מים וגם ייבש מלחות שלא ישאר בו טיט והצר חרבו פני האדמה ואחרין יבשה הארץ כן הוא האדם וגו׳ והפסוק נקשר עם האחר :

ואיש ואיו של והאדם הוא נקשרת למעלה יאמ׳ מי הים ילכו ונהר יחרב ויבש ואיש שכב ולא יקום הכל הם שוים כאחד כי אין מיתת האדם ככריתת האילן אשר עוד יחליף כח אלא כהליכת המים מהים והנהרות

שלא

וְאָיּוֹ ׃

אָזְלוּ־מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶ

וְיָבֵשׁ ׃

וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־יָקוּם עַד־

שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא

מִשְּׁנָתָם ׃

מִי יִתֵּן בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְ

עַד־שׁוּב אַפֶּךָ תָּשִׁית לִ

וְתִזְכְּרֵנִי ׃

אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־

צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָ

תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ לְמַ

יָדֶיךָ תִכְסֹף ׃

כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹ

תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי ׃

חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַ

עֲוֹנִי ׃

כי יש לעץ תקוה · כי אמנם לקוות מן האדם שישוב ל
שהיה אחר המות כמו שיקווה מן
כי אמנם אם היה אפשר זה :
כשאול תצפינני · בקבר ·
תסתירני עד שוב אפך · הוא
לי מאתך לסבול עונם : ותזכ
להשיבני לאיתני · ואז : תקרא
תקראני ע״י יסורין לשוב בתשובה
ואנכי אענה ואשוב בתשוב׳ כפת
לאיתני כאושן: כי למעש ידיך תכס
ושמח ה׳ במעשיו : כי עתה ש
הרבר

הדבר כך : צעדי תספור · אתה מדקד׳ לספור כל צעדי לראות אם נמצא בהם חטא : לא תשמור · לא תמתין לענוש על חטאתי · שהוא בשוגג : ותטפול על עוני · וצרפת ותברת השגגה עם הזדון למען תענים לאבדון :

שלא כאשר מהם ענין שיחליף כח המי׳ שנפסקו מהם · כן הוא האדם אחר מיתתו אין תקוה שיצינו מעיר כעשב הארץ : עד בלתי שמים · עד שלא יהיו שמים שיפסדו לגמרי · וי״מ עד בלות שמים ואינו נכון לפי הדקדוק : לא יקיצו · בני האדם : ולא יעורו משנת׳·

הוא כפל דבר · ואמר לשון יחיד כנגד המים האחד ולשון רבים כנגד המין כלו שיש תחתיו אישים רבים :

מי · הלואי שתצפנני בעמקי שאול בעת שאתה כועס עד שישוב אפך ותסתירני כשעה אחר כמעט רגע עד יעבור זעם ותשים לי לחק וזמן עד מתי יהיה מהלכי ומתי אשוב ותזכרני כי אני יודע שבעת אפך עשית בי אלו הייסורין זאת היא כפירתו והוא אומר זה כמלעיג או כשואל דברים כמכעיס מרוב שיחו כעסי כי הוא היה מאמין שאין הנפשות חוזרות אל הגופות אחר צאתם לעולם גם יודע היה שאין חשך ואין צלמות להסתר שם מפני חמת יי׳ וכאמרו ואציעה שאול הנך · אבל זה כמסך לדבריו שאי איפשר להצדיק דינו של הקב״ה אחר שאין תקוה אחר המות שיחיה האדם אחר שישוב אף יי׳ מעליו :

בל · כבר פירשתי מה שטענו חז״ל על איוב ואמרו עפרא בפומיה דאיוב וכופר בתחיית המתים היה : צבאי · זמני : חליפתי · כריתה מלשון האלילים כליל יחלוף · או יהיה לשון הליכה כמו חלף הלך לו כי הנולד יקרא בא ומת יקרא הולך כמו כי הולך האדם אל בית עולמו : הא היתיה לשון תימה כלומר האיפשר זה · ואיכה לשון שאלה :

תקרא · ואלו היה איפשר שיחיה האדם אחר המיתה אלו קראתני ללכת לפניך הייתי עונה אותך הנני ללכת לפניך כי קראת לי בעת אשר למעשה ידיך תכסוף ותתאוה שיעמוד לפניך · וי״מ מי יתן בשאול תצפנני אם אמת הדבר שימות גבר ויחיה אחר שתצפנני אם תקראני לחיות אנכי אענך בעת שתכסוף אלי :

בי · ולמה אני רוצה שתצפנני בשאול עד שוב אפך לפי שעתה אתה מדקדק בפסיעותי עד שאין לי יכולת לסבול ייסוריך ולא תמתין על חטאתי לתת לי ריוח קצת שאוכל להתוכח עמך : תשמר · כמו תמתין מלשון ואביו שמר את הדבר · ומלשון רז״ל לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בכר ע״א פלוניתי וראב״ע ז״ל פירשו לשון שמירה וחסר מלת רק כלומר לא תשמר רק על חטאתי ואינו נכון · וי״מ אם ימות גבר היחיה · כלומר יודע אני שלא יחיה ואני מיחל ליום בא מיתתי שתקראני ואנכי אענה לאמר הנני בדרך למות כל עת שתכסוף אלי לקחת נשמתי אם כן למה תספור עתה צעדי ותוכיחני בייסורין ולא תמתין לאותו יום שתמיתני בו · וים פירושים אחרים ואינם נכונים בהקשר הפסוקים :

ותם · וזו מה שפירשתי שאיוב היה מתרעם על מדת הקב״ה שמ
העונש על החטאים עד שכאשפו עדרים וזהו שאמר
שסמי בתוך הברור שיהיה קשור וחתום ולא יאבד כי ברב הימי׳ תמכאנו וח
עליו עון אחר עון עד שיהיו לאגודה אחת : בברור · כמו ברור הכסף לשון
קטפל · תחבר · וכבר פירשתיו למעלה :

וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל
יֶעְתַּק מִמְּקוֹמוֹ ׃
אֲבָנִים ׀ שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁ
סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אֶרֶץ וְתִקְוַת אֱ
הֶאֱבַדְתָּ ׃
תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ
פָּנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ ׃

ואולם · יש מפרשים נופל לשון
גובה מענין הכפילים
אולי נקרא כן לפי שהעולם שם הוא
מסוכן ועומד לנפילה · וי״מ כפשטו
ויהיה הר מוכרתי יאמ׳ שההר הוא נופל
עם היותו תקיף ובחלקיו יבול כנבול
עלה מגפן · וצור הוא הסלע כמו צור
החלמיש · והפסוק הוא נקשר עם
האחר :
אבנים · שחקו · לשון ושחקת ממנה
הדק : ספיחיה · הפוך
מלשון מטר סוחף · וה״א הנקבה הוא
שב אל שבלת המים · ואיפשר לפרשו
כפשטו כלומר תשטוף שבולת המים
עפר הארץ וספיחיה כלומר הארץ עם
צמחיה או יהיה כנוי הנקבה שב אל
השבלת וקראו הספיחים שלה לפי
שהיא גרלתם והיא שוטפתם כאלו הם
שלה · או יהיה שב אל הארץ כי הארץ
תשטוף בשטף מים כל הצומח בה
ובעפרה ואינו נכון : וענין הפסוקים
לומר כי ההר יבול ברב הימים והצור
הקשה יעתק מן ההר שהוא מקומו ·
והאבני׳ שהם קשים ישחקו אותם המים
ברב הליכתם עליהם והנה הכל ישתנה
לרעה או לטובה אבל תקות האנוש
אבדה לעולם ולא תשתנה ברב הימים · או יאמר כי אלו ישתנו מיסודם
אחר אבל האדם תקותו אובדת לגמרי · או ירצה אם אלו עם תקפם ישת
הספסר מה יעשה האדם החלוש ואיך יוכל לסבול אלו המכאובים עד שתקו
אובדת בהם או יאמר כלם שוים בענין הספסר :
תתקפהו · לשון התוקף ידוע וענין הכנוי הוא על דרך לא תכסני · גרור ינרתו
בני

משפט צדק
ואולם הר נופל יבול · לא
לאדם אפילו כמו
לרומס כי אתכם יקרה להר שיפלו
אבנים · ובכן : אבנים שחקו
המים ישחקו במרוכתם ויסבו
אינם אבן : תשטוף ספיחיה עפר
ויקרה עם זה שעפר ארץ אשר בקר
המים ישטוף וירחוף שברי האבן
על זה ויסוב אבן כמו שהיה :
אנוש האברת · מכל כיונה כנו׳
אתכם · תתקפהו לנכח · לנצח
בשיגבר החמר על הכח : ויהלך
הספסר :

בני ובאוני· והוא כאלו אמר תתקיף אותו כלומר אתה תחזק אותו לעולם עד שתתקפך עליו שהוא הולך אל בית עולמו· ואתה משנה פניו מדרך החיים אל דרך המות ותשלחהו בדרך לא ישוב· או יאמר תתקפהו המיתה והוא משנה פניו:

יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ׃

יכבדו· ואם תאמרו כי אף על פי שאין תקוה לאדם שישוב אחר המות הנה הבנים הם במקומו מה שנכו בביתו אחריו שהם ירבו או ימעטו ולא ידע ולא יבין: יכבדו· לשון רבוי ויעיד עליו ויצערו שהוא הפכו· או ירבה לומר שיכבדו בניו ברב ממון וכבודה רבה ויהיה לשון כיבד ממש:

אַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

משפט צדק

אך בשרו עליו יכאב· בימי הזקנה: ונפשו עליו תאבל· שתגברות השחורה אשר בה יהיה הרוח החיוני כעכור ותתאבל:

אך· פי׳ הרמב״ן ז״ל כי יאמר כי אין נחמה לאדם ולא תשלומין על ייסוריו בטוב בניו רק בשרו בעודו בחיי׳ יכאב עליו ונפשו תאבל ותתאונן על מיתתו בראותו שיקרבו ימיו למות ואין לו חפץ בבנים ובבנות· והחכם רבי אברהם ז״ל פירשו לאחר המיתה· ואמר כי בשר האדם ישחת על עצמו ולא ישאר ממנו כלום:· יכאב· לשון השחתה כמו וכל חלקה טובה תכאיבו באבנים· והוא לשון מושאל כי ההשחתה אל הדברים הבלתי מרגישים הוא כמו שכאב אל האדם ורבותינו ז״ל דרשוהו כמו שדרשו· עד כאן לשונו:

וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃ הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רוּחַ וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ׃

אליפז ב׳ החכם יענה דעת רוח׳ האמנם ראוי לאיש חכם כמוך שיענה דעת של רוח כאמרך והוכח אל אל אחפוץ שידעת שהוא כתנע: וימלא קדים בטנו· כאמרך ידעתי כי אני אצדק באופן שיהיה הדבור: הוכח בדבר לא יסכון׳ בהיותו כמנע:

החכם· יתמה אליפז ויאמר האיש חכם כמוך יענה למוכיחו דעת רוח כלומר ידיעה שאין בה ממש וקיום וימלא קדים בטנו מחשבות כוזבות כמי שנתמלא בטנו רוח קדים הכה לומר שהוא עונה לחבירו דברי רוח וגם מחשבתו גם כן הבל ורוח: הוכח· יסכון· יועיל כמו לא יסכון גבר והפסוק כפול כמנהג המליצו׳ והנה כח הפעולה הוא במקור ויהיה כאלו אמר הוכח יוכיח והתמה שבפסוק הראשון הוא נמשך בכאן כלומר ואם ראוי לחכם שיוכיח תוכחת בדבר שלא יועיל לו אבל יזיקהו שיביא עליה דבת רבים לחשוד אותו

הוֹכֵחַ בְּדָבָר לֹא יִסְכּוֹן וּמִלִּים

במאוכות הכופרים :

אף· כתב הרמבן ז"ל אף אתה שאתה חכם תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל שאינו יכול לענו' אותך על תוכחתיך או יהיה מקרא מסורס כלומר אתה בעצמך אף יראת יי' תפר וגם שיחה תגרע לפניו ויותר נכון מה שפי' הרלבג ז"ל· יאמר אף בדבריך אלה שהם דברי רוח אתה גורם רעה גדולה לבני אדם המאמיני' דבריך שתפר יראת השם יתבר' מהם אחר שהשם ית' הוא מתנהג עם בריותיו כמו שאמרת ותגרע מהם שלא ישפכו שיחה לפני האל ית' בעת צרתם עכ' : שיחה· לפי הפי' הראשון לשון דבור ולפי הפי' האחרון לשון תפלה והיותר נכון

לא־יוֹעִיל בָּם ׃

ומלים לא יועיל בם· שהם בלי ספק :

אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְ[רַע] שִׂיחָה לִפְנֵי־אֵל ׃

אף· ועם זה הנה : אתה תפר יר[אה] בדבריך אלה תפר יראת ה[…] מן האמון באמרך לאל ית' כי תע[…] כי תמאס יגיע כפיך : ותגרע [שיחה] לפני אל· בתפלה באמרך למה [פניך] תסתיר· ובזה ל' תתרעם עלינו [ש]אותך כמו שהתרעמת באמרך [ל]מרעהו חבר וירחת סרי יעזוב :

אבלי לפרש כן שלא די שתעכה דברי רוח אלא שאתה מפר יראה ותאמר שיח[ות] גרועות לפני אל כמו ותלעג ואין מכלים שפי' תדבר דברי לעג וכן זה ותגרע[…] שיחה תאמר שיחה גרועה וחסרה· וי"מ תגרע כמו תרבה וכמהו ותגרע אלי[…] חכמה והרכון תגרע מלפניך ותרבה אותה לפני האל :

כי· י"מ ערומים חכמים על דרך רז"ל ויהיה הרכון בזה היה לך לבחור לשון ערומים לא לענית רעת רוח : והנכון שהוא אומר הנה פיך הוא מכשילך ועכה בך ותלמד לבני אדם עונך כלומר שאתה רשע ובוחר לשון המדברים בערמה ובמרמה שאתה מתרעם על ייסוריך שבאו בלא חטא כדי שתכה לך זאת האמונה הנפסדת שהשם ית' הוא מתנהג באיבה עם הבריות·

כִּי יְאַלֵּף עֲוֺנְךָ פִיךָ וְתִבְחַר לְשׁ[וֹן] עֲרוּמִים ׃

כי יאלף עונך פיך· שאתה כו[…] ההשגחה הז' או שאתה מאמ[…] ומיחס עול לאל ית' ותבחר לשון ערומי[ם] בחנופה ליחס העול לאל הרע שאי[…] בתכיאות :

וי"מ בהקסר הפסוקים כן אתה החכם אשר יענה דעת רוח וממלא קדים בטנו ואתה מתוכח בדבר בלתי מועיל ומלים בלתי יועילו· אף אתה תפר יראה מלבך ושיחך גרועה לפני אל ש[…] פיך הוא המגלה עונך כי יאלף עונך פיך· אף על פי שאתה מדבר לשון כחש :

ירשיעך· דע כי לא תוכל לרמותינו בזה כי פיך הוא המרשיע אותך ושפתיך הם מעידים כי אתה

יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶי[ךָ] יַעֲנוּ־בָךְ ׃

רשע והודאת בעל דין כמאה עדים דמי · ומתחלה הייתי מחזר להצדיק אותך כמו שראית מתחלת דברי ועתה שראיתיך מתאמץ להרשיע משפטי יו'אמר כדקא אחריו אני בוזר עליך שאתה רשע בהודאת פיך ובודאי סופך הוכיח על תחלתך שלעולם היתה עמך מחשבה זו וכי יש רשע גדול מזה :

הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתָּ :

משפט צדק

הראשון אדם תולד · באופן שיהיה הנסיון רב אצלך יותר מאשר הוא אצלנו :

הראשון · כמו הקודם · כמו אך ביום הראשון תשביתו שאור כלומר קודם אדם הראשון : חוללת · נבראת כמו הן בעון חוללתי ונקראת הבריאה כן לפי שהאשה יאחזוה צירים בעת הלידה כמו ואל שרה תחוללכם והפסוק כפול · וי"מ ראשון כמשמעו כלומר האם נולדת אתה ראשון לכל אדם · והראשון יותר נכון והוא דעת רז"ל וכן פירש התרגום באדם קדמאה בלא אבא ואימא אתילידת · ולפי שהתפאר איוב בחכמה מפני זקנתו אמר לו כן אליפז :

הַבְסוֹד אֱלוֹהַּ תִּשְׁמָע וְתִגְרַע אֵלֶיךָ חָכְמָה :

הבסוד אליך תשמע · האמנם בסוד שוק שמע אותו חכמה נבדלת מהשכלנו : ותגרע אליך חכמה · באופן שתהיה חכמתנו גרועה אצלך ותצטרך לשמוע את האל ית' להתיר ספקותיך :

הבסוד · האם ידעת סודות המב'או' ושמעת בסוד האל עד שהחכמה היא גרועה אליך כי הוספת חכמה על כל בני אדם ויהיה תי"ו של ותגרע שב אל החכמה או לזכר לנכח ולפי זה הפי' והוא הגרעון בחכמה וי"מ הגרעון בחכמים כלומר תגרע מהם החכמה ותוסיף אותה אליך והתרגום ואטפי לותך חכמה · נוטה פי' זה אל זה שפי' האחרון לא שיהא דעתו שיהא לשון הרחבה שהוא הפך הגרעון כי אי אפשר שיהיו במלה א'כ' כוונו' הפוכו' אלא על דרך תקון המלות בענין הזה במ"ש או כלומר לפי זה תהיה כוונת תגרע תוסיף על דרך תקון מלת אליך ואלו אמר תגרע ממך היה לשון גרעון וכמו שפירשתי · ותגרע שיחה לפני אל :

מַה יָּדַעְתָּ וְלֹא נֵדָע תָּבִין וְלֹא עִמָּנוּ הוּא :

גַּם שָׂב גַּם יָשִׁישׁ בָּנוּ כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים :

מה ידעת ולא נדע · הנה אין אצלך חכמים

מה · מלת מה מושכת עצמה ואחרת עמה כלומר ומה תבין · יאמר ומה תתפאר עלינו בחכמה והלא לא ידעת דבר שלא נדעהו אני וחבירי ולא הבנת מכח שכלך דבר שלא יהיה עמנו ובידיעתינו :

גם · שיבה היא יותר מזקנה כמ"ש רז"ל וכן נראה מהכתוב שאמר

זקנתי ושבתי : וישים · גם הוא זקן
אבל לא נתפרש אם הוא יותר זקן
מהשב או פחות ממנו · ורבינו סעדיה
גאון ז"ל פי' התחלת הזקנה ונקרא לפי
זה הפי' ישים לפי שעדיין לחלוחיתו
ויסותו קיימת · והנכון שהוא הפלגת

חכמה ותבונה שלא תהיה א...
באופן שנוכל לרדת לסוף ד...
ולהשיב : גם שב גם ישים בנו...
בתוכנו איש כביר ימים מאביך ...
שהנסיון רב אבלו ממה שהוא אבי...

הזקנה יותר מהשב שעמד זמן הרבה יסותו וכחו בו וכן נראה מהספורי...
שאמר גם שב ואחר כך גם ישים לתוספת זקנה כי כן מורה מלת גם שהוא...
ומוסיף · ויהיה כביר מאביך ימים תאר הישים : כביר · גדול כמו בלשון ער...
ימים · כמו בימים · ואם היו חברי איוב יותר זקנים ממנו יבא כפשטו ואם...
יאמר זה כנגד תלמידיהם ששמעו מהם ספורי דורות שעברו וראו כעיניה...

המעט · י"מ אל לשון חול כמו אלה
וירמוז לבלדד וצופר ·
וכל המפרשים ז"ל פירשוהו לשון קירס
ואסור למח"קו · יאמר וכי מעט הוא
בעיניך מה שיוכל שאל להביא עליך
תנחומות וטובות אחר אלו הייסורין ·
אם דבר נסתר בלאט בלבך ועמך
לחשוב רעה על האל יתבר' וזהו שאמר
אחר זה מה יקחך לבך · זהו שפי' הנכון
בזה · ויש פירושים אחרים שאינם נכונים :

הַמְעַט מִמְּךָ תַּנְחוּמוֹת אֵל...
לָאַט עִמָּךְ :

המעט · ממך תנחומות אל · ...
שאמרו אלה לך באחרים ...
תקוה ותשובה ותפלה ... ודבר ...
עמך · ויש אולי איזה דבר נסתר ...
שלא תאמרהו לנו :

לאט · הלמ"ד לשמוש וקוא כענין ל...
וי"א כי הלמד שרש והוא פעל עבר והכל ענין הסתר והעלם :

מה · י"מ מה ראיה תקח כענין ויקחו
האנשי' מצירם דיהושע שלקחו
ראיה מיוכם צירם שבאו מארץ רחוקה ·
וי"א לשון לימוד מן כי לקח טוב · וי"מ
מה יקח אותך לבך להביאך לידי כפיר'
בכעס לבך · ונראה לי כי מה יקחך
לבך כמו מה יקח לך לבך כמו בשלם

מַה־יִּקָּחֲךָ לִבֶּךָ וּמַה־יִּ...
עֵינֶיךָ :

מה יקחך לבך · מה שיא...
שיוליכך לבך : ומה ירז...
עיניך · ברמיזות מורות :

הגבר שהוא כמו בשל להם · יאמר מה יקח לך לבך מזה הדבר שהוא נ...
בלט עמך · ומה הן אלו הרמיזות שמכירין מבין ריסי עיניך כי נראה שאתה ...
ומעלים הדבר ומגלה מעט ברמז : ירזמון · כמו הפוך · מדברי רז"ל רומז ונר...

בי · ובזה ניכר שאתה כופר כי
תשיב אל אל רוחך וגו' :
אם תפרש' רוחך דברי רוח כמו שאמר
ויבנה דעת רוח · או ירבה לומר כל

כִּי־תָשִׁיב אֶל־אֵל רוּחֶךָ וְהֹצֵאתָ...
מִפִּיךָ מִלִּין :

י תשיב אל אל רוחך · שתאמר כונתך ודעתך לאל בלבד : ותוצאות מפיך לין · ואלין תאמר מה שלא תאמרהו לנו :

ה־אנוש כי־יזכה וכי־יצדק ילוד אשה :

השעולה על רוחך · ואת כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל : ותוצאות מפיך מלין · כפל דבר ר״ל מלים בטלים וקשים : מה · יאמר ואיך לא יהיו דבריך דבריו תהו כבפירש שאתה מצדיק עצמך יותר מהאל ית · וכבר זכר כיוצא בזה אליפז במענהו הראשון אלא ששם אמר זה לומר כי אי

ספר לאיוב בלא אי זה עון וייסוריו הם לתוכחת של אהבה ובכאן הוא אומר זה מר כי בלא דעת דבר על שצדיקו עצמו ויותר מהאל ית' ושהו' רשע גמור בדברי' לה : מה־הוא לשאיתות כמו מה אנוש כי תזכרנו ועומד במקום שנים כלומר מה ור אשה והפסוק כפול כי יזכה כמו יצדק ופי' יזכה ויצדק אצל האל יתעלה :

ן בקדשיו לא יאמין ושמים לא־זכו בעיניו :

ן בקדושיו · ככבי אור הכבאיים : לא יאמין · לא יתן קיום בלעדי שכל הנבדל המניע וכן : שמים לא כו בעיניו · באופן שיהיה להם קיום בלתי השכל הנבדל המניע :

הן · שמים הם צבאות השמים כמו שאמר בשמו' האחר ובמלאכיו ישים תהלה וזה יורה כי תהלה לשון אורה בחסרון לא כמו שפירשתי שם · והתרגום אמר הא בקדושי עלאה לא מהימן ואנגלי מרום לא זכאן קדמוהי · אנג' לי מלאכים בלשון לעז :

אף כי־נתעב ונאלח איש־שתה כמים עולה :

אף · כי נתעב ונאלח · כ״ש שיצטרך להנהגת השכל הנבדל האדם שהוא נתעב ונאלח בערכם · אשר הוא שותה כמים עולה · שירבה בו הטעות בסורו מהנהגת השכל הנבדל שהוא צלם אלקים אשר בו באופן שאין לו לסור ממשפטיו ולא יצטרך להתוכח עם האל ית' :

אף · אף כי לשון קל וחומר בכל מקו' · נתעב · מלשו' תועבה: נאלח · נבאש כמו יחדיו נאלחו והוא הפוך מלשון סיר אשר חלאתה בה · וגם הוא הנתעב והנאלח איש שתה כמים עולה הפך הקדושים שהם אמת ואין בהם שקר והאבנים ימתוסו כמי' : אחוך · עכשיו יתחיל אליפז להפליג ברעת הרשעים · שאין להם תקוה ברעתם וירבה להוכיח מזה כי איוב שנתיסר כמו הם שהו' רשע כהם : אחוך · מלשון הגדה מתרגום ויגד וחוי ואמר לא אענה דעת רוח כמוך אלא מה שראיתי אספר לך :

אחוך שמע־לי וזה־חזיתי ואספרה :

אשר · ויותר ממה שאספר לך מפי הראיה אספר לך מפי השמועה · ולא השמועה מפי הטפשים

אלא מפי החכמים כי זה אשר אספר לך הוא אשר חכמים יגידו שראו הם וגם שקבלו מהם שלא כחדו הקדמונים מאבותם של חכמים אלו · יאמר שהוא יספר מה שראה ומה שספרו לו החכמי' על שראו הם ושהגידו להם אבותיהם מה שלא ראו הם · או יהיה מאבותם נקשר למעלה כלומ' אשר חכמים יגידו מאבותם פי' מפי אבותם ולא כחדו החכמים מה שהגידו להם אבותם : כחדו · העלימו כמו וכל דבר לא יכחד מן המלך :

להם · ומי הם אלו החכמים אותם שלהם לבדם נתנה הארץ ממשלת הארץ : ולא עבר זר בתוכם · לערער על ממשלת' לפי שראו שראויי' הם למשול מפני חכמתם אשר באמת יש להאמין בספוריהם ובמה שקבלנו מהם כי אנשים כאלו לא יכזבו · ורז"ל דרשו מה שדרשו :

כל · זהו מה שהגידו החכמים שהם ראו שטובת הרשעי' איננה טובה כי בהיותם עמו הוא מצטער בשנותם וגם לא תעמוד רק מספר שנים ותבור ממנו : מתחולל · התפעל מלשון חיל כיולדה : עריץ · הוא התקיף אשר מעריץ בני אדם בתקפו :

קול · פחדים · פחד אחר פחד יש לו תמיד בשלותו ובעת שלום יבאנו שודד פתאום והענין כי בשלותו לא יבטח לבו וכרגע יכלה אותו שודד אשר יבאנו · או אפשר לומר היה ראוי לו שיתחולל לעולם ושיהיה קול פחדים באזניו מפני אחריתו שיבא לו שודד בשלום · ומ"ם ומספר שנים אשר נצפנו לעריץ יש לו קול פחדי' באזניו והראשון

יותר

אַשְׁרֵי־חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא
מֵאֲבוֹתָם ׃

אחוך שמע לי · ועל מה ש
שהרשעים מצליחים
ועל עצת רשעים הופעת :
לך בזה : וזה חזיתי · מה
והספרה אשר חכמים יגידו
שהגידו לי חכמי הדורות : ולא
ממנו : מאבותם · יותר ממה
אבותם מהם :

לָהֶם לְבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶ
עָבַר זָר בְּתוֹכָם ׃

להם לבדם נתנה הארץ ·
אבות שהיו יחידים
ולא עבר זר בתוכ' · לא היה
דור זר בלתי חכם והם אמרו
שראו בנסיון :

כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹ
וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָ

כל ימי רשע · שעינו ולבו על
היה מתחולל · מצטער
יראתו להפסיד ממונו או
כל מה שמתאוה וכן : ומספר
השנים המועטות אשר : נצפנו
המולך · שהשררה על הרוב
בעליה כדברי רז"ל :

קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁ
שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ ׃

קול פחדים באזניו ·
יורידוהו : בשלו' שודד
לפעמים

לפעמים שיגזלוהו עבדיו :

לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב ׃

לא יאמין אינו בטוח : שוב מני חשך · לנוח מיראת אויב המתגבר עליו : וצפו הוא אלי חרב · מעויין מן התקיפים לגזול ממנו עשרו ומה שלתו כאשר קרה לרב מלכי ישראל :

נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע ׀ כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ ׃

יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ ׀ עָתִיד לַכִּידוֹר ׃

נדד הוא · בשחורתיו : ללחם איה לחרבות ממונו : ידע כי נכון בידו יום חשך · גם שידע היותו נכון ומזומן ליום המות ויאבד ממונו הכל · לפעמי' : יבעתוהו צר ומצוקה פתאום באופן שאין לו דרך ומקום להמלט : כמלך עתיד לכידור · כמו שיקרה למלך שממתין שיסובבהו מלך גדול ממנו ויכריתהו :

יותר נכון :

לא יש בני אדם שתתבא להם צרה שהם מכפי' לרוח · אבל זה לא יאמין בלבו שישוב לעולם מחושך צרתו לפי שמפלתו אין לו תקומה ממנה · ואינו מצפה רק שתאכלהו חרב האויב ותרד שיבתו בדם שאולה ויפלו עליו אימות מות מהחרב הצופה אותו : צפוי פעול על משקל בנוי · והחרב היא הצופה אותו והוא ענין הבטה והשקפה :

נדד · נכון קיים כמו והנה אמת נכון הדבר · יאמר כי הוא יחסר לחם ולא יהיה לו מוסף חסד עד שיהיה נע ונד בארץ ונוע ינוע ושאל על הפתחים איש בית. כריב לרחם עליו ותתקיים רעתו והנה אינו מקוה לצאת ממנה כי יודע הוא כי יום חשך הוא בידו שריר וקיים בריא וחזק :

יבעתהו · צר הוא שם כמו צרה הנה יבעיתוהו צרות ומצוקות עד שיהיה נבעת מלפניהם : תתקפהו זה מלשון תוקף כלומר תסובב אותו או יהיה לשון תוקף וחוזק כלומ' תחזיק בו המצוקה ההיא או תחזק ממנו כמו המלך שהוא מעותד ומזומן שיקיפהו הכידור והם לגיון חיילותיו שהם סביבו ככדור ולזה נקרא מעגל כי מעגל וכידור ענין אחד הוא מלשון רז"ל הכידור והאימוס ואם הם שני משקלים · וכן אמר התרגום מחזרין יתיה היך מליך די מעתד לאסתחרא בלגיונין : ויש פירושים אחרים וזה יותר נכון אחר שנמצא בתרגום :

כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר ׃

יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו ׃

כי · ומפני מה תבוא הצר' עליו כל הרעה הזאת לפי שפשט ידו בעיקר להקניט האל במעשה ידיו : נטה · הושיט והוא דרך משל כמי שרוצה להלחם בידו : והגאון ז"ל פירש מה שפירש ואין צורך : ואל שדי יתגבר כמי שרוצה להלחם בו ולעשות

כנגד רצונו כאלו הוא ית' גבור ממנו :
ירוץ · י"א שהשם ית' ישבור כחו וירוץ אליו
בצוארו והיינו נכון · אבל שב
אל הרשע שהוא רוצה להתגבר אליו

כי נטה אל אל ידו · וכאשר
את השעה ויתגבר נגד
האלקי : ירוץ אליו בצוארי · ויוסיף

וירוץ אליו להלחם בו כענין ירוץ אליו בחמת כחו דרכיאל בצואר זקיף
מכח : בעבי גבי מגניו לפי שרמה מרדו אל המלחמה תעב המשל במלחמ
הנלחמים שבאים כנגד האויב במגנים אשר גביהם עבים כדי שלא תגיע
כן הרשע לא יחשוב שיוכל לבא עליו שום נזק מהשם ית' והוא משל על עונ
או עובי גבי כלפותיו שהם כמגינים אל האיברים הפנימיים או ישיב אל ה
אשר הם מגינים אל האדם ביום הלחמו ביום קרב והעיר שעליהם ע
כטעם וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית :

כי · פימה הם הקמטים הנעשים על
הכסלים כמו פיות מרוב השומן ·
וי"א כי מרוב השומן צריך לעשות לו
פה על כסליו בחרב להוציא השומן :
פימה הה"א נוספת כהא לילה מן והית'
הפצירה פים שהוא לשון רבים
מן פה על משקל וכים מיד כתים וכל
זה הוא הפלגה לרוב השומן שהוא
משל על רוב הצלחת הרשע :
וישכון · י"א כי זה נאמר על חברון
הרשע · וי"א זה על עת
שלותו המספרת על מפלתו שהוא שוכן
ערים שעושה לו וסופם להיות נכחדות
וכן הבתים אשר ישכון לא ישב בהם
איש בבא אידו כי עתידים להיות מאז
גלים נכים כלומר גל אבנים והתרגום
אמר ועבד שכונן בקרויא כדיין יתיב
בבתיא דלא יתיבו להון דאתעתדו
ליגרין ר"ל כי הרשע בונה בית בחרבות
במקום שלא ישב אדם שם לעולם רק
הם מעותדים מאז לגלים ומרב עשרם
הם בונים אותם להיות להם לשם
ולתפארת :
לא · יקום · כמו יעמוד כלומ' יתקיים :
חילו · עשרו כמו עשה לי את
החיל

כִּי־כִסָּה פָנָיו בְחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ
עֲלֵי־כָסֶל ׃

כי כסה פניו בחלבו · ולפעמים
לרשע שמרב עשרו
לעסוק בבנין :

וַיִּשְׁכּוֹן עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים
יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְ
לְגַלִּים ׃

לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ
יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם ׃

לֹא־יָסוּר מִנִּי־חֹשֶׁךְ
תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהֶבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ

וישכון · ערים נכחדות ·
מאת האל או ענ
שקרה בענין יריחו בקלל' יהושע
יתחסכן · ובכן : לא יעשר ולא
חילו · ועשרו : ולא יטה לארץ ·
מנלם · מכת שלמות הבנינים כי
שלמותם יכלה ממונו · וזה כי לא
מני חשך · לא ינות מהוצאות
באו

באופן · כי יונקתו ופירותיו ממנו : תלהטו שלהבת : השוכאה · ולבסוף : יסור ברוח פיו · יכלה הקרן במכותיו :

החיל הזה : ולא · יתפשט כמו נוטה שמי׳ לבדו : מנלם · שלמותם מן ככלותך לבגוד והוא על משקל וכתתי מכרם שפרשו כרם וכן זה פרשו גלה וי״מ אותו שתי מלות כמו מן להם כלומר מה שיש להם על דרך התרגום · וכתן בהם אראלם שתרגם אחזי להון ואיכו ככון וי״א כי עושר הרשע לא יהיה עושר שלם כי לא נקרא עושר הכלאה פיסקת על כן אמר לא יעשר ואף על פי שהוא עשיר כי לא יתקיים עשרו ולא יתפשט בארץ של מותו כי יפסק ממקומו ולא ילך למרחוק ומנלם שב אל הכלל :

לא · תבא על הרשע צרה וחשכה שלא יסור ממנה כי אין תקוה לרשעת הרשעי׳ שתשו׳ ואם שמא יחליף יונקתו כמו האילן שיכרת ועוד יחליף תבא שלהבת הצרה ותיבש יונקותיו : יונקותי׳ הם הסעיפים הקטנים מושאל מיונקי שדים והוא רמז כי יכרתו כהכרת אביהם : ויסור ברוח פיו · י״מ כי יגיעהו כחישות הספך הגוזן עד שבהבל פיו יסור ממקומו ואיכו ככון · וי״מ ויסור הרשע בגזירתו של הקב״ה ורוח פיו · וכן פי׳ התרגום ויעדי בזעפא דפומיה דאלהא · ושב אל כי נטה אל אל ידו והנכון שהיונק יסור ברוח פיו של הרשע עצמו כי ממנו תבא הרוח להשחית מעשיו כענין רוחכם אש תאכלם :

אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ :

אל · יאמין בשו נתעה · שחשב שיהיה לו הבנין לשם תפארת כי שוא תהיה תמורתו · כי הבנין אשר עשה תמורת שחרב יעלה בתהו :

בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה :

יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ :

בלא יומו תמלאי יכרת קודם זמנו : וכפתו שם תפארתו : לא רעננה · לא תתקיים · ועם זה : יחמוס כגפן בסרו · יכלה ההון הראוי לבניו : וישלך כזית נצתו · של בסרו הכנ׳ שלא ימא להם ראשית ממון לעסוק בו :

אל · יזהיר ויאמר שלא יאמין ולא יהא בוטח בשלותו שיהיו כל ימיו בשוה לפי שהוא תהיה תמורתו שימירו את כבודו בשוא ואפס · וי״ל בשו כמו בשוא באל״ף ונפלה ממנו כמו שנפלה ממלת כם יה שהוא על משקל חטא · יאמר אל יבטח ויאמין הטועה ויאחז בשקר ובשוא כי יתקיים בידו כי באמת שוא תהיה תמורתו ומשקר לשקר יתחלף ענינו : נתעה · הוא הרשע התועה מדרך הישרה והוא תאר על משקל נשגב כאמן והוא מבנין נפעל :

בלא · פי׳ בלא יומו בטרם שיתו יתמלא לשון וימלאו ימיה ללדת והת״ו היא ת״ו הנקבה הנסתרת ושב אל יונקתו · יאמר כי קודם זמנו ימלאו ימיה של יונקתו להכרת · וי״מ כמו תמלל האל״ף תמורת הכפל כמו

אמר בזאו שהוא בזו והוא מענין המולל מלילות בלשון רז״ל והראשון יותר נ...
וכפתו הוא הסעיף החזק כמו כפה ואגמון : לא תהיה רעננה אבל תיבש ו...
הבנים שילכו וגם כן :

יחמוס · אם יוליד בנים ובנות ימותו קטנים כמו הגפן שמפזר שבוסר ...
רך וכזית המשליך פרחו : יחמוס · יפזר וישלך כמו ויחמוס כגנ...
כחמסו עקביך : בוסרו · הם הענבים הפגים : נצתו · פרחו :

כי · כי רבוי בני החנף אשר הם
עדה גדולה יכלו ויהיה גלמוד
כלומר בדד · ואהליהם שבנויים משוחד
להטות דין צדיקים תאכלם אש · יאמר
כי קנייניהם יהיו כאהלים העשויים
שבנגד לפני האש :

הרה · יאמר כי הרשעים הרה עמל
ולכן ילדו און ואפס מעשיה׳
ומלותם ואשר תכין בטנם יהיה להם
מרמה כי יבטחו בעשרם וירמה אותם
כי יסור מהם וכל זה דרך משל לאשה
אשר הרה ויולדת ובטנה תכין הולד ·
וז״ת כל זה העונש יגיע לרשעים על
אשר הרעו מעשיהם להיות הורים עמל
ויולדים און ולהכין מרמה בבטנם וגם
הוא כנון : בטנך לשון נקבה כמו ואת
בטנך כנא ע״כ אמר תכין :

שמעתי · רבות הוא שם התואר
ואשר המתואר והוא
פעמים כלומר פעמים רבות או תאות
רבות והוא רמז ל מה שטוענין מאבדן
הרשעים כמו שזכרו החבירים כלם
וגם אליפז שינה הדברים וזה היה רמז
לאיוב שהוא רשע אחר שמקריע
כמקדיהם : מנחמי עמל כלכם · אתם
באתם לנחם אותי ואין דבריכם אלא
עמל וכעס שאתם מכעיסים אותי על
פני תמיד באמרכם שאני רשע :
הקץ · ז״מ ימריצך לשון תוקף וחוזק
מענין וחבל נמרץ כלומר

יתאך

כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָ...
אָהֳלֵי־שֹׁחַד ׃
הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם ...
מִרְמָה ׃

כי עדת חנף גלמוד · אוהביו ו...
ירחקו ממנו כאשר לא ק...
תועלת שהיה כל ענייני עמהם ...
ומרמה : ואש · הנזכרת הכנין : ...
אהלי שחד · ממון שקנה בקנין ...
ושקנה : הרה עמל ואון · ...
החנפים דוברי שלום עם ריעיהם ...
בלבבם :

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר ׃
שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַ...
עָמָל כֻּלְּכֶם ׃

איוב ה

תנחומי ...
תנחומים
כבער של אחרים :

הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְ...
כִּי תַעֲנֶה ׃

הקץ לדברי רוח · לחזור למה ...
אמרתם ושתרתי אותו : ...
מה ימריצך · במה תחזק ...
מחרם : כי תענה · ותשיב מה ...
שתרתי

שתרתי :

יחזק אותך· יאמר איוב לאליפז באותן דברי רוח והבל אין להם קץ ולכן אני אולה דבריך שהם דברי רוח כדרך המנחמים שהם מרבים דברים הבל בלא טעם כלל שאם לא כן מה הוא זה שמחזק אותך לענות דברים שאין להם טעם או יהיה דברי רוח דברי רכון כלומ׳ אין בדבריך רק הרכון לדברי׃ או יהיה דברי רוח כאדם שיש בו רוח לחבר שירים שאין לחקור טעם על אריכ׳תו כי רוחו הרחבה מחזקת אותו להאריך ולחבר לאין קץ · ואולי כן הם דבריך שיש בך רוח לדבר במשלים ואין קץ לדבריך שאם לא כן מה ימריצך כי תדבר : תענה · כמו תדבר כמו ועניה ולכל אחד מאלו הפירושים תפול יפה מלת או :

גַּם אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃

אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃

אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה מִנִּי יַהֲלֹךְ׃

גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי · גם אני הייתי מדבר תנחומין כמו שעשיתם אתם לו אם היה קורה לכם מה שקרה לי אח ביר׳ עליכם במלים ואניעה · הייתי מדבר דברי תנחומין ועושה התנועות הראויות למנחמים אבל לא בתגרת חלילה כמו שאתם עושים · כי אתם : אאמצכם במו פי· אחרי כן : ניד שפתי יחשוך · והטעם שאני עתה חוזר ומתרעם וכועק הוא : כי אם אדברה לא יחשך כאבי · בכל אשר הרבתי לדבר לא נמנע הכאב מלהרע שאם היה זה לא הייתי מוסיף דברים : ואחדלה מה מני יהלוך · ואם בשתיקה היו

גם · לו· כמו אם כלומר אם היתה נפשכם במצוקה תחת נפשי שהייתי אני גדול ממכה ונפשכם היתה תחת נפשי הייתי מדב׳ גם אני כמוכם דברי תנחומין והייתי מחבר עליכם דברים רבים בראיות מפוזרות במקומות רבים מספורי הראשונים : ואניעה עליכם במו ראשי · יש דרך לענ כמו אחריך ראש הניעה בת ירושלם · ואיכו נראה שאם הוא היה עוסק לחבירין אלו היה במקומם כמו שהם עושים אין לומר היה כועס עליה׳ אם היו עושי׳ מה שיעשה הוא אם יהיה כהם והם כמוהו · והנכון ואניעה להכטער עליכם במו ראשי מענין אל תבכו למת ואל תנודו לו שהמכטער על האבל הוא מתנועע ומתנודד : בי״ת במלים נוספת כבי״ת לכו לחמו בלחמי או יהיה חסר תנחומות כלומר אחבירה עליכם תנחומות בדברים : אאמיצכם · והייתי מחזק אתכם באמרי פי כי לא הייתי מסבר אתכם בדברי כער כאשר אתם עושים· וניד שפתי בדברי עמכם לנוד לכם יחשוך כאבכם כי הייתי מנחם אתכם בדברים מחזקים הלב עד שיחשך כאבכם כי הרבה הוא

מתחזק

מתחזק לב המצטער כשמוצא בני
אדם מצטערים עמו זהו הפי' הנכון
בזה · ויש פירושים אחרים ויורה כי
יחשוך שב אל הכאב מה שאמר אחר
זה לא יחשך כאבי :

אם · על דרך אין חבוש מתיר עצמו
מבית האסורים שאם הייתם
במקומי הייתי מאמץ אתכם
בתנחומות משמעים הנפש אבל
עצמי איני יכול כי אם אדבר לא יחשך

אין סרים הכאבים הייתי שות
גם בשתיקה לא סר דבר מהם
כשארה הנעקה הטבעית לכל

אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ
עֲדָתִי :

אך עתה הלאני · הדבור
מהתמרמרל באמרי לא: הנ
כל עדתי · הבנים והמקנה והרו

כאבי בדברי ואם חדלתי לדבר מה יהלוך ממני מהכאב בין אדבר
אשתוק אני בצער : ממני · כמו ממני ויש ממני שהו"ו נוסף כמו ממני אפרים :
אך · זמ הלאני כנגד השי' והשימות כנגדו נ"ב אלא שמדבר פעם לנכח
לנסתר ויהיה השימות לשון ש ומה ז"מ כנגד הכאב והיותר
יאמר כי הדבור איכו חושך כאבי אבל גבר עלי עד שהלאני או הדבור או ה
ואתה אליפז השמות בדבריך כל עדתי העומדים לפני כי בשמעם כי ברשעי
עלי כל האיסורין הא"ה יתתה: ויש ת ממו: השימות· לש ן תמיהה כמו כאמר
עליך רבים :

ותקמטני · זמ ותקמטני לשון כריתה
כמו אשר קומטו בלא עת
כלומר תכריתני בדבריך אליפז ויעיד
בי כחשי כי האמת אתך והרמב"ן ז"ל
פי' לשון לכידה וקשירה בתוך הרשת
מלשון רז"ל בעינ' מקמטיכנו ואותביכנו
נתרנוס עונותיו ילכדונו את הרשע
תוביה דרשעיא קמטין ליה · כלומר
קשרתני שלא אברח עד שיבא כחש
גופי ויעיד בפני עדתי שאני רשע והוא
כנגד הכאב ידבר · והנכון שהוא
מלשון קמטים בדברי רז"ל כשמגב
הכחוש שהעור כווץ ונקמט ויורה עליו
בית הבב ק' והוא מדבר כנגד הכאב
לנכח או כנגד השם ית' או הוא לנקבה
בגזרת כנגד המחלה או הצרה ויאמר
כי מרב הצער באתי לידי רזון וכחישה
אשר הם מעידי' על גודל כאבי כדברי

וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם
כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה :
אַפּוֹ טָרַף וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק
בְּשִׁנָּיו צָרִי יִלְטוֹשׁ עֵינָיו
פָּעֲרוּ עָלַי בְּפִיהֶם בְּחֶרְפָּה
לְחָיָי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן

ותקמטני · בכל הגוף : כחשי
יענה · ויעיד כ
הכחש והרזון הנראה לכל בפני
קרה על: כי טרף אפו וישטמני
עלו פיהם בחרפה · כי מי שנבר
טרף כנגדו שלא יכול או להנקם
עברתו · ומי שחרק כבר עלי
כמתאוה להרע · וכן מי שנבר
עינין לראות בכרתו פערו עלי
כאו

כפיהם : עלי יתמלאון · נקבצו עלי :

בני אדם האומרים בפני הוא כראת בערי : כחשי · רצוני אלשון בהמת כחושה בדברי רז"ל :

אזו ית שהאויב והצר הנזכר בפס' ק ה"א הכתב · וי"מ אותו על ריעיו : אפו טרף · אפו של צר טרף אותי כזאב · או יהיה חסר ב"ת כלומר באפו טרף אותי צרי : וישטמני · אלשון משטמה בבית אלהיו · וישטום שמו · כי הצר כתב עמי כאויב : חרק עלי בשניו · כמלעיג עלי : וילטוש יחדד עיניו להביט בי להפיל רבי בהבטתו : ילטוש · אלשון חרב לטושה לוטש כל חורש :

פערו · ית אותו כנגד רעיו · וי"מ כנגד העדה שהזכיר למעלה · ואולי הכל שב לאויבי איוב השמחים לאידו · יאמר כי פתחו עליו פיהם בדברי קנטורין · פערו כמו פתחו אלשון פי פערתי · וב"ת בפיהם נוספת כמו לכו לחמו בלחמי ובחרפותם אשר חרפוני כל היום הם מכים לחיי שאומרים שאני רשע ודבריהם הם קשים כאלו הכו אותי בידם בלחיי : יחד עלי יתמלאון · פרתי הנזכר או חברי או אויבי הם הנאספים עלי ומכים אותי על דרך ונאספו עלי ונכוני : יתמלאון · לשון אסיפה כמו בכה את המלוא מקום אסיפה · ואיפשר שהוא כפשטו כלומר שהם מתמלאים עלי עברה וזעם · או יהיה לשון נקמה כמו תמלאמו נפשי :

יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני :

יסגירני אל אל עויל · האל הטוב מסרני ביד הצ' הרע והוא :

על ידי רשעים ירטני · התרידני על ידי רשעים · ירטני · התרידני על ידי רשעים כשדים ושבא שגזלו ממוני ואלה שנקבצו עלי · ירטני מגזרת ורטט החזיקה כי ירט הדרך :

יסגירני · עויל הוא שם התאר על משקל אויל גביר והוא כמו ולא יודע עול בושתי ויסגירני לשון מסירה · כמו הסגירוני בעלי קעילה כי הנמשכ ממכיר האויב הוא כסגר וכלוא לא יצא : וי"מ שהוא תאר ל' הכתב שהוא מסגירו כאויב עויל : ירטני · לשון נטייה ונטיה מהדרך כמו כי ירט הדרך אף על פי שזה שרשו רטה וזה שרשו ירט או יהיה שרש ירטני ירט נ"כ והיה ראוי להדגים הרים לתבלעת יוד השרש אל שאין הרים כדגשת והוא על משקל ויסרני מלכת ובתקנו' יכרהו שהיוד יוד איתן ויוד השרש כבלעת בדגש יאמר כי האל הנז' טני מדרך הישרה על ידי הרשעים כרי שינזלוני או ישפכו דמי והוא משל אל הכאויים או ל' ריעיו או היו לאיוב אויבים שמחים לאידו כמו שכתבתי · ואיפשר שהוא כנגד השטן ופגעיו ורחוק הוא · וים במדרש שאיוב נולד בדרת ישרא' למצרי' ומת בעליתן שעיקר שנותיו היו מאתים ועשר לפי שבאוב שנותו כפל ג"ב שנותיו שהיו שבעים והיו קא' בין כלם ר' וישרא' שהרו במצרים ר"רו ובא שטן לקטרג כנגד ישראל גירה הקב"ה אותו באיוב וזהו שכתוב יסגירני אל אל עויל · עוד יש מדרש שבשעה שעלו ישראל לים שמר שמאל

לקטרג

לקטרג כנגד ישראל את עשה הב"ה מסר לו איוב שהיה מיועצי פרעה אמר
עד שהוא מתעסק באיוב ישראל עולים לים ועולים ואח"כ הציל את איוב
שאמר איוב יסגירני אל אל עויל : שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצ
ויקימני לו למטרה לעמו שנאמר ויקימני לו למטרה :

שלו · ויפרפרני לשון פירורין כדברי רז"ל מן אתה שוררת בעוזך יש שור התפוררה ארץ · ויפצפצני לשון שבירה קרוב לפירורין כמו והתפוצצו הררי עד · יפוצץ סלע: מטרה · הוא הרשם שעושי' מורי החצים ונקראת מטרה אלשון שמירה כמו בחצר המטרה שהמורים שומרים אותו

שָׁלֵו הָיִיתִי וַיְפַרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָ
וַיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּ

שלו הייתי · לא הרע לי בהיות
אבל בעודי בשלותי
פתאום : ואחז בערפי · שלא
למטרה · להוסיף רע תמיד:

מקום שיקלעו אליו ולא יחטיאו ויהיה שרשו נטר · ויש אותו מענין מטר שהחצי
הם באים עליו כמו המטר לארץ שנקרא גם כן יורה לפי שהוא יורה כמו
שהאל הנה' פרפרני בעודי שלו ואחז בערפי לפצפץ אותי ועשה אותי מטרה לח
כמו שיפרש אחר זה :

יסבו · רביו הוא תאר למורי החצים כמו השמעו אל בבל רבים יפלח · לשון ביקוע כמו פולח ובוקע בארץ ויפלח אל שיר הנזיד · יפליג איוב על תוקף חליו שהוא כאלו השי' יבוא אל אכשיו מורה החצים שיסובו

יָסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְ
וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵ

יפלח כליותי · באלאים בל
מקבלים תרופה:

עליו ותכוין שיבאו החצים בכליותיו לפלחם ובמררתו לשפכה לארץ על
הביא בכליותי בני אשפתו כשפך לארץ כברי ורז"ל אמרו כי אינו משל וכן
שנכרתו כליותיו ונקרעה המררה ונשפך אשר בה ואף על פי שהיה אחר כן
התחלו' הם ממיני הטרפות אשר אי איפשר לחיות בעליהן יותר מי"ב חדש
הם כי היה ממעשה הנסים שיחיה :

יפרצני · זהו המשל על רוב המכות כאויבים שהם פורצים ונותצים החומה פרץ על פני פרץ ורצ' על החומה לנתצה כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הנלחמים על העיר ללכדה מורים בחצים להבריח העם מעל החומה ואחר כך פורצים בה פרצות להכנס בעיר :

יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶ
עָלַי כְּגִבּוֹר :

פרץ על פני פרץ · שור זה אחר
וזה בא :

שק · גלדי כמו עורי דומה ללשון ערבי

שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי וְעֹלַ
בֶּעָפָר קַרְנִי :

שק

שק תפרתי · כשקרעתי מעילי באבלי : ועוללתי בעפר קרני · כאמרו ויגז את ראשו עד העלו עפר על ראשם :

ערבי וכן בלשון רז״ל גרדו [illegible] גלדו : ועוללתי · את אתו לשון עשייה כמו ועולל למו · ואת אותו לשון בזה כמו התעוללת בי ואפשר שהוא לשון מיוחד לעשייה שהיא דרך בזוי · ואת לשון עליה מתם כמו המועל ידיה׳ שפרשו עלל על משקל מורך בלבבכם : וקרני · פי׳ כבודי כמו תרוממנה קרנות צדיק · או ראשי לפי מה שיתפרש ועוללתי · ודרך המצטערים לחגור שק ואפר יכיע להם ומעלים אותו על ראשם · ושיותר נכון שנפרש קרני לשון זהר מן כי קרן עור פניו לפי שהוא סמוך לגלדי · ואמר כי הוא לובש תחת פתיגיל מחגורת שק וכי תחת יופי יתן דופי ואפר ועפר בזהר עורו · ובערוך פירשו לשון הונלר פי המכה · אמר איוב מנהגו של עולם מי שהיה לו מכה וכתרפאה והעלת גלד נותן עליה דברים רכים כמו כמר גפן ושרק של פשתן ברכוך השמן אבל אכיפשק שאינו רך אלא קשה תפרתי עלי גלדי של מכה והיה לפי׳ זה ועוללתי בעפר קרני השחין היבש שהיה כקרן עוללתי אותו בעפר לשון תעשה מגיכה ובזוי הפך מנהגו של עולם שניתנין עליו רטייה מרככת שנא׳ ולא רככה בשמן :

פָּנַי חֳמַרְמְרָה מִנִּי בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת ׃

עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה ׃ אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי ׃

פני · את חמרמרו · מענין חמרמרו מעי לשון שריפה מלשון רז״ל כפלה לאור וכחמרו בני מעיה או הוא אורס בלשון ערבי כי מרב החום יתאדמו הפנים · ואת לשון יחמו מימיו כי מרב הבכי יקובץ על הפנים לכלוך עב כמו החומר וחשכו הרואות מרוב הבכי כאלו יש על העפעפים מחיכה של צלמות :

על · אפשר שהוא הפוך כלומר לא על חמסי בכפי או הפליג כי באו עליו אלו הייסורין תחת רדפי טוב והיותו צדיק כלומר התמהו ותמהו על זו תורה וזו שכרה · ויצדיק איוב עצמו כי היה טוב לשמים בתפלה זכה בלא לב ולב וטוב לבריות שלא היה חומס אותם והיותו צדיק במעשיו תמים בלבו כי בעת חול הפגעים עליו לא באו עליו מרב עשוקים יזעיקו ולא ממחשבת כפירה היתה בלבו : זכה · טהורה ואת ותפלתי על אויבי זכה כטעם תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה כלומר מתפלל עליהם וישוב אל פערו עלי פיהם וגם כל אלו הפסוקים הם משל לנקמתם תמכו והראשון נראה יותר נכון :

משפט צדק

ותפלתי · באמרי יהי שם ה׳ מבורך : זכה · שלא כתתי תפלה לאלקים לפניך : ארץ אל תכסי דמי · נקבר באופן שלא : יהי מקום לזעקתי על האל הרע שהוסיף אחרי כן להרע :

ארץ׳ פי׳ הרלב״ג ז״ל תפלתי היא זכה ואם איננה זכה הארץ לא תכסה... וצעדי בפני אם אינו כן ולא תמצא מקום תפלתי להכנס...
דרך און אם ראיתי בלבי לא ישמע יי׳ כלומר תפלתי אכן ישמע יי׳ וזה ראיתי...
ראיתי בלבבי און ׳ וזהו שאמר אחר כך הנה בשמים עדי כלומר שארץ ושמים...
עלי אם אני רשע׳ ואם אותו על דרך בקשה כטעם ונלתה הארץ את דמיה...
תכסה עוד על הרוביה כלומר שלא תכסה החמס הנעשה לו בדרך שיראו...
כטעם ובקתי את דתם על כחית הסלע לבלתי הכסו׳ כמו שפי׳ ר״ז ל מענין...
זכרים ואל יהי מקום להסתר עם זעקתי אלא שהכל ישמעוה כי הדין עמו:

גם׳ גם עתה שמן השמים עמו לי חמס הנה עם עדי כי הוא יעיד על צדקתי כי לא איש אל ויכזב כמוכם וזהו לשון גם כלומר אף על פי שחומס אותי לא יכפור בצדקתי: שהדי׳ כמו עדי והפסוק כפול:

גַּם־עַתָּה הִנֵּה בַשָּׁמַיִם עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים:

מליצי׳ מליצי׳ לשון דבור כחות כמו המליץ בינותם: דלפה׳ מלשון דלף טורד: ידלוף הבית ענין נזילה וירידת דמעה׳ ויאמר אתם רעי המליצים עמי דברי כחות להרשיעני במליצות לא עמכם דברי כי איככם יודעים צדקתי אלא אל אלוה היודע תם לבבי וכקיון כפי תדלוף עיני ונגרה ולא תרמה על החמס אשר עושה לי:

מְלִיצַי רֵעָי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי:

משפט צדק

מליצי רעי׳ אתם רעי המליצים... לזכות האלוק הטוב:... אלוק דלפה עיני׳ עיני דלפה... לבקש מלפניו שיושיעני:

וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ:

ויוכח׳ הלואי שיוכל להתוכח גבר עם אלוה כמו בן אדם עם רעהו׳ ויהיה למ״ר לגבר נוספת כמו והנ׳ לאבשלום: ובין׳ כמו כהין כמו ועיר פרא אדם יולד והוא נקשר עם הפסוק שלפניו כי אני בוכה ודולפת עיני לפני האל שיהיה זה ויש פירושים אחרים וזה יותר נכון:

ויוכח לגבר עם אלוק׳... בעדי שאני הגבר... עם האלוק הרע ויתקוטט לו:... אדם לרעהו׳ וכן יוכיח בין אדם... כשדים ושבא שסללו והרעו לרעיהם... בלי סבה כי הייתי אוהב ורע להם:

כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא־אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ:

כי׳ זהו על דרך תוכחותיו במעשים האחרים כי ייסוריו הם ממיתי׳ וימות מהרה ואין לו תקוה לשוב לביתו ואע״פ איש איפה תקותו ושכר צדקותיו ובכל מקום לכל מספר מועט יאמר הכתוב מספר סתם כמו ואני מתי מספר׳

רוּחִי חֻבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ קְבָרִים לִי:

אם

אִם־לֹא הֲתֻלִים עִמָּדִי ו
וּבְהַמְּרוֹתָם תָּלַן עֵינִי ו

כי שנות מספר יאתיו · ובהיות שהחיים קצרים : ואורח לא אשוב אהלוך ואני הולך עתה כדרך הזקנה ל שמות ובין כך : רוחי חובלה · שהתבונני כי אתם : ימי נזעכו · ככה אורם מפני היסורין : קברי לי · והלילה שהיא עת מנוחה לכל היא קברים לי · אני אומר לאלוק הטוב : אם לא התולי' עמדי · אם לא תחפוץ להתל בי כאשר התעללת במכרי' וזולתם : ובהמרותם תלן עיני · ובכן תרבה שתלון עיני ותראה בהמרות ובהכעים המכעיסים אותי :

מספר · יאמר כי יבאו שנים מן מעטים וימות : יאתיו · יבאו כמו קרבו ויאתיון ואני תמה שהרי איוב לא היה מקום לחיות שנים לא מרובות ולא מועטות ע״כ נראה שיאמ' כי שנות מספר הקצוב לאדם לחיות יבאו וימות ואחר כך לא ישוב עוד לביתו וגו' הענין :

רוחי · נזעכו · פירשו בו נכרתו ואין לו חבר · והר״מבן שבוא לו חברים בחלוף האותיות זין בדלת והוא כמו נדעכו ממקומם לשון כריתה והפסק וכן בלשון ארמי מתחלפים בלשון זהב דהב וכן בלשון הקדש שבתה מדהבה מענין זהב ומזה זחלתי ואירא כמו דחלתי מתרגום פחד דחלא · והראשונים נשתמשו בו בתפלותיהם ואמרו זועכים אף בלחשם · יאמר כי הוא קרוב למיתה שכבר נשחתה רוחו אשר היא בלב והיא הרוח החיונית · וימיו כבר נפסקו ונכרתו וקברים מוכנים לו · ואמר קברים ולא קבר על דר ההפלגה · או היה כמו איברים איברים מפני השחין הממיק את בשרו וצריך קברים הרבה כדרס ויקבר בערי הגלעד דיפתח · או הוא כמנהג שקודם שימות האדם יכינו לו קבר בהיותו גוסס אלה מפה ואלה מפה חוצבים קבר ולא ידעו אלו באלו והוא הפלגה שכל אדם אותרו למיתה :

אם · יאמר כי זה הפסוק הוא כנגד רעיו · והפסוק הבא אחריו מדבר עם השם יתברך · והנכון מה שפי' בו הר״מבן ז״ל שהם נקשרים ומדבר כנגד אליפז · יאמר לאליפז שימה נא ערבון עמי ומי זה יתקע כפו עמי אם לא התולים עמדי כי באמת אין כדבריך כי אם התל ושחוק ולא אלין בלילה עד שימררו חיי או שימירו כבודי בקלון וצדקי ברשע · וכן אמר התרגום אין לא מתלעבין בעדי ובפי רוגיהון תבית עייני · פירוש לשון תמורה כי שוא תהיה תמורתו תרגום תחא פרגיה : התולים · שם התאר מלשון לב הותל : ובהמרותם · פרשו מרה ורגם הם לתפארת כדגש קוף אם יקדך עון וחבירו · וי״מ כי הכל כנגד האל יאמר אתה האל אם ידעת כי לא התולים עמדי ולא דברי שוא · ובהמרותם תשבר עיני מהביט אל המרי והרשע שימה ידך עמי וערבני עמך מן המתגברים עלי ואראה מי יתקע ידו עם ידי ויערוך עמי דינו :

שִׂימָה־נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי־הוּא

שימה ערבני · מלשון ערבון עד שלחך · והוא מלשון ערבות

לְיָדִי יִתָּקֵעַ:
כִּי לִבָּם צָפַנְתָּ מִּשָּׂכֶל עַל־כֵּן לֹא תְרוֹמֵם:

שימה נא ערבני עמך · [illegible] אותי שאוכל להתוכח [illegible] ותהיה אתה הערב ולא אחר כי [illegible] מי הוא לידי יתקע · מי הוא [illegible] לעשות זה הערבות להכניס [illegible] כאמרו תוקע כף עורב ערובה [illegible] שאני מבקש להתוכח עמך ולא [illegible] תשובות ריעי אלה הוא: כי לבם [illegible] משכל ולזה משיבים תשובות [illegible] מתירות ספקותי כלל: על כן [illegible] תרומם · את שמך להצדיק:

לְחֵלֶק יַגִּיד רֵעִים וְעֵינֵי בָנָיו תִּכְלֶינָה:

לחלק יגיד רעים · בשביל [illegible] טענות של שפת חלק[illegible] וחנופה שיגיד לכם הנז' לרעי' [illegible] ועיני בניו · תלמידיו המצפים [illegible] התר הספקות באמת: תכלינה [illegible] ולא ימצאו המכוון:

כי המשכון הוא ערב ללוה · וכאמרם ז"ל בכסוהי דבר איכים אינון ערבין ליה: ותקע · מלשון תקיעת לזר כפך כלומר מי הוא זה שיתקע כפי עמי בזה אם אינו אמת מה שאמרתי שאתם התולים עמדי:

כי לחלק · בשלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן ·

תניא מדבר שנתחלק כיכר כי מרבית הפעם ביוצא בו כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם למי לחלק יגיד רעים למי שהוא חולק על דברי חביריו ורעיו: ועיני בניו תכלנה מרור ראוי אלא שנחלק ע"כ: ויהיה פי' הפסוקים יאמר אל האל הנז' למעלה כי הסתיר לב חביריו מהשכל על כן הוא מתפלל שלא ירומם אלא יהיה כבזה ושפל מי שהוא חולק על מה שיגידו ויספרו הרעים מטובות חבריו ויכחים אותם ויחשבהו שהוא רשע ויקולל עוד שתכלינה עיני בניו · והתרגום כן אמר אם לבחון אטימתא מסוכלתנו מטול היככא לא תרומם לחון למפליג על אחווית חבריה ועיני בנוי תשתיכון: לחלק · כמו לחולק לשון מחלוקת: יגיד רעים · כמו מה שיגיד כל אחר מהרעים שאומרים על איוב שהוא צדיק והוא חולק[illegible] בפנת · הסתרת כמו הצפינו ואלה בשכת · וי"מ לחלק שפת חלקות: רעים [illegible] מחשבות · יאמר לא תרומם למי שמחליק לשונו להגיד מחשבות כוזבות [illegible] משפטיך · או יהיה רעים ממש כלומר שהוא יודע שאני צדיק ולהחניף [illegible] בחלקלקות ירשיעני · והרמב"ן פי' אותי מן זה חלקי משכל עמלי כלומר לא תרומם לאליפז המגיד על הרעים שהם מאותו חלק אשר עיני בניו תכלינה והם הרשעים והנה האומר זה ושומעיו לבם בפון משכל: תרומם · על משקל תכונן · ואין [illegible] לבבוי הרבים:

וְהִצִּגַנִי לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה:

והציגני · פי' הגאון ז"ל הקימני למשל ולשניכה אל העמי' וכתוף ואליל אני לפניהם לשחק בי · ואהיה כמו הוות · ותפת הת"ו נוקשת·

והצינני למשול עמים · והנה לכם הנז׳ בתשובותיו כתן אותי
נמשול עמים באמרו שהיסורין עליהם למוסר כאמרם ומוסר שדי אל תמאס ובהיות שלא חטאתי כל כך שיהיה ראוי שענשם ביסורין כאלה יתחייב שיהיה למוסר לזולתי : ותופת לפנים אהיה · באופן שאהיה למראה נהגם לכל ראי:

נוספת · וי״מ לפנים קודם זה כלומר ומלפני׳ הייתי לשמחת לבב לכל העמים כמו התף : אהיה · פתיד במקום עבר: ור״א פי׳ תפת מלשון במות התפת ומקום הקברות כלומר כי אני היום כמאס אל העמים כמו מקומות הטמאי׳ בעיני כל אדם · והתרגום א״מ ובנהיכם מלגוות אשי ר״ל אמי היום בגחינם פנימה כדון כי ייסורין קשים כמשפט

לפנים בגהינם · פי׳ לפמים מן כמו היכל לפני ויחסר בי״ת מן ותפת וחרא״ו ובתופת כמו שבי אלמנה בית אביך · וי״מ ותפת ארון ונו׳ מלשון תפתאי שברכיא כלומר אני היום משל והייתי לפנים ארון ורחוק הוא לדמותו ללשון כשדים · וגם תפתאי לשון שם אומה הוא · ושמשיב הזה הוא אליפז שהוא גדול החבירים או הוא אל הנז׳ למעלה :

וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם ׃

ותכה מכעס עיני · ובכן כהתה עיני בכעסי על תשובותם אלה :
ויצורי כצל כלם · וכל יצורי שהם איברי הם כמו הצל התשנה מקומו כפי השתנות מקום השמש · וכן התפעלו כל אברי בהתפעלות עיני שכהתה מתוך כעסי :

ותכה · עיני כהתה מרוב שבכי על הכעס אשר יכעיסוני חבירי כמו וכעסתה צרתה · או מכער הכאב כמו ויסקל כעסי כעס הרבה וחלין קצף : ויצורי הם האיברים שהם עיקר היצירה הם בורחים כצל · וכן אמר התרגום ואברי היך טולא כלהון · וי״מ מחשבותי מן יצר לב האדם ואינו נכון · ונראה לי כצל כלם כמו הצל שאין בו ממש כן הם איברי שלא נשא׳ בהם ממש לרוב השתקה והשמכה :

יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעֹרָר ׃

ישמו · ישרים : ובלי ספק ראוי שיתמהו כל ישרי לב :
על זאת · על מה שישיבו אנשי שכל כאלה · ולכן אמרתי שהייתי חפץ להתוכח עמך למען תודיעני האמת וזו : נקי לבב על חנף יתעורר · להראות לו במופת שהוא מכזב בתשובותיו :

ישומו · על זאת הרעה אשר באה עלי יתמהו ישרי׳ בלבותם ומי שהוא נקי גם כן מהחנפות יתעורר לחלוק על זה החנף המחניף לשם ית׳ בחלקלקות שאני רשע : ישמו · יתמהו לשון כאשר שממו עליך רבים · וים פי׳ אחר וזה יותר נכון :
ויאחז · והצדיק יאחז דרכו הטובה תמיד בהשתוממות אשר זכר · וטהר ידים יוסי׳ אומץ בהתעוררו׳ זכר · והספוקים הם כפולים כדרך

כנגד היסרים · וטהר ידים כנגד נקי
זהו נכון ויש פי' אחר :
ואולם · כלם תשובו כמו כלכם · וכן שמעו עמים כלכם
שובו מזאת המחשבה ובאו נא ואמרכם כי לא מצאתי בכם חכם פי' מדבר דבר חכמה כי אמרתם אלי כי הוא יכאיב ויחבש אם איכני רשע או אם אעשה תשובה :
ימי · מורשי הם המחשבות והוא מענין ירושה כי הם ללב ירושה מהשכל כי הוא מקבל אותם ממנו או שהוא מורים אותם אל האדם והכוונה בזה שהוא רוצה לאמרם כי טענתם זאת בטלה מעכשיו שהרי אין לו תקוה לעמוד מזה החלי לפי שכבר עברו ימיו ומחשבותיו נתקו כאשר ינתקו פתיל הנעורת · זמותי ומורשי שמות נרדפים :
לילה · י"מ כי מורשי לבבי ישימו היום ללילה לרוב הצער ודבר שהוא כמו האור ישימהו חשוך כמו החשך הקרוב וזה הפי' הוא הפך הכתוב שמשמעו כי הלילה ישימו אותו יום כמו שמים אור לחשך וחשך לאור · והפי' הנכון מה שפי' בו רבינו סעדיה ורמ"ה ז"ל והסכימו אחריהם רוב המפרשים ז"ל שהוא אומר כי חביריו אשר אמר עליהם כלם תשובו ובאו נא או מורשי לבבו או התולים שזכר לא יכיחוהו לישן גם בלילה כאלו הוא יום · וזהו לילה ליום ישימו כי הלילה ישימו לו ליום מרב התעורה : אור קרוב מפני חשך · פרמ"ה ז"ל כי כשיבא השמש נראה לי כי עתה מקרוב בא האור ונתקצר היום ואלף מהרה : קרוב · כמו שפיר הזאת קרובה כלומר נבכית מזמן קרוב · וכן כי רעת רשעים מקרוב · ויהיה מפני כמו מלפני כלומר בשביל החשך הבא פתאום או יהיה הרצון בזה כי האור ...
קרוב אלי מפני החשך ויהיה מפני כמו פני אדם והכל עולה לענין אחר :

וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ וּטְהָר־יָדַ...
יֹסִיף אֹמֶץ׃
וְאוּלָם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְ...
אֶמְצָא בָכֶם חָכָם׃
יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי נִתְּקוּ מוֹרָ...
לְבָבִי׃
לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ אוֹר קָרוֹ...
מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃

ויאחז · צדיק דרכו שהיה דרך ... בעיון ולא יטעה בדרכו ... חנופה : וטהר ידים · במעשיו : יוסיף ... אומץ ואולם כלם תשובו · כל ... שאמרתי תשובו לבחון ולהתוכח ... ובאו נא · יחדיו למשפט נקרבה ... וידעתי : כי לא אמצא בכם חכם ... בתשובות אמת מספיקות להסיר ... ספקותי : כי אמנם ימי עברו והזמן ... קצר : זמותי נתקו · נתקו מהמחשבות ... מפני היסורין כל זמותי שהם המחשבות ... הפנימיות שהם · מורשי לבבי · ומחשבותי ... באופן שהם : לילה לאור ישימו ... קרוב · שהמות שהוא לילה ... יחשיבוהו ליום ואור קרוב בנפשותם ... שיהיה מהר · וזה : מפני חשך · מפני ... צער היסורין שהם חשך אשר ... אור בערכם :

אִם־אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי בַּחֹשֶׁךְ רִפַּדְתִּי יְצוּעָי׃
לַשַּׁחַת קָרָאתִי אָבִי אָתָּה אִמִּי וַאֲחֹתִי לָרִמָּה׃

אם אקוה שאול ביתי · אם אני מקוה יום המות כמו שאמרתי אין ספק כי : לשחת קראתי אבי אתה · שהשחת תהיה אבלי למנוחת שלום :

אם · י"ל אם זה לשון באמת כמו אם זכרתיך על יצועי והדומים לו ופי' באמת אין לי תקוה לחיות מחולי זה אבל אקוה שאול ביתי · וי"מ אם אקוה מוכרת כלומר אם אקוה שיהיה לי בית מושב שאול הוא ביתי · וי"מ אותו קשור · יאמר אם אקוה שאול ביתי ואין לי תקוה אחרת ולשחת קראתי אבי אתה א"כ א"ה איפה תקותי שהבטחת' אותי ואחריתך ישגה מאד : בחשך הוא בטן הארץ : רפדתי · כמו שטחתי מלשון ירפד חרוץ · רפידתו זהב : יצועי · הוא הקבר · והזכירו לשון רבים כמו שאמר קברים לי :

לשחת · לקבר אני מכבד כבן יכבד אב כדי שיקבלני מהרה · ולתולעת אני קורא אם ואחות כדי שאשכב בחיקם · וא"כ איה איפה זאת התקוה :

וְאַיֵּה אֵפוֹ תִקְוָתִי וְתִקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה׃

ואיה · איפה תקותי · שאמרתם כי הוא יכאיב ויחבש ואחריתך ישגא מאד הנה זה כמנע שיהי' בעולם הזה : ותקותי מי ישורנה · ואם תהיה תקות הטוב אחר המות מי יראנה באופן שאהיה למוסר ולמשל לאוטאים כאשר אמרתם · ואם תקות הטוב שאמרת' תהיה ביום המות או קרוב לו :

בַּדֵּי שְׁאֹל תֵּרַדְנָה אִם־יַחַד עַל־עָפָר נָחַת׃

בדי שאול תרדנה · הנה אני אומר שתרדנה התקוה והמות לחלקי שאול : אם יחד על עפר נחת · אם ההבלות תבאנה יחדיו בהיותי על עפר מות או קרוב לו :

ואיה · ואחר שאני הולך למות איכן היא אותה טובה שאתם מבטיחים אותי שאקוה אליה כי לעולם לא תהיה ולא תבא ואפי' תבא מי יזכה לראותה כדברי בני אדם שאומרים ימות החולה הנמער קודם שיבא הברי מגלעד · או יאמר מי ישורנה שיראנה אלי כי איכה בעולם או מי מבני אדם יראנה : ישורנ' כמו אשורנו ולא קרוב : בדי · פרש' ז"ל שהאיברים [illegible] קרא בדי שאול כלומר שעיפי הקבר לפי שסופם לרדת אל שאול ויאמר כי האיברים ירדו לשאול כי באמת יחד כלם על עפר יהיה מנוחתם מלשון מלא כף נחת או יאמר גופי כלומר בדי גופי · והחכם ר"א ז"ל פי' כי דמה השאול אל האילן שיש לו בדים והוא חסר למ"ר כלומ' לבדי שאול תרדנה התקוות כלם שלי ושלכם אם יחד כלנו נרד אל עפר לשון מי יתן לנו מתרגום וירד ונחת או יהיה מלשון מנוחה יאמר אם יחד יהיה לנו ובעפר נחת ומנוחה

ותכוחה כמו כחת רוח · וענין הכ היכו לסון מסופק אלא כמלעיג אומר א
כלנו סס יאבדו התקוות כלס והרי נגזרה מות על המין האנוסי ואס כן
תקותו נגזר לו · וית כרי סאול כמו בסאול כמו בדי ריק סהוא כמו בר
הוא תלה נוספת · והבית לסתום · וית ברי סאול ירכתי סאול · וית
הזכות סהיו עליו יאמר כי לירכתי סאול ירדו סלא תוכל לסבול אותס הא
ינוחו יחד על העפר ואיכו כקסר יפה · והרמבן זל פי' כי דמה הסאול
סנוסאין אותו במטות ובדים לפי סהארון סנוסאים בו המתים הוא נסא
יאמר כי ברי סאול הנוסאים אותו תסוללכס ותרדכה לארץ מרב הכובד א
כאחד כרד אל העפר וכמות כאחת כי לא תוכל להכיל אותנו · על כן יס למ
אחר לאחר בכד סיוכלו לסאת כי אותו הנולד ראסון ימות ראסון ויבא אחרו
אחריו וכל זה כמלעיג עליהם סמביאים ראיה על הרסעים סמתים סאין
מהמות · וית על דרך זה בדי סאול תרדנה מרב הכובד אס כל הנולדים
ועד עתה היינו נחים על הארץ ביחד כי לא תוכל לסבול אותנו על כן יס לנו
כלנו ואין לנו להסכל תסיות ואחר המות אין תקוה אס כן איה איפה תק
סהבטחתס אותי בתנחומים סל הבל · עד כאן :

וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר :
עַד־אָנָה תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין
תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר :

בלדד ב תבינו · מיני הרעות
הקורות :
ואחר נדבר · אס ראוי ליחס אותס
לתגרר ולהתרעס עליהס :

עד · קנצי כמו קיצי · והנון תמו
אות הכפל וכמוהו כי לא ת
סהיא כמו לא תתמו או היה פרסון
על תסקל דברי ויהיה קנץ וקנץ כמ
אחר ואיפסר כי סרס קץ קנץ וה
אסר במלת ובא עד קיכו תמורת ה
וית עד אנה כמו אנה אך תרונך ס
רמז אל מקוס והוא מדבר כנגד א
סהוא מאריך בדברים וחוזר אל
פעס אחר פעס ואין תכלית לדב

וזה הפי' רחוק · וית עד אנה כמו עד אנה ינאכוני סהוא מתי ומדבר כנג
חביריו אומר להס עד מתי אתס סמיס קץ ותכלית לדבריכס ותתנו ריוח לאיוב
לענות לאמתכס וכראה לפרס בהפך כלו' עד מתי ירבו הדברי' ויגדל הויכוח ומתי
יהיה זה סתסימו קץ אל הדברים · ויהיה הסימון עתיד כפסוטו · ולפי' הראס
הוא ביכוני תבינו דברי איוב בלבבכס כדי סתוכלו להסיב לדבריו כהוגן ואחר
סתבינו דבריו נוכל לדבר טענות אמתיות לסתור דבריו ובזה יהיה קץ ה
הדברים : קנצי · כמו קציס והוא סמוך :

מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ
בְּעֵינֵיכֶם :

מדוע · לפי הפי' הראסון סה
מדבר עס איוב יה
כפסטו ולפי הפי' הסני סהוא מד
כנגד החבירים יאמר מדוע תר
סנסיס

טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אֶרֶץ וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקֹמוֹ׃

נחשבנו כבהמה· באמרך כי לבם צפנת משכל: נטמינו· היינו כאטומי החושים: בעיניכם· בעיניך ובעיני אליפז השוכים עמך בזה באמרו שלפעמי' יקרה רע לצדיק על מוסר לו או לזולתו או להיות צדקו בלתי מספיק לרצונו' לפני האל ית' לרב גדלו ואינו כן אבל אתה איוב: טורף נפשו באפו· באמרך ותבחר מחנק נפשי: הלמענך תעזב ארץ· האמנם אתה כל כך צדיק בעיניך שתחשוב שיהיה ראוי שלמענך ישתנה הסדר הטבעי והרשות הנתונה לבחירה האנושית לאכילך מענת רשעים שהם כשדים ושבא שגללו ממונך: ויעתק צור ממקומו· בהפך אותות השמים המשודריים לכלל המציאות כענין אש אלקים ורוח גדולה באה:

שאנים נחשבים כבהמה בלא חכמה להיות להרבות דברים מרבים הבל וכמו שחרפנו ויאמר עלינו ולא אמצא בכם חכם· נטמינו בעיניכם ונהיה בעיניכו כאלו טפש כחלב לבנו ונח מהשכיל כאלו נסתם: נטמינו· מלשון סתימה תרגום סתום שפתים טמכון פלפתאי ובדברי רז"ל טום ולא תשפך· ואמר זה לפי שאמר איוב כי לבם צפנת משכל· ואמר זה כי אם אינם נותנים קץ לדבריהם יהיו נחשבים פתאים: טורף· עתה ישוב לדבר כנגד איוב ויאמר לו אתה השוחית וטורף נפשו כארי וכלביא בכעסו וחמתו הבשביל כעסך תעזב ארץ שלא יכהוגנה השם יתבר' כפי מה שתגזור חכמתו ויעתקו הצורים וההרים שהם מוסדות העולם ממקומם. כלומר אם איפשר שבשביל שתשוך חמתך ישנה השם ית' סדרי הראשית להטיב לך אם אינך צדיק כמו שטענת כי באמת זהו סדורו ומנהגו של עולם שהרשעים הם אובדים וכיון שאתה רשע לא תועיל לך חמתך וכעסך שלא להאבידך ויש פירושי' אחרים· וזהו הנכון· ואין תעזב היא בפתח· ורז"ל דרשו בו מה שדרשו· ועתה יאריך במפלתן של רשעים:

גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ׃ אוֹר חָשַׁךְ בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ׃

גם אור רשעים ידעך· הנה גם לרשעים אשר אמרת שהם מצליחי' תקראנה כאלה באופן שידעך ויכבה אור שבאהלם: ולא יגה שביב אשו·

גם· מלת גם באה לומר כי רב הרשעים בחשך ילכו כל ימיהם ואף אם תבא דרך קצתם ויאור להם גם אורם ידעך: ידעך· יחשך כמו דועכו כפשתה כבו· דועכו כאש קוצי'· ולא יאיר ניצוץ אשו של כל א' מהם יגה· לשון נוגה והדגש לחסרון נון על משקל יגש: שביב· ניצוץ: אשו· יחיד אחר רבי' כמו בנו' צעד· וצדיקי' ככפיר יבטח כלומר כל אחד מהם: אור· כנגד היום ונרו כנגד הלילה

כלומר כל זמנו ילך חשך ועליו אמר ס״ן
כלומר נר שעליו ידעך · ואמר באהלו
לפי שביתו אין לו קיימה כאהל רועים :
יצרו · ההולך בדרך רחבה בטוח
מהמכשול ומי שהולך בדרך
צרה ומכאן ומכאן שכשת עמוק צריך
חכמה ועצה נכונה באופן שלא יפול ·
והרשע בלכתו יצר צעדו כי ירדפוהו
צרות רבות ואם רוצה ליטול עצה
הוגנת להנצל מהם ישכל בעצה רעה
עד שתשליכהו עצתו במקום שלא יוכל
לקום משם ומידו תהיה זאת לו
למעמסה ישכב כטעם עונותיו ילכדונו
את הרשע: יצרו · מענין צר לי המקום:
צעדי · פעמי כמו בלכתך לא יצר צעדך:
אונו · כחו כמו ראשית אונו כלומר צעדיו שהולך בכחו יצרו כי הלך
מרחיב פסיעותיו :

אמנו · ולא ישוב להאיר וזה כי לפעמי
אור חשך באהלו · בקום
מנגדת להצלחתו והוא אינו
בזה ואינו ממעט בעסקיו :
ידעך · ובזה יאמר מה שקנה בהצל
הקודמת :

יִצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִ
עֲצָתוֹ׃

יצרו צעדי אונו · ולפעמים יקר
שיהיו לפניו דרכים רח
להשיג מבוקשו וכלם צרים
בטוחים : ותשליכהו עצתו · לבחור
היותר רע מהם :

כי · ואמר איך תשליכהו עצתו כי
ברגליו ישולח ברשת כלומר
הוא ילך ברגליו אל הרשת וישולח בו
במהר כצפור אל פח : ועל שבכה יתהלך ·
ולא יחשב שיש תחתיו שבכה עד אשר
תלכדנו · והענין כי הרשעים עצתם
תהיה להם למוקש והדבר אשר יחשב
להמלט ולהשגב בו וימהרו אליו הוא
יהיה לפח: שבכה · כמו רשת וכן נקרא׳
בלשון ערבי · וכן נקראת השבכה
בלשון ערבי ונקראת כן השבכה
שבראם הכמים לפי שעשויה מעשה
רשת וכנזר מלשון שבוך שהוא עשוי
שתי וערב ומסתבכין בו הרגלים :

כִּי־שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַ
שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ׃
יֹאחֵז בְּעָקֵב פָּח יַחֲזֵק עָ
צַמִּים׃

כי שולח ברשת ברגליו · ואז
לפעמים מזורה רשת להא
מאויה שונאו והוא להמלט : על שבכה
יתהלך · שהיא עשויה נקבים ונב
יאחז בעקב פח · בנקב של שבכה ואז
יחזק עליו צמים · ליסטים או יקח
ממנו :

יאחז · יאחז הפח בעקבו או הוא יאחז הפח בעקבו כי ילך עליו ויחשב
סבה להלכד וכאלו אוחז בעקבו הפח כי יתהלך על השבכה ובאשר
הלוך יאחז הפח בעקבו וילכד בו ואחר שנלכד יחזק עליו הצייד אשר פי׳ השבכה
וקרא הצייד צמים לפי שהוא לוכד בגדים מתולתלים כקווצות · ומגדל שערותיו
ברי שלא יכירוהו העופות והם כמו כמות הבתולות ומחלפות ראשם מענין גם

במחך

ממך ופרשו כמש והוא שם התאר ליחיד על משקל אדיר · ויש פירושים אחרים
וכתבנום בפסוק ושאף כמים חילם · וזהו היותר נכון :

טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ וּמַלְכֻּדְתּוֹ עֲלֵי נָתִיב :
סָבִיב בִּעֲתֻהוּ בַלָּהוֹת וֶהֱפִיצֻהוּ לְרַגְלָיו :
יְהִי־רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ :
יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת :

משפט צדק

טמון · בארץ חבלו · ולפעמים יטמון חבלו ללכוד את אחרי' ולגזול' או : סביב בעתוהו בלהות · של שופטי ארץ ללכדו : והפיצוהו לרגליו · יפיצו לרגליו את חבלו אשר טמן לגזול אחרי' יקחו מידו מה שגזל קודם לכן וזולתו · נכן : יהי רעב אונו · על כן ביתו רעב מעוני : ואיד נכון לצלעו · ויהיה הוא מוכן לרדיפת שופטי' וזולתם באופן שיתוך כערו : יאכל בדי עורו · חלקי עורו : יאכל בדיו בכור מות · וראש החלאים הממיתים כמו הקדחת הדקה יאכל חלקי גופו :

טמון · המשל השמשל במפלת הרשעי' לכידת החיות · ואמ' כי החבל אשר הוא נקשר בשבכה הרשת האחר אשר ביד הצייד הוא טמון בארץ כדי שלא יראהו אבל הרשת הלוכדת היא פרושה על הנתיב מקום שדרכו לעבור כדי שיהיה דרך נתיבתו אל תוך :
סביב · זהו תשלום המשל כי יבעתוהו בלהות סביב סביב וירצה לברוח מפניהם וילך ברגליו כפוץ כדי שיבא אל הרשת וזהו והפיצוהו לרגליו שהוא ברגליו ילך שם כמו שמפיצים אותו ממקום למקום או ירצה כי יפיצו לרגליו דברים רבים יחשבם תועלת באותו מקום שילכד בו כדי שילך שם כמו שנהגו לפזר מאכל ברשת כדי שיבאו שם העופות · ונכון הוא שב אל המאכל או אל אותו דבר המפוזר ובזה נשלם מה שאמר יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו · כי ההתחלה תבא לו מיד אחרים ועל ידו תהיה תכלית מפלתו : והפצוהו · לשון פזור מלשון יפוצו מעיינותיך חוצה :
יהי · אונו פי' הראב"ע כמו בן אוני כלומ' כאבו יהי רעב שישבע אתנו · וי"מ בנו שבנו אחריו יהי רעב : ואיד נכון לצלעו · לכדו שהאיד סמוך אליו ונכון לבא עליו · או יהיה לצלעו כמו אחת מצלעותיו והכל עולה לענין אחד · והתרגום פי' אנו כחו כלומר שיחסר כחו ברעב · וכן אמר יהא כפין תוקפיה ותברא אימוס לרפכיה מלשון אותא לרופן · עוד תרגמו בפנים אחרים · יהי כפן בוכרית ובערה מכוון לאכתתיה · עשה אונו מלשון ראשית אוני וצלעו מן ויבן יי' את הצלע שהיא אשתו של אדם · וכן בלשון רז"ל כלעתי מהו :
יאכל · בכור מות הוא שמלאך המות ונקרא בכור לשון גדולה שהוא הגדול שבממיתים · וי"מ בכור מות החולי הראשון שיבא עליו וימיתהו · וי"מ אותו הפוך יאכל בכור בדיו מות והפסוק הוא נמשך לאחריו יאכל בכור

השות או המות בדי עורו ויאכל בדיו גם כן ילא ירצה שהוא יאכל בדי עור נג
מרב הכאב ובדיו הכשאריס יאכלם המות : בדיו · איברין שהם כבדי או
ושעיפין · וי״מ עצמות הנושאים הגוף כבדים אל הכלי הנשא · וי״מ בדיו גי
ובדי עורו איבריו :

ינתק · פי׳ רש״י ז״ל אהלו אשתו לשון
נקיה ואמר שינתק מתנה
המבטח שהיתה בוטחת בו כי ימות
שיאחנה אלמנה והיא בעצמה תוליכנו
לקבר למלאך המות שהוא מלך בלהו׳ ·
ואחר כך תשכון באהלו ויפה פי׳ · וי״מ
ינתק מביתו ומשכנו מבטחו שהיה
בוטח בעשרו אשר בביתו ותצעידהו
תקותו אשר היה בוטח בה או השבלהם
למלך בלהות : תצעידהו · תוליכהו : מלך
בלהות · הגדולה שבבלהות כמו בכור
מות :

תשכון · ז״מ תשכון השבלהם באהלו
מפני שלא היה שלו אלא
בגזילה ואינו כנון · ור״א ז״ל פי׳ תשכון
חיה רעה באהלו : מבלי לו · שהוא לא
יהיה באהלו · ותבא חיה במקומו ·
והר״מבן ז״ל פי׳ תשכון כפשו כמו ותחש
עליך שאשר מלת כפשי ויר״ל שתשכון
כפשו באהלו שלא יהיה שלו כי יגזלוהו
והוא ביד השודדים שוכן באהלו שאינו
שלו עכשיו והתרגום אמר תשרי
איכתתיה במשכניה מדליתיה ליה ·

יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ מִבְטַחוֹ וְתַצְעִד
לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת ׃
תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי־לוֹ יְ
עַל־נָוֵהוּ גָפְרִית ׃
מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ וּמִמַּ
יִמַּל קְצִירוֹ ׃

משפט צדק

ינתק מאהלו מבטחו · ולפעמים
כאשר יתיאש מלנזול
ותצעידהו למלך בלהות · ויראה
שמלכותו הכז׳ תביאהו לידי מיתת מ
ובזה : תשכון רשתו · באהלו מבלי לו
מבלי אין לו דרך לתשוג חפצו
ולפעמים : יזורה על כוהו גפרית
ולשיכוהו למלך באופן שיקח ממנו
אשר לו גם מה שלא גזל באופן : כי יתחת
שרשיו יבשו · שלא ירויח עוד : וממעל
ימל קצירו · מה שכבר הרויח וקנה

אמר כי אחר אשר הלך אל הקבר ית
אשתו באהלו · ואיננה אשתו כי תנשא לאחר וזה נוטה לפי׳ רש״י ז״ל : יזורה יפו
כמו אזרה בגוים · וגפרית שימן חרבן כמו גפרית ומלח שריפה כל ארצה · פ
המקום שנתפזר בו הגפרית אינו כשר לזריעה ולא יצמחו בו עשבים :

מתחת · לא ישאר לו שרש וענף לא נין לו ולא נכר בעמו כי ימות הוא וכנ
שרשיו · רמז לבניו כמו השרשים לענפים · והתרגום תשם לו ד
אחרת ואמר מארעא בנוי ישתיצון ומן שמיא אתגזר אוברניה · ונכון הוא
כמו שאחר הכרת הענפים ישארו השרשים לאחליף כן הם הבנים לאחר מי
אביהם : ימל · יכרת : קצירו · ענף כמו ועשה קציר כמו נטע · תשלח קציר
עד ים :

וְזִכְרוֹ אָבַד מִנִּי אָרֶץ וְלֹא שֵׁם לוֹ עַל פְּנֵי חוּץ׃

וזכרו אבד מני ארץ · ולפעמים תבואהו מכה שקית להכרית בניו כמו כן וכאלו בענין רע :

זכרו · יש בני אדם שאף על פי שמתו הם ובניה' אחריה' ישאר זכרם ושמם בעולם מפני טובות מעשיו · אבל הרשע יאבד זכרו ושמו כטעם ושם רשעים ירקב : חוץ · כמו חוצות לשון שווקים :

יֶהְדְּפֻהוּ מֵאוֹר אֶל חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ׃

יהדפוהו מאור · הצלחתו : אל חשך · רעות רבות ונכרות : ומתבל ינידוהו · בכל מגוריו :

יהדפהו · יהדפוהו מן השמים · או הבלהות שזכר מאור השלוה אל חשך הצרות : יהדפוהו · לשון דחיפה כמו ויגש גחזי להדפה · או יהיה מאור אל חשך מן החיים אל הקבר שהוא חשך כמו בחשך רפדתי יצועי והוא כפל ומכופל : ינידוהו · לשון נדיחות כמו מנדיכם ומזה נקראת נדה ומנודה בלשון חז"ל והוא על שם שאין יושבים תוך ארבע אמותיו ומתרחקים ממנו :

לֹא נִין לוֹ וְלֹא נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃

שלא ישאר לו ביום אף יו' שריד ופליט :

לא · נין · הוא הבן : ונכד · הוא בן הבן · כמו שתרגם אנק' נכדי בר ברי : שריד · הוא הנשאר אחר האדם מזרע או זרע הזרע ודומה : במגוריו · בארץ מגוריו אשר גר שם :

עַל יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃

על יומו נשמו · שתשיגהו מכותיו בלתי טבעיות :

על · על מפלתו ויומו אשר בא תמהו האחרונים כשזכרו הצלחתו ושמעו מפלתו וגם הקדמונים שהיו בזמנו וראו טובתו ומפלתו יאחזם שער כטעם והשמותי עליך עמים רבי' ומלכיהם ישערו עליך שער · וחרדו לרגעים איש לנפשו ביום מפלתך : נשמו · תמהו כמו כאשר שממו עליך רבים : אחזו שער · לשון סופה וסערה ונכון שיאמר גם כן האחזם סערה אז שאין הלשון מקפיד בין שהסערה תאחז לאדם או הוא יאחז אותה כי מצאנו ונבהלו צירים וחבלים יאחזון · ומצאנו הפך חבלים יאחזוך · והרמב"ן דקדק בכאן שאין השער אוחז אותם כי מה להם על הרשע אלא הם אוחזים את השער לתת אל לבם שלא יבואם ככה ואין צורך · וי"ת שער לשון שערות ראשי כלומר תסמר שערת ראשם ואינו נכון :

אַךְ אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא יָדַע אֵל׃

אך · לשון אך הוא מיעוט כלומר כי לא יקרה זה לצדיקים אלא למשכנות אנשי העול כי זה הוא אחריתם

אחרית׳ וזה הענין משפטכם שהו׳ מקום
עול לא ידע אל · כלומר כהוג לבא עליו
ושם הוא מקומו · ועול שזכר משמש
לשנים · או יהיה חסר שי״ן כלומר מקום
של מי שלא ידע אל · ואם כן אתה שקרה
הלך כמקרה הכסיל אתה רשע כמהו

אך אלה · שאמרתי ראו[...]
משכנות עול יקרו [...]
עול : וזה · שאמרתי עתה שהוא [...]
בלתי טבעי : מקום לא ידע אל · [...]
למי שלא ידע אל כלל :

וכל מה שתתחזק לומר כי האל הרשיע דינך ותביא ראיה בזה מתוקף [...]
הוא חוזק וראיה גדולה שאתה רשע ועול ולא יודע אל : עול · שם התאר על מש[...]
נכב שלא :

עד · אנה כמו מתי תוגיון
מענין תוגה ויגון ושרשו
יגה נחוא מבנין הפעיל : ותדכאונני:
האלף נחה והמלין אשר הם מדכאים
אותו בשם הם שאומרים לו שיש דיון
בא על רשעו שבזה הוא כשאר מדוכא
ונשבר :

זה · זה עשר פעמים מספר מדוקדק
לפי שיש עשר מענים עד כאן
ואינו נכון שדברי איוב עצמו לא היו
מכלימים אותו והנכון שלא כאמר
בדקדוק אלא לשון רבוי הוא כלומר
הרבה פעמים כמו ואפו עשר נשים
לחמכם והדומים לו : תהכרו · אין לו
רע במקרא והמפרשים ז״ל שמכוונו
ללשון קדר שהוא לשון תמיהה בנערה
ושפטר שהוא לעג מפני הקשרו עם
מלת לי כמו לועג לי :

ואף · פרש״י אם רשעתי או לכתי
לברי אשה העוכם ואתי
תלין המכה הבאה על משוגתי ·
והרמבן ז״ל פי׳ אם טעיתי אתי תלין
טעותי שלא אשוב מתנה מפני דבריכם כי תשובותיכם הבל לא כאשר חשב[...]
מתחלה שהייתם חכמי׳ ואמרתי שורוני ואני אחרים וגו׳ וגם זה אינו נכון · והנכ[...]
כי הוא נקשר עם הפסוק שלפניו ויאמר להם אתם אינכם מתביישים מלהכלימני [...]
פעם אחר פעם ולומר לי שאני שוגג אין זה דרך המנחמים לשבר לב המתנח[...]
בדברים קשים כי אם אין בפיכם דברים טובים דברי ניחומים למה תכלימו[...]

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר :
עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנ[נִי]
בְמִלִּים :

איוב ו עד אנה תוגיון נפ[...]
לחזיר ל[...]
כשר של אחרים : ותדכאוכני במלים [...]
שאמרתי וזה מקום לא ידע אל :

זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־
תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי :

תהכרו לי · תעשו שיהיה לכי נו[...]
רעה על דבריכם נגרי׳

וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּ[לִין]
מְשׁוּגָתִי :

ואף אמנם שגיתי · וגם שיהיה[...]
את שגגיתי ועם זה · א[...]
תלין משוגתי · שלא עשיתי תשובה[...]

נדברים · ואפילו יהיה כדבריכם שמניתי מה מזיק לכם טעותי ומה תועלת יש לכם בהלבין פני בזה הרבה פעמים כי הטעות עמי ילין ולא עמכם ואתם מה לכם עלי : אמנם · כמו אמת כלומר ודאי :

אִם־אֻמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי ׃

אם אמנם עלי תגדילו · בעבור זה תגדילו עלי בקנטורין : ותוכיחו עלי חרפתי · שזה היה מכת עונשי ולא מכאתם בי יותר מזה :

דְּעוּ־אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף ׃

דעו אפוא כי אלה עותני · דעו אם שהאלוה הרע שהוסיף עונש על הראוי לסובב עשה לי עול : ומצודו עלי הקיף · מכל צד בבנים ובממון ובגוף :

הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט ׃

הן אצעק חמס · אצעק לאל הטוב : אשוע · לאל הרע שהרבה להשחית :

אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים ׃

ארחי גדר · בכאבי הגוף שלא אשתדל למעט הרע : חשך ישים · שלא אבין :

כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי ׃

כבודי מעלי הפשיט · מלבוש של כבוד

אם · י"מ תגדילו כפשותיכם כלומר תתגאו עלי · וי"מ תגדילו לסובב וי"מ תגדילו משונתי · וי"מ תגדילו בערי · וענין הקשר הפסוק הוא שיאמר אם באמת ובודאי ואיכו ספק לכם תגדילו טענתכם שאני רשע · ותוכיחו עלי להביא ראיה בזה חרפתי · ויסורי דעו כי עם כל זאת ההגדלה והתוכחה שלי כי אלוה עותני :

דעו · עותני · עוות משפטו כמו לעוות אדם בריבו : ומצודו · הוא הרשת שצדין בו : הקיף · סיבב כמו כי הקיפו תרגום לסבוב לאקפא · כלומר כור כרכי ברשתו שהקיף עלי בדי שלא אברח ממנו בחמס ובעול כמו שיאמר אחר זה :

הן · בכל עת אני זועק ואומר חמס חמס ואיני נענה מאתו :

אענה · מבני נפעל ובכל עת אני משוע שתבא לי תשועה מאתו ואין משפט כי הוא דן אותי בלא משפט :

ארחי · הנה אני בברח אשר לא אוכל לקום ממנה כמי שאינו יכול לזוז ממקומו מפני אחת משתי סבות או שהוא תוך מקום מוקף מחיכו וגדר סביב או שהוא במחשכים ולא יוכל לראות הנתיב אשר ילך בו :

כבודי · כבודי · רמז אל הממון כמו את כל הכבוד הזה ·

עטרת ראשי · רמז אל הבנים כמו עטרת זקנים בני בנים · וי"מ שהכל רמז אל המעלה והכבוד שהיה לו מבני אדם ואולי ירמוז אל החסד

מחמדוהו

שאמרוהו שהוא רשע שאין השפעת
הכבוד והסרת העטרה יותר מזה :
יתצני · את אותו כמו תנור וכירים
יותץ שהוא הסרת הטבלא
מעל התנור וכן היה אומר איוב לפי
שה' ב"ה שברו ונתצו שעל עצמותיו ·
וזה הפי' טעות כי נתיצת התנור היא
העקירה מעל גבי קרקע לפי שהוא
מחובר כדברי רז"ל וכמו ונתץ את
הבית · אבל הוא משל לאילן המחובר
שנותנים סביב סביב העפר אשר הוא

כבוד בקרעי את מעילי כאבל :
ראשי · כאמרו וינז את ראשו
שער הראש או קרחתו לכבוד
כאמרו גזי נזרך והשליכי :

יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע כְּ
תִּקְוָתִי ׃

ויסע כעץ תקותי · כאולי הנוף
תקותי מלהוליד ולקנות
ממון :

סביב שרשיו ואחר כך נופל וזהו שאמר אחר זה ויסע כעץ תקותי · כי אחר ש
האילן ונותץ אין לו תקוה להחליף יונקותיו : ויסע · מבנין הפעיל על כן
בפתח כמו ויסע משה את ישראל כלומר השיע ממני תקותי כמו שאין תק
לעץ הניתץ שיעשה פירות וזה על דרך תוכחותיו בכל המענים כי מה שהנטיח
שאחריתו ישגה מאד היא טענת הבל כי אין לו תקוה בזה :

ויחר · ויחר כשהוא בחירק היו"ד
הוא מבנין פעל הקל והוא
בודד וכאמר כשאחרון הוא כדין כמו
ויחר אף יי' במשה · ויחר אף יי' בם
ועתה שהוא בפתח היו"ד הוא מבנין
הפעיל והוא יורה שהוא החרה אפו ·
כלומר כי מן הדין לא היה עלי דין
חרון אף אבל הוא חשבני כאחד
מצריו והחרה אפו עלי שלא כדין וזה
מתלונותיו שהוא מתרעם על השי' שהוא

וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ וַיַּחְשְׁבֵנִי לוֹ כְ
יַחַד יָבֹאוּ גְדוּדָיו וַיָּסֹלּוּ דַ
וַיַּחֲנוּ סָבִיב לְאָהֳלִי

ויחשבני לו כצריו · בזה שלא
בהדרגה · אבל
יבואו גדודיו · כאמרו עוד זה
וזה בא :

מתנקם ממנו על קצת עבירו' שעשה בימי נעוריו בייסורין קשים כאלו
כן עם אחד מצריו וכבר הקדמנו זה הרבה פעמים :
יחד · פי' הא"ע ז"ל ויסולו מענין סלון ממאיר כמו שכי שך את דרכך בסירים
דרכי סירר : ואינו נכון · ורש"י ז"ל פי' מלשון מסילה והוא הנכון · וכן
תרגום וכבשו עלי ארחיהון · והרמב"ן פי' עלי כמו ש' כלו' אי הם באים עוד ע
ממש שהם דורכים עלי כמו שדורך במסילה והוא הנכון · וזה מתלונות אי
כי יאמר אף על פי שיהיו יסורין אלו ראויים לבא עלי מפני חטאת נעורים אב
ביאתם יחד אין זה אלא מפני איבה ושנאה וזהו שאמר יחד יבאו גדודיו להלחם ב
ולא באו זה אחר זה והוא משל אל הייסורין ואין להם מסלול ודרך כי אם על
גבי ושביב לאהלי הם חונים כדי שלא אברח מפניהם וכבר הקדמנו זה :
אחי

אַחַי מֵעָלַי הִרְחִיק וְיֹדְעַי אַךְ־זָרוּ מִמֶּנִּי׃

אחי מעלי הרחיק · על הפך ואח לצרה יולד: ויודעי אך זרו ממני · גם אם לא רחקו נהפכו לזרים ובלתי מכירים: נהפכו בי · שלא כמנהג הטבעי:

אחי · כשעם כל אחי רם שנאהו וכ״ש אם הוא אים מכאובו וידוע חוליו ואיוב פעם אחר פעם יתרעם על תוקף יסוריו ושנוייה: אך זרו מענין זר ונכרי או יהיה כמו מלה אחת מענין אכזריות ואם האחים הם נרחקים האוהבים והיודעים לפנים כל שכן שהם נעשים אכזרים:

חָדְלוּ קְרוֹבָי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי׃

הדלו · אפי׳ פעם אחת בשבוע אינם מבקרים אותי קרובי כאלו פסקו ואינם בעולם ויודעי לפנים שכחוני כמת מלב:

גָּרֵי בֵיתִי וְאַמְהֹתַי לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי נָכְרִי הָיִיתִי בְעֵינֵיהֶם׃

גרי · גרי ביתי הם השכנים כמו ומגרת ביתה שהיא גרה עמה בבית: תחשבוני · יו״ד שהוא לנקבות נסתרות כמו יחשבוני לזכרים נסתרי׳ והוא זר ועל משפטו תחשבנה אותי שהוא מורכב מזכרים ונקבות כי לזכרים יאמר יחשבוני ולנקבות תחשבנה אותי וזה מורכב משניהם כמו ויחמנה · ויפרכה הפרו׳ שהם מורכבים מזכרים ונקבות מרכבה הפך מזו ואיפשר לפרשו בלא זרות שהוא לנקבות לנכח וכאלו מדבר עם אמהותיו שהם בפניו כלומר אני אומר זה לרמז ואולי יחשבוני שאני מגזם אבל אמהותי אמרו אם אינו כן · נכרי הייתי בעיני שכנותי ואמהותי ושפחותי:

לַעַבְדִּי קָרָאתִי וְלֹא יַעֲנֶה בְּמוֹ־פִי אֶתְחַנֶּן־לוֹ׃

לעבדי · ואפי׳ קנין כספי נמאסתי בעיניו כי אקראנו ולא יענה ואתחנן לו במו פי שיעשה מה שמוטל עליו לעשות אפילו בלא דבור אני מדבר אליו בתחנונים שיעשה ולא ישמע אלי · ואף על פי שהשם נתן כל אשר לאיוב ביד השטן ואם כן מאין היו לו עבדי׳ ואמהות ולמה לא המיתם השטן והרי הוא היה מתכוין להחטיאו ואיפשר שלא הניחם אלא כדי לצערו שיתחנן אליהם ולא ישמעו והצער הזה הוא יותר גדול משאם לא היו לו כלל:

רוּחִי זָרָה לְאִשְׁתִּי וְחַנֹּתִי לִבְנֵי בִטְנִי׃

לבני בטני · בני הבנים שאמו בי שחשבו שאהיה רשע ורא״ו לאלה היסורין:

רוחי · כשים לאדם חליים רעים ויסורין אשתו הרגילה עמו אינה מתרחקת ממנו כי היא כגופו ורוחי כעשית זרה לאשתי כאלו אינני אישה: וחנותי את מן וחנותי את אשר אחון כלומר ונעשית זרה רוחי לאשר חנותי ורחמתי כאלו היא בני בטני

ולזה הפי' יבא יפה כי הכתוב העיד כי לא היה לאיוב בנים שהבית נפל עליהם
ואמ' וחנותי שם כלומר תחנונותי הם לבני בטני שאצטרך לדבר אליהם בתחנו[נים]
שאף על פי שהזכיר למעלה כי מתו בניו ובנותיו אפשר שבני בניו ובנותיו
חיו כי לא נתנם השי' ביד השטן כי היו קטנים ואין להם עונש כמו אבותיהם
ואמותיהם ואותן קרא איוב בני בטני שבני בנים הרי הן כבנים ויש פירוש
שאינו נכון :

גַּם־עֲוִילִים מָאֲסוּ בִי אָקוּמָה וַיְדַבְּרוּ־בִי ׃

גם · יש עוילים כמו יסגירני אל אל עויל שהוא כמו עול ואינו נכון לפי הענין אבל הוא נערים כמו ישלחו כצאן עויליהם ונקראו כן מפני שהם עוללים · יאמר כי אפי' הנערים ואין צריך לומר השרים מאסו בי ואם אקומה לכבוד להם כבוד ידברו ברע כי כל דבור הקשור עם בי"ת הוא לשון הרע כמו ותדבר מרים ואהרן במשה· הנדברים בך · לא אם כן הוא דבור של נבואה כמו רוח יי' נוססה בו דבר בו · או דבור של זווג כמו ביום שידובר בה אלא אם כן יפרש כמו נכבדות מדובר בך :

תִּעֲבוּנִי כָּל־מְתֵי סוֹדִי וְזֶה־אָהַבְתִּי נֶהְפְּכוּ־בִי ׃

תעבוני · אוהבי אשר יחדיו אמתיק סוד עמהם והיו אנשי סודי תעבוני רחקוני : וזה אהבתי נהפכו בי · כלומר וזה אשר אהבתי וגם מתי סודי כלם נהפכו בי שנהפך לבם לשנוא אותי ולזה אמר זה אהבתי לשו' יחיד ונהפכו בי הוא שב אל כלם או יהיה וזה שב אל עם כלומר זה עם אשר אהבתי

בְּעוֹרִי וּבִבְשָׂרִי דָּבְקָה עַצְמִי וָאֶתְמַלְּטָה בְּעוֹר שִׁנָּי ׃

בעורי · מרב הרזון דבק העצם אל העור והבשר כטעם צפד עורם על עצמם : ואתמלטה בעור שני · פירשוהו המפרשים ז"ל שהשחין אכל כל עורו ולא נשאר לו עור כי אם על השנים · וי"מ ומרוב כעסי אשוך בשרי ואתמלט העור בשיני כאשר אמר במקום אחר זה על מה אשא בשרי בשיני והר"אבן ז"ל פי' שנתמלטתי מהמות בעור שיני והם החנכים שלולי שאני לועס בהם הייתי מת כי נפלו שיניו מהחולי ולא נשאר לו רק החנכים ובהם לועס להמלט מהמות :

בעורי · ובבשרי דבקה עצמי · הנה העצם דבק גם לעור כאילו [...] מקום : ואתמלטה · מהדבק : בעור שני · לא דבק עור השפתים לשנים באופן שנשאר הדבור :

חָנֻּנִי חָנֻּנִי אַתֶּם רֵעָי כִּי יַד־אֱלוֹהַּ נָגְעָה בִּי ׃

חנני · אחר שאוהבי וקרובי שכחוני וגברו עלי אלו המכות רחמו עלי : יד אלוה · מכה כמו הנה יד יי' הויה · ואיפשר שיאמר ואני צועק

חנוני · שעתירו בעדי : אתם רעי הדבקים מאד · כי יד אלוה נגעה בי · יד האלוה הרע כי לא יעשה כאלה האל הטוב :

לָמָּה תִּרְדְּפֻנִי כְמוֹ־אֵל וּמִבְּשָׂרִי לֹא תִשְׂבָּעוּ :

למה תרדפוני · אתם בדבריכם : כמו אל · כמו האל הרע במעשיו : ומבשרי לא תשבעו · ולא ישפיק אכלכם אותם הרעות שאתם רואים בבשרי גם אם אולי חטאתי :

תמיד מרב הצער חנני וגו' :

למה · הגאון רבינו סעדיה ז"ל פי' אל לשון חול כלומר אלה ושב אל האוהבים והקרובים שזכר את אל התכות · והחכם אבע ז"ל פירש לשון קדש וכן הר"מבן וא"כ אמ' לא יוחקו יאמר למה תרדפוני בדבריכם כמו שרדפני האלוה בייסורין לא די במה שעשה הוא ולא אתם שבעים ממה שאתם רואים בבשרי · או יאמר באמת אלו אכלתם מבשרי לא תשבעו ממני · עד כאן :

מִי־יִתֵּן אֵפוֹ וְיִכָּתְבוּן מִלָּי מִי־יִתֵּן בַּסֵּפֶר וְיֻחָקוּ :

מי יתן אפו ויכתבון מלי · שאמרתי :

מי · מי יתן · האלוהי כמו מי יתן והיה לבבכם כלומר האלוהי שיכתבון מלי בריו או יוחקו בספ' בעט ברזל והוא כספר אחרין · חקיקה לשון חפירה כמו פתוחי חותם או יהיה ויוחקו כמו ויכתבון כמו שנקר' הסופר מחוקק · וכמו המחוקקים חקקי און שכתובו אחרין ומכתבי עמל כתבו · ויוחקו הקוף רפה להקל :

בְּעֵט־בַּרְזֶל וְעֹפָרֶת לָעַד בַּצּוּר יֵחָצְבוּן :

לעד בצור יחצבון · כי ידעתי כי יחצבון בצור למשמרת ולאות לכל משכיל :

בעט · דרך שכותבים על האבנים שחוקקי' בעט כורת שכתיבה ואחר כך מתיכים בו העופר' ושכתיבה היא נראית כאור הטוב וקיימת לעולם : יחצבון · כמו יוחקו כמו כי חצבת לך פה קבר וכתו' שם חוקקי בסלע משכן לו · ואיוב היה מתאוה שיעמדו דבריו ימים רבים לחשבו שהם אמת כי הטוען שקר אינו רוצה שיכתבו דבריו כי יודע הוא שיתברר שקרו :

וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חָי וְאַחֲרוֹן עַל־עָפָר יָקוּם :

ואני ידעתי גואלי חי · וכמו כן יכתבון ויחצבו בצור דברי שאני אומר כי אתכם ידעתי גואלי האל הטוב

ואני · יאמר אני רוצה שיכתבון מלי כי אף על פי שאתם מרשיעים ידעתי כי יש חי בעולם חכם שיבין דברי וינאלני מחסד שאתם חושדים אותי ואם אינו היום חי בעולם יולד לאחר זמן ויעמוד על עפר את האחרונים מי שיבין דברי יותר מכם

או תהיה הכתיבה אל התלאובות והגאולה גם כן תהיה משם והאמרונים יקנאו ויקמה להם · עוד יש לפרש אני מבקש מכם שלא תרדפוני ואני מבקש ומתאוה שיכתבון מלי ואבעי שידעתי שלא תגאלוני אתם מברותי ולא יגאלני כי אם הגואל החי לעולם וש הוא עומד אחרון על עפר כטעם אני ראשון ואני אחרון · עד כאן :

ואחר · יאמר ומבשרי לא תשבעו · ועוד יש מכות אחרות שאיככם רואים שאתם רואים שהעור נפשר מפני השחין · אבל אחר עורי יש מכות אחרות שאפי' העצם נשבר ואומר להם אחר עורי שברו מכות זאת העצם אשר אני מראה לכם או זאת החתיכה של בשר כי היה אוחז בידו החתיכה ואומר להם זאת החתיכה שברו מכות · וי"מ ואחר ששברו עורי תשמר זאת המגלה כקוב' לדור אחרון:

נקפו לשון שבור כמו ונקף סבכי היער כנוקף זית · ושרמו נקף והוא תכנין ...
הרגש : ומבשרי שהוא באלו המכות אני רואה האל ומעשה תקפו וגבורתו·

אשר · ועוד יש במכותי ענין לא ידעם זר הלא אני לבדי רואה ומרגיש מה שיש בפנימי הגוף כטעם לב יודע מרת נפשו · והוא דרך משל לתוקף החולי בפנימי גופו לא שכלו הכליות ממש ודרך מליצה היא כלו
עם כליות כמו גם מרתין תדומי ודומים לו במליצת הכתובות · ורז"ל פירשו ...
כפשוטו כי איוב נשפכו כליותיו אולי הוציאם בגללי באחו וראה אותם ומזה ...
כי יד אלוה נגעה בו כי מעשה נסים בו שלא יחיה האדם אחרי כלות כליו...
ולקותם · וי"מ אני אחזה לרעות דיני שאני יודע כדקתי ומרב ראיתי על זה כ...
כליותי בחקי :

כי · כראה לי פירושו כי תאמרו רודפי' אותו אם אמרנו עליו שהוא רשע והלא אמת הוא לפי שמחשבתם

הטוב אמר מתנו תקות גאולה...
תבר עצמו לא מבר זולתו וכזה ...
יחיד בעולמו כו אין לשום בגא...
מין חיים גלא מביאות כי אם ...
ואחרון · וידעתי ג"כ אותו הרע ...
אחריו : על עפר יקום · שאו'לו ...
זולתי בעפר כנפשרים שהם על ...

וְאַחַר עוֹרִי נִקְּפוּ־זֹאת וּמִבְּשָׂ...
אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ ׃

ואחר עורי · ואחר שהוכס ...
על ידי האל הרע: נקפו ...
נקפו והכו כפשי זאת החיובית באלו...
וחזיונות וזה עשם האל הטוב ...
פנים והאל הרע בעכם : ומבשרי ...
ומתוך מין הרע שאני מרגים ...
אחזה אלק · אני רואה שהיא ...
האל הרע שלא תבא כזאת ...
הטוב אפילו ע"ב הפוכם :

אֲשֶׁר אֲנִי אֶחֱזֶה־לִּי וְעֵינַי רָא...
וְלֹא־זָר כָּלוּ כִלְיֹתַי בְּחֵקִי ׃

אשר אני אחזה לי · אין מרגים ...
זולתי :

כִּי תֹאמְרוּ מַה־נִּרְדָּף־לוֹ וְשֹׁרֶ...
דָּבָר נִמְצָא־בִי ׃

שמחשבתם

כי · תאמרו מה נרדף לו · ואתם כשאתם חושבים עלי טענות שקר וקנטורין לרדפני ולהוסיף כערי ואם נרדף בטענות שקר אותי · שרש דבר · דבר אמת עיקרי שנמצא בי :

גּוּרוּ לָכֶם ׀ מִפְּנֵי־חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֺנוֹת חֶרֶב לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדִּין :

גורו לכם מפני חרב · של חלוק הרע: כי חימה למען תדעון שדון · כי למען תדעון אני אומר לכם שהחמה אשר לאל ית' על הדור שאינו עולה יפה והשיוכות שכשלתי בם לשעבר וחרב החלוק הרע המרבה להשחית הם יחרו שדרוכי והשחיתוני :

שחשבתם שרש דבר שטע נמצא בי אם ככה עלתה במחשבתכם יש לכם ענש גדול וגורו ממני · ויש פירושים אחרים וזהו היותר נכון בעיני :

גורו · גורו לכם ופחדו שלא יבא עליכם חרב כי זאת החמה שאתם מכעיסים אותי בדברים היא חמורה כעונות חרב וכשפיכות דמים ע"כ גורו לכם שלא תביאו עליכם חרב נוקמת שתדעון באמת שיש דין ומשפט · ויש אלהים שופטים בארץ לענוש המלבינים פני חביריהם · למען תדעון · שתדעון כמו למען אשר יצוה כמו שיצוה וכמו למען ינוח שינוח ואינם כשאר למען שבמקרא שהוא נתינת טעם : שדון · כמו אשר דין והשין כשין שאתה מדבר עמי · שקמתי דבורה · בשנם הוא בפר' · כן נראה לי פי' זה הפסוק ויש פירושים אחרים :

ואתה המעיין · ראה איך איפשר לטעון על איוב שהוא היה מאמין שאין האל ית' משגיח בזה העולם וכל דבריו הם בהפך וכבר הקדמנו במקומות רבים מה היתה אמונתו · והתרגום תרגם כך דחולו לכון מן קדם חרבא ארום ברגיז אלהא על סורחנותא מגרי קטולין דחרבא מן בגלל דתנדעון דדיין קשט הוא מרי דיכא · יפרש כי חמת האל עונות חרב היא ומה שפירשנו הוא נכון :

וַיַּעַן צוֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר : לָכֵן שְׂעִפַּי יְשִׁיבוּנִי וּבַעֲבוּר חוּשִׁי בִי :

צופר ב לכן · שאין הדור עולה יפה כאשר אמרת שרוב אנשי הדור חושבים אל ה' תועה: שעפי · מחשבותי בעיון : ישיבוני · ישיבו אותי לדבר נגד כל מאשים את האל ית' : ובעבור חושי בי · וגם כן לדבר מה שנשיתי בחוש :

לכן · כבר הקדמנו בפרקים כי צופר אחר שתלה כנין יסורי איוב בסוד אלהי כמ"ש ויגד לך תעלומות חכמה אין לו להשיב דבר אחר על כן התכלל בכאן ואמר כי לולי שהוא חושש לכבודו על שמעו מוסר כלימתו בשאמר איוב ולא אמצא בכם חכם על כן הוא משיב · ופי' הפסוק על זאת הכוונה הוא כן לכן שחרפת אותי היום שעיפי יכריחוני להשיב בשביל שיש בי הרגש וחושים במה שאני שומע מוסר כלימתי ועל כן רוח מבינתי יענני כלומר

כלומר יכריחני לענות כי הוא מבין הפעול : שעפייהם המחשבות שהי
כענפים לאילן מלשון בסעפיה פוריה וכמהו בשעיפים מחזיונות לילה
הההרהורים והמחשבות כענין רעיונך על משכבך סליקו והרהורין על מש
ואמר לכן שאתה מחרף אותי מחשבות יכריחוני להשיב · וי״מ ישיבוני לאחר
להשיב לולי מוסר כלימתי השמע ואינו נכון · ובעבור שים בי חוש מרגיש
לכבודי אני משיב והוא לשון חושין בדברי רז״ל · ופי׳ רש״י ז״ל הנה מחש
ישיבוני ובעבור שאני חושש בעצמי שלא לענות אותך אשמע מוסר כלמתי
תכלים אותי ותאמר שלא תמצא בנו חכם ועל כן רוח מבינתי יענני לענות
עלפ ותם שפירשתי הוא נכון · וי״מ חושי בי מהירותי בי להשיבך מלשון
לעזרתי · וי״מ לשון שתיקה מלשון החשתי מטוב ואינו נכון:

מוסר · דבק עם הפסוק שלמעלה
ואמ׳ בעבור שאני מרגיש
מוסר שהוא לי לכלמה שאני שומע ממך
ישיבוני שעיפי וגם רוח אשר יבא בי
מתבונתי יכריחני לענו׳ כמו שפירשתי:
הזאת · י״מ שמלת הזאת רומזת אל
טענת איוב שאומר שהאל
יעות משפט כלומר האם שמעת זאת
לעולם לא · אבל רננת רשעים מקרוב
אינו כקשר יפה · אבל הנכון שהוא
רומז אל זאת המדה שיזכיר אחר כן
כי רננת רשעים מקרוב כלומר האם
ידעת זאת הענין שהוא אמת וכן
מעולם ומיום אשר ברא אלהים אדם
על הארץ באמת לא ידעת שאלו ידעת
לא היית טוען כי האל יעות משפט:
מני · כמו מן כלומר מהעולם : שים ·
מקור כלומר מיום ששם האל יתברך
האדם על הארץ:
כי · כבר פירשתי כי כל החבירים
אין להם ראיה על ייסורי איוב
כי הם בדין. אלא מרעת הרשעים כי
יאמרו כי הוא רשע כמהו כמותם ולזה
הם מתחזקים כלם בהפלגת אברן
הרשעים : מקרוב · רמז אל ההתחלה
שהיא מקרוב : עדי רגע · רמז אל

מוּסַר כְּלִמָּתִי אֶשְׁמָע וְ[...]
מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי׃

משפט צדק

מוסר · כלמתי אשמע · אף [...]
שאשמע מוסר כלמתי [...]
איוב באמרו כי לבם צפנת מש[...]
זה : ורוח מבינתי יענני · [...]
מבינתי יכריחני לענות ולהשיב [...]
לך איוב המאשים את האל[...]

הַזֹּאת יָדַעְתָּ מִנִּי־עַד מִנִּי [...]
אָדָם עֲלֵי־אָרֶץ׃

הזאת ידעת · האמנם רעת [...]
האל הרע כנגד הצדיק [...]
שהיתה מני עד · אחרי שחשבת [...]
הרע הוא גם כן קדמון כנחש[...]
שים אדם עלי ארץ · הנה זה אינו [...]
כי קודם חטאו של אדם לא היה [...]
מזיק ושום רע ואם כן היה אז [...]
האלוק הרע וממשלתו בטלים [...]

כִּי רִנְנַת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב וְשִׂ[...]
חָנֵף עֲדֵי־רָגַע׃

התכלית

[כ]י רננת רשעים · כי מה שהתרעמת על הצלחת הרשעים אין צורך [ל]השיב בזה : מקרוב · שהיא עדי רגע· באופן שזמנה מעט מאד :

אם־יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע :

כגללו לנצח יאבד ראיו יאמרו איו :

אם · יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד · ולפעמי' תהיה הצלחתו [ג]דולה זמן מה ותאבד לנצח ויהיה [כ]מאלם כגלל שתאוס · באופן שרואיו יאמרו איו :

בחלום יעוף ולא ימצאהו וידד כחזיון לילה :

[ב]חלום · יעוף · כמו שקרה לדור המבול : ויודד כחזיון [ל]ילה · ולקצת הרשעים יקרה שיאבד [כ]בודם כחזיון לילה כמו שקרה למצרי' במכת בכורות · ולקצתם :

עין שזפתו ולא תוסיף ולא־עוד תשורנו מקומו :

[ע]ין שזפתו ולא תוסיף · כמו שקרה לפרעה כשאמר לו משה לא [א]וסיף עוד ראות פניך · וכן למצרים כשנאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם :

בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו :

התכלית שלא יאריך זמן טיבו': רננתי- כמו שמחת : רשע · כמו חנף :

אם · שיאו · רוממותו · ושרשו נשא והוא כטעם ואם בין ככבים שים קנך משם אורידך נאם יי' :

כגללו · פי' הרמבן ז"ל כאשר יתגלגל ויסוב מעט יאבד לנצח כאלו אחר שלא יוכל להתהפך מעט עד שיכלו סיבות אברו לעד · או יאמר אחר שיגיע לעב כשיתגלגל לרדת לנצח יאבד · והמפרשים פירשו אותו מן כגללי צאת האדם לפי שהרעי מתגלגל בעת צאתו נקר' כן והוא כמו כאשר יבער הגלל · וכן תרגמו המתרג' היך רעייה לעלמא יהובד : רואיו יאמרו איו · כטעם שהם זרחה ונודד ולא נודע מקומו איה :

בחלום · כל ענייני הרשע הם כחלום אשר יקיץ החולם וריקה נפשו כן יעוף כבודו ולא ימצאוהו יודעיו · ויודד לשון נדודים כלומר ירחיק נדוד כחזיון לילה והוא כפל לשון :

עין · שזפתו לשון ראיה כמו ולא שזפתו עין איה · ועין הוא לשון נקבה כמו עיני ראתך · אמר כי כמעט קט יאבד כטעם התעיף עיניך בו ואיננו והעין תראנו ולא תוסיף לראותו : תשורנו · לשון ראיה כמו אשורנו ולא קרוב ומקום במקום זה הוא לשון נקבה או יהיה חסר · והראוי עין מקומו ועין שזכר עומד במקו' שני' : בניו · הפי' הנכון כי ירצו הוא מענין רצון מבנין פעל התרגום יאמר כי בניו יבטרצו לרצות הדלים על גזילת אביהם · וגם הוא ענהו

ידיו תשבנה אם הון והוא מלשון
מצאתי און לי שהוא כמו הון ומצאנו
אמון והמון או יהיה בלא חלוף אותיות
ונקר' ההון און לפי שהוא כחו של אדם
כמו שנקרא חיל כמו עשה לי את החיל
הזה · והענין לומר כי שופטי ארץ
יכריחוהו להשיב גזילתו ואת גזילתו אונו
שעש' באון ובשקר וכמהו מחשבו' אונך :

עצמותיו · פירש' כי עצמותיו מלאו
כח עלומיו ונערותו ועמו
תשכב גבורתו שימו' פתאום בנערותו
ועם כחו · והרמב"ן ז"ל פי' לפי דרך זו כי
עם הגוף תשכב השכם לעפר ואינו
נכון · ואת עלומיו חטאת נעוריו · יאמ'
כי הוא מלא עונות מנעוריו ועד עתה
ולא ישוב מהם ועמו על עפר תשכב
חטאתו כטעם ותהי עונת' על עצמות'
או ירמוז אל גזילתו שבמותו ימות מתוכו
ולא יצליח ויתכן כי תפש הכתוב
עצמותיו לומר כי איבריו גדולים
מגזולותיו והכל הולך אל העפר כדרש רז"ל בפסוק וזריתי פרש על פניכ[ם]
עלומיו · לשון נעורים תמה כמו כי בשת עלומיך או חטאת נעורים כמו עלו[מנו]
למאור פניך :

אם · אם תערב בפיו הרעה ויערבה
לעשותה לא יגלה הדבר אבל
יכחידנה תחת לשונו לעשותה בסתר
והוא נכון · ויש פי' אחר שאינו נכון
בעיני · ימתיק הוא בורר והוא על דרך
השאלה :

יחמול · כאשר יחמול אים על בנו
העובד אותו. כן יחמול
על הרעה שלא תאבד בכד שלא תצא
לפועל על כן ימנענה בתוך חכו שלא
ישרו בה ויאמרו עצמם מתכה :

לחמו · את נהפך שיוצא דרך השוסט
דרך קיא הפך המתכה.

הטבעי

בניו ירצו דלים · באופן שנ[...]
הוכרחו לרצות דלת [...]
מצרים שאצרו גם הם במכות [...]
בקשי עורף המלך ועבדיו : [...]
תשבנה אונו · והגזל שגזלו שהוא [...]
עבודת שנים רבות השיבו [...]
כשהשאילו' כלי כסף וכלי זהב וש[...]

עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמָו וְעִ[...]
עָפָר תִּשְׁכָּב׃

עצמותיו מלאו עלומיו · ולק[...]
רשעי' יקרה שענ[...]
מלאו הצלח' עלומיו כמו שקרה לב[...]
שהיה בן ל"ב שנה במותו כמו שאמ[...]
רז"ל והצליח בזמן שסבר אותו [...]
לקלל את מואב וכשנתן עצת הז[...]
לבלק : ועמו על עפר תשכב · ואו[...]
ההצלחה תמות עמו שלא ישאר מ[...]
דבר לבניו אחריו :

אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִי[...]
תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃

אם תמתיק בפיו רעה · [...]
פי' שהצלחת. השכר [...]
בפיו רעת הקללה שהיה חפץ לקל[...]
ישראל : יכחידנה תחת לשונו · [...]
הוכרך להכחידה ולהבריחה [...]
לשונו ולבלתי הוציאה בפיו במכות
ית' שאמר לו לא תאור את העם :

יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְ[...]
וימנענ[...]

וְרָנְעַיה בְּתוֹךְ חִכּוֹ :

וחמול · עליה ולא יעזבנה · וגם כי לא עזב להוציא לפועל את הקללה הנז׳ כפי האפשר לו וערך תוכחות וילך שפי · הנה שאל ית׳ : ומנענה בתוך חכו · והפך את הקללה לברכה ואחרי כן :

לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ :

לחמו במעיו נהפך · שהקיא כל מה שקבל מבלק כשמלאוהו ישראל במדין וכן : נהפך מרורת פתנים בקרבו · מה שקבל משיחון בקללו את מואב כי אמנם אז כשבא ביד ישראל :

חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יוֹרִשֶׁנּוּ אֵל :

רֹאשׁ פְּתָנִים יִינָק תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה :

חיל · בלע ויקיאנו · יקיא אותו חיל ועושר שבלע : מבטנו יורישנו אל · לעמו והוא : ראש פתנים יינק · תהרגהו לשון אפעה · מכות שנחש ששים שם לראש :

הטבעי והנכון שזה נקשר עם מרורת פתני׳ בקרבו ולפי שדמה רעותיו לדבר מתוק בתוך השפה השלים המשל ואמר שכשיהיה בתוך מעיו יתהפך לארס מר כלענ׳ כדרך אוכלי הסמי׳ הממיתי׳ כדי שירגישוהו מתוק לפי שמאכיל אותו מערב בו דברים מתוקים כדי שלא ירגיש האוכל בו וישליכנו מפיו וכשהוא במעיו נהפך מזונו למרורת הפתנים שהיא ארס ממית : פתנים · הם ממיני זוחלי עפר נחש שרף וכיוצא בו : לחמו · מזונו כמו עבד לחם רב : חיל · ידוע כי אוכלי הסמים הממיתים · יבא להם התעוררות קיא ומקיאים מזונם ולזה השלים המשל בזה כי רעת הרשעים היא מתוקה בפיהם ולבסוף תהיה מרה באחרונ׳ ויקיאו אשר היה בבטנם וזהו רמז אל השבת הגזילות בכח הדיינין כטעם ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ : חיל · לשון ממון כמו וישראל עושה חיל : יורישנו · כמו ישליכנו והוא כפל לשון :

ראש · ארס הפתנים הוא בראשם והוא יינק אותו כיונק שדי אמו וארס האפעה שהוא מין נחש ממית הוא בלשונו ותעקצהו לשונו ותהרגהו בארס אשר בה משל שהוא חושב לאסוף הון והוא עושר שמור אין לרעתו וענין המשל כי בעודו יונק ראש הפתן תהרגהו לשונו כי פתן ואפעה אחר וכן זה גזלתו היא סבת אבדן מה שהוא שלו · וי״מ ראש פתנים עשב שאוכלי׳ הפתנים ויש בו ארס לפי שאכל מתנו הנחש וכמהו שרש פורה ראש ולענה והדומים לו :

אַל־יֵרֶא בִּפְלַגּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי

אל · מחשבת הרשע בגזלותיו הוא כדי שירבה תענוגים ולא ישיג זה לעולם כי לא יראה רבוי טובה

כשתכלה טובה בעולם לא יראה רוממת הכך רואה בעיניך ומשם לא תאכל ולפי שרמה רעתו לייניקת רוחם פתנים אמר שהוא יונק דבר מועט וממיתו דמה רבוי הטובה בעולם

דְּבַשׁ וְחֶמְאָה׃

אל ירא בפלגות · ועם זה לא ... לחיי עולם שכבר נטרד ... שספרו ז"ל :

לנהרי נחלי דבש וחמאה ולפי שאוכלי השמים הממיתים ישמחו למים · ו... ישמח ולא ימצא מי שירוה צמאו כי לא יראה בפלגות : פלגות · מלשון פלגי ... נהרי נחלי דבש וחמאה אינו סמוך כדברי המדקדקים אבל הוא מקרא ... נהרי דבש נחלי חמאה :

משיב · יגע הוא שם דבר כמו יגיע לפי שהוא כלו קבוץ של משקל בשר דבר · והפי' הנכון בזה הפסוק מה שפי' בו הרמב"ן ז"ל יאמר כי ישיב לנגזלי' ויעלם להם יגיעו אשר יגע בו עתה בענין כי השופטים יכריחוהו ולא יאכל ממנו אפילו מה שכבר לתוך פיו ולא יבלענו ולא יהנה ממנו ויהיה כמו ממון תמורתו והוא מה שקנה בימי השלוה שהומר לו עתה בצער : ולא יעלוס וישמח כלומר כי לא ישמח בא' מהניהם : חיל · ממון : יעלוס · ישמח · ויעלוז ויעלוס ויעלוץ הכל אחד :

כי · ולמה כל זה לפי שרצץ בני אדם בעשק אשר עשקם כמו אך עשוק ורצוץ עד אשר עזבם דלי' ועניי' · וי"ת דלים עומד במקום שנים רצץ דלים ועזב דלים כלומר עזבם מלעזור אותם והראשון יותר נכון · ועל כן בית גזל ולא יבנהו כי בחצי ימיו יעזבנו · וי"ת עזב · שם לא פעל מלשון מעזיבה בדברי רז"ל כלומר רצץ מעזיבת הדלים ותקרתם :

כי · פי' רש"י ז"ל כי לא ידע לעולם שלוה בבטנו כי כל יום מתאוה לגזול למלא בטנו על כן בחמודו ויופי בשרו לא ימלט שהוא מתכוכה והולך ודועם

מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע כְּחֵ... תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃

משיב יגע ולא יבלע · ול... דשפים יקרה כמו ש... לשיחון שישיב ויקיא מה שיגע ולא ... ולא נהנה ממנו וכן מה שייגע : ... תמורתו · להניח לבניו אחריו : ... יעלוס · וגם זרעו לא ישמח בו ... במלחמה מת הוא ובניו :

כִּי־רִצַּץ עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבֶנֵהוּ׃

כִּי לֹא־יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ בַּחֲמוּ... לֹא יְמַלֵּט׃

אֵין־שָׂרִיד לְאָכְלוֹ עַל־כֵּן לֹא־יָחִיל טוּבוֹ׃

כי רצץ עזב דלים · והסבה ש... סיחון בענין רע היה כי אחר... רצץ וגזל את דלת העם ועם זה ... אותם ביד כל גוזל · ובכן : בית גזל ... מן הדלים : ולא יבנהו כי לא ידע ש... בבטנו · כי היה טרוד כל ימיו במלחמ... וגם : בחמודו לא ימלט · לא נמלט גם ... בחטבון

בחשבון שהיתה שלו קודם מלחמת מואב : כי אין שריד לאכלו · לא היה משאיר מאוכלו דבר לעניים : על כן לא יחיל טובו · לכן לא זכה שטובו יעשה חיל כמנהג :

ודומה לו ונמס כעש חמורו · וי״מ כי לא יהיה בבטנו שלו והם בניו. כמו ונכותי לבני בטני כי כלם יהיו כגופו׳ ובאמורו מאוכלו לא ימלט שום דבר כלומר כי בניו ומאוכלו הכל יאבד :

אין · לא יהיה שריד לעשרו להורים לבניו כי הכל יאבד בחייו על כן לא יחיל ויקוה היורש טובו · וי״מ כי החיל אשר בלע לא ידע שלו בבטנו רק יקיאנו עד שאין שריד לאכלו בתוך מעיו · ויש פירושים ומדרשות והראשון יותר נכון :

בִּמְלֹאות שִׂפְקוֹ יֵצֶר לוֹ כָּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ :

במלאת ספקו יצר לו · ולקחת רשעים יקרה שאחר שהשיגו די ספקם מאל ית׳ יצרו לו בתלונות ותרעומת · ובכן : כל יד עמל תבואנו · יד האל יתבר׳ שקצרה נפשו בעמל ישראל באה על שמתאוים :

במלאת · ספקו לשון ספוק בלשון רז״ל שהוא כמו דיו כלו׳ כשיהיה במלואו ובברכה עד בלי די אז יצר לו כי תבא משאלתו תמיד · על דרך ויכינו כל פועלי און להשמיד עדי עד : או יהיה כטעם כהתימך שודד תושד כנלותך לבגוד יבגדו בך : כל יד עמל · כלומר לשטים עושה עמל ואון : תבאנו · כמו תבא עלין כמו ויבאונו חסדיך יי׳ :

יְהִי לְמַלֵּא בִטְנוֹ יְשַׁלַּח־בּוֹ חֲרוֹן אַפּוֹ וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ :

יהי למלא בטנו · וזה כי נתן להם למלא בטנם עד אשר יבא מאפם : ישלח בו חרון אפו · כאמרו ואף ה׳ חרה בעם : וימטר עלימו בלחומו · וזה עשה בעוד שהיה ממטיר עליהם בשר כאמרו וימטר עליהם כעפר שאר · וכן העיד באמרו הבשר עודנו בין שיניהם :

יהי · ואם שמא יגיע מאוכלו שישליטנו האלהים בעמלו ויהיה למלא בטנו לאכול לשבעה ישלח בו האל חרון אפו · כטעם הבשר עודנו בין שיניהם ואף יי׳ חרה בעם וימטר האל חרון אפו על הרשעים בבשר כל אחד מהם · שהשולח הוא האל ית׳ ואם לא כת׳ כי ידוע הוא כי מן השמים ידברו עמו בכל זה הספר וישוב א׳ מבטנו יורישנו אל : בלחומו · בשרו כמו ולחומם כנבלה׳ ואמר לשון רבים עלימו על כל הרשעי׳ · ולשון יחיד בטנו ובו ובלחומו על כל אחד מהם · וי״מ בלחומו לשון מלחמה · וי״מ מאכלו · והראשון יותר נכון :

יִבְרַח מִנֵּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה :

יברח · זהו משל אל החרון שישלח בו האל יתבר׳ · וי״מ כפשטו ואין צורך : נשק׳ לשון כלי זין : תחלפהו · י״מ לשון כריתה מן מחלפות שהם

שכינים׳ וחלפה רקתו׳ וזה הוא יברח מהנשק ותבא חלף הנשק קשת נחושה׳ והנכון שהוא מן חלף הלך לו יאמר כי הוא ירצה להמלט מהאחרון ויברח וידמה לאיש השבורת מנשק ברזל ויגיעהו מה שהוא חזק מהברזל והוא הנחושה שקורין אכי״ר כי החץ יהיה יותר קל ממנו ויגיעהו עד שיעבור מגופו מעבר אל עבר :

שלף׳ שלף הוא בורר והוא שב׳אל החץ ואם לא נזכר אבל הוא בכח קשת נחושה שזכר : גוה׳ כמו תוך מהתרגום ומפיק הה״א רומז אל האשפה יאמר כי החץ הוא שלוף ויוצא מתוך האשפה׳ וברק החרב אשר בו מרורת פתנים כמנהג למשוח החצים והחרבות בסם המות ישלוף ויצא מגוה : יהלוך עליו׳ אחר שימות בכח החץ והברק כל אחד מהאימים והם אנשי החיל שאימתם נפלה עליו ובא יחיד עם רבים כדרך ויבא אליו אנשים׳ ומדיקים בכפיר יבטח :

שלף׳ כמו וחרבו שלופה בידו כלומר שנתרוקנה מנדנה ותרגום אריק חרבי אשלוף חרבי :

שָׁלַף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּ[רֹרָתוֹ]
יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים ׃
כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפוּנָיו
תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח
שָׂרִיד בְּאָהֳלוֹ ׃

יברח מנשק ברזל׳ ולקנת השמ[...] יקרה שיברח מנשק ב[...] כמו שעשו ישראל באמרם נתנה ר[...] ונשובה מצרימה : תחלפהו קש[...] נחושה׳ והכה אחרי כן נפלו בא[...] העמלקי והכנעני׳ כי אמנם : שלף[...] העם חרבו כאמרו ותחגרו איש [...] כלי מלחמתו ותזידו׳ ובכן : [...] עליו אימים׳ וירד העמלקי והכנ[...] ולקנתם יקרה : כל חשך טמון לצפוני[...] לכל נשיא בהם כמו שקרה למרגל[...] בעולם הזה׳ ועם זה : תאכלהו א[...] לא נופח׳ אם של גהנם לעתיד לבא[...] ירע שריד באהלו׳ ויהיה רע לבנ[...] הנשארים באהליהם שאבד תקם חל[...] בארץ ישראל :

כל׳ נקרא ממון הרשע חשך עם סופו כי באבל בא ובחשך ילך׳ ואמר[...] כל ממון הטמו׳ לו תאכל אותו האש שלמעלה שלא נופח בידי אדם כמ[...] כי אם יבאה מחשבון שהוא ככוי למלחמה כי תבא האלה ותלין בביתו וכלתו ואת[...] עציו ואת אבניו׳ והשריד באהלו תבא לו רעה׳ או הוא מלשון שברון : תאכלהו[...] מבנין פעל מרובע : אש׳ לשון זכר ונקבה׳ והדרש דרשו על סדום והשריד הוא[...] לוט ואהלו זו אשתו :

יגלו׳ לפי שהוא עושה במחשך מעשיו וגוזל ואומ׳ לא גזלתי יביאו מן השמים עליו שודדי׳ מן הארץ המתקוממת עליו ויגלו גזלותיו הנתכאו׳ בביתו כמש ירע שריד באהלו

יִגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאֶרֶץ מִ[...]
מִתְקוֹמָמָה לוֹ ׃

יגלו שמים עונו׳ כאמרו ער את[...] לפרש

לערה הרעה הזאת : וארץ מתקוממה לו כאמרו וימותו מוציאי דבת הארץ במגפה :

יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ ׃
זֶה חֵלֶק אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל ׃

יגל יבול ביתו · כשבי ביתם יגלו לבית אפוטרופוסי׳ שיפרנסו בניהם : נגרות · וכן יגלו המזונות הנגרות מן השמים שהם עמר לגלגלו׳ בעד בניהם גלה לבית פרנסיה׳ כאמרו אם לאסר באהלו תקחו : וזה חלק · וזה המין היא השכלה אשר אמרת שתהיה לרשעים בעולם הזה : ונחלת אמרו מאל · לחיי עולם כמו שקרה למרגלים באמרם כי חזק הוא ממנו שלא יזכו לחיי העולם הבא :

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר ׃
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם ׃

איוב ז שמעו · שמוע מלתי · היטב אל תשיבו דבר בטרם תשמעו : שאוני · שאגמור דברי :

או יהיה כטעם והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל · והתרגום פי׳ יפרסמון אנגלי מרומא סורחניה ודירי ארעא יקומון למבאשא ליה כוונה לפי׳ הראשון · אנגלי מלאכים כמו בלשון לעז :

יגל · יגלה בגלות יבול ביתו ותבואתו כי אויבי׳ יקחוהו ויביאוהו לארצם · ואזכרותיו או אבני ביתו כמו והגרתי לגיא אבניה שתהיינה נגרות כמים הנגרות במורד ביום שיבא אפו וחמתו · והתרגום אמר יטלטל עבור ביתיה משחיה וחמריה מזדלפן ביום רגזיה :

זה · הכוון בפי׳ ונחלת אמרו מאל לומר שזהו ענשו מהאל ית׳ על שאמר דברים שלא כהוגן עליו :

שמעו · במענה הזה השיב איוב כנגד חביריו דרך אחרת כי ראה כי צדקת נפשו לא הועילה לו כנגד טענותיהם כי לא האמינוהו בזה על כן השתדל לסתור ראיותיהם על שהיו מביאים שהוא רשע מהכרת הרשעים ואברכם שכיון שהוא קרה לו כמקריהם הנה גם הוא כמוהם על כן בטל טענה זו בהכחישה כי אין אמת שיכרתו הרשעים אבל הם מצליחי׳ ואם כן בטלה ראיתם שהביאו ממנה שהוא רשע וזהו ענין זה המענה ותהי זאת השמיעה שתשמעו ממני תנחומותיכם כלומר אחשוב אותה כאלו דברתם על לבי דברים טובים דברי נחומי׳ כי אחר שדבריכם אינם לי לנחמה כא לכעס שמעו דברי ובזה התנחם :

שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג ׃
הַאָנֹכִי לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם מַדּוּעַ

שאוני · אף על פי שדברי כבדים עליכם שאו משא זה עליכם : שאוני · כנגד חביריו : תלעיג · כנגד צופר כלו׳ תלעיג עלי אם תרצה או אם יש בדברי כדי ללעוג עליהם :

האנכי · יש פירושים רבים בזה והנראה לי שהוא מתנצל על היות דבריו בכעס עם חביריו ואומר האם דברי ושיחי הם לאדם שאטעון לו מה שאינו יודע הוא וכופר בו כי אם היה כן לא הייתי כועס כי שמא לא ידע · אבל אני מה שאני טוען בצדקתי לא לאדם אני טוען אותה כי יבא לחשדני במה שלא ידע כמו שאתם עושים אבל שיחי אינו אלא עם השם ית' כי חפצי להתוכח עמו באשר ידעתי כי הוא יודע צדקתי ואם כן מדוע לא תקצר רוחי ואצטער על תשובתכם אלי להרשיע אותי יבא הוא ויענני · ואתם מה לכם לענות אותי על כן הייתי מתנחם מאד בשתיקתכם :

לֹא־תִקְצַר רוּחִי׃ פְּנוּ־אֵלַי וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד [...] פֶּה׃

ואחר · דברי הלעיג · אם ... טענה מספקת : ... לאדם שיחי · האמנם שיחי ... על הקורות בבחירת האדם ... להרע בבחירתו לעצמו או לזולתו ... מדוע לא תקצר רוחי · ואם אין ... אמת אבל יהיה על הקורות שלא ... בלתי מיוחסות לבחירת האדם ... אם מדוע לא תקצר רוחי · ... פנו אלי והשמו · תמהו גם אתם : ... יד על פה · כי אין בזה שום ... מספקת :

פנו · והשמו · לשון תמיהה ונאמר על מי ששומע דברים מבהילים ואינו יכול להשיב כמו שמקומם ... ואמ' אתם פנו אלי לשמוע דברי והשמעו שעניני המבהילים שלא תוכלו להשיב ... ותשימו יד על פה : והשמו · נמצא בספרים המדוייקים השי"ן ברפה ובפתח ... וא"כ נקוד הה"א בקמץ רחב והוא מבנין הפעיל והיתה השי"ן ראויה להיות ... במשקל הסבו עיניך מנגדי ומפני שאתנח נשתנית השי"ן מצרי לפתח כן ... המדקדקים · ולפי זה יחסר מהכתוב הפעול והוא רעיוניכם או פעולה ... ושבת אמרם זה לפי שלא מצאו בבנין הופעל כווי · ויש מדקדק אחר ... שהה"א בקמץ חטוף והוא הופעל עבר כלומר נתמהו רעיוניכם :

ואם · ואיך לא תשתוממו אתם מזה כשתשמעוהו שאני כשאזכרנו אני מתבהל ורעדת יאחז בשרי : פלצות · ענין רעד' כמו ועמודיה יתפלצון והוא ל' נקבה כמו פלצו' בעתתני וא"כ ואחז שב ל' בשרי ובא ע"ד צירים וחבלים יאחזון כי הלשון לא יקפיד בין שיאחז האדם הרעד או הרעד יאחזנו וכמו שפי' במה ש...

וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי [...] בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת׃

ואם זכרתי ונבהלתי · ואני ... הנני נבהל על זה :

מדוע · וזהו הענין שנבהל מדוע רשעים יחיו לאורך ימים: עתקו · כמו שמנו ועבו או לשון חוזק מלשון יבא עתק מפיכם · הון עתק : גם

מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ [...] גָּבְרוּ חָיִל׃

גברו

זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם ו
וְצֶאֱצָאֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם :

מדוע רשעים יחיו· כי כבר היתה לרשעים השלוה מתמדת אשר לא תיוחס למערכת ולא לבחירת האדם אבל לפעולת הש"י ית' בלבד כמו שהיתה לדורות קודם המבול: עתקו גם גברו חיל· שזכו לימים ארוכים וגברו חיל בבני' וממון גם לעת זקנתם באופן כי: זרעם נכון לפניהם· מוכן להיות חי ובריא זמן רב: אתם· בעוד שאבות בחיים:

גברו והרבו ממון: גברו· יוצא והוא לשון רבוי כמו ויגברו המים: ת"י ממון ו"מ עתקו מלשון עתיקה בבל כורדי· ועתיק יומין כלומר הזקינו· וי"ל גברו לשון גבורה וחיל לשון כח ויהיה גבחו בודד כלומר נתחזקו בכח וחיל חסר ב"ית כלומר גברו בכח כמו כי לא בכח יגבר איש:

זרעם· נכון· קיים כמו והנה אמת נכון הדבר· והוא משיגם לשנים וצאצאיהם נכון לעיניהם כלומ' שבניהם הם מצליחים ובונים בחייהם ובמקומם עמם:

בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם :

בתיהם· שלום הוא תאר על משקל רחוק וקרוב גדול וקטן והוא כמו שלם וכמהו ירדפם יעבור שלום כלומר כל אחד מבתיהם הוא שלום מפחד או יהיה חסר ב"ית כלומר בשלום מפחד: ולא שבט מוסר אלוה עליהם· כי אינם מוכי אלהים ומעונים:

שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל :

שורו עבר· וכן הצליחו במקנה ובממון:

שורו· זהו משל לרב השלום והמדרש דורש כל זה כפשטו על דור המבול ואינו נכון לפי הפשט שהרי שטפם המבול ואיך יתמה על זה איוב ואולי היה תמה על אריכות האף מאה ועשרים שנה ורבים מתו בשלוה: שור· הוא הזכר שמעבר ולא יפלוט השכבת זרע לחוץ לבטלה כי מרב שלותם אפילו זרע בהמתם היה נכון ולא יוצא לבטלה· ופרה היא הנקבה המתעברת שהיא יולדת לזמן נכון ולא היה לה רחם משכיל שימותו ילדים: יגעיל· לשון פליטה כלשון רז"ל מגעילן ברותחין שהוא מפליט האיסור שבלוע שבדפני הכלי: תפלט· לשון לידה כמו ואשר תפלט לחרב אתן וכן הוא נקר' בלשון המלטה והמליטה זכר· ופלט ומלט ענינם אחד ונקראת כן הלידה לפי שהעובר נמלט מרחם: וכל לשון הגלה השמטה מהאויב הוא: תשכל· ענין מיתת הבנים כמו כאשר שכולתי שכלתי:

יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וְיַלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן :

ישלחו· אינם צריכים שמירה מחרב ושמש כמנהג הקטנים אבל הם כקטני הצאן שבעת לידתם

לידתם הם הולכים ומרקדים מיד וזה משל׳ ור״זל פירשוהו כפשטו על דור
ואמרו שהיו מתעברות ויולדות ליום אחד כאמר כאן זרעם נכון וכאמ׳ להלן
נכון לבקר: עויליהם · כמו ילדיהם מלשון עויל ימים וזקן · וכמהו גם ע
מאסו בו :

ישאו · פרש׳ ז״ל וכ״ן הראב״ע ז״ל
פירושו חסר כמו ישאו
קול בתוף וכנור כלו׳ בתוף וכנור ישאו
קולם · והתרגום אמר יטלון בתופין
וכנורי׳ ר״ל כי הם נושאי׳ כל כלי הנבלים
ומה הם כמו תוף וכנור ודומיהם :
יבלו · ואין אני רואה בהם כדבריכם
שאמרתם בסוף שלותם צרה
ומצוקה · אבל משלימי׳ ומכלים ימיהם
בשלוה ובשעה קלה ירדו אל הקבר בלא חלאים רעים ומכאובים : יחתו · כמו
פרשו נחת וכמהו מי יחת עלינו והוא מבנין פעל קל ורבים הקי״ו לתפארת
יאמר בעת השאול בשעה הראויה למות ישברו ויהיה לרגע סמוך · ויחתו
חתת ורבים הקי״ו לחסרון הכפל כמו לא יראו ולא יחתו והוא מבנין נפעל
וברגע לשון מנוחה ותרגום מן וזאת המרגעת כלומר כי בנחת ושלום אל ש
ירדו פתאום בלא שיוכחו במכאוב על משכבם ובעל התרגום תרגמו גם
בשני פנים אלו ובמרגועא לבי קבורתא נחתין ולשון אחר ובשעה לבי קבו
נחתין : יבלו יקרי בכ״ף וכתוב בבי״ת ובמענה ויוסף איוב יכלו קרי בבי״ת
בכ״ף · ובפסוק יבלו כתירי במסרה לית כוותיה בקריאה כלומר כי יש כ
כוותיה אבל לא בקריאה והוא זה שהוא כתוב בבי״ת וקרי בכ״ף :

ויאמרו · שמא תאמרו אולי יש בידם
מעשים טובי׳ אשר בזכות׳
תבא להם זאת השלוה איננו כן אבל
אמרו לאל סור ממנו ואחר שכפרו באל
לא נשאר להם כשרון מעשה :
מה · עד כאן הגיעה כפירתם
שאמרו זה : נועיל · לשון
הנאה : כי נפגע בו · לשון תפלה כמו
אל תפגעי בי שהוא לשון בקשה :
הן · זהו כמאמר האומר רחמנא
ליצלן מהאי דעתא כי
בוראי טובם והצלחתם אינה בידם כי
אם ביד הש״ית · ועצת רשעים ורעתם
הרעה

משפט צדק

יִשְׂאוּ בְּתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְ
עוּגָב :
יְבַלּוּ בַטּוֹב יְמֵיהֶם וּבְרֶגַע שְׁ
יֵחָתּוּ :

יבלו בטוב ימיהם · ומתו נפל

וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְ
דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ :

ויאמרו לאל סור ממנו׳
בחייהם אמרו לאל
סור ממנו ולא נתפלל אליך : ו
דרכיך לא חפצנו · שלא נלך בהם :

מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ וּמַה נּוֹ
כִּי נִפְגַּע בּוֹ :
הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁ
רָחֲקָה מֶנִּי :

הן לא בידם טובם · והנה טובם והצלחתם לא היתה בידם כי לא תתן הארץ פריה וכו׳ המקנה בזולת גזרת האל ית׳ : ועצת רשעי׳ יש חשבו או שאין שום סבה נכברת יותר מהשמים וכבאם ושהם סבה ראשונה פועלת בבחירתם ואליהם היו עובדים ומתפללים : רחקה מני שסבר בא מופת על סותרה :

הדעה שאמרו מה נועיל כי נפגע בו : רחקה מני · כי לעולם לא האמנתי זה כי איוב לא שלל השגחתו האל ית׳ מאישי מין האדם כמו שקדמנו בפרקים ובמקומות רבים · וי״מ הן לא בזכותם ומעשה ידם טובם והצלחתם כי רשעי׳ גמורים הם ואני עם היותי צדיק יותר מהם רחקה ממני עצתם כי אני מתיסר בייסורין והם בהצלחתם מתרחקים ממני · ויש פירושים אחרים ואיכם נופלים על הלשון · המחשבה קרויה עצה שאדם מתיעץ בלבו איך תהיה אמונתו בזה :

כַּמָּה נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ אֵידָם חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ :

כמה כנר רשעים ידעך · ואף על פי שהכיף הוא על קצתם הנה זה כמו רגע ולא חלו בם ידים : חבלים יחלק באפו · וגם לא היה זה לכל המין האנושי אבל לקצתו בלבד :

כמה · רש״י ז״ל פי׳ שהוא חוזר למעלה כלומר מדוע רשעים יחיו וכמה יהיה זה ואחר כך מקללם ואומר נר רשעים ידעך ורחוק הוא זה הפי׳ ורבי׳ סעדיה ז״ל פי׳ שהוא מאמר הרשעי׳ שהם אומרים כמה נר רשעים ידעך כלומר לא יהיה זה לעולם · וי״מ חסר כמה ימים אני מצפה שנר רשעי׳ ידעך או הוא כמו עד כמה · והר״מבן ז״ל פי׳ לשון מיעוט במו כמה לי עונות וחטאות כלומר מועטין הן ולומר כמה שנים או כמה דעיכות ידעך נרם ויבא עלימו אידם ויחלק עליהם האל חלקים רבים באפו עד שיהיו כתבן לפני רוח הלא כל שכן בשלום ומיתתו בנחת והאלהים אשר לבנין יצפון השבר ומכאוב הראוי לבא עליו היה ראוי שישלם אליו בחייו ונכון הוא בהקשר הפסוקים : ידעך · יכבה ויפסק : חבלים · לשון חלקים כמו חבלי מנשה עשרה · חבלים נפלו לי בנעימים · וי״מ מן חבלי יולדה · והראשון יותר נכון :

יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה :

יהיו כתבן לפני רוח · וגם שאחרי כן היו כלם במבול כתבן לפני רוח ואבדו כלם :

יהיו · כמשך למעלה : גנבתו סופה · שלרוב קלותה ולחוזק הסופה תקחנו במהרה בגנבה מבעל הגורן שלא יוכל ליזהר ממנה : סופה · היא הרוח החזקה והוא כפל לשון :

אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם אֵלָיו

אלוה · יטעון כנגד האחרים שאומרים שאם הרשע יראה בטובה הנה השם יתברך ישלם

לבניו רעת אביהם כי למה יעשה זה
הקב"ה ולא ישלם אליו כדי שידע רשעו
כי אין נקמה אל הרשע אם יש רעה אל
בניו וכבר כתבתי קשר הפסוקים:
אונו· לשון בן אוני וכן תרגמו המתרג'
צעריה: ו"ת וידע מן ויודע בהם אנשי
סוכות· וידוע אולי לשון שבירה והכאה
ושיעור הפסוק אלוה אשר יצפון לבניו
אונו הראוי לו ישלם אליו וידע:
יראו· והיה מן הראוי שיראו עיניו
כידו: כידו· אין לו רע

אֵלָיו וְיֵדָע:
יִרְאוּ עֵינָו כִּידוֹ וּמֵחֲמַת ש...
יִשְׁתֶּה:

אלוה יצפון לבניו אונו· הו...
קרה זה לדורות ...
קודם לכן אבל קרה לבנים ב...
מן הפלא שהיה ראוי: שישל...
וידע: באופן שיראו עיניו כידו· אב...
הבנים והממון:

במקרה והוא כמו אידו או פידו וכן אמר התרגום תבריה: חמת שדי· כמו ...
חמתם שותה רואי כנוי אל האדם· והוא משל אל העונש הראוי לבא עליו:

כי· מה יחוש לביתו אחר מיתתו כי
הוא לא ידאג לבער הבנים
כטעם טוב דבר יי' וגו' כי יהיה שלום
ואמת בימי: ומספר חדשיו· כבר נחלקו

כִּי מַה־חֶפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲ...
וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו חֻצָּצוּ:

קודם הבער ולא ידאגו בחייו או יאמ' אף על פי שחדשיו נחלקו ונחצו ימיו ...
בחצים אין לו בער מזה אחרי אשר כל ימי חייתו עמד בשלוה: חצצו נחלקו ו...
חצץ וחצה בענין אחר וי"ל חצצו ענין קצובין בלשון רז"ל כלומר חיין ...
קצובים לו ויבאו בטובה ומה יחוש למה שיהיה אחריו:

האל· לפי שרוצה איוב לסתרים
כנגד מדתו של הקב"ה
אם הדבר אמת כדברי חביריו שנקמת
הרשע תחול בבניו ואם הבנים אינם
רשעים יתנכלו ויאמר כי אי איפשר
לבן אדם לגזור עליו שכלות כזה ואינו
אומר כן אלא בתמיה על מדתו זאת
אם הדבר אמת כדבריהם של חביריו
ויאמר האם איפשר לבן אדם ללמד לאל

הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת וְהוּא רָ...
יִשְׁפּוֹט:

האל· האתכם יאות לאל: ילמ...
דעת· שהוא תלמידו...
לכל זולתו: והוא רמים ישפוט· הש...
כל הרמים וכל הגבוהי' שיעשה ...
כזה שלא ישכלהו שום בעל שכל:

דעת לומר לו לא בדעת עשית כך· והלא הוא שופט הרמים ומי שכחו גדול ...
מהרמים ושופט אותם בדעתו היאך איפשר ללמדו דעת והתרגום אמר הא...
דלאלהא יוליף מנדעא· ית ישפוט יישר ביישרין כמו ושפטים עמו בה:

זה· זאת היא תלונה על הנחתכם
שאתם יגמול לבני הרשע עון
אבותיו וזה הרשע ימות בתוקף שלמותו

זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְא...
וְשָׁלֵיו:

בלא

וזה ימות בעצם תומו · הנה הדורות שקדמו למבול שהתחילו בעברה מתו בעצם תמם בשלוה :

עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ ע
עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה ׃

בלא חולשה וחסרון בהשקט ובשלוה : עצם · תוקף : תמו · שלמותו : שלאנן · כמו שאנן כלומר שוקט ובוטח :

עטיניו · עטיניו · הוא מלשון מעטן בלשון רז״ל מקום שמתקבץ שם השמן בבית הבד וכן נקרא בלשון ערבי כלי שאוכלין והוא דומה אל השדים · וכן תרגמו שמתרגם כלומר שהוא ימות בלחלוחיתו לא כהתה עינו ולא נס לחה : ישוקה · הוא מבנין שלא נזכר שם פועלו מהכבד · וי״מ שהוא שב אל הרשע כלומר ישוקה הרשע הזה מוח עצמותיו כלומר כל גופו הוא מושקה מהמוח שהוא בעצמותיו או הוא שב אל המוח כי המוח ישוקה מהחלב הנזכר או יהיה ישוקה מענין משקה בני ישראל שתרגמו מפטימא דישראל כלומר שמוח עצמותיו הוא מפוטם ושמן ואינו כשאר מוחות הזקנים והכחושים שהם יבשים :

וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא אָכַל
בַּטּוֹבָה ׃

וזה · וזה בנו של זה הרשע לפי דבריכם ימות בנפש מרה בעון אבותיו ולא אכל טובה מימיו : בטובה · הבית נוספת כמו לכו לחמו בלחמי :

יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ וְרִמָּה
תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם ׃

וזה · הדור שנולד מעט קודם המבול · ימות בנפש מרה · ואעפ״כ : יחד על עפר ישכבו · בלי שום הבדל בזה :

יחד · הרשע ובנו גם שניהם לא ימלטו מהמיתה והאוכל בטובה והחסר לא אכל מהנה כלם תאכל רמה בקבר ואחר המיתה אין תקוה · ואם כן איך תלמדו מכאן זכות לאל ית׳ על יסורי שהם ברשעתי כי אני רואה רשעים גמורים לא ראו רעה לעולם · ומה שטענתם שתבא רעת על בניהם זהו יותר עול כמו שזכרתי :

הֵן יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת
עָלַי תַּחְמֹסוּ ׃

הן ידעתי מחשבותיכם · שתשיבו טענת שקר :

הן · [illegible] יאמר להם למה אני משתדל להביא ראיות משלו׳ הרשעי׳ לא שאני מתרעם על מדת רשע וטוב לו כי אני מאמין בהשגחה ולא קושיא לי בה אלא ענייני יסורי שהשם יתברך הוכיחני בהם בלא עון אבל אני משתדל לסתור טענתכם כי אתם מתאמצים להביא ראיות כי השם ית׳ מריע אל הרשעים כדי שתוכלו לומר שאני רשע כמוהם אחר שמקרי כמקריהם וזה אני מכיר מתוך דבריכם על כן בטלתי ראיתכם זאת בשלות הרשעי׳ המפורסמת וזאת היא כוונתי בזה הדרוש כי ידעתי מחשבותיכם שחשבתם שאני רשע מצד טענות כאלה

שאין בהם ממש: תחמוסו · מחשבות עלי כלו׳ תחשבו חמס ושוד עלי דבר

כי · וזהו אמר תחמוסו עלי כי תאמרו
בלבבכם איה בית איוב הנדיב
והיכן צדקותיו ותושיה התשובה : ואיה
אהל משכנות רשעים : לאמת כי אחר
שאבד ממונו כמוהם רשע כמוהם והלך
ביתו במקום שהלך אהלם :

הלא · אתם שהייתם בארץ מרחק
שאלתם עוברי דרך על
נדיבותי וביתי הפתוח לרוחה וקבלתם
דבריהם כאלו ראיתם אותם לפי שנתנו
לכם בזה אותות ואמתלאות אי אפשר
להכחישם ולנכר אותם : תנכרו · כמו
ויתנכר אליהם הפך ההכרה והרי הוא
כאלו אמר ואותותם תכירו כלומר
ידעתם שהדבר אמת כאלו שלחום
אליכם יודעי אמתותם באותות וסמנים
והכרתם אותם סימנים :

כי · ואמרו אליכם עוברי דרך דעו
כי זה הנדיב אשר אבד עשרו
היתה שבתו גורל רשעו · והצלחתו
היתה לשעה עד שבא יומו · כי האיש
הרע הוא נחשך ונעצר מלבא עליו רעה
ליום אידו כטעם וגם רשע ליום רעה
וכמהו אשר חשכתי לעת צר ליום קרב
ומלחמה שפי׳ שאוצרות שלג השכעתים
והחשכתים להורידם לעת צרה על
הרשעים · וכן יחשך רע ר״ל הוא מוכנש
ונחשך ליום אידו : רע · כמו איש רע :
יום איד · הוא יום הצרה לומר יום חשך
מן ואיד יעלה מן הארץ · או הוא כמו
פידו וכידו: ליום עברות יובלו׳ לעברת
השם כמוהו כמוהם : יובלו · כמו יובאו
מן יובילו שי למורא · ויהיה רע לפי הפי׳
הזה תאר או יהיה שם ויאמר כי הרע העתיד לבא עליו הוא נחשב ליום איד
כטעם לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם והוא נחשך ליום אשר העברות יובלו אל
הרשע

כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־נָדִיב וְאַ
אֹהֶל מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים׃

כי תאמרו איה בית נדיב:
אם הדורות הראשונים
כך רשעים כמו בני המבול ואנשי
ביניהם איזה נדיב זוכה בנר

הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דֶ
וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ׃

הלא שאלתם עוברי דרך
הכותבים דברי
בדורו׳ השם אשר קצת ספריהם
כתבו הנהגת הדורות אבל עוברי דרך
אז : ואותותם לא תנכרו · ושנה
דרכיהם · לא יהיו בלתי נכרי׳ ומודעים
אצלכם בזה ובשאר הנהגותיהם:

כִּי לְיוֹם אֵיד יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם
עֲבָרוֹת יוּבָלוּ׃

כי ליום איד יחשך רע · כי או
שהיה קודם איזה איד
מדינה כמו בצורת או זולת זה
ביניהם איזה עשיר או גדול שהיה יכול
לעזור לכללות ולעשות איזה תקון
ברשעו היה חושך עצמו מזה ואין
מכלים · וכן : ליום עברות יובלו׳
ביום שהיה קורה עברת דבר או חרב
וזולת זה על קצת ההמון לא היה שם
איש עומד בפרץ אף על פי שהיה
לאל ידו :

הרשע והכל עולה לענין אחד · וענין הכתוב לומר כי כל עוברי דרך היודעים גדולתו וראו מפלתו יגזרו עליו שהוא רשע וכל זה המזמות אשר יחמסו רעי איוב על איוב וכל אלו הפסוקים כלם הם נמשכים :

מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ׃

מי יגיד על פניו דרכו · מי הוא שיוכיח על פניו רוע דרכו בזה · מי ישלם לו · לשפטים אותו על זה כי לא היה ביניהם שום בר מוכן לעשות שום תקון :

וְהוּא לִקְבָרוֹת יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד׃

מֻתְקוּ־לוֹ רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר׃

והוא לקברות יובל · בשלום לא במבול ולא במיתה משונה · ועל גדיש ישקוד · וישקוד ויתמיד נדרכין אלא עד שיזקן יותר מהגדיש הנקבר בעתו אחר שנתבשל ויבש הרבה באופן כי מתקו לו רגבי נחל · מתקו לו מתיקות עפר רגבי הקבר להיותו אז שבע ימים ואחריו כל אדם ימשוך · ולא היה לו המות בער או עונש כי אמנם ימשוך אחריו כל אדם :

מי · כל זה הוא מדברי עוברי דרך שגוזרים על הכתוב הזה שהוא רשע שאומרים מי יגיד על פני הרשע דרכו לומר לו שלא כדין עשיתי והוא עשה נקמה זו בכדיב : מי ישלם · לומר לא עשית יפה ואני אשלם מה שהספרת לזה בלא ספק אין יכולת ביד בני אדם לעשות זה על כן יש לנו לגזור שהוא רשע וכדין חלו עליו אלו הפגעי' : והוא · כל זה מדברי עוברי דרך שיאמרו כי זה המדיב כבר הגיע מעכייכו שהוא קרוב למיתה וימו' ולא ישוב עוד לביתו כי יובילוהו לבית הקברו' ויקברוהו בקבר מיוחד לו שם ושם יעמוד לעולם וישקוד תמיד על קברו · וי"מ גדיש גורם העפר שהוא על הקבר : וי"מ הקובה שנהגו לעשות בארץ ישראל על הקברים · וי"מ כי גדיש התבואות בשדות יעמד תמיד · ונראה לפרש גדיש העצמות שיאמרו אחר שיתעכל הבשר ולפי שידמו מיתת האדם לקצירת התבואה כמו כעלות גדיש בעתו · ידמו העצמות אל הגדיש : מתקו · כמשך אל ועל גדיש ישקוד

ודרך לענ' הוא זה שמלעיג עליהם שחושבים המיתה עונש אל הרשע ויאמר כי העוברים יאמרו זה האיש ימות ויעמוד בקברו לעולם לפי שמתקו לו וערבו לו הקבורות והרגבים אשר בנחל ולא ירבה להפרד מהם · ואחריו כל אדם ימשוך שימותו כלם כמו שמת הוא ולפניו מתו רבים אין מספר · והזכיר זה איוב כמלעיג על חביריו כי הכל שוין במיתה כצדיק כרשע ועד כאן השלים איוב דבריו במה שאמר ומזמות עלי יחמוסו והביא הענין דרך משל שהם דברי עוברי דרך לדעתי כן נראה לי פי' אלו הפסוקים וזאת היא שיטת רש"י ז"ל והוא כאות אל כוונתנו ויש פירושים אחרים שאינם נכונים :

ואיך

ואיך תנחמוני הבל׳ חסר השם והראוי תנחומי הבל:
ותשובותיכם נשאר מעל׳ תרגמו המתרגם ותיובתכון אשתאר בהון שקרא׳ כלומר ובתשובותיכם נשאר מעל׳ ואמר כי מה שאומר לו כי האל ית׳ לא יריע לטובים אלא ענשם על מרים ושאם ישובו מדרכיהם הרעי׳ ישוב אף יי׳ מעליהם הם תנחומי׳ הבל כי הוא צדיק גמור וחלו עליו פגעים רבי׳ ולזה לא יקוה טובה׳ וגם תשובותיהם שמוכיחים מרעת הרשעים שהוא רשע כמוהם נשאר בהם מעל ושקר כי אין תשובות אמתיות כמו שהוכיח בזה המזמור מטובות הרשעים:

וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי הָבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל:

ואיך תנחומי הבל׳ באמרכם שהאל לא יחזיק ביד מרעי׳
ותשובותיכם׳ בטענות שקר׳ נשאר מעל׳ שאתם מראי׳ להשיב לכבודו של האל ואיכם משיבים אלא לכבודכם ונמצא הן מעל בקרם:

הלאל׳ ישכון׳ מענין תועלת כמו הוכח בדבר לא ישכון כאשר יכעול ומלים לא יועיל בם׳ ואמר האם לאל יוכל אדם להועיל בכל מה שיאמר או שיעשה כי יועיל על דבריך לאל אדם משכיל וחכם כלומר כי אחר שאין לאל תועלת מבני אדם אם כן מה שאנחנו טוענים כנגדך אין כוונתינו להחניף אליו אחר שאין לו תועלת מדברינו אבל אנחנו עושים כן להיותינו רוצים באמת וחפצים בו: עלימו׳ שב אל הדברים או אל הטענותי׳ וי״מ שלאל יועיל שום דבר כי יועיל על מעשיו הטובים שיעשה אדם משכל הלא ברב שכלו וברב מעשיו לא יועיל לאל כי אם לעצמו׳ והתרגום את׳ האיפשר דלאלהא יוליף ברכם וכד יוליף איפשר דעלוהי מסנת׳ ואמר האם לאל ילמד האדם דעת וכי ילמד ישגיח האל על דבריו ויסתכל אותם ממנו כלל כי אתה בא ללמד לאלהי׳ דין ומשפט והוא כמו הלאל ילמד דעת׳ ישכון׳ לשון למוד כמו שהסכן הסכנתי: משכיל׳ לשון השגחה מלשון הסתכל כדברי רז״ל וכן חמה טובת שכל וטובת מראה והסתכלות׳ ונכון הוא זה הפי׳ וכבר הזכרתיו בפרקי׳ הקודמי׳ ויש פירושים אחרי׳ ואיכם נופלי׳ יפה על הלשון:
החפץ׳ יוכיח לאיוב על אמרו הרבה פעמים כי השם יתבר׳ עוות משפטו ואמר לו ואיך איפשר במי שהוא

וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל:

אליפז ג׳ הלאל יסכון גבר הנה אתה שמעלנו בקרם בתשובותינו שתכוננו לכבודנו במקום כבוד האל ית׳ האתכם יועיל האדם לאל בתשובותיו בוויכוחו׳ כי יסכון עלימו משכיל׳ כי המשכיל מועיל בהם לעצמו ולחברו

הֶחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם־בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ:

החפץ לאל כי תצדק· בעיון· כי תתם דרכיך במעשיות:

מצדיק בריותיו בהרבות להם תורה ומצות במה שאין לו הנאה מזה כי אם להם שישוו אותם בריבם עמו וכבר הקדמתי זה בפרקי': החפץ· כמו הנאה וכמהו כי מה חפצו בביתו אחריו: הבצע· הנאת ממון כמו מה בצע כי נהרוג את אחינו שתר' אנק' מה ממון נתהני לנא: תתם· מבנין הפעיל שרשו תמם והוא מענין תם ויושר כמו תמים אתה בדרכך:

הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ בַּמִּשְׁפָּט׃

המיראתך· יוכיחך· וכן טעית באמרך שחפצת להתוכח עם האל ית' כי למה יעשה כל זה שירצה להתוכח עמך על מעשיו כי אמנם שיוכוח כזה ראוי למי שירצה להצדיק דינו מיראת איזה מאשים או שופט וזה לא יקרה לאל ית' עמך:

המיראתך· כמו שבצדקתך לא תועיל לו כן ברשעתך אינך מזיק לו ולכן אינו מיסר אותך מפני יראתו ממך שלא תפרוק עולו מעל צוארך כמו שעושה מלך בשר ודם לבריותיו ואם כן תוכחות אלו אינם אלא מפני ענש חטאיך המרובים כמו שיפרש אחר זה: יוכיחך· כמו אשרי אנוש יוכיחנו אלוה לשון ייסורין ויש פירושים אחרים וזהו הנכון:

הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ׃

הלא רעתך רבה· וכן באמרך שאתה צדיק איך יעלה זה ברעתך שלא חטאת בדברים רבים אף על פי שלא גנבת ולא גזלת:

הלא· בתחלת דברי למדתי עליך זכות ואמרתי לך שייסוריך הם על קצת עבירות קלות דרך מוסר של אהבה ואתה לא רצית בטענתי זאת ואמרת כי ייסוריך הם קשים שאי איפשר להיותם ייסורין של אהבה ואני מודה לדבריך בזה עתה על כן אני גוזר כי כמו שענשך מרובה עד אין קץ כן היו רעותיך ועונותיך רבות עד אין קץ ואם לקית הרבה רשעת הרבה:

כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט׃

כי תחבול אחיך חנם כשהיה איזה אדם חייב לך והגיע הזמן לא היית ממתין יותר והיית ממשכנו אף על פי שהיית יודע שיפרע בלא זה אם תרחיב לו איזה זמן יותר· ובגדי ערומים· כשהיית יודע שלא היה לאל ידו לפרוע היית נפרע מן גלימא דעל כתפיה בלי חמלה:

כי· אלו הם רעותיך משם שאתה רע לבריות שהיית חובל וממשכן אחיך חנם בלא משפט כי יתחייבו שבועות תביעות של שקר ובאלמותיך היית ממשכנו· או ירצה לומר חנם במעט שכר עם היות מצות האל לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו: ובגדי ערומים תפשיט· בגזילה או במשכון והוא כפל דבר ומצות האל

היה

היא לא תשכב בעבוטו ואף על פי שאיוב לא היה מאלבשי התורה תפסו אותו
בהם מפני היותם מבות שכליות : ערומים · עם שופם כמו וטחני קמח כי
ערומים היו בעת הפשטם שאם כן מאי זה מלבום הפשיטם · וי״מ ערומי׳ לובשי
קרעי׳ וכן תר׳ המתר׳ ערום ויחף פחת ויחף ופוחת בלשון ר״זל הוא הלובש קרע

לא · תפסו על האכזריות כי גם היא עבירה מושכלת ואמרו שלא היה משקה לעיף אפילו מים ולא היה פורס לרעב לחמו ואיפשר שלא תפסו על הצדקה אלא שהיה עושק שכר שכיר עד שהיה מת בצמא וברעב ושכרו תחת ידו :

ואיש · וכי מפני שהיית איש זרוע תהיה לך הארץ לבדך ומפני שהיית נשוא פנים תתקיים בה לבדך וימותו האחרים בעירום ובצמא ובחוסר כל · וי״מ וא״ת ואלו היה כדבריך שאני רשע מפני מה זכיתי אל כל הכבוד הזה · לפי שהיית איש זרוע והיית גוזל את הרבי׳ היתה לך הארץ · ולפי שהיית נשוא פנים ומכובד מפני שסרך ישבת בה ונתקיימת בה · וי״מ לא מים עיף תשקה אבל התקיפים והאלמים היית נותן להם הארץ ומכבד אותם אבל האלמנות שלחת ריקם :

אלמנות · האלמנות שלחת ריקם מבתיהם אשר גזלת וזרועות בניהם היתומים אשר יחזיקו בשנות שבית שלא יכאו משם שברת והוצאתם משם בע״כ : או יאמר כי שלחת האלמנות ריקם כשבאו לשאול ממך כלום והיית מרכא תחת רגלך זרועות היתומי׳ בריבם עמך : ידוכא · שב אל הזרוע כי מכאכותו לשון זכר ... וזרועים ממנו יעמדו ואף על פי שהם לשון רבים בא עליו לשון יחיד על דרך ... בעדה כלומר כל אחד מהזרועים ידוכא כי אתה המדכא אותו וכל אלו הדברי ... הם חסרים על איוב הפך מה שמעיד בו הכתוב איש תם וישר ירא אלהים ... וסר מרע :

לא־מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָ... תִּמְנַע־לָחֶם ׃

לא · מים עיף תשקה · ... היית יכול לגמול חסד ... כמו שיקרה בהיות העשיר ... וצריך למים ואתה כמנעת ... חסרים כזה · ומרעב תמנע ... בהפקעת שערים בהביאך ... בתבואות :

וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂ... פָּנִים יֵשֶׁב בָּהּ ׃

ואיש · זרוע לו הארץ ונשוא פנים ... וגם בהיותך איש ... ונשוא פנים :

אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם וּזְרֹ... יְתֹמִים יְדֻכָּא ׃

אלמנות · שלחת ריקם ... יתומי׳ ידוכא׳ · ... אליך לעזרם :

עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ
פַּחַד פִּתְאֹם׃
אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא־תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־
מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃

על כן סביבותיך פחים · של כמרים
ושבא שמללו מתוכך · פחד
פתאום של אש אלקים · או חשך לא
תראה · עכה להמלט · וככן ששעת
מים תכסך :

הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה
רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ׃

הלא אלקים גובה · הלא ידעת שיש
אלוק עכם כבדל מגיע ומכחיב
בה שמים · וראה ראש ככבים כי
מו · ובכל זאת שתדע שכח האל ית'
משפיה לכל אלה :

על · על היות רעתך רבה פי' השם
ית' סביבותיך פחים ללכדך
בהם מכל סביבותיך שלא תוכל מהם
כי באו עליך כמה ייסורין מסביב
כשדים ושבא ואש אלהים ורוח גדולה
ושחין רע : ויבהלך פחד פתאם · מאלו
הפחים אשר סביבותיך ולא על חנם
היה כל זה :

או · זהו נקשר עם הפסוק שלמעלה
ממנו ואמר הנה יבהלך פחד
פתאום או תבא לך הכרה בפתע כמו
שלא ראה חשך העבים וכסתהו פתאם
ששעת מים והענין כי באה אליך הצרה
הזאת בלי דאגה מוכה על רוב העונו' :
ויש פירושים אחרים שאינם עולי' יפה :
הלא · מכאן ואילך יחשוד אותו כי
הוא רע לשמים ברעות של
כפירה בשלוק ההשגחה וכמו שאמר
הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך
יחזור ויאמר הלא אלוה גובה שמים
ומר לא מיראתך יוכיחך בלא עון והלא יש בך כפירה כי אמרת אלוה הוא
גובה שמים · ואסר ב"ית המסרת : וראה ראש ככבים כי רמו · והאל יותר מהם
ם כן איך ישגיח בזה העולם זאת היתה באמת רעתך · וככר פירשתי שכל
ה חטרים אילה לאיוב מהם אבל אליפז מתפכו להרשיעו במעשה ובאמונות
אילו כדברים לא היו בו · וככר התנכל איוב מכל זה במענהו האחרון כמו
שנפרש שם וזה הפי' יותר נכון משאר הפירושים :

וְאָמַרְתָּ מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד
עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט׃
עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג
שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ׃
הַאֹרַח עוֹלָם תִּשְׁמוֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ
מְתֵי־אָוֶן׃

חצי הספר

ואמרת · ועל אשר הוא בגובה
שמים אמרת מה ידע
אל באלו השפלים עזב יי' את הארץ
האם מן הערפל אשר סביביו ישפוט :
הבעד כמו הבפני' לשון מבעד לצמתך :
עבים · עבים סתר לו ולא ירצה
לראות בזה העולם
השפל ובעגולת שמים המקיפת שם
יתהלך ולא ישגיח על השפלי' : חוג כמו
בחוג וכקראת העגולה המקפת חוג

לפי שמתארים אותה במתונה הנקראת קונפאסי או יאמר חוג שמים יתהלך לפניו כמסך מבדיל :

האורח · ה״א האורח לתיה וכפתחה מפני החלף · יאמר הייטב הדבר הזה אשר אתה עושה לשמור אותו אורח אשר מעולם אשר דרכו באותו אורח מתי און שהאמינו בסלוק ההשגחה ואתה תופש היום דרכם · וי״מ אותו על דור המבול :

אשר · אשר הגיע מעוכם אותם מתי און שנכרתו ולא היה עתם מימותו ונהר הוצק ביסודם עד שנתגלה ונפל בנייכם אשר היו עליו :

יוצק · כמו הוצק והוא עתיד במקום עבר · ויסיד' חסר בית התפרת והנהר משל לתיקף הכרות · או יהיה רמז ש׳ המבול וכן דעת התרגו׳ · ורא׳בע ז״ל פי׳ יוצק יסיד׳ יהם דור המבול שסב הארץ שהו׳יסוד בני אד׳ כמו נהר שיוצק׳ק׳ לשון כרית׳ ובלש ן רז״ל שנים קטומין · כקטם ראשו · והוא הפוך כמו כבש וכ

האומרים · ואותם מתי און היו אומרים לאל שיסור מהם כלומר אתה מוסר ממנו ואין לך השגחה בנו · וגם היו אומרי׳ מהו פועל שדי למו והלא אין השגחתו בשפלים :

יפעל · לשון בינוני :

והוא · יתפרש הפסוק כפסוק הן לא בידם טובם וגו׳ שבא אחר ויאמרו לא׳ סור ממנו ודעת דרכך לא חפצנו כמו שבא זה אחך שאומרים לאל סור ממנו כלו׳ אחר שהם מסלקים ההשגחה רחמנא ליצלן מהאי דעתא כי אני מאמין כי האל מלא בתיהם טוב ודעתם הרעה הזאת ועצתם בסלוק ההשגחה רחקה מני ואתה איוב תפשת דרכם : עצת רשעים · כמו מחשבת הרשעים כמו שפירשתי למעלה ותפש אליפז

אֲשֶׁר־קֻמְּטוּ וְלֹא־עֵת נָהָר
יוּצַק יְסוֹדָם ׃

אמרת · מה ידע אל · והנגל השגחתו וחשבת תעבור אל התחתונים · שאמנם על דעתך מה שאמרו מתי און אכום וכת הכבא שאמרו שאין תנהיג יותר ככבד מן השמים ו ובזה הם קמטו ולא עת · נכרתו זמנם נהר יוצק יסודם · וכן יסודם כמו נהר המתהום מי גשמים שהוא יבש כמו רגע וכ אברו כמי ים אוקינום כמו שה חז״ל :

הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וּמַ
יִּפְעַל שַׁדַּי לָמוֹ ׃

האומרים · לאל סור ממנו · א לאל סור ממם כתפלל אליך · ומה יפעל שדי למו ש אנו צריכים ממנו :

וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוֹב וַעֲ
רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי ׃

והוא · מלא בתיהם טוב כי לא ו מיני התבואות ובא והמק כמכאים בהסתרלו׳ האדם זולת גזרה ועצת רשעי׳ שאמרו שהכל מן הגרי השמימיי׳ ורצונם ולפיכך פנו לעבוד רחקה ממני · שכבר בא אלינו מוס של

על שותרה ולכן כאשר חברו במכול :

יִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג־לָמוֹ ׃

יראו צדיקים זה ובכון שהיו צדיקים בדינם ונמלטו ראו בפורענות׳ וישמחו ונקי ילעג למו · נקי לבב ילעג על רעותם הנספרות שבאו מופתים על שותרם · ויהיה שמח ברעתם :

אִם־לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם אָכְלָה אֵשׁ ׃

הַסְכֶּן־נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם בָּהֶם תְּבוֹאַתְךָ טוֹבָה ׃

אם לא נכחד קימנו · לולי שבאותו הפורענות נכחד ונשחת קיומנו ומחיתנו שנשחת אז מזג היסודות כאמ׳ ואנכי משחיתם את הארץ וקרה אז קלקול בפירות הארץ ובבעלי חיים הנזונים מהם · ויתרם אכלה אש · והנכסים שנשארו מהם אכלה אותם אש העפוש · לכן אתה · הסכן נא עמו ושלם · הועיל אתה לעצמך עם הש״ית׳ שהועיל לך בתתו לך הכנה אל השלמו׳ הנכונה · ושלם · והשלם את נפשך השכלית בעיון ושלם גם כן במעשיות׳ ובכן בהם תבואתך טובה · בצמחים ובבה״ח אף על פי שכבר התקלקלו :

קַח־נָא מִפִּיו תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ ׃

קח נא מפיו תורה · בעיוניות · בלבבך · להתבונן בהם :

אליפז זה הלשון כמו שאמרו איוב כדומו אליו כי שקר דבר בזה ממני רחקה ולא ממך :

יראו · אמ׳ הרמב״ן ז״ל פירשם נקשרים ואמר יראו צדיקים וישמחו במפלתן של אלו וגם נקי ילעג להם כשיפלו חללים לפניו אם לא נכרתה תקומתינו עמהם כלומר שלו ושל צדיקים הנזכרים כי הם נכרתו ואנחנו קמנו ונתעודד ואם יתרם נחם ומתוכם אכלה אש : קימנו · שם דבר כלומר תקומה שלנו וקיומנו : יתרם · כמו ממונם · או כמו יתר שאת ויתר עז ויש פירושים אחרים וזהו היותר נכון :

הסכן · הרגיל עצמך עמו ללכת בדרכיו ואז תהיה בשלום ובדברים אלה תבא לך טובה : הסכן · כמו ההסכן הסכנתי לשון הרגל : ושלם · צווי במקום עתיד כמו ומות בהר כלומר תשלם · וי״ל צווי כלומר השתלם עמו ולא תריבהו · ובהם כלומר בהרגל ובהשלמת תבואתך טובה ויש פירושי׳ אחרים וזהו הנכון :

קח · נא מפיו כל מה שיורך כלומר התעסק במצות שכליות שתרחם על העניים ולא תגזלם כמו שעשית בשלותך ושים בלבבך אמונות ישרו׳ והרחק עצמך ממחשבת הכפירה משלול ההשגחה כמו שעשית בשלותך ואולם פירשנו זה הענין כן לפי שאיוב לא היה מאנשי התורה כקבלת רז״ל :

אם · דע כי השם ית׳ הוא מקבל בעלי תשובה ואף על פי שאתה גוזר שאתה רשע גמור במעשה ובמחשבה אינך באפס תקוה אבל יש תוחלת בענייניך בתשובה שאם תשוב תשובה

גמורה תהיה כבנה אחר היותך הרוס ונתוץ · או יהיה תבנה מענין בנים כמו ואבנה גם אנכי ממנה · ובמה תהיה התשובה בשתרחיק עולה מאהלך והעול היה במעשה בגזלות ואונאות כמו לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה והיה במחשבה ובדבור כמו האלם תדברו עולה ·

אִם־תָּשׁוּב עַד־שַׁדַּי תִּבָּ[illegible] תַּרְחִיק עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ:

אם תשוב עד שדי · אם תהיה [illegible] התשובה לעשות רצונו · תבנ[illegible] ותתקן עניניך מיד ועם זה תרחיק עולה מאהליך · שלא יוכלו לקנו[illegible] עולה :

והרחקתם היא שתשיב הגזילות ותשוב מאמונת הכפירה אשר האמנת בשלותך וכבר פירשתי בפסוק אם און בידך הרחיקהו אך היה אפשר לאיוב לה[illegible] הגזילות והוא עני · ואפשר שיאמר אם תשוב עד שדי תבנה בבנין עדי עד בעושר ובנכסים ובכבוד ואז תרחיק עולה מאהלך שתשיב הגזילות · והראשון יותר נכון:

ושית · יגדל עשרך עד שתשים על העפר זהב וירבה לך כמו סלעי הנחלים הזהב הבא מאופיר : בצר · לשון זהב · וי"ת מבצר כלומר לא תצטרך לשים בסלע קנך רק על עפרי · וי"ת ובצור נחלים כמו שהצור נחלים ישטופו כן ירבה זהב אופיר אצלך · או יאמר הזהב יהיה נחשב בלבך כעפר ואופיר כצור נחלים : ושית · כלומר תשית בלבך: על עפרי כמו עם עפר וכמהו ויבאו האנשים על הנשים: והיה · כתב רש"י ז"ל שאי אפשר היות שדי קדם שאם כן היא קללה כמו ואת היית בעכרי · אבל

וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר וּבְ[illegible] נְחָלִים אוֹפִיר:

ושית · על עפר בצר · ואתה [illegible] הזהב עלי עפר כמו [illegible] בלתי נחשב אצלך · אופיר · זה[illegible] אופיר · והיה שדי בצריך וכסף תועפ[illegible] לך · הוא יהיה לך אוצר זהב וכסף [illegible] חוזק כענין הון עשיר קרית עזו :

וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפ[illegible] לָךְ:

רבינו סעדיה ז"ל פי' קדם ופי' בצריך לשון מבצר והוא כמו יי' סלעי ומצודתי וכן מצאתי באגדה שמות רבה והראב"ע ז"ל פי' אותו כמו כקול שדי כלומר יהיה חזק זה בך : בצרך · לשון זהב כמו ושית על עפר בצר והוא לשון יחיד לפי ש[illegible] בו יו"ד והרי"ש בסגול מפני האתנח וכסף תועפות לך הוא כפל לשון כי תועפות לשון תוקף כמו תועפות ראם לו · ואפשר שהוא מתרגום וכפלת ותעוף שהדבר הכפול הוא חזק או הוא כגזר מעופפות שהעופפות מורה על התוקף · וי"ת והיה האל בצרך שהם האויבים להשמידם ולהכריתם או יהיה עמך בצרתך וכ[illegible] פירשוהו רז"ל והתרגום תרגם ויהיה שדי כרך תקפך :

כי · כי אז בשובך תתענג עליו כבן המתענג על אביו בגעגועין

ופניך

כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂ[illegible]

אל

אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ׃

כי אז על שדי תתענג · בהשלימך נפשך השכלית · ותשא אל אלוה פניך · בתפלה:

תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם׃

תעתיר אליו וישמעך · שתקובל תפלתך · ונדריך תשלם שיהיה לאל ידיך ·

[וְ]תִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר׃

על דרכיך נגה אור · אור שכלי יגה ויאור בדרכי עיונך ·

[כִּי־]הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ׃

[יְמַ]לֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃

כי · השפילו · כאשר יקרה שתראה שאחרים זולתך השפילו כוונתם [א]ל החמריות · ותאמר גוה ושח עינים [יו]שיע · ואתה תתפלל בעדם ותאמר [יה]י רצון שהאל ית׳ יושיע גוה שהוא [ה]גוף ויזכור כי בשר המה ויושיע כמו [כ]ן שח עינים שמביט לחמריות בלבד [ב]בלי דעת · כי אתנם · ימלט אי נקי · [ה]נה מדרכי טובו של האל ית׳ ברוב [ר]חמיו הוא שיספיק נקי אחד למלט את [כ]ל אי כאמרו אם יש עושה משפט [ו]מבקש אמונה ואסלח לה · ונמלט ·

כאשר

ופניך אשר נפלו תשאם אליו ולא תבוש ממנו כענין הלא אם תטיב שאת אחר אמרו ולמה נפלו פניך:

תעתיר · תהיה דבק עמו בזה האופן שיקבל תפלתך ולא תבוש משברך ונדריך אשר תדור בעת תפלתך כמנהג המתפללים שאומרים אם יהיה אלהים עמדי ושמרני ויראני בשובאי אתן זבחים ונסכים תשלם אותן נדרים כי יבא רצונך ותצטרך לשלם נדריך כטע׳ אשר נדרתי אשלמה ישועתה ליי׳ וידבק עם זה ותגזר אומר בנדרת עליו ויקם לך ותצטרך לשלם נדריך · ד״א אותו על רוב העושר והראשון יותר נכון:

ותגזר · תגיע באופן מההצלחה שכל מה שישאלו עיניך לא תאצל מהם כאלו אתה גוזר והדבר מתקיים מאליו: ותגזר · הזיין בפתח ויקם · הו׳ מפעל קל והוא בודר שאות׳ יקום כלומר יתקיים וכשתלך לא יצר צעדיך כי בכל דרכיך נגה אור עליהם כלומר בכל מעשיך כמי שהולך באור טהינו ככשל:

כי · כאשר השפילו מן השמים לבני אדם תאמר ותגזר עליהם כי מפני גאותם ורשעתם הושפלו כי האל ית׳ שח עינים יושיע:

ימלט · וכאשר ימלט הא׳ האי אשר בתו׳ אים ולא יכשנו בשאון גליו תאמר לו נקי אתה ואתה נמלט בבור כפיך · או כשימלט אי נקי תאמר אתה נמלט בבור כפיך ותאמ׳ שבפסוק הראשון הוא נמשך בזה הפסוק: אוי כמו יושב האי זה׳ מלשון איי הים · וי״א אינו והוא חסר שי״ן והראשון יותר נכון ואיפשר לפרש ימלט השי״ בזכותך אי

נקי

כקי ויהיה נמלט בבור כפיך : ונמלט · בפעל עבר והוא הופכו לעתיד כי מלאכוהו בפתח ואלו היה בינוני היה קמץ ויש פירושים אחרים ומדרשות וזהו היותר נכון בפסוקים אלה :

גם · פרש"י ז"ל וזה לשונו אחר כל התנחומין הללו מרי שיחו במקומו עומד כי אין תנחום בדבריכם : ידי כבדה על אנחתי · מכת נגעי תקפה יותר מאנחות שאני צועק וקובל על מכתי על כן עשה מרי מלשון מרירו' וכן דעת התרגום אמר לחוד זימנא מריר מימרי מחתי תקפת על תונחתי · ידי מכתי כמו ידי לילה נגרה · ויש פי' אחרים וזהו היותר נכון וכ"ש אחר שמלאכוהו בתרגום וכבר פירשנוהו על דר אחר בפרקים וגם הוא נכון :

מי · הלואי הייתי יודע אי זה מקום האלוה שהזכרת אתה אליפז באמרך ותשא אל אלוה פניך והייתי מוצא אותו במקומו ואבא עד תכונתו מקום כסאו אשר הוא מכון לשבתו ונקרא מקום הכסא תכונתו לפי שהוא נכון לישב שם כמו שנק' מכון לשבתך :

אערכה · וכשאעמוד לפניו אסדר [illegible] טענותי לפניו כי הוא היודע צדקתי אבל עמכם לא יועילו טענותי כי אתם חושדים אותי בטענות של שקר : ופי אמלא תוכחות · כי לא אנמנס בדברי ואין לי טענה אח[רת] ללמד זכות עלי אבל פי מלא תוכחות בזה : משפטי · כמו טענות וכבר פירשתי[ו]

ארעה · כלומר אי אפשר שיטעון [illegible] עלי מה שטענתם אתם מרשע שאינו בי כי אני ארע מלים שיענני הוא בעצמו אם יש בי אם לא ואבינה מה שיאמר לי כי לא יטעון עלי כזבים כמוכם אשר לא ארע ולא אבין

לדבריכם

כאשר תאמר באלה בתפלתך ... גוה ושח עינים · בבור כפך · בקיו[ם] ידיך אמונה להתפלל :

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר :

גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְ[דָה] עַל־אַנְחָתִי :

מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ :

איוב ח גם · היום · שאחרי[...] המיראות' ונכון[...]

ומלא יאות לאל ית' להתוכח עמו [...] שיחו · לא יחדל שיחי המר והוא שי[חי] כבדה על אנחתי · שהמכה כנו[...] אחד יותר על מה שתורה אנחתי ובכ[...] אני אומר · מי יתן ידעתי ואמצאהו [...] מי יתן שאזכה לנכוחה ואמצאהו לדנ[...] עמו · אבא עד תכונתו · באופן שאמ[...] תכונת דרכיו כי אז :

אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַ[לֵּא] תוֹכָחוֹת :

אערכה לפניו משפט לצדק די[...] ופי אמלא תוכחות · גג[...] האל הרע :

אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַ[ה] יֹּאמַר לִי :

אדעה מלים יענני · ואתבונן [...] כי אתם תכרב בת יר[...] עמדי

עמדי לא יאין ספק שלא יריב ברב כח:

הֲבְרָב־כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא־יָשִׂם בִּי׃

אך הוא ישים בי · אכן הוא ישים בי כח להתוכח כמו שקרה לרכיאל כאמרו ובדברו עמי התחזקתי:

לדבריכם לפי שאין בפיכם נכונה: הברב · האם תאמר כחו רב מכוחי יריב עמדי להראו׳ גבורתו: לא · כלומר לא יעשה ככה אך הוא ישים עלי שם במקום המשפט אדם ישר שאהא נכח עמו כדי שלא איראנו ואז אפלט נפשי לנצח משופטי כי סיפר יזכני באמת בשמעו תוכחתי: ישים בי · כמו ישים עלי כמו הבהמה אשר רוכב בה כלומר עליה · זה פי׳ הרמב״ן ז״ל לקשור זה הפסוק עם הבא אחריו · עוד פי׳ לא אך הוא ישים בי לא יעשה כן לריב עמי בכחו הגדול אך הוא בכבודו ישים בי לבו לראות אם חטאתי אם לא: ישים בי · כלו׳ ישים בי לב וכתאו וישימו ויסכילו · וכן מבלי משים וכן פי׳ הראב״ע · עוד יש פירושים אחרים ומה שכתבתי ה״א הנכון · עוד שמעתי פי׳ כאח על זה הפסוק א׳ הברוב כח יריב עמדי ר״ל אם רוצה השי׳ לריב עמי ברוב כח בתחלה לא יאמר לשטן הנו בידך אך את נפשו שמור רוצה לומר לא אך שאמר לשטן ישים בי אבל באמת שלא יריב עמי ברוב כחו:

שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי׃

שם ישר נוכח עמו · ובזה יהיה כל ישר לב יכול להתוכח עמו · ואפלטה לנצח משופטי · מיד הא׳ הרע:

שם · שם אהיה ישר ואהיה נכח תפעלו עמו ואפלטה נפשי לנצח משופטי או יאמר שם אהיה נכח עמו משפט ישר שלא אטעון רק האמת ובזה אפלט עצמי מה שופטו והרן אותי אלו המשפטים · זהו הנכון בזה ויש פירושים אחרים:

הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ׃

הן קדם אהלך ואיננו ואינו רחוק שאשיג זה כי אמנם שכינה בכל מקום באופן מה כמו שנתבאר מדרכי שונו בכל כר אף על פי שלא אראנו כמו מקום שאינו במקום זולת מקו׳:

הן · יחזור לראש התלונה שאמר מי יתן ידעתי ואמצאהו יאמר כי לא יוכל למצוא אותו בארבע רוחות העולם: קדם · מזרח לפי שמשם היא זריחת השמש נקרא קדם ושכנגדו נקרא אחור והוא המערב:

שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־אָחַז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה׃

שמאל · שמאל הוא הצפון כי מי שפניו אל המזרח שהם פני העולם לפי שמשם התחלת הזריחה יהיה שמאלו לצד צפון ושכנגדו נקרא ימין והוא הדרום ואמר לצון עשייה בצפון לפי שמשם הוא הישוב · והוא התחלת העשוי בישובו בכדור הארץ: יעטוף · לשון כסוי ועטיפה כי הדרום הוא

מכוסה

מכוסה במימי אוקינוס אחז לשון ראיה והראי' בתפלותו אחזה ולכן הוא אומ'
ואלו היה לשון אחיזה והאל"ף שרש היה מלרע :

כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃

כי · ר"ל שהוא חוזר למ"ש מי יתן ידעתי ואמצאהו כלו על כן אני רוצה להתוכח עמו כי הוא היודע דרכי ומעשי ואם בחנני כזהב אצא טהור · ורש"י ז"ל פי' שהוא שב אל שקרוב שאמר הן קדם אהליך וגו' כלומר לפי שידע שהדרך אשר עמדי ומעשי הם טובים

כי ידע דרך עמדי · ובהיות כי ידע סתרי דרכי בחנני · ראה יוס' לבי ובכן כזהב אצא · צדיק ונקי נרא:

ובחנני ויצאתי נקי כזהב מפני זה הוא בורח מלהתוכח עמי והוא היותר נאות לג
בוונתינו כי איוב היה טוען שהשי"ת ידע מעשיו וייסרהו שלא כדין : דרך עמדי ·
כלומר הדרך שהיתה עמי לילך בה לא הייתי נוטה ימין ושמאל מהדרך הישרה:
בחנני כזהב אצא · הוא חסר כלומר אצא טהור או אינו חסר יאמר בחנני כזהב
אצא · וידוע שהזהב הוא נקי בלא סיגים · ויורה לומר כי כבר בחנו השם ית'
במחשבתו ומצאו נקי בלי שום עון ידכאהו תחת רגליו דרך איבה בלא משפט:

בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃

באשורו · ומהו הדרך אשר היה עמדי שהיתה אוחזת רגלי ללכת בדרכו ובכתיב מצותיו השכלית כמו שיפרש איוב עוד במענה שאחר זה ולא הייתי מטה דרכי מדרכו אבל שמרתי אותו ללכת בו : באשורו · כמו מעגלו וכמהו כונן אשורי · אם תטה אשורי : אט · שרשו נטה והאל"ף למדבר בעדו על משקל ואך אותך והוא מבנין הפעיל והוא יוצא אל הדרך כלומ' לא הייתי מטה הדרך והוא עתיד במקום הווה :

באשורו אחזה רגלי · ועל מה שאמרת שחטאתי כנג
שלא הטיתי כלפי חסד עם אותם ש
חייבים לי וזולתם · איכי ראוי לענ
ענש בשביל זה כי באשורו אחזה רגלי
כדרך אשר צוה בתורת בני נח כש
שורת הדין דרכו שמרתי · ובגלוי עריות
ולא אט · בשפיכות דמים :

מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃

מצות · ר"ל חסר כמו מצות שפתיו שמרתי ואין צורך אבל הוא נקשר למעלה דרכו שמרתי ולא אט מצות שפתיו ולא אמיש אותם מחקי ומתכונני היה לצפון אמרי פיו בלבבי כדי שאהיה זהיר בעשייתם כן פי' הראב"ע ז"ל ורש"י ז"ל פי' מחקי יותר מחקי כלומר יות' מחקי פרנסתי הייתי צופן אמרי פיו מענין הטריפני לחם חקי :

מצות שפתיו באסורו מאכל ש
דם ואבר מן החי ולא אמי
אותם המצות מחקי · מלאם חק
צפנתי אמרי פיו · בלבבי שלא שכחתי

וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ :

והוא באחד והנה · פיו שבות את שם הוא לפעלם על ענין אחרי · ומי ישיבנו · לבית מכות אחרו' · ונפשו אותה ויעש · הנה כבר נעשה כל מה שאותה ורצה בלי שום תוספת על הצריך ולא חסרון ממנו :

והוא · זה הייתי חפץ אם היה אפשר כלומר להתוכח עמו אבל הוא יחיד בעולמו ומי יוכל להשיב אליו על מעשיו משום שלא כדין שמדרך המתוכחים הוא שיהיו שניהם שוים ובואי אפשר כי אין כמוהו על כן כל מה שאותה נפשו לעשות בי הן כדין הן שלא כדין עשה : באחד · כמו אחד וכן אמר התרגום ואין הוא יחידאי ומאן יתיביניה ונפשיה רגגת ועבדת · והבית היא נוספת כמו כי ביה יי' צור עולמים · ביה שמו : או הוא כענין יי' בם כלומר שאין עולמו מקומו ועל דרך הפילוסופים יש בו סוד כי אין אחדותו כשאר אחדות הנמצאים כי הוא ואחדותו שם דבר אחד · וכן רמז החכם ר"א ז"ל ויש בו ענין נסתר למקבלי האמת ולא זכינו בו · וי"ת אותה מן והתאויתם לשון גבול ואינו נכון בעבור כי מצינו בכל אות נפשך ובעבור שתרגם רגגת כמו לא תתאוה לא תירוג :

כִּי יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ :

כי · ישלים חקי · עשה כל הצריך לשלמותי · וכהנה רבות עמו [...]ן עשה בדברי' רבים אשר לשלמותם [...]ינם שובלים תוספת וגרעון ולכן אין להוסיף על דברין :

כי · פי' הרמבן ז"ל שהוא קשור עם הפסוקים הנזכרים באמרו אחזה רגלי תמכו שפתיו ולא אמיש כל זה אעשה בעבור החסד והטוב אשר גמלני מנעורי כי יעשה בשלמות חקי ויספק כל צרכי וכהנה רבות עמו טובות וגדולות אשר גמלני ביצירתי ושמירת נפשי כאשר הזכיר בפסוק הלא כחלב תתיכני וגו' הענין על כן מפניו אבהל · וכן לפי' הרלב"ג ז"לה"ה והתרגום פי' כי נפשו אותה ויעש כי ברצונו ומלא החק אשר גזר עלי לשיותי נדון תמיד בייסורי' : וכהנה רבות עמו לעשות לאחרים כרצונו וכן פירשוהו הראשונים ז"ל :

עַל כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ :
וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי :
כִּי לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה אֹפֶל :

על · על כן שאינו גומל לאדם כפי דרכיו מפניו אבהל וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו · וי"ת אותו על ענין מעלת האל ורוממותו לפי הפי' שפי' הרמבן בפסוק כי ישלים חקי והראשון יותר נכון ונוא הנאות לכונתינו בדעת איוב :

ואל · כי רובי המפרשי' ז"ל פירשו או

הפסוקים כן הנה אחר ית' שם מורך בלבבי אחר שהייתי אמיץ בגבורים : ושדי הבהילני · ולמה הבהילני על אשר לא נכרתי מפני זה החושך ושיעורו הבאים עלי כלומר קודם בואם ועל אשר לא כסה זה האופל מפני · ויהיה כי לא · הנזכר בראש הפסוק משמש לשנים כלומר וגם כי לא מפני כסה אופל · או יתפרש בלא חסרון כלו' ושיה

על כן מפניו אבהל · בהתבונני
נשא נכבד כזה שהוא
בחירו לתכלית על אופן שלא
אתבונן · ובהתבונני אפחד ממנו ·
כי לא נצמתי מפני חשך · כי
הברות לא השחיתני כ"כ שלהתבונן
מפני לא כסה אופל · של הצער
באופן שעלם ממני :

מכסה אופל גדול אשר נפל עלי ביום בואת הצרות · ובא על דרך למה ירך
אור · ותכונה כי הוא חפץ לא היותו כל היותו עם אלו המכאובים · ו"א ויהל
לבי ושדי הבהילני כי לולא שיד יי' היתה בי לא נצמתי מפני חשך כי לא היה
ביד החשך להצמיתני שלא אשיב על דבריו כרצוני ולא היה מכסה אותי
אופל שלא ארחנו אבל המורך והשכלה שעשה לי גרם לי שאיני יכול להח
שמו : נצמתי · לשון כריתה מענין לצמיתות :

מדוע · רבו המפרשים בזה הפסוק ושיותר נכון שבהם מה שפי' הראב"ע ז"ל והוא שיאמר למה לא נצפנו העתים שאלו נצפנו עתים משדי לא הייתי מתרעם עליו כי יודעיו לא ידעו מה יהי' אבל הוא שידע העתים ושימי' שיעשו בהם הרשעים הרשע למה יחריש כן פי' הרמב"ן וזהו שבא אח"כ גבולות ישיגו : וחזו ימיו · כמו ראו ימיו ו"מ כי הוא מנחי העי"ן ושרשו חוז על משקל כי שמו אותי ופירושו לשון גבול מן מחוז חפצם כלומר כי ימיו אין להם גבול וסוף כי הוא ראשון והוא אחרון

מדוע משדי לא נצפנו עתים
וידעו לא חזו ימיו :

מדוע משדי לא נצפנו עתים
הדברים הזמניים ·
ויודעיו לא חזו ימיו · אעפ"י שהמתפי
ומתבוננים אליו לא חזו בו זמן ונ
השכימו שאינו נופל תחת הזמן וזה
ידעתי שהסבה בזה היא שאין ידיע
בנמצאים באה לו מצד הנמצאים א
מצד עצמו שאין לשום נמצא ש
מציאות זולתי ממציאותו :

וכיון שאין להם גבול והוא יודע מה שיעשו הרשעים לעתיד למה יחריש שינית
לרצונם :

גבולות · הפליג ברשעת הרשעים וטוב הצלחתם לסתור דעת אליפז שמביא מרשעת הרשעים שאיוב הוא רשע כמותם והנה רשעתם של רשעים היא מפורסמת שאי אפשר ללמד זכות עליהם שאמר שמא הם
צדיקים

גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו
גבולות ישיגו · לכן אני כנגד א
זה הכונה שהוא כ"כ של
ויכול להתקומם ישכול קלקול הרשעי
הקורה במציאות ובסדר המשפיע' מאחר
על

על הטלם שבשנים כי הם מסיגי' גבול עדר גזלו וירעו · בפרהסיא :

צדיקים כי הם מסיגים גבולות שכיניהם למען הרחיב את גבולם · והוא מענין לא תסיג גבול רעך שהוא מחזירו לאחור וגודר גדר שדהו בשנים מגבולו לתוך שדה חבירו · וזהו שתרגם אנק' לא תשני : ועדר אחרים גזלו וירעו · אותם לעצמם ולא ימהרו לשחטו כי אין יראת אכשים עליהם :

חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה׃

יַטּוּ אֶבְיוֹנִים מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִיֵּי־אָרֶץ׃

חמור · הם גוזלים אלו השלושים וחמור היתומים הם ינהגו ולוקחים להיות שלהם · ושור אלמנה יקחו אותו משכון כאלו היה להם חוב אצלה כענין כי תחבול אחיך חכם :

יטו · כל אלו הרעות הם כמשכות אל מה שאמר בסוף ואלוה לא ישים תפלה כי הוא נקשר עם מדוע משדי לא נצפנו עתים כמו שפירשתי : יטו · הוא מבנין הפעיל והוא יוצא לשנים כמו לשטות הדרך כי משני שהם גוזלים עוברי דרכים האביונים שאין בהם כח להמלט נוטים מן הדרך · ועניי ארץ כלם יחדיו מתחבאים מפחדם :

הֵן פְּרָאִים בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים׃

הן · פראים במדבר · והנה האלי' בסדר המביאות הסגיח בזה שהחיות המזיקות הטורפות שוכנות במדברות שלא יבאו בישוב להזיק ובמדבר הכין מזונותם להם ולבניהם והרשעים המזיקים בלתי טוס יראת ה' :

הן · הנה אלה רשעים הם כפראים למודי מדבר כי שם משכנותם והם כמו אותם בני אדם שהם יוצאים בפעלם בבקר השכם כן הם משחרים לטרוף טרף ומארץ ערבה ושוחה משם יש לו להם לנעריו כלומר אין לו אומנות להוציא משנה פרנסת ביתו כי אם הרץ ערבה לפי שפם הוא גוזל הבריות ובגזלותיו נותן לחם לנעריו : פראים · חסר כף הדמיון וכמהו ועיר פרא אדם יולד וכן והוא יהיה פרא אדם · וכן יצאו בפעלם חסר מלת כמו כלומר כמו אשר יצאו בפעלם כן הם משחרים לטרף · והתרגום אמר הא כמרודיא במדברא הא כדין נפקין בעובדהון בישיא מקדמין לבזתא במיסרא לית מיכלא לטליי · ערבה · הוא המקום שאינו מיושב :

בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יִקְצוֹרוּ וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ׃

בשדה · בלילו שתי מלות כלומר בשדה שאינה שלו יקצורו כי הם גוזלים הפרות וקוצרים אותם :

וכרם רשע בעל זרוע הם מתגברים עליו ובוצרים הלקט שלו לעצמם :
ילקשו · מענין והנה לקש אחר גזי המלך שתרגו׳ כסחא · וכן מסעף פארה שהוא כריתת הסעיף · וכן אמר התרגום בחקלא מרלא דילהון חצדין וכרמא דרשיעיא יכסחון · וי״ל בלילו מלה אחת כמו אם יגעה שור על בלילו · ולפי שדמה אותם לפראים דמה התבואה שאוכלין משדות אחרים אל המספוא ·

בלילו יקצורו · אפילו הבליל שהו... מאכל בהמה וקצירו כא... היו הם הגזלים בשדי יתומים ואלמ... וכרם רשע ילקשו · אבל מפני או... בשר ודם לא יגזלו בכרם רשע אנ... יניחוהו להיות מאוחר ובכן יבצר... בעליו אחר תכלית הבשול ובזה מר... שמחשיבים יותר מורא בשר וד... מיראת האל ית׳ :

וי״מ ילקשו מענין איחור כלומר שהם מאחרים אותו ואינם בוצרים אותו עם ש... בני אדם מפחדתם מהם עד שיבאו הם ויבצרום · וי״מ וכרם רשע שכמוהם ... אותו כי אינם גוזלים אלא העניים האומללים אבל אל הרשעים אינם גוזלים ... שאינו צריך למהר בבצירה מפחד גזילותיהם אבל הם מלקטים אותו כרצונ...

ערום · ילינו הוא פועל יוצא כלומר הם מפשיטים העני עד שילין ערום מבלי לבוש כי יש ערום ויש לו לבוש כמו שפירש בפסוק ובגדי ערומים תפשיט · ובזמן הקרה ישאר העני בלא כסות ואין מרחמים עליו להפשיטו אפילו באותו הזמן :

מזרם · ואלו הערומים יתלחלחו מזרם ההרי׳ לפי שמבלי מחסה הם נחבאים בנקיקי הסלעים ומחבקים צור והזרם הוא יורד ומקלח

עָרוֹם יָלִינוּ מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵ...
כְּסוּת בַּקָּרָה ׃

ערום ילינו בלי לבוש · ול... התקיפים בלבד ועשו ... אבל גם קצת דלתהעם כשיגו... קצתם על קצתם :

מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ וּמִבְּלִי מַחְ...
חִבְּקוּ צוּר ׃

עליהם ומרטיבם והוא לשון לחות שהם כמו העשבים המגולים ונרטבי... מהלחות היורד עליהם מההרים: ירטבו· לשון לחות כמו רטוב הוא לפני שמש ... חבקו צור· כמו חבקו אשפתות כי הנסתר בחגוי סלע ובאשפתות הוא כמו מחב... אותם והיה ראוי לומר חבקם צור לפי שהם בתוכו אבל הוא להפלגה לפי שה... מתחזקים להתחבא בתוכם :

יגזלו · פי׳ הגאון רבינו סעדיה ז״ל משוד לשון השודד שודד כלומר מאכה גם לשודד הם גוזלים היתום · ורש״י ז״ל פי׳ אותו לשון ושור מלכים תינקי כלומר שהם גוזלים היתו׳ משדי אמו ונכון הוא לפי שזכר יתום שהוא

יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל עָנִי יַחְבֹּ...
עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִ...
נָשְׂאוּ עֹמֶר ׃

יגזלו משוד יתום · מבטלים א... אמו

למו מלהמיקו : ועל עני יחבולו · החבולות לגזול באופן כי הנגזלים ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עומר · ולא בלבד יגזלו מה שימצאו ביד הנגזלי' אבל יגזלו גם שכר טרחם ומזונותם באופן שישאו עמרים של תבואה לרשעים ועם זה יהיו רעבים וכן כשיעשו מלאכה :

שהוא הקטן היונק והתרגום אמר יאנסון מביזת ייתם עשאו לשון שוד ושבר ועשאו שמוך אל היתום כלומר כי היתום שנשאר לו מעט משוד ושבר אביו שמת והניחו נשבר ונדכה יגזלו אותו ממנו · ועל עני יחבולו כלומר כי הרשעים כשאין להם מעות להוציא הם ממשכנים בגדיהן ואין סומכין על העני שיגזלו אותו לפרוע חובם :

יחבולו · לשון משכון כמו אם חבול תחבול · וי"מ ועל עני כמו ואת עני או הלבוש אשר על עני כענין יחבלו שור אלמנה והראשון יותר נכון :

ערום · הלכו הוא יוצא כלומר הם גורמים שילך הערום והוא מי שלובש קרעים : מבלי לבוש · כלל כמו שפי' בפסוק ובגדי ערומים תפשיט :

ורעבים נשאו עומר · פי' רש"י ז"ל והרעבים נשאו עומר · עוד פי' ואשר נשאו עומר הלכו אותם רעבים כי יגזלו אותו מהם · ויהיה הרצון שהעשירים שיש להם עמרים הם גוזלים אותם עד שישארו רעבים · או יהיה הרצון שאפילו הרעבים שנשאו עומר מן השדה שנתנוהו להם לצדקה אותו עומר גזלוהו מהם ויהיה כקשר עם יגזלו משוד יתום ויגזלו רעבים שנשאו עומר :

בֵּין־שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצְמָאוּ׃

בין שורותם · שורות זיתי הרשעים נשם יצהירו · יעשו שיצהר · יקבים דרכו ויצמאו · וכן כשידרכו ביקבים נשארו צמאים שלא נתנו להם מהיקבים לשתות :

מֵעִיר מְתִים יִנְאָקוּ וְנֶפֶשׁ־חֲלָלִים תְּשַׁוֵּעַ וֶאֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׂים תִּפְלָה׃

מעיר · מתים ינאקו מפני עוות הדין בגוף ובממון · ואלוה לא ישים תפלה · לא ישים חסרון בכח הרשעים למנוע שלא יזיקו כל כך כמו שמנע הזק חיות הבר :

בין · בין שורות בית הבד עושים בני אדם יצהר מהזתים ודורכים יקבים מהענבים ויצמאו מהיצהר והיקב כי הרשעים יגזלוהו מהם וי"מ בין שורותם בין חומותם כלו' בני האדם הם מתחבאי' כשעושים שמן ועושים אותו בין החומות בהצנע והוא מענין בנות צעדה עלי שור : יצהירו · לשון יצהר ונקרא השמן יצהר לפי שהוא מאיר הלילה בנר כצהרים : מעיר · מתוך העיר האנשים הם צועקים מהחמס הנעשה להם מאלה הרשעים ובדרכים נפש חללי חרבם תשוב כטעם קול דמי אחיך צועקים · או יאמר כי בשעת ההריגה היו צועקים ואין מציל או בני אדם היו צועקים מהחמס כאלו הם חללים ועם כל אלה הצעקות שאלות

לא ימים תפלה במעשיהם של הרשעים · אבל הם מתקיימים בעשיית הת
המופלג כפי רצונם ועל זה רך לבבי ושדי הבהילני · ואני אומר מרוע מפני לא
נצפנו עתים כמו שפירשתי כי כל זה הענין הוא נסמך אל ואלוה לא ישים תפלה:
עתים · כמו מתי מספר כלומר אנשים : ידאתו · ידעתו כמו ונאק נאקות חלל והוא
הפוך מן האנק דום : תפלה · הוא דבר שאין בו קיימה כמו והנם טחים אותו תפל
או דבר שאין בו טעם כמו היאכל תפל מבלי מלח כלומר דבריהם מתקיימים
כמו הדברים שיש להם טעם · והתרגום אמר מקרתא בני אנשא כהקים וגנח
קטולין תרבא תכלה ואלהא לא ישוי חובא · פירשו לשון תמיהה והגון
שהוא נקשר בראש הענין · וכן פירשוהו הראשונים ז"ל :

המה · ית שאלו הרשעים הם היו מורדים באור העולם וזהו הקב"ה ולא הכירו דרכי מדותיו ולא ישבו בנתיב אזהרותיו · וי"ת שהם היו מורדים באור היום כאלו הם מואסים אותו לפי שכל מעשיהם הם בחשך כמו שיפרש בפסוקים האחרים · ולא הכירו דרכיו כי הם בורחים ממנו כמו רח: ולא ישבו בנתיבותיו · רק יכנסו ביערים ובמקומות הסתר והחשך · ובי"ת במורדי כב"ת ואת היית בעוכרי והוא לשון מרד · ו"ית אותו מענין במורד בית חורון
כלומר בעת רידת היום ועריבת היום :

הֵמָּה הָיוּ בְּמֹרְדֵי־אוֹר לֹא־הִכִּי
וְלֹא יָשְׁבוּ בִּנְתִיבֹתָיו׃

המה היו במורדי אור לא הכיר
דרכיו · והנה אלה הרשעים
פחותים מחיות הבר שהם מורדי אור
עולם שהוא האל ית' ולא הכירו דרכי
שהוא פועל רצונו ולא ישבו בנתיבותיו
להתבונן שהוא גומל ועונש :

לאור · ית אותו כמו א ר לארבעה עשר בדברי רז"ל ואינו נכון · אבל יאמר כי כשיאור היום קודם שתזרח השמש ובאותה שעה שמשכימים לצאת למלאכתם אז הוא הורג עני ואביון כי אין מכיל לפי שעדיין רוב בני אדם הם על מטתם ולפי שהעני הוא עומר על מזונו ולא יניחנו לגזול ממנו הוא הורג אותו וגוזל ממנו · אבל בלילה הוא כגנב לגזול ממון בני אדם ועשה כרצונו והכליא ואינו צריך לרציחה כי הכל הם ישנים · וי"ת כ"ף כגנב נוספת ככ"ף כאיש אמת ואין צורך :

לָאוֹר יָקוּם רוֹצֵחַ יִקְטָל־עָ
וְאֶבְיוֹן וּבַלַּיְלָה יְהִי כַגַּנָּב׃
וְעֵין נֹאֵף שָׁמְרָה נֶשֶׁף לֵאמֹר לֹא
תְשׁוּרֵנִי עָיִן וְסֵתֶר פָּנִים יָשִׂים׃
חָתַר בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים יוֹמָם חִתְּמוּ
לָמוֹ לֹא־יָדְעוּ אוֹר׃

לאור יקום רוצח יקטל · וכן ל
יתקוממו האל על קי
רשעים אשר לא בלבד יזיקו בממ
אבל גם בגוף ובעריות ועם זה ה
בלתי מחטיבים יראת האל ובסתר
מתורה בו · כי אמנם לאור יקום ר"נ
יקטל

ועין · ומפני ענין אחר הוא

יקטל עני ואביון· ביום שיגזול עני
אביון יהרגהו פן יגלה הדבר למלך
או לשופטים· ובלילה· שלא ייראו מזה·
יהי כגנב· ולא יהרגהו· וכמו בן עין
נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני
עין· ולפעמי' סתר פנים ישים· כחשבו
שלא יראוהו אחרים כמו שהוא אינו
רואה אותם· ולפעמים יחתר בחשך
בתים יומם חתמו למו· מביני' ומשימי'
סימן ביום על הבתים אשר שם אשה
יפה ובלילה עושים מחתרת באותו
הבית שנתנו בו הסימן ונכרשים להכנס
שם· לא ידעו אור כי יחדו בקר למו
צלמות· וכל עסקיהם בלילה כי הבקר
אצלם הוא צלמות ותשוכן להם שיגלה
רשעם :

קשה להם אור היום כי ביום לא יבאשו
כפי רעיהם כי אם בנשף בערב יום·
ובמדרש הוא דורש זה על דור המבול
שגם הם היו אסורים על העריות :
שמרה נשף· המתינה שלילה כיון ואבין
שמר את הדבר : תשורני כמו תראני
מענין אשורנו ולא קרוב : וסתר פנים
ישים· שאף בלילה מסיך על פניו סתר
כדי שלא יכירהו· וי"מ אותו חסר בי"ת
כמו ובסתר פנים ישים שישים הנואף
בלילה פניו במקום הסתר שלא יהיה
ניכר שם· וי"מ כי החשך והנשף ישים
סתר פנים לבני אדם ואינם מכירים
איש את רעהו על כן שמרה נשף עין
נואף והראשון יותר נכון· ודע' הרא"בע
ז"ל כי הכל הוא בענין הגזילה אלא
שקראהו נואף לפי שהוא קם בלילה כמהו :

חתר· י"מ חתר בחשך בתים שהוא הולך בחשך לחתור בתים ולגנוב משם
ואותם בתים ביומם חתמו למו מקומם כדי שבלילה יהיה נכון אליהם
ללכת לאותו מקים· וכן דרשו רז"ל שאמרו שהיו מפקידין אפר סימון לבעלי בתים
והולכותו בבית גנזו והם מריחין שאפרסמון וחותרין שם : לא ידעו אור כלומ'
אינם חפצים בו והם במורדיו· וי"מ כי הוא אומר במקום החשך בתים להסגר
ולהתחתם שם ביום ולא ידעו אור כי הם נחבאים כל היום: חתמו למו כמו ובער
ככבים יחתום : חתר· לשון חפירה כמו הם במחתרת :

כי יחדו בקר למו צלמות כי־יכיר בלהות צלמות :
קל־הוא ׀ על־פני־מים תקלל חלקתם בארץ לא־יפנה דרך
כרמים :

כי· י"מ אותו לשון קללה ואינו נכון
וי"מ כי יחדיו אלו המורדים
באור כשהוא זורח הבקר הוא להם
צלמות כי אינם חפצים בו· וכי יכיר
איש את רעהו כשיעלה השחר הוא
להם בלהות צלמו'· וי"מ אותו כי כשהם
נסגרים בבתים ביום הוא להם הבקר
צלמות כי לא יצאו כל היום אלא בחשך
כי יכיר אותו כל אחר משם כאלו הוא
בלהות צלמות והתרגום אמר ארום
כחדא כצפרא דמי להון היך טולא דמותא
ארום אשתמודע פורענותא טולא
דמותא·

קל· יכיר בלהות צלמות קל הוא על
פני מים· וכאשר יכיר הכנת
מהם השופטים איזה מאלה הרשעים
יתפול עליו מורא בו ויברח בספינות
קלות·

דמותה • וכראה שהוא מפרש כי השקר
להם כמו צלמות כי יכיר כל אחד מהם
בלהות צלמות בהו עליו כי יתפשוהו
בני אדם :
קל • זה אותו לשון קללה ואינו
כנון • ובמדרש דורשו על

קלית • תקלל חלקתם בארץ •
פי שהשופטי' יקחו את ממונו לא
לזה • לא יפנה דרך כרמים • שנתנ
שם בני אדם וירא פן יגלו לשופטים
וירדפוהו :

דור המבול • ור"ל שהרשע הוא רץ בקלות כשנוכב כדבר שהוא על פני מים שהול
בתכלית הקלות : יתקלל חלקתם בארץ • שמתעסקי' בגזלותם ואינם משתדלים
בנכסיהם לעובדם ולזורעם ולכן יקולל חלקתם בארץ : ולא יפנה דרך כרמי
לחפרם ולזמרם ועלה כלו קמשונים וגדר אבניו נהרסה • ור"ל כי הוא קל לברו
ואינו בורח במקומות הם ושבים שלא יתפשוהו בני אדם אשר שם אלא במקומו
שאינם עבודים ולא נזרעים שאלו חלקתו היא מקוללת כי שם ביתו ולא יפנה
לברוח דרך כרמים :

ציה • יאמר כי כמו שהציה והחום
הם גוזלי' מימי שלג כי הוא
כחך במהרה ושאלו נגזלו מימיו תמכו
כן כרגע יחתו לשאול כי לא בנער
ימותו אלא הרשעים כטעם כי אין
חרצובות למותם : שאול • הוא הקבר :
חטאו • לשון חטא כלומ' בחטאתם בלא
הרהור תשובה הם מתים בלא נער •
וזה אמ' לסתור דעת חביריו כי הרשעי'
הצלחתם היא לרעתם • וכבר כתבתי
מה היתה כוונת רעיו בזה ולמה היה
מתכוין הוא בסתירת זה הדעת •

צִיָּה גַם־חֹם יִגְזְלוּ מֵימֵי־שֶׁלֶ
שְׁאוֹל חָטָאוּ :

ציה • גם חום יגזלו מימי שלג • וכנ
קרה לקכת רשעים שהו
והחום גזלו מהם מימי שלג הנוזלים מ
שהרים אל הנהרות כמו שקרה למצרי
בימי יוסף שלא עלה נילוס כדרכו והיה
רעב על כליהי וזה קרה להם כי את
שאול חטאו • כאמרו כמעשה ארץ
מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו :

והתרגום פי' חטאו לשון שבוי תעכין אל השערה ולא יחטיא וזהו שתרגם
בהותא וחומא דאכשין מימי תלגא וליתהון היכדין לשיול אתכשיאו • ור"ל אותו
באחרון ב"ית המשרת בציה גם בחום וגם במימי שלג יגזלו ושאול חטאו כלומ
קיץ וחורף הם גוזלים הבריות והם חוטאים חטאים גדולים עד יום המות •
יאמר בארץ ציה וחום ומימי שלג יגזלו על דרך הפסוק שקודם :

ישכחהו • וזה הרשע סופו למות
כי הצדיק והרשע שוים
במיתם ותשכחהו אמו • וקרא אמו רחם
לפי שיצא מרחמה • או יהיה רמז אל
אשתו והוא הנכון כלומר תבכה עליו
מעט אבל סופה להתנחם עליו.
כשתשכחהו

יִשְׁכָּחֵהוּ רֶחֶם מְתָקוֹ רִמָּה עוֹ
לֹא־יִזָּכֵר וַתִּשָּׁבֵר כָּעֵץ עַוְלָה :

ישכחהו • רחם • והנה הדור
או ברחם. גם.
זה

...ה אלכותם שכח כל זה · ימתקו רמה
...כמו כן שכח שיוסף שכבר מת
...היה רמה או שמתיק כבר הפורענות·
...עוד לא יזכר · להיטיב לביתו אחריו
...אחריו אשר לא ידע את יוסף · ותשבר
...כעץ עולה · והנה המלך אשר עשה
...עול לבית יוסף ואחיו כשבר ומית אחרי
...כן כעץ שהשאיר ענפיו ופריו :

כשתשכחהו בטעם נשכחתי כמת מלב כי תרע באמת שלא נענש במיתה זו יותר משאר האנשים · וי"מ אותו אוהב מהתרגום ומכינו ארחמך שהוא לשון אהבה · או יכנה הקבר רחם שהוא בטן הארץ והוא מליכה לומר שישאר בבטנה ולא תלד אותו כאלו שכחה שהוא בבטנה וזהו שכח אחריו מתקו רמה והרמה תאכל בשרו כאלו הוא מתוק בפיה · או יהיה מתוק אליו הרמה שלא

...בעבור כלל מאכילת הרמה את בשרו · או יאמר כי ישאר לעולם שם עם הרמה
...אלו מתקו כטעם מתקו לו רגבי נחל · ולא יזכר עוד לא לטובה ולא לרעה כי לא
...שמהנו ענין פורענות שיהיה נזכר לו כטעם והנחתם שמכם לבחירי · ותשבר
...ען עולה · כעץ הנשבר ואין לו בער מאותה שבירה כן היא נשברת העולה
...היה עושה זה האיש במותו · וי"מ ותשבר כעץ עולה שלא יניח זרע כעץ יבש
...שר אין חליפות לו כלומר אפילו בזרעו לא יגיע ענש בטענתכם לפי שאינו מניח
...ע לפי שהוא עוסק בגזילות ואינו פנוי להקים זרע וגם הוא אינו חפץ בזרע
כדי שלא יטרידוהו מלגזול וזה שאמר אחר כך רועה עקרה לא תלד :

...עה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יְיֵטִיב :

...עה עקרה לא תלד · ואותו הענף
שהם תחתיו למלך הוסיף
...רשע וקם למטה רשע להיות משבר
...עם בעבודת פרך · מגזרת ירעיך
...דקד באופן שהנשואה היתה עקרה
...א תלד שלא ישליכו הבן ליאור ·
...למנה · והאותה ישראלית כלה שהיתה
...באלמנה מבקשת לשוב אל אביה בנעוריה
...כאחרים כלכה נזבחה לאלקינו : לא
...ייטיב לא הבא להיטיב לה בזה שיניח
ללכת לזבות לפניו :

רועה · היה מתחבר עם העקרה בשביל שלא תלד ולא יהיו לו בנים כי אינו חפץ בהם כאשר אינו חפץ בחלקת שדה וכרם כמו שזכרתי· וגם עם האלמנות היה מתחבר כדי שאם תהר תבוש ותפיל ולכן לא היה מטיב בתולדות · רועה לשון רעך ורע אביך כמו ורועה כסילים וכן פירשוהו ז"ל על דור המבול · או יהיה לשון רעיה והזנה · וי"מ שהוא שב לרשעת הרשע שהיה משבר העקרות לפי שאין להם בנים לעזרם : רועה· לשון תרועם בשבט ברזל :

ומשך · אפילו האבירים אשר להם זרוע עם גבורה מושך אותם בכחו · ויקום הרשע עם כל אחד ואחד מהם ולא יאמין בחייו כי יהרגנו או יגזול אותו · או ירצה לומר יקום

...ומשך אַבִּירִים בְּכֹחוֹ יָקוּם וְלֹא־ יַאֲמִין בַּחַיִּין :

הרשע בבקר ולא יאמין בחייו כי הוא נלחם עם העם ואביריהם כאשר אמר לאור יקום רוצח והנה הוא משתכן תמיד כענין הנה אנכי הולך למות והראשון הוא יותר נכון אל הרב הר״ משה בר״ נחמן ושני הפירושים כתב הוא ז״ל:

יתן· ז״מ כי הרשע נותן אל כל אחד מהאבירים שזכר מתנה או יתן לו ידו להבטיחו וישען עליו ועיניו אל דרכיהם אח״כ לרודפם באותו דרך וכל המפרשים ז״ל פירשו כי האלוה שזכר למעלה נותן לו כל זאת הטובה לבטח וישען הרשע כי לא יהיה נלכד ברשת האדם רק יצליח מרמה בידו ויבטח בהצלחתו כל ימי חייו· ועיניו האל על דרכיהם כי הוא רואה דרכם הרעה ואינו מושיע הנגזלים מידם גם אותם[...] עושה בהם משפט וזה השלמת תלונתו כאשר הפליג למעלה· ואלוה לא ישים[...] תפלה כמו שפירשתי:

ומשך· לרזנו· אבירים· שריו ועבדיו· בכחו· נגח[...] מלכותו· יקום· וקם נגד האל ית׳ ולא יאמין בחייו· ולא היה לו שום דין[...] שיחשוב למלט בו את חייו ואת עבד[...] כמו שאמר לו האל ית׳ כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר:

יִתֶּן־לוֹ לָבֶטַח וְיִשָּׁעֵן וְעֵינֵיהוּ עַ[...]
דַּרְכֵיהֶם׃

יתן לו לבטח וישען· והנה האל ית׳ נתן לו חוזק לב שיעשה ז[...] לבטח וישען על גבורתו· ועיניהו[...] דרכיהם· וזה עשה להתעלל בם ע[...] רוע דרכיהם:

רומו· ז״מ אותו דבק עם ומשך אבירים בכחו ואינו נשפר יפה· והנכון שהוא אומר כי הרשעים יתרוממו מעט ובאמת שיאבדו אבל אין מכאן ראיה שמיתתם היא בענשם כי זהו שוה בכל כי אם הומכו והושפלו הרי הם ככל בני אדם שהם נכרתים כמותם וכמו השבלת שבעתה יכרתוה כן הם נכרתים אלו הרשעי׳ ומה ראיה בהכרתם: רומו· פעל עבר על משקל שומו שמים ושרשו רמם: והומכו· שרשו מכך והיה ראוי להיות המם בפתח והכף בדגש וכפל הדגש להקל וכמו ידמו כאבן· וי״א ששרשו מוך בלשון רז״ל מוך ואינו נכון כי גם מוך הוא מענין ימוכו בעונם: ככל· כלו׳ כ[...] אכל: יקפצון· ענין דלוג מענין מקפץ על הגבעות כלומ׳ יכרתו במהרה: ימ[...] שרשו מלל והוא ראוי להדגש והוא קל והוא מענין כריתה:

רוֹמּוּ מְּעַט ׀ וְאֵינֶנּוּ וְהֻמְּכוּ כַּכֹּ[...]
יִקָּפְצוּן וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ׃

רומו מעט· והנה הורמו מ[...] מהחטא באמר׳ מי ה׳[...] ואיננו· ואותו המעט עלה תכף כתאו[...] והמכו· ונתדלדלו בהשאילם לעשר כל[...] כסף וזהב ושמלות· ככל יקפצון[...] ובזה נעשו קופצים יד ובלתי מוציאי[...] חסרון אותו הממון מהם בכל כ[...] שהוא המנהג בכל בני אדם ובשב[...] הממון רדפו את ישראל ושמו את פני[...] בסכנה להכנס בים·

ואם

וְאִם־לֹא אֵפוֹ מִי יַכְזִיבֵנִי וְיָשֵׂם לְאַל מִלָּתִי׃

ואם לא איפו • ואם לא היתה זאת תפעולת הרע שקלקל את שכלם ובבחירת׳ להסכים עם להמית׳ מי יכזיבני מי יתן בזה סבה אחרת כי הא׳ לא יקלקל הבחירה לאדם כדי להמיתו על זה • כי אמנם זה היה עול בחקו׃

ואם • כתב רמב״ז ז״ל זה לשונו ואם לא איפה כאשר אמרתי מי יבא מכם ויכזיבני וישם לאל מלתי שאני מהרהר אחריו לדעת מה מדותיו שמאריך לרשעים ואת אהוביו כמוכי הוא מייסר ואינו ממיתו כמו שקובל למעלה כי לא נכמתי מפני חשך ואלו שבגבולות ימינו וכל אלו הרעות עשו לארוכם ולא הרגם הב״ה ביסורין עכ״ל • והוא כאות אל שהוכיחו ברעת איוב כי הוא סותר דעת חביריו שהביאו׳ ראיה מרעת הרשעים כי אין הדבר כדבריה׳ כי לא יראו רעה בימיהם ומה שיהיה אחריהם אינם דואגים כמו שאמר כי מה חפצו בביתו אחריו ובכאן הוסיף כי אפילו בבנים אינם חוטאים וכיון שאין אל הרשעים רעה בחייהם אין ראיה מרעת איוב שיהיה רשע כמו הם כמו שחשבו חבריו והתחזקו בראיה זו לקיים דעת זו וזה הוא כוונת המענה׃

וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃

הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃

בלדד ג המשל ופחד עמו הנה עם האדם יש ממשל שהוא מושל ביצרו יכול לכופו למאום ברע ולבחור בטוב כאמרו ואתה תמשל בו • ועם זה יש עמו פחד העונש ומורא האל שראוי שיכבושהו מחטוא כאמרו ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ • ולכן אין התכללות בהסתת שום אלוה רע בחומרו ותכונת כלם אלהים שנתן בו מי הנה האל ית׳ עושה שלום במרומיו • ואין שם הפכיות שיוכל לסבב שום הפסד׃

המשל • הממשלות לשפוט איברי לב והפחד והיראה אשר לבני אדם לפחד ולירא הוא עם האל שיזכיר אחר זה • והוא עושה שלום במרומיו שאין בשמים תהפוכות ולא רעות והרעות אשר למטה הם מסבות התמורה והתהפוך אשר בהם כאמרם ז״ל אין דבר רע וטמא יורד מלמעלה ויש בזה מדרשות׃

הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ׃

היש • היש מספר לגדודיו כי הם רבים מאין מספר ובכלם עושה שלום ועל מי מהם לא יקום אורו כי כלם אין להם אור מעצמם כי אורם ממנו הוא • ויש כאן שאלה ושלא עמדו חכמי האצטגנינות על מספר הככבים ונבאו בראיות כי אינם יותר על האלף כי אם מעט ואם כן הרי הם מתי מספר ואיך אמר היש מספר לגדודיו ואיפשר שהם לא עמדו רק על מספר הככבים הנראין ויש כבבים שאינן נראין והן רבים לאין מספר אבל יש מי שכתב כי

שככב הנראה אחד הוא מקובץ מככבי' רבים אבל לרב רחקו יראה ככב אחד כי כן אנחנו רואים עופות מקובצים בשחס גבוהים הרבה כראין כאחד :
ומה · ואחר שהוא בזה הרוממות והשלמות ומה יצדק אנוש עם אל שאמרת אערכה לפניו משפט : ומה יזכה ויטהר מי שנולד מדם שטומאה שאמרת בחנני כזהב אצא כי אי איפשר לאדם החסר בזה החסרון שלא ימצא חטא בפני מי שהוא שלם בזה השלימות :

ועל מי לא יקום אורהו · ועם כל זה מי מהם הוא שלא יקום אור עצם כגלגל עליו אשר זולתו לא יתגל פועלו והוא המניע את התנועה היומית :

ומה־יצדק אנוש עם־אל ומה־יזכה ילוד אשה :

הן עד־ירח ולא יאהיל וכוכבים לא־זכו בעיניו :

הן · זה עד ירח מסיר אור הירח מלשון תרגום של סר עד והכוון שהוא כפשטו · ואמר כי ילוד אשה לא יזכה בעיניו כי אפילו הירח שאורו רב משאר הככבים לא יאהיל בעיניו כי אין אורו חשוב אצלו · וככבי' אינם זכים בעיניו ואיך יזכה ילוד אשה: יזכה וזכו ענינם אחד ואם אין שרשם אחד כי שרש יזכה זכה ושרש זכו זכך : יאהיל·לשון אורה כמו לא יאהילו אורם ואם הם שני שרשים · ואו ולא יאהיל כפה רפה בלשון ישמעאל :

הן עד ירח · כי הנה פועלו הוא עד הירח הקרובה לארץ · ולא יאהיל · לא היה מאיר גם שיקבל אור מהשמש וכן הככבים הקיימים אשר בתכלית הגובה בכבא השמים · לא זכו בעיניו · לעשות פעולתם בלא תנועת אורו בעצם הגלגל:

אף כי־אנוש רמה ובן־אדם תולעה :

אף · וכש שלא יזכה בעיניו מי שהוא רמה ותולעה וא"כ איך תאריך לשון לפניו להכריע עמך · והרמב"ן ז"ל פי' הן עד ירח ולא יאהיל כי הירח והככבי' אף על פי שיקום עליהם אורו אינם זכים בעיניו לרדת להיות אהל לו ומשכן בהם כי אף על פי שהם בתכלית השלימות לא ירעו סוד מפעלותיו כי הוא רם ונשא מאד מהם מרום וקדוש ישכון · ואף כי אנוש רמה ותולעה שיהיה קרוב לו לדעת מעשיו ולהיות נאמן ביתו כאשר פי' הרב ז"ל בפסוק הן בעבדיו לא יאמין · וגמר הענין :

אף כי אנוש רמה · כש שראוי זה לאנוש שהוא עצם נפסד שלא ימשה שום פעל כאות בשורו מהנהגת העצם השכלי שהוא כגלגל כנתי שהוא בלם חלקים שנתן בו וכ"ש שר יסוד תהנהגתו הוא ראוי לעונש רב בלי ספק :

ויען

ויען איוב ויאמר׃

מה־עזרת ללא־כח הושעת זרוע לא־עז׃

איוב ט מה עזרת ללא כח. כשאמרת שים לאדם תחלה על יצרו מה עזרת להסיר ספק מי שהוסר כח בחירתו והוכרח בלי ספק להכנס בים כי אם היה בבחירתו לא היה נכנס שם: הושעת זרוע לא עז. ואיך הושעת והיית מליץ בשביל כבוד הא' ית' הסובל קלקול עולמו על ידי רשעי' ולא יתקומם נגדם זרוע האל בעז מלכותו:

מה־יעצת ללא חכמה ותושיה לרב הודעת׃

מה יעצת ללא חכמה. שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות כמו שאמרו רז"ל ואז לא תהיה כלל מהנהגת העצם השכלי: ותושיה לרוב הודע' באופן שהתבונן בה יבטל את יצ' הרע כאמרם ז"ל פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש:

את־מי הגדת מלין ונשמת־מי יצאה ממך׃

הרפאים יחוללו מתחת מים ושכניהם׃

ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון׃

את מי הגדת מלין. באמרך שלא תהיה שום שעלה משום

במצא

מה. מלת מה בכאן תורה על מיעוט כמו ונחנו מה. יאמר מה עזר עזרת למי שאין לו כח בדבריך אלה ומה הושעת זרוע שאין לו עוז ואומץ כי החלוש במבוכתו ישאר חלוש כי דבריך לא לעזר ולא להועיל כי זאת היא התלונה בעצמה כי עם היותו בתכלית הרוממות הזה אני תמה על מדתו שהתנהג עמי שלא כדין זהו הנראה לי בפסוק זה ויש פירושים אחרים:

מה. מה עצה נתת להנצל ממבוכתו למי שאין לו חכמה מעצמו להנצל ממנה. ומה תושיה ודבר שיש בו ישות וממש הודעת להרבה בני אדם כי אין חכמה בעצמך אפילו לאחד מבני אדם. ואם תהיה מלת מה עזרת ומה יעצת להורות על הרבוי כמו מה רב טובך יהיה דרך לעג ויבא לרוב הודעת על הכוון והכל לעג: מה. הוא משמש לשנים כלומר מה תושיה:

את. את מי הגדת מלין שלא ידעם כי הכל יודעים שהאלהים נשגב ונעלה מאין חקר לגדולתו: ונשמת מי יצאה ממך. אי זה מבני אדם שנשמתו ורוחו משתוממים על הדבר הזה. השיבות להם נשמתם בנשמה שיצאה מתוך כלומ' שנתתם והחייתם בדבריך כי הודעתם הדרך אשר ילכו בה ויאמרו וישכילו. והמשתומם על דבר נהיתה עליו רוחו ונשמתו כענין ונשמה לא נשארה בי וכאשר יבשרהו האדם בשורה טובה תחיה אותו כענין ותחי רוח יעקב אביהם. להחיות רוח שפלים. ויש נשמה זו

שיצאה

שיבאת ממך של מי היא כלומר החכמה הזאת והטענה הזאת ממי למדת אותה :

הרפאים · הבא לתימה והוא קשור עם ונשמת מי יצאה ממך · האם רפאים יחוללו בדבריך שהם מתחת המים ושוכני האדמה : אין בחיים ולא במתים מי שהועילו לו דבריך כלל ומפני שדבר ברפאים אשר בשאול · החל הוא לספר בשבח האל מענין השאול · כי הוא ערום נגדו : יחוללו · לשון בריאה מן והחולל ארץ ותבל · ואמר ושוכניהם מתחת המים לפי שהאדמה היא עליהם והראב״ע ז״ל מפ׳ הרפאים יחוללו אפילו הרפאים שהם מתים יחוללם האל מתחת מים ושוכני האדמה והמשל גרגירי הזרע המתים תחת העפר והענין כי בשאול בה׳ בית סתר יעשה חפצו וכבר הזכרנו זה בפרקים והראשון יותר נכון · ויש הא׳ הרפאים לידיעה כי היא קמוכה · ויחוללו לשון חיל כיולדה ויאמר שהרפאי׳ שהם מתחת המים ושוכני המים כלומר אותם שהם בקבר כלם הם מתחוללי׳ ומתפחדי׳ ממנו · או יהיה יחוללו מן מחילות עפר כלומר נטמנים במחילות ועל כן אמר אחר כך ערום שאול נגדו · כדרך אין חשך ואין צלמות להסתר שם פ׳ עלי און · ערום · השאול הוא מה שהוא בעומק הארץ והוא ערום אצלו וסוף הפסוק הוא כפל לשון והוא נקשר עם הפסוק אשר לפניו לכל אחד מהפירושים :

כמכה בלתי הכוננת שכל נגדל ונה׳ הגדת זה למי שהוא זקן וחכם ממך׳ ונשמת מי יצאה ממך · בקבלת מי תודיע דבר הרם אצלי · הנה הרפאים׳ דברים מתים שאין בהם אפילו שמ׳ הצומח בשלמות · יחוללו מתחת מים ושכניהם · שהם הדגים השוכני׳ במי׳ כי אמנם בקרקע הים אשר אין שם השתדלות אנושי יתהוו אלמוגים אשר מזגם הוא אמצעי בין הדומם והצמ׳ וזה בכח טבעי פועל לתכלית בהנהגת אוזה שכם שכלי בלי ספק אשר ערום שאול נגדו · שהוא פועל בקרקע הים׳ ואין כסות · אף על פי שהוא מכוסה במים ושוכניהם :

נוטה · וגם זה מנפלאותיו כי הוא נוטה ומותח המקום המיושב מהארץ והוא הצפון על תוהו והוא הדין אל הדרום אלא שהזכיר הצפון לפי שאין בדרום ישוב והוא שכמו תהו הוא · וסוף הפסוק הוא כפל לשון בלי מה שתי מלות. כלומר על לא דבר היא תלויה הארץ כי היא באמצע הגלגלים והאויר מקיף אותה מכל סביבותיה · ונראה לי כי קרא נקודת מרכז הארץ בלימה לפי שאינה אלא נקודה אחת שאין לה שיעור · ואין

נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה׃
צֹרֵר מַיִם בְּעָבָיו וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם׃

נוטה צפון על תהו · וכן בשאחרת ועל מי לא יקום אורהו׳ להגיד שהאל יתברך מנהיג את הכל בתנועה היומית הנה בלעדי זאת התבארה חכמת השגחתו יותר פרטית

שהוא אמנם נטה החלק הצפוני מהגלגל אשר בו רב ככבים על החלק מהארץ אשר בו רב החמר הראשון הנקרא תהו כי ים בו רב הישוב והבאת התחתונים מתכו ולהנהגתו יאות רבוי הככבים · וכן תולה ארץ על בלי מה שם הארץ עומדת על דבר שאינו ראוי שתעמוד עליו כפי טבעה והם המים כאמרו אשר במי׳ מתחת לארץ וכאמרו רוקע הארץ על המים · וכבר התבאר זה בספירת הבארות והיות הנהרות שפלים מן הארץ במקום · ובלעדי זאת צרר מים בעביו · כשאמר יהי רקיע בתוך המי׳ וזה שעשה מהמי׳ שאמצעים את הרקיע כאמרם ז״ל הגליד הטפה האמצעית · ולא נבקע ענן תחתם · לא נבקע שום חלק מהם שירד ובזאת הרקיע :

מְאַחֵז פְּנֵי־כִסֵּה פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ׃

מאחז פני כסא · שהם השמים העליונים הנקראים כסא כאמרו השמים כסאי · ובו יתמזג אור צבא השמים להיותו בזה כאות לשפלי׳ כאמרו ויתן אותם אלקי׳ ברקיע השמי׳ להאיר על הארץ ולמשול · פרשז עליו עננו · וכשירצה להמטיר פורש את ענן האדים העולים מן הארץ על פני רקיע השמים כדי שיקנו עובי מימיו וירדו במטר · ובלעדי זאת ·

לנקודה מציאות אלא בשכל ועליו היא תלוית הארץ מעגלה שמקפת עם נקודת המרכז׳ וכן מצאתי שפי׳ החכם ר׳ לוי ז״ל · ורז״ל פשו בלי מה מלה אחת ואמרו אין העולם מתקיים אלא על הבולם פיו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלי מה ודרך דרש הוא :

צורר · צורר מענין צרורות כשפיאם וכנוי בעביו שב אל האל ית׳ לא אל המים כי היה לו לומר בעביהם· ואמר כי מנפלאות האל ית׳ הם שהמים הם דקים ונגרים צרורים בעביו שהם אידים לא יגרר בהם דבר ואינם נבקעים ואין טפה יורדת מהם עד עת בא דברו וישלחם על פני חוצות :

מאחז · פי׳ החכם רבי לוי ז״ל תאחז לשון הקפאה והעמדה ופני כסא האויר שהוא כנגד השמים שקרוי׳ כסא כלומר שהשם ית׳ מקפיא האויר העליון ואחר כך פירש עליו עננו ונעשה מטר וככון הוא · והרמב״ן ז״ל פי׳ כי האל מקרה פני השמים כי יפרוש עליהם הענן המכסה פני שמים כקירות לבית מלשון ויאחז את הבית והתרגום טלילית ביתא · וי״מ מאחז פני כסא כי פעמים שאוחז פני הרקיע שהמטיר על הארץ מטר ופעמים פורש עליו הענן להוריד הגשם בעתו · ולדעת כלם כי ז״ן פרשז נוסף והתרגו׳ אמר מאחר באמנותא דמן כורסיא תן בגלל דלא יחמיניה מלאכיא פרש היא כפגורא עלוהי עננֵי יקרא · עשה כסא כמשמעו והוא כסא הכבוד ודבר הכתוב בשבח ענני המטר ובשבח ענני הכבוד וכן פירשוהו רז״ל ופירשו פרשז מורכב פרש שדי זיו :

חֹק־חָג עַל־פְּנֵי־מָיִם עַד־תַּכְלִית

חק · חג · הוא פעל עבר על משקל קם שב והוא מלשון מחוגה · ואמר

כי השם ית' שם חק על פני מים כאלו
עשאו בחוג שלא יעברו המי' המקיפין ·
וכטעם אשר שמתי חול גבול לים · עד
תכלית אור עם חשך כלומר חק עולם
ולא יעברוהו עד סוף העולם שיכלו
האור והחשך · והחכם רבי לוי ז"ל פי'
עד המקום שיכלו האור והחשך גם
שניהם ביום אחד כי בין שניהם עשו
היום קצתו אור וקצתו חשך · ועד שם
הארץ היא נגלית · אבל במקומות
שיעברו כ"ד שעות ויהיה כלו אור
ובלו חשך אין הארץ מגולית שם וזהו מששה וששים מעלות ולמעלה לצד קוטב
הצפוני כי שם יש מקומות שיש כ"ד שעות שהם כלם יום בקיץ · וכ"ד שעות כלם
לילה בחורף · וכן יתוסף כל אשר יעלו לצד צפון עד שבמקום הקוטב הם ששה
חדשים יום בכל הקיץ · וששה חדשים לילה בכל החורף ושם אין בו ישוב כלל
וי"מ אותו לענין העננים שזכר כי העננ' האלו יש להם חק לעלות שם עד המקום
שהוא כלה ונפרד האור מן החשך כי האויר הקרוב לארץ לפעמים יאיר ולפעמים
יחשיך מפני כל הארץ אבל האויר העליון לא יקדר לעולם לפי שהוא למעלה מכל
הארץ ועד שם הם עולים העננים · ואין הפי' הנכון כי הארץ יש לה צל עד כדור
הירח ונראית מלקות הירח ואין העננים עוברים אותו גבול כלל :

אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ :

חק חג · הגביל במחוגה · על תכלית
אור עם חשך · וזה המקום
הצפוני עד הקוטב הדרומי שהו
החלק הנגלה מן הארץ · ותחת
הקטבים נמצא תכלית אור עם חשך
כי שם בהכרח ו' חדשים לילה ששה
בהם תחת האופק אבל לא יקרא
הרבה באופן שיש שם אז כאור נק
אכלנו :

עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ :

עמודי · ירופפו כמו ירפו מלשון
חכמי' הלכה רופפת · או
לשון תנועה מלשון חכמי' רפרף בעינו' ·
או הוא לשון שביר' כמו ועלהו לתרופ' ·
בתוך הריפות · וי"מ עמודי שמים הארץ
לפי שהארץ היא מרכז הגלגלי' והמקיף
הוא על המרכז והוא רומז אל הרעש
הנקרא זלזלה · וי"מ האויר והוא רומז
אל הרעם והפסוק הוא נקשר עם
הפסוק הראשון · יאמר כי המים שהם
מתנועעים בתולדתם לא יעברו החק
שנגזר האל עליהם · ועמודי שמים שהם
קיימים יתנועעו · ויהיו כאדם שתמה
מפני גערתו : מגערתו · הוא נמשך למעלה כלומר ירופפו מגערתו · ורז"ל דרש
אותו בעת הבריאה :

עמדי שמים ירופפו · ומפלאי תפא
הוא שעמודי שמי' שהם קטבי
כל הגלגלים אשר תחת היומי אשר
משפטם שלא יתנועעו כלל כפי טבע
תנועת הגלגל שלהם מכל מקו' ירופפו
ויתנועעו בכח התנועה היומית
ויתמהו מגערתו · בתנועתו נגד טבעם
ובלעדי זאת : בכחו

בכחו

גְּבֹחוֹ רָגַע הַיָּם וּבִתְוֹבְנָתוֹ מָחַץ רָהַב׃

בכחו רגע הים • בקע המים שהיו מכסים על הארץ והקווס נמדדים מקוטב לקוטב מחץ רהב • הנה גובה הים בתכונתו שלא ירד לכסות הארץ׃

בכחו • רגע כמו רוגע הים ויהמו גליו והוא מענין בקיעה כלשון עורי רגע וימאס • ואמר כי הים לא יעבר חקו וכשירצה יבקענו וישימנו לחרבה׃ ובתבונתו מחץ רהב׳ הם הדגים הגדולי׳ אשר בתוכו כמו שאמר המחצבת רהב מחוללת תנין ובא כדרך אתה פוררת בעוזך ים שברת ראשי תנינים על המים ולפי שהם נקראית הגודל אמר ובתבונתו כי צריך תבונה למחוץ אותם ויש פירושי׳ אחרים ומדרשות וזהו הנכון בפשט הכתוב׃

בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלְלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ׃

ברוחו • באוירות זך שמש כנגד הרקיע • שמים שפרה • הרקיע הנקרא שמי׳ כעשה בהיר ובלתי מונע מתכו אור השמי׳ העליוני׳ ובכאם • חללה ידו נחש בריח • התניני׳ הגדולי׳ אשר בים אשר לא תספיק פעולת הטבע הכללי׳ למציאות׳ כאמרו ויברא אלקים את התנינים הגדולים׃

ברוחו • שפרה׳ לשון יופי מן אמרי שפר והה״א נוסף • וי״מ לשון אהל מן ונטה את שפרירו והה״א תמורת הכפל ובא כדרך וימתחם כאהל לשבת׃ חוללה • לשון בריאה מן ותחולל ארץ ותבל׃ נחש בריח • פי׳ הרא״בע ז״ל שהוא רמז אל התלי שהוא מבריח מקצה שמים ועד קצה השמי׳ • ונקרא נחש לפי שהוא מעוות חכין לצפון וחציו לדרום. וכן בברייתא של סוד העבור אמרו נחש בריח זה התלי׳ • והחכם ר׳ לוי ז״ל פי׳ שהוא העגול הלבן שאין בו ככבים בגלגל המזלות שקראוהו העיגול החלבי • והרמ״בן פירשו כפשטו שהוא התנין אשר בים כאמרו על לויתן נחש בריח • וי״א כי ה׳ ברוחו שפרה ותקן השמי׳ להעביר מעליהן הענן הנז׳ ולהשקיט את הים כי בהיות השמים זכים ינוח הים ואז תברא ידו נחש בריח בים והוא רמז לתנין הגדול שהוא כמו בריח בחוזק ובגורל וכן אמר התרגום ברוח פומיה אפיה שמיא אשתבהרו ברת ידיה לויתן דמתיל לקוית טריק׳ • עוד פי׳ חוללה ידו מענין חיל ובער ויהו יורה כן כענין הלא את היא המחרבת ים אחר שאמר מחוללת תנין ושבח האל בהשקט השמי׳ והחריב הים והכות אשר בתוכו והפכו • וי״ת בתקין המלה כי שפרה מהבנין הרגום אלא שנוקל כמו לא בקשה דבר ושיעור הפסוק ברוחו אשר שמים שפרה חוללה ידו נחש בריח • ושב שפרה אל הר׳ח ונמ׳ הענין׃

הֶן־אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכָו וּמַה־שֵּׁמֶץ

הן • אלה הענינים אשר ספרתי הם קצות דרכיו לא כלם ולא רובם ואותם קצות אינם רק מעט • ומה

שנשמע בו מקדמוננו וגבורותיו המשאו׳ קול לגדלם ולכחם מי יתבונן בכל זה : שמץ׳ מעט כמו שמץ מנהו · וז״ת מענין לשמצה · ואי אפשר כי לשמצה הוא ענין מיעוט שנתמעט כבודם בפני קמיהם : נשמע · איתן מפעל קל׳ וחסר פ״ן כלומר שנשמע בו : ורעם · לשון הרעשה והגבהת קול כענין רעם שרים ותרועה :

ויוסף · אי׳ אחר שדחה איוב טענות חביריו שהרשיעוהו ולא מצאו מענה לסתור דבריו כמ״ש שיהוא עמדו ולא ענו עוד התחיל מתשיל משלים במעלת החכמה באמרו לא תסולה בכת׳ אופיר וכוונת דבריו כי עם היותו סותר דבריה׳ בתפליגו בהצלחת הרשעים והיה אפשר לאמרו מפני זה כי הוא אוהב דרכם כא לנקל עצמו כי לא מפני זה הוא נוטה לדעותיהם כי גם הוא יודע כי יש מהם שטובתם היא לרעה אלא שהוא קורא תגר על מה שאירע לו בלא משפט ותלה הדבר בחכמה נעלמת ושיף דבר יש לאדם לירוא מפני השם ית׳ מפני שכר העולם הבא ולזה חתם דבריו ביראת יי׳ וכבר הקדמתי זה בפרקים : חי אל · לשון שבועה כמו חי ה׳ וחי נפשך והפסוק הוא נקשר עם הבא אחריו · ואמר חי אל אשר הסיר משפטי ועשה לי רע על לא חמס וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד נשמתי בי · וי״ת הסיר מלשון דרכי שורר כלומר עות משפטי · ואין צורך כי המשפט דרך שהם הוא משפט כדק וההסרה היא עול: חי ל׳ · עומד במקום שנים כלומר וחי שדי · ורז״ל אמרו איוב עובד מאהבה היה שאין נשבע בחיי המלך אלא אוהבו :

כי · חסר שי״ן מתלת נשמתי כלו׳ כל עוד אשר נשמתי בי · וכל עוד משמש לשנים כלומר וכל עוד אשר רוח אלהי׳ באפי · וגם זה הפסוק הוא נקשר עם הבא אחריו אם תדברנה שפתי וגו׳

דָּבָר נִשְׁמַע בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָ[…] מִי יִתְבּוֹנָן ׃

הן · אלה קצות דרכיו · אשר ב[…] להכלית טוב ולתקון · […] שמץ דבר נמצא בו · איזה דבר[…] נמצא בכל אלה · הנה כלם בתכלי[…] שלמות אשפרי לזה · ורעם גבורותי[…] מי יתבונן · אמנם שיהיה הוא מרע[…] ומבלבל הבחירה האנושית כמו ש[…] למכרים ולזולתם · מי יתבונן ויחש[…] שיהיה זה מפעלתו · ולכן יקחי[…] שיהיה מפעולת הא׳ הרע כמו שאמ[…] בלי ספק :

וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַ[ר]׃ חַי־אֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי וְשַׁדַּי הֵ[מַר] נַפְשִׁי ׃

ויוסף איוב · חי אל · הסיר משפט[י] אשר מנר[…] שהוא אל ועצם ככבד הסיר משפט[י] מלפניו כבלתי מחשיב · ושדי המ[ר] נפשי · שלא התקומם בעדי לאכזרי[ות] האל הרע עם היותו שדי ויכול על[…]

כִּי־כָל־עוֹד נִשְׁמָתִי בִי וְרוּ[חַ] אֱלוֹהַּ בְּאַפִּי ׃

אִם־תְּדַבֵּרְנָה שְׂפָתַי עַוְלָה
וּלְשׁוֹנִי אִם־יֶהְגֶּה רְמִיָּה׃
חָלִילָה לִּי אִם־אַצְדִּיק אֶתְכֶם
עַד־אֶגְוָע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי׃

אם תדברנה שפתי עולה · שלא אתן תפלה לאלקי׳ ולא אחניף כמוכם אבל חלילה לי אם אצדיק אתכם · שאמרתם שגם הרעות הקורות לי ולזולתי הן תפעולת האל הטוב :

אם · הוכפל הענין במלות שונות וטעם הענין כי הוא נשבע באל שדי כי כל ימי חייו לא ידבר עולה להצדיק נפשו בשקר כדי לנצח המתעצמי׳ עמו וכל זה שאמר בצדקת נפשו הכל אמת :

חלילה · חלילה לי להצדיק אתכם להודות לדבריכם שאני רשע ועד שאגוע לא אסיר תומתי ממני לומר שאיני תם · וי״ל לא אסיר תומתי ממני להחניף לכם שאומ׳ לכם שהאמת אתכם כי כל ימי נזהרתי מהחנופה ועתה לא אסיר תומתי שהחזקתי בה כל ימי שלא להחניף ממני : אם אצדיק · כמו שאצדיק וכמהו אם כסף תלוה : עד אגוע · חסר ש״ן והראוי עד שאגוע :

בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא אַרְפֶּהָ
לֹא־יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי׃

בצדקתי החזקתי · לומר שאין פעולת הרע ממנו · לא יחרף לבבי · ועם כל זה לא יקרה שהרע הקורה בנפסדים יטעה אותי טעות של חרפה לתת תפלה לאלוק הטוב כי אמנם הגמול והעונש בהם הוא דבר בלתי נחשב :

בצדקתי · בצדקתי שאמרתי עלי שאני צדיק אחזיק ולא ארפה · או בצדקתי שלא חנפתי שום אדם · על פי הפירושים של פסוק הראשון : יחרף · י״מ לשון נטייה מלשון ערבי · וי״מ מלשון נערו׳ וכמהו כחרפת לאים : בימי חרפי · כלו׳ לא אעשה מעשה נערו׳ לומר דבר ולחזור בו · והתרגום פירשו לשון חרפה שתרגם אותו לא יחסר כלומר שלא יתן חרפה לעצמו :

יְהִי כְרָשָׁע אֹיְבִי וּמִתְקוֹמְמִי
כְעַוָּל׃

יהי · איננו מקלל רק אומר כי אויבו המרשיע אותו יהיה על כל פנים כרשע מפני שהוא חנף ונושא פנים בתורה והאלהים יענים החנף :

ומתקוממי כעול · כפל דבר במלות שונות : ומתקוממי · אויבי כמו ובתקוממיך אתקוטט :

כִּי מַה־תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי
יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ׃

כי מה תקות חנף · המדבר האל בפיו ובשפתיו ולבו רחוק ממנו ·

כי · לסמיך הפסוקים יש לפרש כי בעבור שנגזל מן האדם צדקו כגוזל ממונו יאמר כי כרשע אויבו ומה תקותו כי יבצע בצע ויגזול · מלשון כלו בוצע בצע · ויש לפ׳ הפסוקים מראש הענין ועד כאן כי הוא נשבע

שי אל ושדי כי כל ימי חייו לא יחזיק
בדברי בקר לומר כי יש ללכת בדרכי
הרשעים מפני שיש להם הצלחה כי אף
על פי שהוא איננו מודה לחביריו

ממנו · כי יבצע · שיקבץ ממון נגז[ל]
זה · כי ישל אלוק נפשו · שבעולם הזה
ישיג איזו שלוה :

בטענותיהם הוא מואס דרכי הרשעים ואויביו ומתקוממיו יהיו כמוהם לפי שאי[ן]
תקוה אל הרשע ברשעתו ואף על פי שיצליחו דרכיו והכוונה לאיוב כי הוא נ[...]
שיותו מתרים כנגד דינו של הקב"ה הוא מתכבל שלא נטו רגליו ולא נשפכו אשורי[ו]
מיראת יי': ישל · ל"א לשון שלוה כלומר שיעמיד אלוה נפשו בשלוה שמפני שלוה [...]
אין לשום אדם ללכת בדרכי החונף והרשע · ול"א לשון שגגה כמו שלו כלומר
מה תקות החנף כי יגזול וכי יטעה האל נפשו בהשפעת הטוב עליו · והוא פי[...]
קל אם פירשו שלה לפי שהיו"ד בכ"רי על משקל אל תפן אל מנחתם · ואינו לפי
הפעיל כי אם היה לשון הפעיל היתה היו"ד בסגול על משקל ויפן זנב אל זנ[ב]
ול"א לשון שלל כלומר ישלול נפשו ממנה ויקחנה · והנכון שהוא לשון ונשל הברז[ל]
ובא הנה תמורת הרגש וכמו ויזד יעקב שפירשו כזר · ויהיה סוף הפסוק תשוב[ה]
לראש הפסוק כלומ' מה תקות חנף כי יבצע רע כי תקותו היא מפח נפש שישל[...]
אלוה נפשו מגופו וימות · ובדברי רז"ל מתפרש כן · אלא שהם אומרים נפשו ש[ל]
נגזל כטעם נפש בעליו יקח · ול"א נפשו של גזלן כטעם וקבע את קובעיהם נפ[ש]
והוא פשט שכתוב באמת :

הצעקתו · וכי טובה זו הבאה עליו
היא מכוונת מהשם ית'
מפני כשרון מעשיו שיהיה בטוח
שתתקיי' וכיון שאין לו בטחון בקיומה
כשתבא עליו הצרה המכוונת מהשי"
מפני רוע מעלליו האיפשר שישמע אל
צעקתו והלא מרוחק הוא ממנו והכוונ'
לאיוב בזה מה שהקדמנו בפרקים
שאיפשר שתבא ל' הרשע הצלחה מפני
ההשגחה הכוללת אשר אין לנו תלונה
עליה אבל בביאת הצרה עליו שלא
כמנהגו של עולם ושלא תקובל לו צעקה
הוא מופת על ההשגחה :

הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע ׀ אֵל־כִּי־תָב[וֹא]
עָלָיו צָרָה׃
אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא אֱל[וֹהַּ]
בְּכָל־עֵת׃

הצעקתו ישמע אל אם על שד[י]
יתענג · אם בקבלת[...]
יתענג על ה' כהתל באנוש באופן [...]
יקרא אלוה בכל עת · שאפילו בז[מן]
שרוצה לחטוא יקרא לאל בפיו ובשפת[יו]
שיעזרהו לזה :

אם · כפל התימה הוא בכל התמיהות הכפולות שכן דרך הראשונה והשני[...]
בהם כמו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים · היה כלש[...]
עולה אם חכי לא יבין הוות · אף כאן הצעקתו ישמע אל אם על שדי יתענג שמ[...]
יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועת יי' ולקרא לו בעת צרתו בתמיהה · או יתי[...]
חסר שין והיה ראוי שיקרא אלוה בכל עת כלומר האם יוכל להתענג על יי' כ[...]

התתענג

המתענג על אביו שיקראנו בכל עת והוא יעננו :

אורה אתכם ביד אל אשר עם שדי לא אכחד :

אורה אתכם ביד אל · אתם אני אורה אתכם מה שאוכל בעזרת הא"ל וידו הטובה · אשר עם שדי לא אכחד · ולא אכחד מכם להגיד הנזקות אשר שסיתר מהם הוא עם שדי לבדו ואינו אגלי :

אורה · הנני מלמד אתכם לעבוד הא"ל ולומר האמת :

אשר עם שדי לא אכחד דבר רק אומר האמת וכן תעשו אתם אמרו אמת ולא תשאו פנים לעולם · ורש"י ז"ל פי' אלמד אתכם המורה אשר ביד הא"ל והדרך אשר עם שדי לא אכחד כמו כי ידע דרך עמדי : אורה · לשון למוד · וי"מ לשון ירה בים ואינו נכון · ובמסורה אורה תרין בתרין לשני כרם אורה · אורה אתכם · והראשון לשון השלכה · ואם כן אין זה לשון השלכה :

הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו :

הן אתם כלכם חזיתם · כי אתכם מה שאמרתי שקצת מהרשעי' מקלקלים סדר המציאות ואין הא"ל ית' מתקנם כנגדם כלכם חזיתם · ולמה זה הבל תהבלו · לכחש :

הן · פי' רש"י ז"ל הן אתם כלכם חזיתם שזה חלק אדם רשע עם א' ולמה זה הבל תהבלו להיות רשעים וחנפים · והרמב"ן ז"ל פי' שהוא חוזר למחלוקת שלהם לאמר הן כלכם ראיתם רשעים מצליחים ולמה זה הבל תהבלו וזה לכם חלק רשע עם אל שאם ירבו בניו יהיו למו חרב אין זה מוכח חכמה ומקור הבינה רק טעם אחר וסוד אחר יש בענין הזה ולא גלהו הא"ל לבני אדם ולימד אותם לומר אני יודע כי יותר תנוח נפשו בזה מאשר ירשיעוהו על כל פנים כי הוא צדיק בעיניו והאריך לספר ברעג' הבאות על זרעו של רשע אחריו לאמר אפילו כדבריכם שיבאו על זרעו כל צרות שבעולם ויעיף כבודו במותו אין כל זה מוכח החכמה כאשר התלונן כבר כי מה חפצו בביתו אחריו ע"כ לשון הרב ז"ל · והנכון שיאמר להם הן אתם כלכם חזיתם שזה חלק אדם רשע כמו שיאריך ברעת הרשעי' ואין בזה הדבר חכמה לסתור בה טענותי כי גם לי לבב כמוכם לראות כל זה ולמה זה הבל תהבלו לחשוד אותי שאני כמותם אחר שהענין מפורסם אלי שכל פרי דרכם הוא האבדון אין בכל זה חכמה כי אם הבל אבל החכמה בדרוש הזה היא נעלמת מכם ולא זו הדרך אשר דרכתם בה להרשיעני כי אם הבל כי גם יודע אני כל זה ועל כן אין לחשוד אותי שאני רשע שהרי הדבר מפורסם שאין טובה לרשעים מפני רוע מעלליהם רק מפני ההשגחה הכוללת :

זה חלק אדם רשע עם אל ונחלת עריצים משדי יקחו :

זה · ועתה יפרש מהו חלק הרשע והעריצים שיקחו מאל ומשדי עונש על מריים וזהו מה שיזכור אח"כ:

אם· למו חרב· כמו לחרב כמו שיהרגום בחרב ויוכלו ירכו באו לידי עוני שלא ישבעו לחם:

שרידיו· שריד· הוא הנשאר מן החרב כמו עם שרידי חרב· ואמר כי הנשארים מן החרב בשאול יקברו ואלמנותיו שהן נשי בניו לא תבכינה כי תשמחנה על אשר מתו על מטתם ונקברו לא היו כראשונים שנפלו בחרב והיו דומן על פני האדמ':

במות· במקום המות וזהו הקבר כמו שאנו קורין הקבר בית החיים· ונראה לי שהוא כמו לא יספדו ולא יקברו ואמר בניו ירבו למו חרב והשרידים אשר שרדו מהם לא ישבעו לחם וימותו ברעב ומיתתם תהיה קבורת' כי לא יזכו לקבורה אחר המות ולא יספדו אותם אלמנותיהם כי די להם בצרתן מרעב אשר נשארו בו אחר מות בעליהם:

אם· ואם יאסוף כעפר כסף ויכין מלבושים רבים כמו החומר שאינן נחשבים אצלו כמו החומר לרבוים:

יכין· מה שהכין מהמלבוש ילבשנו הצדיק שאינו זרעו· והממון שצבר יבא ביד איש נקי ויחלוק אותו לבניו:

בנה· עש הוא שם התולעת ונכאן הוא תאר אל העכבים האורג בבתים ואמר כי הרשע בונה ביתו בלא צדק והוא כבית העש שאין לו קיום וכסוכה שעשה נוצר הכרמים שאינה דירת קבע כן ביתו של רשע:

עשיר· פי' רשי ז"ל ימות בעשרו ולא יאסוף לקבורה ויתים

פי'

זה· חלק אדם רשע מאל· כי אמ[...] נעקתי על איזו טובה שתקר[...] לרשעים בעולם הזה שיקרה לפעמי[...] ע"ב גמול איזה זכות או מצד המערכ[...] ולפעמים אחר הטוב הבלתי נחש[...] תקראנה אותו רעות רבות וכו':

אִם־יִרְבּוּ בָנָיו לְמוֹ־חָרֶב וְצֶאֱצָאָיו לֹא יִשְׂבְּעוּ־לָחֶם׃

אם ירבו בניו· כי גם שיגלו[...] ההרבו' בני' יקרה להם שי[...] למו חרב כמו שקרה להמן· וצאצאי' בני בניו· לא ישבעו לחם· מעונים:

שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃

יקברו· מפני אחרים· לא תבכינה כי ייטב להם מות מחיים:

אִם־יִצְבֹּר כֶּעָפָר כָּסֶף וְכַחֹמֶר יָכִין מַלְבּוּשׁ׃

יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף נָקִי יַחֲלֹק׃

בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ וּכְסֻכָּה עָשָׂה נֹצֵר׃

אם יצבור כעפר כסף· ולקנות יקרה שיצליחו לקבץ ממון רב' ולבסוף· יכין וכו' ולכם שיוכתבה מנשט[...] על עולם שאינו שלו· ולפעמים בונ[...] כעש ביתו שיכלה מתוכו בחיו:

עָשִׁיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו

פקח

פקח ואיננו:
תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה:

עשיר. ישכב. באיזה חולי. ולא יאסף. לא ימות בו. עיניו פקח ואיננו שאבד העושר בענין רע. ולפעמים תשיגהו כמים בלהות גזלת מלך או תקיף:

פי' סוף הפסוק לפי זה שיפקח הפוקח עיניו עליו לראותו ואיננו כי ימות בפתע פתאום והחכם ראב"ע ז"ל פי' עשיר ישכב ואף על פי שלא ימות ולא יאסף אל עמיו יפקח עיניו על עשרו ואיננו כי יאבד בחייו. והרמב"ן ז"ל פי' עשיר ישכב ולא יאסף עשרו כי במותו לא יאספוהו בניו כי יפלו בחרב טרם אספם עשרו וממונו. ויפקח הפוקח עיניו בו ואיננו כי תשיגהו כמים בלהו':

עוד פי' הוא ז"ל עשיר ישכב על מטתו ולא יאסף אל עמיו בעשרו עיניו פקח על עשרו במיתו לראות אם יקחוהו בניו. והנה איננו לעושר כי שללוהו השוללים. ול"א עשיר ישכב ולא יאסף עמו ממונו בקברו עד כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו: עיניו פקח. הוא חסר מי הוא הפוקח עד ויאמר ליוסף ולא פי' מי. וי"א עשיר ישכב ולא יאסף ההון ההוא ולא יעמוד רק כשיקיץ יפקח עיניו ואיננו: תשיגהו. בא תשיגהו עם בלהות על דרך בנות צעדה עלי שור כלומר כל האחד מהבלהו' תשיגהו אף על פי שיברח להנצל ממנה תרדוף אחריו ותשיגהו כשטף מים הבא בפתע פתאום וסופה וסערה יקחוהו מהרה ממון אשר גנבתו סופה. כל דבר הנלקח בקלות נקרא גנבה כי כן מדרך הגנבים. ולפי שדרך הגנב בלילה אמר לילה גנבתו סופה וישוב אל מיתת הרשע או אל אבידת ממונו על דרך פי' עיניו פקח ואיננו:

ישאהו קדים וילך וישערהו ממקומו:

ישאהו קדים. וכן בענין החיים יקרה שיהיו חיו כער וזה כי ישאהו קדים ירדיפת אויבי' וישערהו ממקומו. שיצטרך לגלות.

ישאהו. ורוח קדים שהוא קשה שברוחות תשאהו עד שיאבד ותשערהו בסערת יי' חמה ממקומו. ישאהו וישערהו שב אל הקדים שהוא לשון זכר או אל הרוח כי מצאנוהו לשון זכר רוח גדולה וחזק וזה משל למהירות איבוד הממון או מיתתו:

וישלך עליו ולא יחמול מידו ברוח יברח:

וישלך עליו. ולפעמים אותו הגלות ישלך עליו אלהי' ולא יחמול מידו ברוח יברח ולא יברח מיד הקדים המגלה כמו שברח בגלות מאויביו:

וישלך. הנכון בזה הוא שהוא שב אל הקדים כי דרך הרוח להשליך אבנים וגרוטאות וישלך אל הרשע ולא יחמול עליו: מידו ברוח יברח. ז"א שהוא שב אל הממון שיברח מיד הרשע. וי"א שהרשע יברח מכחו של הרוח שיאבד מהרה. וי"א ואם

ישליך

ומליך על תמוכו ככפו ולא יחמול ליככם בכמית לא יועיל לו כלום כי
ברוח יברח :

ישפק· ישפוק אף על פי שהוא בשין הוא כמו ויספוק את כפיו הכתיב בסמך· ולעולם הוא לרעה גדולה הבא פתאום כמו ספקו עליך כפים· ואמר כי כל יודעיו לפנים יספוק ברואתו מפלתו עליו ועל ביתו כפים : וישרוק· הוא גם כן לרעה כמו שרקו ויחרקו שן כמנהג בני אדם המתמיהים מדבר רע שפורקים בשפתותיהם כמו כל עובר עליה ישום

יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ וְיִשְׁרֹק עָלָיו מִמְּקֹמוֹ :

ישפוק· הקדיכ· עלימו· על האנשי' והגלו' כפימו· כרו' מקריהם להכחידם· וישרוק עליו ממקומו וכו' הקדים שהיה שכה לכרותיו שאחרי' ישרוק עליו ממקומו להביא עליו רעות זולת אלה :

וישרוק· וכן זה הרשע ישרוק כל אדם ממקומו כשישמע מפלתו· ומה שאמר
פעם לשון רבים ופעם לשון יחיד דרך כבואות הוא שמדבר פעם עם הכלל ופעם
עם כל אחד :

כי· זאת כי הכינה לאיוב במאמר הזה עד סוף המענה הוא לאפלים מה שאמר כי הוא מחזיק בצדקתו לפי שהכסף והזהב יש להם מוצא וסוף אבל החכמה מאין תמצא על כן נתן לב כל ימיו ללמד דאותה כי היא הטובה שראוי שתקרא טובה לא זולתה· וזאת שסבב למה שאמר למה זה הבל תהבלו כלומר לתת טעם לצדיק ורע לו רשע וטוב לו כי אלו הטובות והרעות אכי רואה שיש להם מוצא והכל תלוי במזל אם כן אין ביכולת האדם לתת טעם בזה כי החכמה הזאת מאין תמצא כעלמות היא· והנכון שיאמר שיש לכל הדברים הטבעיים מוצא וימינוהו בני אדם אבל החקירה בדרוש זה הוא כעלם מהם והחכמה מאין תמצא וגו' : מוצא· הוא המחצב שמוציאין ממנו הכסף ובני אדם ידעוהו וכן כודע לבני אדם המקום שיזוקו ממנו הזהב: יזוקו· פרשו זקק מן מזוקק שבעתים·

כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ :

בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה :

קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת :

כי· יש לכסף מוצא· ואין לחכמה מוצא מיני ההשתכות שקורה בה האנוש כי גם בזולתו יקרה בזה חלוף השבטים השמימיים עד שיהיה במקו' זולת מקום מחצב ככבר מחבר וזה כי השלית' שם קץ לחשך· נתן זמן לכל צורה מתהוה בחמר ראשון המציאותו הוא חשך וכחיו' בלבד· ולכל תכלית· מכוון· הוא חוקר· ומכוון אבן אופל וצלמות· חומר מוכן לאות הצורה המכוונת עם צלמות ודרך הספר אותה הצורה :

פרץ

[מ]פנעתים · וי"ת שהוא שב אל הממון הנזכר שאבד מן הרשע כי אפי' הכסף ושאר המחצבים לא יתקיימו במוצאם רק יקחוהו משם :

ברזל · יש עפר שמתיכין אותו ושב ברזל וכן יש אבני הר שמהן יצוק האומן הברזל החזק שקורין אצי"ר כמו ומהרריה תחצוב נחושת ומ"ש מעפר [י]תפש והראוי ומאבן יצוק ויהיה יצוק שרשו צוק וכן צקון לחש לשון התכה ושפיכה · או יהיה שרשו יצק והוא פעול והיה ראוי להיות כתום לשון זכר ואיפשר שהוא לשון חוזק מענין מצוקי ארץ ויהיה אבן בפסוק זה לשון זכר כלומר ומאבן חזק תוקח נחושה :

קץ · י"ת כמו שים התחלה ומוכח לכל הדברים כן יש סוף ותכלית כי שמים כעשן נמלחו · וי"ת שלפי' הם מוציאים מעפר ברזל לפי שכל הצורות שהם באויר הראשון הנקר' אבן אופל וצלמות או בארץ שהיא חשוכה והיא שבת קדרות [ה]אורח יש להן קץ ותכלית פושט צורה ולובש צורה · וי"ת שנפש האדם תשים במחשבתו ולבו קץ לחשך לדעת אנה הוא מתחיל ונקרא קץ ההתחלה כי שם [ה]אפס והחשך הוא מה שאין אדם יכול להשיגו שהוא חשוך לעיני לבו: ולכל תכליתי [כ]גון היסודות והגלגלים שים לאם תכלית הוא חוקר: אבן אופל וצלמות · פי' אבן [י]סוד ופנה כלו' שהאדם יודע עד מקום האפס ושתהו ונמשלו לאפל וצלמות שהם חשוכים מלבות בני אדם · או ישוב קץ שם לחשך אל האל ית' והודיעו לבני אדם · [וי]"ת כי כמו שים קץ לעושר הרשע כן יש קץ לחשך וכן הם מחשיכים כל אלו הדברים כי היום הם בענין אחד ולמחר ישתנו ענייניהם :

[פ]רץ נַחַל ׀ מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ ׃

[פ]רץ · נחל מעם גר · וכן יקרא באמצים ארוכים שכבר פרץ [נ]חל מן המקום אשר גר שם זמן ארוך הנשכחים מני רגל דלו מאנוש · באופן [ש]אותם המים שהיו נשכחים או בלתי [נ]ודעים · נעו · אל מקום אחר ויפתחו [ש]ם מעינו' ונהרו' שלא היו שם מזמן רב:

פרץ · לפעמים יפרוץ הנחל וירבה ויגדל מעם המקום שהוא מתנו והוא המקום שנובע ממנו הנחל ההוא עד שיהיו מקומות הנחל ההוא נשכחים מני רגל שלא תוכל לדרוך בנעלים במקומות ההם רגל אדם ויגבהו מאנוש גלי הנחל ויתנענעו כגלי הים :

דלו · לשון גובה כמו דלו עיני למרום · וי"ת לשון דללו וחרבו כלומר שהנחלים שהיו נשכחים מני רגל לפעמי' שידללו ונועו ממקומם ויסוב המקום הזאת יבשה כלומר כי השי"ת הוא שליט בכל ופועל בכל העולם הזה דבר והפכו · וי"ת כי כמו שים קץ לזה שזכר מהעושר והחשך כן יש לנחל שפרץ כי עוד יחרב ידל וינע:

גר · מענין הגרה ושרשו נגר · כמו והיום רד אחר ששרשו ירד · וי"ת אותו לשון [ו]מי גר אתך כלומר שהמקום שהיה לדירת בני אדם ישוב נחל לפעמים · והמדרש דורשו על סדום וחברותיה עם מה שאחריו :

ארץ׳ יש ארץ שממנה יצא לחם ויש ארץ אשר תחתיה נהפך כמו אש כן פי׳ הראב״ע ז״ל: תחתיה׳ כמו מקומה מן שבו איש תחתיו׳ וי״מ שהארץ אשר היא יוצא ממנ׳ לחם נהפך מקומה כמו אש על דרך גפרית ומלח שריפה כל ארצה׳ וזהו לשון נהפך כמו ויהפוך את הערים׳ והרמב״ן ז״ל פירש שהוא מספר דברי האל ית׳ שהארץ יוציאו ממנה לחם וכאשר יהפכו תחתיה ויעמיקו ימצאו מקום הפך מן העליון והוא כמו האש ויוציאו ממנה גפרית:

מקום׳ ויש ארץ שמקום ספיר אבניה שילקטו הספיר כאבנים׳ ויש מקום שעפרות זהב לו שיוציאו מעפר הזהב:

נתיב׳ ויש מקום שלא כרע אדם יש שם שאפילו העיט לא ידע אותו נתיב כלומר כי יש לכל הדברים מוצא ותכתם נעלמת ממנו׳ וי״מ אותו קשור למעלה כלומר כי המקום אשר היה בתכלית השבח מרוב הספיר והזהב לפעמים יהפך עניינו לשממון שאפילו חיה ובנות יענה לא ישכנו בו: עיט׳ עוף כמו וירד העיט: איה׳ הוא עוף הרואה ביותר והוא הנקראת ראה ואמ׳ ז״ל שעומדת בארץ ישראל ורואה נבלה בבבל:

לא׳ נקשר עם שלפניו ואותו הנתיב לא דרכו בו השחות ופריץ חיות לא עבר עליו׳ נקראו החיות והאריות הדורסות בני שחץ לפי שיש להם גאוה וגבורה על הבריות השפלות מהם׳ וכן פי׳ רז״ל בפ׳ חלק שחץ אריה׳ וכן תרג הגאון ז״ל: עדה׳ כמו עבר תרגום אשר עבר בין הבתרים די עדה׳ וכמשו תעד בגד ביום קרה: שחל׳ פירשתיו:

ארץ ממנה יצא לחם ותחת
נהפך כמו אש:
מקום ספיר אבניה ועפרות זה
לו:
נתיב לא ידעו עיט ולא שז
עין איה:
לא הדריכוהו בני שחץ לא
עדה עליו שחל:
בחלמיש שלח ידו הפך מש
הרים:
בצורות יארים בקע וכל יק
ראתה עינו:

ארץ׳ ממנה יצא לחם׳ ולפעמים יקרה השתנות בגזרה אלקי באופן שתהיה איזו ארץ מוכנת למזו המין האנושי׳ ותחתיה נהפך כמו אש ובמקום זה נהפך לגפרית ומלח כמו שקרה לסדום כי אמנם היה מקום ספיר ועפרות זהב׳ ונהפך לג כתיב לא ידעו עיט כי אמנם בחל שלח ידו הפך׳ כאמרו ויהפוך את הערים האל׳ וכן יקרה השתנות לטוב בגזרה אלקית כי כבר בצורות יאורים בקע׳ האל ית׳ לישראל במדבר׳ וכל יקר ראתה עינו׳ ואז ראתה עינ ובחרה כל יקר המין האנושי שהי האומה ישראלית שהיא סגלה לו מכ העמים:

נחלמיש · השי"ת שולח ידו להוציא מים מחלמיש צור והופך הצורים מפרשים כלומר ישים מדבר לאגם מים והרכסים לבקעה · וי"מ אותו כקשר למעלה. כלומר כי האל ית' בכחו אשר הוא שליט בכל באותו נתיב לא ידעו עיט לשיותו ארץ כיה ישלח ידו בחלמיש וישים אותו למוצאי מים · ושכלל בכל זה הוא לומר כי יש לכל הדברים חכמה נעלמת מלבות בני אדם נודעת לאל ית' · וי"מ כל זה הוא לומר כי שם לכל הדברים קץ וכיון שיש להם קץ ותכלית אין ראוי שתקרא טובת הרשעי' שלוה כטעם למען ייטב לך בעולם שכלו טוב והארכת ימים בעולם שכלו ארוך וכל זולת זה איננו טובה כלל · וי"מ כל זה לחכמת האדם כי כתיב שלא ידעו עיט ידעהו הוא ורבו מלאכותיו לשלוח ידו בחלמיש וגם הענין השכל שב אל חכמת האדם אך ענין צדיק ורע לו היא חכמה נעלמת :

בצורות · וכל זה מפעולת חכמתו שבצורות החזקים מבקע יאורים ונחלים ושטופי : וכל יקר · פיר' הרא"בע ז"ל שהם המים היוצאים מהצורי' · ודעת כל המפרשים ז"ל שהוא כולל לכל יקר ובכבוד הנמית בעולם שהכל ראתה עינו ויתפרש על האל ית' או על האדם כפי הפירושים שהזכרנו :

מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר :

מבכי · נהרות חבש · ובגלל אותה האומה חבש ועצר בכי מזלת הנהרים ההולכים אל הים שנבקע אותו · ותעלומה יוציא אור שגלה שם קרקע הים המכוסה ואז נהכרח נרתע אחור אותם נזילות הנהרות שהיתה אל החלק הנבקע :

מבכי · וגם זה מפעולות האל ית' או האדם כפי מה שפירשתי כי הוא מחבש ועוצר הנהרות שלא יגרו מבכי לשון הגרה מן בבכי ים ונגזר מלשון בכיה. כי הבכי הוא נגר מן העין והיא מלה מוכרתת כמו בבכי גדול · או יהיה סמוך וירכה. לומר כי מהגרת הנהרות יעצור קנתה וייבשו והראשון יותר נכון : ותעלומה יוציא אור · פי' הרא"בע ז"ל כי אחר יבושת הנהרות יתגלו הדברים הנעלמים בקרקעית הנהרות ויצאו לאור · וכל המפרשי' ז"ל פירשוהו לכלל התעלומות כלומ' כי סודות זה המציאות כלם יוציא האדם לאור או האל ית' יוציאם לאור להודיעם לאדם אבל החכמה הזו מאין תמצא · ובפרקי רבי אליעזר פי' כי חלון יש בשמים ששמו תעלומה ומשם תולדות השמש בתקופתו · ותעלומה בא במפיק לתפארת לא לכנוי כמו ונגלה על ראשה · כבכורה בטרם קיץ :

וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה :
לֹא יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים :

והחכמה · יאמר כי כל מה שיש בזה המציאות אפשר לאדם להשיגו בשלימות אבל החכמה הנעלמת בענין צדיק ורע לו אי אפשר לאדם להשיג סבתה בשלימות כי אין לאדם התחלה בזה הדרוש להמשיך

החקירה על אותן התחלות כי לא ידע האדם החכמה הזאת מאין תמצא תכליתה ואי זה מקום התחלת זאת הבינה · ובמדרש דרשוהו על מתן תורה ואינו מענין המענה :

לא · זה ערכה מענין מערכה כלומר מערכת מסכה והוא נופל יפה עד סוף הפסוק ופסוק שלאחריו · והכונן שהוא כמשמעו והוא נופל יפה עם הפסוק שלאחר אחריו : והכל עולה לענין אחר כי הסבת זאת החכמה הוא כמבע כי אין מקומה נודע

אמר המחבר ספר איוב

והחכמה איך ישפעו כל אלה
האל ית' עם היותו
מופשט בהחלט מכל הרכבה והקב
המכוון בכל אלה מאין תמצא · שק
מי תופש · ואיזה מקום בינה · א
דרך נמצא להשיגה כשנתבונן נ
הנה לא תמצא בארץ החיים
שיתבונן האדם בגרמים השמימ
הנכחיים

ואין לה דמים שיוכל האדם לקנותה · ורז"ל דרשו לא תמצא במי שתחיה נפשו על
כלומר הלומדה בתענוג אלא במי שממית עצמו עליה כלומר שלומד או
בהצטערו עליה ומואס תענוגי העולם והוא האמת בעצמו אבל הפסוק בו
לזה ואין זה מענין המענה :

תהום · כלומר אפילו יעמיק אדם בתהום לא ימצאנה שם ויאמר לשואל לא בי היא וסוף הפסוק כפל כמנהג המליצות וכל זה מהמשל אשר נשא איוב בענין זה ורז"ל דרשו שאין התורה מתקיימת בשוחרי ים והוא האמת והפסוק סמך לזה ואינו מענין המענה :

תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־הִיא וְיָם אָ
אֵין עִמָּדִי ׃

תהום אמר לא בי היא · וכן
תופש בהתבונן בשחו

לא · סגורי הוא הזהב הטוב · ופרש' שנקרא סגור לפי

לֹא־יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא יִשָּׁ
כֶּסֶף מְחִירָהּ ׃

שבשעה שנפתח כל חנות של זהב נסגרות · ועל דרך הפשט נקרא סגור שלר
חשיבותו אוכרים אותו בני אדם וסוגרים עליו :

לא · אי אפשר להעריך אותה לשון הדברים כי ערכה למעלה מערכם : תסולה · לשון ערך של שבח כמו המסולאים בפז : בכתם אופיר · זהב הבא מאופיר שהוא המשובח :

לֹא תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁ
יָקָר וְסַפִּיר ׃

לא · זה זכוכית אבן יקרה וזכה · ויש מין זכוכית לבנה והוא

לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹ
וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־פָז ׃

מוזכר בדברי רז"ל ודבר חשוב הוא ואמרו במדרש שהיא נפרכת כנגד · ו
דרשו

ודשו בו שדברי תורה נוחין לשבר כזכוכית למי שהולך בדרך רעה · והשפע(ן) הוא קצר ולא יותן שזכר לשפלה שהוא כמשך בכאן כלומר לא יותן תמורתה :

רָאמוֹת וְגָבִישׁ לֹא יִזָּכֵר וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים ׃

ראמות · ראמות וגבים · שם אבני טובו' ומכינו בוץ וראמות וכדכד · וי"מ כי גבים דומה לאבני אלגבים : לא יזכר · כלומר אין זכרון לאלה האבנים בפני החכמה כי בני אדם אין מזכירין לשבח הדבר הפחות בפני הנכבד ממנו ואמר לא יזכר לשון יחיד על דרך בנות צעדה כלומר כל אחד מהם ולא נודע אם ראמות הוא לשון רבים על משקל ראמות לאויל חכמות או הוא לשון יחיד על משקל גדול וקטן כמו ראמו' בגלעד : ומשך חכמה מפנינים · שם החכמה הוא כנוסך ועולה למעלה יותר מהפנינים · או ירצה כי המושך החכמה מן המקום הנסתר משך דבר יקר מהפנינים והוא משל · והכונה לומר כי אין ערך לכל החכמות כי הם יותר משובחות מכל אבנים טובות ומרגליות · וכלם החכמה הנעלמת בדרום הזה שהוא יקר מאד וכמעט להשיגו ולקנותו בדמים יקרים :

לֹא־יַעַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּוּשׁ בְּכֶתֶם טָהוֹר לֹא תְסֻלֶּה ׃

לא · פטדה של כוש היא נודעת בחשיבות ומכאן יש ראיה שהכתם הוא זהב ולא אבן טובה שהאבנים אין בהם תערובת סיג שיתאר אותם בטהרה והוא כמו זהב טהור כלומר מזוקק :

וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תָּבוֹא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה ׃

וְנֶעֶלְמָה מֵעֵינֵי כָל־חָי וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה ׃

מאין תבא · אם כן מאין תבוא לקנות האין האנושי עתה ואיזה מקום בינה · איזהו הקנית ממנו שיתבונן בזה · כי אמנם נעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים שהם המלאכים והשרפים בעלי שש כנפים ·

והחכמה · עד כאן דבר בהעלם מקום מוצא החכמה והעדר ערכה ועכשיו מדבר בהעלם יודעי החכמה שלא נודע מי הוא יודעה והעדר משיגיה שאין מי שיודע אותה שתבא לנו ידיעתה מהם · ונעלמה · שאין מי מדבר בעולם שידענה ואף העופות שהם מעופפים ברקיע השמים לא ידעוה ורז"ל דרשו אותו על המלאכים : אבדון · י"מ אותו רמז אל הנשמות והרמב"ן פי' כי הרצון בזה כי יאמר כי החיים אינם יודעים מקומה ולא ערכה וגם המתים אשר בשאול ובארץ צלמות שמעו כי היא נשגבת ומעלתה גדולה שמא בשורה זולתי האלהים אם כן שכל מודים בה ומעלתה

אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ ׃

אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע

את ושכל

נהכל אינם משיגים אותה · ויש בזה דרך פילוסופים ויותר נכון פירוש הרמבן ז"ל · ורז"ל פירשוהו על נהיכם ועל ענין מתן תורה ודרך דרש הוא :

אלהים · הש' לבדו יודע סודה · ומבין הדרך המביא להשגתה ויודע מקום מוצאה :

כי · כי האל ית' יביט לסוף הארץ ותחת כל השמים יראה ואין כל דבר נעלם ממנו כי הוא ברא הכל בכחו ובחכמתו :

לעשות · בספר יצירה כתוב כי . . . הש' נסתכל בתורה וברא העולם · ועל דרך הפשט כי הש' בחכמה הנעלמת אשר היא נודעת אין הוא נותן ליסודות השיעור הראוי להם לפי צורך העולם וזכרם כלם באלו הפסוקי' ארץ ורוח ומים ואש כי תחת כל השמים הוא על יסוד האש והוא על דרך מי מדד בשעלו מים כי שם הם נזכרים היסודות הארבעה כמו שהם נזכרים כאן :

בעשותו · וכל זה מנפלאות הבורא ית' שהוא עושה למטר חק עולם, ולא יעברנהו שלא יהא מבול ושיורידם בעתו גשמי ברכה יהיו כי אין זה ענין טבעי כמו שפי' בפרקים ועושה דרך לחזיז קולות · והם הברקי' שבאים אחריהם רעמים שאם לא היו באים על זה הדרך שעשה להם היו מחריבין העולם כמדרש רבותינו :

בעשותו · הוא משמש לשנים : חזיז · הוא הברק ונקרא כן לפי שמיגנו מום הראו[...] ושרשו חזה על משקל הגיני מן הגה שנכפלה ע"ן הפעל · ונקר' הברק חזיז קולות לפי שהוא סבת הרעמים כמו שזכרו חכמי הטבע :

אז · אז בעת הבריאה ראה החכמה כשעם זו' בחכמה יסד ארץ :

ויספרה

אֶת־מְקוֹמָהּ׃

אבדון ומות · אמנם חכמי הנכמרי[...] אמרו באזנינו שמענו שמעה[...] שמענו בקבלה שהכל לתכלית הח[...] אמנם אלקים הבין דרכה · הודיע הדין להתבונן בה · והוא ידע את מקומה לאיזה קצת מהמין האנושי ו[...] ללמדה :

כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּ[...]
תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה׃

כי הוא לקצות הארץ יביט · כאמו[...] כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי :

לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּ[...]
בְמִדָּה׃

לעשות לרוח משקל · כאמו[...] מאכלו' כאמרו ולא קטמו[...] בהם ונטמתם בם · ומים תכן במד[...] באיסורי ביאה תקן טפת הזרע ע[...] דרך ומתי יהורה יבאו :

בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִ[...]
קֹלוֹת׃

בעשותו למטר חק · במתן תורה כאמרו. אף שמים נטפו · לחזיז קולות · כאמרו וכל העם רואים את הקולות :

אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם[...]

חקרה

חקרה:

אז ראה · בחר אותה הנפש הרוחנית המתוקנת · ויספרה · וספר את החכמה הנזכרת והתכוין בה במעשה בראשית · הכינה · במעשיות · וגם חקרה · באמרו מופתים שכליים מורים עליה:

ויספרה · פי׳ כמדרש לשון מספר שסיפר אותיותיה פשוטות וכפולות כמו שהוא מפורש בספר יצירה · והראב״ע ז״ל פירש לשון ספר כמו יספר שחקים בחכמה כלומר שעשה מתכונת ספר ושוא רמז אל התורה שהכל רמוז בה או הוא משל כאדם שאדם שברא מעצמו וכתבה בספר · או הוא רמז אל השמים והככבים והמזלות כי על ידיהם ישיג האדם סודות האלהות כטעם השמים מספרים כבוד אל · הכינה וחקר אותה גם ברא העולם:

ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה:

והן יראת ה׳ · ידיעת גדלו אשר בה יתום בורא אבל כל משכיל · היא חכמה · שבה נדע האפשר אבלנו בנביאותו · וסור מרע · התמרדות · בינה · בהתבונן שהתכוין הוא שידמה האדם ליוצרו כאמרו והתקדשתם כי קדוש אני:

ויאמר · ולפי שהחכמה והבינה הם נעלמות ואי אפשר לאדם לבוא עד קצם כמו שהקדים אמר דבריו זאמר כי השי׳ צוה על האדם לירוא מלפניו ושיסור מרע וזו היא חכמתו ובינתו במופלא ממנו אל יחקור ובמכוסה ממנו אל ידרוש ולא הורשה להתבונן רק ביראת יי׳ כל הימים כי זה כל האדם כמו שכתוב מה יי׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו׳ וכמו שאמר קהלת ספרו · וזאת היא כוונת איוב כי היותו תם וישר ירא אלהים וסר מרע הוא מפני זה לא כמו שחשבו אליפז הלא יראתך כסלתך ואף על פי שהוא קורא תגר במשפט האלהים בעולם הזה לא כטין רגליו מיראת האל ית׳ כי הוא מורה בגמול עולם הנשמות כמו שהקדמנו בזה ויש בפסוקים אלה דרך אחרת לבעלי הקבלה:

ויסף איוב שאת משלו ויאמר: מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני:

ויוסף איוב וגו׳ · מי יתנני כירחי קדם · כי לא שניתי טעמי ולא הייתי כמכע מתעשי הטובים בשום מחשבה רעה עם האל ית׳ כאופן שאם היה לאל ידי כמו שהיה אז הייתי עושה כל הפעולות הטובות שהייתי עושה אז · באורו אלך חשך · גם

מי · · · קרא החודש ירח מפני שהירח סבתו וסוא רמז לימי שלותו שהם הימים שהיתה עליו השגחת האל ית׳ לשמרו מהפגעים · ורז״ל דקדקו מפני שאמר כירחי ולא אמר שנים שהם ימי העבור שאין מגיעים לשנה שלימה ודרך דרש הוא: ישמרני · אמר ס״ן והראוי שישמרני והוא עתיד במקום עבר כמנהג המליצות:

בשהיה

בהלו · בעוד שהיה מאיר אורו עלי ראשי כאלו נר דלוק עלי ולאותה אורה הייתי הולך במחשכי עולם כי בכל צרה וחשכה ההווה בעול' היתה לי אורה ושמחה׃ בהלו · לשון אורה מן הלל בן שחר׃

כאשר · י"מ חרפי לשון גדולה ואין לו דומה · וי"מ לשון נערות והוא הנכון ומזה נחרפת לאיש כלומר נערה מיוחדת לשכיבה · והוא מלשון קיץ וחורף שהוא תחלת הזרע לבהמה · ורז"ל נשתמשו בו ואמרו חרפי ואפלי׃ בסוד אלוה עלי אהלי · סוד אלוה הוא חברת האלוה והם המלאכים כטעם כי מלאכיו יצוה לך · והוא מן בסודם אל תבא נפשי שהוא כפול מן ובקהלם אל תחד כבודי כי סוד וקהל אחים הם כ... בסוד ישרים ועדה · ועל סוד בחורים · ורש"י ז"ל פירש בני אדם הדורשים את... ועובדים אותו והתרגום אמר בזמן דרז אלהא עלי משכני כלומר כי האל... היה מודיע סודו באהלי וכאלו הייתי מתכבא מה עקיר להיות מהשפנים וה... כשמר מהם ומי יתנני המוזכר בפסוק ראשון הוא נמשך כאן׃

כשהיה בער וחשך בעולם היה אור...

בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵ...
חֹשֶׁךְ׃

כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹ...
אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי׃

בימי חרפי · בימי החרף שלי ש... ימי הבחרות קודם בוא... הזקנה שהם כמו הסתיו כאמרו ו... העבים אחר הגשם׃

בעוד · בעוד שהיה שדי עמדי והיו סביבותי נערי הם הבנים שעדין לא מת אחד מהם או הוא רמז ל המשרתים · וי"מ בעוד שדי עמדי היו סביבותי נערי והראשון יותר נכון בעיני׃ ברחוץ · הליכי כמו רגלי׃ בחמה · כמו בחמאה וכמו בית שאן בית שאן והו' דרך משל ע"ד וטובל בשמן רגלו כי בני אדם סכין רגליהם במעט שמן · ואני לרוב בקר וצאן שהיה לי הייתי רוחץ אותם בחמאה לתענוג׃ וצור · כלומר הסלע החזק היה מריק ל... שמן כדרך ושמן מחלמיש צור׃ יצוק · הוא מענין ויצקו על הפעולה ואם א... משרשו כי הוא כפלם יסוב יקום שרשו צוק · וי"מ יצוק פעול על משקל עומד ש... והוא דרך הפלגה כאלו הסלע היה נתך ומוצק ונעשה שמן · ושיעור הפסוק ק... עמדי יצוק פלגי שמן · כלומר הצור שהיה עמי · או יאמר וצור יצוק אלי · וכל... משל להפלגת העושר ועל זה התחיל ואמר ויוסף איוב שאת משלו׃

בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָ...

סביבותי · נערי · שהייתי יכול ל... לרבים על ידם׃

בִּרְחֹץ הֲלִיכַי בְּחֵמָה וְצוּר יָ...
עִמָּדִי פַּלְגֵי־שָׁמֶן׃

ברחוץ הליכי בחמה · שהיו מ... ככשי רבים׃

בצאתי

בְּצֵאתִי שַׁעַר עֲלֵי־קָרֶת בָּרְחוֹב אָכִין מוֹשָׁבִי׃

ברחוב אכין מושבי · לעשות אותו תיקון :

בצאתי · בשערי העיר היה מושב השופטים והגדולי' כדרך השערה של הזקני' · תרגום עיר קרתא : ברחוב אכין מושבי · כדרך גדולה בי יכינו לי כסא ברחוב העיר כאשר יכינו לשר העיר או לשופט כי שם ישב לשפוט את העם · ורש"י ז"ל פי' וכאשר ברחוב העיר אכין מושבי ראוני נערים וגו' :

רָאוּנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ וִישִׁישִׁים קָמוּ עָמָדוּ׃

ראוני נערים · הרגילים להזיק · ונחבאו · פן אגער בם :

ראוני · כשהיו הנערים רואים אותי יושב ברחוב העיר היו מתחבאים ולא היו עוברים דרך שם שהיה מורא מוטל עליהם · והזקנים לא היו מתחבאי' אלא שהיו עומדי' ממקומם מפני ולא היה להם רשות לישב עד שהייתי אומ' להם שבו וזהו קמו עמדו :

שָׂרִים עָצְרוּ בְמִלִּים וְכַף יָשִׂימוּ לְפִיהֶם׃

שרים · [illegible]שרים שרגילים לדבר בפני תחלה כשהיו בפני היו עוצרים מליהם עד שאדבר תחלה או שאתן להם רשות וסוף הפסוק כפל :

קוֹל־נְגִידִים נֶחְבָּאוּ וּלְשׁוֹנָם לְחִכָּם דָּבֵקָה׃

קול נגידים · במועצותיהם · נחבאו לא הוזכרו עצותיהם לפני · לחכם דבקה · שלא דברו אחר שמעו דברי :

קול · נגידים היו נחבאים ועל כן לא היה קולם נשמע כאלו לשונם לחכם דבקה ובא על דרך ודעת שפתי ברור מללו כי מללו שב אל שפתי אף על פי שנזכר עמו דעת גם כאן נחבאו שב אל נגידים אף על פי שנזכר עמו קול :

כִּי אֹזֶן שָׁמְעָה וַתְּאַשְּׁרֵנִי וְעַיִן רָאֲתָה וַתְּעִידֵנִי׃

כִּי־אֲמַלֵּט עָנִי מְשַׁוֵּעַ וְיָתוֹם וְלֹא־עֹזֵר לוֹ׃

בִּרְכַּת אֹבֵד עָלַי תָּבֹא וְלֵב אַלְמָנָה אַרְנִן׃

כי אזן שמעה · את דברי · ותאשרני · בהיות דברי אכלם בתכלי' היושר · ועין

כי · ולמה היה לי כל זה הכבוד לפי שהייתי בעל מדות ומעשים מפוארים כי אזן ששמעה מעשי היתה מאשרת אותי והעין הרואה אותי מעידה עלי בכל מקום כי השמועה ההיא היא אמת · או יהיה ותעידני כי יתפאר ויאמר אני ראיתי איוב שהכל היו מתאוים לראות אותו במעלה ובכבוד : כי · ולמה היו מאשרים אותי על שהייתי הולך בדרכי היושר כמו שהעיד עליו האל ית' ואמר שהיה תם וישר · ומדרכי היושר הוא לעזור

שפסוקים וכש שהם אומללים ואין להם כח להנצל מעושקיהם · והעני והיתום רבו עושקיהם לאומללתם ואני הייתי ממלט אותם · ויתכן שאיוב היה שופט או היה גדול ודבריו נשמעים :

ועין ראתה · הנמשך מדברי ... לאיש ישר · וזה כי אמלט עני ... בדברי ובזה ברכת אובד עלי ... בהליכי הנדכאים :

כי אמלט · משמש לשמים :

ברכת · נראה לי פירושו לפי שדרך מי שאבדה אבדה שהוא מכון ... שיחזירנה לו אחר שאותה ברכה היתה באה עליו שהיה ... אבדה לבעליה והוא דרך כלל למי שאבדה ממנו הסבת חפצו שהיה אובד ... משתדל עמו עד שישיגנה · והאלמנה היא עצובת רוח כי אין לה בעל ... ואני הייתי מרנין לבה בדברי נחומים ובהוכחת דינה לאור · ורז״ל דרשו ... אובד עלי תבא שהיה גוזל שדה יתומים ומשביחה ומחזירה להם : ולב ... ארנין· דכי הוה חזי אלמנה דלא נסבי לה אזל שדי שמיה עלה והוו אתו ונסבי ...

צדק · רדפתי אחר הצדק ולבשתיו והוא גם כן כמו[illegible] לי ולבשני כן פי׳ רש״י ז״ל · והרמב״ן ז״ל פי׳ צדק לבשתי ומשפטי ילבשני כמעיל וצניף ובא על דרך לבוש הברים · שהוא כמו לובש הבדים וגם ילבשני כמו לבשתי · והזכיר המעיל והצניף לפי שהם נקיים וטהורים כן היה משפטי נקי וטהור · או הזכיר אלו שהם למעלה מהבגדים נראים לכל כן היה משפטי נראה לכל שהכל היו מכירין שמשפטי היה משפט אמת · או הזכירם לפי שהם מקיפים האדם וסובבים אותו כן הייתי מוקף סביב סביב ממשפטי אמת :

צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי כַמְּעִ...
וְצָנִיף מִשְׁפָּטִי :
עֵינַיִם הָיִיתִי לַעִוֵּר וְרַגְלַיִם לַפִּ...
אָנִי :

צדק לבשתי · שהייתי נכנס ... ליסר העקיב · וילבשני ש... קוראים אותי לעשות כאלה ... ונכיף משפטי · כי אמנם משפטי ... לי כמעיל ונכיף לפרסמני לאדם ... ומורה צדק ובכן עינים הייתי ל... להורות הראוי · ורגלים · עזר להש...

עינים · כמשמעו או הוא פירושו שהשומא בדבר הייתי מאיר עיניו ... ומי שנסתרה דרכו מהגיע לחפצו הייתי מדריכו בדרך ישר... להשגת חפצו :

אב · הייתי חומל על האביונים כאשר יחמול איש על בנו אם במתנות למלאת תאותם אם שהייתי טוען בשבילם בב״ד כאשר

אָב אָנֹכִי לָאֶבְיוֹנִים וְרִב לֹא
יָדַעְתִּי אֶחְקְרֵהוּ :

היה להם ריב עם האדם · וריב שלא ידעתי אותו הייתי חוקר עליו כדי שאו... ללמד זכות ולטעון בשביל האביון העשוק ולפי זה השפי׳ יהיה הכל מענין אב ה... לאביונים

לאביונים או יהיה התפארות אחר שכשהייתי דיין לא הייתי חותך הדין באומר וכשהייתי מסופק בדין אחד הייתי חוקר אותו אם מפי הבעלי דינין עצמן עד שיודו האמת אם מפי עדים או הייתי חוקר בדין שהוא מפי היודעים והבקיאים בדינין כדי שאחתוך הדין בצדק :

וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת עַוָּל וּמִשִּׁנָּיו אַשְׁלִיךְ טָרֶף :

ואשברה מתלעות עול · בדין :

ואשברה · ואחר שחקרתי הריב וידעתי הדין עם מי לא היה מספיק לי באמור להם כך הוא הדין אלא שהייתי מקיים הדין עליהם בכחי לשבר מתלעות עול והוצאתי גזלו מפיו ואחר טרף לפי שלרוב תקפו דמהו לאריה טורף ועם כל כחו וגבורתו לא נמנעתי מלהלחם בו עד שהשלכתי משניו טרפו :

וָאֹמַר עִם־קִנִּי אֶגְוָע וְכַחוֹל אַרְבֶּה יָמִים :

ואומר עם קני אגוע · ובזה הייתי מצפה להטיב חיי בני ומזוני כאמרו צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת :

ואומר · ובזכות זה הייתי חושב שאמות בביתי עם בני ובטוחתי שלא ימותו בחיי אחר שארבה ימים כחול הים · ויש דרש כי חול הוא עוף אחד שלא נקנסה עליו מיתה שלא אכל מעץ הדעת והלועזות לועזים אותו אווז לפי שהוא מאריך ימים בהפלגה :

שָׁרְשִׁי פָתוּחַ אֱלֵי־מָיִם וְטַל יָלִין בִּקְצִירִי :

שרשי · ואומר שבפסוק הראשון כמשך בכאן שהייתי חושב שלא יכלה הוני בימי אבל יהיה כעץ שתול על פלגי מים שלא ימיש מעשות פרי : בקצירי · הם בדי האילן הרכים כמו ועשה קציר כמו נטע · תשלח קציריה עד ים :

כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי וְקַשְׁתִּי בְּיָדִי תַחֲלִיף :

וקשתי בירי תחליף לרדוף הרשעים :

כבודי · והייתי אומר גם כן כי הכל הוא נמשך למעלה · כבודי יתחדש בכל יום עמדי שלא יתמעט כבודי אבל יתחדש בכל יום · ואת אותו רמז על הנעורים כטעם תתחדש כנשר נעוריכי · ואחשוב שהוא על כבוד הנשמה כמדרש רז״ל בפסוק חדשים לבקרים והוא רמז אל הכח · וקשתי וגבורתי לא תחלש אבל תחליף כח כטעם וקווי ה׳ יחליפו כח · וי״מ תחליף תברות מלשון בני חליף · וי״מ מיד אל יד הייתי מחליף קשתי ולא תסור מידי :

לִי־שָׁמְעוּ וְיִחֵלּוּ וְיִדְּמוּ לְמוֹ עֲצָתִי :

לי · עכשיו הוא חוזר לכבודו שהיה בו קודם יסוריו וכדעת הרמב״ן ז״ל מפסוק שרשי פתוח אלי מים הוא

מתחיל לספר בכבודו ועשרו · בני אדם היו שומעים לעצתי והיו מיחלים
שתתקיים וידמו ויכפו לה שהיו יודעים שתתקיים כי היתה עצתי כאשר יש
אים בדבר האלהים · וידמו כמו דמו עד הגיעכו וגו' לשון תוחלת · או יהיה נגזר
שתיקה וכקשר עם הפסוק שלאחריו :

אַחֲרֵי דְבָרִי לֹא יִשְׁנוּ וְעָלֵימוֹ תִּטֹּף מִלָּתִי :

אחרי · דברי היה האמון ועליו היו סומכין ולא היה שני לדברי : ישנו · כמו שנו וישנו : תטוף · לשון הזלה כמו תזל כטל אמרתי : וי"א לשון נופת תטופנה שפתותיך · כטף ושאלת שהוא מעכין ריח טוב והראשון יותר נכון ויורה עליו הפסוק הבא אחריו :

וְיִחֲלוּ כַמָּטָר לִי וּפִיהֶם פָּעֲרוּ לְמַלְקוֹשׁ :

ויחלו · כשהיו אומרים להם עתה יבא אויב היו מצפים אותי כבני אדם המצפים המטר בעתו והיו מקבלים דברי כמי שפוער פיו לקבל המלקוש שיורד לעולם בעת החום והשרב · או ירצה לומר כי יפערו פיהם לשאול עצתי כאשר יפערו לשאול המלקוש :

ופיהם פערו למלקוש · מצפים שי... אהיה אחרון לדבר ולאחר... הדבר על פי עצתי :

אֶשְׂחַק אֲלֵהֶם לֹא יַאֲמִינוּ וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן :

אשחק · כשהייתי מדבר עמהם בבדיחות בלא השלמת אימה לא היו מאמינים מרוב אימתי אשר היתה בלבם ולא הייתי נופל מכבודי ואור פני בעיניהם מפני אותו שחוק כדרך המשחק עם חביריו שאין אימתו מוטלת עליה' אבל היתה יראתי על פניהם כאלו לא שחקתי עמהם : יפילון · לשון חסרון כמו לא נופל אנכי מכם : אור הפנים הוא הכבוד והסדור :

אשחק אליהם · על דברי עמהם... ולא יאמינו · שיוכלו להי... דבריהם · ואור פני לא יפילון · לשו... דופי בעצתי :

אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם :

אבחר · י"מ אבחר דרכם שהייתי יושב במקום המובחר והמעולה מדרכם ומושבם · וי"מ כל דרכיהם הייתי בוחר להם כי לא היו הולכים בשום מקו' אלא בעצתי ובדרך אשר בחרתי להם · ואשב ראש עליהם ואשכון ביניהם במעלה וכבוד כמו המלך בגדודו היראים ממנו ומכבדים אותו והיו דוממים לדברי ומשפי' אותם

אבחר דרכם · עצתי תקום אבל... כאשר אבלים ינחם · שיקי... להשיב חפצם ולהמלט מצרת בעצתי

נאו הייתי מכחס אבלים שכלם עומדים חפויי ראש ושותקים והמנחם לבדו מדבר
כן היו הם מפני מוראי · ומלת כאשר חסר וי"ו כמו שמש ירח והראוי וכאשר · וי"מ
והייתי מסיר דאגתם כאשר עושה מנחם אבלים :

וְעַתָּה ׀ שָׂחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי
לְיָמִים אֲשֶׁר־מָאַסְתִּי אֲבוֹתָם
לָשִׁית עִם־כַּלְבֵי צֹאנִי ׃

ועתה · הקפיד בזה איוב יותר
מאבדן בניו וקנייניו כי
זה מר ממות אל המתייסר בייסורין
כאמרו וישמח עליך אויב הרים קרן
כריך · ואמרו במשלי הקדמונים שאלו
לאיוב מה מכאת רע לכל הבא עליך אמ' להם שמחת אויבי לרעתי ואמ' שהשוחקי'
עליו הם היו צעירים ממנו לימים ואבותיהם שהיו זקנים היו נבזים ואיכם כדאי
לשית אותם עם הכלבים שומרי הצאן · הפליג בפחיתותם ורמז בזה לרעיו ·
אי"פשר שמפני שעד עכשיו ספר בכבודו זכר בהתהפך ענייכו שסב לקלון :

גַּם־כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִּי עָלֵימוֹ
אָבַד כָּלַח ׃

גם · ירכה כי אבותיהם היו נבזים
בעיניו כי לא היו כדאי
שיכבדם לא מפני ממונם כי לא היה
רק מעט עד שאם בא לידו אותו ממון
היה אומר למה לי זה המעט ולא מפני
זקנתם כי הזמן אבד עליהם שלא
נשתנה ענייכם לטוב בהשתנות הזמן
כי היו ריקים ופוחזים וכן נשארו · כן
פירש הר"מבן ז"ל · ויש פירושים אחרים

גם כח ידיהם למה לי · גם שקנו
איזה ממון בכח ידיה' ובעמלם
למה לי לאחשיבם יותר הכה עלימו אבד
כלח · זמן חייהם אבד כי כלו אותו
בדבר נפסד :

והו היותר נכון : כח · ממון : כלח · זמן או זקנה כי הזקנה אבדה בהם כי הם
חסרי הדעת כנערים :

בְּחֶסֶר וּבְכָפָן גַּלְמוּד הַעֹרְקִים
צִיָּה אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשֹׁאָה ׃

בחסר · ואותם האבות הנזכרים
לא היה עשרם בידם לא
מזמן קרוב כי זה לא מעט זמן היו
בחסר וברעב יחידים ומשתוממים
ובורחים אל המדבר מקום ציה ושממה:
ואמש שהוא הזמן היותר קרוב שעבר
עדיין היו עניים והיו בשואה ומשואה
כי זה המעט אשר בידם מקרוב בא

בחסר וכפן גלמוד אמש · ואמש
ומעט זמן קודם זה היו
בחסר ובכפן · ועורקים · ובורחים אל
מקום ציה חוץ לישוב :

להם ואיך יתגאו בו לשחוק עלי : כפן · רעב מהתרגום : גלמוד · יחידות :
העורקים · בורחים מהתרגום :

הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי־שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ
רְתָמִים לַחְמָם ׃

הקטפים · ומרב חסרונם היו
קוטפים מלוח והם
עשבים או קוצים · ולשון משנה הוא
העלו

השלו מלוחים על שולחנות של זהב · ול״מ אותו אורטיג״א בלע״ז · וי״א שהוא נמר
והארץ מלחה : הקוטפים · לשון שבירה מן וקטפת מלילות · לא יקטף: שיח יאין
כמו וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ : עלי · כמו עם · וכן ויבאו האנשים על
הנשים · או כקראו מלוחים אותן הנמחים הגדלים על האילנות · ויבא עלי שיח על
כמו ·רתמי· הם עצים כמו וישב תחת רותם · ול״מ לחמם לשון לחם ·יכלו שהאוכ
פרשים היו מזונם · ול״מ אותו מקור מן חמה על משקל לחנככם כלומ׳ שהיו עושים
מהם גחלים כאמרו גחלי רתמים להתחמם לפי שאין להם לבוש :

מִן־גֵּו יְגֹרָשׁוּ יָרִיעוּ עָלֵימוֹ כַּגַּנָּב׃

מן · מתוך העיר היו מגורשים משפטם לעמוד ביניהם ערומי׳ והיו מריעים עליהם בני אדם כאשר יריעו על הגנב לומר רדפו ותפשוהו כן היו מריעי׳ עליהם להוציאם מעיר מישב כי בראותם שהם ערומים הם בעיניהם כגנבים ולסטים :

יגורשו · מן הישוב :

בַּעֲרוּץ נְחָלִים לִשְׁכֹּן חֹרֵי עָפָר וְכֵפִים׃

בערוץ · בערוץ לשון שבר מן בתערכה והוא כמו נקיקי הסלעים מקום שהנחל נשבר שם ול״מ אותו לשון יראה מן לא תעריצון כלומר במקומות מסוככים מהנחל והפסיק כאשר למעלה שהם בורחים מתוך העיר לשכון בנקיקי הסלעים ובחורי העפר : כפים· סלעי׳ מהתרגו׳ :

בערוץ נחלים · כאשר היו פורצים גדר אותם הנחלים שהיו שם משכנותם היו מגורשים משפ׳ לשכון חורי עפר וכפים :

בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ׃

בין · ובין האילנות ינעקו ויאנחו ככלב לרוב הרעב והעירום : שיחים· אילנות : ינהקו · כמו ינאקו מן היכאק פרא לשון נעקה : תחת חרול · קמוש והוא שם נאספים : חרול · מין קוצים · ול״מ אורטיג״א : יספחו · לשון אסיפה מן ונספח וספחני · ול״מ לשון נגע מן ספחת כלומר שהיו מתנגעים בשכבם ערומים על החרולים והקוצים :

ינהקו · כקול חמור ופרא שהוא חמור הבר :

בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ מִן־הָאָרֶץ׃

בני · ואלו השוחקים עליהם בני רשע אשר לא שם להם על פני חוץ לרוב פחיתותם · או יהיה נבל מן נבול תבול לשון נפילה והוא הפך המעלה · ונכאו ונשברו יותר מן הארץ או יותר מאנשי הארץ שאין בארץ יותר נכאים ומדוכאי׳ מהם : נכאו· שרש נכה רוח מן נכין נפעל על משקל ואחר נכנסו

בני נבל · והם כמו כן נבזים מנ׳ אבותם :

ועתה

וְעַתָּה נְגִינָתָם הָיִיתִי וָאֱהִי לָהֶם לְמִלָּה׃

ועתה׳ נגינתם הייתי׳ מבזים אותי בדבור ובמעשה׃

ועתה׳ ועתה בבא פחדי שחקו לאותי כאלו אני מנגן לפניהם וכל דבריהם אינו אלא בי ובבזיונותי כטעם שפתי קמי והגיונם עלי כל היום׳ שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם׳ וכת׳ הרמב״ן ז״ל כי שמחו לאיוב בעבור שנתבטל המשפט שהיה עושה בהם או הושעת האביונים מידם בגנותו ואע״פ לא היה מדבר כנגד רעיו אלא כנגד הלצים שהיו שמחים באידו ואם לא נזכר זה בפסוק או הוא כרמוז בפסוק פערו עלי בפיהם כמו שפי׳ שם׃

תִּעֲבוּנִי רָחֲקוּ מֶנִּי וּמִפָּנַי לֹא־חָשְׂכוּ רֹק׃

תעבוני׳ כל כך נבזיתי בעיניהם עד שהם מתעבים אותי ומתרחקים ממני ובשהם מביטים כי הם רוקקים ולא חשכו עצמם מלרוק בפני דרך הכלמה ובזיון כטעם ואביה ירק ירק בפניה׳ והראשון יותר נכון׃

כִּי־יִתְרוֹ פִתַּח וַיְעַנֵּנִי וְרֶסֶן מִפָּנַי שִׁלֵּחוּ׃

כי׳ יתרי פתח׳ האל הרע התיר מיתר קשתי שלא אוכל לרדוף הרשעים׳ ורסן מפני והרסן והמעצור שהיה להם מפני׳ שלחו׳ מעליהם׃

כי׳ יאמר כי יתר קשתו אשר כונן חציו עליו פתח אותו האל ולא יורה בו חץ ויענה אותו תמיד והתרגו׳ אמר אדום סופלתי ובימי אטוכי פרא׳ והרמב״ן בזה לפי זה התרגו׳ הו׳ כי יאמ׳ כי היתר אשר אסר בו את הרשעים יפתח כל א׳ וא׳ מן הרשעי׳ אסוריו מעל ידיו ויענה את איוב כי הם יקשרוהו ויאסרוהו תחת אשר אסרם והוא הנכון׳ וזה בזה מדרש׃ ורסן מפני שלחו׳ רסן היראה שהיתה לי עליהם שלחו אותה מפני כי אין יראתי היום על פניהם׳ וי״מ כי הסוס הזקן יסירו הרסן מעל פניו וישחקו בו וכן הם משחקים בי והוא רחוק׃ רסן׳ הוא שמשימים בפי הבהמות להנהיגם לאשר ירצו ושלא יזיקו בני אדם בפיהם כמו במתג ורסן עדיו לבלום׳ פריכו בלע״ז׃

עַל־יָמִין פִּרְחַח יָקוּמוּ רַגְלַי שִׁלֵּחוּ וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם׃ נָתְסוּ נְתִיבָתִי לְהַוָּתִי יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר לָמוֹ׃

על ימין פרחח יקומו כאופן שהנערים בלכתי בדרך

מעיזים

על׳ פרחח הח״ת כפולה מן פרח מטה אהרן והוא כנוי לנער אשר הוא מתחיל לפרות ולצמוח וכן כקראו בלשון רז״ל הכהנים הקטנים פרחי כהונה׳ ואמרו קטן פורח יאמר כי על ימינו יעמוד כל אחד מהנערים הפך דרך מעלה שהגדול הולך לימין ובא יקומו עם פרחח כדרך כנו ואין רודף רשע׃ רגלי שלחו׳ י״מ לשון דחיה

וי״מ

ואת רגלי אשר היו דורכות על במותימו שלחו מעליהם ואת רגלי שלחו ברשתם כמו כי שולח ברשת ברגליו : ויסולו . זה לשון סלון ממאיר שנתנו קוצים בדרך . והכוון לשון במסלה כעלה שהם דורכים עלי ברגלם : ארחות איד וצער : ואת שהם דורכים עלי בצערם שהם מצערים אותי תמיד כאלו אותו הצער אין לו מסלה אלא עלי והכוון שוה : אידם . לשון צער :

מעידים פניהם ללכת לימיני עד שתלו[…] שלחו מן המסלה . ויסולו עלי ארחות[…] אידם . באופן שעשו עלי מסלות ארחות[…] סכלותם ורשעם עד כי נתשו נתיבתי[…] שלא אשיג המכוון כדרך שהייתי הולך[…] להועיל יועילו . להוסיף על שברי[…] עוזר למו . בלתי תועלתם :

נתשו . כתבו הר' אף על פי שהוא בשי"ן פירושו לשון נתיצה בצד"י כמו שמ[…] עלץ ועלס שהוא מענין אחד . ואת אותו לשון ויתשם יי' לשון עקירה[…] ויאמר כי היו נותשים דרכו שלא היו מניחים אותו ללכת בנתיבו : להועיל יועילו[…] הם מוסיפים שבר על שברי . וזו היה תועלת הוותו שהיו מוסיפים נוספת או יאמר אין[…] בהם תועלת בשום דבר כי אין כח בהם לעשות טובה אלא זה השבר שהם עושים[…] לי . או יאמר כאלו הם מקבלים תועלת בהוותי : לא עוזר למו . ואת שאמר ויקירם[…] היו בזוים ושפלים ואין להם עוזר . ואת אין בזה עוזר כי אין בי כח להנצל מהם[…] ואיפש"ל כי איננו נרדף מאנשים טובים כי הכל הם יודעים צדקתי ואיני נרדף[…] אלא מאלו השפלים ואין עוזר למו בהרדפתם אלי :

כפרץ רחב יאתיו תחת שאה התגלגלו : ההפך עלי בלהות תרדף כרוח נדבתי וכעב עברה ישעתי :

כפרץ . כפרץ רחב שיעברו בו המים בשטף ובמהירות כן יבאו אלי אלו הפחותים להכאיבני . תחת שואה הבאה עלי התגלגלו לבא אלי להוסיף מכאוב על מכאובי . ואת במקום רוח שואה . כלומר התגלגלו לבא עלי בסתר להקניטני כמו רוח שואה ואין לי עוזר להצילני מהם . או יאמר התגלגלו עלי תחת וחלף אבן המתגלגלת ברוח שואה :

ההפך . נהפכו עלי כל אחת מהבלהות וכל בהלה ובהלה תרדוף כרוח נפשי שקרויה נדיבה או מעלתי ונדיבותי כי נדיב היה ואיש מעלה וכעב העוברת כן כן עברה ישועתי . ואת ההפך כבודי לבלהות ותרדוף הצרה ברוח נדיבותי לבריות וכעב עברה ישועתי שהייתי מושיעם

כפרץ רחב יאתיו . לפעמים[…] יתחברו רבים מהם[…] למלאות כל הדרך להרוס דרכי תחת[…] שואה התגלגלו . ובאתכנות שמכא[…] כפלאים התגלגלו עלי בעלילות דברים[…] עד כי ההפך עלי בלהות . דרישו[…] השופטים . תרדוף כרוח נדיבו[…] באופן שאותה שואה תרדוף ותב[…] נפשי השכלית . וכעב עברה ישוע[…] והישועה והעזר שעשיתי כבר לרבי[…] עברה כעב ואין זכר לה אבל אות[…] שהושעתי

שהושעתי עד אמר לא ידע את יוסף באופן שאין אים מהם מליץ בעדי :

וְעַתָּה עָלַי תִּשְׁתַּפֵּךְ נַפְשִׁי יֹאחֲזוּנִי יְמֵי־עֹנִי :

ועתה עלי תשתפך נפשי · תתבלבל אפילו בהכנסת המדינות : יאחזוני ימי עוני · ובזה אני מוכן שיאבד ממני גם יותר פלטת מזוני ואהיה עני :

לַיְלָה עֲצָמַי נִקַּר מֵעָלָי וְעֹרְקַי לֹא יִשְׁכָּבוּן : בְּרָב־כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי כְּפִי כֻתָּנְתִּי יַאַזְרֵנִי : הֹרָנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל כֶּעָפָר וָאֵפֶר :

לילה עצמי נקר · וזה כי אמנם האל הרע נקר עצמי בלילה באופן שאין לי מנוחה אפי' בלילה : ובכן ברב כח · של אלוק הרע יתחפש לבושי · בחבושת · וחתולים · כמו מלבוש של מתנכר אשר כפי כתנתי יאזרני · באופן כר. וזה כי האל הרע · הורני לחומר · השליכני בחזקה בחמר וטיט :

הושיעם · וזאת ישועתי כפשי כמו כדיבתי ואינו נכון :

ועתה · ועתה שנהפכו עלי בלהות היא מתשפכת נפשי מרב הבכי לפי שאחזוני ימי עוני ואין לי כח להכיל מאלה האכסים וגם לא להושיע העשוקים כמנהגי :

לילה · נקר · מלשון העיני האכסים ההם תנקר והוא על משקל אבר ושבר פעל עבר מהדגוש והוא שב אל החולי · או אל העוני שזכר אל האל ית' · וז"א אותו שב אל עצמי כלומר כל אחד מעצמי נקר בשרי מעלי · כי המחין השפיד בשרו והעצמות נוקרין אותו ויוצאין לחוץ : ועורקי · הם הגידים הדופקים כי כן נקרא' בלשון ערבי עורוק ולשון התרגום ברזל עשות ערקין דברזל שהוא כמו וגיד ברזל ערפך · יתרעם איוב כי מרוב הקדחת בידיו הדופקים לא היו שוכבים גם בלילה אף על פי שדפיקת הישן איכה חזקה כדפיקת הער · ואפשר לפרש עורקי מן העורקים ציה · תרגום וינס וערק · כלומר הנסים אחרי ורודפים אותי לא ישכבון בלילה על מטותם אך ילכו בלילה לשמוע נאקותי וצעקותי ולשאול על חוליי אם הוא מתחזק :

ברב · את הכח הליחה והמוגלא כמו יבש כחרש כחי : ובלשון רז"ל כיחו וכיעו · וכן בלשון ערבי נקרא כח : יתחפש · לשון שנוי כמו התחפש ובא במלחמ' · יאמר כי מרב המוגלא הוא משתנה לבושו עד שלא יכירנו · וי"א ברב כח החולי והמכאוב ישתנה בעיניו לבושו כאלו איננו מכירו כי כח המכאב לא יניחנו ללבשו כאלו איננו שלו · והחולי יאזור אותו מכל סביביו · כמו שפי הכתנת הוא מקיף הצואר : כפי כתנתי · כמו כפי תמרא וים לפרש שהוא מתרעם שבא לידי רזון עד שמקום האזור איננו היום אלא כהיקף פי הצואר כי פי כתנתו יאזור אותו :

הורני· השליכני לחומר חליו או האל ית' וכמשלתי כעפר ואפר· וי"מ הורני

לשון למוד בדרך רחוקה. ויש בזה מדרש רחוק :

אשוע· ישוב אל אלוה הנזכר בראש
המענה או מן הכתוב הוא
סב אל האל העיכה בעת צרה· וי"מ
עמדתי לשון תפלה כמו אם יעמד
משה ושמואל לפני· וי"מ לשון שתיקה
כמו עמדו ולא ענו עוד כלומר ווי אם
אתפלל ווי אם אשתוק : ותתבונן בי·

אֲשַׁוַּע אֵלֶיךָ וְלֹא תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי
וַתִּתְבֹּנֶן בִּי :

אשוע אליך· האל הטוב
תושיע : עמדתי· בתפלה:
ותתבונן בי· אם ראוי שתקבל תפלתי:

מחשב עלי להביא נגעים טובים· או יאמר הכה כשאשוע אליך לא תענני ו
מפני שאינך שומע תפלתי שהרי עמדתי בתפלה ואתה מתבונן בי אלא שנהפכת
לאכזר לי כמו שיזכור אחר זה· והוא הנכון לפי כוונתינו בתלונת איוב כמו
שהקדמנו בפרקים :

תהפך· מרחך לרחם ולי נהפכת
לאכזרי· או יאמ' נהפכת
ממדתך הראשונה אשר רחמת עלי
ובתוקף מדתך שנאתני כי אלו המכות
הם מכת אויב מוסר אכזרי :

תֵּהָפֵךְ לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ
תִשְׂטְמֵנִי :

תהפך לאכזר לי· כמזכיר עון:

תשאני· הרא"בע ז"ל פי' תשאני
כמו תשא נפשי כלומר
בחלומות והרהורים אתה נושא נפשי
אל רוח ותרכיב נפשי על הרוח בחזיונות
מבעתים כדרך וחתתני בחלומות :
וי"מ אתה האל תשאני להלוך אל האברון
מהר על רוח ותרכיבני בו: ותמוגגני
תושיה· וי"מ תתמוגג ממני התושיה
והחכמה או יהיה חסר מ"ם כלומר

תִּשָּׂאֵנִי אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי
תְּשֻׁוָּה :

תשאני אל רוחי· תמסרני ביד
הרע: תרכיבני· במהירו
אל ההפסד : ותמוגגני תושיה· ...
החכמה והתושיה אשר בי תמוגג
ותכלני :

ותמוגגני מתושיה· ורמב"ן ז"ל פי' תושיה חולשה מלשון רז"ל מתשת כחו· או
מחשבתי תחרידני ומה היא המחשבה כי ידעתי מות תשיבני : תושיה· מחשב
התמוגגות ידוע שהוא לשון המסה והתכה והפסד :

כי· חסר אל והוא כאלו אמר אל
מות על דרך אל עפר תשוב :
ובית מועד· מזומן והוא הקבר :

כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית
מוֹעֵד לְכָל־חָי :

כי ידעתי מות תשיבני ובית מו
לכל חי שאמות ואתן דין וחשבון במקום שיועד כל חי לדין:

אך

אך לא־בעי ישלח־יד אם־בפידו להן שוע :

אך לא בעי ישלח יד · אמנם ידעתי כי קו הדין ובית מועד לא ישלח יד אפילו באותם שהם בזה המציאות כמו עי וגל של הריסה ריקים מכל טובי אם בפידו להם · אם כשישלח להם יסורין · שוע · תבא מאתם שועת תפלה ותשובה ובהיות הדבר כן איך לא תקובל תפלתי :

אך · פי׳ הרמב״ן ז״ל כי יאמר איוב שידע כי ישיבהו האל אל המות ואל בית מועד לכל החיים אך שם בעי הקבר לא ישלח האל יד לעזור לו ולהחיותו ואפילו אם בפידו אשר יביא עליהם ישעקו וישועו אליו הנקברים כתלוכת לא ישוב עוד לביתו · ויהיה עי כמו לעי השדה · וירושלים עיים תהיה : ושוע · כמו ושוע אל השר ענין שוע ושעקה · ולהן · כמו להם וכן הלהן תשברנה עכ״ל : ור׳ אברהם פי׳ לשון נדיבות כי הנדיב יקרא שוע נא׳ לס · והנדיבות שוע בשורק על דרך אך לא פרא יפרה אים · ולהן שב אל הגנפות · וי״מ שוע לשון תשועה · וים פירושים אחרים וגם מדרשות וזהו הנכון :

אם־לא בכיתי לקשה־יום עגמה נפשי לאביון :

אם · לא בכיתי לקשה יום · אמנם יקר׳ זה בעבם מדה כנגד מדה שלא הצטערתי בצר׳ קשה יום ואביון :

אם · מכאן ולהבא יתחיל איוב להתנכל כי לא באו אלו המכאובים עליו לחרי קדם כי היה אפשר לטעון עליו שאף על פי שהיה תם וישר אפשר שהיה חוטא פעמים רבות ולא היה ירא אלהים וסר מרע · י״ת אם לשון תמיהא כלומר וכי לא בכיתי וגו׳ שא רע לי כך כי טוב קויתי וגו׳ וי״מ אותו חסר כלומ׳ כה יעשה לי אלהים וגו׳ אם לא בכיתי וגו׳ : קשה יום · רע המזל שיומו קשה עליו : עגמה · לשון דאגה ודאבון ואין לו חבר רק בדברי רז״ל עלו בו עשבים לא יתלום מפני עגמת נפש :

כי־טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל :

מעי רתחו ולא־דמו קדמני ימי־עני :

כי טוב קויתי · ולזה קרה לי שקויתי טוב מאורים · ואוחילה לאור של ארוכה ומרפא והיה לי שהפך מהם · כי אנס מעי רותחו · ועבר העפוש אל האברים הפנימיים באופן כי קדמוני ימי עוני · בהוכאות של רופאים ורפואות

כי · בכל מקום כיוא כתיכת טעם ולפי הפירוש הראשון בפסוק הקודם לזה הוא נופל יפה כמו שפירשתי · ולפי הפי׳ השני יאמ׳ על מה הייתי בוכה לקשה יום כי הייתי מקוה שתבא לי טובה בעשיי׳ הטו׳ והיה הפך : מעי · ומהו הרע שבא אלי מעי רותחו · רתיחה · מלשון רז״ל מגעילו ברותחין כי מחום השחין כרתחו בני מעיו ולא היתה להם מנוחה כלל כשאר החולים שבאו׳ עונות שחולי במנוחה בנחים : דמו · לשון שתיקה

והוא משל לקדרה רותחת ומשמעת
קול והענין הוא משל להשקט החולי :

גרפואות וזולתם :

קרמוני ימי עוני · כפשטו ואיפשר שהוא רמז אל החולי שהוא בא אליו בהשכמה
שכך החולים שהם שוקטים בעת זריחת השמש · וזהו לשון קרמוני. ימי עוני
ובזה אמר אח״כ קודר הלכתי :

קודר · אני מהלך קודר ולא שזפתני
חמה כי רק מרב החלי השך
משחור תארי : קמתי בקהל·לעת בקר
אשוע מתוקף החולי הפך שאר החולי׳
אשר ירפה אותם החולי בבקר :
אח · לשון הרמב״ן ז״ל אח הייתי
לתנין לשאת קול כהם
לספור ולקונן ורע לבנות יענה לעשות
אבל כמותן וכן ענין הכתוב בכל
מקום אעשה מספד כתנים ואבל כבנו׳
יענה כי התנים ישאו תמיד קול משומם

קדר הלכתי בלא חמה קמתי
בקהל אשוע :
אח הייתי לתנים ורע לבנות
יענה :

קמתי בקהל אשוע ואין מרחם עלי
ובזה אח הייתי לתנין יקרא
לי כמו שיקרה לתנין ובנות יענה
בילדתם שהיא טבעית להם שאין מי
מרחם עליהם בסבול זה :

כקול הבכי ובנות היענה לא ישאו קולן ולא יבעקו אף כי יכו אותם ולא יכואו ואין
בכל העופו׳ כמותן בשתיקה והוא ענין שאבל לשתוק ולדומם כמו שאר״ול אגרא
דבי טמיא שתיקותא :

עורי · מרב קדחת השחין שחר
העור : שחר · פעל עבר
משחרות והוא בורד · ועצמי כתיבשם
מרב יובש הקדחת : חרה · לשון דבר הנחרה ונתייבש מפני החום כמו נחר
מפוח מאש : ונתוכו כחר לשון שריפה ושרשו חרר מן ושכן חררים במדבר והאות
לנקבה כי עכס בפסוק הזה לשון נקבה : חרב· הוא לשון יובש כמו אכלני חורב

עורי שחר מעלי ועצמי חרה
מני חרב :

ויהי · לשון הרמב״ן ז״ל כנורי ישתות
ולא ישירו בו בעבור היות
קולו כקול שיר וזמירות · והעוגב אשר
לו קולות משתנים יוכלו לעשות בו קול
מר יעשו בו קול בכי ויללה :
ברית · וכל זה הנער לא פשעתי
ולא חטאתי כי לא הייתי
מגלה עריות שהוזהרו בני נח עליהם
שאפילו להסתכל בהן הייתי נזהר כאו
כרתי ברי׳ לעיני שלא יסתכלו בערוה·
ואפילו על פנויה לא הייתי מתבונן·
וכתוב

ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול
בכים :
ברית כרתי לעיני ומה אתבונן
על בתולה :

ברית כרתי לעיני · ואפילו חמדי
נשים אכרה ממני כי אתבו
ברית כרתי לעיני שלא להטריח
להביט בשום דבר וזה במעוט הראות
ומה

ומה אתבונן על בתולה להביט בה אם היא יפה בעיני כמנהג הפוסק בנשים :

זכתו' באבו דר' נתן שזו היא חסידותו של בני נח שלא לתת עין בשנויה שמא לאחר זמן תנשא ונמצא כרוך אחריה ובגמרא עברה בשומים דאיוב שהיה אנוהס ע"ה לא נסתכל אפילו באשתו כדכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את אבל מקור' לכן לא ידע ואיוב היה משבח עצמו מאשת חבירו · והקשר הפסוקים על דרך הפשט יאמר כי לא היה מסתכל בנשים כי למה יתבונן על בתולה אם היא יפה והלא אין זה תבונה כי אם כסילות ומה חלק אלוה ממעל לעושה זאת הלא איד לעול כי הוא יראה דרכי זהו הנכון בזה :

ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים :

ומה · חלק אלוק ממעל · מה בנע לאל ית' בכרת הצדיקים · נחלת שדי ממרומים · מה נחלתו וחלקו מכל פעלו זולתי הצדיק כאמרו הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה רק באבותיך חשק ה' כי אמנם הצדיק הוא התכלית המכוון מאת האל ית' מכל עולמו :

ומה · קשור למעלה כמו שפירשתי וי"ת ומה כלומר וכ"ש אשת איש שהיא חלק אלוה ממעל לבעלה ונחלת שדי אין אבל הייתי אומר כשהייתי משמר בעבירה הלא איד לעול :

הלא איד לעול ונכר לפעלי און :

הלא · איד לעול · הלא היה ראוי שיהיה האיד והשבורון לבני עולה בעון · ונכר לפועלי און · והתנכרות מדת רחמים הנהפכת למדת הדין ראוי שיהיה לפועלי און במעשיו שמחבלי' את עולמו וטו' סדריו:

הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור :

הלא הוא יראה דרכי · בעיון · וכל צעדי יספור · במעשה:

אם הלכתי עם שוא ותחש על מרמה רגלי :

אוהב משפט

הלא · הלא באמת ישלח איד לעול העושה זאת וישלח שבר נכרי וזר לא עלה במחשבות לפועלי און על כן הייתי נמנע מהעבירות מפני יראה זו :

הלא · והייתי ירא מזה לפי שאני מאמין כי השם ית' הוא משגיח ורואה דרכי · או הוא נקשר למטה כהסכמת המפרשים ז"ל · ועל כל פנים לא חלק איוב בהשגחה כמו שהקדמנו בפרקים :

אם · עם שוא · כמו עם אנשי שוא וכתהו ואני תפלה כמו אים תפלה : ותחש · ותמהר · ופרשו הוא על משקל ותסר בפיפה :

ישקלני · לשון בקשה הוא כלומר אני מבקש שישקלני במאזני צדק ואז ידע אלוה תומתי ואיפשר שהוא כקשר למעלה כלומר אם הלכתי עם שוא אם יבחון אותי וישקלני אז ידע האמת :

אם · ימ אותו דרך קללה שאם עשה כן יזרע ואחר יאכל והוא דרך הפשט בכל זה הענין · אבל הרמבן זל כתב הנכון אבלו שאינו דרך קללה רק מחשבתו יפרש שאם נטה אשורו מן הדרך הישרה ראוי הוא שיזרע ואחר יאכל וכן אם אמאם משפט עבדי ואתתי אמרתי בלבי ומה אעשה כי יקום אל עבל : אשורי · פעמי כמו אשוריכו עתה סבבונו ואחר עיני הלך לבי לחמור מה שאינו שלי ובכפי דבק מאום · מהגזלות : מאום · כמו מאומה אף על פי שאין שוא תחת המם · ודבק מלעיל והטעם במם · או הוא כמו מום חסר אלף כלומר מום דופי וכן הילדים אשר אין בהם כל מאום באלף נחה : אזרעה · ישרשו · יעקרו השרשים כמו ושרשך : וצאצאי · הם הצמחי' היוצאים מהקרקע ושרשו יבא · והעין והלמד כפולים :

יִשְׁקְלֵנִי בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע
אֱלוֹהַ תֻּמָּתִי :
אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר
עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מאום
אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי
יְשֹׁרָשׁוּ :

ישקלני · וידע אלוק תומתי ··· אם תטה אשורי ··· הדרך · מדרך האמת בעיון · ואחר עיני הלך לבי · וידע גכ אם לבי הלך אחר עיני בהרהורי עברה · ובכפי לא דבק מאום · וידע גכ אם בכפי לא דבק מום דבר של גזל באופן שאהיה ראוי לזה · שאזרעה ואחר יאכל :

אם · אם נפתה לבי על אשה לזנות עם אשה בעולת בעל מפני יפיה : ועל פתח רעי ארבתי · להטעות את אשתו תבאני זאת :

תטחן · ימ טחינה כפשטה כלומר תהיה שפחה לטחון בבית אחר כדרך בכור השפחה אשר אחר הרחים · או תכשא לאחר שימוך הוא ותעשה לו מלאכה זו כדרך כל אשה שהיא חייבת לבעלה בזה כמו שזכרו רזל · והתרגום אמר תשמש עם אחורן אנתתי · וכן בדברי רזל ויהי טוחן בבית האסורים אין טחינה אלא עברה שנא' תטחן לאחר אשתי · ··· שתשמיש לטחינה דרך כניעות שהן שתי טוחנות רכב ושכב והרכב ··· ומורגל

אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל
פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי :
תִּטְחַן לְאַחֵר אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ
יִכְרְעוּן אֲחֵרִין :

אם נפתה לבי על אשה · בהרהורי עברה ועל פתח רעי · לזנות ··· עד שבשביל הרהורי עברה · תטחן לאחר אשתי ובשביל הזמה עליה יכרעון אחרין :

ומורגל הוא בלשונם טוחן ואיכו פולט : ועליה יכרעון אחרי' לבא עליה : אחרין כמו אחרים על דרך תטין בחיין הימין מלכין ותבירישם שהלון במקום מ"ם :

כִּי־הוּא זִמָּה וְהוּא עָוֺן פְּלִילִים׃

כי היא זמה · הנה כשמרתי מזה כי היא זמה שנואה לפני האל ית' · והוא עון פלילים · ראוי למיתת ב"ד :

כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ׃

כי אש היא עד אבדון תאכל · ובאשר ימלט החוטא מיד ב"ד · שזמה היא חטא אוכל עד אבדון הנפש בעולם הבא · ובכל תבואתי תשרש בעולם הזה :

אִם־אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי׃

וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי־יָקוּם אֵל וְכִי־יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ׃

אם אמאס משפט עבדי ואמתי ומה אעשה כי יקום אל · כאומן שלא ארע מה לעשות כי יקום אל לרין · וכי יפקוד · על מעשי · מה אשיבנו · כי אמנם אם הייתי עושה זה לא הייתי יודע מה להשיב :

הֲלֹא־בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ וַיְכֻנֶנּוּ בָּרֶחֶם אֶחָד׃

הלא בבטן עשני עושהו · הלא ידעתי כי כלנו מעשה ידיו :

כי · ולמה הייתי נזהר מלעשות כעת על אשה לפי שידעתי שהעבירה הזאת היא זמה כלומר חטא כעור והוא עון שראוי לבא לפני הדיינים שיקחו מתנו משפט על זה: עון' מוכרת וחסר עון אחר ושראוי והוא עון עון פלילים:

כי · רמ"ז ז"ל פי' זאת האשה היא אש וי"מ זאת הזמה אם היא לשרוף העושה אותה עד שיאבד לגמרי ותבער בתבואתו עד שתאכל אותה ותשרש שרשיה :

אם · חסר הקללה או הדבר הראוי לבא עליו אם עשה כן והנה היה מתנהג איוב שהיה נזהר מאונאת החלושים אשר היתה ידו תקפה עליהם כי היה ירא אלהים וסר מרע · וי"מ אותו לשון תמיהה כלומר האם הייתי עושה כן ודאי לא או הוא דבק למטה אם עשיתי כן מה אעשה כי יקום אל · והוא הנכון :

ומה · כדרך כי גואלם חזק כלומר אף על פי שידי תקפה עליה' הייתי ירא מיום הדין ומיום תוכחה מה טענה על זכות אשיב לאל הפוקדני על זה :

הלא · י"מ שהוא שב אל וכי יפקוד מה אשיבנו וי"מ שהוא שב אל אם אמאס משפט עבדי: ויכוננו ברחם אחד · כי ברחם אמי והוא ברחם אמו עשנו ויכוננו אל אחד · וכיון שיצירתנו שוה למה אתגאה עליו ומה התנכלות יש לי מזה לפני האל · ואמרו בגמרת ארץ ישראל ר' יוחנן אכל קופר ויהיב לעבדיה וקרי עלוי · הלא בבטן עושני עשהו ופי' קופר בשר :

אם· קשור למעלה ומה העטה כי יקום אל אם מנעתי הדלים מחפצם ואם כליתי עיני אלמנה שלא הייתי ממהר למלאת חפצה כי זה הוא כליון עינים:

ואוכל· ואיך הייתי מונע חפץ דלים אלו אכלתי פתי לבדי שלא אכל יתום ממנה:

כי· אבל אני לא עשיתי כן אבל מנעורי גדל עמי היתום כאב ומבטן אמי הייתי מנחה האלמנה אל אשר תחפוץ ללכת· וז״ת אנחנה נרקתי שהייתי מתנהג בה והראשו׳ יותר נכון: גדלני· כמו גדל עמי· ורש״י ז״ל פי׳ גדל אותי ושב ל׳ היתום והכשרון והיכו נכון:

אם· אם· גם זה דבוק עם ומה אעשה כי יקום אל· או יאמ׳ אם אראה אובד מבלי לבוש לא אכוה ולא אשקוט עד אשר כסיתיו וברכוני חלציו: אובד· הוא העני שאין לו כח לחזור והוא יואבד בעוניו· והפסוק הוא כפול אם לא ברכוני חלציו שהייתי מכסה מערומיה׳ והיה מברך אותי ויחס הברכה אל החלצים דרך משל כמו ותעש בחפץ כפיה ואין החפץ אלא אל האשה:

אם· זה הוא נקשר עם הבא אחריו י״ת כי אראה בשער עזרתי אנשים עוזרים אותי בהכאתו ואיכו נכון כי היתום חלוש ולא היה איוב צריך לעוזרים להכותו· אבל בשער מקום מושב ב״ד יאמר אף על פי שהייתי יודע זכאי בדין ויעזרני הדין בהכאתו הייתי נמנע מזה מדרכי חסידות:

בתפי· כתף הוא העצם הרחב שהוא למעלה משני עצמות הזרוע והוא מושב על גבי השכם

אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים וְעֵינֵ[י]
אַלְמָנָה אֲכַלֶּה׃

אם אמנע מחפץ דלים· באופן שיסוב שוס דך נכלם ואחז[...] ועיני אלמנה המבקשת עזר ממני[...] אכלה בתוחלת ממושכה:

וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָת[וֹם]
מִמֶּנָּה׃

ואוכל פתי לבדי· שהאמנם פניתי לעסקי בלבדי ולא[...] אכל יתום ממנה· ולא השתדלתי[...] בעסקי היתום:

כִּי מִנְּעוּרַי גְּדֵלַנִי כְאָב וּמִבֶּ[טֶן]
אִמִּי אַנְחֶ[נָּה]׃

כי מנעורי גדלני כאב· אבל עשיתי הפך זה שהיתום גדל עמי מנעורי כאלו הייתי אביו ומבטן אמי המנהג[...] ומבטן אמי היה טבעי שאנחה ואנהג[...] את האלמנה המבקשת עזרתי:

אִם־אֶרְאֶה אוֹבֵד מִבְּלִי לְבוּ[שׁ]
וְאֵין כְּסוּת לָאֶבְיוֹן׃
אִם־לֹא בֵרְכוּנִי חֲלָצָו וּמִגֵּז כְּבָשַׂ[י]
יִתְחַמָּם׃

אם אראה אובד מבלי לבוש[...] האמנם ראיתי אובד מעונ[...] מבלי לבוש כלל· ואין כסות לאביון· א[...] שהיה לבוש שלא לפי כבודו כפי מ[...] שאבד ממנו:

אִם־הֲנִיפוֹתִי עַל־יָתוֹם יָדִי בִּ[...]

אֶרְאֶה בַשַּׁעַר עֶזְרָתִי ׃
כְּתֵפִי מִשִּׁכְמָה תִפּוֹל וְאֶזְרֹעִי
מִקָּנָה תִשָּׁבֵר ׃

אם לא ברכוני · האמנם לא עזרתים בממוני :

כי אראה בשער עזרתי · גם שהייתי רואה עזרתי בשער השופטים שלא יעמסוני · אם · מעולם · הניפותי על יתום ידי יהי רצון שכתפי משכמה תפול · כי אמנם ידעתי שלא קרה לו זה מעולם :

השכם · והזרוע הוא העצם שהיא מחוברת לו והעצ׳ העליון שמצד האחר הוא הזרוע ומצד האחר הוא הכתף נקרא קנה מפני שהוא עגול כקנה · וזהו דרך קללה או שהוא מספר מחשבתו שהיה נמנע מזה מיראת זה על דרך שכתבנו למעלה · וי״מ שזה הפסוק הוא נקשר עם כל מה שלמעלה עד אם אמנע מחפץ דלים · והנכון שאינו דבוק אלא עם אם הניפותי וכמו שפירשתיו :

כִּי פַחַד אֵלַי אֵיד אֵל וּמִשְּׂאֵתוֹ
לֹא אוּכָל ׃

כי · פחד אלי איד אל · כי לעולם היתה יראת ה׳ על פני · ומשאתו לא אוכל · ולא הייתי יכול לעשות כזאת מיראת רב גדלו אשר היתה תמיד לנגד עיני :

כי · הוא נותן טעם למה היה נזהר מכל זה לפי שהיה מפחד שלא יבא אליו איד אל ונכשו : ומשאתו · הוא שם מלשון רוממות כמו הלא שאתו תבעת אתכם והכנוי שב אל אל · יאמר כי מרוממות האל לא היה יכול על זה כלל כי יראתו ממנו היתה מונעת אותו וי״מ ומשאתו מקור מלשון שבל כמו כי לא תוכל שאתו והכנוי שב אל הפחד כלומר כי לא היה יכול לסבול אותו האיד אלו בא עליו לרב כבדו · ואינו נכון מפני המ״ס :

אִם־שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם
אָמַרְתִּי מִבְטַחִי ׃

אם · כל אלו הפסוקים הבאים אחר זה שים בהם אם חסרים שקללה או הראוי לבא עליו אם עשה כן · וכמוהו ויקרא יעבץ לאלהי ישרא׳ לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ולא פי׳ מה יעש׳ כי הענין מפורש בעצמו או יהיה דבוק עם גם הוא עון פלילי וי״מ אותם כולם לשון תמיהה ושאלה ואינו נכון : זהב וכתם שוים וכן כסלי ומבטחי כמו כי ה׳ יהיה בכסלך וי״מ שהוא לשון מחשבה ולפי שהכליות שהם בכסלים הם יועצות נקרא המחשבה כן :

אִם־אֶשְׂמַח כִּי־רַב חֵילִי וְכִי
כַבִּיר מָצְאָה יָדִי ׃

אם · יתפאר איוב שלא היה שמח ברב ההון להתגאות בו כי הגאוה היא מסירה יראת יו׳ והיתה בו מדת ההסתפקות כי היא שרש לכל מדה טובה :

אם · אשמח כי רב חילי · באופן

אם · אור יהל שמוכה להבדיל בינו
ובין לא יהל שם ערבי שהיא
שאוחה · ופי' הרמבן ז"ל שהוא דבוק
למעלה · יאמר אם אשמח ברבות ממוני
וטובי ובשמחתי אביט לאור השמש
ולירח היקר ונפתה לבי בהם בסתר
לאמר כי המזלות הרבו טובי וגרמו
כבודי ותשק ידי לפי מהגיד הכפירה
הזאת לבני אדם גם הוא עון פלילי כי
כחשתי לאל ממעל שהוא נותן הכל ולא
מאתם באו לי העושר והכבוד · ופרש"י כי אם אראה אור כי יהל הוא לשון עה"
וכן פי' ר"א ז"ל וכתב כי איוב התנצל מזה לפי שרובי הקדמונים קודם הנביאים
היו עובדי' שני המאורות על כן אמר גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל
כלומר שהוא למעלה מהמאורות והוא מאיר לכל המאורות : אור כי יהל יקרי
השמש כי כל הכוכבים אין אורם מעצמם אלא מהשמש · ויהל לשון אורה כמו ל
יהלו אורם : וירח יקר הולך · כשהוא באמצע החדש שהוא מאיר כל הלילה
ונראה אליכו שלם ולשון יקר אור שלם וזך כמו אור יקרות כלומר אור שלם וזך
ואמר יקר הולך כי אורו הולך ומתמעט :

שאכנה בעשרי · וכי כביר מצאה ידי
שאיחס את העושר להשתדלותי :

אִם־אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל וְיָרֵחַ
יָקָר הֹלֵךְ׃

אם אראה אור · האמנם שמוש אל
האור והוא השמש · כי הוא
שהוא מאיר הירח · ובזה ירח יקר הולך
בכבוד אור השמש עליו :

ויפת · יאמר שלא היה מהרהר
בעבירה זו להתפתותו
לרוב חילו ולשון נשיקת יד לפה העלם
הדבר שלא הגידו לאחרי כאדם המשים
ידו לפיו כדרך הנושקים · וי"מ כשהיה
אורי מיהל וירחי יקר הולך בתעלתי לא
נפתה לבי להתגאות ולנשק ידי לומר
שם עשו לי החיל הזה לפי שהוא עון
פלילי כי מיד אל יבא הכל :

גם · פלילי · הוא תאר אל העון
כלו' עון זה הוא מהעבירות
החמורות הראויות לבא בפלילים כי
יש בדבר חיוב מיתה מפני הדיינין :

וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי׃

ויפת בסתר לבי · ובזה נפתה לבי
לחשוב שיעשה זה השמש
בבחירתו לא בגזרת האל ית' ותשק
ידי לפי · ושמתי ידי על פה שלא לגלות
בפי זה הדעת הנפסד :

גַּם־הוּא עָוֹן פְּלִילִי כִּי־כִחַשְׁתִּי
לָאֵל מִמָּעַל׃

גם הוא עון פלילי · אלו לאלי מכל
זה כי ידעתי שהוא עון פלילי
ראוי למיתת בית דין כי כחשתי לאל
ממעל · אם הייתי חושב שיש איזה כתכה זולתו פועל בנכחיים בבחירתי :

אם · קשור עם הפסוק הראשון גם
הוא עון פלילי או הוא חסר
כמו שפירשתי בכלם היה משתבח שלא
היה

אִם־אֶשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי
וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי־מְצָאוֹ רָע׃

אם. אשמח · האמנם שמחתי באבדן שונאי · והתעוררתי להוסיף רע אף על פי שהיה שונאי הנם שלא הרעותי לו ·

היה שמח לאיד אויבו כטעם בנפול אויבך אל תשמח · ולא היה מתעורר להתנכר עליו או לשמח בעת מצאו רע · וז"מ והתעוררתי כי מצאו רע בלתי נקשר · יאמר כי לא אשמח בפידו אבל היה מתעורר התעוררו 'של נער : כי מצאו רע · ורוב מדות איוב הם ככללות נהגלת העשוקים ואהבת הרעים והזהר משנאתם ואונאת החלושים והזהר מהעריות והגזלות והכפירות ולא היה משתבח בעניינים אחרים ממצות התורה כי בן נח היה · או אם היה מבני ישראל כדעת קצת מרז"ל כמו שהקדמנו התפאר באלו שהם טבעיות והשכל יגזור אותם :

ולא נתתי לחטא חכי לשאל באלה נפשו :

ולא כתתי לחטוא חכי · אפי' לקללו :

ולא · ולא נתתי לחטא פי שאשאל נפשו באלה לאמר מי יתן ותבא מאלתי ויגות פלוני משנאי : באלה · כמו בקללה פלוני תאלתך להם · וכנוי נפשו שב אל משנאי :

אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע :

אם לא יאמרו מתי אהלי · אף על פי שבני אדם ביתי היו שונאים אותו ומסיתים אותי נגדו :

אם · אם זה כמו האחרים שפירשתי יאמר כי אנשי אהלי כמעט חי בלעוהו בחרות אפם בו והיו אומרים מי יתן לנו מבשרו ונאכל אותו כמו חי כמו חרון ועדיין לא נשבע מפני שהוא מטריח אותנו בהכנסת אורחי' ואיפשר שמשרתיו צדיקים היו ולא אמרו כן אבל היה אומר איוב כי הוא היה חושב שראוי שיאמרו כן והדין עמהם לרב היגיעה שהיה מיגעם והפסוק נקשר לאחריו :

בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח :

בחוץ לא ילין גר · שהייתי מכניס אורחים וגרים :

בחוץ · והטעם כי גם בלילה לא ראו שינה בעיניהם כי בחוץ לא הייתי מניח גר ללון כי אם בביתי · ולא היו דלתות ביתי הפנימים מוקפים בית שער מחוץ או מסובבים בקרני זוית להסבית את האורחים אלא פתחי להם הדרך לבא כל שבא :

אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני :

אם כסיתי כאדם פשעי · האמנם היה אבלי איזה דעת כפשר לחשוב אל ה' תועה וכסיתיו בדברים שורים על הספה : לטמון בחובי עונו ·

אם · ושמא תאמרו שמא לא היה סתרי כגלויי והייתי בעל מחשבות רעות על כן הוא אומר אם כסיתי וגו' ויתפרש אם זה ככל האחרי' וכמו שפירשתי · וכתב הרמב"ן ז"ל אם כסיתי כאדם פשעי אם היה לי פשע

כשיתי עליו בעשותי אותו כאשר יעשה האדם בחטאו שענין והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו : לטמון בחבי · במקום סתר ואחבי
עוד פי׳הרב ז״ל אערוץ המון רבה · כמו את יי׳אלהיכם אותו תעריצו ואמר
אירא מהמון בני אדם פן יהיה בהם יודע פשעי או שיתתני בזיון שעש
למשפחה ולשבטו ולכן אדום ולא אענה על ריב ולא אצא מפתח ביתי לא הי
מכל אלה דבר כי לא חטאתי בסתר ולא עשיתי בוז למשפחה שאכלם מן ה
או אפחד מן המשפח׳ · והמפרשי׳ אמרו כי מתחלה הייתי מפחד המון רבה ומ
הכבוזה במשפחות יפחידני ולכן אדום ולא אצא מפתח ביתי · ואיננו כנון · על

כי · כבר פרשתיו : רבה· הוא תאר אל המון והוא לשון נקבה או יהיה חסר והראוי המון של עיר רבה : בוז· הוא שם לפי׳הרמבן כמו לגיד בוז ולפי׳ האחרים הוא פועל על משקל סוב לב : יחיתני · לשון מורא כמו אל תערוץ ואל תחת פרשו חתת :

מי · מי יתן לי שופט שישמע לי : תוי · ז״מ שהוא חסר אלף ור״ל תאותי כי היא מתאוה שיעננו שדי · וי״מ שהוא מן והתוית תיו לשון אות וסימן כלומר הנה סימני ואות שלי בלמוד זכות יעיד עליו שדי כי אמת הוא : וספר כתב איש ריבי · י״מ איש שיריב בשבילי · והנכון שהוא איש המריב כנגדי כלומ׳ אפילו ספר טענו׳ שכתב כנגדי איש ריבי אני מקבל עלי שיעיד בי כי אני יודע צדקי שאפילו שכנגדי יענה בספרו אמן בעל כרחו: ספר כתב · חסר ש״ן כלומר ספר שכתב :

אם · יתפרש אם זה כחביריו או ירצה לומר תראו אם לא אשאנו על שכמי כי טענותיו כנגדי הם זכות לי לפני השומע שידין בינינו באמת : אענדנו · הוא השימה בראש או בצואר כמו ענדם על גרגרותיך׳ ואפ
שהוא לשון קשירה תהופך מן מערכן׳כיתה שהוא לשון קשירה כמו שיסורם שס

שבני אדם שלא יאמרו :

כִּי אֶעֱרוֹץ ׀ הָמוֹן רַבָּה וּב
מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵ
פָּתַח ׃

כי אערוץ המון רבה · באופן שלא
ראוי לזה שבמקום שהייתי עו
המון רבה מיראת׳אותי בימי הכלח
ובוז משפחות יחתני · פתח :

מִי יִתֶּן־לִי ׀ שֹׁמֵעַ לִי הֶן־תָּוִי שַׁ
יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי ׃
אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂ
אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי ׃

מי יתן לי שומע לי · שומע שיש
בעדי שלא יעלי׳עיניו מזכיותי
הן תוי שדי · ועם זה האל ית׳שהוא ת
וגבול תכלית כל מעשי הוא יעננ
להבילני מחמסו של האל הרע: וספ
כתב · ספר זכרון לפניו על עונו וזכיו
והיה איש ריבי · אם אני חייב בו ·
אמנם אותו ספר על שכמי אש
לזכותי :

מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ נָגִיד אֲקָרְבֶנּוּ׃
אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃
אִם־כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃
תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב׃

מספר צעדי אגידנו · לאל ית' או לשומע: כמו נגיד · ועם זה אקרב הספר לזכותי · ומעתה אני אומר אם עלי אדמתי תזעק · כמנהג העשירים שקונים קרקעות העניים ונותנים מקצת דמים בלבד אני מקבל עלי שתחת חטה יצא חוח · כי לא עשיתי בזאת מעולם:

מספר · כל פשעותי ומספרם אגיד לו כלומר אל השופט השומע לי לא אכחד ממנו דבר כי ידעתי וזכי בדרכי · וכמו נגיד אקרבנו להגיד לו תעלומות לבי כי אני צדיק בדרכי תמים במחשבותי · וי"מ מספר צעדי בכל מקום שאלך אגיד שבחו ואתפאר בו כמו נגיד:

אם · המדרש פירשו לענין לקט שכחה ופאה ותלמיה יבכיון לענין חרישת בשור וחמור ולשון יחד מסייע לזה ואין זה דרך הפשט אבל פירושו בצדו אם כחה אכלתי בלי כסף · וענין הצעקה משל כאלו הארץ צועקת מהם בעליה הראשוני': תלמים · הם בקעי החרישה · וכן נמצא בלשון רז"ל למה נקרא שמו תלמי לפי שכשהיה הולך היתה הארץ נעשית תלמי' תלמי' · והפגימה קרויה תלם בלשונם · ואמרו רוח קדים חריפית בשעה שמנשבת עושה תלמים תלמים בים · ועוד יש ראיות אחרות מדבריהם ז"ל · אבל בעלי הפשט פי' הנבוה מאחריהם וטעות הוא בידם:

אם · י"מ כחה שכר עובדי האדמה · והנכון שסוף הפסוק פי' תחלתו שגזלתיה והדאבתי נפש בעליה באכילת כחה בלא כסף ובלא מחיר · כל תוחלת נמשכה קרויה מפח נפש ותרגום ודאבון נפש הוא מפח נפש וחזו ונפש בעליה הפחתי מקוה שאתן לו דמיה ונפחה נפשו בתקותו זאת:

תחת · והוא לשון קללה אם עשה כן או שום מחשבתו שנמנע מזה לפי שהיה יודע שכך יהיה ענשו וכמו שפי': חוח · מין ממיני הקוצים · או הוא הנקרא זוכין בלשון רז"ל: באשה · מין כבאש כמו ויעש באושים · תני רבי אושעיא למדתך תורה דרך ארץ שדה שמעלה חוחים יפה לזריעת חטים באושים יפה לזריעת שעורים · ובמדרש תמו דברי איוב לשון קללה שיתמו דבריו ויאלם ולא יפתח פיו · והפשט שלמו דבריו כמו כלו תפלות דוד בן ישי:

וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת אִיּוֹב כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו׃

וישבתו · נתן טעם בשתיקתם לפי שהוא צדיק בעיניו ולא בעיניהם וא"כ מה יועילו טענותיה' אליו כי הם לא מצאו טעם לייסורין אלא

שהוא

שהוא רשע גמור ראוי להם והם מכחישים זה על כן שבתו מענות אותו : וישבתו׳ ויכוחו · ומכיכו לשון מכוחה בשתיקה מהדברים וידברו אל כבל בכל הדברי׳ שאלה בשם דוד ויכוחו :

ויחר · כבר פירשתי שאיוב לא צדק נפשו אבל צדקו נפשו מאלהי׳ כי היה טוען כי עם היותו לפעמים מתלכלך בחטא בשוגג כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לא היה ראוי לאלו היסורין עונש כזה כמו שהקדמנו ועל כן אמר שאליהוא חרה אפו על שצדק עצמו יותר מאלהים והרמב״ן ז״ל פי׳ שאמר מאלהים לפי שגם אליהוא היה מצדיק את איוב לגמרי אבל לא יותר מאלהים כמו שאפרש דעתו בפירוש הפסוקים : מאלהים · כמו צדקה ממני כלומר יותר ממני ·

בְּעֵינָיו ׃

וַיִּחַר אַף ׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים ׃

וישבתו כי הוא צדיק בעיניו כפי מה שאמ׳

בזה המענה כי לפי דבריו היה לעולם צדיק גמור ומוכן להיות כן לעקיד הם יהיה לאל ירו באופן שלפי זה לא היה ראוי ליסורין ולשום ענש · אמנם אליהוא חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים· שאף על פי שלא היה יודע סבת ייסורין לא היה לו ליחס עול לאל ית׳ אשר אין עולתה בו בלי ספק אבל היה ראוי להיות מסופק על הסבה ולחקרה כפי האפשר :

וכבר פירשתי ייחוס אליהוא · ורא״ה ז״ל פי׳ ממשפחת רם בן עמינדב ותנכון שהוא אברהם אבינו ע״ה כמו שפירשתי וכן הוא דעת רז״ל :

ובשלשת · נתן טעם למה חרה אפו עליהם לפי שלא מצאו מענה וטענה מספקת לייסוריו רק בהרשעת איוב כמו שאמרו לו הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך ירשיעך פיך ולא אני הארח עולם תשמור וגו׳ · ורז״ל אמרו שזה הוא תקון סופרים · והיה לו לומר את האלהים כי בשתיקתם זאת כראה שהודאה לכפירת איוב המצדיק נפשו מאלהים · והזקיקם לומר

וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב ׃

לא מצאו מענה · מספיק להתיר ספקותיו וכדי להכבל דרך נכו׳ הרשיעו את איוב · אף על פי שלא היה כן האמת אצלם :

כן לפי שלא היה ראוי לאליהוא שיחרה אפו עליהם אם הצדיקו משפט השם בהרשעת איוב כי גם הוא מרשיע את איוב כמו שפי׳ ואפרש עודי ואף על פי זכלו לעמוד בקושיות איוב לא היו ראויים לחרון אף מפני זה אבל הם בודאי לכפירת איוב ועל זה חרה אפו עליהם · ודברי קבלה הם · והמפרשים פי׳ כפשט כי חלילה לא הרשיע איוב כלל · ואמנם מפני מה חלו עליו אלו הייסורין שותו צדיק אפרש לפי דעתם בפי׳ הפסוקים בדברי אליהוא · ואמ וירשיעו את איוב

איוב שגרמו לו שהרשיע והטיח דברים כנגד האל ואינו כנון · ולפי כוונתינו ביסורי איוב שהיו כדין ית׳ר כי חרה אפו עליהם על שהרשיעוהו בזה האופן מההרשעה שיהיה רא׳ י׳ לאלו הייסורין שיחולו עליו מפני עבירות שעשה בתוך לבותם והכחישו המפורסם והמוחש שבזה לאיוב עצמו וראויים הם לחרון אף נאמת כי אין מדרך חכם שיאמר זכות ליוצר הכל ית׳ בדברי שקר כי יי׳ אלהים אמת ולא לפניו חנף יבא :

וְאֶלִיהוּ חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים
כִּי־זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים ׃
וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי
שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ ׃

וַיַּעַן אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי
וַיֹּאמַר צָעִיר אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם
יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא ׀
מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם ׃

ואליהו · חכה · המתין כמו לכן חכו לי נאם יי׳ : כי זקנים המה · שלשת האנשים החברים ולכך חרה לו תענית עד ששתקו כלם דרך מוסר :

וירא · מבואר הוא :

ויען · ויאמר אליהוא כי אף על פי שהיה יודע עצמו שהוא השיג האמת בברור הזה וא״כ לא היה לו לשתוק · וכבר אמרו חכמי המוסר אין ראוי לאמת שתהיה פחדנית ולא ביישנית · אבל התנצל בזה כי הוא לא שתק מיראתו להגיד האמת במוחלט רק מיראתו להגיד אותה קודם מי שהוא גדול ממנו בימי׳ :

אליהוא א זחלתי · כנכנעתי כהולך על גחון לכבד זקנתם · ואירא מחות דעי · כי אולי ברב השנים ואורך העיון תהיה אצלכם דעת יותר בכוב׳ מאשר אצלי :

זחלתי · לשון הגרה מן זוחלי עפר · וכן בלשון רז״ל נקראים המים הנגרים זוחלים שמא ירבו הנוטפים על הזוחלי׳ ונקראת אבן הזוחלת המוסכת מים מתחת מקורה · והושאל במקום הזה אל היראה כלומר שמתי עצמי זוחל ונגרר תחת כפות רגליכם או הוא לשון יראה ופחד שהתרגום ויירא ודחיל כי בלשון תרגום מחליפים הזיין לדלת במלת זהב ובמלת דהב · ובמלת זכירה ובמלת דכירה · ובמקומות אחרים · וכן זוחלי עפר נקראו כן לפי יראתם על פני הבריות כאשר יקראו הנברים האמים : דעי · כמו דעתי והם שני משקלים דע ודעה :

אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים
יֹדִיעוּ חָכְמָה ׃

ימים ידברו · באורך השנים · יודיעו באורך העיון :

אמרתי · את אותו חסר המתואר כמו ואני תפלה שהוא כמו ואני איש תפלה · וכן זה הראוי שיאמר אנשי ימים ואנשי רוב שנים · ולי אין צורך לזה בכאן אבל יאמר אליהוא

אליהוא כי מקודם לכן הייתי אומר כי הימים ורב שנים הם המדברים בכל מקום דברי טעם וחכמה :

אכן · אבל עתה כשראיתי שזקנים אלה מתנמנמים לא אמרו דבר בענין הזה · אני אומר לא בשנים וזקנה הטבעית אלא הכל תלוי ברוח האלהים וכן ונשמת שדי שהיא הבנה אמר האדם ריש"ע לראש האיכותי כך ואמתת והשם הדבר :

דלוא · שאמרתי דברים כמו הם רבים עתה אין בהם בירור החכמה כי הכל נתלה · ולא יזכירו הוא שפעם לשנים ולא זקנים יבינו משפט :

לכן · ולפי שלא מצאתי בדברי הגדולים מחנה מי שישיב באמת בדרום הזה אני מוכרח להשיב לטענותיך איוב לא מפני התנשאות והתגדלות כי כבר הנחתי מקום לזקני' וילאו למצוא הפתח ולכן אמרתי לך שתשמע אלי ואגיד דעתי בדרום זה כמוני כמוהם ואתה תבחר ותקרב האמת :

הן · וגם זה התכללות לחברי איוב מפני שהיו זקני' ומתכבל שיהם כי לא נכנס בזה הויכוח בדבריהם לכבודם עד ששתקו מעצמם ולא מצאו מענה · וכל זה דרך מוסר לאליהוא · ויש על דרך אחרת וזהו הנכון : אזין · כמו אאזין · והקמץ שבאלף תמורת האלף הפרטית החסרה מהמכתב ונשארה במבטא כמו לא יהל שם ערבי · וירב בנהל · שהראוי יאהל ויארב · ואמ'תם לעשות עוד במוסרכם אלא הוחלתי לדבריכם והטיתי אוזן להבין

אָכֵן רֽוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם׃

אכן רוח היא בהכום ירא'תי שהנסיון יקנהו האדם בשומו על לב לצייר ענין הפרטים ברוח הדמיוני לקנות מהם נסיון ויובילהו אל השכלי ונשמת שדי · הכח השכלי תבונם בהשפעתו הנסיון המוחש מן החוש ויעינהו על אופן כולל :

לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט׃

לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃

הֵן הוֹחַלְתִּי לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד תְּבוּנוֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין׃

וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו מִכֶּם׃

פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ׃

לא רבים יחכמו · לא רבים יחכמו לב בזה האופן לפרטים בילדותם · ובכן לא יבינו משפט' בזקנתם לכן אמרתי אחוה דעי כי חשבתי שכן קרה לאלה הזקנים שלא שתו אל לבם לקנות הנסיונות ולהבין הכולל מהם לכן לא הבינו עתה יאתנם אני הוחלתי עד תחקרון מלין · עד שתחקרו ותראו אתם תשובותיכם שאינן מספיקות לטענו' איוב · והטעם שהוחלתי להשיב אף על פי שראיתי שאין

שאין עונה אמריו מכם · בשום מענה
ומספיק וחשבתי שתחקרו אל כבון יהוה
פן תאמרו מצאנו חכמה · מצאנו האמ'
אבל לא חשבנו להוסיף דברים אל
ידענו לא אים · וזה כי עלתה על רוחו
להתוכח עם האל ית' והוא יריב את
ריבו וחשבתי שכאשר תחקרו ותבינו
שאין תשובותיכם מספיקות תמצאו
תשובות אחרות :

להבין עד סוף דעתיכם ותבונתיכם
ושתקתי עד שתרכו החקירה בדברי
אלה :
ועדיכם · ועדיכם כמו האזינה עדי
וי"מ אותם דבריכם דברי
וי"מ לשון עד מתם כלומר התבוננתי
בדבריכם עד שבאתי אליכם כלומר
שהבנתי כל כוונתכם כתוכם שלא
נעלם לי דבר מכוונתכם · ע"כ אמר
עדיכם ולא אמר אליכם · והתבוננתי
עד סוף דעתיכם והנה אין בכם שיוכיח לאיוב לסתור דעתו · סתירת הדעת עד'
משא ומתן נקרא תוכחת ויכוח · ואין אים מכם עונה אמריו כלומר על אמריו כי
נשארו אמריו אמתיים ואין קול ואין עונה להכחישם · ואין שזכר מתם לשנים ·
או יאמר כי אין מכם מוכיח שיענה אמריו :

פן   פירש הרמב"ן ז"ל כי יאמר אליהוא כי אין מכם עונה על אמריו כלל כי הוא
יודע שהוא צדיק ואם כן למה ישפט בלא משפט ואל תאמרו מצאנו חכמה
ואמת כדברנו שהוא רשע בעבור שהרודף הוא האלהים שלא יעות משפט ואיננו
אים מכזב ויהיו מעשיו שלא כהוגן שאין זה חכמה ומענה לאמריו ע"כל · ויהיה
פן לפי פי' כמו אל כלומר אל תאמרו · והחכם רבי לוי בג' ז"ל פי' פן אולי תתכללו
ותאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו לא איש כלומר לא יצטרך אדם שירדפנו ויהדפנו
על חטאיו כי די לו כמה שיהדפנו השם · וכן מצאתי לרש"י ז"ל בזה הלשון פן
תאמרו מצאנו חכמה בשתיקתנו שלא להקניטו עוד כי אל ידפנו   לא היה לכם
לומר לכבוד הקב"ה בכך · עד כאן לשונו :

וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ ׃

ולא ערך אלי מלין · ובלבדי אלה
שהתכתי כי לא היה הויכוח שלו
עמי ובאמריכם לא אשיבנו · שאם היה
הויכוח עמי לא הייתי משיב כאמריכם
בקנטורין :

חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים ׃

חתו   ולא ענו עוד · אבל עתה

ולא · כקשר עם ועדיכם אתבונן ·
יאמר כי אין בכל דבר איוב
שום מערכה ושום סדר קושיא לנגדי
כי אני אענגו שלא כדבריכם ותסתלק
קושייתו מעלי · ויש פירושים אחרים
וזה נראה יותר נכון : ערך · מלשון
כערכך הכהן : ערך · תשובות :
חתו · נשברו או פחדו ולא ענו עוד
והסירו מהם מלין ותשובו' :
העתיקו · מלשון ויעתק משם : וי"מ
מלשון הון עתק לשון חוזק והוא בורר
כלומר חזקו מהם המלין והראשון
יותר נכון :

והוחלתי · כראה לי פירושו כן
והוחלתי אליהם
הרבה וכאשר ראיתי כי לא ידברו
אענה אף אני חלקי והוא כקשר עם
הפסוק האחר · וית אותו בדרך אחרת
וזהו הנכון: עמדו · לשון שתיקה
וכמהו ובפתחו עמדו כל העם כדברי

שהתיאשו מלהשיב וזה ידעתי כי מ...
ולא ענו עוד · ששבו זמן רב ולא הש...
דבר:

וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְד[וּ]
לֹא־עָנוּ עוֹד׃

רז״ל ויש ולא ערך איוב דבריו עמי כי אם עמכם על כן לא עניתיו מתחלה ש...
אשר אתו ולא ענו עוד והוחלתי אולי ידברו ואח׳ שתקו בהכר׳ אענכו אף אני וג...

אענה · אחר שהם שותקים אין
אשמה עלי אם אענה
גם אני חלקי ואגיד מה שהשגתי בזה
וידעתי בו גם אני:
כי · על כרחי אני צריך להשיב כי
אני מלא מטענות ועצור במלין
לא אוכל כי רוח בטני היא מציקה אותי
עד שאוציא דברי ואדברה וירוח לי:
הציקתני · לשון מצוק ומצור כלו הרוח
היא צרה בבטני לרוב מלוי שבבטני
ולא תנוח עד שתצא בדבור:
הנה · זהו דרך משל כענין בטנך
תאכל ומעיך תמלא יאמר
כי אני דומה ליין חדש שאם לא
יפתחו החבית אשר הוא בו יבקע
אותה לרב תקפו וכמו הנודות החדשי׳
יבקע בטני שדרך הנודות החדשים
להבקע כשהם מלאים הרבה: אובות ·
נאדות · ולזה נקראו אובות וידעונים
כן לפי שדרך כשוף זה לעשותו בנאדות
כערות הראב״ע ז״ל · ודמה עצמו
לנאדות לפי שהם כדמות אדם כשהם
זקופים כדברי רמ״י ז״ל:
אדברה · על כן אני מוכרח לדבר
כדי שירוח לי כי זה הוא

אֶעֱנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵ[עִי]
אַף־אָנִי׃
אענה אף אני חלקי · כי נג...
הזקנים מהשיב תגו...
חלקי להשיב:

כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּ[חַ]
בִּטְנִי׃
כי מלאתי מלין · ורואה גם ...
שאשיב כי מלאתי תגח...
פנים · הציקתני רוח בטני · לשו...
האל ית׳:

הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא־יִפָּתֵחַ כְּאֹב[וֹת]
חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ׃
הנה בטני כיין לא יפתח · מוכרי...
מטבע האמת · כאובו׳ חדש...
יבקע · שיש קנקן חדש מלא ישן:

אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָ[תַי]
וְאֶעֱנֶה׃
אדברה וירוח לי · מעצור במלין...

מטבע המושכלות שיודע אותם משיב· מצוקה גדולה עד שילמדם למי שנפל...
מתכן · ואענה · כמו ועניית ואמרת אן הוא לשון עניית מתם לפי שכבר הת...

אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה ׃

אל אשא פני איש ׳ כאליפז שאמר אשרי חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם ׳ שזה מורה שסבר שהיה אליפז עשה מגמת חמיבותו של איוב היה כענם בעון הדור ׃

איוב בדבור עכ״ל ׃
אל ׳ לא אכבד פני אדם בויכוח לשעלי׳ האמת מפני כבודו ׃ ואל אדם לא אכנה לו שם דרך כבוד ומעלה שאיכם בו ׳ ואמר הרמבן ז״ל שאמר זה כנגד רעי איוב שלא יכבדם עוד להמתין להם לענות קודם כי זה הוא כמו שיאמר לו אתה פלוני החכם או הזקן עכח דעתך קודם ממני ׳ ואין בזה הפירוש טעם ׳ אבל הוא כנגד איוב שלא יכנה אותו כצדיק גמור מפני כבודו ׳ וכן פרש״י ז״ל אבל הרב ז״ל לא ידנה זה הפי׳ מפני שרעתו הוא שאליהוא לא הרשיע איוב כלל וכבר כתבנו דעתנו בזה ׃

כי לא ידעתי אכנה כמעט ישאני עשני ׃

לא אכנה ׳ כענין בלדד שאמר ורוח כביר אמרי פיך ׳ ולא פירש מה הוא ׃

כי ׳ כי לא ידעתי להתכסב במדה זו מיתי להחניף ולומר לרשע צדיק אתה ׃ כמעט ישאני עושני ׳ כמו ישאך קדים וילך כלומר הייתי ירא שאם הייתי מכנה לשום אדם שלא ישאני כמעט לבית מועדי אלהים עושני ׳ או הוא דרך קללה כאדם האומר אם עשיתי כך לא ישמרני השם כן פיר׳ ר״א ז״ל ׳ וי״מ ישאני ישרפני כמו וישאם דוד ואנשיו ׳ ותשא הארץ מפניו ׃

ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה ׃

הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ׃

ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו ׃

רוח אל עשתני ונשמת שדי תחיני ׃

שמע לי ׳ כי אמנם פתחתי פי יושר לבי אמרי ׳ מאחר שהתחלתי לדבר אדבר יושר לבי לא אחת בפה ואחת בלב ׳ ברור מללו ׳ לא לשון

ואולם ׳ ואולם את על פי שאיכני מצדיק אותך כמו שכדקת כעשך שמע לדברי וקבלם ושאוכים אותם כלומר השה אוזן וקבלם כי נכוחים הם ׃
הנה ׳ הנה כל אחר שהציקתני רוח בטני פתחתי פי כדי שירויח לי ׳ ואם ארבר לא אדבר כי אם דברים מוטעמי׳ לחך ׳ ולזה אמר דברה לשוני בחכי כי דרך החך לטעום ׃
ישר ׳ ורע כי אין כוונתי להתוכח עמך דרך ניכוח והטעכה כי אמרי הם יושר לבי לא זולתו ׳ ואמר זה כנגד במתוכחים שמוציא בפיו מה שאין בלבו כדי להמלט מן הויכוח ׃ ברור מללו ׳ כלומר דבר ברור ׳ ואמר כי

דבר שימללו שפתי ברור הוא ואין בו
שעכה כיוכא כי אין חפכי בזה רק
הורעת האמת במה שהוא אמת לא
כחבירך שרכו להמלט מהויכוח
בדברים מנימנמים ובא דעת שפתי

נשמע לשני פנים · הנה רוח א
בנפש חיונית · ונשמת שדי ה
תחייני · חיות שכלי כאמר א
וחייב אני להשיב לכבוד

ברור מללו על דרך קול נגידים כאלו שכתבאו שב אל נבידים אף על פי
וכן מללו שב אל שפתי אף על פי שנזכר דעת · כמו שפירשתי שם :
רוח · אוכי חזק יותר ממך שתאמר לי כמו שאמרת לשם ית' יסור מעלי
ונו' · הדברה ולא יראכו ונו' הענין · אבל אני כיוכא בך ענה
כרצונך כי רוח אל עשתני כמוך ונשמת שדי תחייני כמוך והוא כפל לשון
ניקשר למעלה כי לא הדבר כי אם יוסר וברור לפי שרוח אל עשתני :

אם · אם אתה יכול להשיב בטענות
כורקות אין לך לירוא ממני
ולהסתתם טענותיך אבל ערוך אותם
לפני ועמוד על עמדך בזקיפה כי אין
לך פחד מגדולה יתירה שיש לי עליך :
הן · ית הן אני כפיך לאל ובעבורך
אתוכח ואינו כבוד · וית הן אני
כדבריך ומחשבותיך עם האל והענין
כי אים ואים כפי מה שללו כאלו אמר אני
כמוך ואינו כבוד · והנכון מה שפרש"י ז"ל
הן אני כמו שמלא פיך להתוכח למי שלא
ישעתך הן אני במקומו של הבא לדבר
דברי בשבילו · או יאמר הן אני כמו
שהאלת מהאל ית' כי מחומר כגזרתי
כמוך : קורכתי · כמו קרץ מצפון לשון
דבר שנגזר כלומר מגזירת החומר
והעפר אני כמוך :
הנה · ית אכפי הא'לף נוסף כלומר
כפי כמו שאמר כסך מעלי
הרחק ואימתך אל תבעתני · וית שהם
שתי מלות כמו אכזר ואילכאים · וית
לשון כפיה מן כי אכף עליו פיהו ואכף
וכפף הם שני שרשים בענין אחד · כלומר כפייתי שאכוף אותך לא תכבד עלי

אִם־תּוּכַל הֲשִׁיבֵנִי עֶרְכָה
הִתְיַצָּבָה׃

הֵן־אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל מֵחֹמֶר קֹ
גַּם־אָנִי׃

הן · אני כפיך לאל · הנה גם
משתדל להרחיק העול
האל ית' ולזה אתה מייחס החונס
אלוק רע גם אני משתדל כמו
להצדיק דינו · ובהיות כי מחו
קורכתי גם אני · נגזרתי מעי
החומר כמוך :

הִנֵּה אֵימָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ וְאַכְ
עָלֶיךָ לֹא־יִכְבָּד׃

הנה · אמתי לא תבעתך · הנ
בטוח שאימתי לא תבעת
כמו שבקשת מאת האלוה למען תו
להתוכח :

כי אני מחומר כמוך · וכן דעת התרגו' שאמר וטוכי לא יקר · וטוכי הוא לשון מש
בדברי רז"ל דרי טונא והוא חסר עי"ן כלות טוענא · ואמ' שכבד הוא כופף משא

אַךְ אָמַרְתָּ בְאָזְנָי וְקוֹל מִלִּין אֶשְׁמָע׃

אך אמרת באזני · לחבריך׃ וקול מלין אשמע · ויובן מתוך דבריו׃

זַךְ אֲנִי בְּלִי־פָשַׁע חַף אָנֹכִי וְלֹא עָוֺן לִי׃

זך אני בלי פשע · נקי מכל מרד · חף אנכי · מכוסה שלא חטאתי אפי' בשוגג כפרהסיא · ולא עון לי מזיד׃

הֵן תְּנוּאוֹת עָלַי יִמְצָא יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ׃

יָשֵׂם בַּסַּד רַגְלָי יִשְׁמֹר כָּל־אָרְחֹתָי׃

הן תנואות עלי ימצא · תנוא עלי שסרתי מן הדרך. קראוי בשוגג ובזה חשבני לאויב לו · למסרני ביד האל רע · ובזה שם בסד רגלי ושמר כל ארחותי · דקדק עלי כחוט השערה׃

אך · עתה יתחיל אליהוא להשיב על דברי איוב כי כל דבריו עד עתה הם מענין בטולת רשו' והקדמה · ואמר לו לרובי דבריך לא אשיב אך במה שאמרת באזני זך אני וגו' בזה אשיב לבד ולשון אך הוא מעוט בכל מקום׃

זך · י"מ חף מלשון כסוי כמו וזרחם לו חפוי כלומר כסוי חטאה · וי"מ חופף עליו כענין כדין לבטחי וילבישנו וי"מ לשון נקיות מלשון רז"ל חפיפה והוא כמו זך והפסוק הוא כפול׃

הן · זאת היתה טענתו של איוב שהוא לא היה מזיד ואפשר שיהיו לו עונות ופשעים ואם שמא היו לו שגגות קלות לא היה ראוי לזה העונש שחזק עליהם אלא אם כן כאמר שהשם יתבר' אספם מעט מעט כאדם המניח דבר וכשמבקש אותו ימצאנו · ואם כן הנה זאת היא איבה גמורה שהיה ראוי מייסרו מעט מעט ויפקדנו לבקרים לרגעים יבחננו ולא שיאסוף אותם עד שנעשו גדולים׃ תנואות · הם עלילות כי קבוץ השגגות בלא שפט הם תואנות ועלילות דרך איבה ושרש תנואות כנ"א · מן וידעתם את תנואתי כי תנואה שביה אותה · לשון הסרה ובטול כלומר טענות שאין להם קיום אבל הם מוסרות ובטלות · והנה טען איוב זאת הטענה כמו שפירשנו בדבריו׃

ישם · אלו הם דברי איוב בעצמו וכבר פירשתי בפרקים למה לא תפש אליהוא על איוב רק בזה · וכן פירשתי שזאת היא טענה שכיח לאיוב כי יאמר כי מה שאחזק כדעתו שדרך איבה יתנהג עמו השם יתבר' הוא תכיפת היסורין בלא מנוחה בנתים שאפילו היה מחוייב לזה העונש מפני רוב גדולי העונות הנה היה מספיק שיבאו עליו ייסוריו ברווח בין הדבקים כמו שפירשתי בפרקים׃

הֶן־זֹאת לֹא־צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַּ מֵאֱנוֹשׁ׃

הן · אף על פי שצדקת במה שצדקת נפשך בו גם אני לא ארשיעך כחביריך אבל במה שצדקת נפשך יותר מהאלהים לא צדקת בזה ורבר

זה אין צורך לאמתו בראיות כי מושכל ראשון הוא שהרי השוה הוא יותר גדול ויותר רב השלימות מהאדם ואיך אפשר ליחס אל האדם שלימות יותר מהאל חלילה אבל טענותיך הם קושיות שצריכות תירוץ וחביריך לא מצאו ידיהם ורגליהם בתירוצם ואני אתרץ קושיותיך ואסיר טענותיך : ירבה ־ יגדל מן רבי המלך אף על פי שאינו מפרשו ־ ו"מ ירבה אלוה להטיב יותר מהאנוש ־ ואם עשית טובה הרבה הטיב עמך יותר ואכלת זכיותיך ואיכם כראוי להבין עליך אם נתחייבת לו ממקום אחר ־ ועוד אמשיך למטה המענה לפי פירוש זה :

הן זאת לא צדקתי ־ להחלוט המאמר בזה שהוא כמכוון בלי ספק : מ... ירבה אלוה ־ יגדל ביושר ומשפט צד... מאנוש ־ יותר מן האדם אשר אין... בינה ובחירת יושר זולתו מאתו ית' ־ והנה גם האדם יאמץ כמו... שאמרתי :

מדוע ־ עתה יתחיל לתרץ קושייתו ... ויאמר לו למה אתה מתוכח עם האל על שלא גילה לך תכף מרותך בחטא קל לשוב מדרכך הרשעה ולמה אסף עליך גדודי העונות כי זאת היא טענתך עליו כמו שקדם ־ ואין זאת טענה עליו לפי שאינו כבשר ודם שיענה כל דבריו לחבירו פה אל פה כי לא איש אל שידבר עמך כאשר ידבר איש אל רעהו ויוכיחנו על פניו לתת ככסלת בחטא פלוני שוב מדרכך כי עליך קצף בזה כי אין זה מדרך האל ית' :

מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא־יַעֲנֶה׃

מדוע אליו ריבות ־ וכמו כן כמו שאמרת שאתה חפץ להתוכח עם האל יתבר' לא צדקת כי כל דבריו לא יענה ־ לא ישיב כל הדברים שיש לו להשיב :

כי ־ כי אין דרך שידבר בה האל עם האדם אלא אחת כמו שיפרש בפסוק האחר ־ ודרך שנית אין שם כי אם ית' לא ישור ויראה דרך אחרת לדבר בה עם האדם ־ ואתרגום פי' כי באחת ידבר אל ובה יספיק להודעת האמת ולא יצטרך לדרך שנית כי בדרך האחת הוא מודיע הכל ־ והחכם רבי לוי ז"ל פי' באחת ידבר אל בחלום של נבואה ־ ובשתים בתוכחה במכאוב כי לפעמים יכול האדם מפגע קשה בבא עליו פגע רפה ויקרא זה למי שלא ישורנה לאותה מדרגה ולא השיג אליה ואינו נכון בפירוש הפסוקים ־ ובא בשתים

כִּי־בְאַחַת יְדַבֶּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃
בַּחֲלוֹם ׀ חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי מִשְׁכָּב׃
אָז יִגְלֶה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמֹסָרָם יַחְתֹּם׃

כי באחת ידבר אל ־ כי אתכם אינו... מדבר עם האדם זולתי באחת... משתים ־ ראשונה בחלום חזיון לילה... בחלום

בחלום כענין אבימלך ולבן או בחזון של נבואה לראויים לזה או לאחרים על ידי הנביאים הכלליים או הפרטיים : ובשתים לא ישורנה · שנית למי שלא ישגיח בראשונה וזה כי בדרך הראשון שהוא בחלום וחזיון · יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום · ויאמר שהכלל העולה הוא :

בשתים לא ישורנה על דרך לעות אדם בריבו יי' לא ראה כלומר לא ראה בחכמתו כן :

בחלום · זאת היא הדרך אשר ידבר הש' עם האדם והוא בחלום חזיון לילה · והוא החלום הצודק ואפי' למי שלא הגיע למעלת הנבואה כנבוכדנאצר וכל שכן לנביאים : בנפול תרדמה על אנשים · ואין אדם שוכב ירא כי כלם ישנים כי תרדמת יי' נפלה עליהם : בתנומות עלי משכב · שבאותה שעה כחותיו הם פנויים מעסקי הגוף ויתבודדו מחשבותיו :

אז יגלה · את ובמוסרם יחתום שאוסר אותם וחותמם ביסורין · וי"מ שהוא מגלה אזן אנשים במה שכתב וחתם במוסרם כדי להשכיל ממכור הרמב"ן ז"ל פי' אז יגלה אזן אנשים דרך נבואה עקר הסוד בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו · והוא חותם הדברים ושותם כי סתומים וחתומים הם · והנכון לפי כוונתינו כי יאמר כי השם ית' הוא מגלה אזן אנשים בחלום ומודיעם חטאם כפי' כאשר עשה לאבימלך כדכתיב ואחשך גם אנכי אותך מחטא לי · או במשל חידה כאשר עשה לנבוכדנאצר בחלום האילן · ואחר שהודיעם זה הוא חותם מוסרם ומעכבו פן יזכרו וישובו אל יי' או הוא חותם בספר המוסר שהוא עד עת קץ שאם לא ישובו יגלגל עליהם חרפים עם ישנים · ולזה נתן עצה דניאל לנבוכדנאצר שיתחזק בצדקה להשכיל מאותו עונש כדכתיב מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק ועויתך במיחן ענין הן תהוי ארכה לשלותך · וכן עשה לך כי בהיותך בשלותך היה מעורר אותך לשוב בתשובה ולתקן מעשיך והיה מראה לך העתיד לבא עליך ולא שמת לבך גם לזאת והיית קורא תגר ואומר כי פחד פחדתי ויאתייני · ובאמת אותו פחד השם ית' היה שבתו כדי שתשוב לפניו מאותן שגגות קלות שאי אפשר לאדם בלעדיהם כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ולא שבת עד שנאספו גדודים · וענין זה שאמר אליהוא כבר רמזוהו רז"ל ואמרו יפה תענית לחלום כאש לנעורת · וכן הפילוסופים זכרו כזה ואמרו כי לפעמים יתעורר האדם לצוות על נכסיו עם היותו בריא וחזק ויקרה שימות באותה שנה · אבל דברי אליהוא הם יותר נכונים בסבת זה מדבריהם כי אליהוא נותן סבת זה השגחת האל יתברך ואולי בעשיית הטוב תתבטל הגזירה וצדקה תציל ממות ועל דעת רז"ל בתענית שהוא מכניע היצר ומעוררו לתשובה ולזה אמרו בג' חלמא בישא עציבותיה מסתייה כי העצבון הוא מחלקי התשובה וגם תשובה גמורה היא · והם נתנו סבת זה כי הנפש יודעת מטבע הוייתה העתידה לבא עליה אלא שעסקי הגוף מטרידים אותה והוא על דרך מיבא ולא ידע מה ניבא :

להסיר

להסיר · פי' החכם רבי לוי בג' ז"ל
כי הוא שב אל בחלום
חזיון לילה והוא נותן טעם למה היה
הגלוי הזה בחלום לילה לפי שהאדם
הוא כאותה שעה מסיר מעשה הנפש
המרגשת : וגוה · כלומ' שעל הגוף הוא
מכסה כי זה הוא סבת חוזק הכח
המדמה והשפעת השכל עליו והוא
פי' בלתי נאות ללשון הכתוב כלל · וי"מ
על דרך קבלה כי להיות הנשמה
העליונה מתלבשת בגוף המונע אותה
לדבק באור העליון אפי' אחר הפרדה
מהגוף עד שתזדכך באש של גיהנם ·
על כן השם ית' מביא על הצדיק הגמור
יסורין בלא עון כדי שלא יעבור

לְהָכִיר אָדָם מַעֲשֶׂה וְגֵוָה מִגֶּבֶר
יְכַסֶּה׃
יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת וְחַיָּתוֹ
מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח׃

להסיר אדם מעשה אותו המעשה
שנכשל בו כמו שאמר
לאבימלך הנך מת על האשה אשר
לקחת : וגוה מגבר יכסה · ושכנה
ויגביר השכל על הגויה ונפש' המתאוה
באופן שלא תראה שעלתה כאמרם ז"ל
פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדר'
ובזה יחשוך עצמו מני שחת · לחיי
עולם : וחיתו מעבור בשלח · בשחת:

באותה אש · וזהו להסיר אדם מעשה הגוף מהנשמה והגויה יכסה מהגבר כדי
לחשוך נפשו מני שחת יוכיחנו במכאוב על משכבו : וגוה · כמו גו ואין הה"א לנקבה
על דרך כרתי עצה שהוא כמו עץ · ואין זה הפי' עולה יפה שאם כן אליהוא היה
מצדיק לאיוב יותר ממה שהיה הוא מצדיק עצמו · וגם תלונת רשע וטוב לו לא
סרה אשר לפי דעת זה המפרש זה הספר משתדל להסירה · והרמב"ן ז"ל פי' זה
בפי' עמוק ונתפרסם לבני אדם כלם שדעתו ז"ל הוא מענין גלגול הנשמות
ובזה יתרץ תלונת רשע וטוב לו גם כן וכבר ידעת דעתינו בענין רשע וטוב לו
ופירשנו שזה הספר אינו משתדל בתירוצה ופי' זה הפסוק הוא כי השם ית' הוא
גולה אזן אנשים בחלום כדי שיסיר אדם מעשהו הרע וכדי שיכסה הגאוה
מהגבר : גוה · גאוה כמו ותאמר גוה וכסויה הוא הפך הראיה כי ענין כיסוי
הגאוה הוא ראיית העין :

יחשך · ובזאת ההודעה יחשוך נפשו בשובו מדרכיו מני שחת היותו כמו
נפשו · שלח הוא מכלי הנשק כמו ובעד השלח · ואין משלחת
במלחמה · והנה רמז אל המיתה בחרבו של שטן : יחשוך · עומד במקום שנים
והחכם רבי לוי ז"ל פי' כי זאת ההודעה תהיה סבה שיחשוך נפשו ממה שסודר לו
בסבת משפטי הככבים בבקשת תחבולה לא נכל מהם ואינו דעת תורני כלל :

והוכח · וכאשר אין האדם מרגיש
באותה ההודעה ולא נתן
אל לבו לא דעת ולא תבונה לתקן
דרכיו כאשר קרה לך איוב אז יוכיחנו
השם על משכבו · וזה הוא סבת ארוכת
האל

וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ
וְרִיב עֲצָמָיו אֵתָן׃

והוכח במכאוב · ולפי שלא
יתבונן

ותבונן ? הנאמר בדרך הראשון שהוא על ידי חלום וחזיון אליו או לנביאים שחברו וכתבו או ידבר אליו בדרך השני' והוא על ידי יסורין וזה בסדרגה שאם לא ירגיש בתחלת היסורין ולא יפנה לפשפש במעשיו ולשוב ולהתפלל אזי יהיה ברב עצמותיו איתן יחולי קש':

האל ית' לאיש החוטא אמר היתה תלונתך עליה כי הוא חשבה לטובה: ורוב עצמיו איתן · חסר והראוי ורוב עצמיו במכאוב איתן · ורשי' ז"ל פירש איתן תואר לרוב עצמיו כלומר ורב עצמיו שהוא איתן מוכיח במכאוב · וכבר פירשנוהו בפרקים רק על דרך אחרת · והפי' הא' יותר נכון · ורוב הוא כמו רבוי ואיכו כמו ריב האמור בדברי רז"ל ואמר והוכח במכאוב כי זה המכאוב בא עליו להוכיחו על קצת עבירות שעשה:

וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה:

וזה · עתה יפליג אליהוא בתוקף החולי ואיך הוא עלייתו מדרגה אחר מדרגה כי בתחלה יקרה לו תיעוב המאכל כי הוא דבר קשה מאד · ואומרים בני האדם כל הרעות הם טובות עם ערבות האכילה: וזהמתו · ענין תיעוב ימיאוס מלשון רז"ל פסקה זוהמתן והוא מבנין הכבד והוא יוכא כלומ' שנפשו התעיבה לו המזון ויהיה וזהמתו כמו וזהמה לו כדרך בשלם הכבד · ודגש המ"ם לא תבלע תי"ו הנקבה · או הכנוי שב אל הלחם כלומר נפשו זהמתו ומהו זה שזהמתו הוא הלחם על דרך ומתוכה כעין החשמל מתוך האש שב לבאר מתוכה שהוא מתוך האש וכן ותפתח ותראהו את הילד וכן זה וזהמתו ומהו זה שזהמתו לחם ויהיה בורר כלומר תעבה אותו: חיתו · כמו נפשו ולחם כמו מאכל והפסוק הוא כפול: מאכל תאוה · הוא המאכל הטוב הנתאב לבריאים:

יכל בשרו מראי ושפי עצמתיו לא ראו:

ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים:

אם־יש עליו מלאך מליץ אחד מני־אלף להגיד לאדם ישרו:

יכל · עוד יגיע מתוקף החולי ועלייתו שיכלה בשרו ויהיה בזה שתי סבות · האחת הכאב המתיך · והסבית מיעוט קבלת המזון תמורת ההתכה: יכל · כמו יכלה על משקל יבן · יתן · יפן · ירב · והוא פעל קל: מרואי · מראה כלומר שיכלה עד שלא יהיה כראה: ושפוי פי' החכם רבי לוי ז"ל לשון גובה מענין על הר נשפה כלומר העצמות הנסתרות שלא נראו קודם לכן יגבהו עתה בסבת הרזון כאשר יקרה לבעלי הסרפון · וכן פירש הרמב"ן ז"ל וכנון הוא · ורש"י ז"ל פי' מלשון ארמית דשף מרוכתיה ענין העתקה ·

ושפו עצמותי לא ראו · יגבהו אותם העצמות שלא היו נראים כי יכלה הבשר ועם כל זה אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף · איזה פותר ומגיד על מה יורה אותו הכאב. ומה

ז׳ שחכם הרב אבע ז״ל פי׳ מענין כתיתה בתרגום ואכות אותו ושפית יתיה · והתרגום פי׳ מלשון כסף ומתחסכן שבתו שהוא אדם אחר מאלף שיעשה זה ילהבי׳ לאדם ישרו של דבר ומשפטו:

כ״ה ושפיין · ויהיה לא ראו לאלו הפירושים האחרים שאין נראים עתה · והפירוש הראשון יותר נכון והוא גם כן בתרגום : ושפו · פרשי׳ שפה עבר מענין פועל מ
משקל לא נכו · לא ראו · והם תכו לרגליך :

ותקרב · עוד יגיע מתוקף החולי ועלייתו שיבא לידי אפיסת הכחות עד שיר
כפשע בינו ובין המות כי אחר כלות לחותו השרשי בסבת הכאב
ומיעוט המזון יקרב למות כי הלחות השרשי הוא נושא רוח החיים והממיתים
השטן ופגעיו כי השט׳ הוא מוסר האדם החוטא בידו להכאיבו אך נפשו לא
בידו כי יקרב לשחת ולא ימות · ובזה תירץ שיהוא תכיפת המכאובות בלי מנוחה
ביניהם כיים בזה ג׳ סבות · האחת טבע החולי באו מדרגה אחר מדרגה וגם
המסר ביד השטן חייב זה כי הרשות נתונה לו בזה · השנית אולי יהיה
להתעוררות בתשובה · השלישית כי אחר הבטחון מהמות טוב לו שיתייסר זמן
קצר בייסורין קשים מזמן ארוך בייסורים רפים : שחת · הוא הקבר : ותקרב
משמש לפנים כלומר וחייתו תקרב לממיתים :

אם · לא הצריך אליהוא לאיוב לשנות מעשיו כמו שהצריכו חביריו שאמרו
אם תשוב עד שדי תבנה וכיוצא בזה כי דרכו שיתה ישרה ולא היה רש
בעיניו כמו שהיה בעיני חביריו · אבל אמר לו חטאת קצת חטאים ונתמרק
בייסורין אלו ואם תודה לשם על פשעיך ולא תחזיק בטענתיך לומר שבאו עליך
בלא משפט ייסורי מכאוביך כי מעשיך הטובים ילינו עליך ותתחזק נמשפט
הראשונים כי טובים הם וקצת שגגותיך כבר נתמרקו בייסורין אלו · וזהו שאמר
שאם יש לאדם הככאב מלאך מגיד ישרו תשפיק סבלת יושרו לפרותו מהמיתה
כי צדיק הוא ואם נתחייב בייסורין לא נתחייב מיתה · והמליץ הם פעולותיו
הטובות כמו שהשטן הם פעולותיו הרעות כמו שהקדמנו בפרקים וכן אמר
התרגום אין אית עלוי זכותא מזדמן מלאכא פרקליטא חדא מן ביני אלף קטיגורא
לחואה לברנש תריצותיה : לאדם · כמו בעבור אדם כלומר אמרי לי אחי הוא
והודיע אליהוא כי מצוה אחת לפעמים שוקלת יותר מאלף עבירות :

עוד דקדקו ר״זל ממה שאמר אחד מני אלף ולא אמר אחד מאלף שאפילו אחד
מאלף מאותו מלאך עצמו יכול לפדות נפשו ממות בהלכתו ור״א ז״ל כתב
כי הממיתים הם רבים והמליץ הוא אחד כי בדעתו כי המליץ הוא השכל אמר בו
וכבל האדם מפגעי משפטי הככבים ואין זה דעת האמת · ולא מצא המורה ז״ל
תרגום טענה בדברי אליהוא רק הלכת המלאך וכראה מדעתו שהוא רואה כי
קושיית צדיק ורע לו איננה קושיא כלל כי הרעות האלה אינן רעות כלל לפי שהן
רעיות גופיות והם מוכרחות מכר הכרח החומר שהוא שליט עליהן הוא השטן
והאדם בשכלו אמר הוא המלאך המליץ לפעמים ויבל מהם דרך שכמה ולזה
אמר

אחר שלא תהיה הלכה ועתרה דבקה לעולם כי אם פעמים שלש · וכבר פירשנו ותקננו בזה והאמת יראה לנו דרכו והוא דעת התרגום ג״כ כמו שכתבתי :

ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר :

ויאמר · המליץ לכותב : פדעהו מרדת שחת · פדה את הנפש השכלי והוא כלשון אלקים אשר נך מרדת שחת לחיי עולם : כי אתכם מצאתי כפר · מצאתי שיש כופר וכפרה לכל עון בתשובה ליחיד ולרבים כענין אל בדבר העגל ודוד בדבר בת שבע :

רטפש בשרו מנער ישוב לימי עלומיו :

יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו :

רטפש · בשרו מנער יהיה רטוב ויפוש בשרו יותר ממה שהיה בימי הנעורים וירפא ועם זה יעתר אל אלוק וירצהו וירא פניו בתרועה · יקבלהו בשמחת תרועה שהתגבר ונכח את יכרו כי חפץ חסד הוא : וישב לאנוש צדקתו · צדקת תשובתו שעונות נחשבים לו כזכיות :

ויחננו · ויחננו המקום ויאמר למלאך המליץ פדה אותו מרדת שחת שלא ישלטו בו הממיתים : מצאתי כופר · דברי האל למליץ יאמר שמצאתי לו זכות שהוא כפר בעד חטאתיו כי רבים מלמדי חובת האדם לא יעמדו במקום המליץ יוסף אחד וכל שכן אם המליצים הם רבים : פדעהו · הע״ין במקום אל״ף ואין לו חבר במקרא :

רטפש · אין למלה הזאת דומה במקרא ופי׳ רש״י לפי מקומו לשון התעוררות ופי׳ מנוער מענין וינער יי׳ כלומר יתעורר לצאת מאותו כיעור החולי ואיכו כבון · וי״מ אותו נתרכך ונתלחלח מענין רפש וטיט והטי״ת מלשון התפעל · וכתב הרמב״ן ז״ל כי התרגו׳ פי׳ ל׳ התפשטות כלומר שנתפשט בשרו לבשר הנער · וזהו שתרגם אתקלים בשריה לשון רכיכות ורכות הפך העובי והקושי · וכתב שכל דבר המתפשט נקרא כן בלשון ארמי ויטוש על המתכה תרגום ירושלמי ורפש על משריתא · ולא מצינו ת״ו התפעל מתחלפת בטי״ת אלא כשהשרש היא פ״א הפעל כמו כשטירכו ונצטיידו וי״מ המלה מורכבת כלו׳ רטב ופש שחזר בשרו רטוב ורך ויגדל ורב״מן ופשו פרשיו ובלשו׳ תרגו׳ שחורכו פושו ושגו · ואיפשר שהוא כמו רשוב בהתחלפות השי״א והשי״ן בו״ו ובי״ת בחלפא ביתא דא״ת ב״ש · וכמו שנקרא בבל ששך וכשדים לבקמי בחלוף האותי׳ בא״ת ב״ש כמו שמוזכר בברייתא של ל״ב מדות · ופי׳ הפסוק כי אחר שחננו המקום תעלה ארוכתו וירטב בשרו יותר מנוער אחר שכלה בסבת החולי ויטוב בלחלוחית ורטיבות לימי עלומיו ונערותיו · תרגום כער עולימיא :

יעתר · יאמר אליהוא כי אף על פי שיש לו מלאך מליץ על כל פשע צריך

לתפלה כי כל זמן שאינו מודה שייסוריו הם מירוק חטאיו ואין כח בתפלה לספר תו מייסוריו על כן נמשכו ייסורי איוב כל אותו זמן וכדעת רז"ל י"ב חדש אף על פי שהיה לו מלאך מליץ לפי שהיה מתרים כנגד הקב"ה ולמדהו אליהוא שיודה חטאיו ויתפלל ויסורו מעליו ייסוריו וכן עשה איוב ואמר בסוף דבריו על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר ואז שב יי' את שבות איוב על דרך ומודה ועוזב ירוחם: ויעתר· לשון רבוי תפלה: וירצהו· קבלת תפלה ברצון תחת שהיה עליו קצף כי הרצון הפך החרון: וירא פניו· האדם שזכר יראה פני האל· וי"מ הפך ואינו נכון· וענין ראיית הפנים היא קבול התפלה ועליית הארוכה כי בחליו הוא כמו שהפך לו האל פניו ולא יראהו: בתרועה· לשון שמחה כמו יתרועעו אף ישירו ולא ירונן ולא ירועע· ואינו יוצא מענין הרמת קול כי דרך השמחים להרים קול הפך המתאבלים אשר מעפר תשח אמרתם· ורש"י ז"ל פי' בתרועה בתפלה והראשון יותר נכון· וישב לאנוש זכות מעשיו הראשוני' כי כבר נתמרקו חטאיו בייסוריו:

יָשֹׁר עַל־אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא־שָׁוָה לִי׃

ישר· ישר· לשון שורה כדברי רז"ל שהוא קבוץ בני האדם ואיפשר שהוא לשון שבוב· ולזה נקראת החומה שור שהיא מסבבת העיר· יאמר כי יעשה שורו' של בני אדם סביב לו ויאמר בפניהם חטאתי כלומ' יתודה בפרהסיא· ואף על פי שאחז"ל חניף עלי מאן דמפרסם חטאיה כבר פירשוהו בעבירו' שבינו למקום· ואפי' באותן עבירות אין החוצפה הזאת אלא לפרוט החטא בפניהם ובחטא שאינו מפורסם אבל בחטא שהוא מפורסם או שאינו מפרט החטא אין זה חוצפה אלא הכנעה לשם ית' וקדום שמו שכל מה שהביא עליו היה בדין כמו שאחז"ל מי חסיר קב"ה דעביד דינא בלא דינא: וישר העותי· ישר הוא תואר אל המעשה או הנתיב והארח: ולא שוה לי· פי' רא"בע ז"ל ולא עשיתי השוה והישר· וי"מ בזיתי כבוד השם ית' ולא היה שוה בעיני כלום· או יהיה כפשטו לא הועיל לי מרדי כלום אבל השיבני על ערש דוי· וי"מ ישור ילך לשור שיירת ערבאי· וי"מ יביט לשון אשורינו והכל ענין אחר שילך או יביט או יסבב בני אדם להתודות בפניהם· והר"מבן פי' יבט על אנשים אשר בגילו שהוכחו במכאוב ויאמר גם אני חטאתי וישר העותי ולא שוה לי חטאי רק צדקתי היא שעמדה לי· והראשון הוא דרך הפשט· וי"מ ישור שב אל השם ית' ואינו נכון:

ישור על אנשים· ואם אחרי כן זה השב יתן עיניו על אנשי דורו הנכשלים בחטא: ויאמר חטאתי ויאמר להם הנה קרה לי שחטאתי: וישר העותי· וסרתי מן הדרך הישר להמלט מן החולי שקרה לי שהיא התשובה ובקשתי להמלט בדרכים אחרים: ולא שוה לי· עד שחזרתי בתשובה ונרפאתי:

פָּדָה נַפְשׁוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת וְחַיָּתוֹ

פדה· פדה נפשו השם ית' או המלאך אשר אמר לו השם פדעהו

מעבור

באור

באור תראה:

פדה נפשו · הנה בזה פדה זה השב את השוחה: מעבור בשחת · כי ישיבהו בתשובה בדבריו אלה: וחיתו · של זה שתאמר לשוב באור תראה לחיי עולם:

הן־כל־אלה יפעל־אל פעמים שלש עם־גבר: להשיב נפשו מני־שחת לאור באור החיים:

הן כל אלה יפעל אל׳ לתוכיח האדם בחלום ובחזיון או ביסורין: פעמים שלש עם גבר: להשיב נפשו מני שחת · של דרך חטאי׳ בעולם הזה: לאור באור החיים כדי שיזכה לאור חיי עולם כי חפץ חסד הוא:

מעבור נפשו בזה החולי בקבר: וחיתו זהו נפשו באור החי׳ תראה שלא ימות והפסוק הוא כפול · והתרגום אמר ונשמתיה בנהור׳ מעליא תחמי פי׳ אותו האור העליון הצפון לצדיקי׳ וזהו פתחות בית באור הוא האור הידוע כי לולי מירוק חטאיו ביסורין היתה נפשו מלוכלכת בלתי ראויה לראות באותו אור המבוהקה :

הן · כך היה מדתו של הקב״ה פעמים רבות או כאמ׳ בדקדוק כדעת רז״ל שפעמים שלש מייסרו על עונותיו בחוליו ואם יחטא יותר ידאג מגהינם ומן המיתה שנאמר ועל ארבעה לא אשיבנו · וי״ת מדוע אליו רבות והוא אין מדרכו שיענה כי אם בנבואה למי שזכה אליה ולענין תלונתך דע כי השי׳ מוכיח במכאוב לבני אדם ובשכר צדקותיו מכוה למלאכו שיפדה נפשו וכן עושה פעמים שלש · וכן עשה עמך ואם כן כבר אכלת פרי מעשיך בזה ומה תתלונן אם עכשיו באו עליך יסורין ולא הצילוך צדקותיך ואלו דברים רעים כי יאריך הכתוב בספור כמה ענינים היה אפשר לקצרם במעט דברים · והנכון מה שפירשתי · והוא כקשר יפה עם תלונת איוב שלא היה מתרעם אלא על ייסוריו שלא היה ראוי להם לא על צדקותיו למה לא הגינו עליו :

להשיב · השם ית׳ מתנהג כן עם האדם שמשיב נפשו מהקבר שלא ימות בחוליו · ושיאור באור החיים בעולם הזה פעמים שלש : לאור באור החיים · הם בני האדם וכן דעת התרגום שאמר בנהורי חייא · ואיפשר שיאמר שהשם ית׳ מוכיח במכאוב האדם פעמים שלש כדי שלא יהא נדון בגהינם שזו השחת בפסוק הזה כדי שיזכה לאור באור החיים הנצחיים שאין להם הפסק והוא האור העליון: חיים · בפי׳ הראשון תאר ובפי׳ השני שם והכל נכון :

הקשב איוב שמע־לי החרש ואנכי אדבר:

הקשב איוב · מה שהקדמתי לך:

הקשב · כבר השלים אליהוא תירוץ תלונת איוב והזהירהו שישמע תוכחותיו במענים אחרים :

אם · אף על פי שהזהרתיך להחריש איני מונע אותך מלהשיב בסתירת דברי כי לא באתי בקנטורין להבהילך בטענות כחיות השפאיות כי כל חפצי הוא להצדיקך כדבריך אך לא יותר מאלהים :

אם · ואם אין בפיך קושיות על דברי שתוק ואני אלמדך חכמה כי לא חכמה דברת עד הנה להרשיע משפט השם · ואף על פי שלא קבלת מתלמד מה שהודעתיך בתירוץ תלונותיך אלא היתה בך חכמה זו שאני רוצה ללמדך אחרי דברי אלא היית נזהר מלהתריס כנגד האל' יתברך כי נמתך בידים :

ואאלפך · לשון למוד מתורגם וכמו פן תאלף ארחותיו · והוא מהבנין הכבד כמו כי יאלף עונך פיך וגו' הענין :

שמע לי · עתה שאומר ולא תכנס לתוך
דברי :

אִם־יֵשׁ־מִלִּין הֲשִׁיבֵנִי דַּבֵּר כִּ
חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃

אם יש מלין אם יש לך לדבר
דברי : השיבני · אחר שתשמע
כי חפצתי צדקך · אם תשיב תשובה
כאותה ולא אדחה אותך בקש :

אִם־אַיִן אַתָּה שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ
וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה׃

ואאלפך חכמה · חכמת ההנהגת
האל ית' על כל יצוריו :

אמר שמעון בהר"ר צמח זלה"ה :

בכר · קדם לנו הביאור בדעות המפרשים ז"ל בענין מחלוקת איוב וחבריו
במה הובדל כל א' מהם מחביריו בענין ייסורי איוב ובמה שנטו
אכחנו מהם בזה וראוי לנו להמשיך הביאור בכאן בדעת אליהוא במה שהסכימו
בו המפרשי' ובמה שנבדלו דעותיהם בזה ומה הוא הנראה לנו בזה · והנה היתה
הסכמת כל המפרשים ז"ל כי אליהוא יודה לאיוב שהוא צדיק גמור ויחלוק בזה עם
חביריו המרשיעים אותו · ועם היותו צדיק גמור יצדיק השם ית' בייסורי איוב
ויחלוק בזה על איוב במה שנטה בו מהכפירה באמרו כי הכל בא עליו במקרה
באמור כי זה הוא דעת איוב לפי דעת המפרשים כמו שביארנו במה שקדם
ואחר שזאת היא סברת אליהוא צריך עיון בדבריו במה יתקן תלונת איוב על
ייסוריו הבאים עליו אחר היותו צדיק ואיך יצדיק אליהוא השם ית' בזה ושהסכימו
כל המפרשים ז"ל שלא חדש אליהוא עתה שייסוריו הם כדי להטיבו באחריתו אף
על פי שהיה אפשר להמשיך באלו הפסוקי' שאם יש עליו מלאך מליץ וגמ' הענין
לפי שאין בזה חדוש טענה שכבר באה טענה זו בדברי בלדד אמר כי עתה יעיר
עליך ושלם נות צדקך · והיה ראשיתך מצער וגומ' · וכן בדברי צופר אם אתה
הכינות לבך וגו' · כי אז תשא פניך ממום וגו' · וכן בדברי אליפז אם תשוב עד
שדי תבנה וגו' · ושית על עפר בצר וגו' · וגם הסכימו שאליהוא לא חדש בטענה

ובעבור שהם טעו בזה לפי שהזכירו הגמול והשיף שבעולם הזה לפי שיש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים והולכים בלא תורה והיה לאם להזכיר הגמול בעולם הבא לפי שאם זה הוא חדוש אליהוא וכמו שיראה קצת מדבריו בהזכירו לאור באור החיים׳ וחייתו באור תראה · אבל אינו מספיק לתרץ הקושיא שאם צדיק גמור הוא למה לא יזכה לטוב העולם הזה ולטוב העולם הבא · וכמו שאז״ל צדיקי אינון דאכלי תרי עלמא מי שני להו · על כן הסכימו כלם כי ענין אחר זולת זה הוא שחדש אליהוא · ובכללו אחר זה המפרשים ז״ל יש מהם מי שפי׳ דעת אליהוא על דרך פילוסופי · ויש מהם מי שפי׳ דרך נבואי מקובל · וההולכים בדרך הפילוסופיא יראו כי הרעות והטובות הבאים על בני האדם הם מוכרחות ומחוייבו׳ אם מהכרח ההויה וההפסד וטבע החומר׳ אם מצד חיוב מערכ׳ הכוכבי׳ ואולי הכל דרך אחד רק על דרך סבה קרובה וסבה רחוקה · ואולם להצדיק הש׳ בזה יראו קצתם כי אין זה עול בחק השם ית׳ לפי שאלו הטובו׳ והרעות אין ראוי שיקראו טובות ורעות לפי שהם גופיות ואינן לאדם במה שהוא אדם ולא יתלונן עליהם האדם אלא מצד השכלות · גם כי הש׳ נתן באדם שכל ינהיגנו בשמירה הרבה מאלו הרעו׳ והוא שמלאך המליץ׳ וקצתם יראו כי עם היות שהטובו׳ והרעו׳ הם מסודרו׳ מוכרחו׳ הנה הש׳ מצד ההשגח׳ הדבק׳ באישי האדם מודיעם העתיד לבא בחלום כדי שישמרו ממנו או מסבב להם סבות ישמרו׳ אות׳ שבו׳ מרעות היו ראויות לבא עליהם מצד הסדור ההוא׳ ואם האדם בשכלותו הזהירוהו ולא נזהר הו׳ בעונו ימות ובשכלותו ואין תלונה על הש׳ בזה׳ זהו הדרך הפילוסופי׳ והדרך הנבואי המקובל הוא שהרעות והטובות כלם הם באות מהש׳ לא מאותו׳ השמים ולא מגוש טבע בעולם רק על העונש והגמול ועם היות איוב צדיק גמ״ר הוכה במכאוב כדי להזדכך הנפש המגואלת בלכלוך הגוף כדי שלא תעבור באשו של גיהנם · ולפי זה הדעת לא תקן אליהוא רשע וטוב לו אשר היה ראוי שיתרץ זה לפי דעת זה המפרש · אבל יש בזה הדעת ענין עמוק מענין סוד העיבורים יתרצו בו בעלי הקבלה שתי הקושיות כאחת וכבר רמזתי ממנו מעט בפי׳ הפסוקים · והדרך הנראה לנו לפי ישוב הפסוקי׳ הוא שאיוב לא הצדיק עצמו לגמרי ותלונתו שיתה כי יסוריו אינן כשיעור מריו · אלא כאמר שהאל ית׳ דרך שכחה אפשר מעט מעט וזאת תלונה אחת · ושנית שאפילו כן לולי שיתה המרה הזאת מתכהנת עמו בשכחה היה מרויח לו הזמן בין פגע לפגע אבל התכיפה יתורה על השכחה ואליהוא גם כן לא הצדיק איוב לגמרי ולזה רמז לו שיתורה על חטאיו כדרך כל הוכח במכאוב ואמר ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי וגו׳ שענין · ואמר במענה אחר כי יוסיף על חטאתו פשע והנה הוא חוטא בעיניו קודם ייסוריו ובבא ייסוריו הוסיף על חטאתו פשע · ובכל אותו המענה הוכיח לאיוב על צדקו נפשו באמרו כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי · על משפטי אכזב וגו׳ וזה ראיה גמורה כי לדעת אליהוא על פשע וחטא באו ייסוריו וכן הוא מפרש דעתו באותו מענה כי הכל במשפט אמנם ישתדל אליהוא לתרץ קושיית איוב והנה כתן

טעם אל ההקיפה כי ברחמים גדולים היתה מהש׳ כדי לתת לו מקום לתשובה
וככר היה מעורר אותו בחלומות בהראות לו העתיד לבא כאמרו כי פחד פחדתי
ויאתייני וגמ׳ הענין · וענין התקיפה איכה תלונה כי מטבע הפגעים ושנקם
שהוא השטן הוא שיבאו על אותו כר כי גם יש בזה חכמה אחר הבטחון והשמח
להעירו אל התשובה ולהצמית ארוכתו מהרה · והנה גלה אליהוא לאיוב כי
השטן הוא סבת ייסוריו וכדין בא עליו ויש מלאך מליץ מגיד צדקתו ויסרהו ומות
ויעלה ארוכתו אחר שנתמרקו חטאיו · זהו הנראה לנו בזה וייסוב הפסוקים
הוא מעיד על אמיתת פי׳ זה ותקננו הרבה דברים לא באו על נכון ברבותי
הראשונים ז״ל כמו שיתבאר למעיין בספר הזה והאלהים יכפר שגגותי ושגגת כל
בית ישרא׳ וידריכני וידריך כל בית ישרא׳ בכתיב מצותיו אמן וכן יהי רצון אמן :

שמעו · אליהוא במענה הזה לא
יחרם טענת באוכת
איוב כי כבר אמר בתענא הראשון
מה שיש בו תירוץ לקושיותיו וכל דבריו
בכאן הם תוכחות לאיוב איך עלתה
בדעתו לות׳ככה אף על פי שלא היתה
לו ידיעה בדברים שגלה לו במענה
הקודם לזה כי אף על פי שהיה צדיק
בעיניו היה ראוי לו להתרחק מלגזור

ויען אליהוא ויאמר:

שמעו חכמים מלי וידעים
האזינו לי:

ויען אליהוא ב שמעו חכמים
במרינו׳

ויודעים · בנסיון:

על השי׳ עוות צדק והסרת משפט לרוב הגלות שקרית זאת ההנחה כמו שיבאר
בכאן · ולפי שדבריו הם בחכמה אמר שישמעו החכמים מליו והפסוק הוא כפול
כי השמיעה היא ההאזנה והחכמים הם היודעים :

כי · יאמר כי כמו שהחך יטעם
לאכול אך בחינת המלין
היא באזן ירכה בזה כי כל דבריהם
בצדק אין בהם נפתל ועקש יבחנו זה
החכמים היודעים לברור הבורק
מבלתי צודק :

משפט · המשפט הצודק הראוי
לאמין בדרום הזה
כבחון אותו כדי שנדע בינינו מה טוב
להאמין בזה : נבחרה·כמו נבחנה וכן
בחרתיך בכור עוני כמו בחנתיך · וי״מ
נבחרה לשון בחירה וחפץ · וכן אמר
התרגום ניתרעי:משפט·הוא כאמר על
הרבה פנים כמו שפירשתי ובכאן הוא
כאמר

כי און מלין תבחן וחך יטעם
לאכל:

כי און מלין תבחן כי כאשר תשמע
האזן דברים נכוחים תקבל
ותוביל אותם אל הכח השכלי שיבחן
האמת מן השקר · וחיך יטעם לאכול
כי יחם השכל אל המושכלות כיחס
החיך אל המוחשות בחוש הטעם :

משפט נבחרה לנו נדעה בינינו
מה טוב:

משפט · ויכוח · נדעה בינינו
טוב ·

טוב · ולא תצטרך להתוכח עם האל ית' :

כי־אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי :

ואל הסיר משפטי · מלפניו מרב גדלו :

מאמר על בירור הדברים שאמרתים והוכחתם ויהו מפרשים כערוך ביכנו משפט ואין כורך :

כי · זהו הדרוש שרוצה לבאר שיהוא מהו הדעת הראוי שיאמין בו כי איוב יגזור שהוא צדיק בלתי ראוי לשא הייסורין אף על פי שהיה מחוייב לפי בקצת שגגות : ואל הסיר משפטי · שייסרהו יותר מהשיעור שהמשפט לא היה גוזר כל כך ואל הסיר אותו · או ירצה לומר משפטי משפט צדק כי הסרת המשפט הוא העול כי גם המשפט דרך סתם יאמר על משפט הצדק כמו שפירשנו למעלה :

על־משפטי אכזב אנוש חצי בלי־פשע :

על משפטי אכזב · ואף על פי שאכזב בזה שאני צדיק גמור · אנוש חצי · מכת גדל הכאב יותר מן הראוי · בלי פשע בהיות שלא הייתי מורד :

על · פרש' ז"ל על משפטי שבא שלא כראוי כי אני צדיק אכזב אותו ואומר שהוא משפט שקר · ור"א ז"ל פי' על משפטי שאני מבקש יאמרו לי כי אכזב ואין בזה הדרוש טעם · ויש התחשבו שעל משפטי אכזב והלא אנוש חצי וגו' והנכון פי' הרמב"ן ז"ל יאמר על משפט הראוי לבא עלי אני כוזב כי תוחלתי נכזבה במשפטי וזהו מאמר איוב כי טוב קויתי ויבא רע : אנוש חצי · כמו אנושה מכתי · כי חצי כמו מכתי · ופי' אנוש חוזק הכאב כמו מכה נחלה וכאב ואנוש ויאנש · ור"א פי' בלי פשע כמו אל תשערה ולא יחטיא כלומר חצי המכות באים עליו ולא יחטיאו · והנכון שהוא כמו אל בלי עון וזהו שאמר והרבה פצעי חנם כי היה טוען איוב שאלו המכות המשונות לא היה ראוי להם ואף על פי שהוא חוטא בקלות כמו שהקדמנו בפרקים :

מי־גבר כאיוב ישתה־לעג כמים :

מי גבר · נכבד : כאיוב · בפעלותיו : ישתה לעג שילעג להראו' בדבריו שזה הוא דעתו :

מי · מי בעולם גבר חכם וצדיק כאיוב שישתה כמים דברת' ראוי ללעג עליהם והוא איכו מרגיש אבל באי' כמים בקרבו · או לעג על דין הא שהוא מלעיג עליו והראשון יותר נכון :

וארח לחברה עם־פעלי און וללכת עם־אנשי־רשע :

וארח · ועתה בעת זקנתו הלך להתחבר בדברים או עם פעלי און כי באמונתו זאת כמותו כמותם כאלו הלך להתחבר עמהם : וארח · פעל עבר מן ארח כלומר הלך בארחותיהם : לחברה · שם או מקור :

כי־אמר לא יסכן־גבר ברצתו

והפסוק הוא כפול: וארחי משמש לשני
וארח ללכת וגו׳ או יאמ׳ כי מכאן ואילך
ילך בעצת רשעים לעשות כמעשיהם
אחר שאמר כי לא יסכן גבר וגו׳ ותהיה
ו׳ו וארח לפי זה השני׳ הופכת לעתיד:

בי׳ כי אחר שיגת אנוש אכיו בלי
שפע יתחייב מדבריו כי לא
יועיל האדם בעשותו רצון האל שהרי
לפי הכחתו הוא עשה רצונו והרבה
שכעיו אכס וזהו חברת פעלי און:

לכן׳ לכן אתם החכמים והיודעים
השומעים לקול מלי אשר יש
לכם לב לדעת שמעו לי כי משקל הדעת
יתברר לכם זייף זאת האמונה׳ כי אם
וחלילה ליחס אל האל רשע ועול כדברי
איוב השוען עליו אן תמאות עלי ימצא
יחשבני לאויב לו כי זה יהיה עול ורשע
לאל שיתכחש עם בריותיו בתנואות
ועלילות ושיעור הפסוק חלילה לאל
מעשות רשע וחלילה לשדי מעשות עול
והוא כפל לשון:

בי׳ מכאן יש ראיה שדעת אליהוא
שאפילו דעת הרשעים היא
מכוונת מהשם ית׳ לא על כר השלוח אל המקרים כדעת המתפלספי׳ וגם מכ...
יש ראיה כי אליהוא יגזור על יסורי איוב שבאו על עונות קדמו לו כמו שפי׳ במשני...
הקודם׳ יאמר חלילה לאל מרשע כי הוא מדרכו לשלם אדם במדה במשק...
ובמשורה׳ פעל׳ כלומר שכר פעולתו וכמו וכשכיר יקוה פעלו ופועלו לא יתן לו...
והדברים הנראים שהם באים בקרי ובהזדמן לא האדם כארחו וכפעולתו ממציא...
אותם ומזמינם אליו׳ לפון שמצאה הוא הזמנה כמו ואת העולם המציאו אלי...
לבתחים ומינו לותים:

עם־אֱלֹהִים׃

וארח לחברה עם פועלי און עד...
שלפי דבריו הוא מסכים עם...
פועלי און במעשיות: ועם אנשי רשע...
בעיון: וזה כי אמר לא יסכון גבר...
ברצותו עם אקי׳ באמרו שאין תועלת...
לאדם בהשתדלו למצא חן בעיני האל...
יתבר׳ וזה באמרו מה אפעל לך נוצר...
האדם וכאמרו העיני בשר לך כי תבקש...
לעוני:

לָכֵן אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ לִי חָלִלָה...
לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל׃

חלילה לאל מרשע׳ חלילה לו מ...
שחשב איוב באמרו הן...
תנואו׳ עלי ימצא: ושדי מעול׳ וחלילה...
לאל שדי מעול שאמר איוב ותחשבני...
לאויב לך:

כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ וּכְאֹרַח...
אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ׃

אף׳ איפשר שהוא דבק למעלה
יאמר כי חלילה לאל מרשע
לאמות לב צדיק על שקר בלא עון כי
אמנם דואים שהוא מטיב לבני אדם
כפעלם וממציא להם טובות לא יכוונו אליהם ובאים אליהם כמו בהזדמן וכל ש...
שלא ירשיע להכיר מהם טובותיהם דרך עול׳ ואיפשר שהוא דבק למטה יאמ...
דבו

אַף־אָמְנָם אֵל לֹא־יַרְשִׁיעַ וְשַׁ...
לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃

ועו באמת כי מה שהקדמתי ואמרתי חלילה לאל מרשע הוא אמת ממה שאפרש אחר זה בראיות ברורות :

מִי־פָקַד עָלָיו אָרְצָה וּמִי שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ ׃

מי פקד עליו ארצה · כי על הספק זה יעיר מה שכוה לארץ על האדם שהיא מוכנת לברכו ולתת כחה לו : ומי שם תבל כלה · שגלה ארץ מן המי' שהיו מכסים אותה לצורך הישוב אחר עקרו המין האנושי :

מי · כבר פי' בפרקים מה שאמר התרגו' בזה והוא מאן פקיד עלוי למעבד ארעא ומאן שוי תבל כלה כלומר מי פקד על האל וצוה עליו לעשות הארץ הלא ברצונו עשאה ולא תסר ברואה להרע לבריותיו כי לא יחבל האדם מעשה ידיו ברצונו וכן פי' החכם רבי לוי ז"ל · ורא"ה ז"ל פי' מי הוא פקיד עליו בארץ · ורש"י ז"ל פי' מי פקד על האל הארץ שיהיה הוא השר והאל פקידו ויאמר אליו מדוע ככה עשית לאדם הזה כי לא צויתיך לעשות כן · ועל כן יתכן תלונות עליו לאמר שעשה כדין הלא הוא האדון השליט אשר יעשה כחפצו ומי יאמר לו מה תעשה · והרמב"ן ז"ל פי' מי פקד על המשפט בארץ ומי שם תבל כלה עליו הלא יי' ואיך יעות משפט : תבל · הוא החלק המיושב מן הארץ :

אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף ׃

אם ישים אליו לבו · וגם אם הוא אמת שידקדק האל על חטאת האדם כחוט השערה כדברי איוב · רוחו ונשמתו אליו יאסוף :

אם · ואם השם יתברך הוא מתכוב בשנאה עם האדם כמו שאמרת וכי תשית אין לבך מזאת היתה כפירתו כמו שפי' שם לא היה בה אין בתמהו' ועליל' : רוחו החיים ונשמתו המשכלת היה אוסף אליו כי ממנו הוא ובידו היא לאספה אליו :

יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב ׃

יגוע כל בשר יחד · לא היה שום אדם נמלט מן המות · והיה מחריב את עולמו כמו שעשה במבול :

יגוע · ואם היה משים לבו להשחיתם כמו שטענת אם אסף נשמתם אליו יגועו הגופות וישובו אל העפר יחד ולמה יבא עליהם בעלילות : על · כמו אל · ויש אם ישים האדם אל האל לבו לעברו בלבב שלם · רוחו ונשמתו אליו יאסוף בגן עדנו בעת אשר יגוע · ואינו נכון כפשט הפסוק ודרך דרש הוא :

וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי ׃

ואם · ואם תרצה להבין שמעה זאת וגו' וכנגד איוב ידבר תוכחו' · בינה · הוא מלעיל כמו בינה הגיגי ושניהם כווי · וכל בינה שבמקרא מלבר אלו הם מלרע לפי שהם שם דבר · ויש זה שם דבר ואינו נכון :

אוהב משפט

האף· הנה מי שהוא שונא משפט ימשול בעם ואלא כל מושל בעם אוהב משפט הוא וכל שכן שאינו שונא משפט ואם כן הוא אחר בשר ודם שאי אפשר למושל בהם שיהיה כי אם אוהב משפט איך תייחס לשופט כל הארץ שיהיה שונא משפט צדק · ואם צדיק גמור אשר צדקו נראה ונגלה בעו״ס תרשיענו אתה לצדך שתאמר שיעשה רשע לך לבדך · ו״ת האף שונא האמת הוא שהמשפט יחבוש· והראשון יותר נכון : יחבוש · פי׳ ימשול כמו לא אהיה חובש ונקרא המושל חובש לפי שהוא אוסר בני אדם תחתיו · ולכן נקרא שוטר זה יעצור בעמי · יורש עצר:
כביר· גדול בלשון ערבי :

האמר· אשר· ואיך אפשר לומר לשום מלך בעולם שיהיה בליעל וכל שכן למלכו של עולם וכן איך אפשר שיאמר אדם לנדיבי עם אשר ידם פתוחה לכל שהם אנשי רשע וכל אחד מהם רשע · וכל שכן לשם ית׳ שמשפיע טובה לבני העולם ברחמנות ובחמלה אשר לא נשא פני שרים וגו׳ · או יהיה למלך קשור עם נדיבים ועם אשר לא נשא והראוי שאמור למלך אשר לא נשא פני שרים בליעל ורשע למלך נדיבים · כי מי שלא נשא פני שרים לפי שהוא גדול על כל שר ולא יצטרך להחניף אליהם ולא נכר שוע בהשפטו לפניו לפני דל לפי שמעשה ידיו כלם ואוהב זה כזה אין לייחס אליו עוות הדין חלילה : נכר · לשון נפעל עבר על משקל נגש יוסף : שוע· הוא הפך הדל והכילי · והנה אליהוא מתמיה בטענה זו אף על פי שאמר החבירים כשתמהו בה ולא הספיקה להם לתרץ תלונת איוב כמו שפי׳ בפרקים לפי שהוא לא כשתמה בה על הצד שנשתמשו בה הם שהם היו חושבים להסיר מבוכת איוב בזה והוא בהפך כי היו מוסיפים מבוכה על מבוכתו כי היה

אומר

משפט צדק

הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־
צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃

האף· שונא המשפט יחבוש · האמנ[...] מי שישנא את המשפט ישפ[...] את קשר המציאות המקושר קנתו[...] בקצתו באופן שהעליון מנהיג את[...] התחתון ממנו במעלה וזה לא יהיה אלתי כמשפט סדר נאות : ואם צדי[...] כביר תרשיע · ואחר שהתבאר שהוא צדיק כביר גדול בכלל המציאות איך תחשבהו לרשע ותחשוב שיעשה חמס בפרטים :

הַאֲמֹר לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־
נְדִיבִים׃

האמור למלך· האמנם ראוי למי שהוא מלך באמת שכל עסקו הוא לתקון העיר : בליעל· חסר בקלקול : ושיהיה רשע אל נדיבים· שיהיה נוהג ברשע בענין הנדיבים שיתן עינו בממונם שאינו צריך לו כש[...] שמלך הקדום :

אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא ׀ פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא
נִכַּר־שׁוֹעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה
יָדָיו כֻּלָּם׃

אשר· העיד הנסיון : שלא נשא פני שרים· במכרים :

אומר להם איני יודע צדקו ואם כן איה אלהי המשפט · אבל אליהוא כשתמה בה אחר שהסיר תבוכת איוב במענה הקודם בנתינת סבה לייסוריו · ואחר שהסיר המבוכה טען עליו טענה זו רק דרך תוכחת על הרחיבו פה והאריכו לשון כנגד מלכו של עולם מה שאין ראוי לעשות כן למלך בשר ודם והיה ראוי לו לקבל ייסוריו בשתיקה ולחשוב את עצמו ולא להטיח דברים :

רֶגַע יָמֻתוּ וַחֲצוֹת לָיְלָה יְגֹעֲשׁוּ עָם וְיַעַבְרוּ וְיָסִירוּ אַבִּיר לֹא בְיָד׃

רגע · ימותו וחצות לילה · ובזה התבאר שלא היה דבר טבעי אלא משפט אלקי יגעשו עם · באופן שהתגעשו ולקו גם העם שלא היו בכורות במשלחת מלאכי רעים · ויעבורו המשחיתים ולא באו אל בתי ישראל לנגוף · ויסירו אביר · בכור פרעה · לא ביד · טבעית וכל אלה לא עשה אלא במשפט :

רגע · השוע והדל יאמר ברגע ימותו במות זה כן מות זה · וי"מ רגע מלשון תרגיע כלומ' בעת המנוחה וזהו שבא אחריו וחצות לילה · וי"מ כמו שהלילה הוא נחלק בנקודה אחת כי מה שיש בין חצי ראשון לחצי אחרון אין לו שיעור כן ימותו מיתה חטופה ואינו נכון · אבל ואמ' כי בעת שהעולם כלו שוא בהשקט ומנוחה באותו רגע תבא עליהם חרדת אלהים ומיתתם פתאום · והמדרש דורשו על מכת בכורות : יגעשו · יזדעזעו העם מלשון ויתגעשו כי חרה לו : ויעבורו · מן העולם כי הנולד בא והמת הולך : ויסירו · מן השמים · או הממיתים שזכר במענהו הראשון אשר כבר הודעתיך מי הם האביר והתקיף · לא בחיל ולא בכח · ולא יצטרכו להכותו בידם כי אם ברוח הא' ובשליחותו יסירוהו מן העולם : או יגעשו בצעקה ותנועה חזקה העם הנשארים אחר מיתת האיש השוע הנזכ' ויעברו מביתם לבא אל ביתו ויסירו אותו אביר להוליכו לקבר : לא ביד · כלומר שמת לא ביד והראשון נראה יותר נכון :

כִּי עֵינָיו עַל דַּרְכֵי אִישׁ וְכָל צְעָדָיו יִרְאֶה׃

כי · עיניו על דרכי איש שכל אחד מהם חטא כמעש' ארץ מצרים מה בזולת זה · וכל צעדיו יראה · במה שהרשיעו כנגד ישראל :

כי · עיני השי' הם על כל דרכי איש כמו שהוא מוסכם בויכוח הזה מכלכם וכל פסיעותיו הוא סופר לגמול ולענוש על כל אחת מהם כראוי :

אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֶר שָׁם פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

אין · חשך ואין צלמות · כי אתכם

אין · וכן אי אפשר לאדם להסתיר בעשותו האון כי הכל גלוי וצפוי לפניו כטעם ידע מה בחשוכא וכתיב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו · וי"מ לענין הבאת העונש כטעם אם יסתרו בקרקע הים והראשון נראה יותר נכון בהקשר הפסוקים :

כי · ומאותו כמו לא אוסיף עוד

כבוד לו והוא דבק עם רשע ימותו ולא יצטרך לשוב אליו עוד · וים פרושים אחרים והנכון מה שפירש רש״י ז״ל כי הפי׳ אחר שהוא מושל בכל העולם ועיניו על כל דרכי איש אי׳ לומ׳ עליו שהוא מסיר משפטם כי לא על האדם ישים עון ופשע דרך תנואות ועלילות יותר מאשר חטא כמו שטענת אתה איוב כשהוא הולך אליו להשפט או להתוכח עמו על עונו רק כמשפטה ודיהם ישלם לבני אדם לא יטפול על ענשם · והוא פי׳ נאות לכוונתינו בדעת איוב וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל עוד זה לשון רבוי ותוספ׳ כמו ויבך על צואריו עוד :
ירוע׳ · הנכון בזה שהוא כאשר למעלה עם אשר לא נשא פני שרים · ואמר כי הש״י הוא משבר ומרצץ רבים וכבדי׳ אין חקר למספר׳ ויעמד אחרים תחתם כי דור הולך ודור בא: תחתם · כמו במקומם: ירוע · כמו תרועם בשבט ברזל · רוע התרועעה ארץ : כבירים · כמו אבירים אדירים · ונהוא במשקלם :
לכן · כי הוא מרועע הכבירים לפי שהוא הכיר מעשיהם הרעי׳ והפך ליל שתחתם וכשף חשקם וירכאם ברגע : מעבדיהם · כמו מעשיה׳ תלמוד תרגום וכמהו ועבדיהם ביד האלהים · והרמב״ן ז״ל פי׳ שהוא שב לחזכיר חכמת הש״י · ואמר כי ישבר וירוצץ כבירים גדולים וטובים ויעמד אחרים במקומם כי יכיר מעבדיה׳ ויהפכם בלילה באשר תתם : וידכאו · כמו תטב אנום עד דכא והמפ׳ ז״ל פיר׳ והפך לילה הפך אורם ללילה :
תחת · הרמב״ן ז״ל פי׳ ספקם לשון

אין להם התכללות של חטא ומתרין ידיעה ולא גם כן בלמות של מורי הלב וחזוקו להסתר שם פועלי און להתכלל מהחטאים שעשו לישראל:

כִּי לֹא עַל־אִישׁ יָשִׂים עוֹד לַהֲלֹךְ
אֶל־אֵל בַּמִּשְׁפָּט׃
יָרֹעַ כַּבִּירִים לֹא־חֵקֶר וַיַּעֲמֵד
אֲחֵרִים תַּחְתָּם׃

כי לא על איש ישים עוד להלוך אל אל במשפט · וגם כובד הלב וחזוקו שהוסיף ושם עליהם לא שם ולא הוסיף להם יכר הרע להטוא אבל כתן אומץ לב לקבל היסורין ולא ויראום · ובזה לא תכע אותם שלא ישוב מן החטא לבבם אל ית׳ באופן שבשכ זה יהיו עתידים להלוך אל אל במשפט ולתת את הדין אבל ענש אותם על שחטאו ברצונם בלבד · וכן עשה גם לישראל כי אמנם ירוע כבירים רבים מגדולי ישראל שלא נתנו לב לשוב בתשובה ולהתפלל · ויעמד אחרי תחתם · שהיו בתוכם צדיקים ותפל שועתם אל האלהים :

לָכֵן יַכִּיר מַעְבָּדֵיהֶם וְהָפַךְ לַיְלָה
וְיִדַּכָּאוּ׃ תַּחַת־רְשָׁעִים סְפָקָם
בִּמְקוֹם רֹאִים׃

לכן יכיר מעבדיהם · לכן השם על מעבדיהם באחר ולבנ באמרו וגם ראיתי את הלחץ וגו׳ והפך לילה וידכאו · ולזה נדכאו כאש כהפך הלילה לבר היום וזה אחר הלילה · וכמו כן תחת רשעים ספקם ונפר

[...]ער פרעה ואילו תחת רשעי ישר׳ שעלו
[...]ים · במקום רואים · כאמרו וירא
[...]ישראל את מצרים מת על שפת הים :

לשון במלאת שפקו כלומר במקום
הרשעים שהפך הספיק כל טוב לאלו
הכבירים ומרוב הטובה בעטו על
כן ירע אותם והנכון שהוא לשון
[...]ספוק כפיו · ואמר כי השם ית׳ יכה הרשעים תחתם ובמקום רואים כדי שיראו
[...]אחרים ויקחו מוסר · וי״מ תחת שהיו רשעים ספקם וישימם לאשל במקום רואה ש
והמדרש דורשו על אנשי סדום :

אשר על־כן סרו מאחריו וכל־
דרכיו לא השכילו

אשר · על כן סרו מאחריו · וזה עשה
כי אז רבים מישראל סרו

אשר · אשר על כן כמו על אשר
כמו כל כי על כן שבתורה
וכי אשר אחרים הם כלומר הגיע להם
זה העונש על אשר סרו מאחריו וגמר
הענין :

[...]נה מאחרי האל ית׳ כאמרו וימרו על ים בים ים סוף שחשבו שיעלו מצרים אחריהם
[...]כל דרכיו לא השכילו · לא נתנו לב אל פלאי האל ית׳ שעשה אז בים ושחזק את
[...]ב מצרים שיכנסו בו כדי להטביעם שם לכך רבה שיראו אותם מתים ומכונעים
[...]מרוי מצרים הרעים באמרו מדוי מצרים אשר יגורת מפניהם וכאמרו וירא
ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים וייראו העם את ה׳ :

[ל]הביא עליו צעקת־דל וצעקת
עניים ישמע :

להביא · עליו צעקת דל שיתפלל
שישמרהו בכמו אלה
וצעקת עניים ישמע · כאמרו והסיר
[...]ה׳ ממך כל חולי וכל מדוי מצרי׳ הרעים
אשר ידעת :

והוא ישקט ומי ירשע ויסתר
[פ]נים ומי ישורנו ועל־גוי ועל־
אדם יחד :

והוא · ישקיט את ישראל כאמרו
נחית בחסדך עם זו גאלת
ומי ירשיע · אף על פי שהיו בתוכם
רשעי

להביא · כקשר למעלה לא השכילו
דרכיו שאלו השכילו
אותם לא היו גוזלים ועושקים הדלים
והעניים להביא לפני השם צעקתם :
והוא · והוא ישקיט הדלים מיד
הרשעים ומי ירשיע
וירעם אותם ירשיע כמו ירעים · כמו
והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל
ובכל אשר יפנה ירשיע · ויסתר פניו מן
הכביר אשר הפך ומי ישוריבו ויראה
בכרתו להושיעו מיד אל · וכנו ישוריבו
שב אל כרת האים ההוא או על ענית
האל ית׳ : ועל גוי שלם ועם רב ועל
אדם יחד ישפט כן בכלם יחד כי
השגחתו היא בפרט בני האדם כמו
בכלל המין :

ממלך · ר"א ז"ל פי' כי לא ימלוך
אדם חנף אלא ממוקשי
עם כדי להנקם ממנו · ופרשי' ז"ל הקשר
הפסוקים כי לא היה לך לומר למלך
בליעל ורשע מפני שראית שמלך אדם
חנף על דלים ממוקשיהם של עם
ועונש · והרמב"ן פי' שהוא נקשר עם
זרוע כבירים · ואמר כי השם ית' ירכא
הרשעים כדי שלא ימלוך אדם חנף
וממוקשי עם שנוקשו ונלכדו עונותיהם
ביד הרשעי' ושם' כן כי יחמול עליהם ·
וזה לרבי לוי בן גרשום בפסוקים אלו
דרך נכריה ונכחה מדרך הפשט:

בי · פי' רש"י ז"ל אין ראוי לומר לו
בליעל ורשע אבל ראוי שיאמ'
לו נשאתי וסבלתי ייסוריך ולא אחבל
ואשחית עוד מעשי וכן ראוי לו לומר
עוד בלעדי אחזה וגו' · ור"א ז"ל פירשו
על דרך זו לשון תמיהא כלומר היוכל
אדם לומר די לי לא ארכה יותר · וי"ת
כי החנף אל אל כשא ידיו ואמר כי כל
מעשיו ביושר ולא חבל מעשיו ואם לא
בלעדי אחזה אתה הורני ואז אתודה
כלומר כי הוא צדיק בעיניו · והרמב"ן
ז"ל גם כן פי' שהוא שב אל המלך החנף
כלומר היוכל לומר לו נשאתי את העם
כאשר ישא האומן את היונק ולא אחבל
אותם או לא אחבל שלמותיהם · לא
יוכל לומר כן אבל צריך שיודה על
חטאיו ויאמר בלעדי אחזה · וי"ת כי לאל
אשר אמר נשאתי פשע ולא אחבל צריך
שיאמר האדם בלעדי אחזה · וכן פי'
רבי לוי ז"ל אלא ששפכו לפנים אחרים
על פי דרכו ואין דרכו נכונה בזה
והראשון יותר נכון:

בלעדי · ובלעדי אחזה במבותיך
אתה

רשעים · ויסתר פנים · ממנרים
על פי שאמרו אנוסה כי ה' כלחס
ומי ישיבנו · ממשפטו זה · על גוי
אדם יחד · וזה בסבת הגוי של מ
שהיה רשע גמור ובסבת אדם ש
או מלך ישראל שהיה צדיק גמור:

מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָ

ממלך · אדם חנף · ובכן ענ
המלך שלא אמר יו' הנר
כי אם בדרך חניפות כי לא מ
ממוקשי עם · וענש העם בחטא
בגלוליהם כאמרו כי ארץ גלולים ה
ובזמתם כאמרו כמעשה ארץ מצ
אשר ישבתם בה לא תעשו · וא
איוב שירעת כל זה וראית שהא
חפץ בהכנעת ותפלת האדם
שהכנע לפניו להתודות ולהתפל:

כִּי אֶל אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי
אֶחְבֹּל:

בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִ
עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִף:

בי · אל אל האמר נשאתי · כי הא
לאל ית' שאמר לקין שהי
גמור נשאתי באמרו הלא אם
שאת: לא אחבול · מגזרת יחב
הלא אוכיא בפי ואומר לפניו ·
אחזה אתה הורני · כי מתחרט
מה שחטאתי בבלי דע': אם עול פ
לא אוסיף · ומקבל אני עלי שלא
להבא: המעמך ישלמנה כי מ
האמנם מאשת לעשות זאת שהיי
שכאשר תודה את החוב יקח את כ
או קנתם להפרע אלא בדברים
כא

אמרו קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ · כי אתה תבחר ולא אני · אתה תבחר ותשפוט אם ראוי להודות החוב לבעל חוב כזה שמשתלם ומתפייס בדברים: ומה ידעת דבר · ואתה אמור מה שידעת נגד דברי אלה :

אתה הורני בהם ועברות שפעלתי לא אוסיף עוד · או יאמר מתודה לפניך על הנעלם ממני שתורני דרך תשובת׳ ואותו און שאני יודע אני מתודה שלא אוסיף · ויתפרש לכם כל אחד מהפירושים הנזכרים :

הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְּמֶנָּה כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר׃

המעמך · כמו הממך ותכינו עם במקום מן וכמו ותתי משכרתך שלימה מעם יי׳ :: ישלמנה · לשון תשלומין כמו לי נקם ושלם יאמר האם ממך ומענתך ישלם הא׳ לך רעה על עונך כי מאסת חייך ואמרת מאסתי לא לעולם אחיה · אין דרך הש״י כן כי יש בני אדם מואסים טובה גדולה מפני רעה שלא יוכלו לסבול אותה כענין לא הם ולא שכרן · ואתה תבחר דרך זו ולא אני ולא שאר בני אדם · ומפני שבטלה דעתך אבל כל אדם לא ייסר אותך השם ית׳ כפי דעתך כי הוא יודע שזהו היותר טוב ואמר תבחר · ומה שידעת להשיב על דברי דבר וזה כמו שאמר לו במענה הראשון אם תוכל השיבני ויש פירושים אחרים וזהו שיותר נכון :

אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי׃

אנשי לבב · חברי איוב הזקנים : וגבר חכם · איוב : אני אומ׳ בפניכם לאל ית׳ :

אנשי · כל מי שיש לו לב לדעת ואוזן לשמוע יאמרו לי אחר ששמעו דברי כי זה הוא האמת הברור וכל דברי איוב הם דברי תהו כי לא בדעת ידבר :

אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל׃

איוב · זהו מאמר חכמי הלבב כי הכירו אחרי שמעם טענותי כי כל טענותיו היו בלא דעת ולא השכל ורז״ל במדרשו׳ אמרו שזהו למוד זכות לאיוב על שהטיח דבריו כלפי מעלה שמתוך צערו לא בדעת ידבר :

אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן׃

אבי · שבשמים : יבחן איוב עד נצח · אם היו דבריו עד גבול הנכון : ועל תשובות באנשי און · ומה היה משיב אם היה מתוכח עם אנשי און הכופרים בהשגחת האל אם היו דבריו מסכימים לדעות הכופרים :

אבי · ז״מ אבי מגזר׳ אבה כלומר רצוני והנכון שהוא קריאה אל השם ית׳ · יאמר אבי שבשמים יהי רצונך שיבחן איוב בטענותיו אם הם אמת אם לא שיתגלה לעיני הכל כי הוא על תשובותיו בעדת אנשי און שארת לחברה עמהם והכוונה שהתפלל אליהוא לשם ית׳ שיוכיח בין שניהם

דגלה שקרות תשובותיו · וא״ת כי אמר אבי כנגד אחד מהחבירים או כנגד אליפז הגדול · וא״ת יבחן איוב בתלאוביו עד נצח שלא יסורו ממנו מפני שהשיב תשובות אנשי און והטית דברים כלפי מעלה · והר אשון יותר נכון לפי הויכוח · כי אין זה דרך המתוכחים :

כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק וְיִרֶב אֲמָרָיו לָאֵל׃

כי · החכם ר״א ז״ל פי׳ ישפוק לשון די מן אם ישפיק עפר שומרון · ואמר למה אני רוצה שיבחן איוב לפי שהוא מוסיף על חטאתו פשע שאפי׳ בין אדם לחבירו היה די להוסיף על חטאתו פשע כי אם יאמר אדם לחבירו תרבה פשעי חנם יש בזה ספק ודי להרבות פשע וכל שכן שירבה אמריו לאל בזה · והרמב״ן ז״ל פי׳ אותו לשון ספק תשיכה כלומר כי תוספת הפשע הוא שמספק עלינו תוכחותינו ורבי לוי ז״ל פי׳ לשון וישפוק את כפיו שהוא בפרהסיא הוא סופק את כפיו ומרבה דבריו לאל · והנה אמר יוסיף על חטאתו פשע כי אליהוא יראה כי עד עתה היה איוב שוגג ועל השגגות באו ייסוריו והיום הוא פושע ומזיד על הטחת הדברים וכבר פירשתי זה בפרקים · ובמדרש פירשהו כי אמר אליהוא הנה איוב אומר לנו מה לכם ולדברי אף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי ואינו יודע שאנו נענשים שאם יוסיף על חטאתו פשע בינינו יספק שהוא מספיק לנו עונות על אשר הוא מרבה לא׳ ואנו שותקי׳ בגידופו של מקו׳ והוא מדרש הגון :

כי · יוסיף על חטאתו פשע · כי אמנם על חטאתו אמר עליו כענש הוא עתה מוסיף פשע ליתן עול לאל ית׳ : בינינו יספוק · בינינו חבריו נותן כפי בהשגחת האל ית׳ : וירב אמריו לאל׳ להטיח דברים נגדו אולי אמר זה על כד הויכוח לא שתהיה דעתו כן :

וַיַּעַן אֱלִיהוּ וַיֹּאמַר׃

הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל׃

הזאת · בזה המענה הוסיף אליהוא להוכיח איוב על הפליגו במרי באמרו כי הוא יותר צדיק מהא׳ כי במענה הראשון תירץ קושיותיו ובמענה השני תפש אותו על אמרו כי האל הסיר משפטו · ובזה הג׳ הוסיף תפיסה על אמרו כי הוא יותר צדיק מהאל · וזה הפסוק הוא קושיא גדולה אל המפרשים ז״ל הטוענים על איוב סלוק ההשגחה עד שהוצרך הרמב״ן לכתוב כאן שאיוב פעם יאמר כי האל יזיק לו לרעת כאלו יחשבהו לאויב ל פעם יאמר כי אין השגחה לאל באישי השפלים · אמנם האמת בזה כבר ידעת מדברינו במה שקדם כי איוב לא חלק בהשגחה מאישי השפלים וכל טענת שיתה כי האל מזיקהו בלא משפט כאויב המזיק לאויבו · וזהו פי׳ הפסוק הזא

ויען אליהו ג · הזאת חשבת למשפט האמנם חשבת היות זה נאות : אמרת צדקי מאל צדקי רב מצדק האל :

הטענה

שענה שטענת שאתה צדיק יותר מהאל חשבת שהיא גזירה צודקת ומשפט נכון : צדקי · הוא פשי · ומאל הוא חסר והראוי מצדק אל כלומר יותר טוב מצדק אל כמו צדקה ממני כלומר יותר ממני :

כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה אֹעִיל מֵחַטָּאתִי׃

כי תאמר מה יסכון לך · מה יועיל לאל ית' שיעשה צדק ומשפט : ומה אועיל מחטאתי · ומה אועיל לו נזרותי יותר מחטאתי ולכן לא היה זה נתבע אצלך שהאל יתברך' לא יעשה משפט כי אמרת שאין זה חסרון בחוקו מאחר שאין זה מועיל ולא מזיק לו אבל ראוי שלא ישגה לתכלית שפל בלתי מגיע אליו :

כי · ובזאת ראיה שאתה יותר צדיק מהאל ממה שאמרת מה יסכון לך · ודרך הראיה הזאת היא שאם היו אלו שייסורין באין מהאל ית' ברשעתי ובצדקתי היה מקבל ממני כופר על המרי הקדום ולא היה מביאם עלי אבל מאחר שאין מקבל ממני כופר נראה שאיני מחוייב והוא מביאם עלי דרך שכלה וזהו שאמר כי תאמר לאל מה יסכן לך כלומר מה הנאה אעשה לך · ומה אועיל אליך כופר על חטאתי · ומ"ש מחטאתי כמ"ש ונשלח לו מחטאתו שהוא כמו על · ויש פי' אחרים וזהו הנכון ·

וכן אמר התרגום מה יהנה לך מה צורך אית מן שירחני והנה איוב אמר זה באמרו חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם שפי' מה אפעל לך ותכפר בו על עוני כמו שפירשתי שם :

אֲנִי אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ׃

אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך · שהם פילוסופי האמ' המסכימי' עמך בזה :

אני · על טענה זו אשיבך מלין לך ולרעך שתקנו לך וכתרומה שהודו לך או אומר זה כנגד אליפז שאמר החפץ לשדי כי תצדק כמו שפירשנו בפרקים הקודמים :

הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ׃

הבט השמים וראה · והוא הרקיע שנעשה ביום שני הנקרא שמים : ושור שחקים · שהם השמים העליונים : גבהו ממך · והנה שהיהם גבהו ממך במקום :

הבט · זה הפסוק נקשר למטה · ואמר הבט שמים והשחקים שגבהו ממך כי הפסוק כפול ותראה גבהות למראית עינים וכל שכן רוממו' בורא וכשגב שהוא גבוה מעל גבוה רוממות מעלה וכבוד : ושור · כמו אשורינו ולא קרוב לשון ראייה ·גבהו חסר ש"ן והראוי שגבהו :

אם צדקת מה תפעל בו · והנה בכל אחד מהם יתאמת זה שצדקתך ורשעתך לא יועיל ולא יזיק לו אבל יהיה כל תועלת והיזק מהם :

אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ׃

אם· ואחר שהוא גבוה ואתה כמוך ואין לו תועלת ברשעך ובצדקך· לא תתפאר עליו בצדקך כן כתב רמב״ן ז״ל או יאמר איך אפשר לטעון שהוא באיבה מתכוין עמך והלא כרחוק מזרח ממערב רחוקה מדרגתו ממדרגתך וחטאיך ופשעיך אינן מזיקין לו כלל שירצה להנקם ממך· וזה הבט גובה שמים אם תוכל לעלות שם לחזקתו אם תטאת כלומר אין הנזק אלא לעצמך וכן אם צדקת ולא תועיל ותזיק כי אם לאיש כמוך ולעשוקים אשר משועים מזרוע רבים תועיל צדקתך וזהו הקשר הפסוקים:

אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח׃

לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ׃

אם· וכן אם עשית היושר אינו מועיל לו כלל שירצה להנקם ממך על שלא הועלת אותו בצדקתיך או מה מתנה הוא לוקח מידך על דרך אם ... ארעב לא אומר לך ...

לאיש· שאין הרשע מזיק ולא הצדק מועיל אלא לבני אדם לא לשם ית׳· ואם כן אין לטעון עליו שהוא מתכוין בשנאה עמך על הזיקך אותו ברשע ובהעדר הצדק: לאיש כמוך· כלומר לבשר ודם קורץ מחומר כמוך לא לשם יתעלה:

לאיש כמוך לבן אדם· ועם כל זה כשתביט ותתבונן בשם תראה שכל פעלתם ותנועותם מסודרת לצורך הנפסדים השפלי׳ לא לזולתם כי לא יעשו השתנות בעצמם ולא בעליוני׳ מהם· ולא יצוייר שיהיה הסדר זולתי מן האל ית׳· ובכן עם רב גדלו ושגבו אל השפלים ונפסדים:

מֵרוֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רַבִּים׃

וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה׃

מרב· ואת אם כן אתה משלין ההשגחה אחר שהצדיק והרשע לא מועילים ולא מזיקים לאל וא״כ למה ישגיח עליהם בגמול ועונש והלא אינו מועיל לו כלום ולא מזיק· ואחרי אתה בורח מכפירה אלוהה לכפירה חזקה שאחרי אכי מאמת ההשגחה ואתה משלקה· דע כי אינו כדבריך כי אכי מאמת ההשגחה עם הכחתי הזאת כי השם׳ לטובת בבראיו הוא משגיח לאציל עשוק מיד עושקו· ומרב עשוקים שעושקיהם מזעיקים אותם והם משועים מזרוע רבים השם׳ משגיח לענוש עושקיהם ולשמור אותם תמיד: יזעיקו· ינקא לשנים: רבים· גדולים.

מרב עשוקים יזעיקו· ועל את שאמרת שרבים נעשקים משני בעלי זרוע ואינם נענים הטעם הוא כי לא אמר· שום אחד מהם איה אלוק עושי הנותן זמירות בלילה׳ שעשה רוב ככבים הנראים בלילה מורים גדלו וטובו באופן שראוי לשיר על זה לשניו:

גדולים כמו רבי המלך : מרב · כמו מגדולת או יהיו כשמשעם רבים ממש · ולא · והרשע העושק היה מסלק ההשגחה ולא שם אלהים לנגדו לאמר איה אלוה עושי ולמה אעשוק זה החלוש והוא רואה אותו וכו׳ על דרך אמר נבל בלבו אין אלהים · ולפי שזה שעושק הוא כופר בידיעת האל ית׳ מראה השגחתו בו אף על פי שרשעו איננו מזיק לאל : נותן זמירות בלילה · הוא האלוה שזכר ופירשו רז״ל לשון כריתה מן כרמך לא תזמור שהוא מכרית הרשעים בלילה כמו שעשה לאמרפל וחבריו · וי״מ לשון תזמור כמו מוצאי בקר וערב תרנין ואמר בלילה לפי שאז הם נראים הככבים כמו שאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וככבים וגו׳ והוא כמו הללוהו כל ככבי אור · וי״מ אותו חסר לא ושב אל ולא אמר איה אלוה עושי כלומר ולא נתן זמירות לאל בלילה שדרך בני אדם להודות לו באותה שעה · ואמר עושי לשון רבים כדרך ישמח ישראל בעושיו וי״מ אותו כנגד העושק והעשוק והוא טעות שאם כן היה לו לומר עושנו :

מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אֶרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ:

מלפנו מבהמות ארץ · ובלעדי זאת נתן בנו בא שכלי יותר ממה שנתן לכל שאר ב״ח :

מלפנו · שב למעלה ולא אמר איה אלוה עושי המלמדנו מבהמות ארץ : מלפנו · חסר אלף והראוי מאלפנו לשון למוד מהתרגום · וכתב הרמב״ן ז״ל כי האל למד אותנו לדעת אותו ולהתחכם במעשיו יותר מהבהמות והעופות על כן לא רצה שנרע איש את חבירו כאשר שם בטבע הבהמות והעופו׳ לטרוף ולדרוס כל א׳ את חברתה לפי שאינם מכירים יוצרם ולכן לא יקפיד על מעשיהם · ויהיה מבהמות ומעוף כמו יותר מבהמות ומעוף · ואפשר שהוא כמו שאל בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך · שמהם אנחנו לומדים כמה חכמות בהשגחת האל ית׳ בשפלים כמו שהקדמנו בפרקים · וגם למדנו כמה דברים בהנהגות זה העולם על דרך המוסר על דרך אמרם ז״ל אלמלא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול גזל מנמלה עריות מיונה דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואחר כך בועל · וזהו כוונת החכמים ז״ל בזה הפסוק זה אמרו מלפנו מבהמות ארץ זו פרדה שכורעת ומטלת וגו׳ וזהו ידע שור קונהו וגמר הענין :

שָׁם יִצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים:

שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רבים · ולכן לא יענה מפני רעים כי יצעקו שם לבני אדם השומעי׳ ולא יכוונו ולא יצעקו אלין כלל :

שם · ואת הנה התום סותר זה כי אנחנו רואים הרבה צועקים ואינם נענים · אם כן איה צדקת האל שאתה מצדיק אותו בדבריך · ידע כי הסבה בזה הוא כי בני אדם הצועקי׳ ואינם נענים אינו מפני סלוק ההשגחה ולא מפני התנהגו עמהם בשכחה אלא שאמרו הקדוש להם בהזעיקם

בהזעיקם העשוקים כמו שקדם הוא גורם להם הסתר פנים שלא תקובל להם תפלה בעת צרתם כי שם באותו מקום שהם מזעיקים העשוקים תבא להם צרה ויצעקו אל יי' בצר להם ולא יענם · ולמה יצעקו מפני גאון רעים אחרים שבאה בהם השי' להנקם מהם מפני מה שעשו אל העשוקים שעשקום וכבר פירשנו בפרקים כי השי' מצליח דרך רשע כדי להנקם מרשע אחר ובא על דרך על דאטפך אטפוך וסוף מטיפיך יטופון כמו שפירשתי שם · ואיפשר שהוא נקשר למעלה יאמר כי מרב עשוקים יזעיקו מייסר העושקים ויצעקו ולא יענה · ורשי' ז"ל פי' כי העשוקים לפעמים יצעקו ולא יענה מפני גאון העושקים לפי שהשכינ' מאחר' אפיה יגביה דיליה וזהו שאמר אחר זה אך שוא לא ישמע אל כלומר מיד לא מאריך אפו · והיינו נקשר יפה :

אך · וצעקתם שוא היא ועל חנם ישועו כי כדרכם יעשה להם · וכמעשיהם יגמול עליהם : ישורנה · שב אל הצעקה או דברת השוא :

אף · אף על פי שתאמר שלא תשורינו לאל שאין לך יכולת לראותו כי לא יראנו האדם וחי וזהו שאמרת שאל בעשותו ולא אחז יחפש לפניו ותסבול החיל בשבילו : דין׳ כווי: ותחולל· לשון חיל· או יהיה לשון תקוה ותוחלת· זה נראה יותר נכון מכל מה שפירשו בפסוק זה· וענין הקשר הפסוקים כי האל ית' אינו מסתיר פניו מצעקת הצועקים אלא עונם על מרי הקדוש ולפי שצעקתם היא שוא ומרמה אך המקוה אליו ומקבל ייסוריו באהבה השם שומע צעקתו אף על פי שאינו רואה אותו כי אין יכולת ביד האדם לראותו :

ועתה · זה ועתה דע כי אין ואפס הוא מה שפקד אפו האל עליך כאלו לא ידע האל ברבוי רשעך או יחזור ולא ידע אל איוב כי לא ידע רבוי עונותיו · וזה השי' תמה כי כבר אמר כופר זה באמרו ודע כי ישה לך אלוה מעונך ולא קבל ממנו איוב ואיך

שתק

אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּ[י]
לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃

אך שוא לא ישמע ל' · וגם שלפעמים רבים אומרים דברי תפלה כמ[ו] מדברים עמו הנה היא תפלת שוא שלא ישמע האל אותה שאינה אלא מכו[ונת] אנשים מלומדה · ושדי לא ישורנה ולפיכך גם שהוא יכול להוסיף תמרו[ת] רבים לא ישורנה ולא יפנה אליה :

אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּי[ן]
לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ׃

אף כי תאמר לא תשורנו · וג[ם] שתאמר שגם אתה לא תשו[רנו] מהותו ולכן לא תדע לכוין אל תפלת[ך] דין לפניו · ראוי שתדין את עונותי[ך] לבד חובה ותתודה עליהם לפניו ויה[י] אשר יהיה זה הכונה המתנה · ותחול[ל] לו · ותקוה אליו כי חפץ חסד הוא :

וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַ[ע]
בַּפַּשׁ מְאֹד׃

ועתה כי אין שלא עשיתי כן · פי' אפו ·

אפו על הסאתיך ולא ידע ולא השגיחו נפש אחר · בבאב הגדול אחר מבלי אין תשובה ובזה הלך וגדל :

שתק לאליהוא · ואיפשר שיודה כן איוב לאליהו לפי שלא אמר זה על דרך כופר כי כופר אמר כי תכף לייסוריו היה חוטא חטאים גדולים כי לא היה רואה נופר שמרדכי השי׳ הוא להאריך אפו ואליהוא אמר כי נדודי העונות כשנאספו מעט מעט היו באים פן תהרבוי שהיה ראוי לעונש יותר חזק מאלו הייסורין וכבר תירץ לאיוב מה שהוקשה לו על אריכותו ושהמתנה כי איכה דרך שנאה רק דרך אהבה כמו שהקדמתי ולזה קבל איוב זה מאליהוא ולא קבלהו מצופר · וי״מ כי אין · וכרגע יפקוד האל אפו על הרשע ולא ידע בריבו בכיו שלא יפרה ולא ירבה וי״מ ועתה כי אין דעת באיוב פקד אפו ובפשע בייסורין ולא ידע ברבוי שכרו על ייסוריו אלו או במכוחה כשתבא אלין אחר זה · ויהיה בפש חסר נון מן ויכפש ואינו כפון · אבל הוא לשון רבוי מן ויבאתם ופשתם ותרגום פרה פוש · וי״מ אותו נקשר ועתה לפי שלא התחוללת לו פקד אפו עליך · והראשון יותר נכון · ויש דרך נכריה להחכם רבי לוי ב״ג ז״ל בכל זה ואיכה הולכת בדרך הפשט ולא בדרך האמת :

וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר׃

ואיוב · הבל יפצה פיהו · ולכן איוב השועק פוצה פיהו בהבל · מלין יכביר משיח דברים כלפי מעלה · בבלי דעת מבלתי שידע על מה :

ואיוב · ואיוב הבל יפצה פיהו באמרו כי האל יעות משפט · ובבלי דעת ולא תבונה ירבה עוד תלונה ודברי דופי באמרו כי הוא צדיק יותר מהאל ית׳ כי על שתי תלונות אלו תפש אותו אליהוא בשני מענים או כמו שפירשתי :

וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃

ויוסף · י״מ שלפי שאיוב אמר שלשה מענים מאמר בשלשת מענים ראשונים של אליהוא ויען ולפי שאוסיף מענה אחר יותר על איוב כאמר בו ויוסף · ואלו הם מענים של אליהוא תשובות למענים של איוב על ראשון ראשון היה יפה אבל איכו כן · וי״מ שהשלשה מענים הם כנגד שלשת רעי איוב וזה הרביעי הוא תוספת : והנכון כי עד עתה דבר אליהוא שלשת מענים מחוייבים מחודשים הראשון לתרץ קושיות איוב · והשני תוכחת מגלה בטענות חזקות על הרשיעו משפט האל · והג׳ בתוכחת על כרקו כפשו ממכו ואף על פי שהחבירים הוכיחוהו גם כן על זה לא היתה דרכם נכונה שהם לא תירצו יפה קושיות איוב ואיך יוכיחוהו אבל אליהוא אחר שתירץ קושיותיו באו תוכחותיו על נכון · ובמענה זה הד׳ אין בו ענין מחודש לא תוספת על מה שאמרו החברים ברוממות האל ואופני השגחתו ברחמים לא באיבה בזה העולם אבל היו דבריו ביותר שלם שבפנים שאיפשר מה שלא השיגו החבירים לדבר בזה באותו שלימות · ולפי שלא שרש טענה של כלום עכשיו לפי שכבר תקן הכל אמר ויוסף :

כתר· רש"י ז"ל פי' מלשון כתר כלומר שים לי כבוד מעט ורובי המפרשים ז"ל פירשוהו לשון המתנה והוכיחוהו מלשון תרגום שתרגם ולתורתו איים ייחלו יכתרון· וכן תרגם המתרגם זה אמתין לי כבתר: ואחוך· לשון הגדה מלשון תרגום כלו' ואגיד לך כי עוד יש לי דברים בשביל האל: לאלוה· כמו אמרי לי אחי הוא שהוא כמו בעבור ואיפשר שהוא כפשטו כי יש מלים לאל לשים בפי· ורש"י ז"ל פי' לאדבר במקום האל יש מלים וי"מ כי עוד בשורות האלוה מלין:

כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים׃

אליהו ד כתר לי זעיר· קוה עמי במעגל הויכוח:

אשא· י"מ למרחוק אל האל ית' שהוא הסבה רחוקה לכל הדברים כמו האלהים מקרוב אני ולא אלהים מרחוק· וי"מ כמשמעו שישא דעו וישתב למרחוק· וי"מ שלפי שמה שמדבר בזה המענה הוא ענין עמוק אמר שישא דעו לענין רחוק ועמוק מי ימצאנו· ומזה אמור שהפועל ברוך הוא צדיק וזהו ולפועלי אתן צדק:

אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃

למרחוק· בנסיון קדמונים:

כי· הנה באמת אין בלשוני עולה והטעאה: תמים דעות עמך· י"מ שהוא אומר זה על עצמו כלומר מי שהוא שלם בדעותיו כמוני הוא מדבר עמך· וי"מ שאמר זה על השם ית' כמו מפלאות תמים דעים כלומר הנה הוא עמך ויוכיח בין שניכו אם כמים דברי אם לא כן פי' הרלב"ג ז"ל· וי"מ הנה באמת במה שדברתי עד עתה בהצדקת דינו של הקב"ה אין שקר בדברי אחר שאתה מודה שהוא תמים דעות ואי איפשר לשלם שימצא בו חסרון· או יאמר תמה שגליתי לך בזה הסוד תוכל לידע כי הש"י הוא תמים דעות· ופי' הרלב"ג ז"ל נראה לי יותר נכון· או יאמר מי שהוא תמים דעות ישפוט ביני וביניך אם תכיר צדק מלי ותכחישני דרך ניצוח לומר כי שקר הם· וי"מ דעות תמימות יש עמך ותוכל להכיר האמת:

כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ׃

כי· אמנם לא שקר מלי· לא אדבר כנושא פנים לאל ית': תמים דעות עמך· אמנם כי גם אצלך האל שהוא פועלי הכל הוא תמים דעות כפי מה שהתבאר מחכמת מעשיו וברוח בנבואות:

הן· הנה האל גדול מאד ואין האדם בערך לגודלו ואיך ימאסנו כמו שטענת עליו ואמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך

הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב׃

הן אל כביר · ומאחר שהוא כביר מכוין הסדור הכללי : לא ימאס כביר כח לב · לא ימאס מי שהוא חפץ בסדור הכללי כפי כח לבו :

ואמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ואמרת כי תמאס יגיע כפך וגם הוא גדול בכח לב שאם היה מואס כדבריך יש בידו יכולת להמית למי שמואס · וכבר ידעת מדברינו שזאת היתה כפירת איוב שאם כדברי המפרשים ז"ל שאומרים שאיוב היה טוען שהשם יתברך בלתי משגיח באישי האדם למיאוסו ולשפלותם ולא היתה ראיית אליהוא שהוא אינו מואסם מפני גדולתו ראיה נכונה כי מזה הצד היה מחייב איוב סלוק ההשגחה אבל להיות איוב מאמין בהשגחה וכופר בהרשעת דין האל ית' מפני המיאוס והשכחה תבא טענת אליהוא בזה על נכון כי הגדול לא ימאס הקטן שאם היה מואסו היה מעבירו מעל פניו אחר שהיכולת בידו לעשות :

לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן׃

לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ׃

לא יחיה רשע · המתקוממים כנגד סדרו ורצונו : ומשפט עניים יתן · די מחיתם · אף על פי שאינם ראוים לזה כדי לקיים את עולמו : ולכן לא יגרע מצדיק עיניו · לא יגרע עיניו ממי שהוא צדיק גמור להצילו מכל מזיק: ואת מלכים לכסא · גם שיהיה עניינו עם מלכים לכסא כמו שקרה לאברהם עם ד' מלכים שהיו מלכים לכסא בלבד לא בשום שלמות שכלי : וישיבם לנצח ויגבהו · אף על פי שכבר הושיבם במלכות שלא תפסוק מבניהם כמו שאמרו רז"ל כשהקב"ה פוסק גדולה לאדם לו ולבניו הוא פוסק :

לא · גדולתו וכחו מחייבת ב' דברים · האחת להמית הרשעים המחוייבים מיתה ולא יחייה אותם כי יש לו כח עליהם עם היותם תקיפים · והב' שחמלה על העניים העשוקים כי גדולתו היא מחייבת אותנו להאמין כי הוא אינו מואס אותם אבל נותן משפטם מהרשעים העושקי' אותם · או יהיה משפט כמו במשפטם כמשפט · ועניים הפך רשעים כלומר צדיקים יאמר כי האל משגיח על הרשעים לרעה להמיתם ועל צדיקים לטובה לתת הראוי להם כדי להחיותם · יש בהרבה מקומו' מספר תלים צדיקי' נקראים עניים והוא כמו ענוים כי הוא מלשון ענות מפני · והעני והענו כנכנעים הם והראשון יותר נכון לפי שהפסוק השני מדבר בענין הצדיק :

לא · ותמיד היא השגחתו עם הצדיק להטיב לו כדרך הנה עין יי' אל יראיו · ומושיבו את מלכים להושיבם בכסא המלכו' כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו · כי הוא מושיב אותם בכסאותם אם ישמרו בריתו לנצח כמו שהבטיח לדוד ויגבהו במלכותם מצד שההשגחה היא :

ואם׳ ואם יתראה לפעמים המלכים הצדיקי׳ שהם שיהיו אסורים בשלשלאות של ברזל ונלכדין בחבלי עוני שפי׳ הפס׳ ית׳ רשת וחבלים לרגלם דע כי אין זה אלא לייסורין על עונם:

ויגד׳ בזה המאמר הוא מגיד להם פעלם ולטובתם בתייסרו:

ויגל׳ האל יתברך הוא גולה אזנם לשמוע המוסר שידעו כי למוסר אסרם ויאמר כי בייסורין ישובון מאון:

אם׳ אם ישמעו לשוב מאון ויעבדו האל יתבר׳ מה שנשאר מימיהם יבלו ימיהם בטוב: ושניהם׳ כמו ימיהם: בנעימים׳ כמו בטוב כי הפסוק כפול:

ואם׳ ואם יקשו ערפם ויחזיקו באון ולא ישמעו לשוב ממנו בשלח המות בחרבו של שטן יעברו מזה העולם כמו ינועו עם ויעבורו ויגועו בשבת בלי דעת שלא נתנו אל לבם לשוב מאון:

וחנפי׳ חנפי לב הם הרשעים המראים עצמם כצדיקי׳ ואלו תבא עליהם צרה לא יאמרו עצמם שהם רשעים והם בועטים בייסורין והם מוסיפים אף וישימו אותו עליהם ולא יצעקו בצר להם כאשר אסרם:

תמות׳ יאמר כי חנפי לב אשר לא ישועו תמו׳ נפשם בנערות׳ בדרך ומקשה לבו יפול ברעה: בנוער׳ כמו בקדשים כי באותו פרק הם מזכים הבחורים: נפשם׳ כמו חייתם׳ ואת בנוער לשון שנוי וכער כמו ונכער וג׳ ׳ או מנוערים מכל טוב׳ ובקדשים׳ בטומאתם כי הוא הפך קדושה כמו שיקרא קדש הפך הקדוש׳ והתרגום

פי׳

וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי׃

ואם אסורים בזיקים׳ ואם יקרה לאותה מלכים ברב פעמים שיהיו אסורים בזיקים:

וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ׃

וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי יְשׁוּבוּן מֵאָוֶן׃

ויגל אזנם למוסר כאלו היסורין:

אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְבַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים׃

אם ישמעו׳ אם ישפיקו היסורין לחשיבם לעבודת האל יבלו ימיה׳ בטוב כמו שקרה למנשה כאשרו ויעתר לו וישיבהו ירושלים למלכותו:

וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ בִּבְלִי־דָעַת׃

וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם׃

תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים׃

וחנפי לב׳ שהם מתפללים לאל ית׳ ית׳ בדבריהם ולבם לא נכון עמו: ישימו אף׳ כי אמנם לא ישועו אליו כענין ולא אותי קראת יעקב ולכן יקרה להם׳ שתמות בנער נפשם׳ שימותו קודם זמנם בעולם הזה: וחיתם׳

וחיתם · שכלית : תמות בקדשים · המזומנים לבאים :

יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ אָזְנָם :

יחלץ עני בעניו · וכמו שעושה למלכים במלכותם יעשה לעני בעניו שיחלצהו בו מן האבדון : ויגל בלחץ אזנם · שילחצם באותו עוני ובזה יגלה אזנם ויעזרם לתשובה :

פי' בקדשים מפני שנתעסקו בזנות וחיתהון סיך מריזנו :

יחלץ · עד עתה דבר על האסורים בזיקי' שהוא לטובתם שהוא לגלות אזנם למוסר · ועתה מדבר על הנלכדים בחבלי עוני שגם הוא לטובת הנלכדים כי העני ניצול מכמה צרות בסבת עניו · כמו שאמרו ז"ל על ונתתי אותם נבזים ושפלים שגם זו לברכה שאנו ניצולים מכמה פגעים יארעו למי שהוא קרוב למלכו' בסבת גדולתו ·

וגם בעוני זה תגלה אזנם לשוב מאון כי האדם מפשפש במעשיו כשרואה עניו ולחץ יותר ממה שהוא עושה כשהוא במעלת עשרו · והנה אליהוא זכר תחלה ענין רשע ורע לו · באמרו לא יחיה רשע ואחר כך ענין צדיק וטוב לו באמרו לא יגרע מצדיק עינו · ואחר כך ענין צדיק ורע לו באמרו ואם אסורים בזיקים · ובענין רשע וטוב לו לא דבר כי הספר הזה איננו משתדל בהתרת זה הספק כמו שהקדמנו · אבל האריך בהשגחת הא-ל בזה המציאות שהיא בתכונה ותלה על הכלל כענין הגשמים שמדבר בהם אחר זה ואם מזה הכר תבא טובה אל הרשע אין תלונה על הא-ל ית' כמו שהקדמנו · ושמא מה שאמר כי חמה פן יסיתך בספק את בענין רשע וטוב לו · כמו שנפרש שם · ואם כן אליהוא דבר בכל הצדדים :

וְאַף הֲסִיתְךָ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן :

וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ :

ואף הסיתך · ואף על פי שהסיתך העוני להטות דברים : מפי צר · מאת פיך אשר היום בצרה : רחב לא מוצק תחתיה · וזה כי תמורת הצרה היה לך מקום רחב בעושר לא מוצק בלתי שום מצוקה וצרה : ונחת שלחנך · ומה שהיה מונח על שלחנך היה מלא דשן ושומן · ולכן עתה

ואף · כתב רש"י ז"ל דברי אליהוא תנחומים הם שלמים לאיוב שלא ידאג על הייסורין כי לטובתו באו · והרמב"ן כתב זה לשונו לא ידעתי במה היו התנחומין האלה ואיך השב דברי החבירים לקטגור אם אמרם אליהוא בנחת וקול נמוך ואמרום החבירים בזעקה וקול רם או כמה יהיה לשם שדבר הזה רק הענין כמו שפירשתי לאליהוא שתירץ קושיותיו של איוב יפה וכהוגן ושתק אליו איוב וכו' · ירצה הרב ז"ל כי החבירים אמרו כבר זה הענין אליפז אמר הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה וגו' ובלדד אמר אם אתה תשחר אל אל וגו' וצופר אמר אם אתה הכינות לבך וגו' · ונראה לי כי יש

משפט צדק

דין רשע מלאת · מלאת טענות של רשע כנגד הש"י ית': דין ומשפט יתמוכו · הנה ראוי שהדין ודברי משפט בויכוח יתמוכו ויכיחו דעתך באופן שתקיים בדבר :

אוהב משפט

הבדל בין דברי אליהוא לדברי חביריו כי הוא לא אמר דבר זה אלא אחר שתירץ קושיו' איוב ועל כן קבל דבריו אבל חבריו אמרו זה עם השאר קושיות איוב ואיך יקבלם איוב ובודאי לא היו אלא קנטורין · וכן כתב הרמב"ן ז"ל על פי דרכו בדעת אליהוא אבל עדיין יקשה לרב ז"ל כי הוא רואה בדעת אליהוא שהוא מצדיק איוב לגמרי ואם כן איך הוא חוזר בכאן לומר כי יסוריו הם נמרק חטאיו והרב ז"ל נדחק בכאן ואומר כי אליהוא היה מסופק ביסורי איוב אם הם ייסורי מירוק אם לאו · ובמערכה ראשונה תפס לו דרך איוב שהוא צדיק גמור ותירץ תלונותו בסוד כבואי מעכין הגלגול ובכאן תפס לו דרך חביריו שהם יסורי מירוק ואלו דברים רחוקים · אבל האמת בזה כבר ידעת אותו מדברינו כי אליהוא לא הצדיק איוב לגמרי כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ולפי זה יבא הכל מתוקן כי יסורי איוב בלא ספק לדעת אליהוא הם ייסורי מירוק כמו שהקדמנו · ופי' הפסוק יאמר גם אתה איוב הסיתך האל והצילך מפי צר ומצוק שלא תהיה למאכל לפה הצרה אל מקום רחב שאין מוצק תחתיה כי כלו רחב : ונחת שולחנך מלא דשן · יאמר כי מכאובו הצילו מצרה וצוקה ויושיבנו בסוף במקו' רחב ויכוח בשולחנו רוב טובה עד שיהיה מלא דשן · ואף כמו וגם הסיתך · לשון הסרה כמו ויסיתם אלהים ממנו ואינו יוצא מענין הסתה כי הוא מסית אותם עד שהם סרים מעליו : צר · שם ולא תואר כמו צר ומצוק : רחב · אינו תואר לפי שהוא מלפיל אלא שם דבר כמו רוחב : מוצק · לשון מצוק תחתיה כמו במקומה והכנוי שב אל ארץ כלומר תעמוד בארץ רחבה אשר לא מוצק במקומה : נחת · שם דבר על משקל תחת והוא מלשון ירידה כלומר מה שירד על שולחנך או יהיה לשון הנחה כמו שם אדם נחתים כלומר חונים · ותאר מלא שב אל השולחן כלומר נחת שולחנך יהיה דשן ושמן עד שיהיה מלא וזה אמר אליהוא על דרך החבירים כי צרה זו באה עליו להעמידו במרחב · ובדברי רז"ל מפי צר זו גיהנם שפיה צר שמא תאמר כולה צר ת"ל רחב ולא עוד אלא שעשנה כנוס בתוכה שנאמר לא מוצק תחתיה ונחת שולחנך מלא דשן זו ג"ע · וי"מ ואף הסיתך הרבה פעמים מפי צר ואכלת פרי צדקתך על דרך הפי' שכת' למעלה ועל דרך זו הם מתמיכים כל אלו הפסוקים ואינו נכון :

ודין · פי' רש"י ז"ל ואם כתמלאת מדין רשע וייסוריהן אותו דין ומשפט יתמוכו אותך לעתיד כי לטובתך הם ונכון הוא · והרמב"ן ז"ל פי' אתה היית ראוי להתמלא מדין רשע וייסוריו ודין ומשפט הרשעים היה ראוי שיתמכו אותך על דרך ובחבלי חטאתו יתמך אלא שהשם ית' מוחל לך ומייסר אותך לשוב לפניו וי"מ וכאשר מלאת בטנך מדין רשע ומעשיהם מן הדין היה שיתמכו אותך דין ומשפט ייסוריהן וזהו דרך מליצה לומר לשון תמיכה אחר מילוי כי מלוי הבטן

הוא

שלא תומך אותו וכן הוא זה אומר לו אתה מלאת עצמך ממעשי הרשעים וראוי הוא שיתמכו אותך ייסורים הראוים להם · וי"מ ודין רשע מלאת שאמרת שדין ומשפט שהם תומכים העולם שאין העולם מתקיים אלא על דין השם ית' שהוא דין רשע ומשפט עול :

כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְשָׂפֶק וְרָב־כֹּפֶר אַל־יַטֶּךָּ :

כי חמה · כי בעוד זאת החמה עמך : פן יסיתך · ראוי לחוש שדין רשע שאמרתי יסית אותך : בשפק ורב כופר אל יטך · שיספיק לזה שרב לא יטך · שרוב ראיות מופתיות מספרות ומשירות זה הדעת שקבלת לפניך לא יספיקו להטותך מאותו הדעת הנפסד :

כי · פי' רשב"ג כי יאמר לו קבל ייסוריך באהבה כי חמה גדולה תהיה עליך פן יסיתך שיך בספק זה שאתה תשפוק בינכו ותרב אמריך לאל · ואפי' שיתה לך רב כפר והון עתק לא יטה אותך מהחמה ההיא · או יאמר חמת האל אולי תסיתך ותשליכך בשפוק ורבוי שלא יועיל לך רבוי ממונך · והתרגום פי' כי חמת האל אולי הסיתך השפוק ממון כי כתן לך ממון רב בהצלחה גדולה לתסיתך ולהדיחך ותהיה הצלחתך לרעתך ·

ולפי זה הפי' גם כן דבר אליהוא על ענין רשע וטוב לו בפרט שהוא לרעתו כמו שדבר על ענין צדיק ורע לו כמו שפירשנו למעלה : בשפק · לשון רבוי ושפוק מדברי רז"ל : כופר · ממון וי"ל כי אליהוא אומר איוב אל תתרעם בייסוריך כי זאת החמה היא לטובתך שלא יסיתך יכרך ברבוי טובתך ורבוי ממונך אל יטך מוסר בוראיך :

הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר וְכֹל מַאֲמַצֵּי־כֹחַ :

היערוך שועך לא בצר ואמרתי שדין ומשפט יתמוכו ותתיישב דעתך בהם בויכוח אף על פי שיהיה עם איזו צעקה כי אתנם היערוך · שום משכיל את אופן צעקך עתה לויכוח שאיכו מתוך צר וצער לא לבקש האמת : וכל מאמצי כח · גם שיהיה עם כל מאמצי הצעקה המורגלת בויכוח :

היערוך · היועיל שועך שלא תהיה בצרה ולא כל מאמצי כחך לא יועילו ולא יצילו כי על כל פנים יבא עליך רע שנגזר אם לא תשוב : היערוך · לשון כערכך הכהן : שועך · עשרך : והעשיר הנדיב נקרא שוע : בצר · הב"ית לשמוש והוא שם דבר לא תאר כמו צר ומצוק · או יהיה שועך לשון צעקה כלומ' לא תועיל לך צעקה · וי"מ בצר הב"ית שרש לשון זהב מן ושית על עפר בצר כלומר לא שועה ולא זהב ולא מאמצי כח לא יועילו ולא יצילו · והזכיר ג' חברים שהתקין יעקב עצמו

אלו הם תפלה דורון ומלחמה כן פי' רבי יוסף קמחי בפי' התורה · ורז"ל דרשו מכאן שצריך להקדים תפלה לצרה :

אל

אל· תשאף יתאוה מן כעבד
ישאף צל : לעלות עמים·
לשון כריתה כמו אל תעלני בחצי ימי·
כעלות גדיש בעתו· ואמר לא יועיל
מאמצי כח ביום חרון אף ה' ולא תתאוה
לראות אותה הלילה שהשי' כורת
העמים במקומם כי עת צרה היא כלו'
השפיעמו' אותך מאותה צרה: תחתם·
כמו וישבו תחתם· במקומם· ודמה
זמן הצרה ללילה לפי שהוא יום חשך
ואפלה ובא' כדרך הוי המתאוים את
יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חשך
ולא אור זהו הנכון· ויש פירושים
אחרים אלא שאין להאריך בהם :
השמר· יזהירהו שלא יפנה אל און
לומר כי השי' מאס אותו
ושהוא יותר צדיק ממנו כי זה הדעת
בחרת אותו מעוני הדעת והשכלות·
ויש פירושים אחרים ובמדרש אומר כי
איוב בחר ייסורין יותר מעניות ולזה
תופשו על שקורא תגר במה שבחר·
ואם תאמר הלא גם היה עני ז"ל כי לא נאבד אלא המקנה והבנים רק עשרו נשאר
לו יאלו היה איוב מואס העוני עם הבריאו' לפי שיוצא לשוק ורואה ואינו יכול ליקח
אבל ייסורין עם עוני לא היה מקפיד עליהם כן כתב רש"י ז"ל ממדרש אגדה :
הן· שהנה האל הוא נשגב בכחו ואין
כמוהו מורה חטאים בדרך כי
מגלה אזנם למוסר ויאמר כי ישובון
מאון· וכן פרז"ל במדרש רבה ישגיב·
בורר או הוא יוכח· והפעול הם עניים
השפלים· וי"א מורה לשון השלכה מן
ירה בים והוא הפך ישגיב כלומר שהוא
משפיל אף מרומם :
מי· מי הוא זה שיפקוד דרך האל
אם היא טובה או לא· ומי אמר
לו פעלת עולה עד שתאמ' שאתה צדיק
יותר ממנו· או יהיה שקר כמו פוקד
עון

אַל־תִּשְׁאַף הַלָּיְלָה לַעֲלוֹת
עַמִּים תַּחְתָּם׃

אל תשאף הלילה· ועל מה שאמרת
שאתה בוחר במות אני אומר
שלא תשאף ותתאוה אותו הלילה
והחשך של מיתה שהתועלת בה אל
הטבע אינו אלא לעלות עמים תחתם·
שיתמו ויולדו אחרים במקום המתים
ובזה תתמיד ההויה בנפסדים באחרית
הלילה :

הִשָּׁמֶר אַל־תֵּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי עַל־
זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי׃

השמר אל תפן אל און· יש טעות
האומרים שיש בשאול
בית מנוס· כי על זה בחרת מעוני
מעניות בחכמה ובמעוט ידיעה שלא
ידעת שיש שם עונש כנתי לחוטאים :

הֶן־אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ
מוֹרֶה׃

מִי־פָקַד עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר
פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃

הן אל ישגיב בכחו· כי אמנם האל
משגיב ומנשא את המין האנושי
בכח השכלי שבא אין מאתו· ומי כמוהו
מורה· ומי בכל הכחות הנפשיות
שישפוט על הבלתי מוחש והם השכליים
והעתידות

והעתידות ובלתי לאות ויחזק בזה לעת זקנה וזה בהיותו בכחי כבדל כי הספק כנאלה יקרה לשאר הכחות הגשמיות וגם זה מורה דרך להשיג השלמות

פון אבות · או יהיה פקד לשון פקידות כלומר מי הוא השליט והאל פקידו ויאמר לו פעלת עולה ולא כויתיך כן :

בהתאותו בטבעו לדעת חכמה אמיתית ודעת קדושים כי אמנם מי פקד עליו · מי הוא שפקד ומנה על זה הכח השכלי דרכו · הדרך אמר כו ימ״ב הככחיות בידיעת האלוק ודרכיו · אמר אין צורך בהם כלל בחיי העולם הזה · ומי אמר פעלת עולה · ומי מהמעיינים תמצא בכל מעשיו חסרון או יתרון באופן שיוכל לומר לו בזה פעלת עולה · הנה מצאו כלם בתכלית שלמות בלתי סובלים תוספת וחסרון וזה התבאר שהכחיות אמר בשכל האנושי להשיג חכמה באקיו׳ והתאוה אמר בו אליהם לא היה זולתי לתכלית שינביאם לפעל :

אוהב משפט

זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים :

זכור כי תשגיא פעלו · וכאשר תשגיא ותגדל בעיון זה הכח השכלי אשר הוא פעלו · זכור אשר שוררו אנשים · מה שראו והשיגו הקדמונים מן המעיינים :

זכור · עד עתה הוסיף אליהוא במענה זה ביאור במה שאמר בשלשת מענים הראשונים כי נתן שבח בזה המענה לייסורי איוב כמו שנתן במענ׳ הראשון שהם למירוק חטאיו וזה מתחלת המענה עד ואף הסיתך מפי צר עם מה שהקדים לזה מיוסר משפטי הש״י וברשעים ובצדיקי׳ ומפסוק ודין רשע מלאת הוא מתחיל להוכיחו על הרשיעו משפט האל כמו שעשה במענה השני · ומפסוק אל תשן אל און הוא מוסיף להוכיחו על צדקו נפשו מאלהים כמו שעשה במענה הג׳ ומכאן ואילך הוא מדבר ברוממות האל ית׳ תוספת על דברי החבירים כלם ויאמר זכור פעולת הש״י כי כל מה שתזכור ותשגיא בהם תוסיף להגדיל פעלו אשר בני אדם ראוהו ולא נעלמו מהם כי גלויות הם פעולותיו בתכלית הרוממות לבני אדם כלם : שוררו · מענין אשורינו ולא קריב · והרמב״ן ז״ל פי׳ לשון שיר ואמר זכור פעל האל כי תשגיא ותגדיל יותר מכל אשר שוררו ושבחו החכמים כלם כי אפילו המשוררים והמשליגים במליצה לא יוכלו לספר כל מלאכותיו כמו ומרומם על כל ברכה ותהלה · והתרגום תרגם אדכר ארום תמיה עובדיה דין ישבחו גוברין צדיקין ויאמר כי תשגיא ותגדיל פעלו כי כן ישבחו אותו החכמים ויאמרו כי הפליאה דעת ממם נשגבה לא יוכל לה :

כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק :

כל אדם חזו בו · כי אמנם כל אחד מהם

כל · בני אדם כלם השיגו ברוממות וראו אותם כי לא נעלמת היא אף על פי שידיעת מהותו נעלמת והאדם ישתכל בפעולותיו וישיגו רוממותו מהדברים הרחוקים ממנו שכל

ראשון

ראשון לשני עד שיגיע לחכמות עמוקו׳ רחוקות · או יהיה מרחוק מימים קדומים או מהשמים שהם רחוקים כדרך השמים מספרים כבוד אל · או

מהם ראה והשיג איזה דבר אלקי בזה הכח השכלי · אכום יביט מרחוק · אמנם איזה יחיד יביט מרחוק בזה :

יאמר כי בני אדם ישיגו רוממותו כמי שרואה חבירו מרחוק רואה ואינו רואה כדרך מרחוק יי׳ נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד :

הֵן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר ׃

הן אל שגיא ולא נדע · והשיג שהאל ית׳ גדול במציאות מכל זולתו באופן שלא נדע ולא נבין אותו המין מהמציאות מספר שניו ולא חקר · והשיג גם כן שאין לחקור שום יחס בין זמן מציאותו וזמן מציאות זולתו כי אמנם הוא לבדו קדמון וכל זולתו מחודש :

כִּי יְגָרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ ׃

כי יגרע נטפי מים · ומה שכל אדם חזו בו הוא כי יגרע ויוציא מן הארץ נטפי מים · יזוקו מטר לאידו׳ אשר באמצעות האיד שאוריו העולה יזקקו מן המטר :

הן · הנה הוא ית׳ גדול מאד שנדע כי אין גדולתו מודעת בכל הארץ · ומספר שנים שהוא עושה נפלאות אין להם חקר ותכלית · או הוא כמשמעו כדרך דברה תורה כלשון בני אדם לשכך את האוזן · ויאמר כי כאחיותו תורה על רוממותו :

כי · עתה יתחיל לספר מנפלאות הא׳ וספר בזה מענייני המטר כי הוא משפלאיו הנג׳לי׳ כמו שהקדמנו בפרקים : כי יגרע · פרש׳ ז״ל לשון רבוי ואינו זו מלשון גרעון כי הוא מגרע אותם ממקומם בהרבות׳ בארץ וכל המפרשי׳ ז״ל הסכימו שהוא כפשטו כלומר לפעמים ימנע המטר מן הארץ מרעת יושבי בה ולפעמים יורידם · וז״ה בעת שיגרע נטפי מים מחמת חיובם אז הוא מוריד הגשם כי אז הוא צורך הבריות : נטפי מים · שהפי׳ טיפין אינם יורדים : יזקו · לשון מזוקק והרבוי שב אל השחקים הנזכרים למטה כלומ׳ השחקים הם מזקקים המטר ושופכים אותו אל העב שלו ומהעב יורד לארץ · ונראה שאמר לשון זקוק בזה לפי שהקיטור הוא עולה מהארץ בסבת חום השמש המרתיח את הארץ כמו שהאש מרתיח הקדר׳ ומעלה ממנו אותו קיטור · וכשהוא מגיע הקיטור למקום התהוות המטר בחלק האמצעי מהאויר הנקרא שחקים במקום הזה דרך המשל ואותו חלק מהאויר הוא לא הוא מתחלה אותו קיטור ושב מים כאלו היו מים קפויים שזקקום באש והיו נוזלים · ועל דעת שאומרים בגמרא כי מהמים העליונים העולם שותה יבא כפשטו : לאידו · כמו לענננו מן ואיד יעלה מן הארץ :

אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב

אשר ... אלו שחקי' ככבים שמטירים אשר לפעמים יזלו מעט ירעפו ולפעמים ירעפו ברבוי וכל שעלי אדם רב אבל כל אדם מעיין הוא דבר רב וגדול כי אמנם האיד העולה היה ראוי שיתדקדק ויקנה קלות בעלייתו והנה יקרה לו הפך זה כי בסוף עלייתו מתעבה ונופל :

אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו :

אף ... אם יבין מפרשי עב תשואות סכתו : וגם שזה האדם יבין זה שהאל ית' פרש הרקיע בתוך המים ועשה שיהיה מסך עב סובל עליו חלק אויר מימיי שקראוהו מים העליונים כמו שאמרו רז"ל הגליד טפה האמצעית באופן שעשה שכבה כפלא' על חצי כדור הארץ המגולה וקרא אותה רקיע שמים ובאמצעותו יתעבה האיד העולה ויקנה כובד וירד במטר :

הן פרש עליו אורו ושרשי הים כסה :

הן ... פרש עליו אורו : מ"מ יתמה המעיין בזה כי בהכרח של זה שנעשה לרקיע ומסך מבדיל שירש אויר מימיי אשר בם יקנה מימיות ועביות האיד העולה ובו ירד במטר ויתחייב בהכרח שאותו האויר המימיי שכבר יהיה למעלה מן האויר הקל

אשר ... ולא זה תכלית הוא זה הזיקוק : כדי שיזלו השחקים ויטפו מהם גשמים על בני אדם : רב : תואר על האדם או אל הגשמים : ירעפו : לשון הזלה כמו שרעיפו שמים והוא הפוך מן יערוף כמטר לקחי כי כן נאמר כאן יזלו כמו שנאמר שם תזל כטל ואיפשר שיש בין הזלה והרעפ' הבדל בין ריבוי ומיעוט והעד כמטר כטל כמו שנאמ' שם ויהיה אם כן יותר נכון שיהיה רב תואר אל הגשמים :

אף ... פרשו ז"ל וכי יש מי שיבין העבים איך נפרשים ומתפשטים ונעשים כסוכה ומשמיעים קול שאון ורעש ... וכמהו התדע על מפלשי עב : והחכם ר"א פי' אותו יוצא כמו הבן להלן וגו' יאמ' שהאל ישים בינה למפרשי העב ולתשואות סוכתו שיתמידו על המקום אשר יבוא :

הן ... פי' הרלב"ג ז"ל כי השם יפרוש על העב אורו והוא השמש שמאיר למנוע המטר ופעמי' כסה בעב שרשי הים לשאוב מים ולהמטיר ויאמר אחר כך כי בם ידין עמים כלומר באור ובמטר : ולפי פרשי' בפסוק העליון יאמר כי גם אם יבין האדם מפרשי העב ידע באמת כי האל פרש על העב מטרו ושרשי הים כסה בו ויבא כי בם ידין עמים על העבים והרעמים שזכרי' או הוא המטר וכן אור עננו כמוס כמו עלי אור : וכן תרגמו המתרגם פרש עלוי מטריה : ובדברי רז"ל א"ר יוחנן כל אורה שנאמרה באיוב בירידת גשמים שכתוב מדבר : וכתב הרמב"ן ז"ל שיתכן שנקרא הגשם אור בעבור כי

ירידתו יאור היום וחשכת העבים
תשור · ואיפשר שהשמש שבת האידים
שמתהוה מהם המטר · ור' אברהם ז"ל
אמ' מפני שהירח הוא בביתו · וי"מ ושרשי
הים כסה כי ברב המטר יעבור הים
חקו ויתכסה שרשו אשר שם גבול לו :

בי· בעבים ובגשמים ידין עמים כי
אם יחטאו לו יעבור אותם · ויתן
אוכל אם לא יחטאו לו לשבעה למי
שהוא מרבה לאכול · ויהיה למכביר
כינוי מהפעל הכבד הנוסף · או יהיה
שם כלומר לרוב · וכן אמר התרגום
יהיב מיכלא לסוגעא והוא מענין מלין
יכביר :

על· פי' החכם הרב אב"ע ז"ל על
העננים כסה אור השמש ויצו
השי' על השמש שיכסוה העבים כאדם
הרץ ופוגע בחבירו ומכסה אותו שלא
יראה חבירו והוא הפך מן הן פרש עליו
אורו לפי פירושו שזכרתי · והרמב"ן ז"ל
פי' שזה הוא שלא אחר בגשם שהעננים
הם מכוסים מהאור שהוא הגשם והם
רבים ושבים כאלו כוון להפגיע זה בזה
ואין הגשם יורד · וי"מ על דרך זה ויצו
עליה להמטיר על ידי מתפלל כי עם
היות העבים מלאים גשם לא יריקו
בארץ עד שיכוה אותם השם כמו ועל
העבים אצוה וזה בשב' מפגיע ומתפלל
ורבותינו ז"ל פי' על חמס כפים מונע
המטר ויצו עליה בזכות המתפלל :
כפים· עננים כמו ושכותי כפי · ונקראו
כן לפי שהם ככפי' של ידי אדם שכשהם
פרושות יקבלו ובהקבצם יספק אשר
בתוכם או על שם עב קטנה ככף איש·
וי"מ על כפי העולם יכסה המטר על
ידי תפלה :

יגיד

אשר אצלנו יוכל זה כנגד הטבע נפלאת
פועל ר"ל· כי בהכרח· ושרשי הים כנגד
וזה הרקיע מגיע לשרשי ים אוקיינוס
שנקוה לכדי היבשה במצות הא-ל ית'
כאמרו יקוו המים ותראה היבשה אח
עשה :

כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל
לְמַכְבִּיר׃
עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ
בְמַפְגִּיעַ׃
יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־
עוֹלֶה׃

כי בם· כמו גשמים ידין עמים ·
שלפעמים יורדים שלא בזמנם
ועל הארץ שאינה צריכה למטר ·
ולפעמים · יתן אוכל למכביר · יתן
תבואה ברבוי · וזה כי על כפים · על
שני חלאי שכתו הנזכר שהיא הרקיע
אשר משני צדי הקו השוה שהם כמו
כפים · כסה אור · אויר מימיו · ויצו
עליה · כוה על שכתו הנז' שהי' הרקיע
לתת אוכל למכביר כמו שאמרנו ·
במפגיע · כאשר יקום איזה יחיד
להתפלל על זה במצות דורו כמו שקרה
בימי חוני המעגל ואליהו בעצירת
גשמים · ולפעמים יגיד עליו · על
המטר והאוכל למכביר שיבא ברחמי
הא-ל על יבוריו · רעו · של דור כמו
שעשה אליהו ויואל · ולפעמים ימקנה
הבקר והצאן באותות טבעיים · יגיד
אף על עולה · יגיד גם על האויר
העולה מן הארץ המוכן למטר :

אף

יגיד על הגשם הרעם שהוא בא לפניו: רעו· מלשון רעם מן את קול הרעם ברעה· מקנה אף על עולה· וגם מקנה שאין והבקר יגיד על הענן העולה מן הארץ קודם הראותו כי יש סימנים הרבה לבני אדם לירידת הגשמים מבקר ומצאן משכיבתם על צד הימין· וכן במאר החיות וי״מ עולה מן הצאן והבקר עלות עלי ולפי זה הפירוש לא תפול יפה מלת על ואם סימן המקנה הוא אמת פירוש יפה הוא· וי״מ המקנה והצמח העולה שכל שמחו בגשם כי יבא עליהם· והרמב״ן ז״ל פי׳ כל זה נקשר למעלה על דרך אחרת ואמר כי המבין מפרשי עב ירע שהאל פירש עליו שמטר להוריד הגשם כרצונו כי גם ידין עמים ויתן אוכל למכביר הוא המאסף אוכל לעת הבצורת כי הוא המכסה המטר על העננים ואינו יורד ויצו עליה אחרי כן להוריד כי יפגיע בו ויתפלל אליו הצריך לגשם יגיד על הגשם אים רעהו לקהלת אף וחמה על העב העולה מים כי כן יעשו העובדי׳ לאוברי הפירות בבא המטר להקמיאם ולומ׳ לאם כי הכילם הא׳ מידם כדרך לשום מפלים למרום: רעו· לשון ורהב רעך: מקנה· מלשון שמל הקנאה המקנה: אף· לשון אף וחמה: יתן אוכל אל האדם האוכר פירות לפי זה הפירוש· ור״ל פי׳ קנין אף וחמה על המגים דעתו· וכתב רס״י ז״ל שהנקוד שניקוד מקנה אימ תוכיח שהוא דבוק לאף שאלו נדבק היה קמוץ קמץ קטן ולא תיה בו פסוק הטעם שהוא בטעם רביע· והחכם ר׳ לוי ז״ל פירש כי על העננים כשה אור איד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב במעט מהסבה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר ביניהם ויצו השם על האיד הקיטורי שהוא במה שיפגיע חלקיו קבתם לקבתם וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי שהלקים החמים יברחו מהפכם ויתקבצו בעומק הענן כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעיתה שהגירו רז״ל שעיבא שפי הענן ועבר בתוכו האיד הקיטורי כדרך שלא יוכל לעלות ולבאת· או יהיה קנין אף וכעס על האיד העולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן ויבא ויתלהב מרי באתו מהענן וזהו הכעס על דרך משל· והפי׳ הראשון הוא יותר נכון:

אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃

אף לזאת על מה שאומר עתה יחרד לבי· לרב הפלא:

אף· יספר כי יחריד לבו בשמעו תמואות קול המון הרעם ואף על פי שהא׳ מעט מכער בערך לגבורת השם וכל שכן אלו היה שומע תרועת הגלגלים והרעשתם וזהו לשון אף והרמב״ן ז״ל פי׳ כי יאמר כי מלבד מה שאידהכו מפני יתר דברים שים בגדולתו אני חרד ממנו כשהוא רץ עמים במטרי יאמר כי האלהים עשה ענין המטר שיראו מלפניו: ויתר· לשון דלוג כמו לנתר בהם· וי״מ אף לזאת שלא תרבה להכיר מכפלאותיו יחרד לבי לכן שמעו שמו׳ וגו׳:

שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה

שמעו· לפי הפי׳ הראשון יאמר שמעו בני אדם ברוגז

קול הרעם והנה היוצא מפי הרעם שהוא הברק שהרעם הוא סבת הברק ולפי הפי' השני יאמר שמעו ברוגז קולו שהוא מרגיז הארץ ברעמי' ודיבור היוצא מפיו בהבאת המט' כי במאמרו הם באים הגשמים והרעמים :

תחת · תחת כל השמי' היא שירתו של גשם כי ברדתו ישוב כל העולם שרון · והוא מן משרת ענבים וכדברי רז"ל אין שורין דיו · ואורו על כנפות הארץ · הוא כפל כי אורו לשון גשם כמו שפי' · וי"מ ישרהו ולשון אשוריכו והוא שב אל הברק · והחכם ר' לוי ז"ל פי' לשון דרך ישרה ושב אל הרעם שהוא מיושר דרכו להשמיע בכל העולם ואורו שב אל הברק והראשון יותר נכון :

אחריו · לפי פי' הא' שהזכרתי בפסוק אף לזאת יחרד לבי ישוב כנוי אחריו אל הברק · ויאמר כי אחר הברק מיד ישאג קול הרעם כי אין שברק בלא רעם כי שניהם היא אחת אלא שלפי שהראות הוא משיג למרחוק יותר מחוש השמע הוא נראה הברק קודם שמיעת הרעם · וזהו שאמר ולא יעקבם כי לא יתאחר הרעם אחר הברק אלא שהראות ישיג קודם השמע · ולפי פי' הרמבן ז"ל יאמר כי אחרי דיבור השי' והנה היוצא מפיו לגזור על הגשמי' ישאג וירעם בקול גדול : יעקבם · לשון איחור כי עקב הוא לשון אחרית וסוף · או הוא מלשון רז"ל בחילוף ק"ף בכ"ף כמו קובע וכובע · וי"מ ולא יעקבם ולא יזיקם מן ויעקבני כלומר נזק תבא בערמשבי הרעם עם היותו גדול איכו מזיקם · ואיכו נכון :

מפיו יצא :

תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ :

ברגז · קולו : ברגז שאיר העולם הנהפך לרעם · והנא' בהגיגו תבעד אש והוא הברק · מפיו של אויר עילא והרעם יבא אל האויר וזה מן הפלא כי אמכס · תחת כל השמים ישרהו · משרת ומטר של האויר העולם יהיה תחת כל השמים באותו המקום שיקרה זה ועם כל זה · ואות נאור הברק והאש יהיה על כנפות הארץ תהיה :

אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו ולא יעקבם כי ישמע קולו :

אחריו · ישאג קול · של רעם · ולא יעקבם · המטר לא יכבה האש המלהיב הברק ולא יעקב ולא ימנע את הברק מהאיר :

ירעם · תכף שגזר על הגשמים יבאו הרעמים דרך פלא כי לא ישתנה הזמן בהדרגה מעט אחר מעט ואלו הגדולות לא נדע שבתם כי איכם על הדרך הטבעי · ובמדרש מפרשו על מתן תורה שהיה הקול חזק

ירעם אל בקולו נפלאות עשה גדלות ולא נדע :

ירעם · אל בקולו כפלאות · בירידת אבן עם אש ובו עושה לפעמים בפלאות

נפלאות . כאמר יעיד הנביון . עושה גדולות ולא נדע . שבהם כי אם היו זה בסבת התנועות השמימיות בלבד הם זה חוזר חלילה לפחות לקץ שנים על ענין אחד והיינו יודעים כל אלה קודם היותם בבא הנסיון ואינו כן :

כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו :

כי לשלג יאמר הוי ארץ . ולפעמים יכוה שיהיה שלג על הארץ אשר תועלתה רב לתבואות . וגשם מטר כן יכוה לפעמים שיהיה גשם של מטר נחת . ולפעמים גשם מטרות עזו כפי הצורך :

וכל א' סובלו כפי כחו וצורך דרם הי"א : ביד [illegible] ואלו הם מגדלותיו כי תכף הרעם יבא הגשם ולא נדע : זה סבה פועלת רק אחרי השי' כאלו מכוה תלך תהמים להקפיאם ולהיות שלג ויאמר לו הוה בארץ : הוא ארץ חבר צית כמו הכתבה בית יי' ואלה מהמי' מכיאם כנגלים והוא המטר הבא בהפלגה המורה על עוזו : ורז"ל דרשו כי השלג טוב מחמשה גשמים . ואיפש' כי הגשם הוא היורד בנחת ומטר הוא היורד בזכף ועל כן יכפול המלות . ורש"י ז"ל פי' גשם מארבע רוחות יבא והתרגום פירש גשם אחרי גשם בקיץ ובחורף :

ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו :

ביד כל אדם יחתום . ועם כל זה ישליך תכלי' המכוון להביא תבואה ולחם אותה בידי אדם . לדעת כל אכשי מעשהו . כדי שידעו כל אנשי מעשהו של זה התכלי' והם עובדי האדמה את גורל המשפיע את כל אלה וכו להאהבה וליראה אותו :

ביד . וי"ת כי השם יחתום ביד כל אדם המעשים שיעשו כדי שידעם להטיב להם גמולם והזכיר זה בכאן כדרך אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם . וי"ת כי הגשם חותם ביד האדם וגזר עליו שלא יוכל לבאת ולדעת מעשהו בשדה כי בעת רבוי גשמים לא יבא אדם לפעלו . וי"ת כי על הזריעה ידבר יאמר כי הגם יחתום בספר ביד כל אדם לדעת כל אים מה שצריך לזרעים ולעבודת האדמה כי בבא המטר ישתדלו ב"א לזרוע אים אים

[illegible] מעשהו : מעשהו . כמו עבודת קרקע מן ומעשהו בכרמל : אכשי . סמוך אל [illegible]רץ הנעבדת . וי"ת ביד כל אדם ישים זה הפלא בחותם כדי שידע אים מעשה תקפו ואינו נכון :

ותבוא חיה במו ארב ו ובמעונותיה תשכן :

תבא יחיה כמו ארב . ובלעדי אלה היתה סבנחת האל ית' על [...]ריו כי אמנם תבא החיה הטורפת במו

ותבא . לפי הפי' הראשון יאמר שגם ים שלוחים למקו' מלבד עביר' המטור חיות רעות וסופה וסערה . ולפי הפי' השני יאמר כי גם החיות הדורסות בבא הגשמים הם בחבאות במעונות אריות כי לא יוכלון

צאת בשבת רוב הגשמים : ארב · שם דבר כמו מארב ונקרא מקומם ארב שהם אורבים לטרוף טרף :

מן · ית מחדרי השכן כשהוא כבקע' וממזרים מענין זרם והוא כמו מזרים על משקל משקד צבא המלחמה שא שהארץ והכ"ר מתחלפים כי תומיך גורלי כמו תומך והוא גם כן הענן כי לפעמי' יבא מהאויר הקטורי רוח סערה ולפעמים כשיהיה זרם מים תבא ממנו קרה ואיכו כבון · אבל מן החדר הוא הדרום כמו חדרי תימן ונקרא חדר מפני שים ככבים בלתי גלויים לעולם לאנשי הישוב ומשם יבא החורב : וממזרים הוא ככב בצפון כמו מזרות בעתו · או נקראו המזלות מזרים :

מנשמת · והמזרים אשר זכר לא בכחו יביא הקרה רק מנשמת הא' וגזירתו יתן קרח כי יבא רוח מאת הא' ויקפיא המים וכעשים קרח ויתן רבוי מים וברחב גדול ביציקה גדולה · או יהיה מוצק לשון בר ומצוק כי בעת המצוק יתן מים להעמידם במרחב · וי"מ רוחב מים הוא הקרה שמפני הקפאתם הם מתרחבי[...] ואינם נעים : במוצק · י"מ מרכז הארץ שהוא המקום היותר בר שבארץ ואין נכו[...]

אף · [...] יאמר כי גם בהיות האויר ברור יטריח הא' העבים ויפיץ הא' ענן גשמו כשירצה שימטיר על הארץ · זה פלא שבמעט זמן יתהפך הזמן מבהירות לזמן גשמים : ברי · פרשו ברה על משקל מרי לשון ברור מללו : יפיץ · מלשון יפוצו מעינותיך חוצה לשון שלוח מים ברבוי · וי"מ ברי מלשון כ:ם רויה והבית לשמוש על משקל ונשאו אליך בכיהם קינה פרשו גוה כן זה פרשו רוה · לכן זה פלא שיטריח

כמו ארב לטרוף בלילה : ובמעונותי[...] תשכון · ביום כאשר תזרח השמ[...] יאספון ובזה יבא אדם לפעלו :

מִי־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְזָרִים קָרָה :

מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִ[ם] בְּמוּצָק :

מן החדר תבא סופה · ולפעמי' מתוך חדר של ענני' כאספי' יחד · תבא סופה ושם שני רוחות השכים זה לזה וזה כשיהיו בין העננים מקומו' פתוחי' זה כנגד זה : וממזרי' · ומן אדי' המפוזרים באויר שהם הרוחו' : קרה · יחדשו קור לפעמי' וזה כשיהיו בפוכיים : ומנשמת[...] אל וכאשר יהיה הרוח חזק כמו הרו[...] אל ר"ל הרים חזקים : יתן קרח ורח[ב] מים כשעיריס עלי דשא : במוצק במרכז העולם שהיא הארץ ויקר[א] המרכז מוצק מפני שהוא נכב לעול[ם] ובלתי מתנועע :

אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲ[נַן] אוֹרוֹ :

אף ברי · מגזרת ברו לכם איש [...] משקל בלי · אמר שלפעמי' יה[...] האויר כבחר לאיזה מכוון : יטריח [...] ויבלבלהו איזה איד עב ומימיו : [...] ענן אורו · והנה אחרי כן יקרה שה[...] ענן מוליד רוח ויפיץ את האויר המ[...] ולא נדע עוד מקומו אין : [...]

פוטרות שעב ברויה׳ ואחר כך לא ימטיר אותו אבל יפיצם לסוף כשפזרו העבים׳ ושפירושים אחרים בלתי נכונים׳ ובמדרש כי השר הממונה על העבים שמו ברי והוא המטריח והמפיץ׳ ולפי הפשט שב אל האל:

וְהוּא מְסִבּוֹת׀ מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃

והוא מסבות מתהפך׳ אבל זה לא יהיה תמיד באופן אחר במנהג הפעולו׳ הטב עיות ולא בחזרת חלילה כמנהג ההקפים השמימיים שחוזרים חלילה לפחות לקץ שנים אבל מתהפך מכה סבות במציאות בתחבולתיו׳ של האל ית׳ המסדר׳ לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה׳ כדי שיפעלו מה שיצוה להם לעשות על בני תבל המיושב:

אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃

אם לשבט׳ וזה לפעמים יעשה לשבט ולפורענות: אם לארצו׳ ולפעמי׳ להיטיב לארץ אשר בה צדיקי׳ ומתפללי׳ אליו: ואם לחסד ולאומו׳ מה ולבהמות שלא ידעוהו יעשה לפעמים על החסד:

הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן׀ נִפְלְאוֹת אֵל׃

והוא׳ מסבות׳ סב׳ הענן שהוא מתהפך למסיבות רבות בתחבולותיו כאלו הוא פעל בזה כאדם הקונה תחבולות והשתדליות נמרבות להשיג מבוקשו כן הענן הוא מתהפך לכמה צדדים שונים כדי שיפעלו בני אדם בדרכו כל אשר יצום האל על פני תבל׳ זה הנראה לי נכון׳ ויש פי׳ אחרים:

אם׳ והתהפכות זה לפעמים יהיה לשבט ׳אומר כי לפעמים יורדים גשמים מפסידים הזרעים: אם לארצו׳ לפי הצורך להם שלא ייבשו הזרעי׳: אם לחסד׳ שאף על פי שהארץ היא שבעה מגשמים ויבאו מהסכנה יורדים עוד גשמים דרך חסד להרבות פירות: ימציאהו׳ שב אל האל שהוא ממציא הענן׳ או הוא שב אל הענן הממציא הנסי׳ וי״מ לשבט או משפחה שים להם ארצות רבות: אם לארצו׳ לארץ אחת הצריכה גשמי׳: אם לחסד׳ אפילו איש אחד שיש לו שדה אחת וצריכה גשמים כדרך ומטר גשם יתן לכם לאיש עשב בשדה וכן פי׳ רז״ל:

האזינה׳ איוב אתה האומר כי השי׳ מתנהג עמך באיבה האזינה זאת כי מזה יתברר

לך כי האל ית׳ מתנהג ברחמים עם בריותיו ואפילו יחיד הצריך לרחמיו הוא מרחם עליו בדרכים נפלאים עמוד בדעתך ואל תהרוס אל יי׳ לשלא רסן לפיך לקטר כנגדו׳ והתבונן נפלאות אל שהם כלם ברחמים גדולים:

הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃

התדע׳ התדע מה הסבה ואיך ישים המטר על העננים והופיע אותו מתחתם׳ לסוף הופעה השפעה

שמנעה : ואור הוא השמש כדעת רז"ל ויש פירושים אחרים וזהו הנכון :

התדע · י"מ מפלשי כמו מפרשי וכן התפלשי באפר התפששי

ורא"א ז"ל פי' כי הוא מלשון פלס מעגל רגליך · ואמר כי מעשי השם כלם שקולים בפלס ומאזני משפט ולא תדע בהם מפלאות שלם הדעות :

אשר · י"מ התדע למה בגדיך חמים בימי הקיץ שארץ הדרום היא שקטה לפי שאין רוח צפוני מנשב באותו זמן ובשרוח הצפוני הוא מנשב שוא מנשב בחוזק · וכשאינו מנשב העולם הוא שקט · וי"מ התדע למה תצטרך להתחמם כשתשקוט הארץ מפאת דרום לפי שרוח הצפון מנשבת וזהו בימי החורף · וי"מ בהשקיט ארץ מדרום שהשמש הוא במזלות הדרומיי' בימי החורף · והראשון יותר נכון להרמב"ן זכרונו לברכה לפי שעד עתה דבר על החורף ועתה הוא מדבר מפלאו' הקיץ ונראה לו כי בכלם לא יתמה על הסבה כי ידע בה כל חכם לב בתבונה אולי ידעת איוב אבל יאמר אם ידעת בשלימות דעותיו בנשמים ובקור בחום שהם נפלאים ונמנים בכלל ובפרט · והחכם רבי לוי ז"ל פירש ש... בשבת כל אחד מהם ענין נעלם לא יושג אלא בקושי גדול · ונראה שאין כוונ... לאליהוא בעתות הפרקים הבאים על הסדור הטבעי כי ידענו שבתם בכלל... אבל יאמר זה על השתנות העתים מהסדור הטבעי בפרט לפי צורך העולם א... לשבט דין או לחסד ולרחמים כי ידיעת דבר זה נעלם מהחכמים והם מהפלאות האלהיות המודיעות לבני אדם יושר מדותיו ורחמיו :

תרקיע · אתה איוב התופש האל בדינו · האתה · כמהו שתעשה רקיעי · וי"מ תרקיע התרקיע כמו תמשיך לו יתן בזה חסר הא השאלה · או הוא כנוי ללשב יאמר לו תרקיע עמו לשחקים אם תוכל · לשון

התדע כשום אלוק עליהם והופיע...
אור עננו · שמש על כל אלה...
אור עננו שהוא הרקיע השמימיי אשר...
הופיעו באור המאורות כאמרו ויתן...
מאורות ברקיע השמים וזה כי רצה...
שיתמזג אור המאורות ויחנם באמצעות...
הרקיע השמימיי ובכל זה לצורך השפלי' :

הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת
תְּמִים דֵּעִים׃
אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִ...
אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃

התבין על מפלשי עבי התכין תשקל...
האיד הקטורי הקל והאיד...
השמימיי השב מה שבתם שהם מפלאות...
תמים דעים · שהוא האל ית' באופן...
שיקרה: אשר בגדיך חמים יותר מ...
הראוי לאותו הזמן : בהשקיט ארץ...
מדרום · בהיות הארץ שוקטת מנ...
רוח דרומי :

תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִ...
כִּרְאִי מוּצָק׃
הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא־נַעֲ...
מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃

הרקיע עמו · שאתכם תתן מציאות בשכלך לרקיע שהוא גלגל יוצא מרכז שעשה האל ית': לשחקים · בשביל גרם הכוכבים שהוא הכונס אותם : חזקים כראי · שהם חזקים וקשים ועם זה הם זכים ובהירים כמו המראה של נחשת או של זכוכית : מוצק · שכל אחד מהכוכבים מוצק וקבוע בגלגלו ומתנועע בתנועת הגלגל וכל זה כנגד הטבע בכונת פועל מכוין בלי ספק · אם כן מה נאמר לו · במה נצטדק : לא נערוך · ומה שאין אנו משתדלים להבין מה גדלו אופני מעשיו אלא בערך אל אופני פעולות הטבע באופן שנדע שהם פעולות של פועל רצוני היכול על הכל חיו' זה יקרה לנו מפני חשך · מפני העדר התבוננו' :

הרקיע הוא התפשטות מלשון וירקעו את פחי · ולזה נקראו השמים רקיע : שחקי' · הם שמים · ועם היותם חזקים הם ספיריים שהאור נראה מתוכם כמו המראה המותכת מזכוכית או מנחשת שניצוץ הראות עובר בה : ראי · לשון במראות הצובאות : מוצק · מותך לשון ויצקת לו · וי"מ מוצק חזק כמו והיית מוצק :

הודיענו · אנחנו לא נדע סבת כל אלו הדברים שזכרתי לך ואם אתה ידעתם הודיענו מה שתדע בזה כדי שאם ישאל אותנו השואל מה הסבה בכל זה נדע מה נשיב לו · או יאמר הודיענו מה נשיב על תוכחותינו כשנתווכח עמו על משפטיו אם הם ישרים אם לא : לא נערוך אלינו להרמות לו מפני שאנחנו בחשך · או יאמר לא נוכל לערוך לפניו דברי תוכחו' לפי שדברינו חשך ולא אור : לפי' הראשון לא נערוך · מלשון כערכך הכהן · ולפי' השני מלשון ערכה לפני · וי"מ מפני חשך וערפל שהוא שוכן שם ואינו נכון :

הֲיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע :

הסופר · לו כי אדבר · האתכם יספר איזה מליץ בעדי לאל ית' כי הדבר שדברתי בכל אלה להתבונן בם הנה אפילו דבור קל לא היה בינינו על כל אלה : אם אמר איש כי יבולע · האתכם את' איש מהקדמוני' שנשאת וכשפר איזה דבר מאלה כמו שיקרה לפעלות מעשיו' אבלנו בהכרה נגד הטבע שהם נספרות באופן שלא יהיה ראוי להתבונן בם :

היסופר · יאמר לא אערוך לפניו מלין כי דברי חשך ואם אדבר אותם מי זה ערב אל לבו לספרם לפניו · ואם אמר איש בלבו לספרם לפניו היוכל לספרם הלא יבולע וימות · זה פי' אחרים וזהו הנכון לפי הקשר הפסוקים :

וְעַתָּה לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם :

ועתה · יאמר איך יערכו משפט בני האדם היושבי' בחשך כנגד האל ית' וזיוו העליון שאפילו זה האור המוחש איך יכולין לראו' כשהוא בהיר

שמחקים וזה שעברה רוח לטהר השחקים מהעבים וזהו הפי' הנכון לפי הקשר הפסוקים :

ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקי[…] ועתה שהמעיינים לא ראו ולא[…] הבינו מה הוא אותו האור של ענ[…] הסובב · אשר הוא בהיר בשחקים ויקראוהו קצתם דרך לבן ואמרו שהם ככבים קטני' בלתי נראים · וקצתם אמרו[…] זולת זה · ורוח עברה בו ותטהרם · וגם לא הבינו איזה רוח עברה ועשתה נאופן[…] שכל אותו העגול טהור מכל חשך ולא יקרה כמו שיקרה בין אסיפת שאר ככבים[…] שים בין זה לזה מקום חשוך :

אוהב משפט

מצפון · הנה מפאת צפון יבא זכוך גדול בשחקים שהרוח הצפוני מטהר השמי' מהעבים ואז אי איפשר להסתכל באור השמש הבהיר ועל אלוה יש הוד נורא וזיו גדול בדרך וכהורא עמים שריה · ואיך יוכל האדם להסתכל בו ולהתרים כנגדו : על · כמו לפני כמו וכל צבא השמים עומדי' עליו · וי"מ אחרים שכל זה חוזר אל הראשונות לענין הגשמים וזה יותר נכון לפי הקשר הפסוקי' והוא להרמב"ן ז"ל : זהב · לשון זכוך כמו המרקים מעליה' הזהב · וי"מ רוח כח · והראשון הוא היותר נכון :

מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃

מצפון ראוי שלפחות מצד צפון שים בו ככבים קיימים רבים אשר בם תקון הישוב מרומז בצפון · זהב יאתה · יבא אור של תורה ושבח על אלוק כורא הודו הנורא בהוד מלכות שעשה זה להיטיב לזולתו :

שדי · ואמר שדי אשר לא השגנוהו לפי שלא ידעוהו האדם ומי הוא שגיא כח ושגיא משפט ורוב צדקה ולכן אין לומ' עליו שהוא מענה בריותיו כי לא ענה מלבו רק מפני ענש הכמשפט ורז"ל פי' בואלה שמות רבה שאינו בא בטרחות עם בריותיו כי אמרו אחכמי' לא מצאנוהו שגיא כח כי לא יבא עמנו במשפט לעשות בנו כפי כחו · ומשפט ורב צדקה עמו ולא יענה אותם שימנע מעשותם והוא מלשון חכמים ענוי הדי[ן] כלומר איחורו · או יהיה לא יענה כפרד כלומר לא יענה בני אדם כי לא ענה מלבו · ורז"ל פירשו בירוש' ומשפט ורוב צדקה לא יענה אין הקב"ה משהה מתן שכרן של עושי מצות באומות · וכבר פי' מדה זו של הקב"ה בפרקים הקודמים :

שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃

שדי לא מצאנוהו · שלא נכון אין מציאותו · שגיא כח · ועם כל זה הוא שגיא וגדול במשפט ורב צדקה מטה כלפי חסד · לא יענה · אין כפ[…] כי לא ענה מלבו כי חפץ חסד הוא :

לכן · י"מ לכן מפני שהוא בזה האופן מהשלימות יראוהו אנשים · והוא לא יראה בחשיבות אפי' חכמי לב·

לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃

לכן יראוהו אנשים · ומרוב הכרו על יכורינו שלא ענה מלבו קרא זה שיראוהו אנשים מעטים שהתבוננו ב ובגדלו · ועם זה לא יראה כל חכמי לב · לא יבחר האל כל חכמי לב כי גם שהתבוננו ברב גדלו בהשיגם את כל אלה שאמרנו · קצתם לא השתדלו להדמות אליו במעשיות · ולכן לא יבחר גם כי אמנם השכוון מאתו ית' שוא שידמה האדם ליוצרו לא בהשכיל בלבד אבל שידמה אליו גם במעשה כאמרו והלכת בדרכיו · ועניין לא יראה · לא יבחר כמו ה' לא ראה לא בחר וכן ה' יראה ה' יבחר :

וַיַּעַן־יְהֹוָה אֶת־אִיּוֹב מִן־הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר׃ מִי זֶה מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃

ויען ה' · מי זה מי הוא שיעשה כמוך שיהיה מחשיך עצה במלין · שינכה בדבריו עצת איזה פועל · בלי דעת · מבלתי שידע כונתו בפעלו בפרט בהיות הפועל חכם כמו שהתבאר מחכמתי בחדוש העולם :

כי הם וחכמתם כאין נגדו ולא יראה אותם חכמים רק טפשים הם אצלו · וי"מ לא יחניף ולא ישא פנים לחכמי לבו וי"מ ולא יראה לפי' כל חכמי לב כלומר הם יראים ממני שאין יכולת לראותו · והראשון יותר נכון · ורז"ל דרשו כל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור אינו רואה בן חכם ואליהוא יאמר כי איוב הוא כן :

ויען · לשון הרמב"ן ז"ל הגיע איוב עתה למעלת הנבואה · יען כי היה תם וישר ירא אלהים וסר מרע והוכח על נסיון · ואף על פי שחטא בהסתפקו במשפט מאין חכמה הועיל אותו הנסיון לקרבה אל האלהים כי קבל עליו דברי אליהוא וראה כי הם מספיקים לשאלתו והנה הוא עתה ירא אלהים וצדיק תמים · ועניין מן הסערה כי לא נפתחו לו השמים ויראה מראות אלהים על בירור כגון שיראה השם על כסאו או מלאך דובר בו רק שמע סערה גדולה שהשיג מה שישיגו הנביאים ראשונה בראשית החזון כמו שנאמר ביחזקאל תחלה וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון · וכן באליהו תחלה כאמר שם והנה יי' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים ואחר הרוח רעש ואחר הרעש אש · ואחר כך ישיגו הנבואה וגם כן ביחזקאל ואחר הרוח ענן גדול הוא הרעש · ואחרי כן אש מתלקחת ואיוב השיג ראשית החזון ומתוכו יבא לו קול עונה אותו המענים שאלם בחוזק ותוקף וסער גדול כמנהג הנבואות כמו שנא' כקול מים רבים כקול שדי בדברו קול המולה כקול מחנה · והנה איוב השיג זה בשמיעת קול הסערה והקול מתוכה וירע מעניינם כי קול אלהים הוא העונה אותו על תשובת דבריו עכ"ל · ויש פי' אחרים ומדרשות רבים בגמרא ובמדרשות בענין מן הסערה אבל זה הוא פשט הכתוב באמת : מי מי זה הוא דרך תמיהה כלומר מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן · או ירצה לומר מי הוא שעשה מה שעשית אתה : מחשיך עצה · י"מ שאומר עצות חשוכות ודברים שאין להם שחר ·

ר״ל שאומר על עניני המאירה כהרים שהיא חשך ולא אור · במלין בלי דעת· כלומר יעשה זה בדברים של דופי שאין להם דעת ולא תבונה · דבר שנעשה בהשגחה וחכמה יקרא עצה :

אזור · דרך משל כאדם הנכנס למלחמה שהוא אוזר חלציו והכוונה שיחדד שכלו : ואשאלך· דברי חכמה שתודיעני אותם אם ידעתם כי כן ראוי למי שתופש שופט אחר על משפטו שיהיה חכם באופן שיוכל להשיב על תוכחתו :

איפה · מוסדות הארץ נעשו בחכמה כמו שנאמר יי׳ בחכמה יסד ארץ · ואם יש בך חכמה יתירה לדעת חכמה זו אז תוכל לתפוש אותי על משפטי על כן הגידה נא חכמה זו אם ידעת בינה וחכמה · וענין איפה היית ביסדי ארץ הוא לגוזמא והפלגה כלומר מי שלא היה לו מציאות כלל באותה שעה שיסדתי ארץ איך ידע איך נוסדה:

מי· הגד שבפסוק ראשון נמשך בכאן כלומר הגד מי שם מדותיה וגבולותיה שיהיו בזה השיעור לא פחות ולא יתר כי מחויב בריאתה היה שתהיה על זה השיעור כמו שביארו הפילוסופים : ממדיה · המ״ם הראשונה היא נוספת כמ״ם ממשמר מרמס ודומיה׳ ושרשו מדד והוא שם על משקל מכרי שאול והוא כמו מדותיה והם מדות הגבולים : או מי נטה עליה קו · הסובב העגולה · ושמא אמר זה מפני שדרך הבונים תחלת בנינם הוא למוד הבנין עד היכן יהיה ואחר כך נוטים עליו הקו׳ ואחר כך עושים היסודות על כן אמר אחר זה על מה אדניה וגו׳ והשי׳ התחיל לאיוב מהתחתון ויעלה משם למים ולרוח ואח״כ למזלות ולשמים ולהוכיחו כי אחר שנעלם חכמתם ממנו כ״ש שהיה נעלמת ממנו חכמת הבורא ית׳ או יאמר אחר שהשם יתברך ברא בחכמה נפלאה הנעלמת ממנו איכן כראוי להטיח דברים כנגדו :

אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃

אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃

אזור נא כגבר חלציך · כי אימתי לא תבעתך אשאלך והודיעני איפה היית ביסדי ארץ · איה כפי כיורך היית נמצא כשעשיתי הארץ ליסוד ומרכז התנועות כי אז לא היה שום מקום נמצא כמו שהוא עתה חוץ לגלגל העליון · הגד אם ידעת בינה · אם ידעת איזה מין מן הבינה חרשה את הארץ ומקומה:

מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו׃

מי שם ממדיה · ואחר שלא היה שם מקום נמצא מי שם שיהיה כדור הארץ על זה הגבול· כי אמנם שעור מועט היה מספיק להיות מרכז אשר סביביו יתנועעו הגלגלים· או מי נטה עליה קו · מגביל שלא תהיה יותר מן השעור אשר הוא עליו :

עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ׃

על מה אדניה הטבעו · לפי שלא מקו' שפל או גבוה מאחר שלא יש שם מקום כלל · או אם תאמ' שהיו הגלגלים נמצאים קודם לארץ · מי ירה אבן פנתה · מי המציא אחרי כן זה הנמצא הכבד ככובד אבן וירה אותה נפנת המקום שהוא עתה בשפל כל שמביאות למרכז וכמו כן הגד אם ידעת מין הבינה שהיה :

בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים׃

ברן יחד ככבי בקר · המתנועעים ולא ימנעו זה את זה מתנועת' אף על פי שהם יחדיו במקום נוגעים זה את זה ואין ריקות ביניה' מי המציא לכל אחד מהם זאת המדה המוגבלת שמכוונת מפעלת פועל מכוין בהכרח באופן שכלם מתנועעים יחד כאחת שמחים לעשות רצון קונם · ויריעו כל בני אלקים · מניעי הגלגלים הריעו יחד תרועת מלך בעשותם מצותו :

וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא׃

ויסך בדלתים ים · ובזה המין מן הבינה בעצמו שסך וגדר הים שהוא מקום המים שהיה מכסה הארץ גדר אותו כמו בפני דלתות לפרדים בגיחו מרחם יצא · כשהיה יוצא מן המקום אשר הוא שם עתה וזה הגדר

על אדניה : הם היסודות והוא משל על ההרים : ואבן פנתה · היא האבן הנותנין בקרן זוית שהיא משתפת לשתי רוחות וצריך שתהיה חזקה כמו שאמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה והוא משל למרכז הארץ שעליו נסמכי' כל הכדרין או הוא · אמצע הארץ · כדעת רז"ל שקראוה אבן שתייה שממנה הושתת העולם והארון הוא מונח עליה · ולשון ירה נופל על הדבר הנופל בכח :

ברן · פי' החכם הרב אבע"ז ז"ל שו ככבי בקר הם שבע משרתים וכן קראם דוד ככבי בקר ובני אלהים הם המערכות העליונות ותנועתם היא רנתם ותרועתם והרמב"ן ז"ל פי' כי הטעם ירה אבן פנתה בעת אשר ישבחו וירננו הככבים ובני אלהים כמלך שבונה היכל שירננו וישבחו לפניו ורמז שהם נבראו תחלה וגם לא סייעו בבריאה רק שבחו ורננו ולפי פי' נראה לי שהוא כדרך והוציא את האבן הראשה כלומר כשיוציאו האבן הראשה יעבירו קול תשואות ויאמרו חן חן לה :

ויסך · לשון סגירה וסתימה כמו ויסך אלוה בעדו · תסכי שך את דרכך : בגיחו · לשון יציאה כמו מגיח ממקומו · ואמר התדע מי הוא זה אשר סך וסגר הים אשר בטבעו לכסות הארץ כי כן טבע המים לעלות על הארץ ואפילו בעת צאתו ממקומו הוא סגור וכלוא לא יצא כי עם כל גליו ומשבריו לא יעבור חוקו לכסו' הארץ · וקרא המקום אשר הוא בו רחם לפי שמימי הים הם כלואים בתוכו כמו

העובר ברחם אמו · וזה פסוק רמז
למקור · שכוכבים מתמו שגם הרחם
נקרא מקור וכבון הוא · וז"א שרמז זה
לתחלת הבריאה שהיא כיציאת העובר
מהרחם שאז נגזר על הים שיהיה
סגור וסתום :

בשומי · כקשר למעלה איפה היית
[illegible] בשומי לים חוקו וענן
לבושו שהים הגדול יש אוקיינוס הוא
מקיף העולם והעננים הם מקיפים
אותו כלבוש · וחתול ענן וערפל כפל
דבר · וכן לבוש וחתול כי החתול היא
חבישה מלשון והחתל לא חתלת ·
והחכם ר' לוי ז"ל כתב שכל זה הוא מענין סגירת הים כי לולא האדים שעולים
מתהוים בים כשיהיו מרנו היה מתוסף ועולה על הארץ בסבת הנהרות
והנחלי' ששופכים לתוכו · ונראה לי שלפי פרושו לילד היוצא מהרחם אמו המשיל
המשל בו בלבוש וחתול כדרך שעושים לנער הנולד :

היה לשם :

בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ :

בשומי ענן לבושו · כי העלתי קצת
המים בענן ואויר מימיי ·
וערפל חתולתו · ואחר כך הקשיתי
הטפה האמצעית שהוא הרקיע בקנה
השפל על אותו הענן ואויר מימיי אשר
עליו ובמקום אותו החלק מן המים
הורדתי חלק האויר אשר עתה על פני
הארץ :

ואשבור · פרש"י ז"ל עשיתי לו שברים
[illegible] לעכבו שם והם לו חק
אשר לא יעבירם · והוא מלשון וירדפום
לפני השער עד השברים שהם תעלות
שבי' העיר · וז"א שמתי חקי על משבריו
וגליו · והתרגום אמר ופסקית עלוי
גזרתי · שהוא מלשון פסק וגזר דין כי
כלם ענין אחד הוא · ומה שחזר ואמר
זה אחר ויסך בדלתים יש הוא סיוע
שהפסו' הראשון כא"מ' בתחלת הבריאה
כפי הפירוש שכתבתיו וזהו לאחר מזמן
הבריאה ואילך : הבריח ודלתים הם
חול ים כמ"ש אשר שמתי חול גבול לים :
ואומר · ואומר לים עד פה תבא
ולא תוסיף לעבור הגבול
ופא בא'לף כמו בה"א ובזה הגבול ישית
כחך גאון גליך · השית הוא כח הים
וב"ית בגאון היא נוספת כבי"ת לחמו
בלחמי · והענין יאמר כי אפילו יהמו
גליך

וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם :

ואשבור עליו חקי · ובכן שברתי
עליו החק אשר שמתי
בטבע כי גזרתי בזה שיהיה האויר
המימיי למעלה מן האויר הקל אשר
על היבשה עתה · ואשים · לים במכונתי'
בריח ודלתים · כשאמרתי יקוו המים
אל מקום אחד :

וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא וְלֹא תֹסִיף וּפֹא־יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ :

ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ·
שלא תשוב לכסות הארץ אף
על פי שמימיו הם יותר גבוהים מן
הארץ כמבואר בבחינה · ופא ישית
בגאו' גליך · עד חול הים ולא יעברנהו :
המימיך

הַמְיַמֶּיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יִדַּעְתָּה שַׁחַר מְקוֹמוֹ:

המימיך צוית בקר ירעתה שחר מקומו · הלתכם באחר מימיך שהם אחר המבול היית מכוות אם היה לאל ידך להקר שהיא הזריחה ולשחר שהיא כמו שעה קודם לכן שיהיה אחר מזם במקום אשר הוא עתה מוגבל לתם מאתי אחר המבול:

נליך כנאונים עד פה ים לכחך רפות לפית חותם ולא יותר · זהו הנראה לי ברקדוק מלות זה הפסוק ופירושם ויש פירושים אחרים:

המימיך · האם מיום שנבראת צוית בקר פיקו' ויאיר והודעת השחר המקום אשר ממנו יתחיל כי בכל יום הוא מתחלף מקום הזריחה ונוטה פעם לצפון ופעם לדרום · והתחלפו' זה סבת התקיפות הארבעה אשר הם סבת קיום העולם ועמידתו כי לולא התהפכות הזמנים מפרק לפרק לא היה מתקיים זה החלק המיושב אם נסבת הקור אם בסבת החום כמו שירעו זה חכמי הטבע והרפואות וסבת התחלפות מקום הזריחה ואיך הוא סבת התקופות ירעוהו חכמי האיצטגנינות:
ירעת · הוא פעל עבר מהבנין הרגוש והוא כמו הידעת שהוא מהבנין הנוסף:

לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה:

לאחוז בכנפות הארץ · וזה עשיתי כדי לאחוז בכנפות הארץ שהם הזריחה והשקיעה שהיו קודם המבול במשוה היום והיה לעולם עת האביב · ונויתי שתהיה תנועת השמש משאן ואילך בגלגל נוטה אשר בסבת זו יקרו קור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה עם רב השתנות מקלקל האויר והיסודות ומזג הפירות והבהמו' ומזגי כל ב"ח ויגערו רשעים ממנה · וכזה ימותו הרשעים מהר:

תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ:

תתהפך כחומר חותם · וזה בהתהפך הארץ ממזגה שטוב כשמתכנות תנוע' השמש עליה כמו שימתכת חומר חותם בשמתנו' החותם

אוהב משפט

לאחוז · ואת המימיך תוכל לאחוז בכנפות הארץ וגו' · ויש שמימיך צוית השחר לאחוז · ושכנוה מה שפי' הרמב"ן ז"ל כי הפסוק הראשון יקשר עם השני · ואמר כי המימך צוית בקר ושחר שיתחרשו על הארץ לאחוז בכנפיה ולנער ממנה הרשעים עם תקפם ונאונם כבא יומם עת פקודתם בגזירת עליון:

תתהפך · ובהנער הרשעים ממנה תתהפך הארץ כחומר החותם שיתהפך מצורה לצורה כן תת זפך הארץ בצורות משונו' שתנער הרשעים ותעמיד אחרים תחתם ויתיצבו עליה כמו לבוש תחליפם ותחלופו · וכתב החכם ר"א בן עזרא זכרונו לברכה אף על פי שהכריע

ימות חסר ה' על יראיו וצדקתו לבני בנים · ולהרמב ר"זל אין צורך שרשו זה לתחיית המתים ואינו לרשעים כמו שאמר וימנע מרשעים אורם וגו' :

וימנע · ולבסוף זרע רשעים נכרת כי ימנע מהם אור הבקר והשחר הנזכרים או האור שהיה להם והוא רמז להצלחתם שתפסק שאין הצלחה קיימת לפי שהם רשעים · וזהו לפי הפשט · ולפי הדרש הוא אור הנפש · וזרועם הרמה בשבת הצלחתם בהמנע אורם תשבר :

הבאת · עתה יחזור אל היסודות לאחר שם לא היית ביסודי ארץ והים אמור אם הלכת בשם לארכם ולרחבם ובאת במעמקי הים וחקרת התהום כלו : נבכי · שרשו בכה והנון נוספת כנון אם כשאת כשא לכו · והוא מלשון מבכי נהרות חבש ופירוש נבכי ים מעמקי ים וסוף הפסוק כפל לשון :

הנגלו · את שערי מות גהינם ומרוריה · ואת שהוא אפיסות וההעדר כי הבא עד חקר תהום יגיע אל האפס · ואת מרכז הארץ וקראם שערי מות לפי שהוא רחוק שתעשה שם הויה והרמבן ז"ל פי' הנגלו לך שערי מות וראית המתים בעולם אשר שוכבים בארץ כלמות שהוא משל לידיעת המתי' שכבר מתו · ולא נראה שהוא משל כלומר הידעת היכן הם שערי מות שתגנוד אותם שלא ימות אדם ויכנס באותו שער :

בו : ויתיצבו · הרשעי' בה : כמו לבושי' שתתהר לבלות :

וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר׃

וימנע מרשעים אורם · אור חכמ החיוני לאורך ימים כאשר היה קודם המבול אשר בו היו מתקיימ' בוטחים ותמלא הארץ חמס · וזרוע רמה תשבר · עתה שלא יבטחו עוד בזה כלל ובזה לך מופת שאני יכול על הנבראים הנכחיי' ומניעותם שהיה יותר טבעי להם להתנועע על קטני העולם בזה ומופת גם כן על השגחתי במין האנושי · ותבין שלא היתה הצלחת רשעי דור המבול בלתי טבעית כלל כאשר חשבת ותרעמת :

הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם הִתְהַלָּכְתָּ׃

הבאת עד נבכי ים · אולכות בקרקע הים אשר שם אלמוגים אשר מזגם אמצעי בין הצומח והדומם : ובחקר תהום התהלכת · אשר שם מרגליות שמזגם אמצעי בין הדומם והבעל וכל זה בגזרה מאתי נגד הטבע שמסודר בזולתם מן הנמצאי' הנפסדי':

הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת תִּרְאֶה׃

הנגלו לך שערי מות · האמנם הבנת מיני התכלית המכוונ' [illegible] והפסד הנמצאי' ההווי' ונפסדי' : ושערי צלמות תראה · האמנם התבוננת [illegible] אופן הירידה והזקנה בהם שהיא הדרך ל הפסד תבאם תכף אחר שלמו' הגדול בהם:

הֲתְבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ כֻלָּהּ ׃

אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקוֹמוֹ ׃

התבוננת עד רחבי ארץ · האמנם התבוננת היות זה כולל נכל נמצא ברחבי ארץ בנמחי' ובבעלי חיים : הגד אם ידעת כלה · אם ידעת כל זה וראית שאין באחר מהם תכלית נגחי שיהיה ראוי ליחסו לפועל נכחי חכם ולא שום תועלת לכללי' או לפרטיי' אם כן הגד איזה הדרך ישכון אור · של איזה שלמו' נכחי שיהיה ראוי להיות תכלית מכוון בכל אלה ותמצא שאין שום תכלית נכחי בשפלי' זולתי שלמות צלם אלקי' אשר בך : וחשך איזה מקומו · וכמו כן הגד איזה מקום חושך שהעפר והעדר ותמצא שהוא בחומר :

כִּי תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ ׃

כי תקחנו אל גבולו · באופן שבהביאך זה תקח האור ותבדילהו מן החמריות כפי האפשר אל גבול שלמותו המכוון להתיצב על ה' עם שאר שעכמי' הנבדלים : וכי תבין נתיבות ביתו · וכאשר תבין הדרך להביאו שם אל האלקים אשר נתנו :

יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים ׃

ידעת כי אז תולד · שלא ידעת כי כאשר תעשה זה שתשליתהו בעיון

התבוננת · חסר הא' התימה כלומר האם התבוננת עד רחבי ארץ והלכת עד קצותה הגד אם ידעת כמה הוא רחבה :

אי זהי · כקשר למעלה הגד אם ידעת אי זה הדרך ישכן אור על הארץ ובידיעת מקום האור עד היכן הוא תדע כי משם והלאה אין דבר והוא הנקר' חשך כלומר אפיסת האור והעדרו · והוצרכנו לפרש כן כי החשך הוא העדר ואין להעדר מקום אבל בידיעת מקום האור יודע כי עד שם מקום ההויה ולא יותר · וי"מ החשך האש היסודי ואינו נכון :

כי · האם ידעת אי זה הדרך ישכון אור שתקחנו אל גבולו כלומר שתנהיגהו בדרכך אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו ומהלכיו כדי שתקחנו לאוליכו שם · והענין בשלשת פסוקים האלה הוא נקשר כלומר הידעת רחבי ארץ ועד היכן הוא האור שתוכל להנהיגו כרצונך · והגאון רבי' סעדיה ז"ל פי' אי זה הדרך ישכון אור על מקום שיש בארץ שהוא כלו אור חוץ מיום אחד ושפך הדבר ומקום שיהיה שם האור חצי שנה · וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור · וכתב הראב"ע ז"ל אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקי' · ופי' החכם ר' לוי לא נראה לי נכון :

ידעת · ג"כ חסר הא' התמה כלומר הידעת קודם שתולד כי אז תולד וגו' כן פירשוהו הראשוני' ז"ל · וי"מ שהוא מתלוצץ עליו ואומר לו ידעת כל זה לפי שאז קודם שנבראו את הדברים נולדת ומספר ימיך רבים עד עתה ע"כ כל דבר לא נסתר ממך ובא על

דרך כי תמול אכחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ · וכתב הרמבן ז״ל כי הנשמות נבראו מהאור העליון בתחלת הבריאה ולכן שאל האל לאיוב אם ידע אי זה הדרך ישכון האור ההוא אשר בהתהותו נתהוה הוא וכולד אז כלומ׳ נברא כשמתו ויגיד לו אם מספר ימיו רבים כי איננו מבין נתיבות הויית האור שהוא יסוד האדם ולא יכירת נפשו מתי היתה ועם מי נבראת ואף כי יבא אחרי המלך להתלונן על משפטו · וכבר כתבתי מזה בפרקים :

בעיון ובמעש׳ אז תולד ותקנה מציאו[ת]
חדש והוא הנכחי לחיי עולם · ומספר
ימיך · בעולם הזה : רבים · יהיו רב[ים]

הבאת · אוצרות שלג וברד הם המקומות העליונים אשר באויר אשר הם מתהוים שם ונקראו אוצרו׳ דרך משל כמו שנקראו אוצרות מטר שנאמר יפתח יי׳ לך את אוצרו וגו׳ לפי שהם שמורים שם לעת הצורך אם לשבט אם לארצו כי בם ידין עמים · והשאלה בזה הוא אם ידע סבתם לפי שים בידיעתה חכמה · או תהיה השאלה בזה אם ידע עומק משפטי השם בזה והוא הנכון :

אשר · אשר שמתים באוצר וחשכתי מלירדה עד אשר ארצה להורידם לעת צר שארצה לצור על ארץ כי תחטא לי להשחית עצה ויבולה וליום אשר ארצה לעשות קרב ואלחם בהם בברד ואבני אלגבים · או ירמוז על האבנים הגדולות אשר הוריד על תמשת מלכי כנען אולי עשה כן להוריד ברד גדול משחית על עמים אחרים וי״מ זה על מלחמת גוג ומגוג · אבל הרמבן ז״ל לא ירצה בזה כי איוב לא יתנבא כי לא מבני ישראל הוא :

הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת שָׁלֶג וְאוֹצְרוֹ[ת]
בָּרָד תִּרְאֶה׃
אֲשֶׁר חָשַׂכְתִּי לְעֶת־צָר לְיוֹם
קְרָב וּמִלְחָמָה׃

הבאת · אל אוצרות שלג · אמתם שתבונכת ענין השלג המפסיר לפעמים בהיותו יותר מדא[י] או יארך זמן רב על הארץ או שלא בזמנו · ואוצרות ברד תראה · וכמו כן האמנ׳ שתבונכת בענין הברד המפסי[ד] לעולם בתבואות. ואין זה מפעולו[ת] הטבע שיעשה פועל מקלקל לעולם · אמנם · אלא חשכתי לעת צר · לגזור את הרשעים ולהעירם לשוב בתשובה ולהתפלל · ליום קרב ומלחמה · ולפעמי׳ לפורענות על החוטאי׳ שבלתי שבים :

אי זהו · כבר כתבתי למעלה פי׳ הגאון רבינו סעדיה ז״ל ועל פי פי׳ פירש החכם ר׳ לוי ז״ל יפיץ קדים עלי ארץ שמקום הזריחה הוא מפוזר במקומות רבים מהאופק שים לכל יום מקום זריחה זולת יום אחר · וי״מ אור זה לשון גשם כלומר הידעת אי זה הדרך

אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר יָפֵ[ץ]
קָדִים עֲלֵי־אָרֶץ׃

אי הדרך יחלק אור · וכמו כן הגר[...]
אם ידעת והתבוננת לזה אוזה
הדרך יחלק אותו האויר שתימוי · יפו[ץ]
קדים

קדים עלי ארץ אשר יפיצהו רוח הקדי' ויעלהו בתהו ויאבד איך יעשה זה :

הדרך יתחלק המטר אשר יפיץ רוח מזרחי כי לפעמי' ימטיר ברוח המזרחי ויש מקומות שלא יפול שם מטר לעולם·
ויש מקומות שימטיר שם ברבוי ויש במיעוט· וחלוקת אלו המקומות יש בידיעתם חכמה נסתרת· ויש מפרשים אור כמשמעו כי ברדת השלג והברד נחלק הייטוב ויש מקום שיש בו אור ויש מקום שיש בו ברד וחשך ורוח הקדים יפיץ שם עלי ארץ מהארבות· ורש"י ז"ל פי' תמור של חמה משכע לכאן ולכאן כקרני איל והאור נחלק לכאן ולכאן· והחכם ר' לוי ז"ל פי' בפי' אחר אור האיד הקטורי העולה מהארץ שכעשה מהתלהבותו כדמות זנב באויר ולפעמים כדמות ככב מדלג וזה הוא התחלקותו שזכר בכאן עם שנויים אחרים ולפעמים מתהוה ממנו רוח קדים המפיץ עלי ארץ או יהיה התחלקותו כי יש חלק ממנו חם ויש חלק ממנו קר· עד כאן לשונו :

מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃
לְהַמְטִיר עַל־אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר לֹא־אָדָם בּוֹ׃

מי פלג לשטף· להמטיר עלי ארץ לא איש מדבר לא אדם בו· הכה ביטוב אשר הוא לא במעינו ותהומות יעלה השמים משם אידים מימיים אשר משם מתהוה המטר· אמנם במדבר שהוא מקום חורב באופן שאין שם ישוב אשרי לאין האכושי· מי הוא שפלג שם תעלה המתמלאת משטף הגשמים· ודרך לחזיז קולות· ואופן שיהיה שם חזיז קולות שהוא הברק הבא עם רעם בהיות קרקע המקום שם בלתי מוכן לזה :

מי· רז"ל דרשוהו כי לפי שאמר איוב אשר בשערה ישופני אמר שמה רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך איוב באויב· ובשערה השיבהו שכן בערביא קורין לשערה שטפא כלומר כל שער ושער שבראתי פלגתי לו תעלה כלומר גומא ליכק ממנה שאלו שתי' יונקות מגומא אחת היו מכחישות מאור עיניו של אדם בין גומא לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי וזהו ויען יי' את איוב מן הסערה· ר"ל לשטף טפה של גשמים שיש לכל טפה גומא אחת בעבים שאלו שתים יוצאות מגומא אחת מטשטשות בארץ וכעשה טיט: ודרך לחזיז קולות· מי פלג דרך לכל קול וקול שבל קול יש לו שביל אם שנים מהלכין בשביל אחד אין הבריות מובלות הקול ופשט הכתוב מי פלג

לשון פלג אלהים מלא מים· כלומר מי הוא שעשה לשטף המטר תעלה גדולה ומקום קבוץ מים עד שיהיו כפלג גדול עד שירדו ממנו מים לעולם· וזהו משל לומר כי ירידת הגשמים הוא בא ברצון הש"י כאלו הם אצלו בתעלה גדולה ישתחנה כרצונו ויסוב יסגור אותה כרצונו· וית פלג לשון חלוק כי המטר אינו יורד בכל מקומות הארץ אלא באותם מקומות שנגזר עליהם מהאל ית' ומי שם דרך לברקים שיברקו פעם ופעם לא יברקו וכן הרעמים· ואמר לחזיז קולות

כלומר ברק המתהדם מהרעמים כי הרעם והברק שבתם הוא אחת כמו שפי
למעלה : חזיז פרשו חזה על משקל הגיגי מן הגה · וקרא הברק חזיז מלש
ראיה לפי שהוא מאיר · והחכם הרב אבע זל פי׳ לשון תוקף כלו׳ רעמים חזקים
להמטיר · קשור עם הפסוק של מעלה יאמר הידעת מי פלג לשטף תעל
שעום׳לו תעלה בשמים שיתקבצו שם מים רבי׳ וכלם כדי להמטי
על העולם ואפילו במקום שאין שם בני אדם כדי להחיות חיתו יער ומדבר לא
אדם בו אלא נחם טרף ועקרב לרוות צמאונם · וכבר כתבנו מזה בפרקים :

להשביע · וממטיר שם להשביע ארץ שואה כלומר ציה ושממה שהיא רעבה וצמאה להצמיח שם מוצא דשא לחית השדה ולעוף השמים :

חיש · יאמר אם יש למטר ולטל ולקרח ולכפו׳ שיזכיר אחר זה אב או אם שיוליד ברמותו בצלמו כל אחר למינו אין זה כי אם האלהים שאומ׳ ועושה ונוזר בשם כרצונו וכב׳ כתבתי מזה בפרקים : אגלי ז״מ האלף נוספת כאלף ואחותי כלומר טפי הטל שהם עגולים כגלגל והתרגום אמר רסיסי טלא ואין לו חבר והוא הנכון :

מבטן · ז״מ הידעת שבתם וכבר פירשתי כי השאלה בכל זה איכה על ידיעת הסבה בלבד רק על ידיעת המכוון מהם ברצון האל ית׳ אשר הכל נמשך אחר חכמתו הנעלמת מבני האדם :

באבן · המתרגם תרגם כן כאבנא מיא קרישין ומיטמרן ואפי תהומא מקרשא מתאחדין · יאמר כי מן הקרח יקרשו המים ויתקשרו כאבן ויתחבאו ולא יראו שהם מים ופני תהום ילכדו מרב הקרח כמו רגל בכשרות הנקרשים עד שהולכי׳ עליהם בקרונו׳ · והרמבן ז״ל פי׳ למה יתחבאו המים כמו אבן וירדו במעמקים בתכולות

לְהַשְׂבִּיעַ שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ מֹצָא דֶשֶׁא׃

להשביע שואה · ויורה עליהם שאיכם דברי מקריים אבל הם מפעלת פועל לתכלית ויעיד עליו התכלית הבא מהם שהוא שיצמחו שם צמחים למזון חיות המדבר :

הֲיֵשׁ לַמָּטָר אָב אוֹ מִי הוֹלִיד אֶגְלֵי טָל׃

היש למטר אב · ואיך יהיה במקום ההוא שאיכו מוכן לחיו׳ אדים עולים ממנו האמכ׳ים באויר או ברקיע איזה אב מוליד שם המטר ·

מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקָּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ׃

מבטן מי יצא הקרח · והעד שיש שם מטר וטל הוא כי נמצא שם קרח וכפור :

כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ׃

כאבן מים יתחבאו · באופן שהמים שם לפעמים מכוסי׳ בכפור · ופני תהום יתלכדו · ויתלכדו אחר כך

פני

פני תהום בקרח המקפיא אותם · וזה יקרה ברוב במים המכונסים מן הגשמים לא במקוריים :

הֲתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ־מוֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ :

התקשר · מערכות כימה · התצייר בשכלך איך יהיה ענין קשורי כימה שהוא קבוץ ככבים גדולי' וקטנים יחדיו אף על פי שהם חלקי מקום אחד באותו הגלגל בעצמו ומה שבת זה השברל ביניהם · או מושכות כסיל תפתח · והיא כורת ככבים אשר נה יפרדו במקום ככבים קטנים וקטנים · האתכם תצייר איך יהיה זה עם היותם חלק של גלגל אחד בעצמו והיה א״כ משפטם להיות יחדיו כפי טבע אותו החלק מהגלגל · וכל זה יורה שלא היה תכונותם מכח טבע חלק הגלגל אבל מפעלות פועל רצוני מכוין לתכלית :

במזולות כי טבעם לעלות וטבע הארץ לרדת למטה ועל פני תהום יעמדו כאו כלכדים שם האתה ידעת ועשית זה · והראשון יותר נכון · וכ״ש אחר שכמכא בתרגום וכן פירשוהו כל המפרשים ז״ל והוא נקשר עם הפסוק שלפניו :

התקשר · פי' הא״בע ז״ל התקשר פירות של מזל כימה כי תכוכו לקשר הפירות ששם מעדנות או תפתח מושכות מזל כסיל שהוא המושך והמפתח הככבים · והרכון בזה לומ' האם יפעלו מה שיפעלו בתבואתיך: כימה הוא בפאת צפון והוא מזל מוליד קור · וכסיל הוא בפאת דרום הפך כימה · וי״מ על דרך זורק בהפך כלומר שתוכל להפך פעולות אלו הככבים שתקשר מה שיפתחו או שתפתח מה שיקשרו · ורז״ל אמרו כימה יש בו כנה גדולה ומקטרא לפירות וכסיל יש בו חמה גדולה ומכבשא לפירות ולזה אמר או מושכות כסיל תפתח שהוא מפיוח הפירות ומוכיאם ובשיל מושך

בין קשר לקשר · ואמרו שכסיל מפני כנתו של כימה כ״ש בפסוק עושה עם כסיל וכימה · ואמרו שכימה הוא זכב טלה · והתרגום אמר התקטור שירי כימתא או אשלי רכברין כסילא תשרי · פי' מערכות לשון קשרים והוא מלשון רז״ל שאמרו התיר ראשי מרכין שלהם שהוא חסר עי״ן ככתוב בלשון ארמית רכה״ רעב״ה ואיפשר שהוא מתהפך מלשון אעכדכו עטרות לי שהוא לשון קשירה כמו שפירשתי · וכימה הם הככבים רבים נקשרים זה בזה וכן אז״ל מאי כימה כמאה ככבי · וכסיל הם ככבים נפרדים זה מזה ונראה שלפי זה נקרא כסיל שהוא הולך תהלך הכסילים נפרדים זה מזה כלומר הכוית אותם לככבי כימה שיתקשרו ולא יתפרדו · וכוית לפתח שלשלאות כסיל המושכות אותו עד שנפרדו זה מזה · וזה הפי' נראה יותר נכון שהוא כענין התוכיא מזרות בעתו שיספר ענין כאת המזלות לא מעשיהם בארץ :

הֲתוֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם :

התוציא · י״מ מזרות כמו מזלות ואינו נכון אבל הוא ככב כך שמו וכן בכב״ פירשו מזל שהוא

ממזר הפירות פי' מזל יוכתב החכם ר' לוי ז"ל שזוה דרומי ובאקלים איוב לא היה נגלה כי אם מעט זמן ונסתר הרבה: ועיש · הוא ככב שמתקבצים אליו הרבה כבבים ונקראי' בניו וכבר פירשתי בפסוק עושה עש כסיל שהם ככבי' כפיניים הנגלים לעולם באקלים זה: על' כמו עש וכמהו ויבאו האנשים על הנשים. כליתר עש. בניה תנחה ותוליר אותם להניעם ברבונך · ויש בזה מדרש לרז"ל:

הידעת · הידעת החוקים שחקקתי בשמים כמו שכתוב חק נתן ולא יעבור: אם תשים משטרו· של שמים או של כל אחד מהחוקים האלה בארץ להביא קור וחום וקיץ וחורף ובאילנות וכיח האדמה כמו שאמרו אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנא' הידעת חקות שמי': משטרו· ממשלתו מלשון שוטר ומושל · וית מכתבו כלומר גזירתו מלשון שוטר מדברי רז"ל:

התרים · התקרא לעב בקול רם ועליו תצוה להוריד מטר מים כבירים שוטפים לכסות אותך ברבוי': שפעת· לשון רבוי כמו כי שפע ימים · שפעת גמלי' · ופרש"י ז"ל התקרדנ' העבים שפעת מים כמו אור חשך לא תראה · או שפעת מים של פיך יכסך מן השמים ושפעת גמלים התקררות העפר העולה מרבויים · ובן שפעת זסותי שפעת אני רואה · ועית תכסך כמשמעו · ואין צורך:

התשלח · היש לך ממשלה על הברקים שתשלח אותם וילכו על פיך אל המקום אשר תשלחם ·

מזרות ככבים נזורים ונסוגים אחור בכח גלגל הקפה כנגד טבעו · ועיש על בניה · והוא ככב גדול קיים מן הככבים אשר הם מן הכבוד הראשון או השני אשר סביבו ככבים רבים קטנים ואמר שאותו הגדול עם הקטנים לפעמים · תנחה· תנהל ותנחה אותם הככבים הנזורים להיטיב או להרע בהתחברו עמהם בעכס או במבט:

הֲֽתֵדַ֭עְתָּ חֻקּ֣וֹת שָׁמָ֑יִם אִם־תָּשִׂ֖ים מִשְׁטָר֣וֹ בָאָֽרֶץ׃

הידעת חקות שמים · האמנם ידעת סבת חקות הככבי' הקיימי' אשר עם היותם בגלגל אחד בערכו וחלק ממנו קבלת מהם מורה על טוב ויקבקם על הפכו: אם תשים משטרו בארץ · האמנם תכייר בשכלך איך ישפעו בשפלים הנפסדים בהיותם בתכלית המרחק וכמעט בלתי מתנועעים:

הֲתָרִ֣ים לָעָ֣ב קוֹלֶ֑ךָ וְֽשִׁפְעַת־מַ֥יִם תְּכַסֶּֽךָּ׃

התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך · הנה הקבלר בכמין שהמטר לא יבא בכל השנים על אופן אחד ולא יחזור חלילה לקץ שנים על אופן א' · וזה יורה שלא יהיה המטר מכח תנועת השמימיים בלבד החוזרת חלילה לפחות לקץ שני' מה · ועם כל זה יהיה המטר ברב השנים וברב חלקי הארץ על אופן מספיק למזון היושבים בם ולכן אמר התרים לעב קולך כלומ הנה

הנה לא היה זה בהשתדלותך אבל במכותי בהיותי טוב ומיטיב על החסר:

וַתְּשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ:

תשלחם ולאחר כיעשו שליחותך שישובו לפניך ויאמרו לך הננו אתאנו לך מזומנים למצותיך ורז״ל דקדקו מכאן שהשכינה היא בכל מקום שלא אמר וישובו ויאמרו לך שאין צריכין לשוב למקומן להשיב שליחותם וכתב

הרמבן ז״ל לא ידעתי לפרש למה החזיר ענין העב והברק ויש כי בהחלה אמר לו מענין המטר שלא כמסר לשליח כמו שכתוב הים למטר אב וכן אמר לו שאין לו בורא זולת השם ית׳ וזהו שאמ׳ מי פלג לשטף תעלה ועכשיו אמר שאין המטר יורד אלא במצות הבורא ית׳ והכונן שבתחלה אמר לו שפעולות המטר והעב והברק שהם לקיום השפלים להצמיח מוכח דשא הם ברצון הבורא יתברך הנמסך אחר חכמתו הנעלמת מבני אדם ובכאן הוא אומר שהאדם הוא חסר מאד ביחס אל השלימות של השם ית׳ עד שאלו הענינים ההוים בארץ הם במצותו ואין לאדם כח יכולת עליהם כלל וכל אלו הדברים אמרם האל ית׳ להוכיחו אחר היותו חסר מאד ביחס אל שלמותו ית׳ וית׳ איך הת״ר עצמו להטיח דברים כלפי מעלתו:

מִי שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה:

מי שת בטוחו׳ חכמה בבעלי חיים שבלתי מדברי׳ אשר טח משכיל לבותם מי שת בהם איזו חכמה אשר בה יברחו הכאן ונזלתם מן הזאב כאלו ידעו שהוא טורף אף על פי שלא ראו זה מעולם ויקרבו אל הרגיל לאביא המזונות או הרועה כאלו ידעו שהוא אוהב: או מי נתן לשכוי בינה שכוי מגזרת שכיות החמדה שענינו מבטי החמדה אמר הכח השכלי אשר באדם המביט ומעיין מי נתן בו בינה שהם המושכלות הראשונות אשר באמצעות יתבונן וישיג כל שאר המושכלו׳ הנקנו׳ גם האלקיות עם היותו קשה להשיגם גם שאין צורך מהם במדיניות כלל וכל זה יורה שהתכלית המכוון בזה הוא שיקנה זה הכח שלמות נכחי:

מי כמסך למעלה הידעת מי שת או הוא דרך שאלה בכעס מי שת בטוחות חכמה אכי או אתה וכן אנו יכולים לפרש כל אלו השאלות: בטוחו׳ פירשו המפרשי׳ ז״ל כליות כמו הן אמת חפצת בטוחות ונקראים טוחות על שהן טוחות בחלב אשר עליה׳ כמו הבית אשר הוא טוח מהסיר מלשון וטח את הבית והחכמה בכליו׳ כמו אף לילות יסרוני כליותי: ושכוי הוא הלב כי הוא המבין מלשון עברו משכיו לבב ולפי שהוא רואה ומשקיף על הנולד נקרא כן תרגום המשקיפה אסתכי ויש כי הוא מלשון במשכיות כסף שהן צורות חקוקות והלב המחשבות הם חקוקות בו וכן פי׳ התרגום מאן שוי בכוליין חכמתא או מאן יהיב לליבא בינתא ורז״ל אמר ר׳ שמעון בן לקיש כשהלכתי לכרכי הים היו קורין לתרנגול שכוי שנאמר או מי נתן לשכוי בינה וכן תקנו ברכה למי

שמשמע קול תרנגול ברוך שנתן לשכוי בינה · והוא תימה איך יקשר בענין ובתרגום ירושלמי יש תרגום אחר מאן שוי לכולייתא חכמתא או מאן יהיב לתרנגולתא ברא בינותא למקלסיה למאריה · כתב הרמבן ז"ל כי הכתוב מיחס החכמה אל הכליות להיותם מחשבות בלילה לדעת את בוראן כדרך אף לילות יסרוני כליותי · על כן חבר להם התרנגול המתבונן בשעות הלילה לקלס את בוראו כדרך הללו את יי' מן הארץ תנינים רמש וצפור כנף · זו בסוד פ' שירה · והנה הכליות יסרו את האדם לדעת את בוראו בלילה והתרנגול ילמד דעת כי ממנו ילמד האדם לקום חצות לילה להודות לו ית' ואין צורך לפי' החכם ר' לוי ז"ל:

מי · י"מ יספר לשון דבור כמו השמים מספרי' כבוד א' כלומר מי ידבר לשם ויכוס ויזהירם או יהיה יוכל כלו' מי יכוס לספר כבוד אל בחכמה · וי"מ לשון ספר זכרון לפי שהשמים מודיעים כבוד אל כמו הספר המחובר בחכמה · וי"מ לשון מספר כמו אספר כל עצמותי שמספרם הוא בחכמה שאלו לא היו על מספר זה לא היה העולם מתקיים · וי"מ לשון ספיר שעשאם כספיר וזה נראה יותר נכון: ונבלי שמי' מי ישכיב · המפרשים ז"ל פירשוהו על העבים שהם כנאדות מלאים מים · וישכיב כמו יוריד וכמהו שכבת הטל כלומ' יוריד מימיהם ואם זה על השמים עצמם שהם שוכבים זה על זה בחכמה כ פלא ה:

בצקת · זה הפסוק הוא נקשר למעלה כלומר מי עשה כן בתחלת הבריאה שיכן השם ית' עפר למוצק הארץ הוא המרכז שהוא עומד שם במכון ואז נדבקו הרגבי' ונעשה כדור הארץ · והרמבן פי' לענין העבים כי כאשר יוצק העפר ויותך למוצק המים אשר השכיב עליו אחרי כן ידבקו הרגבים מן החום והמטר:

התצוד · מעתה יתחיל ללמדו חכמו' בתזונות הבעל חי המורה על ההשגחה בחכמה ותבונה הפך

טענת

מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב׃

מי יספר שחקים בחכמה מי יספר תכין השחקי' הגלגלי' וכוכביהם בחכמת רב תנועותיהם: ונבלי שמים שהם גלגלי הקשה בגרם הגלגל: ומי ישכיב · ומי הוא שיצייר בשכלו באיזה אופן הם תקועים ומתנועעים בו' ובהיות כל אלה דברים בלתי טבעיים ועם כל זה הם מתמידים באופן שאין ליחסם למקרה · התבאר שהם מסודרי' כן בפעלת פועל רצוניי מכוין לא זולת זה:

בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ׃

הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא׃

בצקת עפר למוצק · הנה טבע כל א' מחלקי הארץ הוא שירד למוצק שהוא המרכז הנכב תמיד במקום א' בעצמו: ורגבים ידובקו' שלקי עפר ומזה היה מתחייב בהכרח שכל א' מהם ירד כפי האפשר לו כאשר לא ימנעהו מכירו מזה וכאופן זה לא

היה

שיה שם הר ולא מערה כלל רק היו
רגבי וחלקי הארץ מונחי' ומדובקי' זה
על זה על אופן כדוריי רחוק מן המקיף
אכל כר בשוה ואם היה הדבר כן
שתכוד ללביא טרף · הנה לא היה לו
ולשאר שחיות הטורפות מערה להחבא
ולתכא טרפם · וכן לא היה מעון ליעלי
סלע ולזולתם · אם כן היו המערות
וההרים נגד הטבע מסודרים לתכלית
מכוון מפועל רצוני :

כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב :

טענת איוב הטוען על האל ית' שהוא
מתנהג בשכחה ואכזריות חמה והתחיל
מהאריה שהוא מלך על החיות · ופי'
הר"מבן ז"ל התלמד ללביא לצוד טרפו
וערת כפירים תחבר לטרוף : חית ·
כמו חית פלשתים : תמלא · מן מלא
הרועים · עוד פי' אם תכוד להם אתה
טרפם ותמלא נפשם כי תרעב · והוא
הנכון · יאמר זה כי אריה לא יאכל תבן
כבקר ולא ירעה עשבי' ואם כן מי הוא
זה שיוכל לכלכלם בשר לולא השגחת
השי' ורחמנותו :

כי · כי בעת רעבונם יככפו
במעונותם · וישבו בסוכה
שעשו להם או בכל אילן לארוב שם עד שאכי מכין להם את אכלם בעתו וימצאו
בהמה לטרוף אותה ויאכלוה ולא ימותו ברעב :

מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל :

מי יכין לעורב צידו · הנה לקצת
בעלי חיים תכטרך השגחה
אישיית ופרטית כמו לעורב הקטן
שהוא מתפרנס מיתושים והם מזומנים
לו בעת שהוא צריך למזון · וכן ליעלי
סלע · יצטרך שבעת שתצטרך
המעוברת לילד יבא נחש ויכים את
רחמה כדי שיתרחב וזה בהיות תרחם
צר מאד כמו שהזכירו רז"ל :

מי · לפי הפשט הזכיר זה המין לפי
שהוא שחור ויותר נבזה משאר
המינים והוא עוף טמא · והשי' ברחמיו
משגיח ומרחם עליו · ורז"ל דרשו כי הוא
מרחיק ילדיו מפני שהם לבני' בקטנות'
והאל ברחמיו יתברך מוציא מצואתם
יתושים ובריר היוצא מפיהם יבאו
זבובים וידבקו בו ויאכלום והם
מתפרנסים מהם עד שיגדלו ויחזרו
לשחרותם והעורב מכיר אות' ומפרנס
אותם · ואמר כי ילדיו אל אל ישועו דרך
משל כאדם התועה על פרנסתו מכאן
ומכאן ועלתה שועתו אל האלהים
שבשמים כן היה הזמנת טרף אלו הילדים לא שישועו ויתעו :

הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר :

הידעת · יעלי סלע הוא אישטאכבוק
והיא חיה אין צורך בה
לבני אדם והשם ית' משגיח אפי' עליהם
כמו שפירשתי בעורב · ורז"ל דרשו כי
יעלי סלע היא שוכחת שתולדה ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול
ולדה לארץ וימות והקב"ה מזמין לה נשר ומקבלו בכנפיו : חולל אילות · לשון חיל

כיולדה ודרשו רז״ל כי האילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת בשעת לידתה והקב״ה מזמין לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח · וי״מ שהשם משמיע קולות ורעמים ויולדת וזהו קול יי׳ יחולל אילות · וי״מ כי אלו החיות יש להם צער לידה והולדות בצולים בדרך השגחה ורחמנות גדולה׃ דברי רז״ל הם יותר נכונים כי הם דברי קבלה ·

תִסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה׃

תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה׃

יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ׃

תספור · נסמך לפסוק שלפניו והזכיר שני דברים מלוי ירחים ועת הלידה לכפל לשון או הם שני דברים כי אפילו ספר ירחיהם אינו יודע עת הלידה כי לפעמים מקדימות ולפעמים מאחרות׃

תכרענה · לפי המדרש מתפרש זה הפסוק שאלו החיות כשכורעות לילד מתבקע הרחם שלהם ע״י הדרקון ויפירו כאביהן ותפלחנה אותם מעליהם ואחר כך יתחזקו בניה׳ וירבו כמו שפירשתי בפסוק אחר זה׃ תפלחנה · כמו תבקענה מן כמו פולח ובוקע בארץ · וכונה הלידה בלשון בקוע כמו ביבי בפעוני בקעו׃ חבליהם · כמו מכאוביהם מן חבלי יולדה · וי״ל כי הוא מספר השגחה והרחמי׳ אשר לש׳ עליהם כי כשכורעת לילד הם מבקעות ומכתתות ילדיהן מרב הכאב שיש להם כמו שהו׳ ידו׳ מהמקשה לולד שיש לולד צער גדול · והוכרכו רז״ל לומר בית הרחם אין בו משום רקוק איברים וזהו חבליהם תשלחנה שהם משלחות אותם על ילדיהן או יהיה תפלחנה לשון אריכות והתפשטות כמו והפלח פארות ואחר כן יתחזקו ביניהם ויבריאו בחמלת יי׳ עליהם ·

יחלמו · יחלמו לשון בריאות וחוזק כמו ותחלימני׃ כבר פרש׳ לשון בר ולחם ומזון וכן אמר התרגום יסגון בעיבורא · ורז״ל ורא״ה ז״ל פי׳ לשון ברירות · וי״מ מתרגום חוץ ברא · כלומר בשדה · והרצון שאחר זה הנער הם מתחזקים וגדלים מעצמם ולא יצטרכו לגדול אמם עד שהם יוצאים מאכלם ולא יצטרכו לשוב אליהם כי מזונם נמצא להם בכל מקום וזה מיתרון החמלה וההשגחה׃ ירבו · לשון גידול מן אשר טפחתי ורביתי׃

תכרענה · מרב צער מפני צרות הרחם · ובזה ילדיהן תפלחנה · יוצאים הבנים כמו בוקעים הרחם ובזה הם מעונים ונרכאים מכל מקום יחלמו בניהם · ויהיו בריאים תכף והנה לכל אלה לא יספיק סדר כללי כי לא יקרה סדר הפרטים על אופן כולל לכלם ולא בזמן אחד אבל תהיה בהכרח אחזו השגחה פרטית במכות מסדר רצוניי פועל לתכלית׃

מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת

מי · הפרא הוא מין חיה לא יקבל עליו עול בין אדם ואמר השם׳ לאיוב

עָרוֹד מִי פִתֵּחַ׃

שי שלא פרא חפשי · הנה בקצת ב״ח המוכנים לעבודת האד' כמו השור והחמור יחשוב החושב שהיה זה בהשתדלות אנושי והנה על הפך זה יעיד כי אמנם נמצאו בין חיות הבר מיני בעלי חיים אשר צורתם וטבעם הוא כמו תמונת וטבע אותם המשרתי' לאדם ומכל מקום לא יוכל האדם בשו' פנים להכניעם לעבודתו כמו הפרא שהוא חמור הבר והראם שהוא כתבנית שור אוכל עשב ולא יוכל האד' להרגילם לעבודתו בשום פנים · ומזה יתבאר שהיו אותם ב״א המשרתים לאדם מוכנים לזה במכות מסדר לתכלית מכוון מאתו׃

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עֲרָבָה בֵיתוֹ וּמִשְׁכְּנוֹתָיו מְלֵחָה׃

יִשְׂחַק לַהֲמוֹן קִרְיָה תְּשֻׁאוֹת נֹגֵשׂ לֹא יִשְׁמָע׃

יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרוֹק יִדְרוֹשׁ׃

לאיוב אם ידע מי שחררו ושלחו חפשי וכן אם ידע מי התיר קשרי העול מצואר הערוד שלא יאסרנו האדם לחרוש חריש: ערוד · הוא חמור הבר ודומה לחמור ורז״ל כדי שיכיר בין חמור לערוד · ותרגו' פרא הוא ערודא וכן במדרש תלים מונה אותם עם הדברים הכפולים כמו משפטי ודיני · עצמיו גרמיו · וא״כ הפסוק הוא כפול:

אשר · תשכן זו החיה הוא במדבר ארץ מלחה לא תשב ואין שם בבן אדם לגדלו בישוב שאינו מקבל מרות בני אדם:

ישחק · כשהקריה היא הומה מקולה לא יחת אבל ישחק להמונה · והנוגש המשמיע קול שאון לא ישמע אליו ולא יפחד ממנו · וזה להיות רחוק מהיישוב ונקשר עם אמר שמתי ערבה ביתו או להיות לבו אמיץ ונקשר עם מי שלח פרא חפשי: תשואות · לשון שאיה כמו שאון · או ירצ' תשואות נוגש לא ישמע שאין לו מושל: יתור · יתור הוא שם מן ויתורו את ארץ כנען · והיו״ד נוספת על משקל יקום יבול: ירוק · הוא שם התאר וחסר המתואר כלומר מקום ירוק · ואמר כי הפרא הזה אינו דורס כמו האריות אלא רועה העשבים כבהמות הביתיות · ויש בהטרפת מזונו פלא והשגחה גדולה לפי שאינו תחת ממשלת בני אדם כבהמות הנזונות מהעשבים אבל הוא מתרחק מהיישוב הרבה והוא עצמו תר ומחפש בהרים אחר מרעהו ודורש אחר כל מקום ירוק והשי' מכין טרפו ומזונו שם כן פי' החכם ר' לוי ז״ל ונכון הוא:

הֲיֹאבֶה רֵּים עָבְדֶךָ אִם־יָלִין עַל־אֲבוּסֶךָ׃

היאבה · רים כמו ראם והיא חיה גדולה כפרה דומה לשור שיש לו קרנים והוא רימון · ולפי שדומה לשור אמר התוכל לעבוד בו כמו עבודת השור · ולפי דעת החכם ר' לוי ז״ל זכר זה לענין מזונו כמו הענין בפרא וכמו שפירשתי : עבדך · כמו לעבדך · כלומר

לעבור שדך : אבוסי הוא מקום אכילת הבהמות: אם ילין על אבוסיך כמו השור שיהיה כזון מתחת ידך :

הַֽתִקְשָׁר־רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ אִם־יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ :

התקשר· ואם לא ירצה לעבור אותך ברצונו התכריחנו אתה לקשרו בעבותו שיקצור ויחרוש עמך בתלם· בית בתלם משמשת לשנים בתלם בעבותו· נקצי החרישה נקראו תלם כמו שפי׳ ביחד תלמיה יבכיון: ישדד· הוא תקון פני קרקע אחר החרישה לכתום הרגבים ולהשוות הקרקע כמו יפתח וישדד אדמתו והוא מענין שדה כי שדה ושדד שני שרשים בענין אחד : עמקים· מקום שדות: אחריך· כלומר אחר מכותיך או הוא כמשמעו כלומר שתחרוש אתה ויבא הוא אחריך לשדד העמקים : עבותו· הוא חבל· או יאמר אחריך שיכלת מהשדה והוא ישאר אחריך משלים מכותיך : שיאבה רים עבדיך· הרי״ש בכ״רי שתקשר רים בח״רק והסימן ושכן חררים :

הֲֽתִבְטַח־בּוֹ כִּי־רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ :

התבטח· התבטח בו כאדם הבוטח בשורו אשר רוב תבואות בכחו ותעזוב אליו מה שיגעת בשדה שיביאנו אליך בבית· כן פירשו המפרשים ז״ל· ולי נראה כאדם האומר יש לי מי שהוא יגע בשבילי ואני אבטח בו שלא אצטרך ליגע ועזבתי אליו יגיעי כי הוא יגע בשבילי :

הֲֽתַאֲמִין בּוֹ כִּי־יָשׁוּב זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף :

התאמין· ענין זה כפסוק שלפניו כי אחר הדיש אדם משיב הזרע בבית ואוסף הגרנות :

כְּנַף־רְנָנִים נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה :

כנף· רננים הוא עוף ששמו כן· ורז״ל פיר׳ שהוא בר יוכני שכשהוא מעופף הוא מכהה גלגל חמה· ובעלי הפשט פירשו ששמו כן מפני שהוא מרנן במיני רננים הרבה וי״מ שהוא טווס הנקרא פאון בלע״ז שהוא מתעלס בכנפיו והראשון יותר נכון· ופי׳ הפסוק אתה נתת לרננים הנעלסת והשמחה כנף ונתת אברה והוא הכנף מן ישאהו על אברתו· ונוצה של חסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כמו שכתוב גם חסידה בשמים ידעה מועדיה כן פירשוהו· ולי נרא׳ שהענין הוא נמשך לשופו שמספר אכזריות העוף הזה על בניו והש׳ משבית ומרחם עליו על דרך הפסוקים הקודמים:

כנף רננים נעלסה כי השם אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה· הנה יש קצת מיני עופו׳ אשר אין להם חלק באותה החכמה הטבעית שהיא להשמר מן המזיק ולא בבינה להשתדל לגדל הבני׳ ולשמרם כמו שהוא בטבע שאר מיני ב״ח וזה כמו כנף רננים :

כי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּיצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם ׃

בי · תעזוב לארץ ביציה ותשכח כי רגל תזוריה · שהיא תנחת ביציה במקום מגולה ולא תקפיד שיעברו העוברים וידרכו עליהם וישפידום ובזה · כעת במרום תמריא תלעג לסוס ולרוכבו · ולא תקפיד שידרכו על ביציה באופן שהיו אובדים ויפקד המין לולי השגח׳ פרטי׳ מכודרת ואת פועל רצוניי לשמור בני כל פרטי מהם מן המזיקים ׃

כי · יש שהוא חוזר אל החסידה כלו׳ הנה שמחת הרננים הוא לשבת יופי נוצתה אבל שמחת החסידה הירע׳ מה היא שבתה אשר לרוב שמחתה היא שוכחת ביציה לארץ ואינו נכון · והנכון שהוא מספר טבע זה העוף ואין הכרע אם חוזר אל רננים או אל החסידה · והנכון שהוא חוזר ל׳ שניהם וזהו טבעה שאינה עוכבת על בניה ואינה מחממת אותם אלא שיולדת במקום העפר ונכנה הביצים והיא מתרחקת מהם והם מתבקעים מאיה׳ ויוצא האפרוח מהם וכן ספרו לנו שהוא מנהג בת היענה וכן ראינו כי

תנח השיל ביציו בקרקע באביב ובחום השמש בקיץ נתבקעו ויצאו מעיר
עשב הארץ ותזיקו הרבה כמו שנזכר ביואל ׃ תחמם · על משקל תפקד תשבר ·
ואין המ״ם האחרונה כמ״ם הכנוי רק מ״ם השרש ׃

תִשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ ׃

ותשכח · ואינה כשאר העופות המרחמי׳ על ביציהם ומשמרים אותם מדריסת רגל האדם אבל היא שוכחת אותם כאלו שמונים
בעפר ואינה חוששת אם רגל אדם תזור ביצתה ותבקענה ׃ תזורה · לשון
ועיכה כמו ויזר את הגזה · ותי״ו תזוריה הוא כנוי הרגל שהוא לשון נקבה והוא
שב אל הביצה כלומר תזור הרגל ביצתה וכן תדושה תדוש חית השדה העוברת
ביצתה ׃

הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְלֹא־לָהּ לְרִיק יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד ׃

הקשיח · בכל זה הענין הוא מזכיר אותה לשון נקבה ע״כ י״ל· כי הקשיח הוא חסר המקשיח · וי״ת
שב אל האל· ויותר נכון שוב אל לבה והטעם תתאכזר על בניה כי לבה הקשיח
אותם· וכן תקשיח לבנו מיראתך ואין להם חבר ב׳ והאב״ע ז״ל פי׳ ללא לה כאלו לא
היו שלה ולא יבא הכפל יפה לפי פירושו · ע״כ פי׳ הר״מבן ז״ל הקשיח לבה את
בניה ועזבה אותם לאחרים ויגיעה ג״כ עזבה לריק בלי פחד שתפחד ותדאג
שתיגע לריק ותלד לבהלה ׃

כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ בַּבִּינָה ׃

כי · ומה הסבה אשר לא תחוס לאפרוחיה או ביציה שישפדו לפי שאין לה דעת ולא תבונה
כשאר

כשאר העופות שמרחמים על אפרוחיהם : השה · כמו כי השני אלהים ופרשו נשה כלומר השכיח אותה · ולא חלק כלומר ולא נתן לה חלק וכאלו אמר ולא חלק לה חלק בבינה :

בָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ :

בעת · את תמריא תגביה ואין לו רע בשרשו · ואת לשון פשוט כי השפיטיות משבהשו׳ קרואי׳מריא ס ובלשון רבותינו ז״ל אין ממרין את העגלים או הוא מלשון את מוראתו בנוצתה כלומר תמלא הזפק וענין הפסוק לומר כי היא תגביה עצמה כל כך ומטירדת עם הציפית לשביע מאד עד שמרוב גבהה לא תירא לרוכב הסוס ותשחק עליו כי לא יוכל אליה לכוד אותה בסוס התבולה בעולם · ואמר זה לאכזריותה על בניה שתניחם בארץ ואיה תעיף ברקיע השמים ולא תחום אליהם הפך העופות הרחמנים כמו שנאמר כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף יפרוש כנפיו יקחהו ועם כל זה הם נשמרים בהשגחת השם ית׳ ורחמנותו עליהם וכן פי׳ החכם ר׳ לוי ז״ל :

הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה :

התתן · הזכיר ענין הסוס לפי שיש בענייננו זרות גדולה אשר תורה על השגח׳ עליו להצילו מהמלחמו׳ עם היותו נכנס בהם בסכנות עצומות כן פי׳ החכם רבי לוי ז״ל ונכון הוא · יאמר השם אתה נתת לסוס גבורה שהוא מתגבר במלחמה תכלית ההתגברות כמו שיזכיר ואם אתה הלבש׳ צוארו רעם ורעש כשהוא מזויין ומלובש שהוא מרעיש ומרעימו לטבעית אנשי המלחמה : רעמה · הה״א נוספת והוא כמו רעם שרים וענייננו ענין רעש ורעש · ואמר התלבש עם הלבוש שמלבישין אותו במלחמה והוא מתנאה בלבושו או בא על דרך גאות לבש והוא דרך משל והזכיר הצואר כי גאות הסוס נראית בצוארו בהגבהתו והפלתו וגורתו :

התתן לסום גבורה · הנה הסוס המוכן לאדם ליום מלחמה בגבורתו ואומץ לבבו האתכם יספיק הסתדלות׳ לתת לו הגבורה ואומץ הלב הנמצא בו באופן שיאהב המלחמה ולא יירא את כלי זיין של מנגד · ובהיות שלא יספיק השתדלותך בזה התבאר שהיה טבעו מסודר באופן זה לעבודתך בתכונות מסדר רכוביו מכוין :

הֶתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה :

התרעישנו · האתה נותן לו כח להרעים סביביו כמו הארבה אשר הוא מרעים האויר בריבויו · או אתה עשית שיהיה הקול היוצא מנחיריו מפחיד ומאיים בני אדם : נחרו · מן נחרת סוסיו : הוד הוא חוזק לפי מקומו · או הוא כמשמעו כי הקול שהוא הוא הוד והדר לסוס כמו כסים הורו במלחמה · ואת אותו מוכרת כלומר נחרו הוא הוד ואימה והכל הוא ענין אחד :

יחפרו בעמק וישיש בכח יצא לקראת נשק ׃

יחפרו · יחפרו סב אל כלל הסוסים · או הסי׳ רגליו והוא הנכון · ובלשון ערבי נקראו רגלי הסוס החופיר · יאמר כי הסוס לרוב מרוכתו יחפרו רגליו בעמק אחר שולא ברגליו · וישיש ויגיל בכחו כי רב כמנהג הגבורי׳ המתהללים בגבורותם · ויבא במרוצה ושמחה לקראת כלי המלחמה ולא ירך לבבו כלל ׃ נשק · הוא כלי זיין מן ישק כל עמי ׃

ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב ׃

ישחק · למה שאמר מפחד ממנו ישחק וילעג לאותו פחד · ולא יחת ויסבר ויחלם לבו מקול המון המלחמה ולא ישוב אחור מפני כל חרב ׃

עליו תרנה אשפה להב חנית וכידון ׃

עליו · תרנה הוא לשון השמעת קול מן ותעבור הרנה כי רנן ורנה הם שני שרשים בענין אחר כמו זכה וזכך ׃ אשפה · הוא הכלי שמשימין בו החצים ׃ להב · הוא הברזל שבחנית כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב ונקרא כן לפי שהוא מלוטש ויוצא ממנו להב כמו למען היה לה ברק מורטה · חנית וכידון הם מכלי הזיין · וענין הפסוק יאמר כי הוא סבת השמעת קול אלו הכלים לעמו׳ בעולתם כי רוכבו מתנאה ומתגבר לסבת חוזק וגבורתו של סוס ׃ עליו · כמו בעבורו · וי״מ תרנן ותגיל האשפה · כי הקול המשמיעים אלו הכלים הוא אליו כ לכהלה ורנה כי לא יפחד מהם ואיפשר לפרש עליו תכעק האשפה ולהב חנית וכידון יבא עליו וסמוך לו ולא יפחד מהם כלל ׃

ברעש ורגז יגמא ארץ ולא יאמין כי קול שופר ׃

ברעש · י״מ יגמא ארץ לשון הגמיאיני מעט מים · כלומר לרוב קלות מרוכתו דומה כאלו הוא בולע הארץ · ורמ״ז ז״ל פי׳ לשון גומות כלומר חופר בפסיעותיו · והחכם ר״א פי׳ לשון פסיעה מן מגמת פניהם קדימה והראשון יותר נכון · יאמר כי בהרעשה וכעס הוא יוצא למלחמה במהירות וקלות · וכל כך הוא שמח ללכת למקום המלחמה כי לא יאמין כי קול השופר שתוקעים במלחמה הוא אמת ׃

בדי שפר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה רעם שרים ותרועה ׃

בדי · יאמר כי לא יאמין בקול השופר מרב שמחתו עד שיראנו ואז בדי שופר יאמר האח · ומלת האח תאמר על השמחה כמו האח ראתה עינינו · ומלת בדי היא מיותרת כמו בדי ריק כלומר בשופר · או הוא כמשמעו כלומר ברבוי שופרות ׃ והראשון

והראשון כבון · ומרב שמחתו למלחמה הוא מריח ומרגיש אותה מרחוק ומרות רעם שרים שמריעים במלחמה ומריע תרועת מלחמה :

המבינתך · יש במקצת עופות ידיעה ללכת במקומו' הנאותים להם לקיום מינם וזה מיתרון ההשגחה השם יתבר' ורחמנותו עליהם והזכיר הנץ לפי שהוא עוף דורס שאפי' בדורסים המזיקים תראה בהם ההשגחה · וי"מ אותו אישפרוויר · וי"מ פאלקון שקורין אותו בלע"ז הלמון ומעאל · והלשונות הם קרובים · וכן פירשו הרמב"ן ז"ל בחירושי אלין · יאבר כמו יעוף מנזירת באברתו יסך לך והוא כמו יפרוש כנפיו · והנה הדרום הוא חם ובימי החורף זה המין הולך מהצפון אל הדרום כי לא יתקיים בצפון לרוב הקור · וים מדרש שזהו מלאך דומה לנץ מעכב כשיבת הרוח דרומית בפרישת כנפיו שלא תחריב העולם :

הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן ׃

המבינתך יאבר נץ · הנה הנץ בסוף ימי הקיץ בורח אל ארץ הדרום אשר שם חום כאלו ידע הקור העתיד ויברח ממנו וזה לא יעשה בהסתכלותך שתודיענו העתיד לבא אבל הוא בהשגחת וסדר מסדר רצונו שיודע זה נתן בו טבע לברוח ממנו שלא יזיקהו :

אם · והזכיר הגבהת הנשר כי היא שבת הזמנת טרפו ומזונו כמו שיזכור אחר זה לרב ההשגחה והמלה שים לאל על תיכו · אין בכל העופות שיגביה עוף כנשר · ואמר השם יתבר' לאיוב האם היה זה על מאמרך שיגביה נשר ושירים קנו כדי שימצא טרפו וטרף בניו בשבת זה הגובה :

סלע · איכו מקנן בפתחים כשאר העופות אלא בשן סלע כלומר בגובה הסלע וחדודו · ושם הוא מלונו : מצודה · הוא הסלע הגבוה שהוא כמגדל כמו יי' סלעי ומצודתי ומפלטי לי

אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ ׃

סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה ׃

אם על פיך יגביה נשר · וכן הנשר הירא מן המורים בקשת אז זולתו כושא בניו : על שן סלע ומצודה · שאין אדם כמצא שם :

משם · ושבת גבהו הוא כי מהמקום הגבוה הוא רואה למרחוק ומשם הוא יתר אחר האוכל : חפר · כמו ויחפרו לנו את הארץ · ונקר' כן לפי שהוא כחופר מטמון :

מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ ׃

משם חפר אוכל ומשם יביט למרחוק לתור טרף למזונו ואיזה דם

לאפרוחיו שאיכם יכולים לאכול הבשר · ומכל אלה התבאר שיש בשפלים השגחה פרטית

פרטית גם בבעלי חיים בלתי מדברים בפרט כאשר תהיה ההשגחה באישיו
הכרחים לקיום מינו המכוון כמו שתהיה באישי האדם אשר בכל אחד מהם נמצא
שכלית אישיי ככבר כפי בחירתו הפרטית שראוי שתהיה השגחה פרטית באישיו :

אוהב משפט

ואפרחו יעלעו־דם ובאשר חללים שם הוא :

ואפרוחיו · וסבת גובה הקן הוא כדי שאפרוחיו יבלעו דם כי משם יראו החללים ויעופו שם · או ירצה לומר שהאב מביא להם מה שרואה מרחוק : יעלעו · יבלעו · כמו ושתו ולעו · ויש לרז"ל מדרש מפסוק אם על פיך יגביה נשר עד סוף המענה דורשו על אהרון הכהן בעבור יום הכפורי' ואפרוחיו יעלעו דם זו מיתת נדב ואביהוא אחר כל הכבוד הזה :

ויען יהוה את־איוב ויאמר :

ויען · אחר שענה אל המענה הראשון מן הסערה ואיוב שתק חזר ודבר עמו ולא מן הסערה כי בקול דממה דקה כדי שלא יאמר איוב כי הסערה בעתה אותו ולא יכול להשיב כמו שאמר ואימתך אל תבעתני · ואמר לו הרב עם שדי יסור וגו' :

הרב עם־שדי יסור מוכיח אלוה יעננה :

הרוב · פרש"י ז"ל יסור לשון שררה כלומר האם יתגבר האדם לריב עם שדי · מוכיח אלוה יבא להתוכח עמו · יעננה תוכחתו וטענתו : יעננה · שב אל התוכחת שהיא בכח הפועל כמלת מוכיח וכן וברך ולא אשיבנה כלומר וברך ברכה · והחכם ר"א ז"ל פי' הדרך מוסר הוא שיריב האדם עם שדי · איוב שבא להוכיח השם למה לא יעננה על זאת : יסור · שם על משקל כבור : הרוב · מקור כמו הרב רב עם ישראל ונכון הוא · והרמב"ן ז"ל פי' האם המריב עם שדי ייסר אותו על דבריו אלה ויוכל לומר שאינם הגונים · ואם המוכיח לאלוה יענה על זאת · והענין כי איוב שהוא רב את יוצרו ומוכיח אותו למה לא ייסר אותו על דרכיו עתה אשר ידעם יאמר לו אם הם ישרים אם לא ולמה לא יעננו על התשובה הזאת : יסור · עתיד מן הקל והוא יוד אותן וזרנגם לאחרון יוד השרש כמו אבוא מזיבא ואברך בבטן מן יברך · ויש פירושים אחרים בלתי נכונים בפסוק זה :

האל ית' הרוב עם שדי יסור האמנם ראוי מי שלא ידע את טעם פעולת הא' ית' ידע שיוכל לעשות כל דבר אל נכון · שיעיז פניו לריב עמו כמו מייסר את העושה שלא כשורה · מוכיח אלוה · ומי שיעיז פניו לזה · יעננה · האמנם יוכל להשיב על אחת מאלה שאמרתי :

ויען איוב את־יהוה ויאמר :

ויען · לפי שאמר לו השם שראוי לו להשיב ענה אותו ··· ונראה

שהוא מדרך המוסר לעבד שלא לענות על ריב המלך עד שיגער בו ויאמר לו ענה בי וזהו התכללות לעבד כי ישיב על תוכחתו לומר ברשות האדון עשיתי :

הֵן קַלֹּתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי׃ אַחַת דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף׃

הן · קלותי לשון קלון אף על פי שאינו משרשו כי שרש קלותי קלל · ושרש קלון קלה וכן זכה וזכך שני שרשים בענין אחד · ובכלל כל לשון קלון הוא מענין קלות · כמו שכל לשון כבוד הוא מלשון כבדו׳ כי הנכבד כבד בתנועותיו לעומתם כראוי והפך בקלה שהוא ממהר במעשיו · ואמר איוב כי להיותו נקלה ביחס אל רוממות השם ית׳ אין לו פה להשיב : למו פי · כמו לפי · והנה איוב קבל דברי השם ית׳ והודה כי לא יתכחש עמו כמו שעלתה בדעתו כפירה זו :

אחת · בעלי המשפט פירשו דברה אחת דברתי או פעם אחת דברתי ואין לי פה להשיב לענות עוד : ושתים ולא אוסיף עליהם והענין מעט דברתי ולא אוסיף עוד · כלומר כי אחר שהתלונן על השם ית׳ לא יוסיף עוד להתלונן כי קבל דבריו · ועל הדר של אומרים פירשו אחת דברתי באמרי אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה ושתים באמרי אך שתים אל תעש עמדי · ועל דרך זו י״ל זה כנגד שתי הטענות שהיה טוען איוב כנגד השם יתברך בייסוריו כמו שפירשנו במה שקדם בעזרת הגואל והגוזר יתברך ויתרומם :

איוב יב · הן קלותי · אף על פי שעדין לא התרתי ספקותי בענין רשע וטוב לו כמו שקרה לדורות המבול · מודה אני שדברתי בקלות דעת כנגדך שהיה לי להיות מסופק ולא להחליט המאמר לדוני כנגד המיטיב לכל : ובזאת לא אענה ושתי׳ ובשנית שהיתה אבלי דעת שתי רשוי׳ לא אוסיף · שהודעתני שכל המציאות מסודר לטוב ואם כן לא יקרה קלקול זולתי בבחירה האנושית :

וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן סְעָרָה וַיֹּאמַר׃

ויען · איוב קבל דברי השם ית׳ אבל לא התודה על חטאיו בהתרישו נגדו ית׳ על כן ענה אותו מן הסערה כבראשונה אלא שאינה קשה כראשונה שלא לבעת אותו · ולזה נכתב כאן בלא ה״א הידיעה כי ה״א הידיעה בסערה מורה גודל כלומר הסערה הגדולה הידועה · ויש מדרש שהשם ית׳ כמכנס שכינתו בין שערות ראשו ועניהו משם כמו שדבר עם משה מבין שני הכרובים · ומדרש אחר מאות׳ שערה של שטן שהשעיר גופו ומנא לן דאקרי שערה דכתי׳ רוח סערה עושה דברו · ובמענה הזה הוכיחו על הרשיעו משפט השם ית׳ כי במענה הראשון לא הוכיח אותו על זה אלא שלמדהו דרכי רחמי השם ית׳ ואחר שהודיעו זה וקבל דבריו היה לו לבקש מחילה ולהתחרט על התרישו בעת ייסוריו · ולפי שלא עשה

ן הוכיחו ואמר לו האף תפר משפטי · והודיעו ענין בהמות ולויתן להורות על
עוכם גבורת השם ית' אשר יתחייב לאדם שיודע זה מגבורתו שיבוא מורך בלבבו
את מוראו ויירא כי הוא אל בארץ ונורא על כל סביביו · כן נראה לי הקשר
אלו הענינים והפסוקים יורו על זה :

אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני :

האל ית' אזור · כא כגבר חלציך · כי אומתי לא תכעתך :

אזר · יתפרש כראשון :

האף · כל כך גדל דעתך עליך עד שעל אחרי שתיאה התרעומות להפר משפטו ולהרשיעו כדי שתטהר כדיק · וזהו יותר קשה שבדברי איוב שהוא אומר שהשם יתבר' היה מתנהג עמו באיבה ואכזריות חמה ושטף אף כמנהג בני אדם הרשעי' : האף : כמו הגם : תפר משפטי · תבטל אותו לומר שאינו משפט צדיק · והמפרשים ז"ל דוחקים עצמם שאמר לו השם ית' זה על מה שאמר השם אחת דברתי וגומ' כי הבין מדבריו שהוא מחזיק ברשעו וכבר פירשתי הענין יפה :

האף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק :

האף תפר משפטי · האמנם אף על פי שתפר משפטי בענין רשע טוב לו : תרשיעני · ראוי שתרשיעני ואעשה לך עול : למען תצדק · באזני כל שומע · ולא תפשפש במעשיך :

ואם זרוע כאל לך ובקול כמוהו תרעם :

ואם · זרוע כאל לך · והודיעני גם כן אם היה לך כח אלקי :

ואם · הרצון בזה כי לא יאות להוכיח שום נמצא על פניו לומר שהוא מתנהג בעול אלא מי שיש לו גבורה לעמוד כנגדו להלחם בו לבטל דבריו ואם כן אתה המרשיע היש לך זרוע נטויה כמוני להלחם בי עד שאודה לתוכחתיך ואם יש לך כח להרעים כמוני שאני מרעים העולם בקולות וברעמים חזקים :

עדה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש :

עדה · כא · כשיור מחשבתך : גאון וגובה · ותלבש · הוד · מלכו' · והדר · של מורא על זולתך :

עדה · כקשר למעלה שאם זרוע כאל לך עדה נא ולבש גאון וגובה כמוני שנאמר ה' מלך גאות לבש · ותלבש הוד והדר שיש לך זה הגאון וזה הגובה הוד והדר כי הגאון הוא הוד לגבורים וקלון לחלשים ואם אתה גבור כמוני הגאון שיהיה לך לבוש הוד והדר כדרך ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת : עדה · לשון קשוט מן הורד עדייך :

הפץ · וכאשר תלבש הגאוה פזר עברות אפך להראות כעסך · ואת אפך כי באף יראה הכעס וכן אמר התרגו' רוגזי רתחך והשפיל בכעסך כל גאה שתראה כי כן אני עושה בגאותי כאמרו אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים :

ראה · הענין כפול כמנהג המליצו':

והדוך · אין לו רע והוא כמו רמוס או הוא לשון או דכה במדוכה :

תחתם · כמו במקומם או הוא תחת הארץ אשר ברגליהם והראשון יותר נכון :

טמנם · כל זה הרדפת המליצה בהכנעת הגאים : חבוש · מגזירת לא אחבוש · ובעפר הוא שעפר הטמון · והענין כפול כלומר אסור אותם במקום טמון כמו טמנם בעפר :

וגם · כאשר תושיע לך ימינך בהשפילך הגאים גם אני אודה לפניך שחטאתי לך ויהיה אודך מן ומודה ועוזב ירוחם · כן פי' החכם רבי אברהם ז"ל או פי' גם אני שאני אל אודה אותך ואשבח לפניך כאשר יודו לפני האלהים כי אם תוכל להשפיל הגאים יהיה לך זרוע כאל וראוי שיעבדוך ותהיה לאלהים כן פי' הרמב"ן ז"ל והוא יותר נכון והוא כמו גם אני אודך בכלי נבל וגו' · ו"ת אודך אודה לך שאתה גבור :

הָפֵץ עַבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ ׃

הפץ עברות אפך · שלא תפעל מתוך כעס ותקף :

רְאֵה כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם ׃

ראה כל גאה והכניעהו והדוך רשעים · ביאר במאמר שתשפיל כל גאה ותדכא את הרשעים תחתם · במקום חטאם :

טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן ׃

וְגַם־אֲנִי אוֹדֶךָּ כִּי־תוֹשִׁיעַ לְךָ יְמִינֶךָ ׃

טמנם בעפר יחד · הנה תמשכנה מזה שתים רעות · הראשונה שתטמנם בעפר יחד ותחריב העולם : שנית פניהם חבוש בטמון · שתחבוש ותעכור מגמת פניה' ורצונם הבחירי' בטמון שלא יעשו רצונ' ובא רת' מאחית ירא' העיקר ובהסירך את הבחיר' תסיר את התכלית המכוון מאתו והוא שיהיה האדם דומה ליוצרו בלכתו בדרכיו בבחירתו בלתי שום אונס ומכריח : אמנם גם אני אודך · בהכרית הרשעי' כי תושיע לך ימינך · כאשר תושיע את עולמך מיד הרשעים שמקלקלים את המכוון מאתך וזה יהיה כאשר יזיק הרשע לצדיק גמור שהוא תכלית מכוון במין האנושי כי זה כל האדם וכן אעשה אני בזה כמו שאמרתי מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם · וכן כאשר ירבו קלקול בישוב ואין דרך להמלט מקלקולם זולתי בהענישם והכריתם כאשר היה בענין דור המבול וסדום ומצרים וכנען וזולתם וכן עשיתי אני בסדר המציאות שהרחקתי

ותסובב את כזה שתקיפים אשר אין
וך לבני אדם להמלט מהם :

הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי
עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכֵל :

הנה　　נא בהמות · שהוא מין חיה
תקיף מאד · אשר עשיתי
עמך · ביבשה · חציר כבקר יאכל ·
עשיתיו שיהיה בלתי טורף :

הנה · ואחר אם תוכל לנצח בבני
אדם הנה אכלך לפניך
בבריאים שאינם מדברי' שנים ביבשה
ובים נגד עמך התוכל להם ויזכיר
בהמות שביבשה ולויתן שבים וזהו
עמך כלומר שאינם בשוכני השמים
אלא בשפלים כמוך · וי"מ בהמות שם
כולל לכל הבהמות שדי ולויתן שם כולל
לכל התנינים הגדולים · וי"מ בהמות
שם בהמה אחת גדולה ואוכלת חציר

על כן אמרו שהוא הפיל וכן לויתן שם דג גדול · והנכון מה שזכרו רז"ל במדרש
י בהמות בהמה אחת גדולה רועה אלף הרים בכל יום הנבראת מששת ימי
בראשית ולא מתה וכן לויתן דג גדול בים נבראת מששת ימי בראשית ומלך
העולם עתיד לעשות מהם סעודה לצדיקים והפסוקים הם נאותים למדרש
קבלתם אמת היא : חציר כבקר יאכל · כי אינו טורף שיהיה לך פחד ממנו
מפני זה כי מאכלו מאכל הבקר והכאן לא מאכל הרובים והאריות : חציר · הוא
עשב כמו מכמית חציר · וים חציר שהוא פרט לכרתי כמו את החציר ואת
הבצלים ואת השומים :

הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאוֹנוֹ
בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ :

כחו　במתניו לרוץ באופן שלא יועיל
לנוס מפניו :

הנה · מפני שהבהמות חלושות
במתניהם ובטיבורם
יותר מבכתפיהם אמר על הבריה
הזאת שיש לה כח גדול אפילו במתנים
ובטבור : אונו · כמו כחי וראשית אוני :
בשרירי · הוא הטבור מן לא כרת שרך :

יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו
יְשֹׂרָגוּ :

יחפוץ　זנבו כמו ארז · באופן שיוכל
להלחם גם בזנבו :

יחפוץ · י"מ יחפוץ בכבד כמו יחפוץ
[illegible] בזאת כי הם מתחלפים
בהרבה מלות יעלוץ יעלוז בעקה זעקה
כלומר יניע בקלות ובחפוץ זנבו שהוא
גדול כמו ארז ולא תכבדי עליו תנועתו · וי"מ מלשון חפץ כלומר יעשה בו תנועות
כחפצו או יאמ' שאינו קץ בו אבל יחפוץ אותו אף על פי שהוא כמו ארז שיש בריות
שיקוצו באיבריהם כשהם גדולים יותר מדאי כמו האילים השמנה לבבם והכתר
והשער לבעליהם אבל זה להיותו חזק לא יקוץ בו אבל יחפוץ אותו : פחדיו · הם
האשכים מתרגום מרוח אשך מריץ פחדין · יאמר כי גידי האשכים הם גסים
ומרובים משתרגים זה מזה כשריגי האילנות · וזה מורה על הגבור' והתוקף · פא"
פחדיו פתוחה · ואיפשר לפרש פחדיו מענין פחד ונקראו הקרבים פחדים לפי
שבהם הוא מעיד בני אדם ואומר כי הם משורגים בברים וגידים בקרני הכבי'

ויהיה לנו מזה ראיה כי הוא מהמינים הטהורים וכמו שהזכירו רבותינו בתחנ׳ ובמדרשו׳ כראה כי הוא טהור כמו לוייתן ואין לנו ראיה מהמקרא בו כמו בלוייתן כמו שנזכור אחר זה בפסוקי לוייתן׳ ואם זה שפי׳ אמת תהיה לנו ראיה בטהרתו וכנון הוא אבלי׳ ונזכר זכבו וקרנו שהם שני קבותיו להורות על גודל שאר גופו׳ ואם זה הפירוש הוא אמת הנה הוא חיה לא בהמה כי השבול הוא סימן לחיה ואף על פי שנקרא בהמות חיה בכלל שבהמה חיה :

עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל :

גרמיו עצמות צלעותיו׳ כמטיל ברזל׳ כשבט ברזל באופן שלא יועיל כנגדו שום כלי זין :

עצמיו׳ עצמיו הם חזקים כנחשת : אפיקי׳ כמו חזקי מגינים ויתאפק וכן ותזיח אפיקים רפה : גרמיו׳ כמו עצמיו מהתרגו׳ : כמטיל׳ י״מ שבט מכלי חבר׳ והרמבן ז״ל פירש שפרשו טלמן ויטילו את יוכה והמ״ם נוספת שמ״ם מקים׳ מבין׳ מרום׳ יאמר כי עצמיו כנחשת בחוזק וכפטיש החזק של ברזל שאדם מטילו על הסלע לפוצץ אותו כן הם בעובי וכובד :

הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ :

העשו יגיש חרבו׳ באופן שלא יוכל להמיתו זולתי הא״ל העושה אותו :

הוא׳ י״מ ראשית כמו ראשית דגנך כלומר שהוא נברא קודם לכל הבהמות׳ וי״מ שהוא כמו ראשית שמנים כלו׳ שהוא החשובה שבבריות הא״ל׳ והרצון שכל דרכי הא״ל הם מורים תוקף וחוזק הא״ל ית׳ וזה הוא היותר חשובה שבכלם בהוראה זו׳ ואין מי שיוכל להרגו בחרב אלא העושה אותו שהוא יכול לנכח אותו להגיש בו חרבו להרגו אבל כל נברא זולת הא״ל ית׳ לא יוכל לו :

כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם :

כי בול הרים ישאו לו׳ ובהיות אוכל חציר כבקר לא יצטרך לבא בישוב כי אמנם ההרים ישאו לו היבול והמזון הצריך לו׳ וכל חית השדה ישחקו שם׳ ואפי׳ במקומו אינו מזיק לשאר החיות :

כי׳ מלת בול כמו יבול ואינכו שמוך להרים ואומר כי ההרים ישאו לו יבולם וירעה מהם כרצונו כי לא ימצא מי ימנענו כי הוא חזק מכל חיות השדה שבעולם אפילו מן הטורפים וזהו שאמר וכל חית השדה ישחקו לו כלומר שהחיות הדורסות ישחקו לפניו ולא ויראו מהם׳ או יאמר ישחקו לפניו ולא ויראו ממנו כי אינכו טורף עם חזקו כי בול הרים הוא אוכל ולא הטרף כי כן שם הא״ל בטבעו :

תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה :

יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ

עַרְבֵי

תחת׳ צאלים י״מ כ(?)מים ואילנות וי״מ שהאל״ף תמורת למ״ד

וחוא

עֲרְבֵי־נָחַל ׃

הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר לֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח׳

כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ ׃

בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־

אָף ׃

נסתר קנה ובצה· בהיותו צריך למים רבים לשתות שתי מקומו במקום רב מים מכל מקום שסביבו ערבי נחל· באופן שגם שיתאוה למי נהרות עד כי יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו· שיוציא את מי הירדן מן הנהר ויכניסם אל פיו הנה בעיניו יקחנו· לא יקחנו כי אם בעיניו שראהו ולא יקרב אליו וזה כי במוקשים ינקב אף· כי במוקשי האילנות אשר סביביו ינקוב את חוטמו ויחדל לבאת :

והוא כמו צללים כי תתחלף א׳ ת׳ הכפל באלף כמו אשר בזאו שהוא כמו בזזו : בצה· הוא הטיט שגדלים בו הקנים מן בצאתיו וגבאיו· ויש מפרשים הפסוק לשון תימה כלומר התחשוב שישכב תחת כל האילנו׳ ויסתר בסתר הקנים שגדלים על הביצה ושלא בישו גדול בתכלית הגודל· וכן הוא הפסוק הבא אחר זה לשון תימה· ויש אומרים כפשוטו והוא מספר זה להגיד רוב גבורתו ובטחונו מיראת שום בריה שהוא שוכב תחת צללי האילנו׳ ולא יירא מבריות אחרות :

יסכהו· הצאלים שהוא שוכב תחתם הם נעשים לו בסוכה לצללו וערבי הנחל הם מקיפים אותו· והוא נקשר בפסוק העליון כמו שפירשתי· ויש מי שפי׳ שהוא מספר ענין זאת הבריה שהיא קטנת הגוף עד שבמקום קטן תשכב ועם כל זה יש לה תוקף בפלא ואכילתה ושתייתה מופלגים ואינו נכון אלא מפני שאמר יחפוץ זנבו כמו ארז גידי פחדיו ישורגו :

הן· הנה הוא מושך הנהר כלו אל פיהו כמו העושק והגוזל שמושך מחבירו מה שבידו ולא יעשה זה בחפזון שלא יירא מחייה ולא מאדם אבל יבטח באשר יגיח ירדן אל פיהו ולא יפחת כלל מרוב בטחונו בכחו : יגיח· כמו יוציא וכמהו מגיח ממקומו· בגיחו מרחם יצא· כלומר מוציא מהירדן ומכניס לתוך פיו : כי· כמו אשר וכמהו וכי תקריב מנחה :

בעיניו· פי׳ הראב״ע ז״ל כאלו יקח הירדן בעיניו כי יביט בו ויחשוב שישתהו כלו וכאלו במוקשים יקוב אפו שישתה כחירין: לשאוף והרמב״ן ז״ל פירש כי יקחנו לירדן בעיניו כי ישקיע ראשו עד עיניו לתוך הנהר בשתותו המים כמנהג הבהמות הצמאות וכאשר יהיו מוקשים בקרקעות הנהר יקוב אפו והוא מליצה לרב שתיה שישתה מהנהר עד שיגיע אפו אל מוקשי קרקעיתו· עד דבר בענין בהמות ועתה ידבר בענין לויתן· ויש מפרשים ומי הוא זה שבעיניו יקחנו כלומר שיראה בעיניו שיוכל לקחתו ובמוקשים ינקוב אפו כשיקחנו אין בעולם מי שמתגבר עליו ותחסר ממלת בעיניו ה״א השאלה כמו שתחסר מהפסוק שיבא אחר זה כמו שנפרש :

תמשוך · זאת חכה רשת ואינו כנון אבל הוא כמו ונתתי חחים בלחייך ולפי שנדבק בכחו של דג נקראת חכה והא' השאלה חסרה ושראוי התמשוך לויתן בחכה כמו שתמשוך שאר הדגי' · ובחבל תשקיע איך תמשיך לשונו : תשקיע · מלשון תשקע בבל ותמשוך משם לשנים והזכיר החבל לפי שהחכה היא קשורה בראשו · וי"א וחבל תשקיע בלשונו על דרך ותשים בפיך עיניה שהראני ותשים פיך בעיניה :

התשים · אגמון · הוא גומא או גמי בלשון רז"ל ומנהג ציידי הדגים שמשימים גמי באפו לתלותו בו · ותני שארז"ל מחרוזות של דגים : וחוח · הוא קוץ כמו חוח עלה ביד שכור שכן דרך הציידי' לנקוב לחיו וקושרין אותו משם לתלותו :

הירבה · היתחנן לפניך שתניחנו אחר שלקחתו כמנהג האסורים ואם ידבר אליך מלות רכות והלא מעול' לא נפל תחת ידיך שיצטרך לזה: רכות · תואר למלות וכמהו יענה עזות כלומר מלות עזות :

היכרות · האם יצטרך לכרות ברית עמך מפחדו ממך או אם תקחנו לעבד עולם :

התשחק · התוכל לשחק בו כאדם שמשחקי' בצפור שקושר אותו לנערותיו כמנהג :

יכרו · חסר ה"א השאלה כמו תמשוך לויתן בחכה כלו' היכרו עליו חברים : יכרו · לשון סעודה כמו ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו · ומלת חברים כמו חברים בלא דגש · כנענים ·

תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ ׃

התמשוך לויתן בחכה · וכן שלויתן אשר הוא בתכלית החוזק שמתיו ביס שלא יזיק הישוב כי אמנם מרב חזקו אין דרך לכבשו בחכה וחבל וקוצים ואגמון כשאר הדגים הנכורי' :

הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב לֶחֱיוֹ ׃

הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם־יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת ׃

הירבה אליך תחנונים · גם אם היה בעל דברים לא היה מתחנן אליך כלל מיראתך :

הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם ׃

היכרות ברית · וכן לא תוכל לכרות ברית עמו שיעבדך כמו הסוס והפרד המסורתי' אותך גם שהם חזקים ממך לא תשיג זה ממנו :

הַתְשַׂחֶק־בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ ׃

התשחק בו כצפור · לא תוכל לאחוז' ממנו · אפילו לשחק בו :

יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים ׃

יכרו עליו חברים יכרו מגזרת כורים ועם מעמיק לחשוב יאת' האמנם

ועמתי

ועתקו לחשוב עליו חוברי חבר לאוסרו בכנפיהם כמו שעושים לכחש׳ ולשאר החיות באופן שבזה יכבשוהו · ובכן יחצוהו בין כנענים · תגרים :

כנעניים לשון סוחרים · כמו כנענית ככברי ארץ · ואמ׳ זה כי התנהג ברצים הגדולים שאין אחד יכול לקחו לבדו לפי שאינו צריך כי אם לחלק אחד ממנו אבל מתחברים חברים ועושים עליו קעודת מרעות ואם הוא עומד לסחורה כלם רוצי׳ להשתתף בו והם מחלקי׳ אותו ביניהם למלחו ולמכרו · ואמר כי אי אפשר זה בלוייתן לפי שאי אפשר לכודו כלל לרב גדלו :

הֲתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ :

התמלא בשוכות עורו · האמנם תוכל לשים מכשולות של שוכות וקוצים וצלצל דגים סביביו באופן שתכם אותו בהם ותנקוב בהם עורו ותסכסך ראשו כמו שתעשה בשאר הדגים :

התמלא · זאת התמלא כמו שתכרו׳ · בשכות · כמו שכינין : ובצלצל· כלי שחותכין בו הדגים · וזאת התמלא כפשוטו: בשכות · כמו בשכים מן לשכים בעיניכם · כלומר התוכל למלאת עורו שכים וקוצים עד שתקחנו ותסיר ראשו בצלצל כדרך ציידי הדגי׳ שעושים כלים נכנס בהם ראש הדג ואינו יכול לצאת · וצלצל אין לו חבר · וזאת אותו כמו בשמך מן כבוסר על סלסלות כלומר התוכל למלאת כלים וסלים מראשו ועורו · והתרגום פי׳ שכות לשון סכה · וצלצל לשון צל : ואמר אם תמלא בשכות אשר עושים הדייגים בשפת הנהרות מעורו · וצלצל דגים הוא כפל לשון והוא הצל שעושין לצוד הדגים לשום בו הדגים הנצודים שלא תזרח עליהם השמש ויבאשו ולפי זה נקרא צלצל דגים · ויהיה לפי זה התמלא בשכות עורו על דרך ותשים בפוך עיניה כמו שזכרתי למעלה :

שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה אַל־תּוֹסַף :

שים עליו כפיך · כמו וכף ישימו לפיהם · כלומר שים יד על פה וחשוב בזה · זכור מלחמה · כא וחשוב בענין המלחמה ותחבולותיה ותמצא שאין שום תחבולה שתועיל כנגדו · אל תוסף ולא תוסיף לעשות יותר מזה ולכנות כי תיגע לריק :

שים · אמר זה כמתלוצץ שים עליו כפיך אם תוכל להתקרב אליו ואם עשית כן זכור אותה מלחמה כי לא תשכח אותה מפני אחרת שתבא אחריה כי לא תוסיף להלחם עוד כי בוראי ימיתך ולא תחיה עוד · וזאת זכור מקור כלומר לא תוסיף עוד לזכור מלחמה :

הֵן־תֹּחַלְתּוֹ נִכְזָבָה הֲגַם אֶל־מַרְאָיו יֻטָל :

הן · הנה תוחלתו הרוצה לצוד אותו נכזבה כי לא תבא לעולם תאותו · ואיך לא תהיה נכזבת תוחלתו כי ממראיו לבד יוטל האדם בארץ ויפול מרב הפחד · כן פי׳ הראב״ע

ז״ל· ויהיה מראיו שם ובתיקון ה״א השמיטה כלומר אם גם אל מראיו יוטל ויחשוב להשכל בשום כפו עליו: ע״כ· כמו על: והרמב״ן ז״ל פירש הנה תוחלתו הקרוב אליו נכזבה ואיך יוטל לויתן אל המראים אותו לקנותו כאשר יעשו הדייגים להראות הדגים לקונים· מראיו לפי זה בינוני מבנין הפעיל: יוטל· לשון השלכה מלשון כי יפול לא יוטל:

לא· אין אכזר בעולם ולא גבור שיוכל להעיר אותו כי הוא אומר מי הוא לפני יתיצב לפי שהוא גבור מכלם· וי״מ שהוא דברי הש״י שאומר אם לויתן הוא בתכלית זה שתוקף קו׳ לשמכם· ומי הוא לפני יתיצב· יעורנו· פעל יוצא כלומר יעירנו:

מי· לפי הפי׳ הראשון שהם דברי לויתן יאמר מי הקדים אלי לתקוע כפי כדברי המוכיחים שאומרים אחד לחבירו אם תוכיחני אתן לך כך וכך וכן מי הקדימני ואשלם אם יוכיחני גם יכולת בידי לעשות ככה כי תחת כל השמים לי הוא· ולפי הפי׳ השני כי הם דברי האל ית׳ יאמר מי הוא זה שהקדימני לעשות טובה ולא אשלם לו כי יש יכולת בידי לשלם לאיש כמעשהו כי תחת כל השמים לי הוא· וי״מ מי הקדימני לעשות בריה בעולם ואני אשלים פעולתו והלא כלם ברואי ולא הקדימני שום נמצא:

הן תוחלתו נכזבה· ועם זה שאין תוחלת ותקוה לכבשו הגם אל מראיו יוטל· האמנם יש דרך להסיעו ממקומו באופן שיקרב אל אותם המראי׳ אותו זה ולהכריחו לזה בהכרח מציקים ומבערים אותו:

לא־אַכְזָר כִּי יְעוּרֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃
מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃

לא אכזר כי יעורנו· הנה אין שום אכזר שיוכל לעשות אכזריות כנגדו שיספיק לעורר אותו לזוז ממקומו ומי הוא לפני יתיצב· ומאחר שנמצא במציאות השפל נמצאים רחוקים מן ההפסד כאלה אשר לא ייוחס מציאותם לאיזה חמר בהיותו מצד עצמו נעדר המציאות בפעל תגזור עליו שהוא רע כמו שאמרו קצת קדמונים ולזה תיחס מציאותו הכחיי לאיזה אל רע קדמון שונא את המציאות שאם היה זה אמת לא היו מתהוים ממנו נמצאים רחוקים מן ההפסד כאלה אבל עקר המכוון בזה שהחמר הראשון ומציאותו הכחיי הוא סבתו אל המציאות בפועל שהיא דבר טוב ולא תחויב אל עלת שום רע: אם כן מי הקדימני· להמציא החמר הראשון· ואשלם· ואחשוב שאני נתתי בו שלמות מציאות בפעל· תחת כל השמים· הנה התבאר שתחת כל השמים אשר שם מציאות החמר הראשון· לי הוא· ואין שם אל רע ממציא הרעות קדמון שהמציאהו באופן שיתיצב לפני להרע נגד רצוני כאשר חשבת:

לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין ערכו ׃

לא אחרים בדיו · חלקיו · לא אחרים מלסדר חלקי זה הנמצא ידבר גבורות כי אתנם הספור נהם מגיד גבורות המתכיאו · וכן לא אחרים · חין ערכו איך מאר כעלה נערך אל פאר בעלי הקשקשים ׃

לא · אם הם דברי לויתן יאמר אם ים שהקדימני לאלחם כי ואכנחנו לא אחרים מלספ׳ בדיו וכזביו שיהיה מתפאר לנכחני ואם יכנחני לא אחרים מלספר דבר גבורותיו וכן ערך המלחמה שערך עמי ׃ חין · כמו חן כדרך בין ובן כיר ונר · ואם הם דברי האל יתפרש על דרך זה מתם ׃ בדיו · כמו בדיך מתים יחרישו · לשון כזבים · והר״מבן פי׳ שאי איפשר שיהיו דברי לויתן שהרי הש״י הוא המדבר בכל המענה וגם אינו מדבר עתה על גבורת האל כמו שפירש שפי׳ שאחר שהרי בגבורתו של לויתן הוא מדבר · על כן הוא מפרש שהם דברי האל מספר גבורת לויתן · ואמר כי אין אכזר שיעירנו ללויתן ומי הוא לפני יתיצב על זה לומר אני אעורר אותו אם תתן לי כזה וכזה או מי הקדים לערוך מלחמה עמו טרם דברי זה כי גם כן אשלם לו שכרו ואעשירנו עושר גדול כי תחת כל השמים לי הוא ובידי להעשיר ולתת מתת כאשר ארכה ואספר בדיו ולא אחרים אם יכזב לומר נכחתיו ולא נכה וכן אם נכה אספר דבר גבורותיו וחין ערכו שנכה את לויתן בערך מלחמתו וזהו יותר נכון · וראיתי בספרים המדוייקים לא כתוב באל״ף וקרי בוי״או · ויהיה לפי זה אחרים יוכא כמו בדיך מתים יחרישו · ויהיה פי׳ הפסוק לפי זה אשתק אלו כזביו ודבר גבורותיו וחין ערכו אשר הוא מתפאר הכל אשתקנו מהם כי הכל שקר וכזב ׃

מי גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא ׃

מי גלה פני לבושו והם הקשקשים · בכפל רסנו · והם קשקשי׳ כופפי׳ סביב כוארו · מי יבא מי הוא שיכנים ידו שם לפתוח פיו ׃

דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה ׃

דלתי פניו · שהם הלחי העליון והתחתון מי פתח · הכה · סביבות שניו אימה · לכל מביטים בהם ׃

מי · מי הוא זה שגלה פני לבושו ואספר שבחו ולא אחרים · ופני הלבוש הוא הים המכסה עליו כלומר מי זה שירע מקומו בים איפה הוא · וי״מ פני לבושו עורו לשפשיטו ואינו נכון · ומי הוא זה שבא בכפל הרסן שבפיו למושכו להוציא אותו ממקומו · ולפי שהרסן הוא כפול בפי הבהמה אמר מי שם רסן בפיו כפול ובא עד כפלו שהוא קרוב לפיו ומשכו משם ׃

דלתי · מי הוא שיכול לפתוח פיו והלחיים הם דלתי פניו לפי שהם אל הפה כדלתים אל השער וקראם כן לרוב גדלם · ואיך יתקרב

הא׳רס לפתוח פיו והלא סביבות סיניו ים אימה גדולה כי הרואה אותם מרחוק נופלת עליו אימה וכל שכן שמתקרב אליהם על כן סביבות שניו אימה:

גָּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר׃
אֶחָד בְּאֶחָד יִגַּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבֹא בֵינֵיהֶם׃

גאוה אפיקי מגנים · ורשנו שאמרתי אינו רשן של שעבור כמו רשן השים אבל רשן של גאו׳ עשוי מקשקשי׳ שהם כמו מגני חזקים ובהם רשנו הנז׳ הוא סגור חותם צר: באופן שאפילו רוח לא יבא ביניהם׃

גאוה · מגיני לויתן הם הקשקשים וכן אחז״ל לוייתן דג גדול וטהור הוא: אפיקי מגינים או קשקשי׳ תחתיו חדודי חרש אלו כשפירין · וי״מ אותו על שניו ואינו כשון · יאמר כי יש לו גאוה בחוזק מגיניו הם הקשקשים שהם סגורים ומדובקי׳ זה בזה כחותם צר שאין בינים רוחי וקרא הקשקשים מגינים לפי שדרך לעשות מגינים חזקים מעור הדג ולויתן קשקשותיו הם מגיניו או שכל קשקשת היא גדולה וחזקה כמגן: סגור · שב אל כל אחד מהמגינים: חותם צרי חסר כ״ף הדמיון כלומר כחותם צר: אפיקי · לשון חוזק כמו ויתאפק:

אחד · אף על פי שהם נסים וידוע מהדברים הנסים שלא יתכן בהם הדיוק יפה אינו כן במגיני לויתן:

אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ׃

יתלכדו · באופן שלא יתפרדו:

איש · זה כפל לשון כי איש באחיהו כמו אחד באחד · וכן חוברו׳ אשה אל אחותה והם נלכדים זה עם זה בלי הפרדה:

עֲטִישֹׁתָיו תָּהֶל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃

עטישותיו תהל אורי ואותה האימה אשר סביבות שניו שהיא מרב התלהבות תהל ותאיר אור עטישותיו שתל׳ זיב את האויר היוצא בהן: ועיניו כעפעפי שחר · וכן אור עיניו כמו אור עפעפי שחר:

עטישותיו · כל אחד מעטישותיו תאיר לפי שמתפזרי׳ מכח עטישותיו המים או מוציא ראשו מהם להתעטש ויתגלו עיניו ויאיר העולם לפי שעיניו מאירים כזהרורי השחר · עטישותיו מלשו׳ רז״ל שמתעטש בתפלתו סימן יפה לו: תהל׳ מלשון אורה כמו לא יהלו אורם: עפעפי׳ לשון זהרות מלשון בעופפי חרבי כלומר בהבריקי חרבי · וברז״ל מאור גדול ראיתי בים אמ׳ לו שמא עינו של לויתן ראית · וים פי׳ אחר בזה שאינו נכון:

מפניו · מרוב חמימות הנשימה בפיהו מתעטש ומכשם והלוכו

מִפִּיו לַפִּידִים יַהֲלֹכוּ כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ׃

והלוכו לפידים במים מפיו כי הוא מרתיח המים ונעשים שלהבת : כרודי אש · הם לפידים לפי מקומו או גחלים ואין לו חבר והפסוק הוא כפול : יתמלטו · פי' יתמלטו מפיו כלומר כשמטים ויוצאים :

מִנְּחִירָיו יֵצֵא עָשָׁן כְּדוּד נָפוּחַ וְאַגְמֹן :

כדוד · כפוח ואגמון · כמו שיקרה בדוד אשר יכופה בתפוח שאש שתחתיו ויהיה שם אגמון וגומא מעלה עשן :

מנחיריו · כשהוא מכעס יצא מנחיריו עשן מורגש כמו היורה הרותחת וזה מרב חמימות טבעו עם היותו ימיי שהקור גובר עליו בטבע וזה מרב חמימותו וגבורתו ותקפו יש לו זה החום המופלג : דוד · כמו יורה : נפוח · מלשון רתיחה · ואגמון כמו דוד מבלי חבר · ואת גומא או אגם מים כי תצא מהם רתיחה והבל בעת בקר :

נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא :

נפשו גחלים תלהט · הנשימה הכלהבת היוצאת מפיו תספיק להלהיב גחלים : בצוארו ילין פי' שלא יפנה הכח והכח מירא' שום מזיק :

נפשו · הרוח היוצא מנחיריו יקרא נפש והוא כמו נשימה כלומ' כשימתו תלהט ותשרוף כמו גחלים וחסר כף הדמיון ממלת גחלים כמו ועיר פרא אדם יולד וחביריו : ולהב מפיו יצא כי הרוח היוצא מפיו כשהוא להב לרוב חמימותו :

בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה :

ולפניו תדוץ דאבה · והמלחמה שהיא בלי ספק דאבה ודאגה לכל כלאם תהיה לפניו לשחוק :

בצוארו · בשאר הבריות אין כח בצוארים לפי שצריכים להכניע אותו תדיר וזה ילין אותו תדיר שלא יתפרד ממנו עוז וכח : ולפניו תדוץ דאבה · שאינו מתיירא משום בריה על כן מה שהוא דאגה לשאר הבריו' הוא שמחה לפניו : תדוץ · לשון שמחה מדברי רז"ל ריקה וחדוש : דאבה · כמו דאגה מלשון ודאבון נפש :

מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָבֵקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט :

מפלי בשרו · הגרועים שבחלקי בשרו כמו ומפל בר נשביר · דבקו · זה לזה :

מפלי · בשר הדג הם חתיכו' חתיכו' נופלות זו על זו כפרדות בקלות ושל לויתן הן דבקות דבקות מיפלג שלא ימוט לעולם : יצוק · כמו חזק מן והיית מוצק כלומר שהבשר הוא חזק עליו שלא ימוט :

לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק כְּפֶלַח

לבו · לבו חזק כמו אבן · וכמו הרחיים התחתונה הנקראת פלח

פלא תחתית כי העליונה נקראת פלח רכב · ודמהו אל התחתונה שהיא מתנועעת לעולם · פלח הוא לשון בקיעה והער כמו פולח ובוקע בארץ ונקראו האבני' האלה פלח לפי שתיהן הן שוות בצורת הקיפן ונראות כאלו היתה אבן אחת ונבקעה :

משתו · משאתו חסר אלף כמו שחסרה מאלת ותשנה קולן והוא ענין נשיאות ראש או רוממות : אלים · הם התקיפים כמו ואת אלי הארץ לקח · יאמר כי בנשאו ראש חוץ לים יפחדו ויבא מורך לבב בלב התקיפי' או ירצה לומר כי מרוממותו ותקפו יפחדו : משברי' יתחטאו · פי' רש"י ז"ל כי בשתותו מי הים יעשה תלמים תלמים בים ובשבת אותן תלמים הנראים בים

תַחְתִּית :

יצוק · עליו · ובזה יתיצב בשרו עליו: בל ימוט · כבשר אחר בעלי חיים לבו יצוק · יתיצב באומץ לבב : כמו אבן · שלא יירא : ויצוק כפלח תחתית · ויתיצב כמו החלק התחתון מהרחים שלא יתנועע מפני כל שלא יבא משום מזיק :

מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ :

משתו · ממעלת גבורתו : יגורו אלים משברים יתחטאו · יראו אותם החזקים אשר דרכם להיות נקיים משברים שהם שברון הגוף ושברון אומץ הלב :

בשתייתו יחברו המים והוא משל לרב השתיה כמו אני ובני שלמה חטאים · וית' משברי' כמו משבריך וגליך כלומר כשיתנועע בים יעשה גלים ומשברי' ובשיבתם ייראו בני אדם הרבה וישימו עצמם כאלו הם חוטאי' על דרך פחדו בציון חטאי' · ויהיה משברים ושברים הכל לשון גלים כי משקלי' השמות הם מתחלפי' · או ירצה לומר כי יבואו בלבם שברים מפחדו ויתודו על עונם ויתחטאו לפני יי' כמו הוא יתחטא בו והחכם ר' לוי ז"ל פי' כי ישתברו מרוב המורך ויתכנו ביציאת נקביהם לרוב הפחד ויפה פי' :

משיגהו · מי שירצה להשיג לו ויתן בחרב לא תקום · מ' מחשבתו או לא תקום החרב עליו כי חרב לשון נקבה הוא כמו וחרבי תאכל בשר · כלומר כי לא יוכל אדם לתקוע בגופו חרב : חנית מסע ושריה · ו"מ אותם בלשה מיני פסק כמו חרב · וי"מ מסע לשון נסיעה ויהיה חנית סמוך ומסך תאר לחנית כלומר חנית שאדם מסיע אותו בידו בבאתו מלחמה · והתרגום · פי' אבן מסיע כלומר אבן

מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסַּע וְשִׁרְיָה :

משיגהו חרב · כי אם אם יהיה הגבור משיגהו חרב : בלי תקום · לא תתקיים עליו אבל תחליק או תשבר : וכן חנית מסע · חנית עבה באופן שיש טורח להסיעה ממקום למקום כמו אבן שלמה מסע נכנע : ושריה · וכן חנית קורעת השריונות :

גדולה שמסיעין מן התחבב בשלימותה לבנין או לאבני בליסטרא · וי"מ שריה

כמו ושריון קשקשים הוא לבוש והטעם כי האיש לבוש השריון לא יקום לפניו :

יֵחָשֵׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה :

יחשוב לתבן ברזל · וזה כי לרב חוזק איבריו יחשוב הברזל לתבן :

לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶן־קָשֶׁת לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ אַבְנֵי־קָלַע :

בן קשת · החץ :

כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן :

תותח · מולג שיכעלו שבירים בבשר הדגים :

יחשב · לקושי גופו יחשוב שברזל החזק כמו התבן שלא יוכל להזיקו · ויחשוב לעץ כרקב הנחושת החזקה שקורין אזיר בלעז : לא · ז״א בן קשת האיש שמורה חצים בקשת והתרגום אמר גירא דקשתא כלומר החץ כי הוא אל הקשת כמו הבן אל האם וכן הוא · ואבני קלע הם חלוקי הנחל אשר משליך האדם בקלע ועם חוקם הם ללויתן כמו הקש : בקש · ז״א תותח שם כולל לכלי הנשק ע״כ אמ׳ נחשבו בלשון רבים · וי״א תותח הוא שבכין שעושין להשליך אבני בלסטרא וקרבין בו אבני תותח · אבל שתרגום אמר כרגא והוא השכין שמעבר כלשון רז״ל כאמרם שרא ביה כרגא · ונחשבו שהוא לשון רבים ישוב לכלל התותחים : כידון · הוא הרומח כמו נטה ידך בכידון ומריעים אותו הגבורים כששוא כידם או כשזורקים אותו משמיע קול רעש ולויתן ישחק אליו ולא יחרד ממנו :

תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ עֲלֵי־טִיט :

תחתיו · חדודי חרש · אותם חדודי חרש ועלפים שיפלו הים במקום שיעמוד שם : ירפד חרוץ עלי טיט · הנה בקושי שכפיריו שם כמו חרוץ שהוא בלי לרום ירפד ויפשח אותם חרודי חרש על טיט הים :

תחתיו · תחתיו יש חרשים מחודדים והוא ירפד החרוץ ושמחתך שבהם על הטיט · כלומר יביע מכעו ומשכבו עליהם כאשר ישכב אדם על רעידתו כי לחוזק רפידתו ועורו לא ירגיש לחדודם · ודקדק החכם רבי לוי ז״ל באמרו עלי טיט כי אם היה על קרקע לא היה פלא אם לא ירגיש בחדודים ההם כי הדבר הקשה היה שומרו מזה אבל בהיותו על דבר רך הוא פלא : חרוץ · כמו למורג חרוץ כלומר כרות וחתוך וכבר הזכרתי מדרש רז״ל ורש״י ז״ל פי׳ חרודי חרש וחרורי חמה וחרוץ מרגלית ורחוק הוא :

יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה :

ירתיח · מרוב הלהב והלפידים ההולכים מפיו הוא מרתיח מצולות ים כמו הסיר וכן פי׳ רז״ל

רז"ל או יהיה זה לרב תנועתו בים יבעבעו המים כאלו הם רותחים · ורש"י ז"ל פי' זה מפני הרעי היוצא ממנו · ויהיה ים ושים כמרקחה לענין הריח שהוא מריח כמרקחת או יתערב כעשבי המרקחת ולפי' הראשון יהיה כמרקחה שם היורה שעושין בה המרקחת שהיא מרתחת כשהיא על גבי האש :

ירתיח כסיר מצולה · מי הים במקומו : ים ישים כמרקחה · ואת קרקע הים ישים כמו היורה אשר ירקחו בתוכה :

אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה :

אחריו יאיר נתיב · בעברו ממקום למקום ילהיב את האויר בתנועתו · יחשוב תהום לשיבה יחשוב איזה תהום להתנועע אליו לסוף זמן רב כמו לקץ שבעי' שנה שכבר העלה הים במקומו שרטון לאורך הזמן :

אחריו · מפני גודל גופו הכה כשהוא שט בים תניח מקום פנוי וכתיב כראה כי תסור חשכת מים משם ואיר אותו כתיב ורז"ל פי' בשעה שהוא כמה עושה תלמים בים שנאמר אחריו יאיר כתיב · ואין התהום חוזר לאיתנו עד שבעים שנה שנאמר יחשוב תהום לשיבה: יחשוב תהום לשיבה · פי' החכם ר"א ז"ל שהוא כפול כלומר יחשוב הרואה התהום כאלו הוא איש שיבה מרב הלובן והוא כמו יאיר כתיב · והרמב"ן ז"ל פי' יחשוב לויתן התהום לשיבה שיניחנו בלבו לעת זקנתו כי יאריך בו ימים רבים בתוקף עצמותו וגופו הבריא · ופי' הראשון נראה יותר נכון אף על פי שמלת יחשוב מתיישבת לזה הפי' ושם :

אֵין־עַל־עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ לִבְלִי־חָת :

אין על עפר משלו · ואני אמנם הארכתי לספר פרטי זה הנמצא יותר מפרטי נמצא אחר כמו בהמות שהזכרתי או כי אמנם אין ע' עפר משלו · אין ביבשה נמצא כמשל ודומה לו העשוי לבלי חת העשוי באופ' שלא יירא מכל מזיק :

אין · רש"י ז"ל פי' משלו לשון דמיון כלומר אין ביבשה מי שידמה לו והענין כי זאת היא הבריה משונה שאף על פי שבריות המים הם חלושות מפני הקור והלחות הגוברים עליהם זאתים לה חוזק גדול שאין בבריות היבשה החזקות דומה לה בחוזק וכש' בבריות המים · וי"מ משלו כמו ממשלתו וכן אמר התרגום שולטנותיה · והנכון הוא הראשון כי מספר תקף לויתן לא חולשתו · העשו לבלי חת · י"מ אותו פעול כמו העשוי למלאכה כלומר זה העשוי בענין שלא יחת משום בריה אין לו דמיון ביבשה · וי"מ העשו פעל עבר והה"א מקום אשר כלומר אשר עשו אותו שלא יחת כלומר בענין זה היה בריאתו שלא יפחד משום דבר · או יאמר אשר עשו עליו מלחמות לא יחת מהם כי כלם הם אצלו כקש ותבן כמו שספר: חת כמו חתת :

אֶת כָּל־גָּבֹהַ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ :

את · כל גבוה יראה · יבזה כמו אל תראוני שאני שחרחורת · הוא מלך על כל בני שחץ · כי אמנם הוא מלך על כל שמתגאים בתקפם וגבורתם כי הוא תקיף משם אחר :

את · פרשי' ז"ל שהוא שב אל השם' אשר עשאו ללויתן · וכן הוא בלא שמות רבה ואינו נכון בפשט הכתוב · והרא"בע ז"ל פי' את כל גבוה יראה מרב ארכו כשיגביה ראשו על המים והוא מלך על כל בני שחץ הם השולדים בים · והרמב"ן ז"ל פי' את כל גבוה יראה בקומתו או בכח יראה למט'ממנו כי הוא בעיניו כמלך על כל בני גאוה ונשמ'ארות וכן לא הדריכוהו בני שחץ בעלי גאוה וגבורה בחיות והוא לשון חכמים ז"ל אנשי שחץ היו וכבר פרשתיו לא הדריכוהו בני שחץ שהוא אריה כדברי רז"ל · וי"מ יראה יבזה מלשון אל תראוני :

וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר :

ויען · עתה בא איוב להתודות לפני' על חטאיו ובהתודותו נתרצה לו השי' ועננו ואמר :

יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה :

איוב יג ידעתי · כי כל תוכל · עתה ידעתי שתוכל על הטוב ועל הרע ולא יבצר ממך מזמה · לא ימנע ממך דבר ממה שתחשוב לעשות בשבת טוב אלך רע :

ידעתי · י"מ כל מקיר כמו יכול תוכל וי"מ אותו כמו וכי יש לו כל · כלומר כל דבר תוכל לעשות בכחך הגדול ובזרועך הנטויה : ולא יבצר ממך מזמה · מחשבות שהחכמה כי חכמתך אין לה סוף וכל שזכר הוא משתם לשנים והראוי · ולא יבצר ממך כל מזמה :

מִי זֶה מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע :

מי · זה מעלים עצה · אמנם השבה אשר העלימה את העצה שאמרת שאין ראוי לענוש את כל החוטאים על כל עון בעולם הזה כי מזה היה נמשך חרבן העולם ומעתה הבחיר' היא · בלי דעת · שאני הייתי בדעה שלא יודע בשעל אבל כחיו כלבד · לכן הגדתי · כמתרעם ענין רשע וטוב לו ולא אבין

מי · ואמר שהגבורה והחכמה היא שלך מי הוא זה שיוכל להסתיר עצתך בעולם ואם יחשוב לעשות זאת הרי הוא בלי דעת כן פיר' החכם ר"א ב"ע ז"ל · ויהיה עצה כמו סוד · והרמב"ן ז"ל פי' מי זה אשר יעלים ויסתיר חכמה רבה הנעשית בעצה ובהסכמה בעבור שלא ידענה ולפי שהאלהית' אמר לו מי זה מחשיך עצה במלים התורה ואמר שאיננו מחשיך אותה · אבל היה מעלי' ומסתיר אותה בלי דעת : לכן · שלא היה בי דעת הגדתי לחברי מה שהגדתי לקרא תגר על מדותיך ולא הייתי מבין

בהם כלל והייתי מדבר בדברי' נפלאים ומכוסים ולא הייתי יודע אותם אך גם עתה אינני יודע אותם על כן שמע נא ואנכי אדבר:

שמע· אחר שהם נפלאים ממני ולא אדעם שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנעלם ממני כי אינני יכול לדעת דבר בנפלאותיך רק מה שתודיעני אתה· ולפי שהאל ית' אמר לאיוב פעמים אשאלך והודיעני התודה איוב כי הוא הצריך לשאול כי אין לו ידיעה בסודו' הא' ית' רק מה שיודיענו האל ית':

לשמע· כתב הרא"בע ז"ל כי מזה הפסוק נלמוד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שפיו הנביאי' בעולם כאברהם יצחק ויעקב ויהיה פי' הפסוק לשמע אזן דרך קבלה הייתי יודע אלהותך ועתה הגעתי לנבואה וידעתי אמיתת המכיאות וכי אתה יודע ומשגיח ושופט בצדק ורב חסד ואמת:

על· עתה מתודה איוב ומתחרט על קטרוגו על מדת הדין ואמר על כן שידעתי מדותיך שהם ביושר ובמשפט אמאס בכל דברי ונחמתי ואינני כדאי לשוב בתשובה לפניך על שאני עפר ואפר· וזהו דרך הצדיקים כמו' אברהם אבינו ע"ה ואנכי עפר ואפר· וי"מ נחמתי על שישבתי בעפר ואפר והראשון יותר נכון:

ולא הייתי מבין שבתו· נפלאות ממני· וכן הגדתי ענין כדי' ודע לו כמתרעם שהיה נפלא ומכוסה ממני שיהיה זה אם לענוש חטאו ואם לעוררו שיפשפש במעשיו וישוב בתשובה:

שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי:

שמע נא ואנכי הדבר· שמע נא תפלתי בזה ואז אדב' לעתיד לפניך· אשאלך והודיעני· והדבר שיהיה שאשאלך ומה שאני מתפלל הוא שתודיעני מה שאשאל ואסתפק בו:

לְשֵׁמַע־אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ:

לשמע אזן שמעתיך· והסבה שאני מתעורר' להתפלל על זה עתה היא כי אמנם שמעתי בלבד כי ידבר אלקים את האדם בנבואה וחזון ועתה עיני ראתך· עתה שראיתי זה בנסיון אני מבקש ממך זאת·

עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר:

על כן אמאס· חיי העולם הזה בערך אל הצלחת השגת הנבוא' והידיעה בנכחיים· ונחמתי· על שאני כפי החלק החמרי· עפר· מוכן להיות עפר ככלות הלחות השרשי· אפר· ומוכן להיות אפר בכח שרפה עפושות שתקרה באלה החיים אשר טובתם ורעתם דבר בלתי נאמן:

וַיְהִי אַחַר דִּבֶּר יְהוָה אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי חָרָה
אַפִּי בְךָ וּבִשְׁנֵי רֵעֶיךָ כִּי לֹא
דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב׃

ויאמר · ה' אל אליפז חרה אפי כי לא דברתם אלי נכונה · לא דברתם בעדי דבר אמת להצדיקני אבל היו דבריכם דברי התנצלות כוזב גם לפי דבריכם ומזה יתחייב שהייתם חוטאים אל ה' תועה ומביאים את השומעי' לידי כך · כעבדי איוב · שהיה מרחיק מתכי העול כפי דעתו ומיחס אותו אל האל הרע :

ויהי · כתב הרמב"ן ז"ל וגם זה האיש הגיע למעלת הנבוא' למעלתו בחכמה' כי הוא גדול מחביריו' כמו שפי' או היה בחלום הלילה כענין אבימלך ולבן · כי חפץ אלהים לכפר על חטאתם ולהודיעם כי שגו מאמר היו יראי אלהים וסרי מרע ולמדו זכות על מעשיו כפי דעתם : כי לא דברתם אלי נכונה · כי טעיתם בטענותכם ומפני כי בטענותיכם הייתי עושה חמס בעיני כל יודע צדקות נפשו : כעבדי איוב · יקראנו עבדו כי התודה שיו עתה והנה גם הם גם איוב טעו רק איוב דבר נכונה שהוא צדיק והאל מביא צרות על עושי רצונו רק לא היה יודע למה והאליהוא פי' לו הטעם והנה דבר איוב נכונ' והתוד' ונתכפר לו על קראו תגר בענין · ע"כ קראו עבדי כאמר בראשונה שאמר השטן לכך אל עבדי איוב · אבל הם לא דברו נכונה בהרשיעם את איוב בהיותו נקפה ומבאו אותו צרות והיו סבורים שעשו טובה בהצדיקם מעשה אלהים ועל כן לא התודו והנה הם צריכים כפרה · וכן תורת מלת אלי פועל אמר דבר עמו עתה אמר שהוא נכונה לא על דברו הראשון עם חבריו עכ"ל והוא האמת בפשט הכתוב · ואחז"ל בדרך מדרש אין אדם נתפס על צערו · וי"ל בדרך הפשט כי דבר איוב נכונה אפי' בעת קראו תגר כנגד דברי חבריו אף על פי שלא היה נכונה מצד עצמו ולזה אמר כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב כי דבר נכונה יותר מכם פי' אתם דברתם דרך חנופה להצדיקני בטענות כוזבות אבל הוא טענותיו בודקו' היו ואף על פי שהיה מרשיעני אין חטאתו עלי אחר שלא היה יודע מה שהודיעהו אליהוא · והוא על דרך מה שאז"ל מתוך שיודעים בו שהוא אמתי לא החניפו לו · ויהיה פי' אלי בשבילי · כי לא דברו עמו כלל לא נכונה ולא זולתה · ובמלת אלי דקדקו במדרש כי דיבור הנכונה לאיוב לא היתה בהתוכחותו עם רעיו אלא בדברו עם השם במאמר אחת דברתי ולא אענה אסבר פומיה קמי דייכא כפי' הרמב"ן ז"ל :

וְעַתָּה קְחוּ־לָכֶם שִׁבְעָה־פָרִים
וְשִׁבְעָה אֵילִים וּלְכוּ׀ אֶל־עַבְדִּי
אִיּוֹב וְהַעֲלִיתֶם עוֹלָה בַּעַדְכֶם

ועתה · היה החטא שגגה כי הם היו מתכוונים להצדיק השי"ת על כן צריכין קרבן לכפר שגגת' כמו שיתכפרו השגגו' שבתור' בקרבן: ולכו אל עבדי איוב · כי על ידו תקריבו

שעולה ויתפלל עליכם שארצה אותו מידו כי ראיתי אותו ראוי להיות כהן לפני ולכבודו שהוא צדיק ראוי שתקובל תפלתו ותהיה העולה לרצון על המזבח· ואל יקשה עליך מאמר כי את פניו אשא עם מאמר אשר לא ישא פנים כי הוא אינו נושא פני החוטא כי שאת פני רשע לא טוב· אבל הוא נושא פני הצדיק המתפלל בעדו כי זה הוא מתנאי ההשגחה כמו שפי׳ בזה הספר· וכפי מדרשי רז״ל יש לקיים שני המאמרים האלו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין· לבלתי עשות עמכם נבלה· יראה משפט הכתוב כי לולי נשיאת פני איוב היה עושה עמהם נבלה וחלילה שיעשה השם נבלה· ע״כ פירש החכם רבי אברהם ז״ל כי בעבור שהיו אלו החכמים מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע יאמרו תועי רוח הנה זאת נבלה ויפה פי׳· ועוד יש לתקן בזה לפי דעתי כי הנבל הוא מפני שהוא כפוי טובה והעד נבל הכרמלי שאמר עליו דוד אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה· ונאמר עליו נבל שמו ונבלה עמו· וזהו הלוי׳ תגמלו זאת עם נבל· כלומר גמול רע אתם משיבים תחת מעשה הטוב ע״כ אלו כשענשו אלו החכמי׳ היתה נראית כפיית טובה לפי׳ כי הם גמלוהו טוב להצדיקו והוא העניש׳ ור״ל כי עונש הנבלה תקרא נבלה וכן עונש העון יקרא עון כמו ויגדל עון בת עמי· אם יקרך עון· גדול עוני מנשוא· כלומר לא אעשה עמכם עונש הנבלה לכבודו· כי הנה עשו נבלה בהרשיעם הצדיק וראויים לעונש גדול לולא פני איוב· עוד יש לפרש נבלה לשון השפלה ובזיון מן אל תנבל כסא כבודך· וינבל צור ישועתו אם נבלת בהתנשא ודומיהם וכן פירשוהו במדרש והביאו לו דומה מן התרגום ואביה ירוק ירק בפניה מנבל נבל באפיה· והראשון נראה יותר נכון עם מה שתקנתי בו וכן מצאתי להרמב״ן ז״ל שכתב כן בפרשת האזינו׃

וְאִיּוֹב עַבְדִּי יִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם כִּי אִם־פָּנָיו אֶשָּׂא לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם נְבָלָה כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב׃

ואיוב עבדי יתפלל עליכם כמוחל על עלבונו שדברתם עמו בקנטורין על דרך ויתפלל בעדך וחיה כאמרם ז״ל עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו׃

וַיֵּלְכוּ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם יְהוָה וַיִּשָּׂא יְהוָה אֶת־פְּנֵי אִיּוֹב׃

וילכו· מבואר הוא׃

וַיהוָה שָׁב אֶת־שְׁבִית אִיּוֹב בהתפללו

ויהוה· פרש שבות הוא שבה על משקל לפרות אין פרה ואח״כ הוא כמו שבו אין ויסב ממנו שבי· ונאמ׳ שב ולא השיב שכן בא בכל זאת הנזכר׳ ושב יי׳ אלהיך את שבותך· שיבה יי׳ את שביתנו והוא יורה כמו השיבה וכן זה כמו ויי׳ השיב את שבית איוב· והחכם ר׳ אברהם ז״ל פי׳ שאיוב היה נשבה ביד השטן והוציאו מרשותו· והרמב״ן כתב

הִתְפַּלְלוֹ בְּעַד רֵעֵהוּ וַיֹּסֶף יְהוָה
ת־כָּל־אֲשֶׁר לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֶה ׃

יסף למשנה · בממון ובחיים אבל
לא בבנים כי רבוי הממון לא
היה הצלחת אמת זולתי כאשר ירבה
בערך אל הבנים :

כתב ז״ל מפרשים אמרו כי הדבר
המוסב לאדם או למקום תחת האובד
ממנו יקרא שבות כטעם ושבתי את
שבותיהן את שבית סדום ובנותיה ·
ולפי דעתי כי שבות סדום כשבות
שומרון רמז לישראל כי סדום מארץ
ישראל היא ור״ל כי ישובו אליה ישראל
וישבו בכל הארץ אשר נשבע לאבותם ·

ור כי שיבת השבות הוא לשם החוזר כאחד לא למצליח ובא לו ריוח לעשות
מון ועל כן דעתי כי החזירו אכשי שבא הבקר והאתונות והכשדים החזירו
ת הגמלים והחזירו לו נערים שומרים אותם תחת אשר הרגום כי כן שם
להים בלבם בעת התפללו על רעיו כי רחם האלהים עליהם ועליו וגם הוסיף
משנה על כל אשר לו הכאן אשר מתו ושאר כבוד ביתו לשר אבד ממנו והנערי׳
הבנים אשר מתו נתן לו עבדים ובנים ובנות אחרים כי הראשונים חייבים היו
משכתם נישלחם ביד פשעם :

ור כתב כי מפני אשר ראיתי בתחלת הספר כי אמר הכתוב בכל הקורות
ומלאך בא אל איוב ויאמר והיה ראוי שיספר המעשה תחלה ואחר
ך הגדת המלאך ויאמר ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים ושותים יין וגו׳ והבקר
יו חורשות ותפול שבא ותקחם ומלאך בא אל איוב ויספר לו לאמר הבקר היו
ורשות וכן בכלם על כן כראה לרב ז״ל שלא אירע לשם כך רק השטן לקח כל
אשר לאיוב והוליך אותם אל המדבר ואל ארץ גזירה והראה למלאכים המגידים
ו כאשר ספרו והשטן ידע כי רצון האלהים בנסיון לבד ולא רצה לשלוח יד בהם
המיתם ואולי בכך נצטוה כי אמר הנה כל אשר לו בידיך · ולא אמר לעשות
בהם כטוב בעיניך רק בידו יהיו להביאו במצרף הנסיון והנה אמר שם בתחלת
הספר ומלאך בא אל איוב ויאמר ולא אמר ואיש בא אל איוב או אחד מן הנערים בא
אל איוב ולא מצאנו מלת מלאך בכתוב אלא על שליח ששליח מאת אדמו לעשות
דבר על כן נראה כי השטן שלחם ונכטיו מאתו ללכת אל איוב ולספר לו כל מה
שראו כפי דעתם ועתה השיב ה׳ שבות בניו ובנותיו והנערים והאתונות והצאן
והגמלים השיב לו והוסיף אלין אחרי זאת בגמלים ובצאן למשנה · וכן מלת שבי
לעולם על נפש אדם לא על צאן ובקר נבדו כי יקרא מלקוח והנה הכל נשבה
ביד השטן והושב לו עתה על כן לא אמר הכתוב ויולדו לו שבעה בנים ושלש
בנות כאשר אמר בתחלה ואולי הגון שנוספת במלת שבענה תורה לידיעה כי
אולי כן משפט הלשון להורות בידיעה כאשר יורו עליה בה״א ופתחות הא״מר ונתה
יקרא שמות אדמים לבנותיו כי היו עתה יפית מראה ושפות תואר מאשר בר אבונת
כי כן שבחן הכתוב ולא נמצא נשים וגו׳ ולא אמר כן בתחלת הספר· עד כאן לרב
ז״ל : בהתפללו בעד רעהו · למדו מכאן רז״ל המבקש רחמים על חבירו והוא

ברוך

כריך לאותו דבר הוא כענה תחלה· וכן הביאו ראיה מן ויתפלל אברהם על אבימלך ועל אשתו· סמיך ליה ויי' פקד את שרה כבר קידם וילדו אשת אבימלך ואמהותיו: רעהו· כמו רעיו אף על פי שכמכא לשון יחיד רעהו הערולמי כי שמוש ההא מכהכוהו בלשון רבים ומעלתהו פנות קרים כמו ומעלותיו וכן אחרים ובלשון יחיד אים באחיהו וכן אחרים:

וַיָּבֹאוּ אֵלָיו כָּל־אֶחָיו וְכָל־אַחְיֹתָיו
וְכָל־יֹדְעָיו לְפָנִים וַיֹּאכְלוּ עִמּוֹ
לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיָּנֻדוּ לוֹ וַיְנַחֲמוּ אֹתוֹ
עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־הֵבִיא יְהוָה
עָלָיו וַיִּתְּנוּ־לוֹ אִישׁ קְשִׂיטָה
אֶחָת וְאִישׁ נֶזֶם זָהָב אֶחָד׃

ויבאו· כראה לי שזה הוא מכלל שיבת השיבית והוספת המתנה כי גם כבורו שב אליו הפך מה שהיה בעת רעתו שאמר תעבוני כל מתי סודי וגו' ובכו עמו וזהו וינודו לו ואחר כך נחמוהו הכך ממה שהיו עושי' מבוריו שהיו מקניטין אותו וגם נתנו לו מתנות כראוי לעבד לתת לאדוניו כדי שימצא חן בעיניו: קשיטה· היא כבשה קטנה כי תרגום קשיטה חורפן שתרגום כבשות כאן ודומה ללשון ערבי שקירין אל השין כר"ף והאו"ת והכ"ף רפה מתחלפות הרבה בלשונם ודומות זו לזו ולא יברילם כי אם נקודה אחת ובלשון רז"ל בכרכי הים קורין למעה קשיטה:

וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַחֲרִית אִיּוֹב
מֵרֵאשִׁתוֹ וַיְהִי־לוֹ אַרְבָּעָה עָשָׂר
אֶלֶף צֹאן וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים גְּמַלִּים
וְאֶלֶף צֶמֶד בָּקָר וְאֶלֶף אֲתוֹנוֹת׃
וַיְהִי לוֹ שִׁבְעָנָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ
בָּנוֹת׃

ויי' ברך· זה המספר הוא כפל ממה שהיה לו בתחלה· ובמדרש ויי' ברך את אחרית איוב בשביל ראשיתו כלומר בזכות שהיה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע בראשיתו מפני זה נתברך באחריתו: ויהי· ואף כי הבנין של שבענה נוספת· וכבר כתבתי פי' הרב ז"ל· ואף כי הבנין תורה על כפל כלומר שתי שבעיות כי גם בבנים הוסיף לו למתנה אבל הבנו' אין התוספת בהם ברכה על כן לא הוסיפן במספרן אבל הוסיף ביופיין כי זאת היא ברכה להן כי אין יפה אלא ליופי· וכן דעת רז"ל שהבנים כפלו במספר והבנות ביופי:

וַיִּקְרָא שֵׁם־הָאַחַת יְמִימָה וְשֵׁם
הַשֵּׁנִית קְצִיעָה וְשֵׁם הַשְּׁלִישִׁית
קֶרֶן הַפּוּךְ׃

ויקרא· הזכיר שמותן לפי שקרא להן שם חדש כפי' הרב ז"ל· ולפי' האחרים ז"ל קרא שמותן על שם יופיין ואחז"ל ימימה שדומה ליום· קציעה שריחה נודף כקציעה· קרן הפוך ותן כי הוא עיניה יפות כאלו הם בפוך כי זה ואף כי הון כי תקרעי בפוך עיניך·

ויופי גדול בנשי׳ וכן פי׳ החכם ראב"ע ז"ל קרן הפוך לשון זהר מן כי קרן עור פניו :

ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם :

ויתן להם אביהן נחלה. להתחתן בגדולי ארץ : מאה וארבעים שנה. כפל כשנותינו בהם שהם שבעים שנה על הרוב והימים הראשונים כפלו כי חזר כבשר נעוריו : שבע ימים. שכבר ראה מה שהיה חפץ לראות :

תם ונשלם פי׳ כמהר"ר עובדיה מספורנו זצ"ל :

ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות :

ולא׳ גם זה מתוספת הברכה שהיו להן קופצין כי אם היו נשים כמותן ביופי לא היו עליהם כל כך קופצים. ונתינת הנחלה הוא מרוב העושר הפך הנבלים המוכרים בנותיהם ואוכלי׳ כספיהם. ונסתורה שלא היה בין האחים קנאה על זה ולא קפידה :

ויחי׳ כתב הרמב"ן ז"ל הוסיף לו למשנה גם בשנים כי שנות האדם שבעי׳ שנה והוא היה מאה וארבעים שנה אחרי זאת ולא ספר הכתוב כמה היו שנותיו הראשוני׳ לפני זאת וגם לא אמ׳ בסוף כמה ימי שנותיו כלם כאשר יעשה באברהם יצחק ויעקב ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי ובשאר הצדיקי׳ כי לא יתכוין הכתו׳ ביחוסו ובספור גדולתו רק לומר כי הכוין לטובתו היה׳ ע"כ. ונראה מדברי רז"ל שהיה בן ע׳ שנה כשנתייסר והוסיף למשנה על שנותיו הראשונים שנותיו האחרונים והיו מספר שנותיו כלם מאתים ועשר כמנין רד"ו שעמדו ישראל במצרי׳ וגם הוא נכון. וגם הם אמרו כי עמד בייסורין י"ב חדש ולא ראיתי מעירם אם עלתה שנה זו ממספר שנותיו אם לא. וא"ת כי מספר הדור חמש ושלשי׳ שנה. והביאו ראיה מכאן כי מאה וארבעים שנה הם ארבעה דורות ואינו נכון שהרי יש עשרה דורות מאדם ועד נח ועשרה מנח ועד אברהם. ואין השנים שוות בהם רק הוא כדברי הראב"ע ז"ל כי אב ובנו הם ב׳ דורות ופי׳ דור מלשון דירה והיא דירת האדם בזה העולם. ויתכן כי הארבעה דורות הם זולת איוב כי הכתוב אמר כי בניו ובני בניו היו ד׳ דורות אם כן עמו הם חמשה וגם בזה נראה התוספת כי רוב בני אדם רואים בנים לבניהם שנאמר וראה בנים לבניך שלום על ישראל. ואמ׳ אם תשקור לי ולניני ולנכדי והוא ראה שבן בנו ראה בני׳ לבניו :

וימת איוב זקן ושבע ימים : חזק

וימת׳ כתב הרמב"ן ז"ל לא אמר ויגוע ויאסף כאשר אמר באברהם וכן ביצחק וכן ביעקב מפני שלא היה מעם הקדש אשר חלקם בחיים והנה אינכו נאסף אל עמיו כי באברהם נאמר כן לייחסו אל העם הסוכה מהם ואל אבותינו הצדיקים כנח ומתושלח ושם

ועבר

ועבר אז כאמר רז"ל שיש לאיוב חלק לעולם הבא ע״ם בצדיקים שלא יאחר כן לתפלתם כבנין משה ואהרן כי פי' במיתתן שהיא על פי יי' והיא מיתת נשיקה שים לה סיד לדבקה בשם ית'' ע"כ : ושבע ימים · שמת בעושר וכבוד וזרעו נכון לפניו כל אשר שאלו עיניו בחייו לא אצל מהם ולא היה מתאוה לחיות יותר כדי שישיג מה שחסר ממנו מטובות העולם כי השיג הכל הטוב וראה בחייו והיתה נפשו שבעה : אמר רבי יוחנן כי הוה מסיים רבי מאיר ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין · אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה עושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מהעולם :

תם ונשלם תהלה לאל עולם :

אמר הכותב

אחר התהלה לאל אשר עזרנו ברחמיו וברב חסדיו להשלים פי' זה הספר הנכבד העמוק עם הקדמת פרקים שהקדמנו לזה אשר ראוי לנו שלא נהיה מערת כפויי טובה · אבל ראוי לנו להזכיר לברכה המפרשי' הראשונים תנוח נפשם בעדן אשר מימיהם אנו שותים ומה שיש בספרינו זה תועלת מימיו מן המקדם המה יונקים ואם רק הוא ממנו הוא אחר זה · אומר כי לפי שכוונת זה הספר הוא להעמידנו דעות אמתיות בעניני ההשגחה ושהאל ית' הוא צדיק וישר יצדק בדבריו ויזכה בשפטו ועקר קיום אמתת ההשגחה היא בטובת זה העולם ורעותיו וכמו שפירשנו בספרינו זה והיה מן הראוי שלא יעלם מזה הספר רמוזי ספר איוב ענין הטובות הנפשיות ורעותיו שהם בעולם הבא · ולזה נתעוררו חכמים בענין בהמות ולויתן שהוא רמז לטובות הנפשיות על כן ראינו לבאר מדרשותיהם בזה בכדי שיאותו אל המושכל והעיון · וקודם לזה נכתוב כאן דברי המאור הגדול רש"י ז"ל בפירושיו בלשונו שהם על דרך המדרש וזה לשונו בקצרה כדרכו בכל פירושיו · תמשוך לויתן בחכה זה פרעה נקרא על לויתן נחש בריח ומתרגמינן על פרעה מלכא קדמאה ועל עסק הנהר קוראו לויתן : התשים אגמון באפו · שעל דבר אשת אברהם נתנגע : הירבה אליך תחנונים · כאשר עשה לאברהם שנאמר מה חטאתי לך : היכרות ברית עמך · זו השבועה שהיתה בינו ובין אברהם כמו שהיתה בפרשה : התשחק בו כצפור · אם יקרה לבא לך בן בתאוה גדולה בשמחה ובשחוק כמו שקרה לאברהם שנולד לו יצחק לעת זקנה ועליו נאמר צחוק עשה לי אלהים ואחר כך יהיה קל בעיניך לשחטו כצפור : ותקשרנו לנערותיך · כלומר לנעריך שיהיה חביב לך התקשרנו התעקדנו לשחטו ולא יתרעם אתה על בניך שנהרגו על שמעם : יכרו עליו חברים · כמה חבורות מתקבצות שכר השחיטה של יצחק אבינו ויאכלו

צירה גדולה • ויש חברים שמחשבים את המכות ונמצא חבר למילת בנו וכיתנו
נחוץ אדם לקיים את המכות בין שניהם ופעמים חברים למכוה : יחצוהו בין
כנעני' • ולעתיד לבא יחלקו ויחצו שכר המכוה בין שניהם כמו הסוחרים שקונין
פרקמטיא וחולקים לפי הדמים שנתן כל אחד בין רב למעט כן יחלוקו החבירים
שאבי הבן אומר חלקי מן המכוה גדול שהיה בני נימול שכרי גדול והחבר אומר
שכרי גדול שלא נכטויתי למול את בנך עד שנתפשרו ליטול כל אחד לפי חלקו
כסוחרים : התמלא בשוכות עורו • כשהיה יושב בסכות שהיה גולה ממקום
למקום תוכל אתה למלאת ירך בקשת ולירות ולהתות עורו : ובצלצל דגים ראשו
שהיה כותש אהלו במשפתי' על שנחלים תקוע צלצל ושם היה משכב ראשו • ואם
תוכל להלחם בו כעיר דלתים ובריח: שים עליו כפיך • אם תרבה לשום עליו לכופו
ולהכריחו : זכור מלחמה אל תוסף • אם תזכור מלחמה ולא תוסיף כי כפול תפול
בידו : הן תוחלתו נכזבה • אדם שים לו תוחלת בגבורתו להלחם בו ויוכל לו
אותה תוחלת היא נכזבה : הגם אל מראיו יוטל • כי בבא הכורר לפניו ולמראיו קיר
מתפחד ומתכבד ומוטל כאבן וכחול ואינו יכול לו : לא אכזר כי יעורנו • בכל
הנבראים לא נמצא אכזר וגבור שיוכל להלחם בו ולעורכו מלחמה מי הוא ואם
תאמר מי הוא לפני יתיצב ויעיד אני הוא ואתה שהייתי יושב בבתי עיר חומה
שים לה דלתים ובריח הכשדים באו לך ובזזוך ויכלו לך וכל השבח הזה אין אדם
יכול לומר זה הוא לפי שאין צדיק כמהו שבכל העולם לא הקדימני כי אני
הקדמתים :• תחת כל השמים מי הקדימני ואשלם לו • הוא אברהם שיכול לומר
שהקדימני כי קודם שנתתי התורה הוא הקדים וקיימה דכתיב וישמר משמרתי :
לא אחרים בדוי • לבניו לא אחרים זכותו ודבר גבורות שנתגבר כשאמרתי לו קח
נא את בנך את יחידך שהיה יכול לומר לי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך
זרע ועכשיו אתה מצווני להעלותו עולה: וחין ערכו • חין ערך התפלה שערך על
הסדומיים חלילה לך: מי גלה פני לבושו • פרעה ואבימלך שרצו לגלות פני לבושו:
בכפל רסנו מי יבא • מי הוא שיוכל לעמוד בנגעים גדולים שבאו להם על דבר
שרה ועל הנגע שהזכיר רסן בהגדת תלים אל תהיו כסוס כפרד אין הבין • סוס •
פרעה • פרד • אבימלך מלך פלשתים לא נמצא אביהם שנאמר אשר יצאו משם
פלשתים • במתג ורסן • באו שני נגעים לקו : דלתי פניו מי פתח • שכל מי שפתח
דלתי ביתו לשאת פניו במלחמה • סביבות שניו אימה • מאימתו ומפחדו מרחפות
עצמותיו ושניו הולכות : גאוה אפיקי מגינים • כדר לעומר • ואפיקי מגניו שבו
את לוט : סגור חותם צר • נשו ונמסר בידו המלך והשר שהיה חותם ומלך על כל
מלכים : אחד באחד יגשו • אברהם היה ירא מן שם זקנו מפני שהרג את בניו
כשבא אצלו נגשו אחד באחד כלומר שהקביל את פניו בשלום כדא ומלכי צדק
מלך שלם הוציא לחם ויין • וכן בהגדת רומעיה ויחזק חרם את כורף • ורוח לא
בא ביניה' שלא היה בין מלכי צדק ואברהם שום דבר רע: איש באחיהו ידובקו:
וגם בלוט אחיו שנאמר וגם את לוט אחיו ורכושו השיב : יתלכדו ולא יתפרדו •

גם כל העם שנלכדו ונתפשו ביד המלכים לא נתפרדו שאברהם השיבם כו'
ושב את כל הרכוש : עטישותיו תהל אור · עטישותיו קורא למה שאמר כאד
המתעטש ורוקק מבזוי כשמלך סדום אמר לו תן לי הנפש והרכוש קח לך מא
רכושו ואמר אם מחוט ועד שרוך נעל : תהל אור · שהיה אור לבניו שאותו זכו
גרמה לתת לבניו כבית ומכות חליכה · ועיניו שלא נתן באותו ממון היו כעפעפי
שחר: מפיו לפידים יהלוכו · על שאמר בפיו במה אדע נראה לו בין הבתרי' גהינ
וארבע מלכיות במקום שלפידים יהלוכו כד"א ולפיד אש · וכן כידודי אש כמראו
דודי אש: מנחיריו יצא עשן · שהראה לו שעתידין להקריב על גבי המזבח ושעש
עולה מהם כד"א והנה תנור עשן וזהו שאמר אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם
נפשו גחלים תלהט · שהראה לו גהינם וג"ע · גהינם כד"א והנה השמש באה ועלטה
היה : ולהב מפיו יצא · להב החרב המתהפכת בפי גן עדן : בצוארו ילין עוז
הראה לו עוז הגלות והיה כפרה לבניו שינצלו מדין גהינם : ולפניו תדוץ דאבה
שדאבון גהינם תדוץ לפניו : מפלי בשרו דבקו · הזרע שיצא מבשרו שידבקו
בדרכיו : יצוק עליו בל ימוט · יתחזק עליו על זכותו לא ימוט לעולם : לבו יצוק
כמו אבן · ואמר יצא מזרעו והיה עם הארץ ולבו יצוק כפלח תחתית ויתחזק
כפלח הזה שתלא בכל עת כד"א כפלח הרמון רקתך : משתו יגורו אלים · שפניו
בקע הים ואליו שהאבות עברו את ישראל בים שנאמר וירא ישראל את היד
הגדולה ישראל סבא · זה יעקב : משברי' יתחטאו · משברים נשברו · ואז משינהו
חרב בלי תקום חרב פרס שישיג לבניו · ובסוף בל תהי לו תקומה : חנית מסע
ושריה וכל כלי מלחמה לא יוכלו לו כד"א כל כלי יוצר עליך לא יצלח · שמנה הש
כלי מלחמה חרב חנית מסע ושריה הם ד' ברזל ונחושה אינן כלי מלחמה ולכך
נזכרו' שכלי מלחמה היו מהם קשת אבני קלע תותח וכידון הרי ח' גליות בפס"ק
ושיף י"ו שנית ידו לקנות את שאר עמו · חרב זה פרס · בן קשת זה ישמעא'
וכלם מפורשים בספר רבינו סעדיה ז"ל אבל טרח לכתוב ואלו ח' אומות נגלו
לאברהם בין הבתרים ובזכותו ינצלו בניו מהם: יחשוב לתבן ברזל · כד"א והיה
בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' : תחתיו חדודי חרש · האומות היו
גוזלין תחתיו חדודי חרש: ירפד חרוץ עלי טיט · לעתיד לבא יהיו חרוץ ואבן טובה
ויצברו לו עושר כטיט כד"א תחת הנחשת אביא זהב: ירתיח כסיר מצולה · יאמר
למצולה חרבי שרם שירתיח כסיר ותלהט יום ולילה ולא תכבה : ים ישים
כמרקחה · ושים שבשרם תתהפך לזפת ונחליה לגפרית והוא כמרקחה : אחריו
יאיר נתיב · מי שרוצה לחשוב דבר זה ולדעת אור נתיביו : יחשוב תהום לשיבה ·
יחשוב שנות שחטאו ישראל לשכינה שבעים שנה שהוא שיבה ולאותו הקץ ישליך
בוריכו החטא בתהום והוא שנכתב על יד הנביא ותשליך במצולו' ים כל חטאתם·
שכן ניבא משה שבע כחטאתיכם · וזו היא מראית דניאל כי לז' המועדים וחצי
והמועד זה שבעים שנה שהוא חיי האדם לכן לגלגל הגדול שכל העולם תלוי בו·
ולכך אמר דניאל בתחלה כי למועד כדי שישכיל שהוא מועד של ע' שנה · ומועדים

שזמן עד מועדים וכמה מועדים מספר חצי המועד שחצי ע׳ שנה ל״ה שנה הוא
ועת הגדול לעשרת השבטים וכן מצינו ביחזקאל שאמר לו הקב״ה שכב על צדך
השמאלי · ש״ב יום למנין השנים שחטאו ישראל יום לשנה ועל חטאת יהודה מ׳
שנה והוכח מימי ישראל ימי יהודה שבגלות יהודה לבסוף באחד יגלו ישארו ימי
ישראל שנאמר ועתה המלך. שנ״א עשרות ויעלו לל״ה עשרו׳ והקם חשבונך אחר
שבעה ויקימו העשרה לשבעים הרי ל״ה עשרית ל״ה שבעים וזהו חצי מועד
מועדים לחשבון המועד וזה מראה עד ערב בקר זהי ע׳ שנה בקרו של אדם
ערבתו אלפים ש׳ וכבדך קדם כשתשליך ל״ה פעמים ע׳ למאות יעלו לכ״ר מאות
חמשים ויקח ק״נ שנה כשהתחילה מלכות ישראל להשתפל שנפלו בידי מלכי אשור
שגלו תחלה הראובני והגדי עד שגלו גלות שלמה ביד סנחריב ישארו אלפים וש׳
במנין דניאל · ואשר בסוף המראה מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם זה
זמן אלהות ישמעאל שבית המקדש נמסר בידם וזמן מלכותם מאלף ר״ל שנה והוא
מלכות אלהות שאחריו · ואחר שיכלו הימים האלה תהיה מלחמת גוג ומגוג ויהיה
עיקר הגאולה · כי דניאל דבר למעלה בנבואה על גלותנו בגלות האחרון הזה
לכך דבר בזמנים · וזמן גלותנו חשבתי ועו׳ מכאתי וכורנו יקברנו · וכן הנביא
אומר אני יי׳ בעתה אחישנה : ועתה ישכיל המשכיל שכן נראה לאברהם בין
הבתרים ת׳ שנה שכן שנות שחטאו ישראל ש״ב שנים ועשר שנים גלות בבל שעלו
ע׳ שנים ז׳ שנים לכל שנה שכן יעלו האחרים ז׳ לכל שנה הרי ת׳ שנה · וזהו יחשוב
נחום לשיבה שכל הגלויות שמכיהם ראה אברהם אבינו בין הבתרי׳ · והישועת
הגאולות וכן אמר הקב״ה לאיוב : אין על עפר משלו · כי כל מכתשי מ׳ ילכו
אחרון : העשו לבלי חת · יוכרו ובוראו עשאו לבלי חת ופחד לבני בני האדם :
את כל גבוה יראה · מלבד שוכן שמים שהוא רם על כל רמים והוא לבדו יהיה
מושל עליו : והוא מלך על כל בני שחץ · כי הוא מלך על כל מלכים וגאה על כל
שחצנים וגותנים : וכן כתיב כי ליי׳ המלוכה ומושל בגוים · ע״כ לשון הרב המאור
...ל ואולי משנה בקצת מקומות מפני טעות סופרים · והוא מדרש נאות כקשר
...פה בפסוקים וכדרש יפה לענין הגאולה העתידה במהרה בימינו אמן וכן יהי
רצון · אמן נצח סלה :

אמר הכותב אחר שהרשונו קדמונינו ז״ל להטות פני הפסוקים למדרשות
עם שמירת הדרש שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ככתוב בכאן
מדרשם בבהמות ולויתן אשר בא בגמרא ונפרשהו כפי עניות דעתינו באופן
שיהיה נאות אל העיון והשמוע כל אחר שחקרים ואומר ידוע הוא כי הפסוקים לא
ישאו מעלים על ענייניהם כמשלים אלא מדברים כמנהגם מוחשי׳ · ועל כן הסכימו
גדולי מפרשינו ז״ל שעם היות שעץ הדעת ועץ החיים וד׳ הנהרות וענין הנחש
יש לו סוד ונסתייעו בזה ממדרשי חז״ל אבל הענין בעצמו הוא אמת כפשוטו בלי
שום פחות ויתר · וכתב החכם ר׳ א׳ ב״ע ז״ל ובעץ הדעת סוד יכעס גם הדברים הם
אמת כמשמעם ושכחו על זה המאמר הרמב״ן ז״ל · ואחר שכן הוא אם כן מה פירוש

שכתוב פרעה מלך מצרים ללויתן נחש בריח וללויתן נחש עקלתון אלו לא היה כמשל מציאות גמורה לא היה הנביא נושא משלו בו ומקרא מלא הוא לויתן זה יצרת לשחק בו · ואמר המשורר זה מסדר ענין הבריאה שאין לפרש המזמור ההוא שיהיה משל וחידה · ואמר עוד אתה רצצת ראשי לויתן · אבל אף על פי שאנחנו מאמינים בלי שום ספק במציאות אלו הבריות רצוני בהמות ולויתן וכמו שפירשנו הפסוקים הנאמרי' בהם וכן מדרש החז"ל שנזכור בזה לא כפשטן שלא יהיה כפשטו חלילה לנו מזה עם כל זה נפרש אותו דרך נסתר כמו שמצינו שעשו בפירוש הפסוקים שפירשום דרך מדרש על פרעה ואברהם כמו שכתבנו לפני זה · ואחר שהקדמנו זה נכתוב לשון המדרש שבפרק המוכר את הספינה :

ויברא אלהים את התנינים הגדולים · במערבא אמרי משמיה דרבי יוחנן זה לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון שנא' ביום ההוא יפקוד יי' בחרבו הקשה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון : אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם ואף לויתן זכר ונקבה בראם אלמלא נזקקין זה לזה מחריבין את העולם כלו מה עשה הקב"ה סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והרג את התנין אשר בים · ואף בהמו' בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין את העולם כלו · מה עשה הקב"ה סרס את הזכר וצנן את הנקבה שנא' הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו · במתניו זה זכרי בשרירי בטנו זו נקבה · התם נמי לסרסיה לזכר וליצנניה לנקבה דגי' פריצי · ולעביד איפכא · איבעית אימא מילחא דנוקבא עדיף · ואי בעי' אימא כיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו לאו אורח ארעא לטלולי בהדי נקבה הכא נמי למלחא לנקבה כוורא מליחא מעלי בשרא מליחא לא מעלי · עד כאן לשון מדרשם ולא הוצרך הגמרא להביא ראיה בלויתן ששם זכר ונקבה כמו שעשה בבהמות לפי שפשט הכתוב מורה שאינו אלא אחד ובלויתן הזכירם שכתוב בלשון רבים כ"ש את התנינים הגדולים ועוד כי לויתן נחש בריח היה הזכר כי הזכרות הוא כמו הבריח ולויתן נחש עקלתון היה הנקבה כי כן מקום הנקבות הוא עקלתון ובעלי המסורת מנאו שער למדרש זה שאמ' והרג את הנקבה לפי שכתוב ויברא אלהים את התנינים הגדולי' חסר יו"ד האחרונה כלומר שלא נשאר חי כי אם אחד · אבל השני נהרג והוא רמז יפה · ומה שאמרו כיון דכתי' לויתן זה יצרת לשחק בו לאו אורח ארעא לטלולי בהדי נקבה הוא מתבאר ממה שאמרו בפ"ק מע"ז ג' שעות האחרונות מהיום הקב"ה יושב ומשחק עם לויתן שנאמר לויתן זה יצרת לשחק בו ואחר שנתישב זה המדרש נבארהו :

דע אתה המעיין כי הפילוסופים העלו בעיוניהם כי הגלגלים לא יתנועעו מעצמם · אבל יש להם מניע יניעם התנועה הנראית בהם · וגם העלו בעיוניהם שהוא מחויב שתהיה לכל תנועה מיוחדת מניע מיוחד וכפי מספר התנועות הם מספר המניעים · וגם העלו בעיוניהם שי אלו

המניעים אי אפשר היותם גשמים אבל הוא מחוייב שיהיו שכלים נבדלים מחומר ולפי זה יתחייב כי הם עלות ועלולים כי לא יתכן המספר בשכלים הנבדלים · אלא על דרך עלה ועלול · וגם העלו בעיוניהם כי כל מה שהוא מתחת גלגל הירח ולמטה יגיעהו שכל אחד הוא השכל האחרון מאלו השכלים הנבדלים · קראוהו השכל הפועל לפי שהוא פועל אלו ההוויות באלו החמרים ההווים הנפסדים ויקראוהו נותן הצורות כי היסודות הארבעה הם חומר לכל המורכבי' וזה השכל פועל בהם הצורות עד שיתחלפו הצורות בהם עם היותם בעלי חומר אחד כפי התחלפות המזג אשר נתמזגו היסודות בכל מורכב ומורכב ובדברי קצתם נקרא נפש הכללית לפי שהוא כאלו תכלית השכלים הנבדלים ויאמרו כי זה השכל הוא אשר יניע שכלנו להוציאו מן הכח אל הפעל להבין המושכלות ושלימות המין האנושי האחרון הוא שאחר השיגו המושכלות יתחבר זה השכל שקראוהו השכל ההיולי עם השכל הפועל שיהיה הוא והוא דבר אחד וזהו השארות הנפשי שיש לאדם והצלחתו האחרונה · ודע כי אלו השכלים הנבדלים המניעים הגלגלים הם שנקראים מלאכים כפי דעת חכמי תורתינו המתפלספים · וזה המניע האחרון שנקרא שכל הפועל נקרא גם כן מלאך והיא המדרגה האחרונה מהמלאכים שנקראים אישים לפי מה שכתב בזה הרב המורה ז"ל ויקראוהו במדרשות שרו של עולם כפי פי' הרב ז"ל :

אחר שידעת זה דע כי יש באדם שני מיני כחות האחד שכלי והשני חומרי :

אמנם השכלי הוא שקראוהו השכל ההיולי כמו שזכרנו וזה החלק הוא הנשאר מן האדם אחר המות אחר קנותו המושכלות :

אמנם החומרי הוא נחלק להרבה מינים ונראית פעולתם במקומות מתחלפי' כי הכחות הפועלים הגידול והזנה תראה פעולתם בכבד ושם היא התחלתם ומשם יתפשטו לשאר איברים והפועלים הפעליות הנפשיות ככעס הרצון והאהבה ומה שדומה לזה תראה פעולתם בלב ושם היא התחלת' והפועלים החוש והתנועה התחלתם הוא המוח ומשם יתפשטו אלו הכחות באיברים ואלו הכחות כלם הם חומריים נפסדים שכמו שהם באדם הם בבעלי חיים · ודע כי השכל ההיולי הוא משתמש בהשגת המושכלות באלו הכחות שהתחלתם הוא המוח לזה אמרו החכמי' תמיד כי משכן הנשמה העליונה הוא במוח וזה המאמר כאמר דרך העברה כי השכל אין ליחד לו מקום אבל להיותו משתמש באלו הכחות מעבירים המאמר שהם הוא משכנו · ואלו הכחות הם על מינים הרבה כי המוח יש בו ג' חדרים ובכל אחד מהם מתהוה רוח שהוא נושא כח מיוחד · והחדר שהוא לצד הפנים הוא נושא הכח שבו החוש המשותף והחדר שהוא באמצע הוא נושא הכח המדמה והחדר שהוא באחורנית המוח הוא נושא הכח הזוכר והשומר ונתבאר זה מזה שנמצא כי כשיש פגע באלו החדרים יבאו הפעולות המיוחדות לכל אחד מהם בלתי מסודרות · והדברים הם ארוכים בעניינים אלו בספרי הפילוסופים לא כתבנו מהם אלא מה שאנחנו צריכים מהם לפי הענין שאנחנו בו·

ואחר

ואחר שהקדמנו זה נבאר המדרש הזה ונאמר כי לויתן הוא לשון חיבור ודיבוק כנזכר מן כי לוית חן הם לראשך שהוא כנזכר מן ילוה אישי אלי כמעשר אים ולויות ואחז״ל כאים המחובר בלויה שלו ׳פי׳ אשתו המחוברת לו שכן נקראת חבירתו והזכר והנקבה שבלויתן הם השכל הפועל והשכל ההיולי שזכרנו ונקראם זכר ונקבה כי השכל ההיולי משתוקק להתחבר עם השכל הפועל כתשוקת הנקבה להתחבר לזכר · והשכל הפועל משפיע על השכל ההיולי ונותן צורתו כמו שהזכר הוא משפיע אל הנקבה צורת ההויה בחומר שלה · ואיפשר שזה היה סוד הכרובי׳ ואלמלא נזקקין זה לזה שיהיו מדובקין יחד לעולם ולא יהיה פירוד בין השכל הפועל ובין השכל ההיולי כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא ומשה רבינו בהיותו עם יי׳ ואליהו בעלותו בסערה השמים היו מחריבין העולם שלא היה העולם מתקיים זה הקיום שהיה הרצון האלהי שיתקיים וכאמרם וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · טוב זה יצר הרע · וכי יצר הרע טוב הוא׳ אין׳ שאלמלא׳ יצר הרע לא נשא אדם אשה ולא הוליד בנים וגו׳ · א״כ להכרח קיום זה המציאות אין ראוי שיזקקו זה לזה דבוק מתמיד בלי שום פירוד · מה עשה הב״ה סרס את הזכר שעם בינו ובין השכל ההיולי החומר המונע להדבק בו מפני השמשו אחריו בבקשת ההנאות הגשמיות · והרג את הנקבה · שהפריד בינה ובין החומר בעת המות שנקנסה מיתה על האדם להפריד השכל ההיולי מהחומ׳ ומלחה לצדיקים לעתיד לבא ׳שנתן להם קיום מתמיד בברית מלח אחר ההפרד שהוא להדבקה בשכל הפועל דיבוק מתמיד וזה עולם הבא הצפון לצדיקים׃ אבל קודם ההריגה וההפרד הזה אי איפשר בהם להזדקק זה לזה כי טבע המציאות כן חייב שיתקיים כן ׃ ואף בהמות בהררי׳ אלף זכר ונקבה בראם · והם השכל ההיולי והכח הנפשי אשר כמוהו שממנו החום והתנועה שזכרנו וקראם זכר ונקבה כי השכל ההיולי הוא משתמש בפעולתו בכח הנפשיי כמו שהזכר משתמש בנקבה׳ והכח הנפשיי לא נברא אלא לתשמיש השכל ההיולי כמו שהנקבה לא נבראת אלא לתשמיש הזכר · וקראם בהמות לפי שאין התשמישות והדבוק הזה ביניהם אלא כשהשכל ההיולי הוא נפרד מהשכל הפועל ודבק בחומר שהוא אז נמשל כבהמות והכח הנפשי הוא כח חמרי ג״כ נמצא בבהמות ׃ ואלמלא נזקקים זה לזה · שיהיה ביניהם דיבוק מתמיד והיה ג״כ כח השכל ההיולי כח בגוף כמו הכח הנפשיי ולא יבא לפועל בלימוד המושכלות היו מחריבין העולם שלא היה שם השארות נפשי אבל היה השכל ההיולי אפס כאפיסות הכח הנפשי אחר היותו כח בגוף מה עשה הב״ה סרס את הזכר שהפריד בינו ובין הכח הנפשיי ונתן לו בחירה לאהוב המושכלות ולהתרחק מהמשך אחר התאוות החומריות · וצנן את הנקבה שלא יכריחו הכחות הנפשיות אל השכל ההיולי להמשך אחר החומר כי הוא יותר כחו מהם בבחירת הטוב ׃ ושאר המדרש הוא כפי המשל אין לנו חיוב ליישבו על הנמשל כמנהג משלי החכמה כמו שהטרים לנו בזה הרב המורה ז״ל · אבל כהחוק שבמינו לפרשו על צד הנמשל שרי שלא יהיה בנמשל חלק

ומנו לבטלה : התם נמי לסרסיה לזכר ולצנניה לנקבה שלא תהיה תשוקת השכל ההיולי חזקה להדבק אל השכל הפועל בעת היותו דבק בחמר כדי שלא ימנע ממנו החרבן שזכר אם היו נזקקין זה לזה ובזה האופן היו נשארים בקיום נצחי שיפעל השכל בעניינים החמריים הצורך לקיום העולם בלבד ושאר זמנו יפעל בעניינים השכליים ובזה היו עולם החמרי מתקיים ועולם השכלי כשאר נצחי בעודו דבק בחמר כנפשות הגלגלים ומה צורך להריגת הנקבה בזה הצנון היתה מתקיימת הכונה שאלהית בבריאת האדם : דגים פריצי תשוקתם חזקה להזקק זה בזה וביצון הנקבה לא היה מספיק שלא יהיה החרבן הנזכר אלו שיו נזקקים כי על כל פנים אפילו היה השכל ההיולי מצונן היו נזקקים שני השכלים לעולם והיה העולם חרב : ולעביד איפכא · להרוג את הזכר ולצנן את הנקבה וזה בשיתאחד השכל הפועל עם השכל ההיולי עם היותו דבק בחמר על דרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי · וההריגה רמז ר"ל כי שרית עם אלהים ועם אנשים · וצנון הנקבה רמז אל ותנצל נפשי שלא תפרד מהחומר להתאחד בשכל הנפרד : אי בעית אימא מלחא דכויתא עדיף · כי אף על פי שהיה מתאחד השכל ההיולי עם השכל הפועל בהיותו דבק בחומר · אבל לעולם הוא מסך מבדיל ביניהם עכירות החומר וההתאחדות הגמור אי איפשר היותו אלא בהפרד השכל ההיולי מהחומר על כן הרג הנקבה ומלח אותה ברית מלח עולם בקיום נצחי כי המליחה הזו אל הנקבה הוא יותר טוב מההפך הנזכר · אי בעית אימא כיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו לאו ארח ארעא לטלולי בהדי נקבה כי השלימות האחרון לזה השכל ההיולי הוא שישתעשע שעשוע ההשגה והדבקות באל ית' · והוא המחול שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים וכל אחד מראה באצבע לפי פי' הרמב"ם ז"ל וזהו הנרמז בשחוק הש"י עם לויתן בג' שעות אחרונות מהיום שזהו סוף השכר המשתלם אחר העבודה בסוף היום כשנגמרה מלאכת בעל הבית וכיון שזהו השלימות האחרון לו לאו ארח ארעא לטלולי בהדי נקבה שעם היותו דבק בחומר אי איפשר זה כלל מפני מניעת החומר : הכא נמי למלח לנקבה · שהנקבה של בהמות שהיא הכח הנפשיי למה אינה קיימת ככחת כקיום הזכר שהוא השכל ההיולאני שהוא הנקבה של לויתן : כוורא מליחא מעלי בשרא מליחא לא מעלי · שאי איפשר הקיום אל הבשר שחומרי ואלו הכחות הם חומריות נשואות על חומר ע"כ בהכרח יעדרו ואי איפשר הקיום אלא אל השכל ההיולי שהוא נקב' הרג הנקבה לויתן בזה העולם · וכל זה ההמנעו' להתאחדות השכל עם הגוף קיום נצחי אינו אלא בזה העולם אבל לעולם הבא זהו סוף השכר והגמול · והוא המחול שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים :

עוד שם אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן שנאמר יכרו עליו חברים · ואין כרה אלא סעודה שנא' ויכרה עליו כרה גדולה ויאכלו וישתו · ואין חברים אלא ת"ח שנאמר היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך והשאר מחתכין אותו ועושין בו סחורה בשערי ירושלם

שנאמר

שנאמר יחצוהו בין כנענים · ואין כנענים אלא תגרים שנאמר כנען בידו מאזני מרמה · ואמר רבה אר׳ יוחנן עתיד הקב״ה לעשות סוכה מעורו של לויתן שנאמר התמלא בשכות עורו · זכה עושין לו סוכה לא זכה עושין לו צלצל שנאמ׳ ובצלצל דגים ראשו · זכה עושין לו ענק שנאמר וענקים לגרגרותיך לא זכה עושין לו קמיע שנא׳ התפתח בו ככפור והשאר פורס: הב״ה על חומות ירושלם וזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו שנאמר והלכו גויים לאורך וגו׳ ע״כ · ושעורת הצדיקים מבשרו של לויתן הוא הקיום והעמדה שיש לנפשותיהן במה שהשיגו מהמושכלות אחר הפרדם מהחומר ונקראת השגת המושכלות בשר כי הם סתרי התורה כמו הבשר הנסתר תחת העור והסתורה מהשאר בשערי ירושלים היא כי מלבד זה הקיום יש להם שכר טוב בעולם בשערי ירושלי׳ בתחיית המתי׳ שישובו הנפשות אל הגופות בקיום מתמיד כקיום אליהו ז״ל וכמו שהיתה הכוונה האלהית בבריאת האדם אלא אלולא החטא הקדמוני · והסוכה מעורו של לויתן הוא השכר הצפון לצדיקים בשביל המצות המעשיות שזה הוא הנגלה מהתורה כמו שהעור הוא נגלה מהבשר והמדרגות הם חלוקות בזה כמו שאמרו כי על כל כבוד חופה מלמד שכל צדיק וצדיק עושין לו חופה לפי כבודו · יש זוכה לסוכה שלימה חופפת עליו כל היום מהכאת שרב ושמש הם דיני גהינם ויום הדין הגדול המשל לשמש לתנור בוער · ויש שאינו זוכה אלא לצל על ראשו אבל שאר גופו נכוה · והיא מדרגה שפלה מזו והם הנכווים מחופת חבריהם כמו שאמרו שם אם בח׳פש למה תלמוד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו · ויש שאינו זוכה אלא לענק והוא קשוט קטן בצוארו כן מדרגתו מעוטה בזה השכר · ויש שאינו זוכה אלא לקמיע והוא השמירה לבד מהאבדון כמו שהקמיע הוא נעשה לשמירה והשאר פורסו הב״ה על חומות ירושלם כי מלבד זה השכר הצפון יש שכר גופני בשערי ירושלים לימות המשיח שזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו כי אז יהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי׳ ולעבדו שכם אחד · והוא ייחס תחיית המתים לשכר סתרי תורה וימות המשיח לשכר מצותיה לפי שאין תחיית המתים אלא למשתמשים בתורה והנדבקים להם כמו שהעלו בסוף כתובות · והנה נרמז בספר זה הנכבד רבו׳ ספר איוב סוף הגמול בעולם הבא ובתחיית המתים ובימות המשיח מלבד מה שבא בו מגמול הצדיקים בעולם הזה והתרת הספקות הנופלות בו · והשם ברחמיו ישימנו מהכתות המקבלות פני השכינה · וישמרנו מענשי גהינם ומדינה ויתן לנו חנינה אמן וכן יהי רצון:

תם ונשלם תהלה לאל עולם:

והרב ר׳ במה נכדו של הרב המחור זל ר׳ שמעון זלה״ה מחבר לספר הזה אשר נקרא כסא אוהב משפט בנה בתים אלו לספר בתועלות הספר ומעלותיו ונתחיל בע״ה :

ראו ספר לרב שמעון עטרות ׳ לראש צדיק צניפים גם צפירות :
ומאיר הוא לכל נבוך נתיבות ׳ עדי ילך במחשכים לאורות :
ולעולם מאירים בו הלא הוא ׳ מאור גדול כמו אור המאורות :
והוא מקור לכל חכמה ומדע ׳ ואף מעיין לכל בינות יקרות :
חשבתיהו כספרי הנביאים ׳ ואמרותיו כאמרות אל טהורות :
ערכתיהו לכל כסף וזהב ׳ ופטדת כוש ולאבנים יקרות :
מצאתיהו והוא שלם וכלם ׳ לנגדו הם גרועות גם חסרות :
ועזבונך תשימהו ימותך ׳ וטוב לך יהיה מכל סחורות :
בארחותיו תהי הולך ותדרוך ׳ נתיבותיו לכל תפרוץ גדרות :
וטוב מליו הלא כושל יקימון ׳ וגם רבות עזובות בו פזורות :
ובפרקים חקוקים הם בחכמה ׳ הלא תמצא למאסרך דרורות :
מיוסדים הם עלי פינות חזקות ׳ ובם דעות מאד רבות ופרות :
ושום שכל בדבריהם ותשיג ׳ אמונות דת בריאות לא שבורות :
ואיש בער ואיש סכל ופתי ׳ הלא יחכם בדעות בו סדורות :
ואיש דעת הלא יוסיף לנפשו ׳ קנות חכמה וגם לסבור סברות :
וגם תמצא בפירוש הפסוקים ׳ חדשות לא ידעתם בם נטורות :
חקוקות הם בעט סופר והמה ׳ כמו צצים וכפרחים פטורות :
וספר זה מאד נחמד ונכבד ׳ ומלותיו בחכמה הם ספורות :
והוא עמוד לשרש דת ועיקר ׳ לבל יהיו שכוחות גם עדורות :
יסוד חזק למדרשות חדושות ׳ ויש מהם להבין גם להורות :
והוא פנה לכל מבטא בדקדוק ׳ בשם פועל וגם מלה אמורות :
בשם עצם ושם דבר ותאר ׳ לבאר כל לאל ידיו מהירות :
והוא מחצב לכל חכמה בנקוד ׳ ובו תמצא יסוד מלות גזורות :
והוא אילן מאד גדל בגובה ׳ ענפים לו לאין מספר ופארות :
ושרשיו מרובים הם במספר ׳ ולעדי ים משלח קצירות :
פליאה בו ממולא הוא כפרדס ׳ בכל מיני מגדים רב ופירות :
ופירותיו מתוקים הם כמו מן ׳ ונפת צוף וכדבש היערות :
ומתחתיו מאד מים מְפַכִּים ׳ ומעיינות משוכות גם בְּאֵרוֹת :
וְכִהְזוֹת בִין להסתופף בצלו ׳ חפצים הם ויש להם בחירות :
ולשבוע מגדיו הם תאבות ׳ להוסיף בִין וחִין לקנות לדורות :
צמאים שם לשבר את צמאם ׳ דבקים הם ונפשותם זהידות :
ושם שולחן מלכים וַחֲכָמִים ׳ ובו פת בג ותבשילי קדרות :

ויין רקח בכל מיני בשמים , וטווסים ופטיונים להברות :
משמח נפשות מיגונות , כמו הליל וכל מיני זמירות :
ורצוף הוא ברב אהבה לצל על , בתושבחות מהוטבות ושירות :
והוא פרדס אשר יתענגו בו , מתי דעות מתי בינות עמודות :
ונכנסים וגם יוצאים בשלום , ונפשותם כמו שחק בהירות :
בלי פגע בלי מית ומרע , עמורים הם בלי ישגו בזרות :
והוא סולם לכל חכמה עלו תחיש , ואם המה מאד ראמות בצורות :
בסוד נפש פליאה הוא מבאר , וסוד עדן בארבעה נהרות :
וכל סחוב בעולם זה ובבא , מגלה הוא במליו היעדרות :
בהשגחה בייסוד גם בחדוש , מפקח הוא לאיש עיניו סגורות :
ובנבואה ובגמול גם בעונש , מאד חכמות בתוכו הן אצורות :
וגם לשאר אמונות דת מבאר , עדי תומם בחכמה הם חקורות :
וסוד צדיק אשר נמצא ורע לו , וגם צדיק ולו טובות מסודות :
וסוד רשע וטובות לו מצויות , ויש רשע ורעות לו וצרות :
ובזה הוא לכל קושיות מתרץ , ברוב ראיות ורוב מופתו בדודות :
חזקים הם ומוצקים וצודקים , בלי כזב ומתנגד סהודות :
ובו ילמד להבין גם להשכיל , בכל טבע וברפואות מזורות :
וגם חכמות אלהיות ושמע , בכל מקום הלא המה פזורות :
ובו סודות מקובלות אמת הם , רמוזה אך בלי ביאור זכורות :
ובשמש וירח ובעש , וגם בכסיל ומעדנות קשורות :
וגם כימה והמשה הנבוכים , ומזלות חחפש לך בנרות :
אזי תלמד ובם תשיג ותקנה , שלמות רב ואור פנים קדורות :
בהין מליו וגם מתק שפתיו , מהפך הוא לכל מתוק מרורות :
באיוב יש בטענותיו דברים , מתוקנים בטוב אופן וצורות :
והוא נותן ליסודיו טעמים , נכונים הם בראיות הן הדור: :
וטענות החכמים הוא מבטל , ואם רבו והמה נעתרות :
ואת טענות אליהוא הוא מאמת , נכונים הם ואם המה צעירות :
מפרש בין דבר טענות אליהוא , ובין טענות דבידיו הגרועות :
ברב חכמה לאיוב הוא מתרץ , לטענותיו בקלות ודמורות :
והרים יד בכל חכמה ובינה , לבאר דת ומשפטים ותורות :
וכל משכיל ודורש את אלהים , אמת לקנות וגם שקר לזרות :
במו יומו וגם לילו לעולם , יהיהוגה בספר זה ולקדות :
אזי יזכה להמנות בהבל , אשר נפשם נכנסה אל צרורות :
בזיו עליון יהי רואה להבא , ימהר אל וגיע צפירות :
אשר יעשה סעודה לחבירים , ומבהמות ולויתן להברות :
וטוב צפון והוא יין משומר , יהו שותים וכל פנים זהירות :

וספר

וספר זה לאורח זה מְיֻשָּׁר ׳ ומימות רב לישע בו חשורות :
לראש חכם וצדיק תם ומשכיל ׳ ראו ספר לרב שמעון עטרות :

ולפי שבא מספר הבתים ע׳ כמנין סוד במתי בתים אלו לסימן :

מבין אמת יבן ביתו בבין יבן ספר והוא אבן פנה וראש לְיִסוֹד
בתים בנתים בו שם טוב עלי גבו זמר לכל טוב אל יראי יי׳ סוד

תם ונשלם תהלה לאל בורא עולם אמן :

גם התלמיד הנעים הר״ר אהרן יצ״ו בכה״ר שמואל הלוי נ״ע חבר
בתים אלו לכבוד הספר :

ראו ספר אשר חובר בחכמה ׳ ובו כל סוד בקו יושר ומשפט :
אשר הסיר מבוכת הנבוכים ׳ בדרכי אל אשר כלם במשפט :
הכי הוא דן עלי צדיק ורע לו ׳ וכן רשע וטוב לו גם במשפט :
לרב שמעון בני צמח יסדו ׳ וקרא את שמו אוהב משפט :
צרור חיים תהי נפשו צרורה ׳ בכסא אל ליום קומו למשפט :
בחמלתו אזי תהיה פלטה ׳ לעמו ולְהַר ציון במשפט :

עוד הוסיף בשבח הספר

ילדי רחם . אכלו לחם גבר לוחם לחם יוצרי
מורי שמעון נטהר מעון נשען שעון על צור עוזרי
חבר ספר כלו שפר האף הפר מאמר מורי
אין כמוהו באמת כי הוא הוד דורהו ופאר נזרי
ערך אין לו כי רב גדלו על מהללו אענה שירי
הרים ראשי השיב נפשי השמן רחשי הגדיל זהרי
מראשתו עד תכליתו אור יפעתו האיר נרי
חקו ישלים סומך נופלים אותו יחלים תמיד צורי
יגדילהו צור גואלהו ימשילהו על כל שברי
אליו יפנה יה כל קונה ביתו יבנה נא כדברי
ככה שואל בן לשמואל לוי לאל עובד יוצרי :

תם ונשלם

אמר הצעיר שמואל בכמאר אלחנן יעקב ארקוולטי זלה"ה :

בצאתי שער עלי קרית וויניציאה המהללה לחזות בנעם החבורים חדשים גם ישנים היוצאים לאור ע"י אביר המדפיסים מ"סיר זואן דיגארה הכי כבר יפר וכאמן וארא בעין השכל ספר איוב מוקף ברוכרין של אבן שלמה ומדוק הלא הם פירוש המאור הגדול הר"מ בר נחמ ז"ל · ובאור הרב הרופא כמהר"ר עובדיה ספורנו כ"ע · אשר מתרומות מדותיהם השביעו בטוב עדינו · ונוכחים כעין נחשת קלל בדפוס אין ערוך אליו בהשתדלות חד מן קמאיה הה" החכם כה"ר יוסף מולכו נר"ו · רחש לבי דבר טוב להודות להלל ולשבח בשירי שמי הנאומים אלה שחלקו מחכמתם עלינו · אמנם יען היו דברי כל חכם אמתי ומה גם אם רוח יי' דבר בו יונקים בכביונם עד אפס מקום להוסיף בם שלמות כי לא האדם כזה עץ השדה להוציא פנה ל הפתם לגבלה · והיה כל מוכחם ומפינם על מתכונתם · קמחא טחינא טחן · באופן שהשבח העצמי הראוי לכל אפרם אותם הוא לבד על הועילו לנו בעשותו כוונים לעמוד על אמתתם · לכן זה כל פרי זמרתי לאלי זוגא מרבנן · דדלו לן חספא בפירושיהם עד שיעיר עליהם רועה כאמן שכותב ספר איוב · שקלעו אל השערה בשערי צדק כונת הספר · ואם יתחלפו בבאורם · יחדיו יהיו תמים עולים לרצון כי שבעים פנים לתורה · ואלה דברי השירים · בחזקת ס"ר סרורים · ערוכה בכל ושמורה :

שדה	לאור חמה	וצל	ירח	:
יוציא	תנובת כל	עצי	היער	:
פגה ·	להשלימה ·	וכן	הנער	:
פן יק-	ראו עליו	עלה	קרח	:
אמנם	פרי צדיק	יהי	פורח	:
שלם	בצביונו	בלויות	מער	
לכן	מגלה ט-	עמר	בשער	:
ינחה	לבד עור	לאור	זורח	:
כן מח-	קרי רב ש-	מעון	בר צמח	:
גלוים	לרב עוב-	דיה	איש ספורני	:
היו	כמפתח	לכל	מסגרת	:
רועה	לעמתם	ביד	גוכדת	:
יאמר	כדבריכם	הלא	זכורני	:
מלת	אלוה בי ·	שונתם	קמת	:

הפעם

חפצם . אודה את יי' אשר עזרני כרחמיו וכרוב חסדו להכנס לפנים ולפנים בם טוב בהתחלת החבור הנז' ולצאת בכי טוב ׳ והמלאכה נקיה זכה וברה ׳ יראת ה' טהורה ׳ טוב וישר ה' על כן אקדמה פניו בתודה ׳ בזמירות אריע לו לתורה ולתעודה אשר זכני ועד הלום הביאני ׳ וינחני בדרך זו הלכתי לתת לי מהלכים בין העומדים הם הל"ה פרקים אשר מציב לו יד המחבר בתחלת באורו לאיוב ׳ לעשות להם קצורים ולהוציא לאור תמצית כללות כל פרק ופרק כיד ה' הטובה עלי למצוא כל איש דברי חפץ מבוקשו ודרושו לכל אשר יחפוץ יטנו :

גם כל כלי יצוייר בהם תבנית תכנית דמות איזה באור ממח"ז או מכתובי אנ"ך זולתי פסוקי איוב אשר בתוכם ׳ להיות כל א' וא' שורר בביתו ובמקומו בתוך החבור ולכל בני ישראל יהי אור ויהי אור במושבהם העליתי על הלוחות כתובים באצבע אלדים ׳ מורים ומלמדים ראשונה ללשונותם בארצותם אים איפוא המקור שממנו חוצבו ׳ ואחרי כן נטיתי לבי להבין ולהורות מקומות ממשלתם בתוך החבור באיזה דף ועמוד : גם את זה לעומת זה עשיתי לצרוף כבוד סיגי בוקי סריקי הטעיות והשבושים והסכסוכים אשר בקרבם למען דעת מודעת זאת בכל הארץ כי נפשי צהלה ושמחה כאשר דרך צדיקים צלחה : ובל יאמר שכן חליתי בשיתי שומי כל מעייני על הפרקים לעשות להם כוונים וציונים על המאמרים והכתובים ולתקן מעוות הקלקולים וליתר החבור לא שמתי עצמה : יען וכיען כל ההוגה בחבור זה לבבו יבין ובעיניו יראה כי לא באו מחז"ל וכתובי אנ"ך רק בפרקים הנז' :

אמת יהגה חכי כי גם לקונטריס כ"ח שמתי כחי לתקנו כי מפני מעשה שהיה מחסרון העתקה להעתקה עלו בתוכו סרבים וסלונים רבים בקומה רבים בדממה ׳ אמרתי אני בלבי עת לעשות לה' ולנקותם כמטהר וכמצרף כסף ׳ מה שלא קרה כזה בכל החבור : תהלת ה' ידבר פי על הטורח והעבודה אשר עבדתי לעבד במכר יוסף מפני היות ב' העתקות ישנות לפני לא ראי זו כראי זו עד כי לפעמי' נפשי נבהלה מאד כי לא ידעתי מה לעשו' אם לא כי בחמלת ה' עלי כמשפ' לאוהבי שמו כל הבא ליטהר ידו עמו ויתן בפי טעמו ואחוזת מריעי ופי כל שר צבאו ידדתי לעומקו ובנתי לאשרו ותכנתי עוותתו הולך ואור עד נכון הספר תם ונשלם : לא אכחד מאדוניס פי טרחה יתידה הקל מעלי האלוף מוהר"ר מ"ע יצ"ו בהגהתו אשר הגיה מראש הספר עד כמעט כל הל"ה פרקים ׳ אך בכל זאת משם והלאה ידי ככרה על אנחתי לתקן ולשקול במאזני צדק הישר והטוב שבשתים הנוסחות נתחתנו בי בכל יום כאמור : מלבד שבתי וראה פעמים שלש עם גבר מהיר במלאכתו וישרא"ל מקוראי להגיה מעשה ידי האומנים ידים עסקניות ידי הפועלים הרודים האותיות העושים במלאכה והמלאכה נמבזה ונמס מרוב הטעיות : את עמלי ואת יגיע כפי יראה האלדים הרועה אותי מעודי עד היום הזה ׳ לחנני ולברכני במלאכה זו ויהי ה' את יוס"ף ויהי איש מצליח ׳ גם יתנני לחן ולחסד בעיני הרואים את פעולתי ואת דלותי לזיל זהב מכיס לקנותו ובמחיר יבוא ׳ ישמע חכם ויוסף לקח ׳ כי מרוב בושתי וכלמתי לסבב על השערים באשר לא נוסתי והורגלתי שמתי עצמי

במלאכת

במלאכת שמים כי אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד · קטנתי מכל החסדי' מצדי · וגם אמנה יהי נא חסדו לנחמני ולעזור בידי בזכות היושבים ראשונה בתוך החבור הלז כי מלבד דעת הרב הגאון המחבר ודעמיה פי' זולהו אשר סביב לפסוק יחנו : עוד יש בבאור שרים רבים ונכבדי' הגאונים אשר מעולם כמו הגאון ר' סעדיא ור' האיי והרשי והרמבן והרלבג והראבע מלבד מפרשים אחרים אשר לא נקבו בשמות · דברתי בלבי בשלומם יהיה לי שלום וה' יברך את עמו בשלום :

הולך נכוחו ·· יוסף מולכו :

מפתחות הפרקים

בהקדמת אוהב משפט כושא וכותן שאמונת החדוש ואמונת ההשגחה הם היותר מיוחדים לקיום התורה משאר האמונות ויכריח זה מן הדעת הנכון והחקירה ועל' יסדר המשורר תלים כ״ב מזמור שיר ליום השבת ובו יבאר כי קורא דוד אים בער לסומך על חקירתו בלתי כעזר מהנבואות וכו' עד שבאר כי בעל' בנית' פילוסוף ובמזמור ל״ג יאמת ענין ההשגחה וכו' עש :

בפרק הראשון ישא ויתן בג' מינים של דרושי התורה מציאות ה' · וחדוש העולם · וההשגחה · ויאמת כי המין הא' כתאמת שכלי ואין בו ספק · והמין הב' אין מבוא לו השכל · והמין הג' השכל יחייבם והחוש יכזיב · ולפי שתורתינו הקדושה היא מאת ה' מן השמים עד שאפי' האומות החולקות על אמונתינו שהיא מן השמים וכו' וגם חכמי המחקר מהאומות על כרחם יאמינו אפשרות הנבואה וגם חיובה ושהיא למעלה מהמחקר השכלי לכן באו לפי זה דרושי התורה המושכלים במאמרים נחתכים בלא חקירה על חלקי הסותר כלל כי אין זה מחק התורה : ויפרש איך אין זה מחק התורה · אמנם לפי שהמין הג' הוא מסופק אל ההמון וגם אל החכמים יותר משאר המינים להיות החוש מכזיבו חששה התורה בזה הדרוש יותר משאר דרושי התורה וכו' ויבאר שזה הוא כוח הוא בספר איוב · לזה מרעה חבר הספר הזה אלא להודיענו אמתת הדרוש הזה דרך חקירה מה שלא עשה בשאר דרושי התורה המושכלים :

בפרק הב' ישא ויתן לדעת למה זה היה כ״ב ויכוח ואריכות במין הג' באיוב ויבאר כי להיות שלסתרת ספק צדיק ורע לו רשע וטוב לו זה אומר בכה וזה אומר בכה זה מתירו בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני וזה מתירו בדרך נבואיי כדי שימצאו בו תועלת ההמוני והשלם יחד כל זה חייב אריכו' הויכוח כדי שיותרו כל הספקו' במאמר אחר מאמר להמוני ולשלם כל א' כפי מה שיסבול שכלו וכפי מה שתגדל מבוכתו · ויתרחב זה בפסוקי תנ״ך ודברי חז״ל :

בפרק הג' יתבאר כי אין שתלונה בצדיק ורע לו ורשע וטוב לו בשווי א' וכו' כי מצד א' היא יותר קשה ברשע וטוב לו ומצד אחר היא יותר קשה בצדיק ורע לו וכו' ויבא מכל זה כי הקושיא החזקה איננה אלא לו היודע בעצמו

שהוא צדיק וכו' ולא על רשע וטוב לו אלא מכר שההצלחה ההיא גורמת רעה לצדיקים כמבואר שם : ולפי זאת הסבה עצמה בא הספור בספר איוב בתלונת צדיק ורע לו ובתלונת היודע בעצמו שהוא צדיק · ויביא לזה כמה פסוקי' בסופו :

בפרק הד' יודיע שהיתר הספק האמיתי הבא בשאלה זו עמוק מאד · ומביא דעת המורה בהתרתו לתלונת ההמון · ואו'שאין כל זה מספיק להתר הספק האמיתי בשאלה זו כמ"ש הרמבן ז"ל אבל הועילנו דעת המורה בתשובתו ללמר דעת אל העם וכן אמר בעל ספר הכוזר · וזה ההיתר כתבאר באיש תם וישר כאיוב · שמפני הסתת השטן חלו עליו רעות בלתי מכוונות מהשי' כי הוא טוב ומטיב לכל :

בפרק הה' יכיח שהוא מוכרח להאמין שהקב"ה יודע עניני אלו הנמצאות השפלות קודם אל מציאות ההשגחה כי אם אין השם ית' יודע מעשה בני אדם איכו משגיח עליהם וכו' ומעורר השאלה הקדומה שהיא איך יתקיי' ידיעת האל ית' בעתיד ובחירת האדם במעשיו כחקירת הרב המורה ז"ל ומתרחב בזה · ויבאר כי בראשונה בחרו אותה בעלי הפלוסופייא · ובשנייה בחרו אותה בעלי הדתות · ויכריח שצריך לנטות מכא' משתי הקצוות האלה כי שני המלכים לבבם למרע ועל שולחן א' כזב ידברו כמבואר שם · אך האמונה השלימה שהבה' יודע הכל ועם כל זה ידיעתו איננה מכרחת אל בטול בחירת האדם :

הפרק הו' יבאר איך יקורו השבוכות הנז' וגם אמונת אלו השני פרטים כא' לפי שראה בזה דעות חלוקות לבעלי החכמה מחכמים גדולים שנתחבטו בפרוק שאלה זו ובתשובתה עליה מאד · הראשון רבי סעדיה גאון ז"ל ונמשך אחריו בעל הכוזר · והדעת הב' הראבד · והדעת הג' חכמי האומות · והדעת הד' דעת המחבר ובתוך לשונו כתב ויפה השגיח הרב הגדול מורה צדק בתשובה על זה וכו' הגם שהחכם הרלבג חקר בשאלה זו מדרך העיון המופתי בספר מלחמות ה' עם כל זה ראוי לנטות מעליו ולסמוך על הרב המורה ז"ל עד יבא ויורה צדק לנו :

הפרק הז' בו יתבאר שאין מבוא לדעת האומות שאומ' שכל הדברים הם בגזירתו ית' ואין לאדם בחירה בהם כלל · וזה מצד העיון והתורה · ואחר יחקור שאם אמת שהשי"ת דן את האדם בר"ה לפי מעשיו של אותה שעה · אם כן זה האדם שהלך למלחמה ומת בודאי כגזר עליו בר"ה ואי אפשר שלא ימות אפילו יעשה תשובה שהרי גזר דין של יחיד איכו נקרע : ואם כן איך אמרה תורה פן ימות במלחמה שהוא לשון מסופק · ויתירהו : עוד יחקור שאם אמת שהקטנים מתים בעון אביהם וזה מוכח קיים וגם מוסרם אצלנו מחז"ל כי מבן י"ג שנה ויום א' לא ימות בעון האב ובד' של מטה דנין אותו כפי מעשיו · אבל בד' של מעלה אינם דנים אותו אלא עד עשרים · אם כן מבן י"ג שנה עד כ' היאך נדון למיתה בר"ה וכו' ויביא בזה דעות בהתרתו : עוד יחקור על קטן שאין לו אב ומת מפני מה מת וכו' · עוד יחקור על מי שלא היה בר"ה גדול ובאמ' כע השנה הגיע

לגבול הגדול ומת מי הרגו לזה · וישיב כי מאחר שמשכילי האומות לוקחים בהתרת עניינים חומריים וכו' וכל דבריהם אינם אלא באומר ובמחשבה · מוטב לנו לסמוך בעניינים רוחניים כאלו על המוכח לנו מחז"ל :

הפרק הח' ישא ויתן על הקושיא הקדומה שהקשו בדעת הרמב"ם ז"ל שמנה י"ג עקרים שאם מונה התולדות הם יותר · ואם מונה האבות אינם אלא ג' : ושוב יספק על דבריו א"ך מנה ח' עקרים התלויים באמונת האל לא פחות ולא יותר · שאם דעתו למנות האבות לבד אינם אלא עקר א' · ואם דעתו למנות התולדות הרי הם יותר מה' · ויכריע שמספרו אמת כפי המסך פסוקי התורה ויתרחב בזה :

הפרק הט' יכיח כי עם שבפרק הקודם נתן סבה למה לא מנה הרב ז"ל גם כן בכלל עיקרי התורה חידוש העולם · עוד נשאר לו ספק בדבריו שכתב וז"ל והעיקר הד' הקדמות צריך להאמין כי זה האל' הנז' הוא קדמון במלא מוחלט וכו' ועל ספק זה והתרתו ישא ויתן בכל הפרק ויכריע היות הרב מאמין גדול וביקל ויביא ראיות מדברי חז"ל במדרשות שנראים נוטים לצד אחר ואיכנו שהיו מאמינים בכי מאמינים אף הרב כן :

הפרק הי' יחקור למה לא באה מצות אמונת ההשגחה מפורשת בתורה שיאמר השם ית' האמינו שאני משגיח בעולם · וגם לא מנינו שיאמרו חז"ל להאמין בהשגחה · ויתרץ על זה ושוב יספק למה לא מנו חז"ל במסכת אלו שאין להם חלק לע"ה המאמין שאין השם ית' משגיח · וכן למה לא נזכרו מי"ג עקרים אלא מעט מזער מהם · ויתן תשובה בדבר עם :

הפרק הי"א יחזור לאמת כי החקירה בהשגחת הש"ת היא יותר מה ייבת משאר דרושי התורה · וג"כ יבאר כי דעת אליהוא הוא הכורך מחביריו · וכותן טעם על מה חרה אף ה' בחביריו ולא באליהוא שהוא הכורך והוקשה לו בזה שהרי סבת מכאובי איוב היה השטן ושסתתו · ולפי הנראה לא רצינו שאליהוא יזכיר זה כלל :

הפרק הי"ב יסתור דעת הפלוסוף שחשב לסלק ההשגחה מהפרטיים · מכח ג' סרשים וכו' עד ואתכם שג' זה הספר הוא מתחלל לראותם בטענות שנפלו בין איוב וחביריו בראיות והם על ב' מינים · הא' מצד רוממותו ית' ופלאותו · הב' מצד פעולותיו · וזה המין נחלק לג' חלקים הא' מהמציאות בכלל · הב' מחלקי המציאות כמו הבה"מ והצמחים · הג' מהין האדם ומייחד לכל חלק מאלו הראיות פרק מיוחד ואלו הם :

הפרק הי"ג ידבר בראיות הלקוחו' מצד רוממות השי' מושל בעולם ומכחיגו ויכריחהו מויכוח איוב וחביריו · ובסוף הפרק חותם לדעת מה היה דעתו של איוב בסלוק ההשגחה כמו שטענו עליו המפרשים ז"ל :

הפרק הי"ד ידבר בראיות הלקוחות מפעולות השם ית' בכללו · ויבאר זה מדברי איוב וחביריו ומדברי השם ית' לאיוב · ומדוד ומירמיה ומחז"ל ·

ומחז"ל · ובזה יסתור דעת הפלוסוף המנגד לזה :

הפרק הט' ידבר בראיות הלקוחות מפעולות הש"ית כמו הב"א והבהמים · ויבריח זה מגד השנוי' והתמורות הנמצאות בין הב"א עצמם ובין הבהמים · ועוד יבריק כל זה מדברי חז"ל ורבנו י שלמה ודוד אביו ז"ל ומדברי איוב לחביריו · ושנס השם ית' זכר זאת ת: וענה לאיוב :

הפרק הי' ידבר בראיות הלקוחות מפעולות השם י"ת' במין האדם · על כמה פנים : הא' יבריח מתחבולת השם ית' וחכמתו בבריאת הב"א והדרגת תנועית האברים ושכונתם קצתם בקצתם כ. דברי הרב המורה ובזה שוין האדם והב"ה · ועוד יבריח מהבדל האדם משאר ב"ח ויביא לזה ראיה מחז"ל · והיותר נפלא בו הוא הרכב נפש אלהי וכח שכלי בחומר עכור שכו יותר מכל שאר הב"ח בעלי חומר ונפלא רבות עמו כל זה יורה היות השגחת השם ית' דביקה בו ויביא לזה ראיה מדברי איוב באומרו זכור נא כי כחומר עשיתני וכו' והנמשכים : והב' ראיה לזה שהאדם מושגח מאתו ית' מצד ענייני המצות והאזהרות אשר האדם מצווה בהם ומוזהר בהם · ויוכיחהו מפסוקי איוב ואליפז ואליהוא : והג' בענייני הצלת הצדיקים מיד עושקיהם כודע השמירה האלהית באישי האדם והשגחתו עליהם בפרטות ויביא ראיות על זה מחז"ל ומפסוקי דוד ואליפז ומחז"ל בפסוק ותלמידים יבקש את נרדף : והד' בענייני טובות הרשעים וישוב לאמת שעיקר הספק בשאלה זו היה יותר בצדיק שאמיתי רע לו מברשע וטוב לו וכו' ויתרחב בזה מפסוקי כופר ודוד ותורה וחז"ל :

והה' בענייני החלומות ואמת זה הרלב"ג מפסוקי אליפז ואליהוא :

והו' בענייני העונשים המגיעים לרשעים · מחז"ל ומן התורה ומאבות ומשלשת ריעי איוב ומדוד ומשלמה :

הפרק הי"א יודיע לנו שאחר שבפרקים הקודמים הראה לדעת בראיות שכליות ומוחשות ענין ההשגחה לדעת הפלוסופים · עתה יחזור ויאמת אותה בראיו' תורניו' ואלהי' ומחז"ל : ושהיא דבקה בנו מכמה פנים :

הפרק הי"ב יתרחב להביא כמה מיני דעות יש בסדר ההשגחה ועד היכן מגעת · ואם היא על הב"א מינית או אישית · ואם יזיקו זה לזה אם הוא מאת ה' ואם יש להם שכר ועונש · וכן אם יש גמול ועונש אל הב"א בעסק האדם בהטיבם לאדם ועונש בהריעם לו · והוא יסתור דעת זה ויפה ויתן סרבה מאד בזה · ובאחרונה חזון כתב סיף דבר מה שהאמין הרב המורה ז"ל בענין ההשגחה בב"א הוא דעת כאשר אל העיון מסכים אל הדעת : גם בענין ההשגחה באישי מין האדם רבו הדעות ואיך ומה ועל מי בפרטות השגחה ואפי' מפאת המערכה יעויין שם וכולם יגזרותם על הפסיקים והוא יסתור אותן :

הפרק הי"ג בתחלה יאמת היות הנפש כורה נברלת כצורת המלאכים כמבואר מן התורה ומחז"ל · והחכם רבי יהודה הלוי ז"ל אמת זה בשירו וכן דעת הרמב"ן ומוכיחו מדברי איוב ומרחיב המאמר בזה בספר

חזרת האדם · ואחר נמשך שהשגחת השם ית' עליו כהשגחתו בשכלים הנבדלים · אלא שלפי הכחה זו כפלו שאלות : א' אם היא נבדלת מפני מה היכה מראה פעולתה מיד : ב' לאיזה צורך נאצלת אל הגוף · ויקירם · ויכריח היות השגחת ה' על הטוב ועל הרע לייסרו ושאין הבנת הסתרת פנים על הדרך שהבין המורה והרלב״ג שהרי הכתובים מנגדים זה · אלא שהשם יתברך מביא רעה על החוטאים בכוונה ראשונה לא בסלוק השגחה שיהיו שוים בזה רשע חמור ורשע קל · ומשיב כל ספק יפול על זה · ואחר כך אומר ודע כי גם אנחנו מודים כי ההשגחה הזו תתחלף בבני אדם כפי שעור מדרגתם · ואף על פי שמהות הנפש ויסודה לא יתחלף באישי בני האדם · ועם הדעת הזה מחייבות ההשגחה יקויים התורה בכללה ובפרטיה בענין עשיית המצוות מה שאין כן לדעת המורה והרלב״ג · גם תפשי נסים והתפלות בצדקה יוכיחו על ההשגחה · וענין קבלת התפלות איננו אלא מצד דבקות ההשגחה · וסותר דעת המורה והרלב״ג במהות הנפש כי רוח אחרת אתם · ומשתייע ויתעזר מחכמי הקבלה שמם זימים אל דעתו ולמה שאז״ל שהקטנים יש להם חלק לעה״ב מזמן שעונים אמן יתברך · לכל זה הוכחות רבו הפסוקים מן התנ״ך ומאמרי חז״ל :

הפרק הכ' יכריח מן התנ״ך ומאמר חז״ל היות גמול האדם ועונשיו על ידי מלאכים אם טובים אם רעים כפי האדם · והמורה הבין בפלפולו שהם כחות לא מלאכים ממש · והרמב״ן סובר שהם מלאכים ממש · המגנס יש כחות מלאכים אחרים נבראים לפי מעשיהם של בריות אם טובים אם רעים כמשה״ה קונה פרקליט א' וכו' :

הפרק הכא ישא ויתן לקיים ענין ההשגחה כי מחז״ל כאמרו שכר מצות בהאי עלמא ליכא סותר זה ושאין דין ואין ע״ה ובטלה קושית צדיק ורע לו · ומשיב על זה שאין נגזר כללי · עם משל נאות · ואחר זה ישא ויתן אם ענייני האדם הם לפי המזל אם לאו ויפשר בזה שים לנו להאמין כי כל ענייני הנהגתנו הוא על פי מה שיגזור דינו של הקב״ה לפי הצדק והמרי ואין מביא אל המזל כלל בהנהגתנו וכו' למה שהקב״ה משנהו לטוב או להפך כפי מה שתגזור חכמתו עם קיום המערכה שלא תשחת ולהודעת דברים אלו מעלעל הניבה עם מאמרי חז״ל ומן הפסוקים :

הפרק הכב יודיע שהמציאות הזה בכללו הוא טוב כענין הגשמים והרעמים הצריכים לעולם לטובה ולא יפול בו הרע אלא במקרה שלפעמים יזיקו לעלית קיר קטנה של אלמנה וכו' וכן ברעמים ועם הקדמה זו ישא ויתן על רעות או טובות הבאות לצדיק וכן לרשע ויביא דברי גאליכוס · ויעלה בידו כללו של דבר אין התלונה ברשע וטוב לו ובצדיק ורע לו אלא במקרים הבאים מצד ההשגחה האישית אבל מצד ההשגחה המינית או מהסכרה הטבע הכולל אין בזה תלונה · ויתרחב בזה · ובו מאמרי חז״ל :

הפרק הכג ידבר בו שאין תלונה על השם במאלת רשע וטוב לו לא סבות :

הא׳ מצד ההשגחה המינית כאמור: הב׳ מפני ההשגחה האישית לגומלו טוב בעולם הזה על קצת טובות שעשה וכו׳: והג׳ לפעמים יצליח הקב״ה דרכי אנשי הרשע לייסר רשע אחר: והד׳ יצליחם לרעתם לפי גודל מרים הקדוש חוייב כי מיתתם גדולה ולא תקובל להם עתירה ותפלה: והה׳ מרחמי ה׳ שמאריך להם אולי ישובו: והו׳ כי מהשגחתו על הטובים לטובה תמשך טובה לרשעים: והז׳ כי מהיותו מוכלא הרשע והפכה לצדיק ועם כל זה עובד לבוראו ככרת מעלת הצדיק: והח׳ היא לחסרון ידיעתנו ויודע מחשבות לבו הטוב כענין רשע המקדש וכו׳ ויתרחב בזה מהא״ך ומאמרי חז״ל:

הפרק הכ״ד ידבר בו בהסרת תלונת צדיק ורע לו לז׳ סבות: הא׳ מצד המינית כאמור בפ׳ כ״ב: הב׳ מצד האישית שאין צדיק בארץ וכו׳ ולא: הג׳ כדברי המאוכים לאוסף לו שכר בעה״ב והם יסורי אהבה: הד׳ שהבריות יחשבום רעות והן טובות: הה׳ מפני רשעת הדור לפי שהיה בידם למחות: הו׳ מפני עונות אבותיו: הז׳ לפעמים יבואו רעות אל הצדיקים עם אנשי דורם. ולכל זה ראיות מהא״ך ומחז״ל:

הפרק הכ״ה יודיע שאם כן שאין תלונה על השם ית׳ מצדיק ורע לו ורשע וטוב לו. למה הנביאים מתרעמים. ושתי תשובות בדבר:

הא׳ שלא היו מסופקים בסבות הנז׳ אך היו רוצים לדעת בסביל אי זה מהסבו׳: והב׳ מתוך כערן היו צועקים כן כמי שהוא חולה וצועק מתוך כערו וע״ש: וראיותיו מחז״ל ומהא״ך:

הפרק הכ״ו יליץ טוב על איוב נגד המרשיעים אותו יותר ממה שהרשיעוהו חביריו. ושלא שלק ההשגחה הפרטית ולא האמין שיהיה הדבר מסודר לפי מערכת הכוכבים. ושאנשים אליפז ובלדד וצופר לא השתדלו לתרץ קושית רשע וטוב לו כדברי המפרשי׳ שהם לנחם איוב באו ולתרץ על צדיק ורע לו באו ודברו בטובת הרשע ושלותו שהיא לרעה לחזק דעתם בענין איוב ואליהוא שלא כיונו המפרשים בדעתו. והמפרש יכריע שבא לתרץ תלונת איוב על דרך האמת וכי השטן היה סכתו:

הפרק הכ״ז יוכיח שאיוב היו לו חטאים ולא היה הוא כופר ומכחים זה אבל תלונתו היתה על בלי היה מייסרו כפעם בפעם בעת חטאו. אלא שהיה מאסף ומקבץ חטאיו לייסרו בפעם א׳ בהפלגה בייסורין קשים ובזה מתרחב הויכוח בין איוב וחביריו עם מדברי חז״ל:

הפרק הכ״ח יכריע כי כמו שאליפז היה גדול שבחברים כן השם ית׳ דבר בו יותר משאר חביריו והוא כתקרב אל האמת יותר מהם אלא שלא ידע להשלים טענותיו בהוריעו שהיסורים על מריו כי אין צדיק בארץ וכו׳ ויסוריו ע״ב התוכחת וכמו שהוכיחו אליהוא שלא תכה מעכה אלא להרשעת איוב ככבר המוחם:

הפרק הכ״ט יבאר שבלדד בראותו דעת אליפז כאמור. ואיוב הרחיק דעתו

בזה · חשש לשתי הספקות · וחתך הדין בבני איוב שהם רשעים וכו' וביסורי גופו לא חתך הדין אם הם על צד המוסר או על צד המרי או על צד התוכחת וכו' · וכשראהו מצדיק עצמו ומרשיע משפטי הא-ל הוסיף להרשיעו בודאי והפליג במפלת הרשע · והלך בזה על דרך אליפז ולפי זה היתה תפיסת אליהוא לבלדד שוה כתפיסתו לאליפז :

הפרק הל' יאמת שצופר נטה אחר דעת בלדד להרשיעו על צדקו עצמו ושייסוריו הם בתכלית השעור · אלא שאין מחקר בזה בחק השכל האינושי לתת ראיות מופתיו' · ועכ"ז לא נטה מלהביא ראיות כאשר הביאו חביריו וכו' עם שזאת חקירה אלהית נעלמת · ואת אם כן איפוא למה הוסיף לענותו פעם ב' · אלא השיבו מפני הכבוד שאמר ולא אמצא בכם חכם · להראותו שהיה חכם ולא סכל ולפי זה היתה תפיסת אליהוא לצופר שוה לחביריו :

הפרק הל"א יבאר איך ירדו החברים בהדרגה להרשיע את איוב הא' אליפז אמר שיסוריו של אהבה ולא הרשיע את בניו · יען איוב במענהו הא' לא נגע כ"א על יסוריו · ולא הצריכו לעשות תשובה לפי שלא היה רשע בעיניו · ושלא היו בו אלא מקצת עבירות קלות אשר ייסורי גופו ממרקין אותן ויעמוד על צדקו כבתחלה · ואיוב בטל טענתו אף מזאת · על כן הכיחו חביריו עם היות טענתו אמיתית בזה כי לא היתה בהם חכמה כאליפז לענות את איוב וא"ל שהיה רשע גמור הפך המוחש והאמת · ובלדד התחיל להכריח זה והרשיע לבניו והודו לו כלם במה שאיוב לא חלק עליהם בזה · ובאיוב נסתפק ולא הבטיחו בטובה כאליפז בפשיטות והיה כמחזיק החבל בב' ראשים וכו' ואמר הן אל לא ימאס תם כו' · ואיוב התרים על זה ואמר תם ורשע הוא מכלה · ועל זה בא צופר והרשיעו בלא ספק והוא התחיל להזהירו על התשובה וכו' והוא שתדו ובזה נתגדל הויכוח ביניהם עם איוב והוא הרס דברי טענתם והוכיח שלא היה רשע ומכאוביו לא היו יסורי אהבה ואם כן השי' עות דינו ועל זה עמד הויכוח :

הפרק הל"ב יכיח שאליהוא ידע האמת ביסורי איוב שהם דרך תוכחת על קצת עבירות קלות וכו' ועל כן נתן מקום לשטן להסטין כנגדו כדי שיתקן האדם עותתו · וכן תמצא בנסיון אברהם בעקידת יצחק · אלא שעל זה התחזק איוב להודיע שאין יסוריו על עון לסבות ב' : הא' שאם היו לו עונות היה לו ית' לגלותו לו כדי שישוב : והב' שלא היה לו ית' לאסוף גדודי עונותיו כדי להפרע ממנו בבת א' בתכיפת ייסורין זו אחר זו · אלא ליסרו עון אחר עון בייסורין קלין · ומפני זה הכריעו חבריו שהיה רשע גמור · ואליהוא ענהו כהוגן לשתי שאלותיו בטענות וראיות אמיתיות שלא הרגישו חביריו · ואחר כך התרעם עליו על מה שדבר נגד ה' · וגם הקדוש ברוך הוא לא הוסיף כלל על דברי אליהוא כי צדקו דבריו :

הפרק הל"ג בו כללות כל הפרקים הקודמים · ויודיע שאיוב וחביריו שאמינו שהשם ית' יודע מחשבות בני אדם ומידו תבא להם

טובה

טובה או רעה ושבאר בו ההבדל אשר בין איוב לחביריו כמבואר בפרקים הקודמים · ואולם להתרת ספק צדיק ורע לו אליפז התירו בדרך עיוני ושלשתם כא׳ אחר כך התירוהו בדרך המוני · ואליהוא השלים הדרך העיוני אשר התחיל אליפז בדרך נבואיי כמבואר בפרקים · גם בו יוכיח שדברי אליהוא אמיתיים בענין איוב ולא כתבו דברי חביריו אלא מפני התועלת היוצא בכתיבת טעם לצדיק ורע לו ולהסיר הרבה מבוכות בענין רשע וטוב לו · ועוד פרטי דברים עם זה:

הפרק הל״ד בו ביאור כל מענה ומענה מאיוב ושלשת ריעיו בזה אחר זה כמבואר שם:

הפרק הל״ה בביאור כוונת אליהוא בכל חלקי דבריו והנמשך אליהם עמ׳:

מאמרי חז״ל

ר״ה פ״ק כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון דף י׳ ע״ב

נדה פ׳ כל היד דרש המלאך הממונה על ההריון מביא הטפה לפני הקב״ה: שם

אבות פ״ג הכל צפוי והרשות נתונ׳: דף יח ע״א

מכות פ׳ אלו הן הלוקין דרש ר׳ שמלאי וכו׳ בא חבקוק והעמידן על א׳ שנא׳ וצדיק באמונתו יחיה: דף יד ע״ב

ברכות פ״ק · אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה: דף טו ע״ב

סנהדרין פ״ח · אלו שאין להם חלק לעולם הבא: דף יז ע״א

חולין פ׳ אלו טרפות ר״י כד הוה חזי שלך הוה אמר משפטיך תהום רבה וכו׳: דף כה ע״א

פסחים פ״ק ויומא פ״ק שלוחי מצוה אינן נזוקין אלא היכא דשכיח הזיקא: דף כח ע״א

שבת פ׳ המוציא יין שטנא בתרי אותי לא שליט: דף כט ע״ב

בתרא פ״ק הוא שטן הוא יצה״ר הוא מלאך המות: שם

שבת פרק השואל וסנהדרין פרק חלק ויצא הרוח זה רוח של נבות: דף ל׳ ע״א

מועד קטן פ׳ אלו מגלחין בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא וכו׳: שם עמוד ב

ובדף ל״ב ע״א מסיק שמאמר הנ׳ ברחה תרבה ואביי שהאריכו ימים:

קמא פ״ק אדם דאית ביה מזלא שתיב ביה כי יצא וכו׳: דף לב ע״א

גרים אף על גב דאינהו לא חזו במעמד הר סיני מזלייהו חזו: שם

ערכין פ׳ יש בערכין כל שעברו עליו מ׳ יום בלא יסורין וכו׳: דף לג ע״א

ברכות פ״ק אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו וכו׳: שם

קמא פ׳ הכונס כשניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין וכו׳: דף לו ע״א

ברכות פ״ק וחנותי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון וכו׳: שם ע״ב

מנחות פ׳ הקומץ את המנחה בשעה שעלה

שעלה משה למרום וכו' עד כך עלה במחשבה · שם

יומא פ"ק השטן עולה שסר וכו' עד דלית ליה רשות לאיסטוכי וכו' : דף ת ע"א

דרוש על בהמות ולויתן

במקצת קונטרים ב' ובקונטרים כ"א מביא המחבר מה שפירש רשי' ז"ל על דרך המדרש בפסוקי באמו' ולויתן ומתחיל מפסוק תמשוך לויתן בחכה וגו' : ואחר כך מביא מחז"ל א' מה שאמרו ז"ל בפ' השוכר את הפועלים על פסוק ויברא אלהים את התנינים הגדולים במערבא אמרי משמיה דרבי יוחנן זה לויתן וכו' : אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה זכר ונקבה בראם ואף לויתן וכו' · ומביא דעת הפילוסופים בגלגלים : ואחר כך מביא מ' אמר רבה אמר ר' יוחנן עתיד הב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן שנאמר יכרו עליו חברים וכו' ונבאר המאמ' הנ"ל דרך בורס באר היטב ונתרחב בזה :

משה בן מהר"ר [illegible] ז"ל

מפתחות הפסוקים

לוח התקונים׳

דף ס׳ עב ידיר ה׳ נ״ל ידיד ה׳ · דף י׳ עא בירידעת האלהים נ״ל בידיעת · נחין מי נ״ל ואין : בעלי הדתות נ״ל הדתות שם : ע״ב מהאומות נ״ל מהאומו׳ : הדתות מהאומות נ״ל האומות : דף יא ע״א ובין הנביאים נ״ל שאין : דף יג עא הלב והמום והכבד נ״ל המום והלב והכבד לפי שהנשמה במות והרוח בלב והנפש בכבד : דף יד ע: בשימה אחרונה מ תחלת המחשבה נ״ל בתחלת : דף יו עא אמונת האחרות נ״ל האחרות : הורה מה נ״ל ודע מה שם : דף יז עא מבר הש׳ נ״ל מבר רוממות : ע״ב : ואמר תוספ נ״ל בתוספ : במעשהו הב׳ נ״ל הד׳ : פקד על נ״ל עליו שם : דף כא עב אבחנתי נ״ל אבחתי : דף כב עא כי בוראי נ״ל בוראי : ע״ב יתפוש איוב נ״ל לאיוב · ואלא בכתר נ״ל אלא · ואמר לו נ״ל ואמר : ונבאותה שיטה ואמר לו יתר : דף כ: עא דעות הצדיקים נ״ל רעות : ע״ב עוד אכר נ״ל עוד אני : דף כד עב מבעלי הדתות נ״ל מבעלי : באין זה נ״ל באינה שב : דף כה עב בחתוב כיום נ״ל בחתות : דף כו עא מה שיקרא נ״ל ש קרם : דף כו עא גדול הילד נ״ל נידול : ע״ב כפיעור נ״ל כשיעור : דף כח עא בדין החסר נ״ל החסר : להשיב יראים נ״ל יראים שם : דף כט עב על סרור נ״ל סדור : דף ל עב ריש דפא שהר ן כותן נ״ל שהדין : דף לא עא ונכו״ם לאשתו נ״ל ונבמו שאמרם ליה אם . ו : וברעי הודיעם נ״ל הודיעו : הרבקה משנה נ״ל הדבקה : דף לב עא מהאור העליון נ״ל מהאור : דף לד עא כגלותך נ״ל כגלותך · ע״ב ריש דפא כמנם אמר יחזקאל נ״ל כמו שכתוב ביחזקאל · דף לה עב שברחה זו נ״ל שנדחה זה : דף לט ע״א ואחם לשוני יהר גאו : דף מא עא כמו שהבתתם יהר ה״א : ע״ב ובתחתי בחלומות נ״ל ותתקני : דף מג עא בבכר הא׳ נ״ל בלדר : ע״ב ריש שיטה אחרונה בשיטו נ״ל בשיטה :

קונטריס כח״

דף קט עא וה לרמו נ״ל לרעי · אמרותי אמרו נ״ל יאמרו שם : ע״ב כמו ישלח נ״ל ישלחו : אעמוד לכהונ נ״ל אעמוד בשריהם : רוח ה׳ כוכבה בו נ״א רוח ה׳ דבר בי שם : דף קי עא יתן הלואי נ״ל יתן כמו : מרשיעים ידעת נ״ל מרשיעים אותי שם : ע״ב מכות זאת נ״ל מכותי : שנרו מכות נ״ל מכותי זאת המגלה בתוכה לדור אחרון נ״ל זאת במגלה בריוכה והשאר יתר עם כליות נ״ל כליותי : גם ש כו נ״ל כוא כו : אותה לרעות : כ״א לו עוות : תאמרו רודפים נ״ל תאמרו מה אכחכו רודפים שם : דף קיא עב ממשבות יכריתוכי נ״ל מחשבותי : דף קי: עב השאלם נ״ל השאלה :

על כי נפלו כלתי מתכוין שבים שלשה גרגרים בקונטרים כ״ן כלתי הכנה באתי להשיר ממני עקשות בה : דף רה עב עלו תמים נ״ל עלות מים : אופן וגורות נ״ל וגורות : סוף דפא וגיע בפירות נ״ל וגיע : דף רו השמן רחמי נ״ל כתמי : דף רו סוף דפא כושתי וכבלמתי נ״ל ובלמתי : ע״ב בתאמת שכלי נ״ל כתאמת כמופת שכלי : דף רט עב ושוב ונפק נ״ל ישפק :

Con licentia de Superiori

ותהי ראשית מלאכתו בסי׳ טוב לחדש אלול שנת שלטי הגבורים׳ והשלמתו ביום זך לקחי לחדש חשון שנת ספיר גזרתם לפק המה מאירים :

